

Goleuedigaeth yng Ngweithiau Adorno a
Foucault: Tuag at Ddealltwriaeth Newydd o
Berthynas eu Gweithiau.

Traethawd a gyflwynir i fodloni'n rhannol
ofynion gradd

PhD Prifysgol Caerdydd.

Ysgol ENCAP.

Gorffennaf 2019.

Garmon Dafydd Iago

Crynodeb.

Bwriad y traethawd canlynol fydd deall perthynas gweithiau Theodor Adorno a Michel Foucault. Mae nifer o sylwebwyr wedi dirnad cyn hyn bod tebygrwydd neilltuol rhwng eu gweithiau, a gwelwn ymwneud cymhleth yn y trafodaethau hyn â'r themâu o "oleuedigaeth" a'r Oleuedigaeth hanesyddol. Fodd bynnag, nodweddir y trafodaethau hyn gan wallau ac anghyflawnder dybryd. Cyn awgrymu dealltwriaeth amgen o sut y dylid deall perthynas eu gweithiau, rhaid clirio tir drwy herio'r trafodaethau blaenorol hyn.

Canolbwynt pob un o fframweithiau perthynas gweithiau Adorno a Foucault yw tebygrwydd eu beirniadaethau o'n cymdeithasau modern. Fodd bynnag, daw'r dadansoddwyr at gasgliadau pur wahanol am ystyr ac arwyddocâd y tebygrwydd hwn. I Habermas a'r Habermaswyr, cyfarfyddiad rhwng dau feddyliwr gwrth-oleuedig a welwyd: dau feddyliwr sy'n cynhyrchu beirniadaethau mor eithafol nes iddynt ddiddymu'r potensial rhesymol sy'n cael ei drosglwyddo i ni o'r Oleuedigaeth ei hun. Dilynwyd trywydd tebyg gan Foucault gan fynnu mai'r tebygrwydd rhwng eu gweithiau yw'r cyd-ymchwil i gyfraniad rheswm at y sefyllfa gyfredol o "gynddaredd pŵer". Fodd bynnag, "brawdoliaeth" oleuedig yw hwn: parhad o agwedd feirniadol sy'n canfod ei fynegiant cychwynnol yn nhrafodaeth Kant o oleuedigaeth. Dilynwyd trywydd tebyg yn ddiweddar gan Deborah Cook, a geisiodd ddangos cydnawsedd syniadaethol rhwng beirniadaethau cymdeithasol y ddau feddyliwr gan ddefnyddio traethawd Kant ar oleuedigaeth fel fframwaith unwaith yn rhagor. Fodd bynnag, gwelwn wallau niferus yn y fframweithiau hyn, boed o ran eu dealltwriaeth o'r Oleuedigaeth, eu dealltwriaeth o weithiau un neu ddau o'r meddylwyr, neu o ran problemau hermeniwtgol am ystyr y tebygrwydd.

Oherwydd gwallau o'r fath, dangosaf angen am ffordd newydd i ddeall perthynas y ddau feddyliwr. Cynigiaf y dylid deall eu gweithiau yn nhermau tebygrwydd ag annhebygrwydd cyd-amserol. Er yr holl debygrwydd a ellir ei ddangos rhwng eu gweithiau, o graffu, canfyddwn fod rhai gwahaniaethau creiddiol yn ail-gyflwyno annhebygrwydd y tu mewn i'r union osodiadau sy'n ymddangos mor debyg i'w gilydd.

DATGANIAD 1 Cyflwynir y traethawd ymchwil hwn gan rannol gyflawni'r gofynion ar gyfer gradd PhD Llofnod: Dyddiad:

DATGANIAD 2 Nid yw'r gwaith hwn wedi'i gyflwyno mewn sylwedd ar gyfer unrhyw radd neu ddyfarniad arall yn y Brifysgol hon, neu unrhyw un arall, neu unrhyw fan dysgu, ac nid yw'n cael ei gyflwyno ar hyn o bryd ar gyfer unrhyw radd neu ddyfarniad arall (y tu allan i unrhyw gytundeb ffurfiol ar y cyd rhwng y Brifysgol a sefydliad partner) Llofnod Dyddiad

DATGANIAD 3 Rwyf yn rhoi caniatâd i'm traethawd hir, os caiff ei dderbyn, fod ar gael yn ystorfa Mynediad Agored y Brifysgol (neu, lle caiff ei gymeradwyo, i fod ar gael yn llyfrgell y Brifysgol a'i fenthyg rhwng llyfrgelloedd), ac i'r teitl a'r crynodeb fod ar gael i sefydliadau allanol, yn amodol ar ddiwedd cyfnod o atal mynediad a gymeradwywyd gan y Brifysgol, os yw'n gymwys.

Llofnod Dyddiad

DATGANIAD

Canlyniad fy ngwaith annibynnol fy hun yw'r traethawd ymchwil hwn, heblaw lle cafodd ei nodi fel arall, a'm barn i yw'r hyn a fynegwyd. Cydnabyddir ffynonellau eraill gyda chyfeiriadau eglur. Nid yw'r traethawd ymchwil wedi'i olygu gan drydydd parti y tu hwnt i'r hyn a ganiateir gan Weithdrefn Defnyddio Golygyddion Trydydd Parti gan Fyfyrrwyr Gradd Ymchwil Prifysgol Caerdydd.

Llofnod Dyddiad

NIFER Y GEIRIAU (Heb gynnwys y crynodeb, y diolchiadau, tudalennau cynnwys, atodiadau, tablau, diagramau a ffigurau, cyfeiriadau, llyfryddiaeth, troednodiadau ac ôl-nodion)

Diolchiadau.

Hoffwn ddiolch yn gyntaf, ac yn bennaf, i Dr Huw Williams. O'i gwrdd tu allan i'r cantîn yn y Llyfrgell Genedlaethol am y tro cyntaf yn 2012, hyd at gwblhau'r prosiect, mae wedi bod yn gymorth aruthrol. Hoffwn ddiolch iddo am ei amynedd a'i oruchwyliaeth ragorol a'i waith di-flino. Ni fyddwn wedi cwblhau'r prosiect heb ei gymorth a'i anogaeth gyson. Mae'n rhaid diolch, hefyd, i'r Athro Katie Gramich am alluogi'r prosiect hwn drwy gynnig fy ngoruchwyllo, ac hefyd, am ei holl gymorth ym mlynnyddoedd cynnar y prosiect. Hoffwn ddiolch hefyd i'r Athro Damian Walford Davies am ei holl sylwadau yn y cyfarfodydd blynyddol. Mae llawer o'r syniadau sy'n cael eu datblygu yma wedi deillio o'i awgrymiadau yn y cyfarfodydd hynny. At y rhain, rhaid diolch i Dr Huw Rees am ei gymorth gyda'r bennod ar Habermas. Byddai'r bennod honno dipyn yn fwy gwan heb ei sylwadau ef. Hoffwn ddiolch hefyd i'r Athro Howard Williams a gyflwynodd sawl sylw gwerthfawr ar ddrafftiau o'r penodau hyn, ac am sut i ysgrifennu'n fwy cyffredinol! Diolch iddo hefyd am y paneidiau o goffi.

Yn ail, hoffwn ddiolch i'r Coleg Cymraeg Cenedlaethol am eu nawdd ac am gynnig cyfleoedd eraill. Gobeithiaf y bydd y traethawd yn dangos gwerth a pherthnasedd athroniaeth yn y Gymraeg.

Yn drydydd, hoffwn ddiolch i'r holl fyfyrwyr yn yr adran yng nghyfnod fy noethuriaeth. Rhaid diolch yn arbennig i Jack Price. Bu'n grwpiau darllen ar *Dilechdiaeth Negyddol* Adorno, a *Ffenomenoleg Meddwl* Hegel, yn hwb mawr i fy nealltwriaeth o'r testunau hynny, ac o fy nealltwriaeth o athroniaeth yn fwy cyffredinol. Hoffwn ddiolch, hefyd, i Alexander Smith. Er ei gasineb o weithiau Adorno, bu'n gymorth mawr yn fy nealltwriaeth o gyd-destun athronyddol Ysgol Frankfurt, a prin y byddwn wedi darllen cymaint o weithiau Walter Benjamin heb ei ysgogiad ef. Nawr fy mod wedi gorffen, efallai y byddaf yn medru bod ychydig yn fwy cymdeithasol.

Yn bedwerydd, hoffwn ddiolch i'm rhieni am bwysleisio gwerth addysg a deffro ynof fy nghariad at ddarllen. Rhaid diolch i'm tad am fy nghyflwyno i athroniaeth. Prin y byddai'n medru dychmygu ar y pryd y byddai'r gyfrol o *Sophie's World* a brynodd wedi arwain at hyn. Hoffwn ddiolch i fy mam am ei holl gymorth gramadegol a ieithyddol. Rhaid diolch i'r ddau ohonynt am beidio â chwestiynu'n ormodol pam i mi ffoi o astudio'r gyfraith at

athroniaeth.

Yn olaf, hoffwn ddiolch i fy ngwraig Abi. Ni ellir mynegi mewn geiriau fy niolchgarwch am ei chefnogaeth a'i hanogaeth.

Cynnwys.

Cyflwyniad a throsolwg o'r traethawd.....	1
Rhan 1: Adorno a Foucault: Yr angen am drafodaeth newydd ar berthynas eu gweithiau.....	6
Pennod 1: Cyflwyniad i berthynas gweithiau Adorno a Foucault.....	6
Cyflwyniad	6
Rhan 1 o Bennod 1: Cyflwyniad i debygrwydd gweithiau Adorno a Foucault.	7
1.1. Nodiadau cychwynnol: Adorno, ôl-strwythuraeth a Foucault.	7
1.1.1. Habermas a Honneth: Gwrth-oleuedigaeth ddryslyd.	9
1.1.2. Foucault: Brawdoliaeth oleuedig.....	12
1.1.3. Deborah Cook: Goleuedigaeth Kant a beirniadaeth o'r modern.	14
1.1.4. Perthynas newydd rhwng y ddau feddyliwr.	15
1.1.4.1. Anghyflawnder ac unochredd.....	16
1.1.4.2. "Hermeniwteg wallus"	19
Rhan 2 o Bennod 1: Goleuedigaeth a'r Oleuedigaeth: Cyd-destun i drafodaethau Adorno a Foucault.	22
Cyflwyniad i'r Oleuedigaeth a goleuedigaeth mewn trafodaethau ar weithiau Adorno a Foucault.	22
1.2.1. Pa Oleuedigaeth? Y broblem o ystyr	23
1.2.1.1. Rhagosodiad Goleuedigaeth fel pwnc.	23
1.2.1.2. "Yr Oleuedigaeth" a gweithiau Adorno a Foucault.	24
1.2.1.3. Goleuedigaethau Adorno a Foucault.....	26
1.2.3. Ateb i'r Cwestiwn: Beth oedd yr Oleuedigaeth?	30
1.2.3.1. Cyflwyniad.	30
1.2.3.2. Yr Oleuedigaeth hanesyddol: Heibio i'r myth modern.....	31
1.2.3.3. "Was ist Aufklärung?": Yr Oleuedigaeth Almaenig a'r Ugeinfed Ganrif.	35
Pennod 2: Yr Adorno a Foucault goleuedig: trosolwg beirniadol o ymdriniaethau Adorno a Foucault o "oleuedigaeth".	41
Cyflwyniad.	41
2.1. Adorno: Dilechdid goleuedigaeth ac achubiaeth goleuedigaeth: uniaeth ac anuniaeth.	42
2.1.1. Pa oleuedigaeth? Goleuedigaeth a goleuedigaethau yng ngwaith Adorno.	42
2.1.2. Beth yw "goleuedigaeth"?: Hunangadwraeth, rheolaeth natur, a rheswm.	45
2.1.2.1. Atchweliad goleuedigaeth i fyth: ofn mythig.	47
2.1.2.2 Atchweliad goleuedigaeth i fyth: hunan-gadwraeth a dinistr yr unigolyn.	48
2.1.2.3. Atchweliad goleuedigaeth i fyth: positifiaeth a "ffawd".	49
2.1.3. Gorthrwm cymdeithasol: Auschwitz a'r anuniaethol.	50
2.1.4. Gwrthwynebeddau'r gymdeithas: posibilrwydd beirniadaeth.	53
2.1.5. Gwrthsefyll ag achubiaeth goleuedigaeth: negatiffiaeth a chyflawniad uniaeth.....	53
2.2. Dwy oleuedigaeth Foucault: <i>Aufklärung</i> achyddol ag <i>Aufklärung</i> ethegol.	56

2.2.1 Cyflwyniad i drafodaethau Foucault o'r <i>Aufklärung</i>	56
2.2.2. <i>Aufklärung</i> achyddol: achyddiaethau Foucault ac agwedd feirniadol Kant.	57
2.2.2.1. Trosolwg o brif weithiau achyddol Foucault: disgyblaeth a phŵer bio.	57
2.2.2.2. Llywodraetholi, beirniadaeth a goleuedigaeth: "Beth yw Beirniadaeth?" (1978).	60
2.2.2.3. Methodoleg goleuedigaeth achyddol Foucault: prawf o "événementalisation"	62
2.3. <i>Aufklärung</i> ethegol: ymdriniaethau hwyr Foucault o oleuedigaeth.....	66
2.3.1. Cyflwyniad i newidiadau hwyr Foucault.	66
2.3.2. Ystyr newid: trosolwg o bersbectifau ynglŷn â'r newid trywydd yng ngwaith Foucault. ..	67
2.3.3. Beth yw Goleuedigaeth?: Kant, agwedd fodern a hunan-greu.	71
2.4. Casgliad.	75
Rhan 2: Dwy fframwaith annigonol o berthynas gweithiau Adorno a Foucault.	77
Pennod 3: Habermas a'r Habermaswyr: gwrth-oleuedigaeth a'r modern.	77
Rhan 1 o Bennod 3: Trosolwg o ddealltwriaeth Habermas a'r Habermaswyr o berthynas gweithiau Adorno a Foucault.....	77
Cyflwyniad i drafodaeth Habermas a'r Habermaswyr o weithiau Adorno a Foucault.	77
3.1.1. Habermas a rhesymoli: goleuedigaeth a photensial rhesymol y modern.	81
3.1.2. Adorno a Foucault: peryglon beirniadaeth gyfanedig.	86
3.1.2.1. Cyflwyniad.....	86
3.1.2.2 Beirniadaeth gyfanedig Adorno.	89
3.1.2.3. Beirniadaeth gyfanedig Foucault.	93
3.1.2.4. Habermas a'r Foucault goleuedig.	97
3.1.2.5. Tebygrwydd beirniadaethau Adorno a Foucault o'r modern: Habermas a'r Habermaswyr.....	99
3.1.2.6. Casgliad i Rhan 1 o Bennod 3.....	103
3.2.2. Rhan 2 o Bennod 3: Beirniadaeth o ddealltwriaeth Habermas o berthynas gweithiau Adorno a Foucault.....	103
3.2.2.1. Cyflwyniad.....	103
3.2.2. Prosiect anorffenedig yr Oleuedigaeth a'r prosiect modern: Problemau hanesyddol Habermas.	104
3.2.2.1. Canologrwydd y "prosiect modern" ym meirniadaeth Habermas.	104
3.2.2.2. Y prosiectau modern: cyd-destunoli syniadaethau Habermas.	106
3.2.2.3. Y prosiect modern a'r meddylwyr modern: dadwahaniaethu'r gwahaniaethiadau. ...	108
3.2.2.4. Casgliad.	108
3.2.3. Habermas a'r <i>Dilechdid</i> : camddarlleniadau strategol.....	109
Cyflwyniad: Adorno'r Marcysydd/ Adorno'r Nietzscheydd: beirniadaeth y <i>Theori o Weithredu</i> <i>Cyfathrebol</i> a <i>Disgwrs Athronyddol Modernrwydd</i>	109
3.2.3.2. Rheidrwydd atchweliad goleuedigaeth i fyth: Habermas y tafleisydd.	110
3.2.3.3. Rheswm offerynnol: camddarlleniad mwyaf dylanwadol Habermas.	111
3.2.3.4. Rheswm offerynnol a "negyddiadau <i>ad hoc</i> ": camddealltwriaeth Habermas o	

feirniadaethau Adorno.	112
3.2.3.5. Casgliad.	113
3.2.4. Darlleniadau problematig Habermas o weithiau Foucault.	114
3.2.4.1. Cyflwyniad: Habermas y polymegydd a Foucault y gelyn.	114
3.2.4.2. Pŵer: y dwbled empirig-drosgynnol.	117
3.2.4.3. Beirniadaethau metatheorig Habermas: perthynoliaeth a chudd-normadrwydd.	118
3.2.4.4. Perthynoliaeth.	118
3.2.4.5. Cudd-normadrwydd.	120
3.3. Casgliad: Heibio i ddarlun Habermas o berthynas.	121
Pennod 4: Dealltwriaeth Foucault o'i berthynas ag Ysgol Frankfurt.	123
Cyflwyniad.	123
4.1. Natur trafodaethau Foucault o Ysgol Frankfurt: Gair ar gyfyngiadau'r drafodaeth.	128
4.2. Fframwaith Achyddol Foucault o Berthynas: Brawdoliaeth a Beirniadaethau.	131
4.2.1. Cyflwyniad: Strwythur "Beth yw Beirniadaeth": Cyd-destunoli'r honiad o frawdoliaeth.	131
4.2.2. Pontio'r gagendor: Yr Almaen, Ffrainc ag Ysgol Frankfurt.	134
4.2.3. Dull tebyg Ysgol Frankfurt a Foucault.	137
4.3. Gwrthdrawiad dwy fethodoleg: Beirniadaethau Foucault ar weithiau Ysgol Frankfurt.	138
4.3.1. Cyflwyniad: Cyffredinoldeb a Phenodedd: Problemau beirniadaethau Foucault.	138
4.3.2. Beirniadaethau o ddefnydd Ysgol Frankfurt o hanes: "Llyncwyr hanes".	139
4.3.2.1. Trosolwg o'r feirniadaeth.	139
4.3.2.2. "Rhy wylaidd": athroniaeth, hanes a realiti.	140
4.3.2.3. "Rhy hygoelus": Lluosogrwydd tarddbwyntiau achyddiaeth <i>contra</i> yr economi fel tardd unedol.	141
4.3.3. Rheswm a Rhesymoli.	146
4.3.4. Casgliad: Brawdoliaeth a gwrthdrawiadau: tebygrwydd ag annhebygrwydd yn fframwaith Foucault o berthynas.	148
4.4. Fframwaith ethegol honiad Foucault o berthynas: newidiadau a chysondebau.	149
4.4.1 Cyflwyniad: Y tro ethegol a'r ymbellhau oddi wrth Ysgol Frankfurt.	149
4.4.2. Parhad yr achyddol yn yr ethegol: Goleuedigaeth ethegol Foucault ag Ysgol Frankfurt.	150
4.4.2.1. Gwersi o gyfweliad Raulet: Cymhathiad yr achyddol yn yr ethegol.	152
4.4.2.2. "Beth yw Goleuedigaeth?": "Beth sydd yn y fantol?" ag Ysgol Frankfurt.	153
4.4.3. Gwrthdaro dros oddrychedd: traddodiad <i>contra</i> radicaliaeth.	155
4.4.4. Casgliad: Foucault ac Adorno: Yr angen am fframwaith arall o berthynas.	160
Cyflwyniad i Ran 3: Gwireddu goleuedigaeth: tebygrwydd ag annhebygrwydd Adorno a Foucault.	162
Pennod 5: Cydnawsedd beirniadaethau Adorno a Foucault: cymhariaeth Deborah Cook.	151
Cyflwyniad i drafodaeth Cook: Y broblem o debygrwydd gweithiau Adorno a Foucault.	151
5.1. Trafodaeth Cook: Fframwaith y berthynas a chwestiynau hermeniwtogol.	153

5.2. Adorno <i>contra</i> Foucault: perthnasau cyfnewid a pherthnasau pŵer.....	157
5.2.1. Marcisiaeth Adorno: Cyfalafiaeth wladwriaethol Pollock a “gwir wrthrychedd cymdeithas.”	159
5.2.2. Foucault: Heibio i’r paradeim Marcsaidd?.....	161
5.2.3. Cydnawsedd ag anghydawnsedd: undod a lluosogrwydd.....	163
5.3. Gorthrwm cymdeithasol a’r unigolyn: casgliadau tebyg, llwybrau annhebyg.....	166
5.4. Beirniadaethau goleuedig Adorno a Foucault: rhyddfrefniad a’r unigolyn.	170
5.5. Casgliad.	174
Pennod 6: Gwahaniaethau gweithiau Adorno a Foucault: y cyfanrwydd cymdeithasol a’r lluosogrwydd acheddol.	176
Cyflwyniad: Anghytundebau a chytundebau: gwahaniaethau sylfaenol gweithiau Adorno a Foucault.	176
6.1. Rhyddid paradocsiaidd: Cytundeb arwynebol, anghytundeb creiddiol.....	182
6.2. Amwyseddau a datrysiadau Foucault: rhyddid perthnasau pŵer	184
6.2.1. Cyflwyniad: Datblygiadau’r syniad o bŵer a rhyddid yng ngweithiau hwyr Foucault.....	184
6.2.2. Symudedd a sefydlogrwydd pŵer: amwyseddau darlun Foucault o bŵer yng nghyfnod cyntaf ei oleuedigaeth.	185
6.2.3. “Addasiadau” hwyr Foucault: Perthnasau o bŵer a rhyddid.	187
6.2.3.1. Rhyddid fel sail ontolegol: pŵer a gorthrwm yng ngwaith hwyr Foucault.....	189
6.2.3.2. Gwrthdroadedd: Cwestiynau am fesur Foucault.....	191
6.2.3.3. Cynyddu rhyddid yng ngweithiau hwyr Foucault: cyd-destunau a chwestiynau.	193
6.3. “Cymdeithas yw’r gwir ffactor penderfyniaethol”: Adorno a’r cyfanrwydd cymdeithasol.	196
6.3.1. Cyflwyniad.....	196
6.3.2. Cymdeithas fel system: Y cyfanrwydd ag uniaeth.	197
6.4. Y bywyd esthetig a’r bywyd anghywir: gwireddu goleuedigaeth yng ngwaith Adorno a Foucault.	205
Casgliad: Adorno a Foucault: Cystadlu am dir cyffredin?	212
Nodiadau i’r traethawd.	220

Goleuedigaeth yng ngweithiau Adorno a Foucault: tuag at dealltwriaeth newydd o berthynas eu gweithiau.

Cyflwyniad a throsolwg o'r traethawd.

Bwriad y traethawd canlynol fydd deall natur y berthynas rhwng gweithiau Theodor W. Adorno (1903-1969) a gweithiau Michel Foucault (1926-1984). Ar yr olwg gyntaf, mae'n sicr yn ymddangos yn ddewis rhyfedd gan fod y ddau feddyliwr o draddodiadau syniadaethol gwahanol. Bu Adorno'n aelod blaenllaw, ac yn ddiweddarach, yn bennaeth ar Ysgol Frankfurt.¹ Grŵp o feddyliwyr Almaenig, neo-Farcsaidd oedd y rhain, a geisiodd ddiweddarau'r paradeim Marcsaidd er mwyn creu beirniadaeth ryngddisgyblaethol o gymdeithas fodern.² Roedd Foucault, ar y llaw arall, yn un o'r meddyliwyr mwyaf blaenllaw ymysg yr ôl-strwythurwyr Ffrengig. Fel nifer o aelodau eraill y symudiad, Nietzscheydd yn bennaf oedd Foucault, meddyliwr a geisiodd yn fwriadol symud y tu hwnt i fframwaith Marcsaidd o feddwl.³

Fodd bynnag, er bod y ddau feddyliwr o draddodiadau deallusol pur wahanol, gwelodd nifer o ddadansoddwyr debygrwydd neilltuol rhwng eu gweithiau. Un o ganolbwyntiau'r honiadau o berthynas yw bod y ddau yn cynhyrchu beirniadaethau tebyg o gymdeithas fodern, gan weld bai ar reswm ac ar resymoli am y sefyllfa o orthrwm cymdeithasol sy'n fynych yn ein cymdeithasau cyfredol. Mae'r thema hon o berthynas yn cael ei gyflwyno mewn perthynas gymhleth gyda'r thema o "oleuedigaeth" a'r Oleuedigaeth hanesyddol. I Jürgen Habermas a'r Habermaswyr, cydgyfarfyddiad rhwng dau feddyliwr gwrth-oleuedig a welwn; dau feddyliwr sy'n darlunio gorthrwm mor anorchfygol nes eu bod yn colli golwg ar y potensial rhesymol sy'n tarddu o'r Oleuedigaeth ei hun.⁴ I Foucault, ar y llaw arall, mae'r ffocws "drwgdybus" ar reswm yn deillio o'r agwedd feirniadol sy'n darganfod ei mynegiant cychwynnol yn nhraethawd Kant ar oleuedigaeth; felly, priod ffurf yr *Aufklärung* (goleuedigaeth) yn yr oes bresennol yw'r feirniadaeth gymdeithasol a welir yn ei weithiau ef ac Ysgol Frankfurt.⁵ Yn fwy diweddar, gwelwyd Deborah Cook, yn y drafodaeth fwyaf cyflawn a manwl o berthynas y ddau feddyliwr hyd yma, yn defnyddio goleuedigaeth Kant, unwaith yn rhagor, fel fframwaith i ddeall perthynas y meddyliwyr.⁶ Yn wir, mae ei gwaith hi yn dyst i'r trafod brwd a'r diddordeb a

fu yn ddiweddar ynghylch y berthynas hon.

Gan ystyried rhychwant eu gweithiau, rhaid nodi pa gyfnodau o weithiau'r ddau feddyliwr fydd dan drafodaeth yma. Un o nodweddion gweithiau Adorno yw cysondeb ei syniadaeth. O'i draethawd cychwynnol ag Ysgol Frankfurt, hyd at ei weithiau hwyr, gwelwn ymwneud dwys â'r un math o syniadaeth athronyddol: penodedd [*"particularity"*], yr anuniaethol [*"non-identical"*], perthynas y gwrthrych â'r goddrych. Gan hynny, mae'n bosib edrych ar weithiau Adorno yn eu cyfanrwydd.⁷ Mae hyn mewn cyferbyniad amlwg â newidiadau cyson gweithiau Foucault. Tueddir i rannu gweithiau Foucault i dair rhan, rhwng ffocws archaeolegol, ffocws achyddol, a ffocws ethegol.⁸ Mae'r trafodaethau blaenorol o weithiau Adorno a Foucault wedi dadlau, yn gywir, fod y tebygrwydd sydd rhwng eu gweithiau yn cychwyn yng nghyfnod achyddol Foucault. Gan hynny, canolbwyntiaf ar waith Foucault o gyfnod ei brif waith achyddol, *Disgyblaeth a Chosb* (1975) hyd at ddiwedd ei gyfnod ethegol, cyfnod sy'n diweddu â'i farwolaeth annhymig yn 1984.

Bydd tri phrif gyfraniad gan y gwaith hwn i'r dirwedd academiaidd gyfoes. Yn gyntaf, daw'n eglur fod y trafodaethau mwyaf dylanwadol o berthynas gweithiau Adorno a Foucault, y trafodaethau Habermasaidd, yn seiliedig ar ddealltwriaeth unochrog ac anghyflawn o'u gweithiau. Tra bod y meddylwyr hynny'n deall Adorno a Foucault fel pesimistiaid rhonc sy'n nodweddu'r modern fel cyflwr o orthrwm anorchfygol, mae cyhoeddiadau ôl-argraffedig y ddau feddyliwr yn amlygu darlun pur wahanol, o ddau feddyliwr sy'n ymgeisio'n ddwys i wireddu rhyddfrefiniad o'r presennol erchyll. Drwy ganolbwyntio ar eu perthynas yng nghyd-destun goleuedigaeth, galluogaf drafodaeth newydd o'u gweithiau sy'n dwyn sylw at ochr ryddfrefiniol eu gweithiau. Yn hyn, bydd y gwaith hwn yn cyd-fynd â cherrynt mwy yn y maes sydd yn barod i ddeall bod cyfraniad o bwys gan y ddau feddyliwr hyn i'w wneud i athroniaeth ac i theori feirniadol, cyfraniad sydd eto i ddarganfod y gwerthfawrogiad y mae'n ei haeddu.⁹

Yn ail, bydd y pwyslais ar debygrwydd ac annhebygrwydd cydamserol gweithiau'r ddau feddyliwr yn gyfraniad gwreiddiol i sut y dylid deall perthynas eu gweithiau. Drwy drafod fframweithiau gwahanol o berthynas y ddau feddyliwr, amlygaf debygrwydd sy'n aml yn ymddangos yn syfrdanol rhyngddynt, ond, mewn cyferbyniad â thrafodaethau eraill, pwysleisiaf fod gagendor deallusol annileadwy rhwng eu gweithiau. Drwy

bwysleisio'r gagendor hyn, gwelwn fod yr union ddarnau o'u gweithiau sy'n edrych mor debyg yn cuddio gwahaniaethau sylfaenol hefyd. Yn drydydd, mae'r drafodaeth yn y Gymraeg. Prin yw trafodaethau estynedig *athronyddol* o athronwyr cyfandirol yn y Gymraeg.¹⁰ Ni fydd y traethawd hwn yn unioni'r sefyllfa honno'n llawn, ond, gobeithiaf y bydd yn gam gwerthfawr tuag at ddatblygiad athroniaeth drwy gyfrwng y Gymraeg.

Er mwyn galluogi trafodaeth o berthynas eu gweithiau, bydd rhaid rhannu'r traethawd yn dair rhan, â dwy bennod ymhob rhan. Nod y rhan gyntaf fydd cynnig cyflwyniad cyffredinol i'r maes ac i ymdriniaethau Adorno a Foucault â goleuedigaeth. Yn y bennod gyntaf, cynigiaf gyflwyniad i'r honiadau o berthynas blaenorol, gan ddangos yr angen am drafodaeth newydd o berthynas gweithiau'r ddau feddyliwr, a chan ddarlunio sut byddai'n bosib cael cymhariaeth deg o'u gweithiau. Rhan ganolog o'r bennod fydd edrych ar gyswllt yr honiadau o berthynas rhwng gweithiau'r ddau feddyliwr â "goleuedigaeth." Datgelaf y seiliau simsan hanesyddol sydd i'r ymwneud hwnnw â'r Oleuedigaeth, gan ddangos nad at y cyfnod hanesyddol y cyfeirir yng ngweithiau'r ddau feddyliwr, ond, yn hytrach, at weithred o oleuedigaeth. Byddaf yn adeiladu ar hyn yn yr ail bennod, gan droi at drafodaethau'r ddau feddyliwr am oleuedigaeth, gan ddangos sut y gellid deall bod gweithiau'r ddau ohonynt yn "oleuedig", gan fod y ddau feddyliwr yn ceisio gwireddu goleuedigaeth yn eu gweithiau eu hunain. Mae'n rhaid cynnig eglurhad yma o fy nhermau. Defnyddiaf "Goleuedigaeth"/ "yr Oleuedigaeth" â phrif lythyren pan fyddaf yn cyfeirio at gyfnod hanesyddol, neu at drafodaeth sy'n honni ymwneud â'r cyfnod hanesyddol, a "goleuedigaeth" gyda llythyren fach pan fyddaf yn cyfeirio at y weithred sy'n cael ei drafod gan y ddau feddyliwr. Daw'r union reswm dros y gwahaniaethu hwn yn fwy eglur yn y bennod gyntaf.

Yn ail ran y traethawd, edrychaf ar ddau fframwaith pwysig a geisiodd ddeall perthynas gweithiau Adorno a Foucault gan ddangos sut y maent yn annigonol ar gyfer dealltwriaeth lawn o berthynas y ddau feddyliwr. Yn y drydedd bennod, edrychaf ar fframwaith Habermas a'r Habermaswyr o berthynas, yn sicr y dadansoddiad mwyaf dylanwadol o berthynas y ddau feddyliwr. Yn ôl y fframwaith hwn, mae dadansoddiadau'r ddau yn cyflwyno darlun llwyr unochrog o resymoli cymdeithasol, darlun sy'n diweddu drwy uno rheswm a gorthrwm. Drwy'r uniad hwnnw, diddymir gallu gweithiau'r ddau ohonynt i fod yn feirniadol. Gan fod y potensial rhesymol sy'n cael ei ddiddymu yn eu

gweithiau yn deillio o'r Oleuedigaeth ei hun, yn nhyb Habermas, rhaid cyfri eu gweithiau ymysg y gwrth-oleuedigwyr.¹¹ Fodd bynnag, dangosaf fod y darlleniad hwn yn ddibynol ar ddealltwriaeth anghyflawn o weithiau'r ddau feddyliwr, ac yn dibynnu ar ddarlun amheus o natur yr Oleuedigaeth ei hun.¹² Drwy hynny, dangosaf fethiannau'r ddealltwriaeth Habermasaidd.

Yn y bedwaredd bennod, cyflwynaf y drafodaeth lawn gyntaf ar ddealltwriaeth Foucault o berthynas ei weithiau â gweithiau Ysgol Frankfurt, ac, o ganlyniad, gweithiau Adorno. Wrth iddo leoli ei weithiau fel rhan o draddodiad sy'n tarddu o draethawd Kant ar oleuedigaeth, pwysleisia hefyd y dylid deall bod "brawdoliaeth" rhwng ei weithiau a gweithiau Ysgol Frankfurt. Troediodd dir cyffredin i drafodaeth Habermas, gan fynnu mai'r hyn oedd yn peri'r tebygrwydd rhwng eu gweithiau oedd eu hymgais i ddirnad sgil-effeithiau negyddol rhesymoli cymdeithasol: "Sut y mae'n bod fod rhesymoli'n arwain at gynddaredd pŵer?"¹³ Fodd bynnag, gwelwyd cyfres o feirniadaethau egr o weithiau Ysgol Frankfurt yn yr un cyfnod, gan feirniadu eu dealltwriaethau o hanes, o reswm ac o resymoli, ac o'u "dyneiddiaeth Farcsaidd".¹⁴ Fodd bynnag, esboniaf nad yw dealltwriaethau Foucault yn y ddau gyfnod yn gwneud synnwyr o negatiffaeth drylwyr gweithiau Adorno, a chan hynny, nad yw'n ddigonol fel fframwaith i ddeall eu perthynas yn llawn.

Gan hynny, mae'n rhaid troi at fframwaith mwy digonol i ddeall perthynas y ddau feddyliwr. Cynnig fframwaith o'r fath fydd nod y drydedd ran. Yn y bumed bennod, edrychaf ar y tebygrwydd sy'n cael ei ddatgelu rhwng gweithiau'r ddau feddyliwr gan Deborah Cook, mewn cyfres o draethodau rhwng 2013-2015. Dengys debygrwydd y ddau y tu mewn i fframwaith goleuedigaeth Kant, gan ddangos benthyciadau'r ddau feddyliwr o'r traethawd hwnnw er mwyn diffinio eu hymgais i wireddu, drwy feirniadaeth, "ddihangfa" o'r presennol erchyll.¹⁵ Gwelwn sawl man cyfarfod yng ngweithiau'r ddau yn eu dealltwriaeth o gymdeithas, o natur yr unigolyn a'r broses o unigoleiddio, ynghyd â nod a gweithrediad beirniadaeth.¹⁶ Fodd bynnag, er bod Cook am ddangos "cydnawsedd" rhwng prosiectau beirniadol y ddau feddyliwr, dangosaf fod darlleniad agosach yn datgelu anghytundebau sylfaenol rhwng eu gweithiau.¹⁷

Datblygaf y ffocws hwn yn y chweched bennod, gan ddangos yr annhebygrwydd annileadwy sy'n bodoli rhwng eu gweithiau, sy'n deillio o ddealltwriaethau gwahanol y ddau feddyliwr o gymdeithas ac o ryddid. Gan fod Foucault yn deall bod cymdeithas wedi'i

chyfansoddi o blwraliaeth o berthnasau o bŵer lluosog ac ansefydlog, dealla fod yr unigolyn yn bodoli mewn sefyllfa o ryddid.¹⁸ Mae hyn mewn cyferbyniad amlwg â dadansoddiad Adorno, sy'n pwysleisio caethiwed yr unigolyn, caethiwed wedi'i beri gan gyfanrwydd cymdeithasol unedig sy'n diddymu ei ryddid positif yn llwyr.¹⁹ Dangosaf, mewn tro, sut y mae hyn yn arwain at argymhellion pur wahanol am sut gellir gwireddu goleuedigaeth.²⁰

Rhan 1: Adorno a Foucault: Yr angen am drafodaeth newydd ar berthynas eu gweithiau.

Pennod 1: Cyflwyniad i berthynas gweithiau Adorno a Foucault.

Cyflwyniad.

Yn y bennod ganlynol, cynigïaf gyflwyniad i'r maes gan gyfiawnhau'r angen am drafodaeth newydd ar eu gweithiau a honno yng nghyd-destun goleuedigaeth. Yn gyntaf, felly, cyflwynaf drosolwg o'r meddylwyr a welodd debygrwydd rhwng gweithiau Adorno a Foucault. Tra bod sawl trafodaeth ar berthynas rhwng gweithiau'r ddau feddyliwr, mae nifer o'r trafodaethau hyn yn frawddegau mân, pwyntiau ochrol nad ydynt ond yn nodi bod rhyw debygrwydd rhwng eu gweithiau heb ymhelaethu ar union natur y berthynas.¹ O fwy o ddiddordeb, felly, yw'r trafodaethau estynedig prin. Nodweddir y trafodaethau hyn, ar y cyfan, gan fethiannau niferus. Yn achos rhai, honnir perthynas yn sgil dealltwriaeth un-ochrog neu anghyflawn o weithiau Adorno a Foucault, lle cyffredinolir darluniau tywyll y ddau o'r modern ar draul y ffocws ar ochr ryddfreniol eu gweithiau. Fel ymateb i'r rhain, dangosaf sut y mae gweithiau ôl-argraffedig y ddau feddyliwr yn amlygu agweddau rhyddfreniol eu syniadaeth, datblygiad sy'n mynnu trafodaeth newydd ar eu gweithiau. Yng ngweithiau dadansoddwyr eraill, gwelwn honiadau o berthynas a dywyswyd gan hermeniwteg wallus sy'n arwain at anffurfio gweithiau un o'r meddylwyr y tu hwnt i bob adnabyddiaeth. Felly, yn y darn hwn, dangosaf yr angen am drafodaeth newydd sy'n deillio o'r newidiadau yng ngweithiau'r ddau feddyliwr, ynghyd â dangos sut y byddai'n bosib cael trafodaeth deg ar weithiau'r ddau.

Yn ail, gwelwn fod y trafodaethau hyn yn gor-gyffwrdd mewn modd cymhleth gyda'r "Oleuedigaeth" fel cyfnod hanesyddol, ac â "goleuedigaeth", fel gweithred. Ond, wrth fanylu ar y trafodaethau, daw'n amlwg nad yw'r term "yr Oleuedigaeth" fel pe bai'n dynodi'r un gwrthrych yng ngweithiau'r dadansoddwyr gwahanol. Ymhellach, mae amwysedd problematig yn y modd y maent yn deall bod gweithiau'r ddau yn ymwneud â'r pwnc hwnnw. Heriaf y ddealltwriaeth draddodiadol, mai ymwneud â'r "Oleuedigaeth", fel cyfnod hanesyddol, y mae'r meddylwyr gan ddangos bod trafodaethau o'r fath yn ddibynnol ar ddarlun creu o'r digwyddiad hanesyddol. Gwelwn fod y darluniau yn gorsymleiddio a chamgyfleu natur gwrthddywedol a chymhleth y digwyddiad hwnnw. Mewn cyferbyniad â'r safbwyntiau hyn, pwysleisïaf ddatgysylltiad hanesyddol sylfaenol ymdriniaethau'r ddau feddyliwr o "oleuedigaeth." Er hynny, awgrymaf ei fod yn bosib deall

bod y ddau yn parhau gydag agwedd o'r Oleuedigaeth Almaenig, yr *Aufklärung*, sef yr ymgais i gynnig diffiniad o'r weithred o "oleuedigaeth".

Rhan 1 o Bennod 1: Cyflwyniad i debygrwydd gweithiau Adorno a Foucault.

1.1. Nodiadau cychwynnol: Adorno, ôl-strwythuraeth a Foucault.

... mae gweld popeth yn debyg a gwneud pob dim yn gyfartal yn arwydd o lygaid gwan.

Freidrich Nietzsche.²

Ar yr olwg gyntaf, mae'n rhaid bod yr honiad o berthynas rhwng gweithiau'r ddau feddylwr yn ymddangos yn bur rhyfedd. Wrth agor un o brif weithiau Adorno ar hap, mae'r darllenydd yn debygol o ddarganfod trafodaeth estynedig athronyddol, wedi'i fynegi yn ieithwedd astrus athroniaeth idealaidd Almaenig. Mewn cyferbyniad, wrth agor un o brif weithiau Foucault, darganfydd y darllenydd drafodaethau hanesyddol, manwl, wedi'u mynegi'n groyw. Ym mhrif weithiau'r cyfnod achyddol, gwelir trafodaethau hanesyddol sy'n ffocysu ar ddatblygiad ffurfiau gwahanol o bŵer cymdeithasol yng nghyd-destun sefydliadau, tra gwelir, yn y cyfnod ethegol, hanes o'r gwahanol ffyrdd y ceisiodd goddrychau roi ffurf i'w bywydau a meistrolï eu hunain mewn hynafiaeth.³

Yn fwy problematig eto, gwelwyd Foucault yn datgan gelyniaeth at rai o brif ffocysau'r traddodiad Hegelaidd-Marcsaidd y mae Adorno yn rhan ohono. I Foucault, mae'r ffocws Marcsaidd ar orthrwm economaidd yn perthyn i'r oes a fu. Y ffenomen y mae angen ei esbonio yw natur gynhyrchiol "pŵer" neu "berthnasau o bŵer."⁴ Nid y darlun Marcsaidd o'r rhaniad rhwng y gorthrymwyr a'r gorthrymedig y dylid ei esbonio mwyach, ond, yn hytrach, y modd y mae perthnasau o bŵer wedi lledu drwy'r corff cymdeithasol yn ei chyfanrwydd.⁵ Gan fod Adorno, fel rhan o'r traddodiad hwnnw, yn ymroi i ffurf o feirniadaeth Farcsaidd, gellid tybio bod Foucault yn gweld ei weithiau ef, hefyd, wedi dyddio, a'u bod, felly, methu esbonio natur cymdeithas gyfredol.

Er hyn, mae bron yn amhosib agor cyflwyniad i weithiau Adorno a Foucault heb ddarganfod rhyw frawddeg neu'i gilydd yn honni perthynas rhwng gweithiau'r ddau.⁶ Yn bwysicach, efallai, gwelir cyfeiriadau pwysig at berthynas y ddau yng ngweithiau dau o brif athronwyr ein hoes, Jürgen Habermas ag Axel Honneth.⁷ Yn bwysig, hefyd, daw Foucault ei hun i ddeall tebygrwydd neilltuol rhwng ffocws ei weithiau a gweithiau Ysgol Frankfurt,

grŵp o feddylwyr, fel y nodais eisoes, y bu Adorno'n bennaeth arnynt am ddeng mlynedd olaf ei fywyd.⁸ Mewn un man, dywed Foucault iddo ddifaru peidio â darganfod gweithiau Ysgol Frankfurt yn gynharach yn ei yrfa, gan y byddent wedi arbed gwaith iddo, a'i atal rhag rhai "gwallau". Dywed nad yw'n siŵr a ddylai fod yn ddiolchgar neu beidio am ddarganfod eu gweithiau mor hwyr yn ei yrfa oherwydd, "petawn wedi dod ar draws Ysgol Frankfurt pan oeddwn i'n ifanc, byddwn wedi cael fy hudo ganddynt hyd at y pwynt o beidio â gwneud dim gwaith arall mewn bywyd heblaw am sylwebu arnynt."⁹ Gyda datganiadau mor werthfawrogol, does dim rhyfedd darganfod ei fod yn honni bod yn "frawd" i Ysgol Frankfurt mewn traethawd arall o'r un cyfnod.¹⁰

Sut, felly, y mae cymaint, gan gynnwys Foucault ei hun, wedi deall bod tebygrwydd rhwng eu gweithiau? Dylid deall bod dau lefel i'r tebygrwydd rhwng eu gweithiau: yn gyntaf, bod nifer o ddadansoddwyr wedi gweld tebygrwydd rhwng gweithiau Adorno a syniadaethau ôl-strwythurol fel rhai Foucault,¹¹ ac yn ail, tu mewn i'r berthynas fras honno, bod nifer o themâu pellach yn peri tebygrwydd neilltuol rhwng gweithiau Adorno a Foucault yn benodol. Cyflwynaf fethiannau'r trafodaethau hyn, cyn dangos sut y mae'r darlun diweddaraf o weithiau Adorno a Foucault yn mynnu trafodaeth newydd ar eu perthynas.

Gan ddechrau â'r tebygrwydd ag ôl-strwythuraeth, gwelwn grynhoad o'r prif feysydd lle gellid gweld cytundeb gan O'Connor:

cyd-wrthodiad o athroniaeth systemataidd nid yn unig fel model o resymoldeb ond yn yr [...] ymarfer o athroniaeth ei hun; beirniadaethau o'r cysyniad modern o'r goddrych; cymhlethiad o ddealltwriaeth yr Oleuedigaeth o'i hunan fel proses dianaf o ryddfrenio; derbyngarwch o ffurfiau o wybodaeth sy'n gorwedd y tu hwnt i ddisgyblaeth athroniaeth; adnabyddiaeth o strwythurau pŵer sy'n penderfynu'r hyn sy'n cael ei gymryd i fod yn naturiol mewn profiad bob dydd.¹²

Tu mewn i'r cytundebau bras hyn, cytundebau sy'n cael eu rhannu gan lawer o athroniaeth ôl-idealaid, gwelwyd perthynas neilltuol o agos rhwng gweithiau Adorno a Foucault.

Deallwyd bod y ddau yn creu beirniadaethau tebyg o'r modern ar sawl lefel. Yn gyntaf, gwelwyd tebygrwydd yn narluniau'r ddau o resymoli ac o'r gymdeithas orthrymol sy'n cael ei chynhyrchu drwy'r broses honno.¹³ Honnir hwn er bod y ddau yn cyflwyno eu dadansoddiadau drwy ffocysu ar bynciau pur wahanol. Yn achos Foucault, canolbwyntir ar ffurf o bŵer disgyblaethol sy'n cael ei ddatblygu a'i berffeithio yn y carchar, neu ffurfiau o

bŵer bio sy'n deillio o ddisgyrsiau a sefydliadau o amgylch rhywioldeb. Yn achos Adorno, gwelwn orthrwm cymdeithasol sy'n deillio o natur uniaethol egwyddor cyfnewid cyfalafol. Er hyn, deallwyd bod y ddau yn darlunio cymdeithas sy'n gorfodi cydymffurfiant mewn modd sy'n ddifäol i ryddid a bodolaeth yr unigolyn, ac, yn fwy na hyn, bod gweithrediad yr orfodaeth hon yn cymryd ffurf debyg yn eu gweithiau.¹⁴ Gwelwyd yn hyn ddealltwriaeth bod y ddau yn creu beirniadaethau tebyg ar reswm, a hefyd y modd y mae rheswm yn cynnal y sefyllfa hon o orthrwm cymdeithasol.¹⁵ Yn fwy diweddar, mynnwyd bod nod a gweithrediad beirniadaethau'r ddau yn ymdebygu i'w gilydd.¹⁶

Cyn manylu ychydig ar sylwedd y darluniau o berthynas, mae'n rhaid nodi, er bod y dadansoddiadau o berthynas yn cylchdroi o amgylch yr un math o themâu, bod bwriadau'r dadansoddwyr wrth honni perthynas yn wahanol iawn i'w gilydd. Yn gyntaf, gwelwn ddadansoddiadau Habermas a'r Habermaswyr sydd am ddangos perthynas er mwyn dangos methiannau tebyg gweithiau Adorno a Foucault. Sylwedd y feirniadaeth hon yw bod beirniadaethau cyfanedig [*totalizing critique*] y ddau o'r modern yn arwain at wrthddywediadau a gwallau di-baid. Yn fwy na hynny, mynnir bod y ddau yn diddymu gwaddol rhesymol yr Oleuedigaeth sy'n bresennol yn y modern hyd at y pwynt bod eu gweithiau'n dod yn wrth-oleuedig.¹⁷ Yn ail, ac efallai mewn ymateb i'r feirniadaeth Habermasaidd, wrth i Foucault osod ei hun yn nhraddodiad yr *Aufklärung*, y term Almaenig am oleuedigaeth, gwêl debygrwydd ei weithiau â gweithiau Ysgol Frankfurt, gan ddeall bod eu gweithiau hwy, a'i weithiau yntau'n barhad o agwedd feirniadol sydd i'w ddarganfod yn nhraethawd Kant am oleuedigaeth.¹⁸ Yn olaf, gwelwn ddadansoddwyr eraill sy'n fwy gwerthfawrogol o weithiau Adorno a Foucault. I'r dadansoddwyr hyn, nid beirniadaethau gwrthddywedol, anghyson sydd i'w darganfod, ond beirniadaethau o werth parhaol i theori feirniadol. Tra byddaf yn manylu ar y trafodaethau hyn yn fwy yn y penodau dilynol, hoffwn gynnig amlinelliad beirniadol o'r safbwyntiau hyn.

1.1.1. Habermas a Honneth: gwrth-oleuedigaeth ddryslud.

Yn yr honiadau cyntaf o berthynas, gwelwn Habermas yn gosod fframwaith bras y berthynas a sylwedd ychwanegol yn cael ei roi i'r fframwaith hon gan yr Habermaswyr hwyrach. Cyflwynaf ddarlun Axel Honneth fel esiampol o'r dadansoddiadau Habermasaidd hwyrach, oherwydd darganfyddwn yn ei waith yr honiadau llawnaf a'r mwyaf

systemataidd o berthynas o blith yr Habermaswyr.

Fel pwynt cychwynnol, mae'n werth nodi pa weithiau sydd dan gymhariaeth yn yr honiadau o berthynas. Nid yw'r berthynas yn cael ei honni rhwng holl weithiau Foucault a gweithiau Adorno. Yng ngweithiau archaeolegol Foucault, lle canolbwyntia Foucault ar greu dadansoddiadau semiolegol o ffurfiau o wybodaeth, mae'i ddiffyg ffocws ar gymdeithas yn peri bod ei weithiau mewn maes gwahanol i Ysgol Frankfurt. Ond, gyda'r tro at greu dadansoddiadau o bŵer yn ei achyddiaethau, at ganolbwyntio ar y modd mae gweithrediadau penodol o bŵer yn peri integreiddio sefydliadol a gwybyddol mewn cymdeithasau, gwelwyd mynedfa gweithiau Foucault i'r un maes â gweithiau Ysgol Frankfurt.¹⁹ O ran gweithiau Ysgol Frankfurt, gwelwyd yr honiadau o debygrwydd rhwng darluniau Foucault yn ei achyddiaethau a darlun Adorno a Horkheimer yn *Dilechdid Goleuedigaeth*. Fodd bynnag, er i'r *Dilechdid* gael ei ysgrifennu ar y cyd, mae Habermas yn glir ei farn mai Adorno sy'n bennaf gyfrifol am y darluniau tywyll sy'n cael eu creu ynddo, y darluniau mae gweithiau Foucault yn ymdebygu iddynt.²⁰ Yn fwy na hyn, deallwyd fod darlun y *Dilechdid* yn gynrychioliadol o weithiau Adorno fel cyfanrwydd.²¹ Felly, yng ngweithiau Habermas (a'r Habermaswyr), mae'r honiad o berthynas rhwng gweithiau Adorno a Foucault yn troi o amgylch tebygrwydd darluniau achyddol Foucault, wedi'u cynrychioli gan *Disgyblaeth a Chosb*, a *Dilechdid Goleuedigaeth* Adorno a Horkheimer.

Craidd y berthynas a gaiff ei honni gan Habermas yw bod "agweddau tebyg" gweithiau Adorno a Foucault yn eu harwain i greu beirniadaeth gyfanedig sy'n arwain i "ddryswch" syniadaethol tebyg.²² Daw beirniadaeth yn gyfanedig pan fo'n diddymu'r "un criterion rhesymol" sydd ei angen ar gyfer beirniadu, yn nhyb Habermas. Diddymir y criterion rhesymol hwn drwy ddarluniau unochrog ac eithafol y ddau o natur orthrymol cymdeithas.²³ Gan edrych ar gymdeithas fodern drwy'r un "opteg gyfyng" Nietzscheidd, daw'r ddau i greu darluniau eithriadol dywyll o'r broses o resymoli cymdeithasol gorllewinol, proses sy'n cynhyrchu cymdeithasau a gaiff eu nodweddu gan orthrwm totalitaraidd, cyfan gwbl un-ochrog sy'n diddymu rhyddid yr unigolyn, ac sy'n amhosib ei wrthsefyll.²⁴ Ond, gan ddeall bod pob ffenomen fodern yn orthrymol, rhaid iddynt hefyd ddeall bod "rheswm" ei hun yn orthrymol. Gyda'r darlun hwn, fodd bynnag, mae'r ddau yn tanseilio gallu eu gweithiau i fod yn feirniadol; nid oes modd iddynt eithrio eu gweithiau eu hunain o'r ddedfryd hon, ac yn sgil hyn, gwelwn y ddau yn creu beirniadaethau dryslyd

sy'n llawn gwrthddywediadau.

Yn fwy na chreu beirniadaeth ddryslyd a gwrthddywedol, fodd bynnag, i Habermas a'r Habermaswyr mae'r feirniadaeth or-hegr hon o'r modern yn peri bod eu gweithiau'n wrth-oleuedig. Gan fod, yn nadansoddiad yr Habermaswyr, botensial rhesymol, cyfathrebol, byw ymhlyg yn strwythurau'r gymdeithas fodern, a bod y potensial rhesymol hwn yn gysylltiedig â'r Oleuedigaeth ei hun, mae ymosod ar reswm yn y fath modd yn peri bod gweithiau'r ddau yn wrth-oleuedig.²⁵ Tu cefn i'r feirniadaeth hon mae'r bwriad strategol o ddangos rhagoriaeth y paradeim rhyngoddrychol, Habermasaidd o ddadansoddi. Dim ond y darlun hwn, â'i wahaniaethiadau niferus, sy'n medru beirniadu gorthrwm y modern tra'n llwyddo i gadw golwg ar y potensial rhesymol, bregus.²⁶

Gwelwn Honneth yn rhoi cnawd ar esgyrn sychion y fframwaith hwn. Yn ei lyfr *Y Feirniadaeth o Bŵer*, noda fod "perthynas ddeallusol" mor glos rhwng gweithiau Adorno a Foucault nes ei bod yn peryglu celu unrhyw wahaniaethau rhyngddynt.²⁷ Ail-adrodda ddarlun Habermas bron yn berffaith gan ddeall bod beirniadaethau gor-hegr y ddau o'r modern cystal â beirniadu'r Oleuedigaeth ei hun. Felly, dadleua mai Foucault ac Adorno yw "beirniaid mwyaf radical yr Oleuedigaeth Ewropeaidd" gan eu bod yn gweld y broses o resymoli nid fel cynnydd mewn rhyddfreinio, ond yn hytrach fel cynnydd mewn trais:

Mae resymoli cymdeithas yn golygu peri trais i'r corff dynol i Adorno ac i Foucault-mae'r thesis gryno hon yn ymddangos i gynnig y pwynt o gydgyfeiriad ar gyfer y feirniadaeth o fodernrwydd y mae'r ddau awdur yn gweithio arni drwy gydol eu bywydau.²⁸

Yn ychwanegol i hyn, fel Habermas o'i flaen, dealla fod beirniadaethau'r ddau yn arwain at bob math o wallau syniadaethol, gwallau sy'n cyfeirio at yr angen i symud at y paradeim rhagorach, gwahaniaethedig, rhyngoddrychol.²⁹

Yn ddiddorol, rhestra Honneth bob math o or-gyffwrdd rhwng gweithiau'r ddau. I ddechrau, gwêl fod y ddau feddyliwr o'r farn bod gwybodaeth a'r gwyddorau dynol yn gweithredu er mwyn rheolaeth, er bod Adorno a Foucault yn cyflwyno eu honiadau drwy ffocws theoretig gwahanol.³⁰ Gwelwn ymhellach fod y ddau yn deall mai pendraw'r broses o resymoli yw trefniant "totalitaraidd", gorthrymol mewn cymdeithasau datblygedig.³¹ Nid oes unrhyw ffocws ar weithrededd goddrychau gan fod integreiddio cymdeithasol yn cael ei ddeall yng ngweithiau'r ddau fel ffenomen lwyr unochrog; dim mwy na llwyddiant

“sefydliad systemig annibynnol” i lywio.³² Yn Adorno, gwneir hyn drwy weithred gweinyddiaeth ganolog, tra yn Foucault gwneir hyn drwy brosesau rheoli disgyblaethau sefydliadau sydd wedi cyd-gysylltu.³³

Rhwng gweithiau Habermas a Honneth, gwelwn yn glir y syniad bod tebygrwydd neilltuol rhwng gweithiau Adorno a Foucault, tebygrwydd sy’n deillio yn bennaf o’u darluniau eithafol dywyll o natur cymdeithas gyfredol, ynghyd â’r broses o resymoli a arweiniodd i’r gymdeithas hon. Ond, peth negyddol yw’r berthynas hon, perthynas o safbwyntiau dryslyd a gwrth-oleuedig y dylid eu gwrthod, esiamplau o gamau gwag beirniadaethol sy’n gwelwi wrth ymyl y darlun rhagorach, rhyngoddrychol. Darluniau gam-ddealltwriaethau dwys y darlun hwn o berthynas yn fwy manwl yn y drydedd bennod.

1.1.2. Foucault: brawdoliaeth oleuedig.

Yn ei weithiau hwyr, o 1978-84, gesyd Foucault ei hun yn nhraddodiad yr Oleuedigaeth Almaenig, ac nid *Lumières* ei famwlad.³⁴ Gesyd ei hun yn nhraddodiad yr *Aufklärung* am ei fod yn deall bod ei weithiau yn rhan o draddodiad o feddylwyr sy’n datblygu agwedd feirniadol sydd i’w ddarganfod yn nhraethawd Kant “Ateb i’r Cwestiwn: Beth yw Goleuedigaeth?” (1784). Yn y cyd-destun hwn gwelwn sawl honiad o berthynas â gweithiau Ysgol Frankfurt, y grŵp o ddadansoddwyr y bu Adorno’n ben arnynt am ddeng mlynedd olaf ei fywyd. Tra bod Foucault yn lleoli Ysgol Frankfurt fel ei ragflaenwyr ymhob un o’i drafodaethau ar oleuedigaeth, yng nghyfnod achyddol ei drafodaethau, gwelwn Foucault yn honni perthynas anhygoel o agos, perthynas “frawdol” ag Ysgol Frankfurt.³⁵

Er mwyn deall y frawdoliaeth oleuedig hon, mae’n rhaid edrych ar drafodaeth Foucault yn “Beth yw Beirniadaeth?” (1978). Yma, cynigia Foucault achyddiaeth o ddatblygiad y ffenomenon o “feirniadaeth” yn y gorllewin. Datblyga “beirniadaeth”, yn nealltwriaeth Foucault, fel adwaith i ffurf o bŵer o’r enw “llywodraetholi” [*“governmentalization”*] sy’n tyfu mewn grym o’r unfed ganrif ar bymtheg hyd at y ddeunawfed ganrif. Os mai datblygu’r “gelfyddyd o reoli dynion” oedd nod llywodraetholi, y mae beirniadaeth yn adwaith sy’n ceisio datblygu’r gelfyddyd o “beidio â chael eich llywodraethu.”³⁶ Ni ddylid deall hyn fel gwrthodiad llwyr o lywodraeth, ond yn hytrach, ymwrthodiad ag amcanion penodol o lywodraethu.³⁷

Dealla Foucault taw’r ymateb paradeimataidd i’r ffurf gynnar hon o lywodraetholi

yw traethawd Kant ar oleuedigaeth. Gwêl fod Kant yn ymateb i'r pynciau mae beirniadaeth a llywodraetholi yn y canrifoedd cynnar wedi hoelio sylw arnynt: crefydd, gwirionedd a gwybodaeth.³⁸ Ond, dealla Foucault fod datblygiadau hanesyddol yn mynnu symud heibio i ddealltwriaeth Kant.³⁹ Tra bod cyswllt dwfn rhwng syniadau Kant am oleuedigaeth a'i brosiect beirniadol o ddarganfod terfynau rheswm pur, dealla Foucault fod rhaid ffocysu ar gyfraniad rheswm at ein sefyllfa o orthrwm presennol.⁴⁰ Cred hyn oherwydd ei fod yn deall ein bod yn yr oes bresennol wedi ein hwynebu gan ormodedd o bŵer sydd wedi'i beri, a'i gynnal, gan arferiad o resymoldeb. Felly, y cwestiwn sy'n rhaid i'r *Aufklärung* ei ateb yn yr oes bresennol yw, "sut y mae'n bod fod rhesymoli'n arwain at gynddaredd pŵer?" Yn y cyd-destun hwn, o geisio cynnig ateb i gwestiwn newydd yr *Aufklärung* y dealla Foucault ei fod yn "frawd" i Ysgol Frankfurt."⁴¹

Gwelwn Foucault yma yn cyflwyno darlun o berthynas sy'n cydweddu â'r math o berthynas a welodd Habermas, wrth iddo ddeall bod tebygrwydd rhwng ei weithiau ef a gweithiau Ysgol Frankfurt wrth iddynt ymchwilio i ryngblethiad rhesymoldeb a phŵer. Ymhelaetha ychydig ar y darlun hwn mewn cyfweiliad o'r un cyfnod. Dealla Foucault fod athronwyr Ysgol Frankfurt yn "codi problemau yr ydym dal yn llafurio drostynt heddiw- yn benodol, ar effeithiau pŵer yn eu perthynas gyda rhesymoldeb a ddiffiniwyd yn hanesyddol a daearyddol, yn y Gorllewin, o'r 16ed Ganrif ymlaen." Drwy hoelio sylw ar hyn, oni ellir dod at y casgliad, fel y gwneir yn ei weithiau ef a gweithiau Ysgol Frankfurt, bod "addewid yr Oleuedigaeth o ennill rhyddid drwy ymarferiad o reswm wedi'i droi ben i waered, yn terfynu mewn gorthrwm gan reswm ei hunan, sy'n gynyddol yn tresmasu lle rhyddid?"⁴²

Er bod Foucault yn cyflwyno'r un math o bynciau â Habermas, mae gwahaniaethau sylfaenol. Yn gyntaf, er y ffocws "drwgdybus" ar natur orthrymol rheswm,⁴³ mae'r ffocws hwn, fel radicaleiddiad o ffocws Kant, yn peri bod eu gweithiau yn rhan o draddodiad yr *Aufklärung*, yr Oleuedigaeth ei hun.⁴⁴ Yn ail, er y darluniau tywyll o natur orthrymol ein cymdeithasau presennol, mae'n rhaid nodi bod y ffocws hwn wedi'i gogynnwys tu mewn i nod fwy positif, sef galluogi'r rhyddid a gaiff ei erydu'n gynyddol. Ceisia Foucault amlygu'r posibilrwydd am ryddid, yn ei weithiau, drwy achyddiaeth strategol sy'n medru dangos a manteisio ar freuder hanfodol y perthnasau o bŵer a rheswm sydd wedi ein creu.⁴⁵ Felly, er bod y darlun o berthynas yn ymdebygu i weithiau Habermas a'r Habermaswyr mewn sawl ffordd, gwelwn gasgliadau pur wahanol am ystyr y berthynas sydd rhwng eu

gweithiau.

1.1.3. Deborah Cook: goleuedigaeth Kant a beirniadaeth o'r modern.

Gan droi at ddadansoddwyr sy'n deall bod perthynas mwy cadarnhaol rhwng gweithiau Foucault ag Adorno, gwelwn ail-adrodd yr un math o themâu. Yng nghampwaith Rolf Wiggershaus am Ysgol Frankfurt (1986), pwysleisia debygrwydd prosiectau Adorno a Foucault, gan ddangos bod disgrifiad y ddau feddyliwr o'u gweithiau yn cyfateb bron air am air. Mae adlais amlwg rhwng pwyslais Adorno, y dylai athroniaeth fod yn "wrandawriad apêl rhesymol yn erbyn rhesymoldeb" a disgrifiad Foucault o'i weithiau fel "beirniadaeth resymol o resymoldeb."⁴⁶ Fodd bynnag, prin yw dadansoddiadau estynedig cadarnhaol o berthynas gweithiau Adorno a Foucault. Mewn gwirionedd, mae'n rhaid aros tan gyfres o draethodau gan Deborah Cook, rhwng 2013-5, i weld trafodaeth estynedig fanwl ar berthynas gweithiau'r ddau.

Ail-droedir llwybrau cyfarwydd gan y traethodau hyn. Dealla Cook fod tebygrwydd neilltuol rhwng beirniadaethau Adorno a Foucault o'r modern, a hynny unwaith eto yng nghyd-destun goleuedigaeth. Gan dynnu ar y modd y mae'r ddau yn benthg yr un dyfyniadau o draethawd Kant, "Ateb i'r Cwestiwn: Beth yw Goleuedigaeth?", dealla bod y ddau yn creu ffurf o feirniadaeth sy'n ceisio cynyddu awtonomi drwy geisio darganfod *Ausgang* [dihangfa] o'r presennol uffernol.⁴⁷ Y tu mewn i'r fframwaith hwn, gwelir sawl cyfarfyddiad pwysig. Yn gyntaf, gwelwn ddealltwriaeth debyg o weithrediad a natur cymdeithas. Caiff yr unigolyn ei ragflaenu a'i greu gan realiti hanesyddol a chymdeithasol.⁴⁸ Mae'r gymdeithas hon yn wirioneddol erchyll a hynny am yr un math o resymau iddynt ill dau. Gwêl y ddau fod tuedd at dotalitariaeth yn llechu yn ein cymdeithasau democrataidd, ffaith sy'n peryglu goroesiad yr unigolyn.⁴⁹ Gwelwn weithrediad cyffredin cymdeithas am ei fod yn creu'r unigolyn mewn modd gorthrymol, a'i bod yn cymell cydymffurfriad sy'n ddifäol i ryddid yr unigolyn.⁵⁰ Yn ail, gwelwn gytundebau ar natur yr unigolyn. Rhagdybir mai'r un math o beth sy'n mynd at greu unigolyn sef swp o reddfau a mater.⁵¹ Deallir, ymhellach, y caiff yr unigolyn ei greu drwy fewnoliad o orchmynion cymdeithasol.⁵² Yn drydydd, gwelwn gytundebau yn eu dealltwriaeth o feirniadaeth. Gwelwn yr un nod i feirniadaeth yng ngweithiau'r ddau, o alluogi rhyddid.⁵³ Ymhellach, mae beirniadaeth yn gweithredu yn yr un modd er mwyn gwireddu hyn. Yn gyntaf, gweithreda beirniadaeth er mwyn cynyddu ymwybyddiaeth yr unigolyn gan amlygu sut mae'n bosib newid y

gymdeithas.⁵⁴ Yn ail, ceisia'r ddau i'w beirniadaethau droi'r gymdeithas yn ddieithr. Ceisia'r ddau amlygu natur ryfedd a gwrthddywedol y gymdeithas hon, drwy wneud yr hyn sy'n gyfarwydd yn estron. Drwy'r estroni hwn, gellir amlygu pa mor rhyfedd yw'n trefniadau presennol, gan ddangos bod modd newid rhyw agwedd o'r gymdeithas a gymerwyd i fod yn amhosib o'r blaen.⁵⁵ Yn bedwerydd, gwêl Cook gysylltiadau ar y lefel o weithredu newidiadau. Gwrthyd y ddau ddarlunio'r camau penodol y dylai'r trawsffurfio cymdeithasol ei gymryd. Gweithred arbrofol, sydd o raid yn ddjarweiniad, gweithred sy'n mynnu gweithredu'r awtonomi sydd wedi'i anafu gan gymdeithas, yw beirniadaeth iddynt ill dau.⁵⁶

1.1.4. Perthynas newydd rhwng y ddau feddyliwr.

Gan feddwl am y trafodaethau uchod ar berthynas, gwelwyd cyfres o feddyliwyr gwahanol yn honni perthynas rhwng gweithiau'r ddau feddyliwr gan gyflwyno'r un math o themâu sy'n debyg rhwng eu gweithiau. Felly, gwelwyd bod y ddau yn meddu ar ddarlun tebyg o resymoli, beirniadaethau tebyg o reswm ac o'r modern, hyd at ddarluniau tebyg o natur a nod beirniadaeth. Yn amlwg, felly, y mae achos cryf i'w wneud dros debygrwydd rhwng gweithiau'r ddau feddyliwr.

Pam, felly, y mae angen trafodaeth newydd? Mae'r ddau fframwaith cyntaf o berthynas, trafodaethau Habermas a'r Habermaswyr, a thrafodaeth Foucault, yn annigonol mewn sawl ffordd. Mae'r trafodaethau Habermasaidd yn seiliedig ar ddealltwriaeth anghyflawn ac un-ochrog o weithiau'r ddau feddyliwr.⁵⁷ Nid yw trafodaeth Foucault ar Ysgol Frankfurt, ar y llaw arall, yn llwyddo i wneud synnwyr o weithiau cymhleth a grymus Adorno. Ac, er bod trafodaethau mwy diweddar fel Cook yn gam cadarnhaol yn y cyfeiriad cywir, nodweddir ei gweithiau hi gan broblemau dyrys hefyd, problemau sy'n deillio o'i hymgais i ddangos "cydnawsedd" rhwng gweithiau Adorno a Foucault.⁵⁸ Felly, fel pwynt cychwynnol, darluniau problemau'r trafodaethau sydd eisoes mewn bodolaeth.

Fel ail bwynt, hoffwn droi i drafod sut byddai'n bosibl cael trafodaeth newydd, deg ar weithiau'r ddau feddyliwr. Gwelwyd tuedd anffodus ymysg gweithiau nifer o ddadansoddwyr i anffurfio gweithiau Adorno yn y proses o honni perthynas rhwng ei weithiau a gweithiau dadansoddwyr eraill. Drwy edrych ar y gwallau hyn, ac ar

argymhellion rhai o'r dadansoddwyr blaenaf yn y maes, ceisiaf ddangos beth fyddai'n drafodaeth deg ar weithiau'r ddau feddyliwr. Felly, trof yn awr i drafod, yn gyntaf, sut y seiliwyd yr honiadau o berthynas ar ddealltwriaeth un-ochrog ac anghyflawn o weithiau'r ddau feddyliwr, cyn troi i drafod, yn ail, yr hermeniwtg wallus a ddefnyddiwyd yn y trafodaethau ar berthynas.⁵⁹

1.1.4.1. Anghyflawnder ac unochredd.

Yn gyntaf, felly, gwelwyd trafodaethau ar berthynas oedd yn anghyflawn ac yn honni perthynas yn sgil dealltwriaethau un-ochrog o weithiau'r ddau feddyliwr. Gwelwyd hyn yn arbennig yn nadansoddiadau dylanwadol Habermas a'r Habermaswyr. Bydd trafodaeth fwy cyflawn yn y drydedd bennod, ond hoffwn gynnig amlinelliad yma.

Yn y trafodaethau hyn, gwelwyd cyd-gyfarfyddiadau rhwng darluniau tywyll Adorno a Foucault o fodernrwydd lle y mae'r oes fodern yn ei gyfanrwydd yn erchyll. Cyffredinolwyd darlleniad dadleuol o *Dilechdid Goleuedigaeth* Adorno a Horkheimer, a *Disgyblaeth a Chosb* Foucault, er mwyn cyfiawnhau'r darluniau hyn, gan ddeall bod y gweithiau hyn yn nodweddiadol o weithiau'r meddylwyr yn eu cyfanrwydd.⁶⁰ Yn y gweithiau hyn, yn ôl y darlleniad Habermasaidd, crëwyd darlun lle mae pob ffenomen fodern, gan gynnwys rheswm, yn llwyr syrthiedig. Felly, nid oes lle i ddadansoddiadau o ryddid, nac ychwaith o wrthsefyll, gan mai disgrifiadau o weithrediad gorthrwm llwyr un-ochrog sydd i'w darganfod yng ngweithiau'r ddau.⁶¹

Fodd bynnag, mae y darluniau o'r fath wedi eu seilio ar ddealltwriaeth anghyflawn a gwallus o weithiau Adorno a Foucault. Mae'r darluniau yn unochrog yn eu cyfnod, gan eu bod yn dibynnu ar gyffredinoli darnau cynhennus a phenodol o weithiau'r ddau feddyliwr i fod yn gynrychioliadol o'u gweithiau fel cyfanrwydd, er mwyn galluogi'r darlleniad sy'n cefnogi eu dadl. Ond, tra bod y darluniau hyn efallai'n fwy argyhoeddiadol yn eu hamser, oherwydd y deunydd a oedd ar gael i'r ymchwilydd, mae'r doreth o ddeunydd a gyhoeddwyd, ac a gyfieithwyd, ers i'r ddau farw, yn gwneud darluniau tywyll o'r fath yn llawer anoddach, os nad amhosibl i'w cyfiawnhau.⁶²

Gan ddechrau drwy edrych ar weithiau Foucault gwelwn, ar ôl ei farwolaeth annhymig, lu o destunau yn cael eu cyhoeddi a'u cyfieithu.⁶³ Gyda chyhoeddi *Dits et Écrits*, casgliad cyflawn o weithiau byr Foucault yn ystod ei fywyd, a chyhoeddi ei ddarlithoedd a'i

gyfweiliadau ar ôl iddo farw, ymddangosodd darlun pur wahanol o weithiau Foucault. Cyfynga'r darlleniad Habermasaidd ddatganiadau gwerthfawrogl Foucault o fodernrwydd i'w weithiau terfynol, ethegol. Gwelwyd cyferbyniad amlwg, yn ôl y darlleniad hwn, rhwng y cyflwr o gaethiwed a ddarluniwyd yn y cyfnod achyddol, lle crëwyd y goddrych yn llwyr gan fecanweithiau unochrog o orthrwm, a'r gweithiau terfynol "ethegol", a nodweddiwyd gan ffocws ar hunan-ryddid y goddrych, ei allu i fyw'r bywyd hardd drwy weithred o ryddid personol.⁶⁴ Caniataodd hyn i ddadansoddwyr ddeall y newidiadau hwyr hyn fel rhyw fath o dröedigaeth gwely angau, rhyw gyfaddefiad hwyr o fethiant ac ymgais orffwyll i gywiro ei gamgymeriadau.⁶⁵

Ond, wrth edrych ar y gweithiau newydd a ddaeth i'r amlwg, cyflwynir problemau i unrhyw ddadansoddiad sy'n ceisio deall gweithiau achyddol Foucault fel disgrifiad o gyflwr unochrog gorthrwm. Brin tair mlynedd wedi cyhoeddi ei ddarlun tywyllaf yn *Disgyblaeth a Chosb*, gwelwn Foucault yn disgrifio ei weithiau yn ddi-amod fel ymgais i wireddu rhyddid, ac fel parhad o oleuedigaeth, ym 1978, yn glir y tu mewn i fframwaith ei achyddiaethau.⁶⁶ Yn y cyd-destun hwn, hefyd, y gwelwn ddadansoddiadau estynedig o'i berthynas ag Ysgol Frankfurt, dadansoddiadau, y mae'n rhaid dweud, sydd heb eu dadansoddi mewn unrhyw fanylder hyd yma.⁶⁷ Gyda'r gweithiau hyn, amlygir darlun pur wahanol o weithiau Foucault. Cyflwynir amwysedd i'w feirniadaeth o fodernrwydd. Er ei fod yn deall bod datblygiadau modern yn erchyll, y mae'r darlun hwn yn cael ei dymheru gan lu o osodiadau am bosibilrwydd gwrthsefyll, am y gallu i fod yn feirniadol a "dadoddrycheddoli."⁶⁸ Felly, i ddadansoddwyr heddiw, medrir cytuno â disgrifiad hwyr Foucault o'i weithiau fel cyfanrwydd i fod yn ymgais i ddatrys y "paradocs o berthnasau galluoedd a phŵer": y modd y mae'r modern yn cael ei nodweddu gan dwf mewn gorthrwm, ond hefyd yn rhoi i ni adnoddau i'w wrthsefyll.⁶⁹

Yn achos Adorno, gwelwyd yr un math o ddatblygiadau. Yng ngwaith Habermas a'r Habermaswyr, ynghyd â nifer o ddadansoddwyr eraill, cyffredinolir darlun Adorno yn y *Dilechdid*, lle mae'n ymddangos i greu darlun lle mae pob cynnydd mewn goleuedigaeth yn gwymp yn ôl i ffurf enbyd o orthrwm mythig, proses sy'n ddigyfnewid o gynhanes hyd at y modern ei hun, i fod yn gynrychioladol o'i weithiau fel cyfanrwydd.⁷⁰ Pendraw'r ffocws hwn yw darlun pesimistaidd o orthrwm bythol, totalitaraidd sy'n darganfod ei fynegiant llawnaf yn ein cymdeithasau modern. Nid oes modd gwadu bod modd ffurfio gweithiau

Adorno mewn modd sy'n caniatáu darlleniad o'r fath: mae ei weithiau cyn *Dilechdid Goleuedigaeth* yn rhagweld y ddadl, a'i weithiau diweddarach yn ymestyn yn ôl i'r testun a'i ddyfynnu'n ddibaid.⁷¹ Ond, fel y mae Hammer yn ein hatgoffa, mae'r *Dilechdid* yn destun "rhyfedd" ["*peculiar*"] ac "anhygyrch" ["*devious*"] tu mewn i gyd-destun helaethach gweithiau Adorno.⁷² Mae darlleniad arall, gwell yn bosibl. Fel mae O'Connor yn ein hatgoffa, mae'n werth nodi'r cyferbyniad trawiadol rhwng

darlithoedd y deallusyn democrataidd-cymdeithasol a oedd yn meddwl y gallai cymdeithas aeddfed gael ei wireddu drwy addysg a thrafodaeth a chyd-awdur *Dilechdid Goleuedigaeth* nad oedd yn ymddangos i ddarganfod unrhyw obaith yn y trefniannau cymdeithasol a gynhyrchwyd gan hanes y Gorllewin.⁷³

Felly, tra bod darluniau tywyll iawn yn cael eu creu yng ngweithiau Adorno, mae gorffocws ar yr agweddau hyn yn celu'r pwyslais cryf ar "wrthsefyll" a "beirniadaeth" fel ymgais i wireddu rhyddid.⁷⁴

Yn wir, y mae ffocysu ar y *Dilechdid* fel disgrifiad o gwmpa a hunan-ddinistr goleuedigaeth yn digwydd ar draul nodi mai bwriad y *Dilechdid* oedd achub gobeithion goleuedigaeth.⁷⁵ Fe'n hatgoffir gan James Schmidt y bu cynlluniau am gyfrol arall am achubiaeth goleuedigaeth gan Adorno a Horkheimer, cyfrol na chafodd fyth ei hysgrifennu.⁷⁶ Ond, gan edrych ar weithiau cyflawn Adorno, a'r darlithoedd sydd yn dal i gael eu cyhoeddi a'u cyfieithu, efallai ei fod yn bosib deall gweithiau hwyrach Adorno i gyd fel yr ymgais hon i gyflenwi darlun mwy cadarnhaol.⁷⁷ Tra bod y sefyllfa bresennol yn wirioneddol erchyll, y mae optimistiaeth gymwysedig yng ngweithiau Adorno.⁷⁸ Rhaid i athroniaeth ddod i ymwybyddiaeth o "pam y gall y byd- a allai fod yn baradwys yn y fan a'r lle- ddod yn uffern ei hunan yfory."⁷⁹ Ac er y perygl uffernol, a'r ffaith fod "swyn anhydraid" ["*impenetrable spell*"] cymdeithas yn ein cyfareddu, dim ond "swyn" ydyw.⁸⁰ Mae amwysedd sylfaenol yn narlun Adorno: mae'r seiliau sy'n galluogi'r byd i fod yn baradwys eisoes mewn bodolaeth; gall cymdeithas ddod yn "gyflwr gwir ddynol",⁸¹ ond eto, gall yr un gymdeithas drefnu ei hun mewn modd sy'n peryglu goroesiad yr unigolyn a'r rhywogaeth.⁸² Felly, dylid cyd-destunoli darlun tywyll Adorno yn y *Dilechdid* tu mewn i'r fframwaith ehangach hwn. Gyda hyn, nid yw'r darlun o Adorno fel pesimist nad yw'n gweld dim gobaith yn argyhoeddi. Yn hytrach, gwelwn feirniad sy'n llafurio'n ddi-baid yn ei weithiau i wireddu addewidion goleuedigaeth, ac i gyflwyno darlun o "feirniadaeth hunan-fyfyr, hunan-hyder rhesymol, arferiad o awtonomi, ac amddiffyniad o ryw ffurf

o fodernrwydd cymdeithasol.”⁸³

Mae’n amlwg bod y datblygiadau hyn yn gorfodi unrhyw drafodaeth ar berthynas i gael man cychwyn newydd. Fodd bynnag, hyd yma, dim ond Cook sydd wedi mynd ati o ddifri i geisio darlunio’r berthynas yn sgil y newidiadau yng ngweithiau’r meddylwyr. Tra bod gwaith Cook yn gyfraniad gwirioneddol werthfawr, a’i thrafodaethau ar berthynas y ddau feddyliwr wedi’i seilio ar ddealltwriaeth cyflawn, manwl a threiddgar o weithiau’r ddau feddyliwr, credaf fod problemau dwys yn codi o’i hymgais i ddangos cydnawsedd rhwng gweithiau’r ddau. Trafodaf hyn mewn mwy o fanylder yn y bumed bennod, ond i grynhoi, mae ei ffocws ar gydnawsedd yn peri iddi golli golwg ar anghydawnsedd sylfaenol darluniau’r ddau feddyliwr. Ac, er ei gallu i ddangos tebygrwydd syfrdanol rhwng gweithiau’r ddau feddyliwr, mae’n bosib darganfod tarddiad yr anghydawnseddau yn cuddio yn yr union bwyntiau sy’n peri i’w gweithiau ymddangos mor debyg. Felly, er bod gwaith Cook yn gam cadarnhaol yn y cyfeiriad cywir, credaf fod natur broblematig ei dadansoddiadau yn mynnu datrysiad, datrysiad nad oes modd ei gynnig ond drwy ddeall perthynas eu gweithiau fel un o debygrwydd ac annhebygrwydd cydamserol.

1.1.4.2. “Hermeniwteg wallus”

Gan symud o’r modd y deallwyd gweithiau’r ddau feddyliwr yn y broses o honni perthynas i’r modd yr honnwyd y berthynas ei hunan, gwelwn duedd anffodus yn y maes i anffurfio gweithiau Adorno wrth honni perthynas rhwng ei weithiau a gweithiau meddylwyr eraill. Efallai mai natur anodd gweithiau Adorno sydd tu cefn i’r duedd hon. Gwelwn yn ei weithiau ddadansoddiadau dwys sy’n mynnu meistrolaeth o athroniaeth Almaenig, dadleuon cymdeithasegol, pob math o ffigyrau llenyddol a cherddorol, datblygiadau swrealaeth, hanes Marcisiaeth Orllewinol a thrywyddau ymchwil ychwanegol Ysgol Frankfurt er mwyn eu deall.⁸⁴ I Hammer, sy’n rhestru’r nodweddion hyn, dealla fod y dadansoddwr, wedi ei wynebu gan y “gorhelaethrwydd hyn o ddeunydd [...] yn rhy aml yn cael ei adael â’r trilema annifyr o dawelwch, eithriadau echblyg, neu siarlataniaeth amlwg.”⁸⁵ Fodd bynnag, gwelodd O’Connor fod pedwerydd opsiwn wedi ei ddilyn yn rhy aml. Gan fod gweithiau Adorno’n “anodd eu darllen ac weithiau’n anos eu deall”, gwelodd O’Connor duedd ymysg dadansoddwyr i ddarllen Adorno drwy “fframwaith sefydlog rhyw athronwyr eraill” yn hytrach na’i ddeall ar ei delerau ei hunan.⁸⁶ Tra bod y dull hwn yn aml yn dechrau am resymau darluniadol, daw’r dadansoddwyr yn rhy aml i’r casgliad nad oes

19

prin wahaniaeth rhwng Adorno a'r athronydd y mae'n cael ei gymharu ag ef. "Yr effaith yw *colled o hynodrwydd*" [*"distinctiveness"*]. Cleddir syniadau Adorno "dan gyffelybiaethau cyffrous ag athronwyr eraill ôl-idealaid."87 Dyma'r math o syniad sydd gan Hullot-Kentor wrth iddo ddychanu trafodaeth Jameson o waith Adorno:

Fe sylwch fod Adorno fel Althusser, ond ei fod yn fwy fel Sartre, heblaw bod y syniad o gyfanrwydd, yn fy marn i, fel y dywedaf eto yn hwyrach, yn wahanol i Rorty, yn ymestyn yn ôl at Luhan, efallai fel Marcsaeth, hwyr, hwyr iawn, namyn cysyniad Hegel o amser, efallai, o bosibl, bron ... Cymerwch gip arall, cip arall, ond nid yn rhy agos, os gwelwch yn dda, foneddigion a boneddigesau, rhwch le i'r dyn anadlu!88

Mae'n werth nodi bod y perygl hyd yn oed yn fwy yn achos honni perthynas rhwng gweithiau Adorno a meddylwyr ôl-strwythurol fel Foucault, gan eu bod yn amlwg yn bur agos at ei gilydd. Felly, mae'r perygl y gwêl O'Connor, fod cyffelybiaethau sy'n argyhoeddi'n arwynebol yn arwain i "gyfuniad meddwl i bob pwrpas" [*"virtual mind meld"*] rhwng Adorno a'r athronydd y caiff ei gymharu ag ef, a hyn â'r sgil effaith anffodus o golli hynodrwydd gwaith Adorno, yn rybudd gwerthfawr.89

Yn achos Adorno a Foucault, gwelwyd tuedd anffodus yn y maes i ddeall nad yw gweithiau Adorno yn ddim mwy na ffurf dila ar feirniadaethau Foucault.90 Gwelwn yn nhrefnadaeth Hoy ar berthynas y ddau feddylwr wireddiad o'r ddwy duedd anffodus hyn, o golled neilltuoldeb llwyr wrth iddo ddeall nad yw gweithiau Adorno yn ddim mwy na "rhagddisgwyliad" o ddadansoddiadau grymusach Foucault.91 Gan roi i'r naill ochr ffafraeth amlwg y term "rhagddisgwyliad", dealla mai achyddiaethau Foucault yw "gwir etifedd ffenomenoleg a thraddodiad Ysgol Frankfurt o theori feirniadol",92 gan weld fod Adorno'n cyflwyno ffurf ar hanes feirniadol sy'n cael ei "ysbrydoli'n wreiddiol gan Nietzsche a'i ymarfer yn hwyrach gan Michel Foucault."93 Ond, er mwyn gweld y berthynas hon, y mae Hoy yn barod i anffurfio gweithiau Adorno y tu hwnt i bob adnabyddiaeth. Noda fod gan Adorno "obsesiwn rhyfedd" â dilechdidaeth fel dull rhagorach.94 Nid yw ei honiad o debygrwydd rhwng gweithiau'r ddau yn dibynnu ar "gyfrif dilechdidol Adorno o uniaeth ac anuniaeth, ac yn arbennig ar natur anhraethol yr anuniaethol."95 Cyfiawnha hyn drwy ddadlau nad oes undod yn narlun Adorno o theori, felly, os oes modd amddiffyn yr ymarfer beirniadol heb apêl at yr "aparats dilechdidol" yna nad oes rheswm dros wneud hynny os nad yw rhywun yn ymddiddori yn yr aparats hynny am resymau theoretig.96

Os mai amddiffyniad o syniadaeth Adorno yw hyn, pa angen am feirniad! Mae sôn

am “obsesiwn rhyfedd” Adorno â dilechdidaeth fel sôn am “obsesiwn rhyfedd” Kant â’r prosiect beirniadol, neu “obsesiwn rhyfedd” Foucault gydag achyddiaeth a phŵer. Mae holl weithiau Adorno, o gynnwys ei weithiau, hyd at ffurf lenyddol ei destunau, yn fynegiant o’i syniadaeth ddilechdidol am yr anuniaethol.⁹⁷ Drwy waredu’r “aparats dilechdidol”, dinistrir craidd gweithiau Adorno yn llwyr. Daw’r Adorno hwn yn ddim mwy na drychddelw gwan o weithiau Foucault gan nad Adorno mohono o gwbl; dim ond casgliad o ddyfyniadau heb gyd-destun.

Sut, felly, y gellid osgoi darlenniad o’r fath? Yn amlwg, trwy gael cymhariaeth deg o weithiau’r ddau feddyliwr. Awgryma O’Connor y gellid galluogi trafodaeth o’r fath drwy wahaniaethu casgliadau tebyg oddi wrth y llwybr a gymerwyd i gyrraedd y casgliadau. Os nad ydym yn gwneud hyn, “yna bydd ein dadansoddiad yn cael ei arwain gan hermeniwtg wallus sy’n cymysgu diffyg anghytundeb arwynebol gyda thebygrwydd rhaglennol.”⁹⁸

Awgryma O’Connor ymhellach bod hyn yn caniatáu i ni ofyn cwestiwn pwysig. Os gwelwn gasgliadau tebyg rhwng gwaith Adorno a meddyliwr arall, yna, gan ba feddyliwr y mae’r hawl gorau i’r casgliadau hynny?⁹⁹ Gwelwn bwynt tebyg yng ngwaith Freyenhagen. Dadleua fod cyfiawnhad terfynol theori feirniadol gymdeithasol yn deillio, yn y diwedd, o’i allu i egluro cymdeithas a’i drygau yn well na theorïau eraill. Er mwyn gwneud hwn, geilw am gymhariaeth o fframweithiau esboniadol er mwyn dangos rhagoriaeth theorïau Adorno.¹⁰⁰ Noda’r angen yn benodol am gymhariaeth gyda gwaith Foucault.¹⁰¹ Tra nad wyf yn cysyniadoli’r prosiect hwn fel cyflawniad o’r galw hwnnw, y mae’n sicr yn gyfraniad, gan y bydd yn amlygu’r tebygrwydd sylweddol rhwng eu gweithiau, a’r annhebygrwydd annileadwy sy’n eu gosod mewn cystadleuaeth dros dir cyffredin.

Gyda’r rhybuddion a’r awgrymiadau uchod, gallaf gynnig ateb i gwestiwn amlwg: “Beth fyddai cymhariaeth deg o weithiau’r ddau feddyliwr?” Byddai cymhariaeth yn deg drwy ddechrau â gwerthfawrogiad o weithiau llawn Adorno a Foucault. Nid eithafwyr sy’n darlunio’r modern fel dim ond twf gorthrwm a geir yma mwyach, ond yn hytrach, beirniaid ydynt sydd am wireddu’r rhyddid a gaiff ei beryglu’n gynyddol yn ein cymdeithas. Mae’n amlwg o’r braslun o’r dadansoddiadau a geisiodd ddangos perthynas rhwng eu gweithiau eu bod ill dau yn cyrraedd casgliadau tebyg, ond y mae’n rhaid i drafodaeth ar eu perthynas osgoi’r duedd anffodus i uniaethu gweithiau’r ddau. Tra bod gweithiau’r ddau yn debyg, nid ydynt yn unfath, nac ychwaith yn gydnaws. Ceisiaf ddangos eu perthynas, un yr wyf yn

21

ei gysyniadoli fel un o debygrwydd ac annhebygrwydd drwy ffocysu ar bwnc sydd wedi ei ragosod, pwnc sy'n ysbarduno beirniadaethau'r ddau feddyliwr, sef goleuedigaeth.

Rhan 2 o Bennod 1: Goleuedigaeth a'r Oleuedigaeth: cyd-destun i drafodaethau Adorno a Foucault.

Cyflwyniad i'r Oleuedigaeth a goleuedigaeth mewn trafodaethau ar weithiau Adorno a Foucault.

Yn y darn canlynol, edrychaf ar ystyr "goleuedigaeth" ac "yr Oleuedigaeth" mewn trafodaethau ar weithiau Adorno a Foucault, ac yng ngweithiau'r meddylwyr eu hunain. Yn fy nhyb i, dyma ddarn mwyaf cymhleth y traethawd, oherwydd amwyseddau sylfaenol y termau sydd dan drafodaeth. Gan hynny, cynigïaf drosolwg bras mewn ymgais i dywys y darllenydd drwy'r drafodaeth.

Yn y darn cyntaf (1.2.1-3), manylaf ar amwyseddau'r defnydd o "oleuedigaeth" ac "yr Oleuedigaeth" mewn trafodaethau ar weithiau'r meddylwyr, ac yn eu gweithiau eu hunain. Dangosaf nad yw'r termau fel pe baent yn dynodi'r un gwrthrych mewn gwahanol weithiau gan wahanol ddadansoddwyr er iddynt honni cyfeirio at yr un gwrthrych hanesyddol. Darlunïaf yma sut y mae nifer o ddadansoddwyr wedi pennu bod gweithiau'r ddau yn wrth-oleuedig, gan weld diffygion eu gweithiau drwy gymhariaeth ohonynt â "phrosiect" neu "werthoedd goleuedig" sy'n tarddu o gyfnod hanesyddol "yr Oleuedigaeth", ac sy'n cael eu trosglwyddo i ni yn y presennol. Mae'r fframwaith hwn yn cael ei osod ar eu gweithiau. Gan edrych ar weithiau'r meddylwyr eu hunain, gwelwn fod eu defnydd o'r term "goleuedigaeth", sy'n cael ei ddynodi gan y term Almaeneg *Aufklärung*, yn amlwg yn dynodi rhywbeth ehangach iddynt na'r cyfnod hanesyddol a ddynodir gan y term. Yn wir, y mae'r term mor amwys nes ei fod yn llwyddo i newid ystyr yng ngwaith Foucault tair gwaith mewn naw mlynedd!¹⁰²

Yn yr ail ran (1.3.2-3), hoffwn fanylu ar yr amwyseddau hyn gan gwestiynu cyswllt y darluniau o Oleuedigaeth sy'n cael eu cyferbynnu â gweithiau Adorno a Foucault, a thrafodaethau Adorno a Foucault eu hunain, â'r Oleuedigaeth ei hun. Yn gyntaf, edrychaf ar ddarlun y beirniaid sydd am gollfarnu gweithiau'r ddau feddyliwr am bechu yn erbyn prosiect, neu werthoedd goleuedig. Er mwyn medru cynnal y darlun hwn, mae'n rhaid medru pennu rhyw undod i'r Oleuedigaeth wreiddiol. Gellir wedyn haniaethu rhyw

werthoedd neu brosiect o'r undod hwnnw, a'i gyferbynnu â gweithiau'r meddylwyr.

Fodd bynnag, dangosaf mai darlun gwneud o'r Oleuedigaeth yw hwn, "myth" sydd wedi'i greu ar ôl y digwyddiad hanesyddol, a'i alldaflu yn ôl ar y cyfnod ei hun.¹⁰³ Gan ddefnyddio dadansoddiadau hanesyddol diweddar, dangosaf natur wrth-ddywedol a chymhleth y digwyddiad gwreiddiol. Mae sylweddoliad o'r fath yn atal ar Oleuedigaeth rhag cael ei chrynhai fel prosiect neu werthoedd. Gan hynny, prin y gellir defnyddio'r darlun gwneud hwn i fynnu bod gweithiau Adorno a Foucault yn pechu yn erbyn rhyw brosiect goleuedig, pan nad oedd y prosiect goleuedig hwnnw mewn bodolaeth.

Ond, os nad yw gweithiau'r ddau yn ymwneud â chyfnod hanesyddol, yna, beth yn union yw natur eu defnydd o "oleuedigaeth"? Gan fod y ddau feddyliwr yn dynodi "goleuedigaeth" yn eu gweithiau drwy'r term Almaeneg, *Aufklärung*, edrychaf ar drafodaeth James Schmidt sy'n lleoli eu gweithiau fel diwedd dau draddodiad gwahanol sy'n dechrau ar ôl yr Oleuedigaeth ei hun. Pwysleisir yma ddatgysylltiad sylfaenol y traddodiadau hyn, a gweithiau'r meddylwyr, oddi wrth y cyfnod hanesyddol gwreiddiol.

1.2.1. Pa Oleuedigaeth? Y broblem o ystyr

1.2.1.1. Rhagosodiad goleuedigaeth fel pwnc.

Gan dderbyn bod angen trafodaeth newydd ar weithiau Adorno a Foucault, daw'n amlwg nad oes modd cynnig trafodaeth ar berthynas fyddai'n cynnwys holl drywyddau ymchwil y ddau feddyliwr hyn. Bu Adorno a Foucault yn awduron cynhyrchiol iawn, a hynny mewn nifer o feysydd amrywiol. Yn achos Adorno, dylanwadodd a chyfrannu at drafodaethau yn ymwneud â cherddoriaeth, estheteg, athroniaeth, cymdeithaseg, a llenyddiaeth fodern.¹⁰⁴ Gwelwn yr un helaethrwydd o ran ffocws yng ngweithiau Foucault, ond, ac mewn cyferbyniad i led-sefydlogrwydd ffocws theoretig Adorno, gwelwn chwilfrydedd deallusol Foucault yn arwain i newidiadau syfrdanol yn ei ddadansoddiadau. I gynnig un esiampl yn unig, prin y byddai rhywun yn medru dyfalu y byddai'r dyn a dreuliodd y rhan fwyaf o'i yrfa yn ffocysu ar sefydliadau modern fel y carchar, y gwallgofdy a'r clinig, yn ei weithiau hwyr yn dysgu Groeg a Lladin a chreu dadansoddiadau estynedig o hynafiaeth.

Gan mai tasg amhosibl fyddai dilyn yr holl drywyddau a gaiff eu cynnig, rhaid dewis rhyw fath o ffocws. Dewisaf ffocysu, felly, ar berthynas gweithiau'r ddau feddyliwr hyn yng nghyd-destun "goleuedigaeth". Ond, pam dewis y pwnc hwn? Mae sawl rheswm gwerth

chweil. Yn gyntaf, y mae'r pwnc wedi ei ragosod gan drafodaethau blaenorol, ac, yn ail, y mae'n bwnc sy'n bodoli yng ngweithiau'r ddau feddyliwr. Gan ei fod yn bwnc sy'n gyffredin rhwng gweithiau'r ddau, mae'n bwnc sy'n caniatáu dangos cyfraniadau unigryw'r ddau i'r maes, heb orfodi fframwaith anaddas arnynt. Yn drydydd, drwy ganolbwyntio ar y pwnc hwn, gobeithiaf allu dangos ochr fwy cadarnhaol gweithiau'r ddau, yr ochr sy'n ceisio gwireddu goleuedigaeth, wedi ei ddeall fel allanfa o'r presennol erchyll.¹⁰⁵

Ond, mae cymhlethdodau dwys yn codi o gwmpas y termau "yr Oleuedigaeth" a "goleuedigaeth" yng nghyd-destun trafodaeth ar weithiau'r ddau, rhai'n deillio o natur trafodaethau'r meddylwyr, eraill yn deillio o weithiau'r dadansoddwyr. Gan edrych ar y modd y mae'r termau hyn wedi'u rhagosod yn y trafodaethau o berthynas gan gwahanol ddadansoddwyr, y mae'r term wedi'i or-lwytho gan bob math o ystyron gwahanol. Yng ngwaith Habermas, mae'r Oleuedigaeth yn cynnig i'r modern ryw botensial cyfathrebol sydd ar gael i unrhyw gyfranogwr cymwys sy'n cyfathrebu gyda chyfranogwr cymwys arall.¹⁰⁶ Mae hyn mewn cyferbyniad amlwg â defnydd Foucault, lle y mae ei honiad i fod yn oleuedig yn deillio o'r ffaith bod ei weithiau yn radicaleiddiad o "agwedd feirniadol" sy'n cychwyn yng ngwaith Kant.¹⁰⁷ I gymhlethu pethau ymhellach, ceir ymgais Cook i ddeall gweithiau'r ddau y tu mewn i fframwaith diffiniad Kant o oleuedigaeth, lle y deallir bod y ddau yn meddiannu diffiniad Kant er mwyn diffinio eu prosiectau beirniadol hwy.¹⁰⁸ Ar y pwynt hwn yn unig, y mae o leiaf dri defnydd posibl o'r Oleuedigaeth a goleuedigaeth: goleuedigaeth gyfathrebol Habermas, yr *Aufklärung* fel agwedd yng ngwaith Foucault, a diffiniadau Kant o oleuedigaeth. Yn y darnau canlynol, edrychaf ar y ffyrdd gwahanol y deallwyd, a gellir deall, bod gweithiau'r ddau feddyliwr yn ymwneud â "goleuedigaeth" a'r "Oleuedigaeth."

1.2.1.2. "Yr Oleuedigaeth" a gweithiau Adorno a Foucault.

I nifer o ddadansoddwyr, deallwyd bod gweithiau Adorno a Foucault yn ymwneud yn uniongyrchol â'r Oleuedigaeth, neu ryw werthoedd sy'n deillio o'r cyfnod hwnnw. I'r mwyafrif o'r dadansoddwyr hyn, darlunnir yr Oleuedigaeth fel prosiect rhyddfrefiniol sy'n trosglwyddo cyfres o werthoedd bras i ni, gwerthoedd blaengar fel cyfiawnder, awtonomi a hawliau dynol.¹⁰⁹ Gwelir bod Adorno a Foucault, wrth greu darlun lle y mae pob cynnydd yn gynnydd mewn caethiwed, yn gwyrddroi addewid rhyddfrefiniol yr Oleuedigaeth. Gwelwyd hyn eisoes yn syniad Honneth mai'r ddau yw beirniaid mwyaf radical yr

Oleuedigaeth Ewropeaidd oherwydd eu bod yn darlunio'r modern fel dim mwy na chynnydd mewn trais yn erbyn y corff dynol.¹¹⁰

Gan ddechrau drwy edrych ar y feirniadaeth hon mewn cyswllt â gweithiau Foucault, y mae dadl gref i'w wneud fod Foucault, tan 1978, yn fwriadol yn ceisio gwyrddroi darlun o'r fath o'r Oleuedigaeth. Gan feddu ar "ddarlun o'r Oleuedigaeth a ddiffiniwyd gan ffydd naif ym mhwerau rheswm, sêl anfeirniadol am wyddoniaeth fel yr ateb i holl broblemau cymdeithas, ac ymlyniad di-sigl i'r "naratifau mawreddog" o ryddfrenio a chyfiawnhad", enillodd Foucault "fri academiaidd" am wyrddroi'r darlun hwn gan ddangos bod pob cynnydd honedig mewn goleuedigaeth yn "fuddugoliaeth o ffurf newydd a llechwraidd o orthrwm."¹¹¹ Cysylltir yr elfennau hyn yn fwriadol â'r Oleuedigaeth ei hun yn *Disgyblaeth a Chosb*. Fel nodir gan Schmidt a Wartenberg, gwelwyd y carcharorion yn cael eu rhyddhau o dywyllwch mewn dwensiwn dim ond i gael eu carcharu'n fwy sicr yng ngoleuni'r Panopticon.¹¹² Ar ddiwedd darn lle y dadleua fod y fframweithiau cyfreithiol egalitaraidd sy'n cael eu cyflwyno ar ddechrau'r oes fodern yn celu gweithrediad y ffurf newydd, mwy pellgyrhaeddol o gosb, sef perthnasau o bŵer an-egalitaraidd, disgyblaethol, noda mai'r "'Oleuedigaeth' a greodd y rhyddfreniau, a greodd hefyd y disgyblaethau."¹¹³

Brin dair mlynedd wedi'r ddedfryd lem hon, gwelwyd Foucault yn ail-ddehongli ei weithiau yn eu cyfanrwydd, gan fynnu eu bod yn rhan o draddodiad yr *Aufklärung* ei hun. Deallodd sawl dadansoddwr, ond yn arbennig Habermas, Thomas McCarthy a Christopher Norris, mai'r rheswm dros y newid yw iddo sylweddoli dibyniaeth ei ddadansoddiadau blaenorol ar gyfres o werthoedd "beirniadaeth oleuedig", gwerthoedd fel "cyfiawnder, awtonomi, rhyddfrenio dynol" a gafodd eu hesgeuluso'n llwyr yn ei weithiau tan 1978.¹¹⁴ Ond, y broblem â hyn, fel y mae Norris ei hun yn sylwi, yw mai newid "rhetheg", nid sylweddol, sydd yng ngweithiau hwyr Foucault. Nid yw byth yn symud oddi wrth y darluniau blaenorol, ond, yn hytrach, yn eu hailgyfeirio ar gyfer dibenion ei oleuedigaeth. Gwelir tensiwn sylfaenol nad yw Foucault yn llwyddo i'w ddatrys, felly, rhwng ei ddiddordeb goleuedig mewn "cyfiawnder, awtonomi, neu ryddfrenio dynol" a'r Nietzscheaeth wrth-Oleuedig sy'n nodweddiadol o'i weithiau.¹¹⁵

Gan droi i weithiau Adorno, y mae'r feirniadaeth o'i waith ychydig yn wahanol. Deallir bod Adorno yn ymwneud yn uniongyrchol â'r Oleuedigaeth, gan gyfeirio at y

25

digwyddiad hanesyddol drwy ei ddefnydd o *Aufklärung* yn nheith ei lyfr *Dialektik der Aufklärung*. Gwelwn y ddealltwriaeth hon yn un o'r cyfeiriadau prin yn y Gymraeg at y gwaith hwn, yng ngwaith Brooks yn *Pam Na Fu Cymru*, sy'n awgrymu mai disgrifio ochr dywyll "yr Oleuedigaeth" y mae Adorno a Horkheimer.¹¹⁶ Ychwanegir i'r darlun hwn gan ddadansoddwyr fel Vincenzo Ferrone, sy'n dadlau fod *Dilechdid Goleuedigaeth* yn "ymdrin yn uniongyrchol â natur a chanlyniadau'r Oleuedigaeth" a thrwy hyn bod y darlun tywyll o'r modern a gaiff ei greu ynddo yn feirniadaeth o gyfraniad yr Oleuedigaeth ei hun at gatastroffi ac erchyllter yr Ail Ryfel Byd. Felly, medra honni "o'i dudalennau cyntaf mae'r llyfr [*Dilechdid Goleuedigaeth*] yn gyhuddeb ddi-baid o'r hyn y gwêl fel methiant hanesyddol prosiect rhyddfreniol yr Oleuedigaeth, prosiect a fu mewn datblygiad dros sawl canrif."¹¹⁷

Gwelwn safbwyntiau o'r fath yng ngweithiau rhai arbenigwyr ar weithiau Adorno, er bod mwy o amwysedd yn eu darluniau hwy.¹¹⁸ Yng ngwaith Susan Buck-Morss, dealla fod darlun Adorno o oleuedigaeth yn "negyddiad beirniadol" o'r cysyniad "rhesymolaidd, idealaidd, cynyddolaidd" o hanes oedd yn "ail-natur" mewn cymdeithas fwrgeisaidd. Er mwyn gwneud hyn, targeda'r ddau beth oedd yn sanctaidd i'r meddwl bwrgeisaidd: athroniaeth Roegaid a'r Oleuedigaeth yn y ddeunawfed ganrif. Gwna hyn drwy gyferbynnu'r darlun o'r gorffennol delfrydedig â'r ffenomenau mwyaf afresymol, barbaraidd er mwyn dadfytholegi'r presennol a rhyddhau gafael y gorffennol ar y presennol.¹¹⁹ Ond, mae amwysedd sydd heb ei ddatrys yma yng ngwaith Buck-Morss. Ai beirniadu ac achub darlun y meddwl bwrgeisaidd o'r Oleuedigaeth yw bwriad Adorno, neu ai beirniadu yr Oleuedigaeth ei hun yw'r bwriad? Yn yr ail achos, byddai'r drafodaeth yn ymwneud â'r Oleuedigaeth yn uniongyrchol, tra yn y cyntaf, ymwneud â darlun bwrgeisaidd o'r Oleuedigaeth fyddai'r ymdriniaeth.

1.2.1.3. Goleuedigaethau Adorno a Foucault.

Problem y dadansoddiadau uchod, sy'n deall bod gweithiau Adorno a Foucault yn ymwneud yn uniongyrchol â'r Oleuedigaeth, yw bod trafodaethau'r ddau ar oleuedigaeth yn amlwg yn fwy eang na'r cyfnod hanesyddol y gellid ei ddynodi gan y term. Mae hyn er bod gorgyffyrddiadau amlwg â chyfnod hanesyddol "yr Oleuedigaeth" yng ngweithiau'r ddau feddyliwr. Edrychaf mewn mwy o fanylder ar ymdriniaethau'r ddau feddyliwr ar oleuedigaeth yn yr ail bennod, felly dim ond amlinelliad cychwynnol a gyflwynaf yma.

Edrychaf, yn gyntaf, ar ddadansoddiad Foucault. Gwelwn, er bod ei honiad ei fod yn oleuedig yn seiliedig ar ei ddealltwriaeth ei fod yn parhau ag agwedd o draethawd Kant ar oleuedigaeth, ei fod yn fwriadol yn ehangu ystyr “goleuedigaeth” y tu hwnt i gyfnod hanesyddol, a thu hwnt i weithiau Kant ei hun. Dangosaf, yn ail, sut y gwelwn fod Adorno, hefyd, yn cyffredinoli goleuedigaeth ymhell y tu hwnt i gyfnod hanesyddol “yr Oleuedigaeth.” Iddo ef, term sy’n dynodi proses sydd â’i darddiad mewn cynhanes yw “goleuedigaeth”, proses sy’n parhau i’r ugeinfed ganrif.

Gan ddechrau drwy edrych ar weithiau Foucault, er bod datgysylltiadau amlwg oddi wrth gyfnod hanesyddol yr Oleuedigaeth ymhob un o’i drafodaethau, gwelwn hyn gliriaf yn ei draethawd terfynol ar y pwnc, “Beth yw Goleuedigaeth?” (1984).¹²⁰ Mae trafodaethau Foucault ar oleuedigaeth yn ymgorffori trywyddau ehangach ei weithiau ar y pryd. Yn y cyfnod hwn o’i weithiau, y cyfnod ethegol, ffocws pennaf ei weithiau yw perthynas yr unigolyn â’i hunan, ynghyd â’r modd y medr yr unigolyn greu ei hunan mewn modd arbrofol. Dyma’r agweddau a ddarganfydd, mewn ffurf gnewyllol, yn nhraethawd Kant ar oleuedigaeth. Dealla fod Kant yn cyflwyno agwedd fodern,¹²¹ ethos athronyddol lle ceisia’r unigolyn gyflawni’r dasg o greu “ontoleg feirniadol” o’r hunan,¹²² “lle y mae’r feirniadaeth o’r hyn yr ydym ar yr un pryd yn ddadansoddiadau hanesyddol o’r ffiniau a osodwyd arnom ac yn arbrawf â’r posibilrwydd o fynd heibio iddynt.”¹²³ Yn sgil ymgorfforiad o’r ymgais arbrofol honno yn ei ethegau ei hunan, gall Foucault fynnu y dylid deall bod ei weithiau ei hun yn oleuedig.

Ond, gwelwn ddatgysylltiad hanesyddol amlwg oddi wrth draethawd Kant yn nhrafodaeth Foucault. Tra mai Kant sy’n cyflwyno’r agwedd, try Foucault at feddyliwr pur wrth-Kantaidd, y bardd symbolaidd Baudelaire, er mwyn darlunio sylwedd yr agwedd fodern hon.¹²⁴ Yn fwy problematig eto, mewn mannau eraill yn ei weithiau, gwêl Foucault fod yr agwedd a fynegir yma gan Kant fel agwedd oleuedig, fodern, yn deillio o weithiau’r meddylwyr mwyaf gwrth-oleuedig posibl: Nietzsche, Blanchot a Bataille.¹²⁵ Crynhoir yr ymateb greddfoll i asiad meddylwyr mor wahanol, y gwrth-oleuedig a’r goleuedig, dan faner yr *Aufklärung* hon gan Schmidt a Wartenberg yn y modd canlynol: “Foucault ... yn Kantiwr? A Kant yn Nietzscheydd? Pwy, gallwn ofyn yn ddigon rhesymol, sy’n twyllo pwy?”¹²⁶

Sut, felly, mae hyn yn bosib? Yn “Beth yw Goleuedigaeth?”, dadleua Foucault fod

yn rhaid gwrthod “blacmêl” yr Oleuedigaeth, gan ddianc oddi wrth y dewis awdurdodaidd bod rhywun naill ai’n derbyn “rhesymoldeb” yr Oleuedigaeth (rhywbeth y mae Foucault yn gyflym i nodi fyddai’n beth cadarnhaol i rai, a negyddol i eraill), neu’n ceisio dianc rhag ei egwyddorion o resymoldeb (er gwell neu er gwaeth). Yn hytrach, nid nithio’r Oleuedigaeth er mwyn darganfod yr hyn sy’n ddrwg neu’n dda, na chadw ei “chraidd hanfodol” o resymoldeb yn fyw sydd raid gwneud, ond, yn hytrach, cadw’r Oleuedigaeth fel agwedd. Felly, mae’r Oleuedigaeth yn parhau drwy feirniadaeth o’r presennol; trwy greu dadansoddiadau hanesyddol wedi’u cyfeirio at “derfynau cyfredol yr angenrheidiol”, hynny yw, at beth sydd “ddim, neu ddim mwyach yn anhepgor ar gyfer cyfansoddi’n hunain fel goddrychau awtonomaidd.”¹²⁷ Esbonnir, drwy hyn, y datgysylltiad oddi wrth gyfnod yr Oleuedigaeth ei hun, a’r defnydd idiosyncratig o weithiau Kant. Nid cadwraeth o ryw elfen o’r Oleuedigaeth yw bwriad Foucault, ond creu beirniadaeth o’r presennol gyda’r ymgais i’n galluogi i wireddu’r dasg a gyflwynwyd gan Kant, o wireddu’r “allanfa” rhag ein hanaeddfedrwydd a cheisio cyrraedd gwir aeddfedrwydd. Gyda hyn, gallwn ddeall sut y mae dadansoddiad Foucault o “oleuedigaeth” yn dynodi rhywbeth llawer mwy eang na chyfnod hanesyddol.

Gan droi at Adorno, gwelwyd bod nifer o feirniaid wedi deall bod yr *Aufklärung* yn nheiti y *Dilechdid* yn cyfeirio at “yr Oleuedigaeth” ei hun. Gan ddychwelyd i ddadansoddiad Ferrone, cyfiawnha’r syniad hyn trwy gyflwyno brawddeg gychwynnol y llyfr: “[Mae] Goleuedigaeth, wedi ei deall yn ei hystyr ehangaf fel cynnydd o feddwl, bob amser wedi anelu at ryddfrefinio bodau dynol rhag ofn a’u sefydlu fel meistri.”¹²⁸ Fodd bynnag, yn ddiamwybod iddo, mae’r dyfyniad hwn, yn tanseilio’i ddadansoddiad yn llwyr. Petai’n darllen y tudalennau cyntaf hyn, heb ragdybio bod *Aufklärung* yn dynodi “yr Oleuedigaeth”, byddai’n dod yn gyfan gwbl amlwg iddo fod “goleuedigaeth [. . .] yn ei hystyr ehangaf” yn dynodi rhyw broses o ddadrithio sy’n ymestyn “o Parminedes at Russell.”¹²⁹ Wrth edrych ar ymdriniaethau eraill Adorno, fel ei drafodaeth ar oleuedigaeth Kant yn ei ddarlithoedd ar y *Feirniadaeth o Reswm Pur*, yma hefyd, cynigia Adorno fod goleuedigaeth, yn ei hystyr eang, yn dynodi rhyw broses o ddadrithio mewn diwylliant gorllewinol sy’n cychwyn â gweithiau Xenophanes, lle dinistria goleuedigaeth fyth drwy ddangos presenoldeb anthropomorffistiaeth; proses sy’n parhau hyd y presennol.¹³⁰ Er bod y diffiniad hwn yn ddigon helaeth i rychwantu syniadaeth nifer o feddylwyr yr

Oleuedigaeth y mae'n hollol amlwg ei fod llawer ehangach na hynny hefyd, gan ei fod yn cyfeirio at broses sy'n cychwyn yn y chweched ganrif cyn Crist, ac sy'n ymestyn hyd at yr ugeinfed. A dyma'r broses y dealla Adorno y mae'r *Dilechdid* yn ei drafod, nid "yr Oleuedigaeth" mewn unrhyw ystyr syml.

Ar ddiwedd y darn hwn, gwelwn fod pob math o ddiffiniadau gwahanol o "oleuedigaeth" ac o'r Oleuedigaeth yn bodoli. Hoffwn droi, yn awr, at ddadansoddi problem sy'n codi yn sgil y drafodaeth. Gellir dangos yn glir bod trafodaethau Adorno a Foucault ar oleuedigaeth yn ehangach na'r cyfnod hanesyddol, ond ni fyddai hynny'n ddigon i'w hamddiffyn oddi wrth gyhuddiadau eu beirniaid. Beirnedir eu gweithiau am fod yn "wrth-oleuedig" yn sgil dealltwriaethau'r dadansoddwyr hynny o'r Oleuedigaeth. Mae'r darlun o'r Oleuedigaeth a ddefnyddir i gollfarnu gweithiau'r meddylwyr mor sythweledol i'r dadansoddwyr nes nad oes angen ei gyfiawnhau yn aml.¹³¹ Ond, mae'r darlun hwn o'r Oleuedigaeth yn dibynnu ar fedru ei chysyniadoli fel symudiad unedol, a bod modd haniaethu gwerthoedd penodol oddi wrthi. Felly, yn narluniau'r dadansoddwyr fel Habermas, Honneth, McCarthy, a Norris yn arbennig, daw'n amlwg fod creu darlun sy'n darlunio'r modern fel twf mewn gorthrwm a thrais yn "wrth-oleuedig", am ei fod yn adweithio yn erbyn y ddealltwriaeth o'r Oleuedigaeth fel proses o ryddfreniad, sy'n cynnig gwerthoedd bras goleuedig fel cred mewn cynnydd, cyfiawnder, a rhyddid.¹³²

Yn y darnau canlynol, trof i drafod y problemau hyn. Dangosaf, yn gyntaf, drwy edrych ar gyfnod hanesyddol yr Oleuedigaeth ei hun, ei fod yn aneglur beth sydd gan ddarluniau beirniaid Adorno a Foucault i wneud â'r digwyddiad hanesyddol. Yn hytrach na'r digwyddiad unedig y gellid haniaethu rhyw werthoedd ohono, fe'n hwynebir gan gyfnod gwrth-ddywedol a chymhleth. Heb yr undod hwn, nid yw'n bosibl ddarganfod gwerthoedd na phrosiect, oherwydd bod y cyfnod ei hun yn cynnwys llu o werthoedd cyferbyniol a phrosiectau anghydnaws.

Wedi dangos hynny, y mae cwestiwn arall yn ein hwynebu. Os nad yw trafodaethau'r ddau yn ymwneud â'r Oleuedigaeth, beth yn union yw natur eu trafodaethau ar "oleuedigaeth" [*Aufklärung*]? Felly, yn ail, dangosaf sut y mae gweithiau Adorno a Foucault yn nodweddiadol o drafodaethau'r ugeinfed ganrif ar oleuedigaeth, gan ddangos datgysylltiad sylfaenol trafodaethau o'r fath oddi wrth gyfnod yr Oleuedigaeth. Nodwedd trafodaethau hwyrach ar "oleuedigaeth", gan gynnwys rhai beirniaid Adorno a

Foucault, a gweithiau Adorno a Foucault eu hunain, yw eu bod yn “creu’r” darluniau o Oleuedigaeth sydd eu hangen ar gyfer eu dibenion eu hunain.¹³³ O sylweddoli’r datgysylltiad hyn, gallwn ddeall yn well mai ceisio diffinio goleuedigaeth fel gweithred y mae’r ddau feddyliwr, fel ymgais i feirniadu a galluogi dihangfa o’r presennol erchyll.

1.2.3. Ateb i’r cwestiwn: beth oedd yr Oleuedigaeth?

1.2.3.1. Cyflwyniad.

Yn y darn canlynol, edrychwn ar drafodaethau mwy diweddar ar gyfnod hanesyddol “yr Oleuedigaeth” er mwyn diffinio’r Oleuedigaeth yn negyddol: beth nad ydyw.¹³⁴ Gwelwyd tuedd mewn darluniau athronyddol traddodiadol i greu darlun o’r Oleuedigaeth drwy alldaflu ein gwerthoedd cyfredol yn ôl ar gyfnod estron a dieithr, gan leihau digwyddiad gwirioneddol gymhleth i ddim mwy na “manifestos ideolegol” neu “amlygiad gwelw o dueddiadau cyfredol.”¹³⁵ Yn draddodiadol, pardduwyd gweithiau Adorno a Foucault mewn cyferbyniad â darluniau o’r fath, gan weld bod eu gweithiau’n pechu yn erbyn “gwerthoedd goleuedig” neu “brosiect”. Yn amlwg, y mae’r darluniau hyn yn dibynnu ar fedru haniaethu gwerthoedd neu duedd sy’n gynrychioliadol o’r Oleuedigaeth yn ei chyfanrwydd. Felly, gwelwyd bod darluniau’r ddau yn gwyrddroi’r darluniau o gynnydd, neu o resymoliaeth sy’n gynrychioliadol o’r tueddiadau sy’n deillio o’r Oleuedigaeth, drwy greu darluniau lle y mae pob cynnydd, pob twf mewn rhesymoli a rheswm yn gynnydd mewn gorthrwm.¹³⁶

Fodd bynnag, gan edrych ar ddadansoddiadau mwy diweddar o’r maes, y pwynt sy’n cael ei ail-adrodd dro ar ôl tro yw nad oes modd cyfyngu’r Oleuedigaeth i un trywydd o gwbl. Gwelwn ddadadeiladiad llwyr o’r syniad bod “yr Oleuedigaeth” yn bodoli, hyd at y pwynt bod nifer yn dadlau mai “goleuedigaethau” a fodolai.¹³⁷ Yn hytrach, rhyw ddigwyddiad sydd yn eithafol anodd ei ddiffinio sy’n ein hwynebu, digwyddiad sy’n amhosib ei gyfyngu i werthoedd neu brosiect. Mae dau brif effaith i’r sylweddoliad hwn. Gyda diflaniad y darlun o’r Oleuedigaeth unedig, daw’n amhosib collfarnu gweithiau’r ddau am fod yn wrth-oleuedig. Gyda diflaniad yr endid, diflanna’r hyn sy’n galluogi’r cyhuddiad. Ond, yn fwy na hyn, oherwydd natur gymhleth a gwrthddywedol y digwyddiad gwreiddiol, daw’n bur amlwg nad trafodaeth o’r cyfnod hwn a drafodir yng ngweithiau athronwyr yn yr ugeinfed ganrif wrth ymdrin â goleuedigaeth, ond trafodaeth sydd wedi ei ddatgysylltu’n sylfaenol wrth y cyfnod hanesyddol. Fel y mae Schmidt yn honni yn bryfoclyd, mae pawb yn creu darlun o’r Oleuedigaeth ar gyfer eu pwrpasau eu hunain.¹³⁸

Hoffwn gynnig trosolwg bras o'r hanes, cyn troi i'r ail bwynt o ddatgysylltiad.

1.2.3.2. Yr Oleuedigaeth hanesyddol: heibio i'r myth modern.

Mae'r darlun o'r Oleuedigaeth fel cyfnod hollbwysig yn hanes Ewrop fodern yn un cyffredin. Cydnabyddir yr Oleuedigaeth fel man cychwyn modernrwydd, ac oherwydd hyn, bod ein gwerthoedd anwylaf, ein darluniau o lywodraethu, ein dealltwriaeth fodern o grefydd yn deillio o'r cyfnod hwn. Mae pwysigrwydd yr Oleuedigaeth yn amlwg yn y ffaith bod amddiffynwyr a beirniaid yr Oleuedigaeth yn credu bod modd olrhain ein problemau modern yn ôl at y cyfnod hwnnw.¹³⁹ Gwelwn fynegiant o hyn drwy lu o feirniadaethau anghyson. Rhestrir y rhain gan James Schmidt. Gwelwn y gred, ar yr ochr feirniadol, mai bai yr Oleuedigaeth oedd y Chwyldro Ffrengig, totalitariaeth, a'r darlun fod natur yn wrthrych i'w "ddominyddu, ei gamdraffod a'i ecsbloetio." Fe'i beir am imperialaeth Ewropeaidd a gormodiaeth cyfalafiaeth. Ar lefel mwy haniaethol, mynna rhai fod rhaid i'n cymdeithasau rhyddfrydol waredu eu "hobsesiwn" â seiliau athronyddol sy'n deillio o'r Oleuedigaeth. Gan ddewis esiampl o feirniadaethau sy'n llwyr wrthddywedol, gwelwn y beir yr Oleuedigaeth gan rai meddylwyr ceidwadol am sgeptigiaeth wenwynodd ein diwylliant â "marweidd-dra nihilistaidd", tra i'r ôl-fodernwyr feio obsesiwn yr Oleuedigaeth â "metanaratifau meistrolaidd", am gasineb at aralledd, boed yn ffurf "rhywedd neu hiliaeth."¹⁴⁰

Sut fedrir canmol un cyfnod yn ogystal â'i gollfarnu am gymaint, mewn modd mor anghyson? Awgryma Edelstein fod yr Oleuedigaeth yn bodoli fel "myth": ei bod yn "naratif meistrol" [*"master narrative"*] o fodernrwydd, lle y mae'n hagwedd at y digwyddiad yn rhoi ystyr i'n gweithredoedd, ac yn caniatáu i ni leoli ein hunan yn ddeallusol.¹⁴¹ Mae'n fyth pwerus, wrth gwrs. Mae'n cynnig darlun ohonom fel dynoliaeth yn camu allan o dywyllwch yr Oesoedd Canol i oleuni'r modern, o reswm yn disodli dogmatiaeth datguddiad, o wyddoniaeth yn disodli awdurdod eglwysig, o'r athroniaeth newydd yn disodli sgolastigiaeth; o ddemocratiaeth a llywodraeth gynrychioliadol yn disodli'r gorthrwm blaenorol, o ymddangosiad dyneiddiaeth, rhyddid, hawliau dynol, ac amrywiol drywyddau eraill. Ac i'w feirniaid, y mae'r darlun uchod yn caniatáu cyfeirio at yr erchyllterau a gafodd eu celu a'u cyfiawnhau trwy'r credoau gor-naïf uchod: boed yn gaethwasiaeth ac imperialaeth Ewropeaidd, neu'r niwed tybiedig sy'n deillio o gred naïf mewn darluniau cyfanfydol haniaethol. Fodd bynnag, y mae'r darluniau hyn yn fyth mewn ystyr gwahanol

hefyd, gan eu bod yn gamgynrychioliad o natur gymhleth a gwrthddywedol y digwyddiad gwreiddiol.

Dynoda'r term "yr Oleuedigaeth", yn reddfól, mudiad a unwyd gan yr "awydd i faterion dynol gael eu tywys gan resymoldeb, yn hytrach na ffydd, ofergoel, neu ddatguddiad, byd-olwg wedi'i seilio ar wyddoniaeth ac nid traddodiad."¹⁴² Y darlun mwyaf dylanwadol, efallai, oedd darlun Peter Gay wedi'r rhyfel. Dadleuodd nad oedd ond un Oleuedigaeth.¹⁴³ Hynny yw, roedd rhyw symudiad unedig y gellid ei alw wrth yr enw "yr Oleuedigaeth", a darluniodd gronoleg y symudiad hwn yn nhermau bywydau'r meddylwyr mawr oedd yn rhan ohono. Canolbwyntiwyd yn bennaf ar Baris, gan ganolbwyntio ar gyfnod o enedigaeth Montesquieu (1689) i'r Chwyldro Ffrengig, ganrif yn hwyrach. Rhannwyd cyfnod yr Oleuedigaeth yn dair rhan. Yn y cyfnod cyntaf, lleolwyd Voltaire fel y ffigwr canolog, yn yr ail Diderot, D'Alembert a Rousseau, ac yn y cyfnod hwyr, y meddylwyr Almaenig, Lessing a Kant.¹⁴⁴ Gwelwyd yr Oleuedigaeth hon fel twf "paganiaeth" fodern, gan weld ail-ddarganfod gweithiau'r hynafwyr Groegaidd yn arwain at brosiect a nodweddwyd gan elyniaeth i grefydd, chwilio am ryddid, a chynnydd- trwy ddefnyddio rheswm i newid perthynas dyn â'i hunan a'r gymdeithas.¹⁴⁵ Rhyw fath o "raglen ddiwygio rhyddfrydol" oedd prosiect yr Oleuedigaeth iddo, ac oherwydd hynny, rhaid oedd iddo hepgor canolbwyntio'n ormodol ar feddylwyr fel Rousseau, gan nad oedd ei weithiau'n ffitio i'r fframwaith hon.¹⁴⁶

Dominyddwyd ein dealltwriaeth o gyfnod yr Oleuedigaeth gan ddarluniau o'r fath am amser hir. Noda Edelstein, gan gynnig trosolwg o'r gweithiau hanesyddol yn y maes bod tuedd wedi bod ymysg dadansoddwyr i geisio gosod undod sylweddol ar "yr Oleuedigaeth" drwy bwysleisio "un awdur penodol, trywydd deallusol, ffurf o gymdeithasedd [*"sociability"*] neu chwyldro gwleidyddol fel llygad ffynnon a ffynhonnell y rhan fwyaf, os nad pob rhan, o'r Oleuedigaeth."¹⁴⁷ Ond, erbyn heddiw, y mae'r maes wedi'i drawsnewid yn llwyr. Yn benodol, un o'r newidiadau amlycaf yw dadadeiladu yr Oleuedigaeth, â phob hanesydd diweddar werth ei halen yn mynnu nad oes modd deall yr Oleuedigaeth fel undod sylweddol.¹⁴⁸ I ddyfynnu Edelstein, y mae'r hanesydd cyfoes sy'n astudio'r Oleuedigaeth yn gweld

casgliad amrywiol o ffeithiau, digwyddiadau, ymarferion, a syniadau heb ddim perthynas glir rhyngddynt. Beth sy'n uno disgwrs wyddonol poblogeiddiadol

[“*popularizing*”] a gyhoeddwyd ym Mharis, disgwrs Albanaidd ar economeg wleidyddol, cyfrinfa Fasonaidd ym Mhrwsia, a diddymiad cyfeintiau gan lywodraeth Awstria?¹⁴⁹

Yn dilyn cymhlethdodau o’r fath, gwelwyd dadleoliad o ran tarddbwynt “yr Oleuedigaeth.” Efallai y cytuna haneswyr fod yr Oleuedigaeth yn diweddu yn Ffrainc, ond gwelodd nifer ei ddechreuadau mewn mannau eraill, boed yn y Chwyldro Gogoneddus yn Lloegr, neu wladwriaeth ddysgedig yr Iseldiroedd Eingl-Iseldireg, neu, yn achos Jonathan Israel, yng ngwaith un meddyliwr Iseldireg, Spinoza.¹⁵⁰ Drwy leoli’r dechreuadau mewn gwledydd gwahanol, gwelwyd newid yn y meddylwyr oedd yn rhan o’r Oleuedigaeth. Nid Bayle, Montesquieu a Voltaire yw’r prif ffigyrau i’r rhain, ond Spinoza, Newton a Locke.¹⁵¹

Yn cyd-fynd â’r dadleoliad, gwelwyd dadfeiliadau pellach. Noda Outram dwf mewn ymwybyddiaeth o fodolaeth diffiniadau gwahanol o Oleuedigaeth o wlad i wlad. Gyda hyn, daw’n amlwg nad yw *Illuminismo*’r Eidalwyr, *Lumières* y Ffrancwyr, neu *Aufklärung* yr Almaenwyr yn dynodi’r un gwrthrych.¹⁵² Ond, gwelwyd dadfeiliad pellach y tu mewn i’r trafodaethau lleol hyn. Er mwyn medru sôn am Oleuedigaeth Ffrengig, byddai’n rhaid anwybyddu’r anghytundebau rhwng Rousseau a Diderot, Morellet a Galiani, neu D’Holbach a Voltaire.¹⁵³ Fel ffurf eithafol o’r dadfeiliad hyn, gall Ian Hunter, er enghraifft, ddadlau fod tri symudiad goleuedig yn cystadlu â’i gilydd ym Mhrifysgol Halle yn Brandenburg yn unig,¹⁵⁴ neu, gall Outram honni fod “goleuedigaeth” benodol i’r Iddewon Hasidig.¹⁵⁵ Nid oes rhyfedd, felly, bod rhai haneswyr, fel Pocock, yn mynnu sôn am “oleuedigaethau.”¹⁵⁶ Gyda’r darluniau cymhleth hyn, y mae’r darlun o undod sylweddol o ran amcan a bwriadau yn diflannu.

Os yw’r haneswyr diweddar yn deall yr Oleuedigaeth yn y modd hwn, mae’n werth gofyn sut y mae’r haneswyr mwy diweddar yn deall sut y datblygodd y darlun traddodiadol o undod. Mae Edelstein yn glir bod ein dealltwriaethau greddfoll o’r Oleuedigaeth yn cael eu creu drwy alldaflu gwerthoedd y presennol ar gyfnod lle na chafodd y gwerthoedd hyn eu rhannu yn yr un ffordd.¹⁵⁷ Esiampl berffaith o’r all-daflu hyn yw gwaith diweddar yr hanesydd Jonathan Israel. Rhannodd Israel yr Oleuedigaeth yn ddwy ffrwd, goleuedigaeth gymedrol a nodweddir gan feddylwyr fel Voltaire a Montesquieu, a goleuedigaeth radical a gynrychiolir gan weithiau Spinoza. Dywed mai’r ail ffrwd hon, a gyfansoddwyd gan werthoedd annatod anffyddiaeth, democratiaeth a goddefgarwch crefyddol, a fu fwyaf dylanwadol o dipyn. Gyda lledu’r syniadau hyn drwy Ewrop gwelwyd y cynnwrf a’r

newidiadau mwyaf yn nhyb Israel.¹⁵⁸

Ond, fel y dangosodd nifer o haneswyr, ni chafodd gweithiau Spinoza y math hwn o ddylanwad yng nghyfnod yr Oleuedigaeth. Ni phasiwyd y syniadau hyn yn ddigyfnewid o wlad i wlad, ac, oherwydd radicaliaeth y syniadau hyn, ymateb drwgdybus, ac nid croeso a welwyd.¹⁵⁹ Y gwir amdani yw mai meddylwyr “cymedrol” a gafodd y dylanwad mwyaf, am fod eu darluniau mwy cymedrol yn haws i lywodraethwyr eu derbyn.¹⁶⁰ Yn wir, mewn trafodaethau diwinyddol, ac o law’r meddylwyr crefyddol y gwelwyd y syniadau mwyaf “peryglus”, nid o law Spinoza, er ei fod yn rhannu ein gwerthoedd modern ni. Tra bod y themâu o anffyddiaeth, democratiaeth a sgeptigaeth grefyddol yn bodoli ymhlith gweithiau rhai meddylwyr, y maent ymhell o ffurfio “cyfanrwydd systemaidd”. Dim ond tueddiadau gwahanol sy’n ymddangos yng ngweithiau rhai unigolion ydynt.¹⁶¹ O ran gwleidyddiaeth, tra gwelwyd unigolion yn pwysleisio democratiaeth, roedd y prif gerrynt mwy dylanwadol yn pwysleisio monarchiaeth.¹⁶² Tra bod meddyliwr fel Kant, er enghraifft, yn pwysleisio goleuedigaeth fel “dihangfa dynoliaeth o’i anaeddfedrwydd hunan-osodedig” drwy ddefnydd o reswm, nodwedd yr Oleuedigaeth ehangach oedd “cyfnewid un math o arweiniad am [ffurf] arall.”¹⁶³ Os oedd Voltaire a Diderot yn wrth-grefyddol, grŵp bychan yn yr Oleuedigaeth Ffrengig oedd y rhain.¹⁶⁴ Yng ngweithiau goleuedigwyr Almaenig, fel Christian Wolff a Leibniz, gwelwyd ymwneud dwys â phroblemau diwinyddol.¹⁶⁵ Ac os gwelwyd ymchwydd mewn daliadau gweriniaethol ynghyd â ffurfiau newydd o gymdeithasedd [“*sociability*”] yng Nghyfrinfeydd Masonaidd yr Iseldiroedd, gwelwyd yr un ffurf o gymdeithasedd yn y Salons Ffrengig yn cael ei ddefnyddio i ledu daliadau aristocraidd, monarchaidd, hierarchaidd a cheidwadol.¹⁶⁶

Beth oedd “yr Oleuedigaeth”, felly? Digwyddiad llawn gosodiadau croes, llawn gwahaniaethau cenedlaethol, a gwahaniaethau rhwng meddylwyr o fewn gwledydd. Digwyddiad a gamgynrychiolwyd dro ar ôl tro drwy ei droi’n “brosiect” neu’n darddiad modernrwydd.¹⁶⁷ Gan feddwl am yr holl ddarluniau o’r Oleuedigaeth a gyflwynwyd hyd yma, o ddarlun Habermas o’r Oleuedigaeth fel prosiect modern, cyfathrebol, neu feirniadaeth Foucault o’r Oleuedigaeth yn *Disgyblaeth a Chosb*, hyd at y darlun sy’n gefn i’r syniad bod gweithiau Adorno a Foucault yn wrth-oleuedig, rhaid deall nad yw’r rhain yn ymwneud â’r Oleuedigaeth mewn unrhyw fodd sylweddol. Yn hytrach, darluniau o’r Oleuedigaeth wedi’u gwahanu’n sylfaenol oddi wrth broblemau a diddordebau’r cyfnod a

welwn, darluniau sydd o raid yn symleiddiadau ac anffurfiadau. Fel mae Schmidt, yn llwyr ddiflewyn ar dafod yn barod i ddweud: “bod pawb [...] yn y pendraw yn creu’r Oleuedigaeth sydd ei hangen ar gyfer eu dibenion hwy.”¹⁶⁸

Â’r sylweddoliad hwn, mae’n bosib cyflwyno sawl syniad. Yn gyntaf, daw’n bur amlwg bod y darlun o’r Oleuedigaeth a ddefnyddir i gondemnio gwrth-oleuedigaeth gweithiau Adorno a Foucault yn diflannu, darlun creu heb berthynas sylweddol â’r cyfnod ydyw. I fod ychydig yn fwy eglur, mae’n amhosibl pardduo’r ddau am droi cefn ar yr Oleuedigaeth a’i gwaddol, pan fo’n amhosib pennu unrhyw undod neu waddol penodol i’r Oleuedigaeth. Yn union fel y gwelwyd bod dealltwriaeth Habermas a’r Habermaswyr o weithiau Adorno a Foucault yn anghyflawn ac unochrog, mae’n bosib awgrymu bod eu hymdriniaethau hwy o’r Oleuedigaeth yn rhannu’r un nodweddion. Â hyn, felly, rwyf wedi dangos bod gweithiau’r ddau yn ymdrin â rhywbeth mwy eang na chyfnod yr Oleuedigaeth, a hefyd wedi sialensio’r darlun a osodwyd ar eu gweithiau er mwyn deall eu bod yn ymwneud â’r Oleuedigaeth.

Gallwn droi yn awr i drafod yr ail bwynt, sef, beth yn union yw natur trafodaethau Adorno a Foucault ar “oleuedigaeth”? Yn y darn sy’n dilyn hoffwn ddarlunio sut mae trafodaethau’r ddau ar oleuedigaeth wedi eu datgysylltu yn sylfaenol oddi wrth gyfnod hanesyddol, a sut y mae hyn yn nodweddiadol o drafodaethau athronyddol yr ugeinfed ganrif.

1.2.3.3. “Was ist Aufklärung?”: Yr Oleuedigaeth Almaenig a’r Ugeinfed Ganrif.

Pan ddaw’r ddau feddyliwr i osod eu gweithiau fel parhad o draddodiad goleuedigaeth, yn achos Foucault, neu achubiaeth o oleuedigaeth yn achos Adorno, mae’n ddiddorol sylwi mai’r term Almaenig, *Aufklärung*, ddefnyddir i ddynodi “goleuedigaeth.”¹⁶⁹ Felly, cwyd cwestiwn amlwg. Gan ein bod wedi gweld gwahaniaethau o ran ystyr “goleuedigaeth” o wlad i wlad yn yr Oleuedigaeth, a ddylem ddeall mai ceisio parhau ag agwedd sylweddol o’r Oleuedigaeth Almaenig y mae’r ddau? Hoffwn awgrymu mai ateb negyddol sydd i’r cwestiwn hwnnw. Gan dynnu ar ddarlun James Schmidt o drafodaethau wedi cyfnod yr Oleuedigaeth o *Aufklärung*, dangosaf sut mae cyfrifon y ddau yn nodweddiadol o drafodaethau’r ugeinfed ganrif o oleuedigaeth. Yn hytrach na deall bod y rhain yn ymwneud â chyfnod hanesyddol, dylid deall eu bod yn radicaleiddiad o draddodiadau

deallusol sy'n deillio wedi'r Oleuedigaeth. Hoffwn drafod hyn mewn dau gam. Yn gyntaf, hoffwn ddarlunio natur y drafodaeth Almaenig wreiddiol, cyn dangos, yn ail, arwahanrwydd sylfaenol trafodaethau Adorno a Foucault oddi wrth y syniadaethau hynny.

O fewn yr Oleuedigaeth Ewropeaidd, gwelwyd trafodaeth benodol Almaenig y cyfrannodd bron pob meddyliwr dylanwadol yr oes iddo: Immanuel Kant, Moses Mendelssohn, Johann Georg Hamann, Freidrich Heinrich Jacobi, a Christoph Martin Wieland.¹⁷⁰ Gan feddwl am ddarlun Foucault o darddiad digwyddiadau hanesyddol mewn hap a damwain,¹⁷¹ byddai wedi bod yn falch o ganfod mai dau ddigwyddiad damweiniol a arweiniodd i'r drafodaeth hanesyddol honno. Yn gyntaf, ym 1783, ysgrifennodd y Parchedig Zöllner ymateb i draethawd blaenorol yn y cyfnodolyn Almaenig y *Berlinische Monatsschrift* a honnai fod nifer ymhlith y boblogaeth yn gweld presenoldeb clerigwyr mewn seremonïau priodasol yn chwerthinllyd ar sail agweddau "goleuedig". Wedi'i anesmwytho gan y niwed oedd yn cael ei wneud yn enw'r term, gofynnodd y cwestiwn canlynol mewn troednodyn: "*Beth yw goleuedigaeth? Dylid ateb y cwestiwn yma, sydd bron mor bwysig â beth yw gwirionedd, cyn bod un yn dechrau goleuo! Er hyn, rwyf yn dal heb ei weld wedi ei ateb?*"¹⁷² Traethawd digon di-nod, a chwestiwn wedi'i guddio mewn troednodyn. Heb yr ail ddamwain, ni fyddem wedi cael ymateb enwocaf y drafodaeth sef ymateb Kant. Tra bod nifer yn gweld traethawd Kant fel ymgais rwysgfwyr i ddiffinio "oes yr Oleuedigaeth", y mae ei fwriad, mewn realiti, yn llawer mwy gostyngedig. Mewn troednodyn eglura ei fod yn ymwybodol i'w ffrind Mendelssohn gynnig ateb i'r cwestiwn "beth yw goleuedigaeth?" yng nghyfrwl flaenorol y cyfnodolyn. Gan nad oedd wedi llwyddo i gael gafael ar y gyfrwl honno, ysgrifennodd ei draethawd er mwyn gweld pa lefel o gytundeb a fodolai drwy siawns yn eu hymatebion.¹⁷³ Yn ddiddorol, nid oedd unrhyw un o'r cyfranwyr i'r drafodaeth wreiddiol, gan gynnwys Kant, yn ceisio diffinio nodweddion "oes" oleuedig. Yn hytrach, cafwyd trafodaeth a geisiai ddeall hyd a lled gweithred o'r enw "goleuedigaeth."¹⁷⁴

Datblygodd y drafodaeth hon drwy ganolbwyntio ar dri phwnc gwahanol. Yn rhan gyntaf y drafodaeth, y drafodaeth y mae traethawd Kant yn rhan ohoni, canolbwyntiwyd ar ddarganfod pa radd o Oleuedigaeth oedd yn "bosib neu'n ddymunadwy", ynghyd â thrafodaethau am reolau'n ymwneud â sensoriaeth. Yn yr ail gam, sy'n dilyn *Cyhoeddebau am Grefydd a Sensoriaeth* 1788 Johann Christoph von Wöllner, cwyd y cwestiwn am

sensoriaeth ynghyd â thrafodaeth am berthynas goleuedigaeth a ffydd. Yn y trydydd cam, sy'n cydoesi â'r Chwyldro Ffrengig, ac yn dwysáu wedi dienyddio Louis XIV yn Ionawr 1783, gofynnwyd cwestiynau am berthynas yr Oleuedigaeth ag awdurdod cyhoeddus. Yn benodol, cwestiynwyd os oedd yr Oleuedigaeth yn "tanseilio grym llywodraethol, gan arwain at derfysg gwleidyddol". Felly, erbyn diwedd y ddeunawfed ganrif, roedd ceisio cynnig ateb i'r cwestiwn "Beth yw goleuedigaeth" yn golygu "ymchwilio i'r berthynas rhwng trafodaeth gyhoeddus, ffydd grefyddol ac awdurdod gwleidyddol."¹⁷⁵

Mae'n bur amlwg nad yw trafodaethau Adorno a Foucault yn ymwneud â'r pynciau hynny mewn unrhyw fanylder. Gwraidd y datgysylltiad o'r drafodaeth wreiddiol, yn nhyb Schmidt, yw'r Chwyldro Ffrengig.¹⁷⁶ Tra bod y Chwyldro wedi ei ddeall fel sgil effaith "yr Oleuedigaeth", gan ei fod yn ymddangos yn gyflawniad o'r "prosiect diwygio rhyddfrydol" a welwyd yn gynrychioliadol o'r Oleuedigaeth yn ei gyfanrwydd, y mae'r realiti dipyn yn fwy cymhleth.¹⁷⁷ Gwelwyd atgasedd at y Chwyldro yng ngweithiau nifer o'r goleuedigwyr, a chas oedd gweithiau gor-gymhedrol y goleuedigwyr yng ngolwg y Chwyldroadwyr.¹⁷⁸ Fodd bynnag, y mae'r Chwyldro yn ddigwyddiad allweddol yn hanes y term "yr Oleuedigaeth", gan ei fod yn newid natur pynciau'r drafodaeth yn llwyr. Nid mwyach yr ystod eang o ddaliadau ar berthynas goleuedigaeth â thrafodaeth gyhoeddus, ffydd grefyddol ag awdurdod gwleidyddol a welwn, ond, wedi'r Chwyldro, fod tuedd wleidyddol y dadansoddwr yn dod i benderfynu'i agwedd tuag at yr Oleuedigaeth yn llwyr. I'r asgell dde, deallwyd bod goleuedigaeth yn tanseilio'r patrymau traddodiadol o gred mae awdurdod gwleidyddol yn gorffwys arnynt. Yng nghysgod y *gullotine*, gwelwyd ofn mai canlyniad y tanseilio hyn yw anarchiaeth a desbotiaeth. I'r asgell chwith, canolbwyntiwyd ar addewid nas gwirededwyd yr Oleuedigaeth o gymdeithas "gyfiawn a rhesymol."¹⁷⁹

Gallwn leoli hwn fel cam cyntaf y datgysylltu sylfaenol a fu mewn trafodaethau ar oleuedigaeth. O'r datgysylltiad hwn, gwêl Schmidt darddiad tair prif ffrwd o drafodaeth sy'n datblygu hyd at yr ugeinfed ganrif. Mae'r ffrwd gyntaf, sy'n ymddiddori yn y berthynas rhwng rheswm, awdurdod a thraddodiad yn ddwysâd o amheuan Edmund Burke am y Chwyldro. Yn yr ail ffrwd, gwêl Schmidt ffocws ar "affinedd" rheswm, terfysg a gorthrwm sy'n barhad o ddadl sydd â'i wraidd yn nadansoddiad Hegel yn y *Ffenomenoleg*.¹⁸⁰ Yn bendraw i'r ffrwd hon, gesyd Schmidt *Dilechdid Goleuedigaeth*.¹⁸¹ Er benthyciadau Foucault o Kant, dealla Schmidt fod ei weithiau yn bendraw trydedd ffrwd sydd â'i wraidd

yng ngoleuedigaeth unigolyddol Nietzsche.¹⁸² Felly, er ei fod yn cadw arwyddair Kant am oleuedigaeth, y "*Sapere Aude!*", fel y dewrder i ddefnyddio'ch dealltwriaeth, rhoddir ystyr gwahanol iddo: "fel Nietzsche o'i flaen y mae'r Oleuedigaeth yn golygu uwch pob dim, i gael y dewrder i ailddyfeisio eich hunain."¹⁸³

Er bod Schmidt yn gywir i leoli gweithiau'r ddau ar ben traddodiadau sy'n deillio wedi'r Oleuedigaeth ei hun, y mae lle i feddwl bod ei raniad ychydig yn rhy sgemataidd. Wedi'r cyfan, er bod Nietzscheaeth Foucault yn ddi-gwestiwn,¹⁸⁴ y mae'n amlwg bod Foucault, wrth osod ei weithiau yn rhan o draddodiad goleuedig, yn gwneud hyn mewn modd sy'n pontio'r ail a'r drydedd ffrwd. Felly, y mae'r llinach goleuedig y mae ei weithiau yn rhan ohonynt, yn ei dyb ef, yn llwyddo i gynnwys meddylwyr fel Mendelssohn, Kant, Hegel, Nietzsche ac Ysgol Frankfurt.¹⁸⁵ Mae gweld gweithiau Foucault yn llwyr yn nhermau datblygiad o safbwyntiau Nietzscheaidd yn arwain Schmidt i or-bwysleisio natur unigolyddol trafodaeth Foucault ar oleuedigaeth. Gallwn feddwl am bwyslais Foucault yn "Beth yw Beirniadaeth?" (1978), bod goleuedigaeth yn ymgais "unigol a chynulliadol."¹⁸⁶ Gwelwn bwyslais tebyg yn ei syniadaethau ethegol: "Pam na allai bywyd pawb fod yn gelfwaith?"¹⁸⁷ O safbwynt Adorno, byddai'n bosib nodi amheuan tebyg. Yn y *Dilechdid*, tra bod ei feirniadaeth o (an)foesoldeb ffurfolaid Kant yn benthyg yn drwm o feirniadaeth Hegel, y mae'n benthyg yn drwm hefyd o waith Nietzsche.¹⁸⁸ Yn wir, mae Adorno a Horkheimer yn barod i ddatgan yn y *Dilechdid* mai "Nietzsche yw un o'r ychydig rai ar ôl Hegel sy'n adnabod dilechdid goleuedigaeth."¹⁸⁹ Felly, mae'r gwahaniaethu llym rhwng y ddwy ffrwd sy'n cael ei weld uchod yn celu'r ffaith bod y ffiniau rhwng y traddodiadau hyn yn llawer llai clir.

Er gwaethaf y cymhlethdodau, rhaid ceisio dod i gasgliadau am drafodaethau Adorno a Foucault ar oleuedigaeth. Mae'n glir erbyn hyn mai trafodaeth sy'n sefyll ar wahân i unrhyw gyfnod hanesyddol a welwn, trafodaeth ar weithred a adnabyddir fel "goleuedigaeth." Yn hyn o beth, efallai ein bod yn medru gweld parhad gyda'r *Aufklärung* Almaenig. Fel y mae Schmidt yn dadlau, yn y drafodaeth Almaenig wreiddiol, yr hyn a welwyd oedd grŵp o feddylwyr yn ceisio diffinio gweithred annelwig, "goleuedigaeth", nid ymgais i ddiffinio cyfnod.¹⁹⁰ Enynnwyd ffocws y drafodaeth hon ar bynciau o drafodaeth gyhoeddus, ffydd grefyddol, ac awdurdod gwleidyddol gan brofiadau hanesyddol penodol,

fel cyhoeddebau Wöllner, ac yn hwyrach, profiad ysgytwol y Chwyldro Ffrengig.¹⁹¹

Yn yr un modd, yr hyn a welwn yng ngweithiau Adorno a Foucault yw ymgais i ddiffinio'r weithred o oleuedigaeth, y tro hwn y tu mewn i fframwaith ddeallusol llwyr wahanol i'r *Aufklärers* gwreiddiol, ac wedi'i danio gan brofiad hanesyddol pur wahanol, y profiad o ormodedd o bŵer cymdeithasol.¹⁹² Goleuedigaeth yng nghysgod erchyllterau na fyddai Kant a'i gydoeswyr wedi medru dychmygu. Goleuedigaeth yng nghysgod Auschwitz a Staliniaeth, goleuedigaeth a welodd ddifodiant unigolion a phoblogaethau cyfan.¹⁹³ Yn y cyd-destun hwn, gwelwn drafodaethau'r ddau yn creu darluniau tebyg o beryglon ein cymdeithas, o'i gweithrediad cymhelliannol sy'n gorfodi cydymffurfiad, ynghyd ag ymgais i wireddu galwad Kant am ddihangfa o'r cyflwr o anaeddfedrwydd, a'r nod o wireddu'r aeddfedrwydd gwleidyddol. Y tu mewn i'r fframwaith hwn gwelwn drafodaethau'r ddau yn canolbwyntio ar themâu newydd er mwyn ceisio deall natur y presennol, o gyswllt rheswm a gorthrwm, i natur a phosibilrwydd rhyddid hyd at natur a swyddogaeth beirniadaeth. Ehangir ar y themâu hyn yn y penodau dilynol.¹⁹⁴

Ond, er y cytundebau bras rhwng gweithiau'r ddau, gwelwn anghydweld sydd yr un mor real. Bydd rhai themâu canolog i'r ddadl a gyflwynir yno. Yn fwy na dim, dylid deall perthynas eu gweithiau yn nhermau dilechdid o debygrwydd ac annhebygrwydd cyd-amserol. Pa faint bynnag o gytundebau ymddangosiadol sydd rhwng eu gweithiau, mae anghytundebau dwys yn cuddio yn y cytundebau hyn. Tra bod yr ymgais i wireddu goleuedigaeth yng ngweithiau'r ddau yn cymryd tro cymdeithasol, daw'n eglur bod y "cymdeithasol" yn golygu rhywbeth pur wahanol yng ngweithiau'r ddau feddyliwr. Yn Adorno, y mae cymdeithas yn bodoli fel y "cyflwr anghywir", fel cyfanrwydd caethiwus sy'n diddymu unrhyw ryddid positif.¹⁹⁵ Dim ond ymarferion o ryddid negyddol, gwrthsefyll drwy feirniadaeth, sy'n bosibl ar y foment. Cyferbynna hyn yn llwyr â dealltwriaeth hwyr Foucault o gymdeithas. Ymwrthodir yn llwyr ag unrhyw gysyniad o gyfanrwydd yng ngwaith Foucault, gan bwysleisio bod cymdeithas wedi'i chreu, o blwraliaeth o berthnasau o bŵer cyfochrog. Gan fod y perthnasau hyn o bŵer yn cymryd ffurf brwydr, pwysleisia Foucault eu hansefydlogrwydd hanfodol. Oherwydd hyn, ni allant ffurfio uwchstrwythur a fyddai'n dileu rhyddid, ac felly, dealla Foucault, er natur cymhelliannol rhai o'r ffurfiau hyn o bŵer, ein bod mewn cyflwr o ryddid.¹⁹⁶

O'r anghytundeb sylfaenol hwn, deillia pob math o anghytundebau eraill. Gan ein

bod mewn cyflwr o ryddid, yn nhyb Foucault, y mae goleuedigaeth yn rhywbeth i'r unigolyn ei wireddu ar ei union, ymysg rhyddid blêr y presennol. Caniatâ hwn iddo ddeall goleuedigaeth fel gweithred lwyr leol. Ond, oherwydd ansefydlogrwydd y perthnasau o bŵer, dealla Foucault fod ei oleuedigaeth mewn sefyllfa o orfod dechrau o'r newydd yn ddi-baid.¹⁹⁷ Mewn cyferbyniad, gan ein bod yn byw yn y cyflwr anghywir, yn nhyb Adorno, rhaid newid y cyflwr hwn.¹⁹⁸ Mae'r ffocws hwn yn arwain i bwyslais lled-esgatolegol ar oleuedigaeth lawn, derfynol sy'n cael ei atal gan bwyslais Foucault ar ansefydlogrwydd pŵer. Mae rhyw iwtopia'n bosibl lle na fyddai gormes mwyach, o "gyflwr gwir ddynol" lle byddai modd i unigolion, o'r diwedd, ymgeisio i fyw'r bywyd da.¹⁹⁹ Felly, er bod eu gweithiau'n rhyfeddol o debyg mewn rhai agweddau pwysig, gwelwn anghytundebau brwd sy'n peri gagendor sylfaenol rhwng eu darluniau.²⁰⁰ Ac yn hyn o beth, fel y gwelwyd yn y ddeunawfed ganrif, gwelwn ddau feddyliwr yn yr ugeinfed ganrif yn ceisio cynnig ateb i'r cwestiwn a gythryblodd athroniaeth ers canrifoedd: "Beth yw goleuedigaeth?"

Pennod 2: Yr Adorno a Foucault goleuedig: trosolwg beirniadol o ymdriniaethau Adorno a Foucault ar “oleuedigaeth”.

Cyflwyniad.

Yn y bennod gyntaf, gosodwyd sail i ddeall natur trafodaethau Adorno a Foucault ar oleuedigaeth. Dangoswyd natur amheus y darlun o'r Oleuedigaeth a ddefnyddiwyd i bennu bod eu gweithiau'n wrth-oleuedig, gan ddangos ei ddiffyg cyswllt sylfaenol oddi wrth y cyfnod hanesyddol. Gwelwyd, hefyd, hollt hanesyddol rhwng “yr Oleuedigaeth” a thrafodaethau Adorno a Foucault ar oleuedigaeth. I'r ddau feddyliwr, ffurf ar feirniadaeth o'r presennol yw goleuedigaeth, ymgais i alluogi dihangfa oddi wrth y sefyllfa orthrymus gyfredol.

Cyn edrych ar berthynas y ddau feddyliwr mae'n rhaid astudio mewn manylder ymdriniaethau'r ddau feddyliwr o “oleuedigaeth”, gan dalu sylw i'r modd mae'r ddau yn deall bod eu gweithiau yn ymgais i wireddu goleuedigaeth. Gwnaf hyn er mwyn herio'r ddealltwriaeth draddodiadol o'u gweithiau, sef bod y ddau'n darlunio'r modern fel sefyllfa o orthrwm sy'n amhosib ei wrthsefyll. Bydd y drafodaeth hon yn datgelu dealltwriaeth bur wahanol o weithiau'r ddau feddyliwr, a daw'r drafodaeth yn sail i ymateb i'r fframweithiau a ddefnyddiwyd er mwyn honni perthynas rhwng y ddau feddyliwr.

Edrychaf, yn gyntaf, ar weithiau Adorno, gan gynnig ail-ddarlleniad o *Dilechdid Goleuedigaeth*. Tra bod nifer wedi deall fod y llyfr hwn yn feirniadaeth, ac yn ymwrthodiad â'r cysyniad o oleuedigaeth, dangosaf mai'r cymhelliant dros feirniadu goleuedigaeth yw ei hachub. Dangosaf fod y darluniau tywyll yn cael eu cyd-bwyso gan optimistiaeth amodol am botensial rhyddfrefiniol datblygiadau modern. Ymhellach, dangosaf sut y gellir deall bod ei weithiau diweddarach yn barhad o'r ymgais i wireddu goleuedigaeth, ar y termau sy'n cael eu gosod yn *Dilechdid Goleuedigaeth*. Bydd y darlleniad hwn, sy'n seiliedig ar ddealltwriaeth llawn o weithiau Adorno, yn datgelu darlun pur wahanol i'r ddealltwriaeth draddodiadol o'i weithiau.

Trof, yn ail, i drafod gweithiau Foucault. Canolbwyntiaf ar ei weithiau o 1978 hyd at ei farwolaeth. Yn y cyfnod hwn, gwelwn Foucault yn lleoli ei hun yn llwyr ddi-amwys yn nhraddodiad goleuedigaeth Kant, gan fynnu dylid deall bod ei weithiau'n barhad a datblygiad o agwedd feirniadol sy'n tarddu o draethawd Kant, “Ateb i'r Cwestiwn: Beth yw Goleuedigaeth?” Gwelwn ddau fynegiant gwahanol o oleuedigaeth yn y cyfnodau hyn:

mynegiant achyddol ym 1978, yn “Beth yw Beirniadaeth?” a mynegiant ethegol, sy’n darganfod ei fynegiant grymusaf yn “Beth yw Goleuedigaeth?” (1984). Noda Bernstein fod trafodaethau Foucault yn gweithredu fel “gosodiad cryno ac amddiffyniad o’i brosiect beirniadol.” Cyd-destunolaf y traethodau ar oleuedigaeth, felly, y tu mewn i drywyddau ehangach ei weithiau, gan ddangos cyfatebiaeth ei ddisgrifiadau o oleuedigaeth â’i brosiectau achyddol ag ethegol. Gan hynny, gallwn ddeall sut y mae holl weithiau Foucault yn ymgais, yn ei dyb ef, o wireddu goleuedigaeth.

2.1. Adorno: *Dilechdid Goleuedigaeth* ac achubiaeth goleuedigaeth: uniaeth ac anuniaeth.

2.1.1. Pa oleuedigaeth? Goleuedigaeth a goleuedigaethau yng ngwaith Adorno.

Gan edrych ar waith Adorno, gwelwn sawl ymdriniaeth o “oleuedigaeth”, a sawl cyfeiriad at gyfnod “yr Oleuedigaeth” ei hun. Yn aml, cyfeiriadau byr a bras yw’r rhain, rhyw bwynt wrth basio wrth drafod pwnc pur wahanol. Fel un esiampl, wrth iddo drafod arddull athroniaeth, gwelwn feirniadaeth o “lugoerni a methiant” yr Oleuedigaeth Almaenig.¹ Mewn man arall, gwelwn feirniadaeth ddwys o’r adwaith Rhamantaidd i’r Oleuedigaeth hon. Dywed Adorno nad oes bron unrhyw gysyniad wedi bod mor gatastroffig i hanes y meddwl Almaenig a’r “ystrydeb sy’n labelu goleuedigaeth yn ‘arwynebol’ neu’n ‘or-rhwydd’.” Effaith anffodus y “bychanu” Rhamantaidd ar oleuedigaeth yw i lawer o’r meddwl “goleuedig” a ffynnodd yn yr Almaen gymryd y ffurf a “ddychmygwyd gan y tywyllfrydigwyr.”² Neu, i gynnig esiampl arall, yn *Dilechdidaeth Negyddol*, gwelwn ganmoliaeth fer o agwedd ar waith y goleuedigwr Ffrengig, D’Alembert, gydag Adorno yn canmol ei wahaniaethu rhwng *l’esprit de système* a’r *l’esprit systématique*.³

At y trafodaethau hyn, rhaid ychwanegu ymwneud dwys Adorno â thraethawd Kant, “Ateb i’r Cwestiwn: Beth yw Goleuedigaeth?” Yn gynnar yn ei weithiau, gwelwn feirniadaeth lem o gysyniad Kant o oleuedigaeth. Yn *Dilechdid Goleuedigaeth* (1944/7), gesyd y gwaith hwn gan Kant fel rhan o broses ehangach o ddadrithio, proses sy’n dinistrio pob sylwedd. Fel rhan o’r broses hon, gwêl nad oes dim ym moeseg ffurfiol Kant sy’n medru ei amddiffyn rhag barbareiddiwd de Sade a Nietzsche.⁴ Er hyn, erbyn ei weithiau hwyr, yn arbennig yn y traethawd “Beirniadaeth”, mae Adorno yn meddiannu’r union ddiffiniad o oleuedigaeth a feirniadodd mor llym yn y *Dilechdid*, er mwyn diffinio rhag-

amod a chraidd beirniadaeth.⁵

Yn y traethawd hwn, gwêl Adorno fod “beirniadaeth” yn gyfystyr â’r cysyniad modern o reswm yn ei gyfanrwydd. Dealla Adorno ei weithiau yn eu cyfanrwydd fel beirniadaeth, ac yma, dealla mai rhag-amod a chraidd beirniadaeth yw “aeddfedrwydd gwleidyddol” [“*Mündigkeit*”]. Er mwyn ddiffinio’r cyflwr hwn o aeddfedrwydd, aralleiria diffiniad Kant o oleuedigaeth: “Aeddfed-wleidyddol yw’r person sy’n siarad drosto ei hunan, gan ei fod yn meddwl dros ei hunan ac nad yw’n ailadrodd barn rhywun arall; saif yn rhydd wrth unrhyw warchodwr.”⁶ Yr aeddfedrwydd hwn sy’n gwneud beirniadaeth yn bosib, sy’n galluogi’r beirniad “i wrthsefyll popeth sydd ond wedi’i osod, sy’n cyfiawnhau ei hunan drwy ei fodolaeth”, boed sefydliad neu farn.⁷

Amlyga’r ymdriniaethau hyn ymwneud dwys â goleuedigaeth yng ngwaith Adorno, ac ymhlyg yn ei feirniadaethau o lugoerni ac aflwyddiant yr *Aufklärung* hanesyddol, y mae’r syniad o oleuedigaeth llwyddiannus, goleuedigaeth y gellid ei chyflawni drwy feirniadaeth resymol. Ond nid yw’r mân osodiadau hyn yn amlygu’r modd y gellir deall gweithiau Adorno yn eu cyfanrwydd fel ymgais i wireddu goleuedigaeth. Er mwyn gweld y ffocws hwn yn well, rhaid canolbwyntio ar drafodaethau estynedig Adorno ar y pwnc; o ddilechdid goleuedigaeth, ac achubiaeth goleuedigaeth.

Er mwyn galluogi’r ffocws hwn, canolbwyntiaf ar ddehongliad Adorno o oleuedigaeth yn *Dilechdid Goleuedigaeth*, gan ddangos cyswllt y darlun a gaiff ei greu yn y gwaith hwn â’i weithiau ehangach. Cyn troi i drafod syniadaeth y llyfr, byddai’n werthfawr cynnig cyflwyniad bras. Llyfr wedi’i ysgrifennu ar y cyd, tra’n alltud yng Nghaliffornia, gyda phennaeth Ysgol Frankfurt, Max Horkheimer, yw’r llyfr hwn. Fe’i cyhoeddwyd yn wreiddiol ym 1944, dan y teitl “Dernynau Athronyddol”, teitl sy’n awgrymog o arddull an-systemataidd a chymhleth y testun ei hun.⁸ Ni cheir dadl linol ynddo, ond, yn hytrach “panorama” cymysglyd o ddigwyddiadau a datblygiadau o gychwyn diwylliant y Gorllewin hyd at y presennol sy’n dangos ar bob cam gwyrddodedd y broses o “oleuedigaeth” yn ôl at fyth.⁹ Cymaint yw cymhlethdod y llyfr nes i gyd-weithiwr agosaf y ddau awdur, Herbert Marcuse, gyfaddef iddo fethu â dilyn dadleuon y llyfr.¹⁰ Gwelwyd yr un math o ymateb negyddol gan rai eraill o’u cydweithwyr. Pan ofynnodd Horkheimer i’w gyfaill a’i gydweithiwr Leo Lowenthal a fedrai awgrymu enwau rhai awduron enwog a fyddai’n barod i argymhell y llyfr i gyhoeddwy, atebodd, (yn ddigon dirmygus), “Nid yw Huxley, hyd y gwn

i, yn darllen Almaeneg, ac mae Joyce wedi marw.”¹¹ Noda Schmidt fod yr ateb cellweirus hwn yn taro’r nod: bod y *Dilechdid* yn “ymddangos bron mor ddi-ildio yn ei besimistiaeth â *Brave New World* a bron mor astrus â *Finnegans Wake*.”¹²

Gan edrych ar syniadaeth y *Dilechdid*, ceisia’r awduron egluro pam y mae dynoliaeth, yn hytrach na chyrraedd “cyflwr gwir ddynol, yn suddo i fath newydd o farbariaeth.”¹³ Egyr y llyfr â’r frawddeg enwog ganlynol: “[Mae] Goleuedigaeth, wedi’i deall yn ei hystyr ehangaf fel cynnydd o feddwl, bob amser wedi anelu at ryddfrenio bodau dynol rhag ofn a’u sefydlu fel meistri. Eto y mae’r byd sydd wedi’i oleuo’n llwyr yn loyw gan drychineb fuddugoliaethus.”¹⁴ Mae’r bai, yn nhyb y ddau awdur, ar ddiffygion sylfaenol goleuedigaeth ei hun, wedi’i ddeall fel proses o ddadrithio syniadaethol a chymdeithasol. Mae dilechdid beryglus mewn bodolaeth, ble mae goleuedigaeth, sydd i’w deall fel rhyddfreniad oddi wrth bwerau rheidrwydd, yn gwyrddroi’n ôl at fyth, sydd i’w ddeall fel bytholiad gorthrwm, yr *Immergleiche*, ar bob cam.¹⁵

Dim ond hanner y stori yw’r darlun tywyll a grëir yma. Mae nifer o feirniaid wedi canolbwyntio ar y darlun tywyll, pesimistaidd o hunan-ddinistr goleuedigaeth, gan ddeall mai thesis Adorno a Horkheimer yw bod goleuedigaeth yn sicr o fethu, a throï’n orthrwm mythig. Ond, i’r ddau feddyliwr, achub goleuedigaeth yw’r pwynt, ei hachub drwy “fyfyrdod” [*“besinnung”*].¹⁶ Mae nod oleuedig y ddau feddyliwr yn gyfan gwbl amlwg yn y cyflwyniad i’r testun: “Does dim amheuaeth gennym- ac yn hyn o beth dyma ein *petitio principii*- bod rhyddid mewn cymdeithas yn anwahanadwy wrth feddwl goleuedig.”¹⁷ Drwy fyfyrïo ar y foment atchwelog mewn goleuedigaeth, ceisir galluogi’r rhyddid gaiff ei ddinistrio, a dianc rhag y barbareiddiwch a’r catastroffiau modern.

Mae’r sicr fod llawer o’r drafodaeth uchod yn ymddangos braidd yn haniaethol. Sut, felly, y gellir deall bod y beirniadaethau hyn yn feirniadaethau cymdeithasol? Mae rhan o’r ateb yn ymroddiadau athronyddol y meddylwyr. Fel rhan o draddodiad Heglaidd-Marcsaidd, deallant fod syniadaeth yn ymgorffori natur y gymdeithas ehangach.¹⁸ Drwy’r cyswllt hwn gall beirniadaeth o resymoldeb fod yn feirniadaeth gymdeithasol ar yr un pryd. Ond, ni ddylid deall mai newid syniadol, h.y. newid yn yr uwch-strwythur ddiwylliannol yn unig, yw nod y meddylwyr. Tra bod dangos natur anghyflawn a difäol y dull o reswm sydd ymhlyg yn nilechdid goleuedigaeth yn bwysig, mae’r achubiaeth hefyd yn mynnu newid yn yr is-strwythur economaidd. Ni ddaw achubiaeth, felly, ond drwy newid radical

syniadaethol a chymdeithasol.¹⁹

Yn y darn canlynol, canolbwyntiaf yn bennaf ar dri phwnc. Yn gyntaf, edrychaf ar feirniadaeth Adorno o ddilechdid goleuedigaeth, gan edrych yn fwy manwl ar sut yn union y mae goleuedigaeth yn atchwel i fyth (2.1.2.1-3). Ceisiaf amlygu sut y mae'r safbwyntiau sy'n cael eu cyflwyno yma, er mor haniaethol ar yr olwg gyntaf, yn feirniadaethau cymdeithasol. Yn ail, dangosaf gyfatebiaeth y syniadau sy'n cael eu cyflwyno yng ngwaith Adorno â'i ddiddordebau athronyddol drwy weddill ei weithiau (2.1.3) Yn olaf, edrychaf ar sut y mae Adorno'n deall ei fod yn bosib i feirniadu a cheisio achub goleuedigaeth, gan y gellir gweld ei weithiau yn eu cyfanrwydd fel ymgais i wireddu goleuedigaeth yn ôl y termau a osodir ganddo yn y testun hwn (2.1.4-5).

2.1.2. Beth yw "goleuedigaeth"?: Hunangadwraeth, rheolaeth natur, a rheswm.

"Rhaglen goleuedigaeth oedd dadrithio'r byd", gan ddiddymu myth, a "disodli ffantasi am wybodaeth."²⁰ Cyfeiria'r term "goleuedigaeth" yma at broses o ddadrithio syniadaethol a chymdeithasol, proses sy'n diweddu drwy gynhyrchu ein cymdeithasau cyfalafol datblygedig. Gwêl Adorno fod y broses o ddadrithio yn dechrau drwy wahanu dyn oddi wrth natur, â'r gwahanu hwn yn caniatáu i ddyn fedru troi i reoli natur.²¹ Yr ymgais i reoli natur, felly, sy'n cymhell y dadrithio, a hynny er mwyn hunan-gadwraeth. Mae'r "anthropoleg ddamcaniaethol" a gyflwynir yma gan Adorno yn dilyn naturoliaeth meddylwyr fel Schopenhauer, Nietzsche a Freud, gan weld tarddiad rheswm yn yr ymgais hon i feistrolï'r natur allanol er mwyn galluogi hunan-gadwraeth.²²

Gwneir hyn drwy ffurf benodol o reswm, drwy uniaethu a chategoreiddio natur allanol. Mae uniaeth yn syniad llwyr ganolog yng ngwaith Adorno, ac yn cyfeirio at unrhyw syniadaeth sy'n deall bod y gwrthrych yn cyfateb i "gysyniad holl-gwmpasog neu gategori wedi'i gyflenwi gan y goddrych."²³ Enillir rheolaeth dros y gwrthrych, natur, drwy ei symleiddio a'i haniaethu, a'i orfodi i gydymffurfio â chysyniad neu gategori. Yn yr ymgais i reoli natur, fe ddadrithir natur yn llwyr a'i ddiosg o unrhyw ansawdd.²⁴ Drwy ddadrithio'r byd yn llwyr, drwy ei "fathemateiddio" a'i reoli drwy dechnoleg, drwy wneud natur yn wybyddus ond drwy'r categori, cred y meddwl goleuedig ei fod yn ddiogel rhag dychweliad myth, (a ddeallir yma fel perygl natur).²⁵

Fodd bynnag, mae sgil-effeithiau dirfawr i'r broses hon, a chost enbyd i'w dalu am

y dadrithio. Yn gyson â darluniau ehangach Adorno yn ei waith, mae'r ymgais am uniaeth, y rhagosodiad o'r categori, yn "trychu'r anghymesur", y penodedd anuniaethol sy'n perthyn i'r gwrthrych.²⁶ Nid gwir adnabyddiaeth o natur a welir felly, ond, cam-adnabyddiaeth, gan ei adnabod dim ond i'r graddau y bo'n cydymffurfio â'r categori. Daw'r "yn-ei-hunan" yn "iddo-ef".²⁷ Ar y lefel hwn o wybyddiaeth, nid oes cynrychioliad penodol o unrhyw beth mwyach: y mae pob gwrthrych yn gyfnewidiadwy am wrthrych arall, mae "cynrychioliad yn rhoi ffordd i unffunudrwydd cyfanfydig" [*"universal fungibility"*].²⁸

Tra'r ymddengys y syniadau hyn yn haniaethol, pwynt Adorno yw mai'r un rhesymoldeb ddifäol o uniaeth sy'n tywys y broses o feistroli natur ac sy'n llywodraethu ein cymdeithasau cyfalafol modern. Gan ddilyn Marx, craidd cyfalafiaeth i Adorno yw'r broses o gyfnewid nwyddau. Er mwyn cyfnewid nwydd, mae'n rhaid haniaethu oddi wrth ei nodweddion diriaethol, gan drawsnewid gwerth y nwydd i werth ariannol, sy'n caniatáu iddo gael ei gyfnewid am arian:²⁹ "Rheolir cymdeithas fwrgeisaidd gan gyfwerthedd. Mae'n gwneud pethau annhebyg yn debyg drwy eu lleihau i niferoedd haniaethol."³⁰ Gwêl Adorno fod yr egwyddor o gyfwerthedd yn tyfu'n eilun [*"fetish"*], ac, yn y broses o eilunaddoliaeth, yr un yw'r effaith o drychu'r anghymesur.³¹ Gwelwn yr un broses o haniaethu ac a welwyd mewn rheolaeth o natur. Tra diddymwyd, yn achos natur, unrhyw ansawdd neu sylwedd am ffurfioldeb y categori, yn y broses o gyfnewid, diddymir unrhyw sylwedd neu ansawdd am haniaetholdeb cyfnewid ariannol. Daw pob dim yn y gymdeithas, boed unigolyn, natur, neu werth, yn ddealladwy i'r graddau ei bod yn bosib ei gyfnewid, a gwelir unrhyw beth y tu hwnt i'r egwyddor o gyfwerthedd, y tu hwnt i "gyfrifiadwyedd a defnyddioldeb" fel gweddill mythig i'w ddiddymu.³²

Wrth i'r broses o ddadrithio gyrraedd ei anterth yn yr oes fodern, gwêl Adorno sawl sgil-ffaith peryglus a niweidiol. Yn gyntaf, difrodir profiad ynghyd â gwybodaeth a rheswm. Wrth i reswm ddod yn gynyddol uniaethol, gwelwn ymddieithrio cynyddol oddi wrth y gwrthrych. Byddai profiad llawn yn ymwybodol o'r gweddill anuniaethol ac o anallu'r categori i draethu'r anghymesur, ond wrth drychu'r anghymesur, collir affinedd â gwrthrych gwybodaeth.³³ Daw "cyfrifiadwyedd a defnyddioldeb" yn ddibenion yn eu hunain, a gyda hyn daw agwedd goleuedigaeth at natur yr un â pherthynas yr unben at fodau dynol: "Nid yw'n eu hadnabod ond i'r graddau y gellir eu trafod" [*"manipulate"*].³⁴ Daw gwybodaeth yn offeryn pŵer, a sgil-ffaith y broses hon o ddadrithio yw colled ystyr:

“Ar eu ffordd at wyddoniaeth fodern mae bodau dynol wedi diosg ystyr.”³⁵

Yn cyd-fynd â hyn, cyflwynir darlun o golli rhyddid aruthrol. Nid yn unig bod trychu'r anghymesur yn diddymu ansoddau'r gwrthrych, y penodol anuniaethol, ond mae'n "gorfodi bodau dynol i gydymffurfiaeth real."³⁶ Y darlun yma yw bod rheolaeth natur yn arwain at orthrwm "ail-natur", hynny yw, gorthrwm cymdeithasol sy'n ymddangos yn ddigyfnewid ac yn llwyr naturiol.³⁷ Ymhelaethir ar y pwynt hwn yn y man, ond, am y tro, mae'n bosib dweud bod y broses o oleuedigaeth yn difrodi gwybodaeth, gan ddiddymu unrhyw sylwedd o'r broses o wybyddiaeth, yn difrodi natur, drwy ei anffurfio a'i gywasgu i gategorïau anaddas,³⁸ ac yn difrodi rhyddid yr unigolyn, drwy orfodi cydymffurfiaeth. Fodd bynnag, er bod y drafodaeth hon yn dangos y difrod a berir gan oleuedigaeth, nid yw'n esbonio'n llawn y syniad fod goleuedigaeth, fel ymgais i reoli natur er mwyn galluogi hunan-gadwraeth, yn atchwel i orthrwm mythig. Nid oes, mewn gwirionedd, un ateb syml dros yr atchweliad, felly, cynigïaf dri model sy'n pwysleisio agweddau gwahanol ar yr atchweliad.

2.1.2.1. Atchweliad goleuedigaeth i fyth: ofn mythig.

Edrychaf, yn gyntaf, ar un o osodiadau mwyaf cryptig a mwyaf pwysig y testun: "mae myth eisoes yn oleuedigaeth, ac mae goleuedigaeth yn gwyrddroi i fytholeg."³⁹ Gan ganolbwyntio ar y cymal cyntaf, mae myth eisoes yn oleuedigaeth am ei fod yn ceisio cyflawni'r un nod â goleuedigaeth, sef rheolaeth o natur estron a pheryglus drwy "adrodd, cofnodi ac esbonio."⁴⁰ Mae pob defod yn cynnig esboniad am ddigwyddiad, ac yn ceisio ennill rheolaeth trosodd drwy hudoliaeth fimetig, a nodweddwyd gan affinedd â'r gwrthrych sydd i'w reoli.⁴¹ Mewn goleuedigaeth, mae'r esboniad a'r rheolaeth yn cymryd ffurf dechnolegol, a wahanwyd oddi wrth y gwrthrych.⁴² Yn hyn, felly, ymdebyga goleuedigaeth a myth i'w gilydd yn eu hymgais i reoli natur.

Fodd bynnag, mae goleuedigaeth yn gwyrddroi i fyth gan mai'r un "gri o arswyd", yr un ofn mythig, sydd wrth gefn yr ymgais i reoli.⁴³ Yn ein cymdeithasau modern, drwy gyfalafiaeth a thrwy wyddoniaeth, ceisir gwneud pob dim yn wybyddus:

Creda bodau dynol eu bod yn rhydd rhag ofn pan nad oes dim mwyach yn anadnabyddedig. Dyna sydd wedi penderfynu llwybr dadrithio, o oleuedigaeth [. . .] sy'n cyfystyru'r byw â'r marw [*non-living*]. Ofn mythig wedi'i radicaleiddio yw goleuedigaeth. Mae mewnfodaeth pur positiffiaeth, ei gynnyrch terfynol, yn ddim

mwy na ffurf o dabw cyffredinol. Ni ellir caniatáu i unrhyw beth fodoli ar y tu allan, gan mai'r syniad o'r "tu allan" yw gwir wreiddyn ofn.⁴⁴

Yn yr ymgais i droi dynion yn feistri drwy reolaeth lwyr ar bob peth, dealla Adorno bydd y meddwl goleuedig yn atchwel yn ôl i fyth ar bob cam, gan nad yw'n medru dod yn rhydd o'i wreiddiau yn yr ofn mythig o'r hyn na ellir ei adnabod.

2.1.2.2 Atchweliad goleuedigaeth i fyth: hunan-gadwraeth a dinistr yr unigolyn.

Yn ail, gellir gweld bod goleuedigaeth yn atchwel at fyth drwy aberthu'r unigolyddiaeth yr oedd goleuedigaeth i fod i'w achub. Gan gofio brawddeg agoriadol y llyfr, nod goleuedigaeth oedd "ryddfrenio bodau dynol rhag ofn a'u sefydlu fel meistri."⁴⁵ Ond, yng nghwrs goleuedigaeth, daw unigolion yn weision i'r broses ehangach o oleuedigaeth, a diddymir eu hunigolyddiaeth drwy eu gorfodi i gydymffurfio â'r broses ehangach. Mae'n rhaid deall bod dwy ochr i'r golled hon o unigolyddiaeth; diddymiad unigolyddiaeth drwy ataliadau o natur fewnol a diddymiad unigolyddiaeth drwy gymhelliad cymdeithasol.

Ar yr ochr fewnol, felly, dealla Adorno mai hanes aberth yw hanes y gorllewin.⁴⁶ Felly, gan fod goleuedigaeth yn amheus o unrhyw beth nad yw'n cydymffurfio â'r gorchmynion o ddefnyddioldeb a chyfrifiadwyedd, mae'n rhaid i'r unigolyn roi o'r neilltu unrhyw agwedd o'i hunan, unrhyw reddf, unrhyw ysgogiad nad yw'n cyfrannu'n uniongyrchol at hunan-gadwraeth.⁴⁷ Ond, ymhell o sefydlu'r unigolyn fel meist'r, mae'r broses hon yn gwneud yr unigolyn yn was i'r ysfa fwy at hunan-gadwraeth. Mae'r unigolyn yn gorfod aberthu'i hapusrwydd, gan feistroli ei reddfau drwy drais hunan-wneuthuredig,⁴⁸ a throi yn offerynnol tuag at y dyfodol.⁴⁹ Pen-draw y broses hon yw darluniau idealaidd o'r goddrych haniaethol sydd heb unrhyw nod yn fwy na "chofnodi a systemateiddio [. . .] mater haniaethol." Ar y pwynt hwn yn y ddilechdid, felly, mae'r gwrthrych a'r goddrych wedi colli unrhyw sylwedd: "mae'r hafaliad o'r meddwl a'r byd wedi'i ddatrys o'r diwedd, ond dim ond yn yr ystyr bod y ddwy ochr yn diddymu ei gilydd."⁵⁰

Gan droi i'r ochr gymdeithasol, gorfodir cydymffurfiaid gan gymdeithas ar unigolion. Mae cynhyrchu torfol a diwylliant dorfol yn gorfodi "ymddygiad safonedig ar yr unigolyn fel yr unig [ymddygiad] naturiol, gweddus, a rhesymol [. . .]."⁵¹ Arweinia'r ymgais at hunan-gadwraeth at fod unigolion yn addasu eu hunain ar gyfer anghenion cymdeithas sydd yn diddymu eu hunigolyddiaeth: daw unigolion i ddiffinio eu hunain fel pethau, fel elfennau ystadegol: "eu criterion yw hunan-gadwraeth, addasiad llwyddiannus neu aflwyddiannus i

wrthrychedd eu swyddogaeth [. . .].”⁵² Drwy hyn daw pob unigolyn yn deip, yn ddim mwy na “phwyntiau nodol o ymatebion confensiynol.” Â hyn, daw pob unigolyn yn gyfwerth, ac yn gyfnewidiadwy am unigolyn arall: daw’r unigolyn drwy’r haniaethu hyn yn aelod o’r “gyr” [“*Trupp*”].⁵³ Gyda hyn, mae’r unigolyn wedi’i ddiddymu yn llwyr, yn dychwelyd i fod yn ddarn o natur, yn was i broses sy’n diddymu ei unigolyddiaeth:

mae’r hunan, wedi’i gwmpasu yn llwyr gan wareiddiad, yn cael ei doddi mewn elfen sydd wedi’i gyfansoddi o’r union annynoliaeth y mae gwareiddiad wedi ceisio dianc oddi wrtho o’r cychwyn. Caiff yr ofn hynaf, [. . .] o golli’ch enw, ei wireddu.⁵⁴

2.1.2.3. Atchweliad goleuedigaeth i fyth: positifiaeth a “ffawd”.

Yng nghyflwyniad Adorno a Horkheimer i’r *Dilechdid* ym 1969, daw’n amlwg fod trydydd modd i ddeall bod goleuedigaeth yn atchwel yn ôl at fytholeg. Gan fod y ddau yn arddel bod gwirionedd yn perthyn i hanes, cyfaddefant yn y cyflwyniad hwn fod rhai datblygiadau ers cyhoeddi’r llyfr yn y 40au yn golygu nad yw rhai o ddadansoddiadau’r llyfr yn briodol mwyach er mwyn deall ein cymdeithasau presennol.⁵⁵ Ond, gwelant fod un o’u prognosisau wedi cael ei “gadarnhau yn llwyr”, sef “llithriad goleuedigaeth i bositifiaeth, i’r myth o’r “hyn yw’r achos” [“*was der Fall ist*”],⁵⁶ a’r uniaeth o “ddeallusrwydd a’r elyniaeth at feddwl” sy’n cyd-fynd gyda’r llithriad hwn.⁵⁷

Sut, felly, y mae goleuedigaeth yn atchwel i’r “myth” o’r “*was der Fall ist*”? Deillia hyn o’r newid sylfaenol sy’n digwydd mewn rheswm yn y broses o ddadrithio. Wrth i’r meddwl gael ei gyfyngu i fod yn ddim mwy nag “aparats mathemategol”, tra bod hyn yn ymddangos fel “buddugoliaeth goddrychedd” ar y byd wrth iddo gategoreiddio a rheoli natur yn fwy llwyddiannus, cost hyn yw “ufudd-dod ymddarostyngedig rheswm i’r hyn sydd yn uniongyrchol wrth law.”⁵⁸ Wrth i reswm gyfyngu ei hun yn gynyddol at ddim mwy na rheolaeth, at ddefnyddioldeb a chyfrifiadwyedd, cyfynga ei hun yn llwyr i ddehongli’r hyn sydd eisoes mewn bodolaeth; daw’n llwyr fewnfodol. Yn hyn o beth, daw i atgynhyrchu a dilysu’r hyn sydd eisoes mewn bodolaeth. Cymherir hyn gan y ddau feddyliwr i hudoliaeth:

I’r tymer gwyddonol, mae unrhyw wyriad gan feddwl o’r busnes o drafod [*manipulate*] yr actiwal, unrhyw gamu y tu hwnt i awdurdod bodolaeth, ddim mymryn yn llai disynnwyr a hunan-ddinistriol nac y byddai i’r dewin gamu tu hwnt i’r cylch hud a dynnwyd ar gyfer ei swyn; ac yn y ddau achos mae troseddu’n erbyn

y tabŵ yn cario pris trwm i'r troseddwr.⁵⁹

Â'r datblygiad hwn, nid yw'r meddwl mwyach yn medru dychmygu sut y gellir newid y byd, mae "ffantasi'n gwywo"⁶⁰: "Caiff yr actiwal ei ddilysu, cyfynga gwybodaeth ei hunan at ei ail-adrodd, a thry'r meddwl yn dawtoleg syml. Y mwyaf cyflawn mae'r peirianwaith o feddwl yn darostwng bodolaeth, y mwyaf y mae yn fodlon â'i atgynhyrchu dall."⁶¹

Ag ofn unrhyw "wyriad oddi wrth y ffeithiau", daw'r meddwl goleuedig yn was i'r amodau presennol. Daw'r byd presennol, a grëwyd ac a gynhelir gan weithredoedd unigolion, yn estron iddynt, ymddengys fel rhywbeth naturiol, bythol a digyfnewid. Dealla Adorno mai dyma yw egwyddorion mythig "ffawd":

Mae'r egwyddor o fewnfodaeth, yr esboniad o bob digwyddiad fel ailadroddiad, y mae goleuedigaeth yn ategu yn erbyn y dychymyg mythig, yw rhai myth ei hunan. Mae'r doethineb crin sy'n cydnabod nad oes dim newydd o dan yr haul, [. . .] dim ond yn atgynhyrchu'r athrawiaeth ffantastig mae'n ei wrthod: y sancsiwn o ffawd sydd [. . .] yn adfer yn ddi-baid beth a fu erioed. Caiff beth bynnag a allai fod yn wahanol ei wneud yr un fath.⁶²

Drwy dynghediaeth goleuedigaeth, daw'r anghyfiawnder cymdeithasol sydd wrth wraidd y "ffeithiau" sydd yn rhaid glynu atynt i ymddangos yn "gysegredig", yn amhosibl i'w newid.⁶³ Mewn darlun tywyll, awgryma Adorno fod yr un panig a deimlodd dynion wrth wynebu natur a ymddangosodd iddynt fel pŵer holl-gwmpasog yn ail-ymddangos yn y panig sy'n ymddangos yn y presennol: "mae bodau dynol yn disgwyl i'r byd, sydd heb darddiad, gael ei gynnu'n wenfflam gan bŵer cyffredinol yr ydynt eu hunain ac y maent yn ddiymadferth trosodd."⁶⁴ Fel y nodais eisoes, cost enbyd y rhyddfrefniad wrth natur, felly, yw'r gaethiwed i'r "ail natur" gymdeithasol sydd yr un mor beryglus a difaol i ryddid yr unigolyn.⁶⁵

2.1.3. Gorthrwm cymdeithasol: Auschwitz a'r anuniaethol.

Drwy gydol ei waith, fel y nodais, glyna Adorno wrth syniadau sylfaenol y *Dilechdid*. Gwêl gyfalafiaeth fel all-dyfiant o ymgais dynoliaeth i ymdopi gyda'u hamgylchedd naturiol er mwyn sicrhau hunan-gadwraeth. Mewn un ystyr, cyfalafiaeth yw'r ffurf mwyaf rhesymol hyd yma, gan mai ynddi y gwelwn y dulliau mwyaf datblygedig technolegol ynghyd â'r twf mwyaf yn ein gallu i esbonio'r byd drwy wyddoniaeth. Ond, dyma hefyd y dull mwyaf afresymol o gymdeithas, gan mai ynddo y daw dynoliaeth yn gaeth i'r system a ddylai fod wedi ei gwasanaethu.⁶⁶ Daw'r gymdeithas hon, fel yn y *Dilechdid*, i ymddangos fel "ail

natur", fel peth llwyr ddigyfnewid, tu hwnt i reolaeth dynion.⁶⁷

Drwy gydol ei weithiau hwyrach, dealla Adorno fod y gymdeithas yn ffurfio system gaeedig: bod "llwyr drefniant cymdeithas drwy fyd masnach a'i dechnoleg hollbresennol gyda [. . .] meddiant di-dor [*lückenlos*] o'r byd a'i ddychymyg [. . .]"⁶⁸ Gan ddilyn Marx, dealla Adorno mai craidd cymdeithas gyfalafol yw'r broses o gyfnewid nwyddau a rhesymoldeb uniaeth sydd ynghlwm yn y broses hon.⁶⁹ Tra fod y broses o gyfnewid yn ymddangos fel proses deg, dadleua Adorno, "ers cyn cof, prif nodwedd cyfnewid cyfatebiaethau yw bod pethau anghyfartal yn cael eu cyfnewid mewn enw, bod gorwerth llafur yn cael ei feddiannu."⁷⁰ Gan fod y gymdeithas hon yn ffurfio cyfanrwydd systematig, hollgwmpasog, daw'n eithriadol anodd i weld y gweithrediad gorthrymol hwn. Daw grymoedd y farchnad i'w gweld fel perthnasau cymdeithasol naturiol, gan gelu mai perthnasau cymdeithasol o orthrwm ydynt.⁷¹ Mae sawl sgil-effaith negyddol yn gysylltiedig â byw mewn cymdeithas o'r fath, o nwyddoliant cynyddol o bob agwedd o fywyd, hyd at ddieithriad y gweithiwr oddi wrth gynnyrch ei lafur.⁷²

Fel yn y *Dilechdid*, deallir hefyd fod peryglon erchyll yn cuddio yn nhrefniadau'r gymdeithas hon, sy'n arwain at ddiddymu rhyddid yr unigolyn. Felly, gan fod cymdeithas yn uniaethu pob dim drwy'r egwyddor o gyfnewid cyfalafol, gorfodir bodau dynol i gydymffurfiaid, wrth iddynt gael eu gweld fel "enghreiffiad" o briodoledd gyffredinol, fel "cludwr pŵer llafur dynol."⁷³ Cymhellir cydymffurfiaid â'r rôl hwn, a cheisir gwaredu gweddill nodweddion yr unigolyn nad ydynt yn cydymffurfio:

Tu ôl i leihau dynion i asiantau a daliedyddion o werth cyfnewid mae gorthrwm dynion dros ddynion yn gorwedd . . . Mae ffurf y system gyfan [*"total system"*] yn gorfodi pawb i barchu'r egwyddor o gyfnewid, p'un a'i elw yw ei ysgogiad goddrychol a'i peidio.⁷⁴

Oherwydd y gweithrediad hyn, diddymir rhyddid positif, awtonomi, yr unigolyn yn llwyr. Awtonomi fyddai gallu'r unigolyn i benderfynu'n weithredol agweddau o'i fywyd, ond oherwydd y cydymffurfiaid cymhelliannol gaiff ei beri gan gymdeithas, diddymir hyn: "Mae bodau dynol yn gaeth am eu bod yn ddyledus i allanolrwydd, a'r allanolrwydd hwn yn ei dro yw beth ydynt eu hunain."⁷⁵ Hynny yw, y mae bodau dynol wedi mewnoli'r gymdeithas i'r fath raddau nes pan fyddant yn ymddangos i weithredu er budd hunan-elw [*"self-interest"*], nid ydynt yn ddim mwy na "gweithredwyr anwifoddol" [*"involuntary"*] o

gyfraith gwerth, ac felly, o gymdeithas gyfalafol.⁷⁶

Yn hyn, fel y noda Freyenhagen, gwelwn Adorno yn troi syniadaeth meddyliwr fel Adam Smith ar ei ben.⁷⁷ Yn hytrach na bod cyfalafiaeth yn galluogi cymdeithas llewyrchus a moesegol, mae llaw anweladwy cyfalafiaeth yn galluogi cymdeithas “llwyr aflan” i ddihsbyddu adnoddau naturiol a dynol er mwyn cynnal ei hunan.⁷⁸ Tra’r ymddengys y darlun hwn yn eithafol, awgryma Freyenhagen ddau reswm dros gymryd Adorno o ddifri: yn gyntaf, bod ein dull o gynhyrchu’n peryglu sail ein goroesiad (drwy ffenomenon fel cynhesu byd eang), ac yn ail, ein bod yn byw mewn byd o ddigonedd, ond bod hanner y ddynoliaeth yn byw mewn tlodi enbyd. Â hyn mewn golwg, “nid yw honiad Adorno am afreswm ein system gymdeithaso-economaidd [*socio-economic*] yn ymddangos yn bell ohoni.”⁷⁹

Gwêl Adorno gyflawniad o’r tueddiadau difäol mewn un digwyddiad erchyll: Auschwitz. Nid eithriad yw Auschwitz i Adorno, ond pen-draw rhesymegol y broses hon o integreiddio cymhelliannol ein cymdeithasau, pen-draw a chadarnhawyd trwy ddiddymiad llwyr yr unigolyn. Yn y gwersylloedd crynhoi “nid unigolyn mwyach sy’n marw, ond sbesimen [. . .]”.⁸⁰ Gwelwyd holl dechnoleg yr oes fodern, a’i holl allu cynhyrchiol, yn cydweithio i ddifa’r unigolyn yn llwyr. Diddymwyd unrhyw unigolyddiaeth, unrhyw werth personol, gan ddeall yr unigolyn yn unig drwy’r categori cyffredinol, israddol yr oeddent yn digwydd perthyn iddo:

Hil-laddiad yw’r integreiddio absoliwt. Mae ar ei ffordd pryd bynnag fo dynion yn cael “eu llyfnu ymaith” [*“geschliffen”*], fel ei galwyd gan y lluoedd Almaenig- tan fod un yn eu difetha’n llwyr fel gwyriadau oddi wrth y cysyniad o’u diddymdra.⁸¹

Dyma gam tu hwnt i syniadaethau’r *Dilechdid*, gan ei fod yn cynrychioli ffurf o erchyllter mwy eithafol na’r un hyd yma mewn hanes.⁸² Wrth wynebu methiant gwareiddiad i wareiddio, dealla Adorno fod y digwyddiad hwn yn mynnu newid sylfaenol mewn athroniaeth, ac yn holl ymddygiad dynoliaeth:

Gosodwyd gorchymyn categorïaidd newydd gan Hitler ar ddynoliaeth yn eu cyflwr o gaethiwed: i drefnu eu meddyliau a’u gweithredoedd fel na fydd Auschwitz yn cael ei ail-adrodd, fel na fydd unrhyw beth tebyg yn digwydd byth eto.⁸³

Gallwn weld, yn hyn, fod llawer yn y fantol yn ymgais Adorno i achub yr anuniaethol, a

herio rhesymoldeb uniaeth, gan ei fod yn gweld tueddiadau mor beryglus ynddo.

2.1.4. Gwrthwynebeddau'r gymdeithas: posibilrwydd beirniadaeth.

Beirniadaeth gyson o weithiau Adorno yw bod ei ddadansoddiadau yn arwain at dawelyddiaeth.⁸⁴ Drwy ddisgrifio cymdeithas fel cyfanrwydd wedi'i gweinyddu yn drylwyr, gan weld yr unigolyn fel dim mwy nac asiant rhesymoldeb o gyfnewid sydd y tu hwnt i'w reolaeth, mae'n ymddangos ei fod yn diddymu unrhyw allu i wrthsefyll. Ond, nid dyma bwynt Adorno. Iddo ef, y mae unrhyw gyfundrefn sy'n anelu at uniaeth gymhelliadol, boed syniadaethol neu gymdeithasol, yn sicr o fethu. Ni all uniaeth gymhelliadol ddisgrifio gwir nodweddion y gwrthrych, dim ond dweud beth mae "rhywbeth yn dod oddi tanodd, beth mae'n enghreifftiol ohono ac felly, beth nad ydyw."⁸⁵ Felly, fel mae Dews yn ein hatgoffa, yn lle deall yn syml bod realiti'n symud at ffurfiau mwy cymhleth a gwahaniaethedig o integreiddio a chymodi, dadleua Adorno bod y broses hanesyddol yn symud tuag at ffurfiau llai a llai cyfryngedig o undod, tuag at dwf mewn gwrthwynebedd ac anghydlynedd, oherwydd yr haniaethu sy'n graidd i ddefnydd uniaethol o gysyniadau.⁸⁶ Po fwyaf y caiff unigolion eu hintegreiddio drwy'r egwyddor haniaethol uniaeth sy'n strwythuro'r meddwl cysyniadol a'r economi- po fwyaf dwys y daw'r gwrthdaro rhwng unigolion a chymdeithas. Yn hyn o beth, po fwyaf totalistig yw cymdeithas, y mwyaf daw'n beth "tameidiog ac annilynnol", sydd mewn cyflwr o ddadintegreiddiad.⁸⁷

Gwelwn wrthdaro, ac felly posibilrwydd beirniadaeth, yn codi o'r gwrthwynebeddau [*antagonisms*] cymdeithasol: rhwng buddiannau'r unigolyn a buddiannau'r gymdeithas sy'n gorfodi mwy a mwy o waith er mwyn cynyddu elw, ynghyd â'r dioddefaint a'r gorthrwm sydd ynghlwm yn hyn, a'r gallu i droi'r peiriannau mawr i wasanaethu dynoliaeth.⁸⁸ Gwelwyd eisoes wrthwynebedd mewn sefyllfa lle y caiff gormodedd o fwyd ei gynhyrchu a phobl yn dal i newynu. Gwelir gwrthwynebedd rhwng sefyllfa lle mynnir bod yr unigolyn yn rhydd, a sefyllfa sy'n diddymu'r rhyddid hwn. Mae cynnwys normadol i'r gwrthwynebeddau hyn: maent yn dweud wrthym y dylai pethau fod yn wahanol.⁸⁹ Mae gwrthsefyll, felly, yn parhau yn bosib drwy feirniadaeth sy'n tynnu sylw at yr anuniaethol, a thrwy hynny, sy'n amlygu y dylai pethau fod yn wahanol.⁹⁰

2.1.5. Gwrthsefyll ag achubiaeth goleuedigaeth: negatiffiaeth a chyflawniad uniaeth.

Gan feddwl, felly, am erchyllter y gymdeithas yn nadansoddiad Adorno, efallai ei fod yn

ymddangos braidd yn rhyfedd ei fod yn ymwrthod ag annog gweithredu chwyldroadol i ddymchwel y drefn bresennol, gan gyfyngu ei hun i weithredu negyddol a beirniadaeth.⁹¹ Wedi'r cyfan, y mae'n ddigamsyniol yn ei syniad bod yn rhaid creu "cyflwr gwir deilwng i fodau dynol", cyflwr sy'n mynnu newidiadau radical cymdeithasol. Ond, tra bod Adorno'n glir bod yn rhaid cael "datrysiad ymarferol,"⁹² rhaid cyfyngu ein hunain yn llwyr i'r weithred negyddol o feirniadaeth ar y foment, nid at weithredu positif. Mae erchyllter y gymdeithas a'n crëwyd wedi treiddio mor ddwfn i'n hisymwybod nes bod ein gweithredu wedi'i lygru gan nodweddion y gymdeithas honno, gan ei rhesymeg wenwynig. Nid yw'n bosib hyd yn oed i ddarlunio'r gymdeithas y dylid ei chreu, gan y byddai'r darlun o'r gymdeithas gywir yn atgynhyrchu oddi mewn iddo yr erchylltra y bwriadwyd ei drosgynnu.⁹³ Rhaid i feirniadaeth fod yn llwyr negyddol, felly, gan ddweud beth nad yw cymdeithas gyfiawn.⁹⁴ Â'r darlun hwn, amlygir pam nad oes fawr o ffocws ar greu darlun positif o'r achubiaeth o oleuedigaeth yn y *Dilechdid*; nid yw'n bosib cynnig llwybr at achubiaeth y gymdeithas gyfredol, nac ychwaith ddarlunio'n bositif beth fyddai'r gymdeithas gyfiawn. Rhaid cael beirniadaeth lwyr negyddol, beirniadaeth sydd yn gwneud dim mwy (ond dim llai) na dangos celwydd y drefn bresennol o uniaeth.⁹⁵ Dealla Adorno mai dyma'r unig ffurf o ryddid posib yn y drefn bresennol, rhyddid i wrthsefyll ein "caethiwed" [*"unfreedom"*], rhyddid sy'n amlygu'i hunan drwy fyfyrdod ar ein trybini ac "ymfyddino" pŵer yn ei erbyn."⁹⁶

Dyma'r hyn y ceisir ei gyflawni drwy'r ddilechdid negyddol yng ngwaith Adorno. Ffurf o feirniadaeth lwyr negyddol ydyw sy'n ceisio dangos celwydd uniaeth. Daw athroniaeth i chwarae rôl llwyr ganolog yn gwrthsefyll a herio uniaeth. Gwêl Adorno y ddilechdid negyddol fel parhad athroniaeth wedi'i fethiant i'w wireddu ei hunan.⁹⁷ Gwêl Adorno fai, nid yn unig ar ddiffyg gweithredu, fel y mynnodd Marx yn ei unfed gosodiad ar ddeg ar Feuerbach, ond, bod bai ar reswm ei hunan hefyd. Gwelwyd fod rheswm, yn ei ffurf idealaidd, uniaethol, wedi bod yn rhan o ddatblygiadau erchyll cymdeithasau Gorllewinol.⁹⁸

Felly, lle mae honiad at ymgyrraedd uniaeth, hynny yw, lle mae "priodoliad" mewn gosodiad "priodolaidd" yn esgus i ddihysbyddu'r gwrthrych, dengys y ddilechdid negyddol ddiffyg cyd-daro rhwng y priodoliad cyffredinol ag uniaethedig ac ansoddau'r gwrthrych ei hunan.⁹⁹ Tra bod y pwynt hwn yn astrus, (ac nid oes modd ei symleiddio), mae gyrfa

wleidyddol y pwynt hwn yn “weddol syml”. Mae Adorno yn galw am yr angen i greu model o weithredu sydd yn cyferbynnu â’r model uniaethol sy’n camuniaethu gwrthrych, “ei ogynnwys [“*subsume*”] a’i drawsffurfio i eitem gyfnewidiadwy [. . .] Mae’r dilechdid negyddol yn ffurfio’r “sylfaen” [“*basis*”] ar gyfer etheg gwrthsefyll; mae’n ‘dangos anwiredd uniaeth, y ffaith nad yw’r cysyniad yn dihyssbyddu’r peth a ddirnedir.”¹⁰⁰ I Adorno, dyma’r unig ffurf o weithredu posib, mewn “byd sy’n gwahardd gweithredu rhesymol.”¹⁰¹

Hoffwn grynhoi drwy dynnu cyffelybiaeth pellach rhwng y *Dilechdid* a’r ymgais syniadaethol hwn. Yn y *Dilechdid* gwelwyd beirniadaeth hegr o oleuedigaeth, a bwriad y feirniadaeth honno oedd achub, nid ymwrthod â goleuedigaeth. Yn yr un modd, yn nhrefnadaeth Adorno ar uniaeth, tra ei fod yn beirniadu uniaeth gymhelliannol, ei fwriad yw gweld cyflawniad y foment ddelfrydol mewn uniaeth.¹⁰² Yn *Dilechdidaeth Negyddol*, dadleua fod y meddwl uniaethedig yn mynegi moment ddelfrydol, “cydberthynas o amrywiaeth”, “affinedd”, “ernes na ddylai fod gwrthddweud na gwrthwynebedd.”¹⁰³ Mae’r ddelfryd yn rhagweld cyflwr lle y ceir profiad llawn o’r gwrthrych heb ei ddominyddu. Ond nid oes modd symud at y darlun hwn yn syth, oherwydd natur wrthwynebol y modern. Yn hytrach, er mwyn gwireddu’r foment ddelfrydol hon, rhaid yw newid y strwythur economaidd a’r syniadaethau cysylltiedig: “Pe na byddai darn o’i lafur wedi’i warafun i’r un dyn mwyach, byddai uniaeth resymol yn ffaith, a byddai cymdeithas wedi trosgynnu’r modd uniaethol o feddwl.”¹⁰⁴

Er na chyhoeddwyd y dilyniant i *Dilechdid Goleuedigaeth* a fyddai’n darlunio achubiaeth goleuedigaeth, gallwn weld yn glir sut mae Adorno drwy gydol ei weithiau hwyrach yn parhau i ddatblygu’r syniadau a gyflwynwyd yn y gyfrol honno. Drwy ddarlleniad sy’n pwysleisio’r trywydd hwn, gwelwn sut na all y darlun traddodiadol o Adorno fel pesimist rhonc, gwrth-oleuedig argyhoeddi mwyach. Yn hytrach, gwelwn feddyliwr sydd drwy ei holl weithiau yn ymgeisio i achub goleuedigaeth o’i dueddiadau dinistriol, wedi’i ddeall fel dihangfa oddi wrth y ffurf uniaethol o resymu, ffurf sy’n holl-bresennol drwy’r corff cymdeithasol yn yr egwyddor o gyfnewid cyfalafol. Drwy feirniadaeth o’r drefn bresennol drwy ei holl weithiau, y nod, felly, yw gwireddu’r cyflwr

goleuedig, “gwir ddynol”¹⁰⁵ lle byddai unigolion yn “feistri” ar eu ffawd.¹⁰⁶

2.2. Dwy oleuedigaeth Foucault: *Aufklärung* achyddol ag *Aufklärung* ethegol.

2.2.1 Cyflwyniad i drafodaethau Foucault o’r *Aufklärung*.

Wrth droi i drafodaeth Foucault o oleuedigaeth, fel Adorno o’i flaen, fe’i gwelwn yn creu darlun o oleuedigaeth sy’n ymgorffori trywydd ymchwil ehangach ei weithiau, â’r darlun hwn yn gweithredu i feirniadu’r presennol. Tra bod “goleuedigaeth”, yng ngwaith Adorno, yn dynodi proses o resymoli sydd â’i darddiad mewn cyn-hanes, proses sydd i’w hachub drwy fyfyrdod beirniadol ar y rhesymoldeb sy’n ymhlyg ynddo, dealla Foucault fod ei weithiau’n oleuedig yn sgil eu hymgorfforiad o agwedd feirniadol ddarganfuwyd ganddo yn nhraethawd enwog Kant, “Ateb i’r Cwestiwn: Beth yw Goleuedigaeth?” Gwelir ymwneud dwys â’r traethawd hwn drwy gyfnod hwyr ei weithiau, o 1978 hyd at ei farwolaeth ym 1984, ond, saif dau brif drafodaeth estynedig ymhlith y rhain: “Beth yw Beirniadaeth?” (1978) a’r traethawd enwocaf o dipyn, “Beth yw Goleuedigaeth?” (1984). Tra bod Foucault yn lleoli Ysgol Frankfurt fel ei rhagflaenwyr yn y llinach oleuedig gaiff ei chyflwyno yn y traethodau hyn, anwybyddaf yr honiadau o berthynas am y tro, gan y cant eu trafod yn fanylach yn y bedwaredd bennod.

Yn y traethodau hyn gwelwn Foucault yn cyflwyno trywydd cyfredol ei weithiau fel parhad o’r “agwedd feirniadol” ddarganfyddir yn nhraethawd Kant.¹⁰⁷ Gan fod ei drafodaethau ar oleuedigaeth yn ymgorffori trywyddau helaethach ei weithiau, a gan fod newid o ffocws achyddol i ffocws ethegol oddeutu 1982, gwelwn ddau fynegiant gwahanol o oleuedigaeth. Yn nhraethawd yr *Aufklärung* achyddol (1978), darganfydd agwedd yng ngwaith Kant sydd ychydig yn wahanol i’r agwedd a ddarganfydd yn nhraethawd ei *Aufklärung* ethegol (1983-4), ac o ganlyniad, mae’r modd y dealla fod ei weithiau’n datblygu’r agweddau hyn yn wahanol.

Gan fod trafodaethau Foucault ar oleuedigaeth yn ymgorffori trywydd ehangach ei weithiau yn y cyfnod, drwy ddeall y ddau fframwaith o’i ymwneud â goleuedigaeth, cawn gipolwg ar ei weithiau yn eu cyfanrwydd, yn y cyfnod sydd dan sylw. Er mwyn galluogi’r ddealltwriaeth hon o’i weithiau, rhaid canolbwyntio ar dri phwynt. Yn gyntaf, canolbwyntiaf ar drafodaeth achyddol Foucault, gan gyd-destunoli ei draethawd ar

oleuedigaeth yng nghanol trywydd helaethach ei weithiau ar y pryd. Yn ail, dadansoddaf y newid yng ngwaith Foucault rhwng achyddiaeth ac etheg. Mae union ystyr y newid hwn yn ddadleuol, gan i'w feirniaid ddefnyddio'r hyn a ymddengys fel rhwyg rhwng dau gyfnod fel cyfaddefiad ar ei ran o fethiant ei achyddiaethau. Hoffwn ddangos yma ragoriaeth dealltwriaeth dadansoddwyr sy'n fwy cydymdeimladol â Foucault ac sy'n gweld cyfatebiaethau dwfn rhwng y ddau gyfnod. Yn olaf, trafodaf draethawd olaf Foucault ar oleuedigaeth gyda'r bwriad o gynnig trosolwg o'r modd y newidiodd ei drafodaeth ond hefyd sut yr arhosodd sawl agwedd yn sefydlog. Gyda hyn, byddwn yn medru deall sut y deallodd Foucault fod ei weithiau'n gyfraniad tuag at wireddiad goleuedigaeth.

2.2.2. Aufklärung achyddol: achyddiaethau Foucault ac agwedd feirniadol Kant.

2.2.2.1. Trosolwg o brif weithiau achyddol Foucault: disgyblaeth a phŵer bio.

Methodoleg hanesyddol yw achyddiaeth, a ddefnyddir yng ngwaith Foucault i ymchwilio i "berthynas pŵer, gwybodaeth a'r corff mewn cymdeithas fodern."¹⁰⁸ Gan ddilyn ei brif ddylanwad, Nietzsche, ceisia Foucault amlygu tarddiad ffenomen fodern, fel ffurfiant o bŵer a gwybodaeth, mewn brwydr o ewyllysiau gwahanol, mewn cyfres o ddamweiniau hanesyddol.¹⁰⁹ Un o brif gyfraniadau Foucault yw iddo herio'r ddealltwriaeth draddodiadol o weithrediad pŵer. Yn hytrach na glynu at fodel sofranaidd, lle y mae pŵer ym meddiant grŵp cymdeithasol ac yn gweithredu'n negyddol er mwyn atal,¹¹⁰ pwysleisia Foucault natur gynhyrchiol a holl-bresennol pŵer.¹¹¹ Gan ganolbwyntio ar ei natur gynhyrchiol, cyflwyno ddarlun lle mae technegau penodol o bŵer, mewn cydblethiad cymhleth gyda ffurfiau o wybodaeth, yn cynhyrchu'r unigolyn modern fel corff "mud a dof", mewn disgyblaeth, neu'n cynhyrchu ffurfiau o rywioldeb mewn pŵer bio.¹¹²

Nodwedd gyffredin ei achyddiaethau yw'r darlun o ddatblygiad ffurfiau o bŵer ar ddechrau'r oes fodern sy'n fwy pellgyrhaeddol, effeithiol a llechwraidd,¹¹³ a bod y rhain yn lledu drwy'r gymdeithas mewn modd niweidiol i ryddid yr unigolyn. Mae'r ffurfiau hyn, yn fwy na chymell cydymffurfio, yn "creu unigolion."¹¹⁴ Tra bod y sefyllfa hon yn ymddangos yn anorchfygol, mae achyddiaeth yn datgelu natur fregus y datblygiadau hyn, dangos nad oedd y datblygiadau yn anorfod, ond yn hytrach, eu bod yn agored i "drawsffurfiad, adolygiad [. . .] a her."¹¹⁵ Dyma, mewn gwirionedd, nod ei oleuedigaeth yn y cyfnod hwn: beirniadaeth o'r ffurfiannau modern o bŵer a'n creodd drwy ddangos y modd y gallai'r

datblygiadau fod wedi digwydd fel arall, a thrwy hyn, dangos breuder y perthnasau hyn o bŵer a gwybodaeth yn y presennol. Cyn trafod hyn, hoffwn gynnig trosolwg o ffurfiannau pŵer modern a thynnu sylw at y perygl sylfaenol y gwêl Foucault yn y datblygiadau modern.

Yn *Disgyblaeth a Chosb*, gwelwn achyddiaeth o hanes cosb. Ar drothwy'r oes fodern, bu newid amlwg wrth weithredu cosb trwy ymdywalltiad achlysurol o rym sofranaidd yn erbyn corff y troseddwr, wedi'i gynrychioli gan arteithio a dienyddio cyhoeddus, at ffurf gyfrin o bŵer sy'n gweithio ar enaid y troseddwr drwy reolaeth a goruchwyliaeth ofalus ar bob agwedd o'i fywyd yn y carchar.¹¹⁶ Nid y brenin a'i rym sy'n amlwg mwyach, ond y troseddwr ei hun: daw'r defnydd o bŵer yn guddiedig.¹¹⁷ Nid lladd y troseddwr yw'r nod mwyach, ond creu "corff mud a dof" trwy "wylidwraeth lwyr, ddi-dor ac effeithlon."¹¹⁸ Gwêl Foucault fod y technegau rheolaeth hyn yn lledu tu hwnt i furiau'r carchar ac yn treiddio drwy gymdeithas gyfan, wrth i'r technegau ddatblygwyd yno gael eu cymhwyso i "weinyddiad parhaol a rheolaeth ar fywyd bob dydd."¹¹⁹

Ymestyn y technegau sy'n creu corff "mud a dof" drwy gymdeithas yn gyffredinol, drwy ysgolion a phrifysgolion, i'r baracs milwrol, a ffatrioedd. Trwy weithrediad "diymhongar" hyfforddi a dosbarthu, ynghyd â chyfuniad o "wylidwriaeth hierarchaidd a beirniadaeth sy'n normaleiddio", crëir yr unigolyn modern, y "dyn gwybodadwy."¹²⁰ Yn y datblygiadau hyn, gesyd Foucault ddatblygiadau'r gwyddorau dynol: y "dyn gwybodadwy (enaid, unigoliaeth, ymwybyddiaeth, ymarweddiad, pa beth bynnag y'i gelwir) yw'r gwrthrych-effaith o'r buddsoddiad-gwylidwraeth analytig hyn."¹²¹ Yn hyn, gall Foucault ddangos fod "yr unigolyn modern, wedi'i wrthrycholi, ei ddadansoddi, sefydlog", yn gyflawniad hanesyddol.

Yng nghyfrol gyntaf *Hanes Rhywioldeb*, gwêl Foucault fod y pegwn disgyblaethol, sy'n canolbwyntio ar yr unigolyn a'i gorff, yn cyfuno â phegwn arall, sy'n ymwneud â'r boblogaeth gyfan, i greu ffurfiant o bŵer o'r enw "pŵer bio". Ymddengys y ffurf hwn ar y cyd â newid sylfaenol mewn rhesymoldeb wleidyddol, "*raison d'état*", ddarganfuwyd ymhlith llawlyfrau technolegol gweinyddwyr. I'r rhain, nid nod rhesymoldeb wleidyddol yw galluogi'r bywyd da [fel Aristotle ag Aquinas], nac ychwaith gynyddu grym y tywysog [fel Machiavelli], ond "cynyddu ffiniau pŵer er ei fwyn ei hunan drwy ddod â chyrrff deiliad y wladwriaeth dan ddisgyblaeth dynnach."¹²² Gwneir hyn drwy ganolbwyntio ar fywyd ei

hun. Daw “meithrin bywyd a thwf a gofal am boblogaethau”¹²³ yn hollbwysig i’r wladwriaeth, a gwelir trefnu cynyddol ymhob agwedd o fywyd dan fantell honedig gofalu am hunan-les yr unigolyn a’r boblogaeth. Fodd bynnag, i’r achyddwr amlyga’r drefn hon ei hun “i fod yn strategaeth, heb neb yn ei gyfeirio a phawb wedi’u dal yn gynyddol ynddo, a’i unig nod yw cynyddu pŵer a threfn ei hunan.”¹²⁴ Cynyddu grym y wladwriaeth gan ddefnyddio’r boblogaeth fel adnodd yw’r nod felly, a galluogir hyn drwy’r ffocws ar ddau begwn.

Ar y pegwn cyntaf, gwelwn ffocws ddisgyblaethol sy’n canolbwyntio ar unigolion fel cyrff i’w manipiwleiddio a’u dofi er mwyn eu gwneud yn fwy cynhyrchiol. Ar yr ail begwn, gwelir ffocws ar y boblogaeth gyfan fel adnodd i gynyddu grym y wladwriaeth. Gwelwn gyfansoddiad a gweithrediad pŵer bio ar hyd y llinellau hyn yn y dyfyniad canlynol:

Yn ystod y cyfnod clasurol, bu datblygiad cyflym o ddisgyblaethau amrywiol – prifysgolion, ysgolion uwchradd, baracs, gweithdai; bu ymddangosiad, ym maes ymarfer gwleidyddol, gwylidwriaeth economaidd, y problemau o’r gyfradd geni, hirhoedledd, iechyd cyhoeddus, cartrefi, ag ymfudo. Felly yr oedd ffrwydrad o dechnolegau niferus ag amrywiol er mwyn darostwng cyrff a rheoli poblogaethau, gan ddynodi cychwyn oes ‘pŵer-bio.’¹²⁵

Yn y cyd-destun hwn daw’r ffocws ar ryw yn hollbwysig. Ar y naill law, mae rhyw a rhywioldeb ynghlwm â disgyblaethau’r corff, gan ei fod yn ymwneud gyda “harnesu, dwysâd, dosraniad grymoedd [. . .].” Ar y llaw arall, mae’n ymwneud â “rheoleiddiad poblogaethau, drwy effeithiau pellgyrhaeddol ei weithgarwch.” Gan ei fod yn ymwneud â’r ddau gategori, gwelwyd ymddangosiad “gwylidwriaethau aruthrol fychan, rheolaeth barhaol, trefnu eithriadol fanwl o fannau, archwiliadau penagored meddygol neu seicolegol, hyd at ficro-pŵer cyfan yn ymwneud â’r corff.” Ar lefel y boblogaeth neu grwpiau cyfan, gwelwyd “mesuriadau cynhwysfawr, asesiadau ystadegol, ac ymyraethau”: “Roedd rhyw yn fynedfa at fywyd y corff a bywyd y rhywogaeth.”¹²⁶

Amlyga ieithwedd Foucault ei atgasedd at y datblygiadau hyn, gan weld fod pŵer bio yn cynrychioli “anifeilio dyn.”¹²⁷ Y darlun sy’n ymddangos dro ar ôl tro yw bod yr unigolyn yn cael ei droi yn wrthrych, a’i orfodi i gydymffurfio â thechneg pŵer cudd y tu hwnt i’w reolaeth. Mae cyfatebiaeth amlwg yma â gweithiau Adorno, a gwêl Foucault, fel Adorno o’i flaen, fod erchyllterau llawer mwy difrifol yn cuddio yn y tueddiadau hyn. Gan

fod ymyrraeth pŵer yn digwydd ar lefel bywyd ei hun, ar lefel y rhywogaeth, galluogir prosiectau clodwiw fel y wladwriaeth les, ond, ar yr un pryd, gwelwyd ym marn Foucault, ryfeloedd mwy gwaedlyd nac mewn unrhyw gyfnod arall mewn hanes, yn ogystal â bygythiad hil-laddiad:

Os, yn wir, mai hil-laddiad yw breuddwyd pwerau modern, nid yw hyn oherwydd dychweliad diweddar yr hawl hynafol i ladd; y mae oherwydd bod pŵer wedi'i leoli a'i ymarfer ar lefel bywyd, y rhywogaeth, yr hil, a ffenomena raddfa-fawr o'r boblogaeth.¹²⁸

2.2.2.2. Llywodraetholi, beirniadaeth a goleuedigaeth: "Beth yw Beirniadaeth?" (1978).

Gan droi i drafodaeth gyntaf Foucault ar oleuedigaeth, cyflwynna'i ddamcaniaeth yng nghyd-destun ffurf o bŵer a alwyd ganddo yn llywodraetholi [*"governmentalization"*], ffurf sy'n ymdebygu i'r trafodaethau blaenorol mewn sawl ffordd. Gwêl oleuedigaeth fel ffurf o adwaith beirniadol i'r ffurfiant hwn o bŵer, gan weld traethawd Kant, "Ateb i'r Cwestiwn: Beth yw Goleuedigaeth?" fel yr ymateb paradeimataidd feirniadol i gamau cyntaf llywodraetholi. Gan fod Foucault yn deall ei weithiau fel dilyniant o'r agwedd hon, gall leoli ei brosiect beirniadol, yn ei gyfanrwydd, fel parhad o oleuedigaeth. Er mwyn datgelu natur y drafodaeth hon, edrychaf yn gyntaf ar ddatblygiad beirniadaeth mewn cyswllt â llywodraetholi, cyn troi i'r newidiadau angenrheidiol y gwêl Foucault fod rhaid eu cyflwyno. Yn olaf, trof at y modd y bydd yn cyflwyno methodoleg achyddol fel ateb i'r ymgais hon.

Yn ei achyddiaeth hyd yma, y mae'n deg dweud mai "ymddangosiad yr unigolyn modern fel gwrthrych o ddiddordeb gwleidyddol a gwyddonol a goblygiadau hyn ar gyfer bywyd cymdeithasol" yw prif ffocws Foucault.¹²⁹ Parha â'r ffocws hwn, ond mewn llywodraetholi, ffocysa'n uniongyrchol ar "hunaniaeth" [*"self-identity"*] mewn perthynas â'r broblem o "bŵer unigoliaethol" [*"individualizing"*].¹³⁰ Dyma brif ffocws "llywodraetholi", sy'n seciwlareiddio ffurf o bŵer bugeiliol Cristnogol. Y tu mewn i'w gyd-destun cyfyng, eglwysig, gwyntyllwyd y syniad y dylai pob unigolyn, yn ddiwahân o'i oed neu statws, ganiatáu a derbyn ei lywodraethu ymhob un o'i weithredoedd: "ei dywys i'w iachawdwriaeth, gan rywun y mae'n glwm ato mewn perthynas lwyr, ac ar yr un pryd trylwyr a manwl, o ufudd-dod."¹³¹ Datblygwyd technegau er mwyn cyfeirio'r unigolyn i'w iachawdwriaeth. Digwydda hyn mewn perthynas gymhleth gyda gwybodaeth: boed ddogma, boed yn wybodaeth benodol ag unigolyddiaethol o unigolion, neu ffurfiau o

wybodaeth drwy ddulliau o archwiliadau, cyffes, neu gyfweliadau.¹³²

Fodd bynnag, yn y bymthegfed ganrif, seciwlareiddiwyd y “gelfyddyd hon o lywodraethu dynion” gan ei wahanu o’i darddiad crefyddol cyfyngedig, a gwelwyd lled o’i nod a’i dechnegau drwy’r gymdeithas sifil ehangach. Gwelwyd, felly, “ffrwydriad yn y gelfyddyd o lywodraethu dynion” gan ei gymhwyso i bob math o feysydd; llywodraethu plant, materion cartref, y fyddin, grwpiau cymdeithasol, dinasoedd, taleithiau, hyd at sut i lywodraethu eich corff a’ch meddwl: “*Sut i lywodraethu*: credaf mai dyma un o gwestiynau sylfaenol y 15fed neu’r 16eg Ganrif”. Lluosogwyd y gelfyddyd hon drwy bob math o feysydd, a gwelwyd pob sefydliad llywodraethol yn ymateb i’r cwestiwn hwn. Dyma, yn nhyb Foucault, gychwyn y broses o “lywodraetholi cymdeithas”, proses sy’n “ddatblygiad o dechnegau pŵer wedi’u cyfeirio at unigolion sy’n ceisio’i rheoli mewn modd di-fwlch a pharhaol.”¹³³

Noda Foucault “heteronomiaeth” sylfaenol beirniadaeth: o’i hanfod y mae’n gysylltiedig â ffenomenon allanol sydd i’w feirniadu.¹³⁴ Felly, yn cyd-fynd â llywodraetholi, y “gelfyddyd o lywodraethu dynion,” mae beirniadaeth yn datblygu fel “celfyddyd o anufudd-dod gwirfoddol, o anhydrinedd fyfyrgar.”¹³⁵ Nid ymwrthodiad cyffredinol o lywodraeth a welir ond ymwrthodiad ar agweddau penodol: “Sut i beidio a chael eich llywodraethu fel hynny, gan hynny, yn enw’r egwyddorion hyn, yng ngolwg y fath amcanion, a thrwy ddulliau o’r fath, nid fel hynny, nid am hynny, nid gan y rheiny?”¹³⁶ Yn erbyn y broses o oddrycheddoli cymhelliannol, nod beirniadaeth yw “dadoddrycheddoli.”¹³⁷ Daw beirniadaeth, felly, yn “wrthbwynt” i’r ymgais o lywodraetholi, yn “bartner a gwrthwynebydd” iddo gan geisio herio, trawsffurfio, dianc rhag neu ddisodli rhyw nod o lywodraethu.¹³⁸

Gwêl Foucault draethawd Kant ar oleuedigaeth, “Ateb i’r Cwestiwn: Beth yw Goleuedigaeth?” fel crynhoad o’r ymateb feirniadol gynnar i gamau cychwynnol llywodraetholi. Yn fras, gwêl Kant oleuedigaeth fel dihangfa rhag cyflwr o anaeddfedrwydd trwy wroldeb i ymresymu hyd eithaf eich gallu. Yn hyn, gwêl Foucault fod esiamplau Kant o’r hyn a geidw dynoliaeth yn y cyflwr o anaeddfedrwydd, a’r hyn sy’n eu rhwystro rhag dod yn oedolion, yw’r union bwyntiau y mae llywodraetholi a beirniadaeth yn

canolbwyntio arnynt: crefydd, cyfraith a gwybodaeth.¹³⁹

Fodd bynnag, bu rhaid i'r *Aufklärung* gymryd tro "drwgdybus", gan symud heibio i ddealltwriaeth Kant.¹⁴⁰ I Kant, y mae darganfod terfynau rheswm pur, nod ei brosiect beirniadol, yn gam sy'n llwyr gysylltiedig â'i oleuedigaeth yn nhyb Foucault.¹⁴¹ Ond, i Foucault, mae datblygiadau hanesyddol yn peri ein bod yn cael ein hwynebu gan sefyllfa lle mae rheswm a rhesymoli yn cyfrannu at ormodedd o bŵer cymdeithasol.¹⁴² Nid rheswm pur, ond amhuredd rheswm yw'r ffocws, felly.¹⁴³ Yn y tro drwgdybus, rhaid i'r *Aufklärung* gwestiynu "am ba ormodedd pŵer, am ba lywodraetholi (sydd yn fwy annihangol oherwydd ei fod wedi ei gyfiawnhau mewn rheswm) y mae'r rheswm hwn ei hun yn gyfrifol amdano'n hanesyddol?"¹⁴⁴ Neu, yn gryno, "sut y mae'n bod fod rhesymoli yn arwain at gynddaredd pŵer?"¹⁴⁵

Yn cyd-fynd â'r cwestiwn hwn, cyfyd cwestiwn arall sy'n cyd-fynd â hunan-ddealltwriaeth Foucault o'i weithiau yn y cyfnod fel ymchwiliad i "hunaniaeth" mewn perthynas â'r broblem o "bŵer unigolyddiaethol" [*"individualizing"*].¹⁴⁶ Mae goleuedigaeth Foucault, felly, wrth greu dadansoddiadau achyddol, am godi cyfres o gwestiynau am yr unigolyn: "Beth ydw i, myfi sy'n perthyn i'r ddynoliaeth, efallai i'r ymylyn hwn, i'r foment hon, i'r ennyd hon o ddynoliaeth sy'n ddarostyngedig i bŵer gwirionedd yn gyffredinol a gwirioneddau yn benodol?"¹⁴⁷

Trwy godi cwestiynau o'r fath, dealla Foucault ei fod yn datblygu'r un agwedd feirniadol a ddarganfu yng ngwaith Kant yn y lle cyntaf. Er mai darlith ddi-enw oedd hon, awgryma Foucault, fel crynhoad, pa deitl fyddai wedi bod yn weddus:

Ac os yw'n angenrheidiol i osod y cwestiwn o wybodaeth [*connaissance*] yn ei berthynas gyda gorthrwm, byddai hwn yn gyntaf ac yn flaenaf [yn deillio o] [. . .] ewyllys penderfynol i wrthod derbyn eich llywodraethu, [byddai'r agwedd hon] [. . .] agwedd a fyddai ar yr un pryd yn unigol a chynulliadol o ymgodi, fel dywedodd Kant, o'ch anaeddfedrwydd. Cwestiwn o agwedd. Gallwch weld felly pam na fedrais, pam na feiddiais roi'r, teitl i'm mhapur sef "Beth yw *Aufklärung*?"¹⁴⁸

2.2.2.3. Methodoleg goleuedigaeth achyddol Foucault: prawf o "*événementalisation*".

Problem yr *Aufklärung* achyddol, felly, yw cydblethiad a chyfranogaeth gwybodaeth a rheswm at y sefyllfa bresennol o ormodiaeth pŵer sy'n ein hwynebu fel dinasyddion yn y Gorllewin. Yn hyn, y mae Foucault yn herio'r traddodiad dadansoddol, sy'n cynnwys meddylwyr fel Kant, Dilthey a Habermas, sy'n canolbwyntio ar oleuedigaeth fel problem

gwybodaeth. I'r rhain mae gwybodaeth yn beth "pur" y gellir ei adfer i'w burdeb gwreiddiol gan ganolbwyntio ar ddilysrwydd: gwaredu gwybodaeth o'i "gamsyniadau" ["*false use*"], ei "ddefnydd anghymedrol" ["*excessive use*"], neu "glymau" â gorthrwm.¹⁴⁹ Gan fod Foucault yn cychwyn â'r rhagdybiaeth fod pŵer a gwybodaeth wedi rhyngblethu, rhaid iddo ddatblygu math gwahanol o ddadansoddiad i'r traddodiad uchod. Yn y cyd-destun hwn, cyflwyna Foucault fethodoleg achyddol, "prawf o *événementalisation*,"¹⁵⁰ nad yw'n unig yn medru dygymod â rhyngblethiad pŵer a gwybodaeth, ond, drwy elfennau eraill achyddol, yn medru manteisio arno hefyd.

Beth yw ystyr "pŵer" a "gwybodaeth" yn y fath gyd-destun? Pwysleisia Foucault nominaliaeth lwyr yn ei ddefnydd o'r termau. Nid ydynt yn drosgynnol, nac yn fetaffisegol. Gwybodaeth ["*savoir*"] yw'r holl ddulliau ag effeithiau gwybodaeth sy'n dderbyniol mewn maes arbennig, tra y dynoda pŵer "gyfres gyfan o fecanweithiau penodol, medrir eu diffinio ac sydd wedi eu diffinio, sy'n ymddangos i allu cymell ["*induce*"] ymarweddïad neu ddisgyrsiau."¹⁵¹ Mae Foucault yn pwysleisio rhyngblethiad y ddau derm: er mwyn i rywbeth gyfrif fel elfen o wybodaeth, rhaid iddo, yn gyntaf, gydymffurfio ag ensembl o reolau a chyfyngiadau ["*constraints*"] sy'n nodweddiadol o ddisgyrs penodol mewn oes arbennig. Yn yr un modd, ni all mecanwaith o bŵer fodoli heb iddo weithredu yn ôl "gweithdrefn, offerynnau, dull, neu bwrpas sy'n medru bod yn ddilys mewn "gweithdrefnau [. . .] (gweddol) gyson o wybodaeth."¹⁵² Yn erbyn y cyhuddiad amlwg, bod dadlau dros ryngblethiad pŵer a gwybodaeth, a hollbresenoldeb pŵer yn dawelyddol, dadleua Foucault na olyga hyn fod yn rhaid derbyn yr "ensemblau" sydd eisoes mewn bodolaeth. Termau methodolegol yn unig yw pŵer a gwybodaeth. Disgrifio, nid cefnogi rheidrwydd yr hyn sydd mewn bodolaeth yw bwriad Foucault. Drwy ddisgrifiad, a dealltwriaeth o natur y ffurfiannau o bŵer a gwybodaeth, mynna Foucault y posibilrwydd o newid y perthnasau.¹⁵³

Gan gofio mai methodoleg hanesyddol yw achyddiaeth, mynna Foucault fod ei brawf o *événementalisation* yn fethodoleg "hanesyddo-athronyddol" ["*historico-philosophical*"].¹⁵⁴ Rhennir hyn ymhellach i dair rhan: archaeolegol, achyddol a'r strategol. Tra, o bosib, fod y dadansoddiad gaiff ei gyflwyno yma yn ymddangos braidd yn ddibwrpas, daw'n hanfodol i ddeall hyd a lled y berthynas y dealla Foucault sydd rhwng ei weithiau a gweithiau Ysgol Frankfurt yn y drydedd bennod.

Yn gyntaf, gwelwn y lefel "archaeolegol", lle yr ynysir a gwrthrycheddolir maes sy'n

gweithredu yn ôl ei gyfraith awtonomaidd ei hunan ar gyfer ymchwil ddamcaniaethol.¹⁵⁵ Yn hyn, dealla ein bod yn symud oddi wrth arsylwi ensemblau mewn modd empiraidd, dros dro, at ganolbwyntio ar y ffaith y caiff yr ensemblau eu derbyn. Er mwyn deall beth sy'n eu gwneud yn dderbyniol, rhaid dadansoddi'r necsws [*"nexus"*] o bŵer a gwybodaeth sy'n eu cynnal.¹⁵⁶

Yn ail, mae lefel achyddol, sy'n ceisio deall ymddangosiad yr ensemblau o bŵer a gwybodaeth, nid fel rhan o deleoleg neu resymeg mwy, ond yn hytrach, fel "hynodion" hanesyddol: nid ydynt yn "ddim mwy na dim llai, na digwyddiadau."¹⁵⁷ Yn y traethawd hwn, fodd bynnag, mae Foucault yn cymryd yn ganiataol y bydd gan y darlennydd ddealltwriaeth fras o natur ei achyddiaethau. Felly, y mae'n nodi bod y digwyddiadau hanesyddol wedi'u nodweddu gan "doriadau, diffyg dilyniant, unigolrwydd, disgrifiad pur, tablo disymud, diesboniad, didramwyad, *fe wyddoch hyn i gyd*."¹⁵⁸ Felly, er mwyn deall union natur ymdriniaeth Foucault yma mae'n rhaid ail-adeiladu ychydig o'r cyd-destun angenrheidiol.

Caiff achyddiaeth ei gyflwyno gan Foucault mewn gwrthgyferbyniad â methodoleg hanesyddol draddodiadol. I fethodolegau traddodiadol, pwysleisir achosiaeth a theleoleg hanes, gan weld digwyddiadau hanesyddol fel casgliad o ddigwyddiadau mawr sy'n arddangos portread o'r natur ddynol ddigyfnawid drwy hanes.¹⁵⁹ Mae rheidrwydd sylfaenol i ddatblygiadau hanesyddol i'r dadansoddwyr hyn. Mewn gwrthgyferbyniad â hyn, pwysleisia Foucault hap, diffyg cyfeiriad hanes, a rhwygiadau niferus. Nid "ymgnawdoliad o hanfod" a rheidrwydd a welir mewn datblygiadau hanesyddol, ond "hynodion pur"; "hynodion" o wallgofrwydd yn y byd gorllewinol, o rywioldeb neu o bŵer disgyblaethol.¹⁶⁰

Cyflwyno Foucault ei ddealltwriaeth o werth esboniadol ei achyddiaethau mewn gwrthgyferbyniad unwaith yn rhagor â dulliau traddodiadol. Mae dulliau traddodiadol wedi pennu bod dull yn esboniadol, a bod gwerth achosol iddo os yw'n bodloni tair amod: yn gyntaf, bod yr esboniad yn cyfeirio at enghraifft "derfynol" gaiff werth "dwfn ag unigryw" wedi'i briodoli iddo (economeg, demograffeg); yn ail, bod yr esboniad yn dilyn egwyddor byramidaidd, ei fod yn pwyntio i darddiad achosol a tharddiad unedol; yn drydedd, bod y dadansoddiad yn llwyddo i ddangos lefel o "anochelrwydd", neu "reidrwydd" i'r datblygiadau.¹⁶¹ Yn groes i hyn, gwrthoda achyddiaeth y syniad o un

tarddiad. Yn hytrach, gwelwn “elfennau lluosog” ar darddiad ffenomen. Mae Foucault yn aros yn llwyr fewnfodol i’r maes dan sylw, heb gyfeirio at ffactorau allanol fel “economeg” neu “ddemograffeg.” Gall dadansoddiad gychwyn o’r ffaith bod ensembl benodol wedi ei dderbyn. Drwy ymwrthod â tharddbwynt achosol, unol, neu ddadansoddiad sy’n dangos anochelrwydd neu reidrwydd, dealla Foucault ei fod yn ymwrthod â’r “egwyddor o glo.”¹⁶² Gan fod achyddiaeth yn ffocysu ar “ryngweithrediad rhwng unigolion neu grwpiau” ni fydd modd cynnig esboniad llawn na therfynol, nid oes casgliad taclus i’r dadansoddiad. Yn hytrach, gan mai gweithredoedd bodau dynol sydd dan drafodaeth, bydd wastad “lwfans amrywiol o ansicrwydd.”¹⁶³

Yn y pwysleisiau hyn: hap, rhwygiadau, diffyg dilyniant, y frwydr o elfennau lluosog fel tarddiad ensembl benodol o bŵer a gwybodaeth, a hynodrwydd a diffyg rheidrwydd pob datblygiad, yr hyn gaiff ei bwysleisio gan Foucault yw “symudedd di-baid” a “breuder hanfodol” y perthnasau hyn o bŵer a gwybodaeth. Manteisio ar hyn yw nod trydydd lefel dadansoddiad Foucault, y lefel “strategol.” Felly, rhaid astudio’r hyn sy’n “cyd-fynd” â’r broses a’r hyn sy’n ei drawsnewid.¹⁶⁴ Nid yw hyn yn wahanol i’r lefel achyddol, mewn gwirionedd. Yn hytrach, defnyddio’r rhagdybiaethau achyddol am siawns a hynodrwydd datblygiadau er mwyn dangos breuder y perthnasau sydd mewn bodolaeth a wneir. Drwy’r dair elfen hon- archaeoleg, achyddiaeth a strategaeth- gallwn ofyn sut y gallwn gymell newid, gan ddadwneud y perthnasau yma mewn maes diriaethol strategol, heb apelio i hanfod na throsgynnedd.¹⁶⁵

Drwy hyn oll, cynigia Foucault fethodoleg i ymdopi â chwestiwn sylfaenol yr *Aufklärung* yn yr oes fodern: “Sut y mae’n bod fod rhesymoli’n arwain at gynddaredd rheswm?” Ymhell o gael ei orfodi i dawelyddiaeth a thyngheddiaeth wrth iddo weld rhyngblethu anorfod gwybodaeth benodol a thechneg o bŵer, gwêl Foucault sut y medrir defnyddio’r rhagdybiaethau hyn i’n rhyddhau o’n cyflwr o anaeddfedrwydd cyfredol. Fel mae’n dweud mewn man arall yn ei weithiau, “gan fod y pethau hyn wedi eu creu, gallant gael eu dadgreu, cyn belled â’n bod yn gwybod sut y cawsant eu creu.”¹⁶⁶ Dealla Foucault, fel y gwelwyd, fod yr ymgais hon yn sylfaenol oleuedig: y mae’r ymgais i ddadwneud y perthnasau yn deillio o’r un agwedd feirniadol sydd i’w ddarganfod yng ngweithiau Kant, byddai’n deillio o “ewyllys penderfynol i beidio â derbyn eich llywodraethu, [byddai’r agwedd hon] [. . .] agwedd a fyddai ar yr un pryd yn unigol a chynulliadol o ymgodi, fel

dywedodd Kant, o'ch anaeddfedrwydd.”¹⁶⁷

2.3. *Aufklärung* ethegol: ymdriniaethau hwyr Foucault o oleuedigaeth.

2.3.1. Cyflwyniad i newidiadau hwyr Foucault.

Gan droi at gyfnod ethegol gweithiau Foucault, fe'n hwynebir gan nifer o newidiadau sy'n ymddangos yn syfrdanol. Yng nghyfrol gyntaf *Hanes Rhywioldeb* (1976), amlinellwyd prosiect a fyddai'n canolbwyntio ar ffigyrau cyfansoddiadol rhywioldeb mewn modernrwydd.¹⁶⁸ Erbyn cyhoeddi ail gyfrol y gyfres, ym 1984, mae Foucault wedi “diflasu” a chefnu ar y prosiect blaenorol yn llwyr, gan droi i ddadansoddi technegau o hunan-greu mewn hynafiaeth.¹⁶⁹ Yn y cyd-destun hwn, cyflwyna Foucault ffocws newydd ar berthynas y goddrych â'i hunan, ar y modd y mae'r goddrych yn cyfansoddi ei hun fel goddrych ei weithredoedd. Dyma yw ystyr etheg yn ei weithiau, y math o berthynas y dylai'r goddrych ei gael gyda'i hunan.¹⁷⁰

Yn y cyd-destun hwn, mae'i achyddiaethau o berthynas y goddrych â'i hunan mewn hynafiaeth yn dangos y gwahanol ffyrdd yr oedd y goddrych wedi “problemateiddio” ei brofiad; y modd mewn hynafiaeth y ceisiodd dynion, drwy weithredoedd bwriadol a gwirfoddol, osod rheolau o ymddygiad, ond hefyd, y modd y ceisiant drawsffurfio eu hunain, gan droi eu bywydau i *oeuvre* sy'n cario “gwerthoedd esthetig” penodol ac yn cyrraedd “criteria stylistig.”¹⁷¹ Nid yw Foucault am gyfyngu'r syniadau hyn i hynafiaeth, ond, yn hytrach, mae am alluogi myfyrdod yn y presennol ar sut y gellid cyflawni tasg debyg, o roi ffurf hardd ar ein bywydau drwy “ymarfer hir a gwaith beunyddiol.”¹⁷² Gyda chyflwyno'r syniadau hyn, gwelwn ffocws ar weithrededd positif y goddrych fu ar goll o'i weithiau blaenorol.

Gan fod trafodaethau Foucault ar oleuedigaeth yn ymgorffori diddordebau cyfredol ei weithiau, gwelwn newidiadau cydredol yn ei ddealltwriaeth o oleuedigaeth. Gan ganolbwyntio ar “Beth yw Goleuedigaeth?” (1984), gwelwn ddiflaniad llwyr y termau “llywodraetholi” a “dadoddrycheddoli.” Gan fod yr agwedd feirniadol, oleuedig mae Foucault yn ei weld yng ngweithiau Kant ac yn ei weithiau ei hun yn troi o amgylch y themâu hyn ym 1978, rhaid iddo addasu ei ddealltwriaeth yma o natur goleuedigaeth Kant, ac o'i berthynas gyda'r traddodiad goleuedig hwnnw. Yn awr dealla fod Kant yn cyflwyno dull llwyr newydd o ymdrin â'r ennyd bresennol, “yr heddiw”.¹⁷³ agwedd fodern, sy'n

ffordd newydd o “berthyn i realiti gyfredol: dewis gwirfoddol wneir gan rai pobl [. . .] ffordd o feddwl a theimlo, a ffordd hefyd, o actio ac ymddwyn sy’n [. . .] nodi perthynas o berthyn a chyflwyno’i hunan fel tasg.”¹⁷⁴ Dealla Foucault ei fod yn parhau â’r agwedd hon drwy “ontoleg feirniadol” sy’n “agwedd, ethos, yn fywyd athronyddol lle mae’r feirniadaeth o’r hyn ydym yn un gyda dadansoddiadau hanesyddol o’r terfynau a osodwyd arnom ac yn arbrawf gyda’r posibilrwydd o fynd heibio iddynt.”¹⁷⁵ Yn y ffocws ar ddealltwriaeth goddrychau o’u gweithrediadau, yn y galw am arbrofi i symud heibio iddynt, gwelwn ymgorfforiad clir o drywydd ethegol hwyr Foucault.

Yn y darn canlynol, canolbwyntir ar y newidiadau syfrdanol hyn yng ngwaith Foucault, â’r bwriad o ddeall sut y gellir gweld bod Foucault, yn ei gyfnod ethegol, yn ceisio gwireddu goleuedigaeth yn ei weithiau. Er mwyn deall hyn, rhaid canolbwyntio ar ddau brif agwedd. Yn gyntaf, edrychaf ar ystyr y newidiadau hyn yng ngwaith Foucault. Tra bod nifer o ddadansoddwyr wedi’u deall fel rhwyg rhwng dau bersbectif, dangosaf fod Foucault, yng nghyfnod ei oleuedigaeth ethegol, yn parhau i herio ffurfiannau o bŵer a gwybodaeth, a hynny er mwyn galluogi’r hunan-greu esthetig sy’n dod yn brif ffocws iddo yn y cyfnod hwn. Yn ail, edrychaf yn uniongyrchol ar drafodaeth ethegol Foucault o oleuedigaeth, gan ddangos bodolaeth y cysondebau gyda’r cyfnod achyddol cynharach yn ei drafodaethau hwyrach, ynghyd â chynnig trosolwg cyflawn o’i ymgais hwyr i wireddu goleuedigaeth.

2.3.2. Ystyr newid: trosolwg o bersbectifau ynglŷn â’r newid trywydd yng ngwaith Foucault.

Mae honni newid o unrhyw fath yng ngwaith Foucault yn broblematig oherwydd, yn draddodiadol, defnyddiwyd newidiadau yn ei weithiau hwyr i bardduo ei weithiau yn eu cyfanrwydd fel methiannau. I rai, gwelwyd y newid wrth achyddiaeth o etheg fel newid thematig cyfan.¹⁷⁶ Deallwyd, felly, fod y gweithiau achyddol a’r cyn-achyddol yn ymgorffori themâu gwrth-oleuedig. Yn erbyn y thematig “oleuedig” o unigolyddiaeth a rhyddid ewyllys, datganodd am “farwolaeth dyn”, ac, yn achyddiaethau cynnar Foucault, darluniwyd sefyllfa lle creir yr hunan heb gyfryngdod ar ran yr unigolyn, heb ei gydsyniad, a heb ei ddealltwriaeth.¹⁷⁷ Deallwyd, ymhellach, fod gweithiau Foucault yn beirniadu Kant mewn modd llym. Ac eto, yn ei weithiau hwyr, er syndod nifer o ddadansoddwyr, gwelir Foucault yn ail-osod ei hun yn nhraddodiad yr Oleuedigaeth, yn nhraddodiad Kant, yn

pwysleisio rhyddid y goddrych ac yn galw am ei weithrededd yn y broses o hunan-greu.¹⁷⁸

Gyda darlun sy'n ymddangos fel newid mor radical, nid oes rhyfedd bod rhai wedi dewis deall hyn fel cyfaddefiad o fethiant ar ran prosiect cynnar Foucault. Esiaml baradeimataidd yr honiad yma yw traethawd Habermas "Anelu at Galon y Presennol." Honna fodolaeth gwrthddywediad yng ngwaith Foucault rhwng beirniadaeth ddi-ildio o fodernrwydd yn ei weithiau cynnar a'i werthfawrogiad gwresog o athroniaeth fodern yn ei weithiau hwyr.¹⁷⁹ Atgyfnerthir y darlun gan ddwy ymdriniaeth o Kant yn ei weithiau.¹⁸⁰ Ystyr y newid hwyr yw y caiff Foucault ei dynnu, yn anfoddog, yn ôl i ffurf fodern o athroniaeth y ceisiodd ddianc oddi wrtho yn aflwyddiannus yn ei weithiau cynnar.¹⁸¹ Gan ychwanegu halen at y briw, y mae rhai Habermaswyr, fel McCarthy, wedi deall y newid hwyr fel newid o fethiant at ffurf newydd o fethiant. Felly, newidia Foucault ei safbwynt wrth ddisgrifio, yn ei gyfnod achyddol, orthrwm sefydliadol dwys, lle crëwyd yr unigolyn gan gyd-destun gorthrymol, i ganolbwyntio yn ei weithiau hwyr ar hunan-greu esthetig, sy'n talu dim sylw i'r union gyd-destunau "cymdeithasol, gwleidyddol neu economaidd" hynny.¹⁸²

Mae problemau amlwg i'r trafodaethau hyn. Gellid dweud bod y darlun o oleuedigaeth a ddefnyddir i bardduo gweithiau Foucault yn ddarlun gwneud, fel y nodais yn flaenorol. Yn ychwanegol, mae'n rhaid ychwanegu bod y meddylwyr hyn yn ymddangos yn anwybodus o drafodaeth achyddol Foucault o oleuedigaeth. Tra bod y rhain am gyfyngu ymwneud Foucault gyda goleuedigaeth i flynyddoedd olaf ei fywyd, fel rhyw fath o "dröedigaeth gwely angau", y mae'n amlwg fod Foucault eisoes yng nghyfnod ei achyddiaethau yn lleoli ei weithiau fel rhan o draddodiad goleuedigaeth Kant.¹⁸³ Datblygaf y pwynt hwn yn y bennod ganlynol.

Gan fod ystyr mor negyddol wedi'i briodoli i newidiadau yng ngweithiau hwyr Foucault, boed hyn wedi'i ddeall fel symud oddi wrth Nietzsche at Kant, pŵer at y goddrych, gwrth-oleuedigaeth at oleuedigaeth, mae rhai o amddiffynwyr Foucault wedi ceisio herio'r darlun traddodiadol drwy bwysleisio cysondeb gweithiau Foucault. Gwelwn esiaml eithafol o hyn yng ngwaith Allen, a awgryma bod ymdriniaeth Foucault o Kant, ac felly o'r themâu eraill rhyngblethiedig, yn gyson o'i *thèse complémentaire* hyd at ei weithiau terfynol.¹⁸⁴ Problem y safbwynt hwn yw ei fod yn amlwg bod hunan-ddealltwriaeth Foucault yn wahanol mewn cyfnodau gwahanol o'i weithiau. Mae eraill, fel

Schmidt a Wartenberg, wedi deall bod gweithiau Foucault yn canolbwyntio ar rhyngweithiad y modd mae pŵer yn cyfyngu a'r modd mae pŵer yn galluogi. Nid newid drastig oddi wrth ddadansoddi cyd-destunau gorthrwm at ddadansoddi hunan-weithrededd esthetig y goddrych a welant, ond, yn hytrach, bod y gweithiau cynharach yn dangos dwysâd pŵer, a sut mae ymarferion sy'n normaleiddio yn cymryd lle ffurfiau "cyfreithiol" blaenorol o sofraniaeth, tra bod y gweithiau hwyr yn canolbwyntio ar y modd mae pŵer yn galluogi ein hunan-greu. Pan fo Foucault yn gor-bwysleisio'r naill begwn neu'r llall, mae'n bradychu ei fewnwelediad mwyaf pwysig, yn ôl y dadansoddiad yma.¹⁸⁵

Credaf fod Schmidt a Wartenberg wedi taro'r hoelen ar ei phen yma. Mae'n amlwg bod newid rhwng y cyfnod achyddol a'r cyfnod ethegol. Ym 1978, datgana Foucault yn ddiamwys mai ffocws ei holl weithiau oedd pŵer: "Nid oeddwn wedi gwneud dim arall, mewn gwirionedd, ond hanes pŵer."¹⁸⁶ Chwe blynedd yn ddiweddarach, dealla mai creu hanes o ffurf wahanol oedd ffocws ei holl weithiau: "Fy nod, yn hytrach, oedd creu hanes o'r gwahanol ddulliau, yn ein diwylliant ni, y caiff bodau dynol eu gwneud yn oddrychau."¹⁸⁷ Mae'n amlwg bod rhywbeth wedi newid yn y ddealltwriaeth hon, ond, pa raddfa o newid y dylid ei ddeall?

Yn ail gyfrol *Hanes Rhywioldeb* (1984), cynigia Foucault drosolwg myfyriol o'r newidiadau yn ei weithiau. Dealla bod sawl newid methodolegol wedi bod eisoes yn ei weithiau. Er mwyn dadansoddi'r gwyddorau dynol, bu'n rhaid newid at archaeoleg. Er mwyn medru deall y ffenomenon o bŵer, bu rhaid troi i ddull achyddol. Yma, gwêl fod yn rhaid newid eto er mwyn ffocysu ar hunan-berthynas y goddrych.¹⁸⁸ Disgrifia'r newidiadau hyn fel "adolygiadau", ac mae hyn yn ddisgrifiad teg.¹⁸⁹ Mae'n bwysig deall nad rhwyg anferthol yw'r newidiadau hyn yn ei weithiau, ond, yn hytrach, bod pob un o'r newidiadau hyn yn llyncu'r ffocws flaenorol, ac yn ei ail-lunio ar gyfer bwriadau'r prosiect hwyrach.¹⁹⁰ Gwelwyd esiampl arbennig o hyn yn y fethodoleg yn "Beth yw Beirniadaeth?", lle mae lefel archaeolegol i'r drafodaeth achyddol, ac fe welwn yn y man barhad achyddiaeth tu mewn i ffocws ethegol y traethawd terfynol ar oleuedigaeth. Yn fwy uniongyrchol, nid yw Foucault yn cefnu ar achyddiaeth yn y gweithiau hwyr, ond yn defnyddio'r fethodoleg er mwyn dadansoddi "problemateiddiadau'r" goddrych mewn hynafiaeth.¹⁹¹

Nid yw hyn yn golygu na chaiff themâu newydd eu cyflwyno. Mae'r ffocws ar sut mae'r goddrych yn sefydlu ei berthynas gyda'i hunan, ynghyd â'r ffocws gysylltiedig ar

69

hunan-greu esthetig yn sicr yn newydd. Ond, nid yw hyn yn golygu na fu ffocws ar weithrededd y goddrych yn flaenorol yn ei waith. Gallwn gofio, i enwi un esiampyl yn unig, fod herio llywodraetholi yn oleuedig am ei fod yn deillio o'r un "ewyllys" i wrthod derbyn eich llywodraethu a ddarganfyddir yn nhraethawd Kant ar oleuedigaeth. Ac yn y trafodaethau hyn gwelwn eisoes ffurf embryonig y ffocws hwyrach, gyda chwestiynau fel "Beth ydw i felly, sy'n perthyn i'r ddynoliaeth hon, efallai i'r ymylyn hwn, i'r foment hon, i'r ennyd hon o ddynoliaeth sy'n gyff y pŵer o wirionedd yn gyffredinol ac o wirioneddau yn benodol?" Ond, er hynny, mân frawddegau yw'r rhain ymhlith y trywydd mwy o ddadsefydlogi'r dull o bŵer a greodd yr unigolyn yn y modd cymhelliannol.

Gan droi at gyflwyniad o'r thema o hunan-arbrofi goddrychol, yn yr un modd, gellir gweld cnewyllyn y syniadau hyn eisoes yn y cyfnod achyddol. Ond goblygiad gwrthsefyll ffurfiannau o bŵer fyddai hyn, nid prif ffocws. Ni ddylid deall y ffocws ar hunan-greu y goddrych, yr ymgais i fyw bywyd hardd fyddai'n ymdebygu at waith o gelfyddyd, fel proses o hunan-greu nad yw'n talu sylw i unrhyw gyd-destun (fel y dadleuwyd gan McCarthy a Kögler).¹⁹² Yn hytrach, gwelir yn glir fod yr hunan-greu yn digwydd yn erbyn cyd-destun o lywodraetholi. Mewn traethodau hwyr, fel "Y Goddrych a Phŵer" (1982) mynna Foucault taw prif locws gwrthsefyll yn ein hoes yw yn erbyn ffurf o bŵer sy'n unigolyddiaethu:

Mae'r ffurf hon o bŵer yn cymhwyso'i hun i fywyd uniongyrchol bob dydd sy'n categoreiddio'r unigolyn, yn ei nodi gan ei unigolyddiaeth, yn ei glymu at ei hunaniaeth ei hun, yn gosod cyfraith o wirionedd arno sydd yn rhaid iddo adnabod ac sydd yn rhaid i eraill ei adnabod ynddo. Y mae'n ffurf o bŵer sy'n gwneud unigolyn yn oddrychau.¹⁹³

Mae'r disgrifiad hwn yn cydweddu'n berffaith gyda disgrifiadau'r cyfnod achyddol, hyd at y pwynt bod Foucault yn y traethodau hwyr hyn yn barod i fenthyg brawddegau o "Omnes et Singulatum" o'r cyfnod blaenorol.¹⁹⁴ Prin, felly, y gellid deall bod rhwyg aruthrol yn ei weithiau. Yn hytrach, gwelwn ymgais at hunan-greu esthetig yn digwydd yn erbyn cefndir o bŵer sy'n creu'r unigolyn mewn modd cymhelliannol. Yn hyn, fel y nodwyd gan Schmidt a Wartenberg, mae'n bosib deall y gweithiau achyddol a'r ethgol fel symudiad o amgylch dau begwn: o'r modd y mae pŵer yn cymell cydymffurfiad, i'r modd y mae'n bosib defnyddio'r galluoedd a roddwyd i ni er mwyn ffurfio'n hunain yn wahanol.¹⁹⁵ Gan droi, yn awr, i drafod traethawd terfynol Foucault a'r oleuedigaeth, gwelwn yr holl elfennau hyn

yn glir yn ei drafodaeth.

2.3.3. Beth yw Goleuedigaeth?: Kant, agwedd fodern a hunan-greu.

Gan droi i drafodaeth derfynol Foucault o oleuedigaeth, gwelwn unwaith yn rhagor ei fod yn gosod ei hun yn nhraddodiad goleuedigaeth yn sgil ei ddatblygiad o agwedd feirniadol sy'n darganfod ei fynegiant gyntaf yng ngwaith Kant.¹⁹⁶ Kant yw'r athronydd cyntaf, yn nhyb Foucault, i ganolbwyntio ar y presennol *qua* presennol, nid fel gwawrddydd oes i ddod, nac ychwaith i chwilio am nodweddion sy'n ei wahanu oddi wrth gyfnodau eraill.¹⁹⁷ Yn hytrach, yn ei nod i ddarganfod *Ausgang* (dihangfa, neu ffordd allan), canolbwyntia Kant yn llwyr negyddol ar y presennol gan edrych am "wahaniaeth": pa wahaniaeth y bydd heddiw yn ei gyflwyno o'i gymharu â ddoe.¹⁹⁸

Yn yr ymgais i ddeall yr "heddiw fel gwahaniaeth mewn hanes ac fel ysgogiad ar gyfer tasg athronyddol benodol" gwêl Foucault amlinelliad "agwedd modernrwydd". Hela onid oes modd deall modernrwydd fel agwedd, ac nid fel cyfnod o hanes:

Ac wrth "agwedd", golygaf ddull o ymberthyn â'r realiti gyfredol; dewis gwirfoddol a wnaed gan rywrai; yn y pendraw, dull o feddwl a theimlo; a dull, hefyd, o ymarweddiad ac ymddwyn sydd [. . .] yn nodi perthynas o ymberthyn a chyflwyno'i hunan fel tasg.¹⁹⁹

Mae sawl peth diddorol y gellid ei nodi am ymdriniaeth Foucault o'r pwynt hwn. Mae'n sicr yn syndod ei ddarganfod yn troi oddi wrth Kant at weithiau Baudelaire er mwyn darlunio sylwedd yr agwedd hon. Yn hytrach na chanolbwyntio ar fanion o'r fath, hoffwn ddarlunio'r modd mae Foucault yn deall ei weithiau ei hun fel parhad o'r agwedd hon. Wrth iddo ddarlunio sut y dylid deall goleuedigaeth yn y presennol, gwelwn ddisgrifiad perffaith o drywydd diweddar ei weithiau. Gwelwn Foucault yn gwneud hyn mewn dau gam: drwy ddiffiniad negyddol o oleuedigaeth, h.y. beth nad yw goleuedigaeth, cyn troi at ddiffiniad positif. Gwelwn yn y darluniau hyn barhad o'r achyddiaeth strategol a gyflwynwyd yn ei draethawd blaenorol, ond, gwelwn hefyd gyflwyno'r galw cyson am weithredu ar y darganfyddiadau hyn, i ddefnyddio'r mewnwelediadau am freuder y ffurfiannau o bŵer a gwybodaeth sy'n weithredol arnom i alluogi hunan-arbrofi esthetig.

Gan droi at ddiffiniad negyddol Foucault, gwelwn ddau bwynt. Yn gyntaf, mynna fod yn rhaid gwrthod "blacmêl goleuedigaeth,"²⁰⁰ o orfod gwrthod neu gadw "craidd hanfodol" yr Oleuedigaeth yn fyw.²⁰¹ Yn hytrach, dylid ceisio cadw'r agwedd fodern yn fyw,

sy'n cyfeirio ei hun i "derfynau cyfredol y rheidiol": tuag at "beth nad yw, neu ddim mwyach yn anhepgor ar gyfer cyfansoddiad o'n hunain fel goddrychau awtonomaidd."²⁰² Yn ail, rhaid ymwrthod â'r syniad o gyswllt goleuedigaeth a dyneiddiaeth. Mae dyneiddiaeth, ers yr ail ganrif ar bymtheg, yn nhyb Foucault, wedi benthycysyniadau arbennig am ddyn oddi wrth grefydd, gwyddoniaeth neu wleidyddiaeth, sydd mewn tro yn "lliwio a chyfiawnhau'r cysyniadau o ddyn y mae [. . .] wedi'i orfodi i droi ato."²⁰³ Mewn cyferbyniad â hyn, mae'r agwedd fodern mae Foucault yn ei harddel yn mynnu symud heibio i unrhyw ffiniau y byddai cysyniadau o'r fath yn eu gosod arnom. Felly, mae tensiwn sylfaenol rhwng yr agwedd fodern, o feirniadaeth a chreu parhaol o'n hunain yn ein hawtonomi, a dyneiddiaeth.²⁰⁴

Wrth droi i ddarlunio'r agwedd fodern oleuedig yn bositif, fel yn ei drafodaeth achyddol, cyflwynna Foucault ei weithiau ei hun, ei ddiddordebau cyfredol, fel parhad a sylwedd yr agwedd. Disgrifia sylwedd yr agwedd hon fel "ontoleg feirniadol o'n hunain" sy'n "brawf hanesyddo-ymarferol o'r ffiniau y medrwn fynd y tu hwnt iddynt, ac felly fel gwaith a wnaed gennym ar ein hunain fel bodau rhydd."²⁰⁵ Felly, mae'r "ethos athronyddol" hon yn "feirniadaeth o'r hyn yr ydym yn dweud, meddwl a'i wneud drwy ontoleg feirniadol o'n hunain." Fel pwynt cychwynnol, gellir disgrifio'r ethos hon fel agwedd benodol at derfynau [*"limit-attitude"*],²⁰⁶ gan ddarganfod pa ffiniau y gallwn fynd heibio iddynt, yn hytrach na pha rhai y dylid eu parchu.²⁰⁷ Er mwyn canfod pa derfynau y medrwn symud heibio iddynt, rhaid defnyddio methodoleg achyddol. Yn yr hyn sy'n ymddangos yn "gyfanfydol, angenrheidiol, a gorfodol", ceisir amlygu'r hyn sy'n "unigol, dibynnol, ac yn gynnyrch gwybodaeth fympwyol."²⁰⁸ Bydd yr ymchwil yma yn hanesyddol, nid trosgynnol: yn achyddol "o ran dyluniad", ac yn archaeolegol "o ran method."²⁰⁹ Trwy'r fethodoleg yma, galluogi "gwaith anorffenedig rhyddid" yw bwriad Foucault.²¹⁰ Golyga wrth hyn ymwahanu o'r "achlysur" [*"contingency"*] a'n ffurfiodd, y posibilrwydd o "fod, gwneud, meddwl" yn wahanol.²¹¹

Heb os, yr hyn a ddisgrifir yma yw tair lefel yr achyddiaeth strategol gaiff ei chynnig yn "Beth yw Beirniadaeth?" er mwyn arddangos breuder ffurfiannau penodol o bŵer-gwybodaeth. Fel ag o'r blaen, mae elfen archaeolegol sy'n ynysu'r maes sydd dan sylw, elfen achyddol sy'n arddangos tarddiad hanesyddol y ffenomen, a lefel strategol sy'n ceisio amlygu sut gellir herio'r ffenomen. Fodd bynnag, gwelwn gyfuniad y syniadau blaenorol

gyda'r thema hwyr o alluogi byw'r bywyd hardd, o weithrededd positif ar ran y goddrych: "Ond os nad ydym am fodloni gydag arddeliad neu freuddwyd gwag o ryddid, mae'n ymddangos i mi fod yn rhaid i'r agwedd hanesyddo-feirniadol hon hefyd bod yn un arbrolfol."²¹² Wrth hyn, golyga Foucault fod yn rhaid gweithredu ar y darganfyddiadau achyddol, rhoi'r darganfyddiadau ar "brawf" realiti gyfredol er mwyn "cydio yn y pwyntiau lle mae newidiadau yn bosibl a dymunol, ac i benderfynu'r ffurf benodol y dylai'r newid hwn ei gymryd."²¹³ Yn hyn, felly, achyddiaeth ar gyfer arbrofi a welwn, lle mae'r ffocws arbrolfol hwyr yn llyncu ac ail-bwrpasu'r prosiect blaenorol ar gyfer y prosiect hwyrach.

Pa fath o newidiadau sy'n ddymunol, felly? Gan lynu at bwyslais ei holl weithiau ar y lleol a'r penodol, rhaid i'r newidiadau hefyd fod yn lleol. Gwêl Foucault fod y prosiectau modern o newidiadau radical, o "greu'r dyn newydd", neu o greu cymdeithas well ond wedi arwain at "ddychwelyd y traddodiadau mwyaf peryglus."²¹⁴ Mae'n well ganddo'r newidiadau anhygoel o benodol mewn nifer o ardaloedd megis, "perthynas at awdurdod, perthnasau rhwng y rhywiau, y modd yr ydym yn deall gwallgofrwydd neu salwch [. . .]."²¹⁵ Er bod y drafodaeth yn lleol, mae iddo systemateiddrwydd, cyffredinoldeb, a homogeneidd, ac mae llawer yn y fantol. Yr hyn sydd yn y fantol i Foucault yw'r "paradocs o berthnasau galluoedd a phŵer." Gwêl Foucault fod hanes y gorllewin wedi'i ddiffinio ers y ddeunawfed ganrif gan y frwydr barhaol rhwng "caffaeliad galluoedd" a'r "ymgais am ryddid."²¹⁶ Tra mai gobaith y ddeunawfed ganrif oedd y byddai caffaeliad galluoedd yn arwain at dwf cyfochrog mewn rhyddid, dealodd Foucault fod y berthynas yn fwy cymhleth. Gan gofio ei ffocws ddisgyblaethol, gwelwyd yr ymgais i greu corff mud a dof drwy hyfforddi, proses sy'n amlwg yn arwain at dwf mewn galluoedd, ond ar yr un pryd, gwelwyd twf rheolaeth gymelliannol sy'n cyfyngu ar ryddid. Rhan o'i drafodaeth bellach yw'r cwestiwn "sut y gellir rhannu twf galluoedd oddi wrth ddwysâd perthnasau o bŵer?"²¹⁷

Gan droi i elfennau eraill trafodaeth Foucault, gwelwn homogeneidd ei drafodaeth yn deillio o'i astudiaethau o "systemau ymarferol."²¹⁸ Ar y lefel hon, rhaid canolbwyntio ar yr hyn mae pobl yn ei wneud, ynghyd â'r modd y maent yn ei wneud. Dealla Foucault y caiff hyn ei strwythuro gan resymoldebau penodol; yr ochr dechnolegol sy'n trefnu'u ffordd o gyflawni pethau, ac ochr strategol, y rhyddid gweithredol tu mewn i'r systemau hyn, y modd y gallant addasu "rheolau'r gêm" i ryw raddau.²¹⁹ Deillia

systemateiddrwydd y trafodaethau o fod y systemau ymarferol hyn yn deillio o dair ardal eang: “perthnasau o reolaeth dros bethau, perthnasau o weithredu ar eraill, perthnasau â’r hunan.” Rhaid astudio’r dair “echel” hon, “echel gwybodaeth, echel pŵer, (ac) echel o etheg” yn eu penodoldeb a’u cyd-gysylltiadau. Tra bydd yr ontolog hanesyddol o’r hunan yn medru lluosogi ymchwil bron yn ddi-derfyn drwy’r meysydd hyn, dealla Foucault y bydd y cwestiynau yn gorfod dychwelyd at dri chwestiwn sylfaenol: “Sut y cawn ein creu fel goddrychau ein gwybodaeth ein hunain? Sut y cawn ein creu fel goddrychau sy’n gweithredu neu’n ymostwng i berthynas o bŵer? Sut y cawn ein creu fel goddrychau moesegol ein gweithredoedd?”²²⁰

Yn olaf, felly, y mae cyffredinoled i’r trafodaethau hyn oherwydd bod y ffenomenâu y mae’r drafodaeth yn ffocysu arnynt yn gyffredinol drwy’r gorllewin: y problemau o berthynas synnwyr a gwallgofrwydd, salwch a iechyd, trosedd a’r gyfraith. Yn hyn i gyd mae sawl olyniaeth amlwg rhwng prosiect blaenorol Foucault; mae’n gogynnwys ei ddadansoddiadau blaenorol tu mewn i’w ffocws newydd.²²¹ Ond, mae’r holl weithiau blaenorol yn bodoli er mwyn dibenion ffocws ethegol Foucault, ar weithrededd arbrofol y goddrych, a pherthynas yr unigolyn â’i hunan.

I grynhoi, hoffwn ddyfynnu o ddiwedd glo Foucault:

Nid wyf yn gwybod os byddwn fyth yn cyrraedd oedolaeth aeddfed. Mae sawl peth yn ein profiad yn ein hargyhoeddi nas gwnaethpwyd ni yn oedolion aeddfed gan ddigwyddiad hanesyddol yr Oleuedigaeth, ac nid ydym eto wedi cyrraedd y cam hwnnw.²²²

Ond, mae’n rhaid parhau at y nod hwnnw, a’r modd i wneud hynny yw drwy’r camau a ddarluniwyd uchod:

Ni ddylid ystyried yr ontolog feirniadol o’n hunain fel [. . .] theori, dysgeidiaeth, na hyd yn oed fel corff parhaol o wybodaeth sy’n cronni; rhaid ei ddeall fel agwedd, ethos bywyd athronyddol lle mae’r feirniadaeth o’r hyn ydym yn un â dadansoddiad hanesyddol o’r terfynau a osodwyd arnom ac yn arbrawf gyda’r posibilrwydd o fynd heibio iddynt.

Efallai bod modd crynhoi holl drafodaeth flaenorol Foucault ym mrawddeg derfynol ei draethawd: bod cyflawni goleuedigaeth iddo, yn mynnu “gweithio ar ein terfynau, hynny

yw, llafur amyneddgar sy'n rhoi ffurf i'n diffyg amynedd am ryddid."²²³

2.4. Casgliad.

Ar ddiwedd y bennod hon, gallwn weld sut mae'r ddau feddyliwr yn deall bod eu gweithiau yn ymgais i wireddu goleuedigaeth. Gwelwyd sut y bu i Adorno gysyniadoli'i weithiau fel achubiaeth goleuedigaeth. Darluniwyd goleuedigaeth fel proses o resymoli, fel twf rheswm uniaethol. Gwelwyd tarddiad y rheswm hwn mewn hunan-gadwraeth. Ceisiwyd ennill rheolaeth dros natur allanol a pheryglus drwy ddefnydd uniaethol o reswm, a thrwy hyn, sicrhau hunan-gadwraeth unigolion. Fodd bynnag, gwelwyd atchweliad y rheswm hwn i orthrwm mythig, sy'n peryglu goroesiad unigolion drwy gymell cydymffurfiad i ffurf fwyaf datblygedig y rhesymoldeb, yr egwyddor o gyfnewid cyfalafol. Eto, bwriad Adorno oedd achub yr oleuedigaeth hon drwy fyfyrddod ar y foment atchwelol oddi mewn, drwy dynnu sylw at yr anuniaeth gyson sy'n celu yn yr honiadau at uniaeth. Gwelwyd Adorno'n parhau gyda'r dasg honno drwy weddill ei weithiau, a thrwy hynny, gellir deall ei weithiau yn eu cyfanrwydd fel achubiaeth goleuedigaeth ar y telerau a osodwyd yn y *Dilechdid*.

Gwelwyd Foucault yn deall goleuedigaeth mewn modd pur wahanol. Yn nau gyfnod ei weithiau hwyr, yr achyddol a'r ethegol, dealla fod ei weithiau'n oleuedig oherwydd bod modd eu deall fel parhad o agwedd feirniadol sy'n darganfod ei fynegiant cychwynnol yn nhraethawd Kant, "Ateb i'r Cwestiwn: Beth yw Goleuedigaeth?" Yn y cyfnod achyddol, deallodd ei fod yn parhau gydag ymateb Kant i lywodraetholi, drwy ymchwilio i ryngblethiad gorthrwm a rheswm. Yn y cyfnod ethegol, gwelwyd ei fod yn datblygu agwedd fodern, sy'n cymell y beirniad i ymroi i'r dasg o ddarganfod breuder y terfynau a osodwyd arnom yn y presennol, ac ymgeisio'n ymarferol i symud y tu hwnt iddynt. Gwelwyd sut bod yr agweddau hyn yn ymgorffori trywyddau ehangach gweithiau Foucault ar y pryd, ac felly, sut gellir deall fod ei weithiau yn eu cyfanrwydd yn ymgais i wireddu goleuedigaeth.

Gan hynny, gallwn droi yn awr i ail ran y traethawd, gan edrych ar ddau fframwaith gwahanol a ddefnyddiwyd i honni perthynas rhwng gweithiau'r ddau feddyliwr. Edrychaf, yn gyntaf, ar ddarlun Habermas o'u perthynas fel cyfarfyddiad rhwng dau feddyliwr gwrth-oleuedig, cyn edrych ar ymgais Foucault i ddefnyddio thema debyg i bwysleisio natur goleuedig ei weithiau a gweithiau Ysgol Frankfurt wrth estyniad. Adeiladaf a benthyciaf ar

y themâu sydd eisoes wedi'u cyflwyno yma er mwyn dangos methiannau'r ddau fframwaith hwn.

Rhan 2: Dwy fframwaith annigonol o berthynas gweithiau Adorno a Foucault.

Pennod 3: Habermas a'r Habermaswyr: gwrth-oleuedigaeth a'r modern.

Rhan 1 o Bennod 3: Trosolwg o ddealltwriaeth Habermas a'r Habermaswyr o berthynas gweithiau Adorno a Foucault.

Cyflwyniad i drafodaeth Habermas a'r Habermaswyr o weithiau Adorno a Foucault.

Yn y penodau agoriadol, dangosais berthnasedd goleuedigaeth fel thema i drafodaeth ar berthynas Adorno a Foucault, ynghyd ag awgrymu'r angen am drafodaeth newydd o'u gweithiau, trafodaeth fyddai'n talu sylw i'w hagweddau rhyddfrefniol a goleuedig. Yn y bennod hon, cyflwynaf a heriaf ddadansoddiadau eithriadol ddylanwadol Habermas a'r Habermaswyr ar berthynas gweithiau Adorno a Foucault yng nghyd-destun yr Oleuedigaeth. Gan feddwl am weithiau'r meddylwyr yn unigol prin y gellid enwi meddylwyr a gafodd fwy o ddylanwad ar ein dealltwriaeth o weithiau Adorno a Foucault na'r dadansoddwyr hyn. Hyd heddiw mae'r "trafodaeth Foucault-Habermas" yn bwnc llosg, ac mae cyhoeddiadau dirifedi ar y pwnc.¹ Yn yr un modd, mewn trafodaethau diweddar o weithiau Adorno, gwelwn wrthdrawiad anorfod gyda dadansoddiad Habermas o'i weithiau.² Gan feddwl am y pwnc o berthynas y ddau feddyliwr, a hynny yng nghyd-destun "goleuedigaeth", mae gwrthdrawiad yn anochel. Habermas sy'n gosod y fframwaith ar gyfer deall perthynas y ddau yn y cyd-destun hwn. Benthycir a datblygir y fframwaith hon gan Habermaswyr diweddarach fel McCarthy, Honneth a Dews. Yn y bennod hon, heriaf eu hymgeision i ddarlunio gweithiau'r ddau feddyliwr fel cyfarfyddiad rhwng dau feddyliwr gwrth-oleuedig, gwrth-fodern, gan adeiladu ar y themâu a gyflwynais eisoes, er mwyn dangos diffygion eu dealltwriaeth a'u dadansoddiadau.

Gwelwn yng ngwaith Jürgen Habermas, prif gynrychiolydd ail genhedlaeth Ysgol Frankfurt, yr honiad mwyaf dylanwadol am berthynas Adorno a Foucault, a hynny yng nghyd-destun amddiffyniad o'r Oleuedigaeth. Ar ddechrau'r 1980au, ac yn cyrraedd ei fynegiant mwyaf cyflawn a grymus yn *Disgwrs Athronyddol Modernrwydd* (1985) cyflwyna Habermas amddiffyniadau o'r prosiect modern, neu brosiect yr Oleuedigaeth, a oedd, yn ei dyb ef, dan fygythiad o bob tu.³ Mae hollt eisoes rhwng gweithiau Habermas a'i ragflaenwyr, a gwelwyd beirniadaeth gyflawn a grymus ohonynt yn ei *magnum opus*, dwy

gyfrol y *Theori o Weithredu Cyfathrebol* (1981).⁴ Fodd bynnag, yn y *Disgwrs*, cyflwyna Habermas feirniadaeth newydd o weithiau Adorno a Horkheimer;⁵ mynna eu bod dan ddylanwad Nietzsche, a digwyddiadau erchyll hanesyddol, yn creu beirniadaeth gyfyngedig, ddryslyd, o'r modern oedd yn tanseilio prosiect yr Oleuedigaeth ei hun.⁶ Gan edrych draw at Ffrainc gyfagos, er y gagendor rhwng y traddodiadau deallusol, gwelodd bod agweddau gwrth-Oleuedig, Nietzscheaidd o'r "un ffunud" â rhai Adorno a Horkheimer yn rhemp yng ngweithiau'r ôl-strwythurwyr, ac yn fwy penodol, yng ngwaith Foucault.⁷ Dangos tebygrwydd am resymau strategol, dangos cyd-fethiant gweithiau'r ddau feddyliwr yw'r bwriad.

Yng nghyd-destun amddiffyn potensial goleuedig a rhesymol y modern y gwelwn honiad Habermas am berthynas a beirniadaeth o weithiau'r ddau feddyliwr. Tra bod Habermas, i raddau, yn beirniadu trwy gyferbynnu ei ddarlun gwahaniaethedig, rhyngoddrychol o reswm a rhesymoli â darlun unochrog, goddrychol y ddau feddyliwr hyn, hoffwn gyfyngu fy hun at esgryn sychion y berthynas y gwêl rhwng gweithiau'r ddau feddyliwr, gan ymhelaethu ar ddarlun Habermas ei hun yn ddiweddarach. Cyflwyna Habermas feirniadaeth ddwys, aml-elfennog. Craidd ei syniad yw bod y ddau feddyliwr yn ymroi i ddull o "feirniadu cyfanedig" [*"totalizing critique"*].⁸ Tu mewn i hyn gwelir, yn gyntaf, ddisgrifiadau tebyg o resymoli ac o'r modern, ac yn ail, gwelir bod problemau'r darluniau hyn o resymoli yn arwain at broblemau tebyg i feirniadaethau'r ddau.

Gan ganolbwyntio ar y pwynt cyntaf, cred Habermas bod Adorno a Foucault yn creu beirniadaeth or-ymosodol, or-gyffredinol o'r broses o resymoli ac o'r modern. Gwelir eu bod yn cyflawni hyn drwy greu darlun lle mae pob cynnydd, pob "rhyddfrefinio moesegol", pob cam yn y broses o resymoli sy'n creu ein cymdeithasau modern, yn celu gwir gyfansoddiad treisgar a gorthrymol y broses o foderneiddio cymdeithas.⁹ Yn y broses hon o resymoli, gwêl y ddau ohonynt fod rheswm yn dod i fod yn gyfan gwbl offerynnol-bwrpasaid. Daw rheswm ei hun yn ddim mwy nac arf gorthrwm, a thrwy hyn, gwelwn gwmp llwyr rheswm wrth iddo asio yn llwyr gyda phŵer gorthrymol. Drwy hyn, crëir darlun lle daw rheswm ei hun i gyfrannu at erchyllterau'r modern. Rhaid i'r ddau anwybyddu'r potensial rhesymol, goleuedig y gall Habermas ei weld mewn modernrwydd, ac felly, dadleuir bod yn rhaid gosod eu gweithiau ymysg gweithiau gwrth-oleuedigwyr.¹⁰ I Habermas, felly, mae Adorno a Foucault ill dau yn creu beirniadaeth gyfanedig mewn dau

ystyr: o feirniadu'r modern yn ei gyfanrwydd, a thrwy hynny, eu bod yn ymwrthod â rheswm.

Mae canlyniadau a chost ddirfawr i weithiau'r ddau ohonynt o gymryd y cam hwn, cost sy'n cael ei amlygu yng "ngwrthddywediadau perfformiadol" gweithiau'r ddau ohonynt.¹¹ Daw gweithiau'r ddau yn hunan-danseiliol, gan gynhyrchu darlun un-ochrog o asiad rheswm yn llwyr gyda phŵer. Gan fod eu beirniadaethau hwy yn ffurf ar reswm, byddai'n rhaid iddynt ddeall eu gweithiau fel dim mwy nag esiampl o'r gorthrwm y dylid ei wrthsefyll. Strwythur bras y berthynas yn ôl Habermas, felly, yw bod yr agweddau sydd o'r "un ffunud"¹² a'i gilydd yn arwain at "ddryswch" tebyg yng ngweithiau ddau feddylwr.¹³ Yn ôl Habermas, felly, cynhyrchir beirniadaeth gan Adorno a Foucault sy'n gwneud mwy na dinistrio potensial goleuedig yr oes fodern; mae hefyd yn dinistrio posibilrwydd beirniadaeth ei hun.

Yn cwmpasu'r agweddau hyn, mae'n rhaid cyflwyno un elfen arall o feirniadaeth Habermas. Dyma'r honiad fod y gwallau a'r gwrthddywediadau sy'n amlygu'u hunain yng ngweithiau Adorno a Foucault yn nodweddiadol o ddull penodol o ddadansoddi, sef dull sy'n ynghlwm ym mharadeim "athroniaeth y goddrych."¹⁴ Daw'r paradeim hwn i fodolaeth wedi tranc metaffiseg gan gyrraedd ei anterth rhwng yr ail ganrif ar bymtheg i'r bedwaredd ganrif ar bymtheg. Yn sicr, Kant yw'r esiampl "*par excellence*", ond fe'i cynrychiolir hefyd gan enwau cyfarwydd fel Descartes, Fichte a Schelling. Yr hyn sy'n gyffredin rhwng y meddylwyr yw'r gred nad oes modd cael gwybodaeth sicr am strwythur realiti ei hun mwyach, ond bod modd cael gwybodaeth sicr o'n meddyliau ein hunain. Gan hyn, seiliant wybodaeth yn hunanymwybyddiaeth y goddrych, gan weld modd i gael gwybodaeth gyfanfydol, fythol drwy fethod o "fewnsylliad" a myfyrdod."¹⁵ Fodd bynnag, i Habermas, caiff y paradeim hwn ei danseilio a'i ddihysbyddu gan feddylwyr diweddarach fel Feuerbach, Marx a Kierkegaard, wrth iddynt bwysleisio natur hanesyddol yr ymwybod. Drwy hyn, mae'r goddrych a'i ymwybyddiaeth yn newid drwy hanes, felly, nid yw hunanymwybyddiaeth y goddrych yn beth y gellir ei ddefnyddio i seilio gwybodaeth gyfanfydol arno mwyach.¹⁶

Mae'r feirniadaeth fod y ddau feddylwr yn aros ym mharadeim athroniaeth y goddrych yn sicr yn ymddangos yn rhyfedd. Wedi'r cyfan, mae'r ddau yn feirniadol tu hwnt o'r darlun o'r goddrych cyfansoddiadol, sy'n nodweddiadol o athroniaeth y goddrych, gan

79

ddilyn y paradeim hwyrach, gan bwysleisio bod gwir gyfansoddiad y goddrych a'r ymwybyddiaeth mewn ffenomenau cymdeithasol, hanesyddol: boed perthnasau o bŵer, yn achos Foucault, neu cymdeithas gyfalafol yn achos Adorno.¹⁷ Eto, er bod Habermas yn derbyn bod y ddau yn feirniadol o'r paradeim goddrychol, mynna eu bod yn benthyg darlun sylfaenol y paradeim hwn o resymoldeb: darlun o resymoldeb a fodelwyd ar oddrych sydd wedi ei ynysu yn gweithredu ar fyd o wrthrychau allanol.¹⁸

Mae hwn yn broblem aruthrol yn nhyb Habermas. Gan fod y paradeim goddrychol a'i gysyniad o reswm wedi cyrraedd pwynt ei ddi-hysbydd-dod,¹⁹ mae'n rhaid troi at baradeim ôl-fetaffisegol, rhyngoddrychol gyda chysyniad o resymoldeb wedi'i fodelu ar oddrychau yn cyfathrebu â'i gilydd. Tynged beirniadaeth, fel un Adorno a Foucault, sy'n glynu wrth resymoldeb y paradeim blaenorol yw beirniadaeth hunan-danseiliol a nodweddwyd gan wrthddywediadau niferus.²⁰

Yn ychwanegol at hyn, mae'n rhaid deall bod y darlun hwn o ragoriaeth rheswm cyfathrebol wedi'i seilio yn nealltwriaeth Habermas o resymoli'r bywyd-fyd. Tra bod gan y broses hon o resymoli wreiddiau hynafol iawn, y cam mwyaf perthnasol yma yw'r newid oddi wrth fyd-olygon crefyddol-fetaffisegol cymdeithas draddodiadol i fyd-olygon modern neu ôl-draddodiadol cymdeithasau modern.²¹ Yn y newid hwn, diffrwyd potensial rhesymol, cyfathrebol yn nhyb Habermas, lle nad yw normau yn derbyn eu cyfiawnhad mwyach drwy rym traddodiad, ond yn y pendraw, drwy broses o gyfathrebu rhyngoddrychol sydd wedi'i seilio ar gytundeb rhesymol.²² Mae'r potensial rhesymol hwn, "y prosiect modern", yn darganfod ei fynegiant grymusaf yng ngweithiau meddylwyr yr Oleuedigaeth ei hun. Drwy'r oes fodern, gwelir "y bywyd-fyd" modern yn cael ei resymoli yn ôl y llinellau sy'n cael eu portreadu yng ngweithiau'r meddylwyr hyn.²³ Gan hynny, gellir dweud bod y potensial rhesymol, rhyngoddrychol hwn, ar yr un pryd yn botensial goleuedig yng ngwaith Habermas. Drwy hyn, gwelwn yng ngwaith Habermas ryngblethiad cymhleth rhwng meddu ar ddarlun cywir o resymoli, medru beirniadu'n gyson, a bod yn oleuedig. Dyma, yn y pendraw, sydd y tu cefn i'w feirniadaethau o Adorno a Foucault.

Yn y bennod hon hoffwn gyflawni dwy dasg. Yn gyntaf, gan fod darlun Habermas a'r Habermaswyr wedi bod mor ddylanwadol, hoffwn ddangos hyd a lled y berthynas a welant rhwng gweithiau Adorno a Foucault. Gwnaf hyn mewn tri cham. Yn gyntaf, edrychaf ar ddealltwriaeth Habermas o resymoli, ynghyd â'r modd mae'n deall fod potensial

goleuedig, rhesymol modernrwydd yn deillio o'r broses o resymoli'r bywydfyd, gan amlygu'r cyswllt hwn gyda'r Oleuedigaeth ei hun. Yn ail, edrychaf ar ei feirniadaeth rymus o weithiau'r ddau yn *Disgwrs Athronyddol Modernrwydd* [1985]. Hoffwn ddangos yma hefyd sut y deallodd Habermas mewn traethawd bod tro pedol hwyr Foucault at yr *Aufklärung* yn gyfaddefiad o'r methiannau a nodwyd yn y *Disgwrs*. Yn drydydd, hoffwn fanylu ar strwythur y berthynas a wêl rhwng gweithiau'r ddau, gan edrych ar sut atgynhyrchir y strwythur hwn yng ngweithiau un o'r Habermaswyr, sef gwaith Honneth, y *Feirniadaeth o Bêr*.

Yn ail ran y bennod byddaf yn cynnig beirniadaeth lem o ddealltwriaeth Habermas a'r Habermaswyr. Dadleuaf fod yr Habermaswyr yn creu eu darlun hwy o'r "Oleuedigaeth," ond yn fwy na hynny, yn creu'r darlun tywyllaf posib o weithiau Adorno a Foucault er mwyn cyfiawnhau'r math o berthynas y maent am ei honni. Hoffwn yn y fan hon bwysleisio'r gair "creu." Wrth edrych ar ddarluniau Adorno a Foucault yn fanylach, gwelwn fod y ddealltwriaeth Habermasaidd yn camddeall ac yn anffurfio eu gweithiau mewn modd sylfaenol.

3.1.1. Habermas a rhesymoli: goleuedigaeth a photensial rhesymol y modern.

Dealla Habermas a'r Habermaswyr eu hymdrech fel un sy'n ceisio deall yr un ffenomenau ag Adorno a Foucault, sef natur rhesymoli a natur y modern.²⁴ Term yw "rhesymoli" [*"rationalization"*] sy'n cael ei gyflwyno gan y cymdeithasegydd Max Weber i ddynodi newid *syniadaethol* mewn byd-olygon sy'n cyd-fynd ac yn peri newidiadau *cymdeithasol*.²⁵ I Weber, yn y cyn-fodern, gwelwyd darlun hudol-fytholegol o reswm oedd yn sylweddol ac unedig. Gan feddu ar y darlun hwn, wynebwyd yr unigolyn gan gosmos oedd yn loyw gan ystyr. Fodd bynnag, drwy'r oes fodern, gwelwyd y syniadau hyn yn cael eu rhesymoli, eu "dadrithio", wrth i reswm ddod yn fwyfwy pwrpasaid a ffurfiol, a'i fodelu ar fathemateg a gwyddoniaeth naturiol.²⁶ Yn y broses hon o "ddadrithio'r" byd, gwelwyd colled ystyr.²⁷ Yn ôl Weber, arweinia'r newid syniadaethol hyn at newidiadau cymdeithasegol, wrth i'r rhesymoldeb gwyddonol, bwrpasaid gael ei ymestyn i "ymarweddiad bywyd ei hun."²⁸ Gwelwyd "ardaloedd o fywyd cymdeithasol, yn enwedig yr economi a gweinyddu, yn cael eu trefnu yn ôl criteria rhesymoldeb ffurfiol, pwrpasaid."²⁹ Sgil-ffaith hyn, i Weber, yw twf mewn biwrocratiaeth a cholli rhyddid. Gwelwn ddarlun tywyll o'r unigolyn wedi ei

gaethiwo'n gynyddol yng "nghragen dur" [*"Stahlhartes Gehäuse"*] modernrwydd.³⁰

Yn erbyn portread Weber, ac yn erbyn darluniau Adorno a Foucault, fel y gwelwn yn y man, drwy'r wythdegau, cyflwyna Habermas ddarlun gwahaniaethedig o resymoli sy'n caniatáu iddo feirniadu sgil effeithiau drwg y broses heb golli golwg ar y nodweddion da.³¹ Gwna hyn drwy wahaniaethu rhesymoli'r bywydfyd, a nodweddwyd fel proses o ddiffwyno'r potensial rhesymol, goleuedig, oddi wrth resymoli systemig, a nodweddwyd yn nhermau twf mewn rheswm offerynnol. Yn y darlun hwn, ni welwn alargan am y cynfodern, ond yn hytrach, gwelwn ddathliad amwys o'r potensial rhesymol bregus gaiff ei drosglwyddo i ni drwy'r broses o resymoli'r bywydfyd.

Hoffwn ddechrau'r drafodaeth drwy ganolbwyntio ar y darlun o resymoli'r bywydfyd. Nodwedd enwocaf y cyfnod hwn o weithiau Habermas yw ei ddarlun o reswm cyfathrebol, rhyngoddrychol. Mae Habermas, drwy'r dull o "ail-adeiladu rhesymegol", yn ceisio ail-adeiladu rhagdybiaethau amhroblematig cyfranwyr cymwys mewn sefyllfa o ddefnydd arferol iaith yn y broses o geisio cyrraedd dealltwriaeth.³² Ceisia ail-adeiladu'r hyn byddai'n gwneud i rywun dderbyn "gweithred-leferydd" cyfranogwr cymwys, gan mai cytundeb o'r fath sy'n caniatáu cyd-lynu gweithredoedd yng nghyd-destun y bywydfyd.³³ Yn y pendraw, dealla nad cyd-ddiddordeb strategol na chymhelliant normau cymdeithasol cyffredin sy'n peri derbyniad, ond y gwarant [*"Gewähr"*] mae siaradwr yn barod i'w gynnig i gefnogi ei osodiad.³⁴ Mae cyfrannwr cymwys wedi meistroli system gyfan o "berthnasau byd" ac o "honiadau dilysrwydd mewn modd gwahanadwy", ac ar sail y rhain gall asesu rhesymoldeb neu afresymoldeb y warant mae'r cyfrannwr arall yn ei gyflwyno mewn gweithred-leferydd [*"speech-act"*] yn ôl criteria penodol.³⁵

Mewn disgwrs, yng nghyd-destun y bywydfyd modern, mae'r honiadau ddilysrwydd a'r criteria a ddefnyddir i'w barnu wedi'u rhannu'n dair rhan: i) honiadau at wirionedd, lle mae'r siaradwr yn cyfeirio at rywbeth yn y byd gwrthrychol [y "cyfanrwydd o'r cyflyrau o fater mewn bodolaeth"]; ii) honiadau at "gywirdeb", sy'n ddibynnol ar rywbeth yn y "byd cymdeithasol cyfrannol" ["y cyfanrwydd o ryngberthnasau rhyngbersonol o grŵp cymdeithasol sy'n rheoleiddiedig yn ddilys"], neu, iii) honiadau at eirwiredd, sy'n ddibynnol ar rywbeth yn ei fyd goddrychol ei hun ["fel y cyfanrwydd o

brofiadau sydd gan un fynediad breintiedig atynt”].³⁶

Gan ganolbwytio ar yr honiadau at gywirdeb, sef prif ddiddordeb Habermas,³⁷ dealla fod yn rhaid asesu cywirdeb y norm drwy ddwy egwyddor: “yr egwyddor o gyfanfydoldeb” (Egwyddor G) a’r egwyddor o ddisgwrs (egwyddor D).³⁸ Yn Egwyddor G, felly, mae’n rhaid i “*bawb* sydd wedi’u heffeithio dderbyn canlyniadau a sgil effeithiau cadwraeth gyffredinol [y norm] sy’n medru cael eu rhagweld ar gyfer boddhad diddordebau pawb (a bod y canlyniadau hyn yn amgenach na’r posibiladau amgen eraill gwybyddus ar gyfer rheoleiddio).” Yn ail, mae’r egwyddor o ddisgwrs; gall normau ond hawlio dilysrwydd sy’n “cwrdd (neu’n medru cwrdd) â chymeradwyaeth pawb sydd wedi’u heffeithio yn eu cymhwysedd fel *cyfranogwyr mewn disgwrs ymarferol*.”³⁹ I fenthyg esiamp D. Huw Rees, byddai honni “na ddylem gaethiwo pobl”, sy’n mynegi rhywbeth am berthynas normadol sy’n bodoli rhwng pobl yn ein byd rhyngoddrychol, yn golygu y byddai’r

egwyddor yn cydymffurfio i (G) a (U)- y byddai’n derbyn cytundeb dan amodau delfrydol o ddisgwrs gan bob plaid yr effeithiwyd arnynt yn yr hir dymor. Gallai fy nghyd-siaradwr herio’r honiad hwn drwy gwestiynu os byddai’r gosodiad mewn gwirionedd yn pasio’r profion o (G) a (D).⁴⁰

Er nad yw’r cyfrannwr yn ymwybodol ei fod yn gwneud hyn, gan fod ei allu i farnu dilysrwydd gosodiad ar gael mewn modd sythweledol iddo, cred Habermas bod modd ailadeiladu’n rhesymol yr amodau hyn, gan droi’n echblyg yr hyn oedd yn wybyddus yn ymhlyg.⁴¹ Beth sy’n rhaid deall yw bod y ffurfiau hyn o ymresymu yn deillio o’r modd y mae goddrychau wedi eu cymdeithasoli yn y bywydfyd modern, sydd wedi ei resymoli.

Gan gynnig rhai sylwadau ar y syniadau hyn, gwelwn nad darlun o reswm a fodelwyd ar oddrych yn gweithredu ar fyd o wrthrychau allanol a welwn, sef paradeim athroniaeth y goddrych, ond darlun rhyngoddrychol, o gydnabyddiaeth unigolion o’i gilydd sy’n deillio o’r broses o gyfathrebu.⁴² Yn fwy na hyn, fodd bynnag, gwelwn ddelfryd ymhlyg yn y broses o gyfathrebu, o gyfiawnhau a chydlynu gweithredoedd nid trwy rym normadol traddodiad sy’n bodoli eisoes, na thrwy gymhelliad strategol, ond mewn rhai achosion, trwy “rym di-rym y ddadl orau.”⁴³ Fodd bynnag, yn lle ffocysu ar hyn hoffwn drafod sut mae’r galluoedd hyn a’r ddelfryd resymol fodern hon wedi’i seilio mewn darlun penodol o

resymoli'r bywydfyd, proses yn ôl Habermas sydd â'i wreiddiau yn yr Oleuedigaeth ei hun.

Rhaid dechrau drwy gynnig diffiniad o'r "bywydfyd" [*"Lebenswelt"*]. Dynoda'r term "y bywydfyd", yng ngwaith Habermas, yr hyn sydd yn "orwel trosgynnol" i ymwneud goddrychau â'i gilydd yn y broses o gyrraedd dealltwriaeth.⁴⁴ Dyma "graidd symbolaidd" cymdeithas, y "stoc o batrymau dadansoddiadol" gaiff eu "trosglwyddo'n ddiwylliannol" a'u "trefnu'n ieithyddol." Dyma ffynhonnell y galluoedd sydd ar gael i gyfathrebwyr cymwys, yng ngeiriau Habermas, "ffynhonnell diffiniadau o sefyllfaoedd gaiff eu rhagdybio gan y cyfranwyr i fod yn amhroblematig."⁴⁵

Tra bod y galluoedd i asesu'r warant mae siaradwr arall yn barod i'w gynnig ar gael mewn modd amhroblematig i siaradwr cymwys, rhaid deall bod y galluoedd hyn yn ganlyniad proses o resymoli byd-olygon. Geilw Habermas y broses hon yn "brosiect modernrwydd", sy'n ganlyniad proses o esblygiad cymdeithasol, ac yn darganfod ei fynegiant grymusaf yng ngweithiau athronwyr yr Oleuedigaeth ei hun.

Hoffwn edrych yn fanylach ar y broses hon o resymoli. Gwêl Habermas broses o resymoli ar ddechrau'r oes fodern gyda dadfeiliad rheswm sylweddol i dri maes gwerth diwylliannol gwahanol; gwyddoniaeth, cyfraith ôl-draddodiadol a moeseg, a chelf awtonomaidd.⁴⁶ Cysyllta'r dadfeiliad hyn yn uniongyrchol â'r Oleuedigaeth ei hun:

Prosiect modernrwydd fel y cafodd ei fformiwleiddio gan athronwyr yr Oleuedigaeth yn y ddeunawfed ganrif yw datblygiad diwyro'r gwyddoniaethau "gwrthrycheddol", o seiliau cyfanfydol moeseg a'r gyfraith, ac o gelf awtonomaidd, oll yn ôl eu rhesymeg fewnfodol eu hunain.⁴⁷

Drwy fodernrwydd, caiff y datblygiadau hyn eu cyfundrefnoli'n [*institutionalize*] gynyddol yn strwythurau'r bywydfyd modern. Gwêl Habermas bod y rhesymoli hyn yn peri rhesymoli mewn bydolwg sy'n arwain at "ddealltwriaeth ddatganoledig" gaiff ei ffurfio o "stoc ffurfiol o strwythurau cyfanfydol o ymwybyddiaeth gaiff eu mynegi yn y "meysydd gwerth diwylliannol" [*"cultural value spheres"*] sy'n datblygu yn ôl eu rhesymeg eu hunain, yn ôl y safonau haniaethol o wirionedd, cywirdeb normadol a dilysrwydd [neu "eirwiredd"]."⁴⁸ Dyma'r rhaniad gaiff ei gyfundrefnoli yn strwythur y bywydfyd modern,⁴⁹ a'r gwahaniaethiadau hyn a ddefnyddia'r cyfranwyr cymwys i asesu rhesymoldeb neu afresymoldeb gosodiad siaradwr cymwys arall.⁵⁰

Nid galargan Weberaidd am sgil-effeithiau negyddol y modern a welwn yn

Habermas, ond dathliad amwys o'r potensial brau rhesymol gaiff ei gynnig i ni. Yng ngwaith Weber, deallwyd y broses o resymoli fel "dadrithiad y byd." Nodweddwyd yr oes gynfodern, gan "ymdeimlad cysegredig o gyfanrwydd a chymod rhwng yr hunan a'r byd," boed hynny'n cael ei gynnig gan "fyth, hudoliaeth, crefydd neu natur mewnfodol" [*"immanent nature"*]. Wrth i'r ffurf hwn gael ei ysgubo ymaith gan dwf rheswm offerynnol, dinistriwyd yr undod hwn, gan arwain at oes a nodweddwyd gan "haniaethu, estroni, di-gartrefedd, a'r 'broblem o ystyr.'" ⁵¹ Gwelir pwynt cyffredin yng ngwaith Habermas, wrth iddo ddeall fod dadfeiliad y ffurf sylweddol, fetaffisegol-grefyddol o reswm ar ddechrau'r cyfnod modern, yn cyflwyno problem o "hunan-sicrwydd" [*"Selbstvergewisserung"*] i'r oes ganlynol, ⁵² ond yn sgil hyn, dealla hefyd bod math o "feirioli cyfathrebol" yn digwydd. ⁵³ Wrth i greddau traddodiadol golli tir, mae'r modd y caiff cytundeb ei ddiogelu yn dibynnu lawer llai ar gytundebau sydd eisoes wedi'u diogelu'n normadol [*"normatively secured"*] (h.y. cyn trafodaeth) gan gonsensws metaffisegol-grefyddol. Mae'n dibynnu bellach lawer mwy ar drafodaeth sy'n anelu at gyrraedd cytundeb cyfathrebol, lle gellir gwireddu'r ddelfryd o "rym ddi-rym y ddadl orau". ⁵⁴ Drwy'r datblygiadau hyn, mae'r ffurf wahaniaethedig o reswm, ffurf sy'n amlwg yn gysylltiedig gyda gweithiau meddylwyr yr Oleuedigaeth, yn peri newid yn yr ymwybyddiaeth fodern, gan ddiffrwyno potensial goleuedig, beirniadol.

Beth sy'n digwydd i'r sgil effeithiau negyddol a ddeilliai, yn nhyb Weber, o'r broses o resymoli? Ni welwn ddathliad syml o'r modern yng ngwaith Habermas. Tra bod potensial rhesymol yn cael ei ddiffrwyno drwy resymoli'r bywydfyd, mae rhesymoli'r bywydfyd yn ei dro yn diffrwyno ffurf arall o resymoli, rhesymoli'r system, sy'n gynyddol ddod i beryglu'r potensial rhesymol hyn. ⁵⁵ Rhaid deall beth yw persbectif y system ar gymdeithas, sut caiff ei rhesymoli, a sut y medr hyn ddod i beryglu'r potensial goleuedig sydd ymhlyg yn strwythurau'r bywydfyd rhesymoledig.

Medrwn ddweud fod y bywydfyd a'r system yn ddau bersbectif gwahanol ar gymdeithas, ac er mwyn deall natur cymdeithas yn gywir, mae angen i theori gymdeithasol feirniadol feddu ar y ddau bersbectif. Mae persbectif y bywydfyd yn bersbectif mewnol, sy'n canolbwyntio ar ymwneud asiantau cymdeithasol gyda'i gilydd, lle cymdeithasolir asiantau drwy "fecanweithiau o gyfathrebu ieithyddol sydd wedi'u cyfeirio at honiadau dilysrwydd." ⁵⁶ Yn y persbectif hwn, canolbwyntir ar sut mae asiantau yn ail-gynhyrchu

cymdeithas ar y lefel symbolaidd.⁵⁷ Mae persbectif y system, ar y llaw arall, yn bersbectif allanol ar gymdeithas, ar sut mae cymdeithas yn cynnal ac atgynhyrchu ei hunan mewn modd materol. Yn y cyd-destun hwn, derbynia gweithredoedd asiant “werth ffwythiannol yn ôl eu cyfraniad at gynhafiaeth y system.”⁵⁸

Fel y gwelwyd rhesymoliad o’r bywydfyd, gwelwyd hefyd rhesymoliad o’r system. Daw system yn “fwy rhesymol wrth i’w gymhlethdod gynyddu; hynny yw, wrth i’w amrediad o addasu i newidiadau amgylcheddol gynyddu.”⁵⁹ Gwelwn hyn yn nhwf cyfalafiaeth a systemau gweinyddu wrth i gymdeithasau ehangu eu gallu i atgynhyrchu’r materol. Gwelwn broses o resymoli a yrrwyd gan safon o effeithlonrwydd, a lywiwyd gan “gyfryngau tywys wedi’i dadiethyddu [*“de-linguistified”*] [sef arian a phŵer]” a thrwyddyt, mae systemau o weithrediadau sy’n “anelu at lwyddiant yn cael eu gwahaniaethu.”⁶⁰ Y “paradocs” a welwn mewn modernrwydd yw bod y datblygiadau systemaidd, gaiff eu galluogi gan resymoli’r bywydfyd, yn dod i beryglu’r potensial rhesymol sydd ymhlyg yn y bywydfyd.⁶¹ Gwelwn y bywydfyd, gaiff ei reoli gan weithredu cyfathrebol sy’n anelu at gyrraedd ddealltwriaeth, yn cael ei dreiddio’n gynyddol gan fathau systemig o weithredu, gweithredu sy’n anelu at lwyddiant gweithred benodol. Dyma ddarlun enwog Habermas o “drefedigaethu’r bywydfyd.”⁶² Gwêl sgil-efeithiau dirfawr i hyn, o “ymdlodiad diwylliannol” a “phetheiddio” [*“reification”*] cynyddol o ffenomenau cymdeithasol.⁶³

Fodd bynnag, mae’r broses o drefedigaethu ymhell o fod wedi’i gyflawni. Gan hynny, gall Habermas barhau i weld potensial bregus, rhesymol, goleuedig ymhlyg yn nhrefniant y Gorllewin modern. Dim ond drwy’r darlun gwahaniaethedig o reswm ac o resymoli y gellir, yn nhyb Habermas, gadw golwg ar y potensial rhesymol sy’n cael ei drosglwyddo i ni o’r Oleuedigaeth ei hun, o fedru cyd-lynu gweithredoedd drwy “rym di-rym y ddadl orau”,⁶⁴ a beirniadu sgil effeithiau negyddol y broses o resymoli. Yng nghyd-destun trafodaeth o weithiau Adorno a Foucault, gwelwn yr Habermaswyr yn glynu i’r darlun hwn o reswm a rhesymoli, a beirniedir darluniau Adorno a Foucault mewn cyferbyniad â’r darlun hwn.

3.1.2. Adorno a Foucault: peryglon beirniadaeth gyfanedig.

3.1.2.1. Cyflwyniad.

Gan edrych ar weithiau Habermas a’r Habermaswyr, mae’r tebygrwydd “trawiadol”⁶⁵

rhwng gweithiau Adorno a Foucault yn deillio o gymharu *Dilechdid Goleuedigaeth* Adorno a Horkheimer, â phrif waith cyfnod achyddol Foucault, *Disgyblaeth a Chosb*.⁶⁶ Ailadroddir yr honiad hwn drwy weithiau'r Habermaswyr. Yng ngwaith Habermas ei hun, gwelwn ddau lefel i'r honiad o berthynas. Yn gyntaf, gwelwn berthynas fras sy'n cynnwys y rhan fwyaf o'r traddodiad gorllewinol. Yn ail, a thu mewn i'r berthynas gyntaf, gwelwn berthynas agos iawn wrth i'r ddau greu beirniadaeth gyfanedig o'r modern.

Ar y lefel gyntaf, gwêl Habermas ffurf o feirniadaeth o resymoldeb a seiliwyd yn yr egwyddor o oddrychedd sydd "heb newid yn sylweddol o Hegel a Marx hyd at Nietzsche a Heidegger, o Bataille a Lacan i Foucault a Derrida."⁶⁷ Dudalen yn hwyrach, ychwanega Adorno a Horkheimer at y rhestr hon hefyd.⁶⁸ Dealla'r athronwyr hyn fod rheswm goddrychol yn ceisio "dinoethi a thanseilio" pob math o "rwystrau, ecsploetiaeth a diraddio ag estroniad", ond yn y pendraw bod hwn yn arwain at "orthrwm anorchfygol rhesymoldeb"⁶⁹ a seiliwyd yn "ffug-absoliwt" rheswm goddrychol.⁷⁰ Tra bod yr athronwyr hyn am feirniadu'r rheswm goddrychol, sydd i'w feio am y tueddiadau dinistriol hyn, a symud heibio i'r paradeim hwnnw, mynna Habermas eu bod oll yn ail-adrodd y model goddrychol o resymoldeb goddrychol, o "hunan-arddeliad goddrych a ynyswyd" yn gweithredu ar fyd o wrthrychau allanol, yn eu gweithiau eu hunain.⁷¹ Gan fod y paradeim goddrychol wedi cyrraedd pwynt ei ddi-hysbydd-dod nid oes adnoddau ynddo i greu darlun cyson mwyach.⁷² Canlyniad hyn yw bod dadansoddiadau'r holl feddylwyr uchod yn arwain at gyfres o *aporiau*.⁷³

I Habermas dengys yr *aporiau* yr angen i newid paradeim, i fodel rhyngoddrychol o resymoldeb a seiliwyd ar ymwneud goddrychau â'i gilydd.⁷⁴ Tu mewn i'r grŵp eang hyn o feddylwyr, gwêl Habermas berthynas clos iawn rhwng gweithiau Adorno a Foucault. Arddelir debygrwydd gweithiau Adorno a Foucault gan Habermas o'r tro cyntaf y crybwyllodd enw Foucault. Mewn cyfweiliad ym 1978 gwelodd fod "beirniadaeth [Foucault] o'r ffurfiau a normau o resymoldeb bwrgeisiol mewn meddygaeth, cyfraith, a rhywioldeb" eisoes wedi eu "rhagweld" gan *Dilechdid Goleuedigaeth*.⁷⁵ Fodd bynnag, mae'n rhaid aros tan yr wythdegau, yng nghyd-destun amddiffyniadau Habermas o'r prosiect modern, i weld sylwedd y berthynas hon. Yn y cyd-destun hwn, ar ddechrau ei drafodaeth ar fethiannau gweithiau'i ragflaenwyr, Adorno a Horkheimer, gwelwn y darlun

canlynol.

“Yn eu llyfr tywyllaf”, *Dilechdid Goleuedigaeth*, gwêl Habermas fod Adorno a Horkheimer yn ymuno â meddylwyr gwrth-oleuedig fel Nietzsche er mwyn “cysyniadoli proses o hunan-ddinistr yr Oleuedigaeth. Yn eu dadansoddiad hwy, nid yw’n bosib mwyach i osod gobaith yng ngrym rhyddfrefiniol goleuedigaeth.” Tra nad yw Habermas ac ail genhedlaeth Ysgol Frankfurt “mwyach yn rhannu’r dymer, yr agwedd hon”⁷⁶ gwelir “rhai awduron ôl-strwythurol fel Derrida a’r Foucault diweddar” [h.y. y Foucault achyddol] o dan ddylanwad Nietzsche yn adfer agweddau sydd o’r “un ffunud” ag agweddau Adorno a Horkheimer yn y *Dilechdid*.⁷⁷ Dealla Habermas fod safbwyntiau o’r fath o reidrwydd yn arwain at “ddryswch”, ac atal y dryswch hwn rhag lledu yw ei fwriad.⁷⁸

Agweddau tebyg yn arwain at ddryswch tebyg yw craidd y berthynas wêl Habermas rhwng gweithiau’r ddau. Yng ngweithiau Adorno a Foucault, crëir beirniadaeth gyfanedig o’r modern. Arweinia agweddau’r ddau atynt i greu darlun o foderneiddio fel proses gyfan gwbl orthrymol. Drwy weld bod rheswm ei hun yn newid yn y broses hon, a’i fod yn asio’n llwyr gyda gorthrwm, nid oes modd mwyach iddynt gyfiawnhau eu beirniadaethau. Oherwydd hyn, mae’n rhaid lleoli’r ddau ohonynt yn nhrydydd cam hanes beirniadaeth.

Cynigia Habermas achyddiaeth mewn tair-rhan o ddatblygiad beirniadaeth, gan osod gweithiau Adorno a Foucault yn y trydydd cam. Yn y cam cyntaf, gwelwn yr Oleuedigaeth, lle chwelir byd-olygon traddodiadol. Yn yr ail gam, gwelwn y feirniadaeth o ideoleg, lle beirniedir “honiadau gwirionedd” [*“truth claims”*] theorïau. Yn hytrach na gweld bod yr honiadau hyn yn deillio o egwyddorion rheswm, ceisir datgelu eu bod yn deillio o ragdybiaethau sy’n cynrychioli hunan-ddiddordeb y damcaniaethwr a’i grŵp cymdeithasol. Esiaml o’r ffurf hon o feirniadaeth byddai beirniadaethau Marx. Cedwir delfryd yr Oleuedigaeth o reswm, gan ei ddefnyddio i feirniadu afreswm. Yn y trydydd cam, fodd bynnag, gwelwyd ddiwedd goleuedigaeth wrth i feirniadaeth ddod yn gyfanedig, a thanseilio’i hun. Daw’r amheuaeth o ideoleg yn gyfanedig, a dechreuir amau nad yw’r feirniadaeth o ideoleg yn medru cynhyrchu gwirionedd mwyach.⁷⁹ Daw beirniadaeth yn gyfanedig, pan dry ar sail ei ddilysrwydd, sef rheswm.⁸⁰ Rhaid meddu ar “un criterion rhesymol” i feirniadu, yn nhyb Habermas, ond yn y cam hwn, uniaethir rheswm yn llwyr gyda gorthrwm.⁸¹ Drwy weld rhesymoli fel proses o dwf gorthrwm, a phroses lle daw rheswm yn un â’r gorthrwm yma, diddymir y criterion rhesymol sydd ei angen ar weithiau

Adorno a Foucault er mwyn creu beirniadaeth gyson. Mae'r paradocs hwn, o feirniadaeth sydd heb fodd i gyfiawnhau ei hunan fel beirniadaeth, yn arwain at ddryswch llwyr. Drwy ddibrisio potensial y modern i'r graddau hyn, drwy weld y broses o resymoli fel un sy'n arwain at sefyllfa lle mae "rheswm" a "gorthrwm" yn dod yn gyfystyr, gall eu beirniadaethau dim ond fod yn un effaith o bŵer ymysg eraill.⁸² Yn hyn, gwelwn feirniadaeth ddryslud, hunan-danseiliol, sy'n gwadu potensial rhesymol modernrwydd, a thrwyddo, try yn wrth-oleuedig.

Gyda'r braslun hwn yn ei le, hoffwn ffocysu'n fwy manwl ar feirniadaethau Habermas ar weithiau'r ddau feddyliwr, gan ganolbwyntio'n benodol ar y syniad bod y ddau ohonynt yn creu beirniadaeth gyfanedig o'r modern. Dangosaf sut dealla bod y ddau yn gwneud hyn; Adorno a Horkheimer drwy ddarlun o reswm offerynnol, a Foucault drwy ddarlun cyfansoddiadol o bŵer. Wedi manylu ar weithiau'r meddyliwyr yn unigol, dychwelaf at strwythur y berthynas y gwêl rhwng gweithiau'r ddau ohonynt yn fanylach.

3.1.2.2 Beirniadaeth gyfanedig Adorno.

Gan gofio mai Habermas yw prif gynrychiolydd ail genhedlaeth Ysgol Frankfurt, ac mai Adorno a Horkheimer yw prif gynrychiolwyr y genhedlaeth flaenorol, peth rhyfedd yw darganfod beirniadaeth mor chwyrn, mor "chwerw" o weithiau ei ragflaenwyr.⁸³ Wedi'r cyfan, er nad oedd Habermas byth yn gyfan gwbl fodlon gyda gweithiau'r genhedlaeth flaenorol, yn gynnar yn ei yrfa bu'n barod i amddiffyn safbwynt led-Adornaidd yn yr *Ymryson am Bositifiaeth*.⁸⁴ Mae rhaniad amlwg rhwng ei weithiau a'r genhedlaeth gyntaf cyn y feirniadaeth a welwn yma yn yr wythdegau. Eto, mae'n sicr yn werth cwestiynu pam fod Habermas yn deall fod rhywbeth mor ddifrifol yn mynd o'i le yng ngweithiau ei ragflaenwyr nes iddo geisio atal unrhyw un rhag dilyn y trywydd hwnnw. Neu, i gyflwyno cwestiwn arall, mwy uniongyrchol, sut medr dau feddyliwr y mae Habermas yn barod i'w galw, hyd yn oed yma yn ei feirniadaeth, yn "ddau o ddynion yr Oleuedigaeth"⁸⁵ greu beirniadaeth gyfanedig, wrth-oleuedig?

Dealla Habermas fod dau brif reswm dros y cam gwag gaiff ei gymryd gan y genhedlaeth flaenorol. Yn gyntaf, dealla Habermas fod eu profiad hanesyddol yn arwain at deimlad o anobaith llwyr. Bwriad Ysgol Frankfurt, o dan arweiniad Horkheimer, oedd egluro methiant prognosisau Marcsaidd i'w gwireddu eu hunain, sef diffyg chwyldro yn y

gorllewin, erchyllter Staliniaeth yn y Rwsia Sofietaidd, a buddugoliaeth Ffasgaeth yn yr Almaen, gan gadw bwriad rhyddfrefniol y dadansoddiadau Marcsaidd. Felly, yn y cyfnod hwn, roedd dal rhyw lefel o ffydd yn y darlun Marcsaidd, o ryddhau potensial diwylliannol cymdeithas fwrgeisaidd gan rymoedd cynhyrchu datblygedig. Fodd bynnag, gydag erchyllterau'r Ail Ryfel Byd, gwelwyd newid sylfaenol wrth iddynt wynebu sefyllfaoedd lle ymddangosai bod "gwreichion olaf rheswm yn cael eu diffodd mewn cwymp heb unrhyw obaith."⁸⁶

Yn ail, ac yn gysylltiedig â hyn, gwêl fod dylanwad Nietzsche yn eu harwain i fod yn llwyr "ddi-werthfawrogol o gynnwys rhesymol modernrwydd."⁸⁷ Gwêl Habermas gytundeb rhwng gweithiau Adorno a Nietzsche, gyda darluniau tebyg o darddiad goddrychedd, hyd at feirniadaeth debyg o wybodaeth a moeseg.⁸⁸ Yn y pendraw, gwêl Horkheimer ag Adorno fodernrwydd diwylliannol drwy'r un "opteg gyfyng" â Nietzsche, lle ni welant ond "rhwymiad rheswm a gorthrwm, pŵer a dilysrwydd" ymhob man.⁸⁹ Mae'r myopia deallusol hwn yn peri iddynt gael eu dallu i'r potensial cyfathrebol sydd ar gael yn y modern.⁹⁰ Tra bod Nietzsche'n ddigon bodlon gyda chanlyniadau ei weledigaeth, sef bod asiad rheswm a phŵer yn gadael dim mewn lle ond "brwydr anghymodadwy" rhwng pwerau gwahanol, mae Adorno a Horkheimer yn parhau i ddymuno i'w beirniadaeth gael effaith o "ddatgeliad" ["*unmasking*"].⁹¹ Yn hyn, tra bod eu dadansoddiadau'n cael eu llygad dynnu gan ddarlun Nietzsche, ni fedrant ymroi yn llwyr iddo ychwaith.⁹² Dan ddylanwad y profiad hanesyddol uchod, a than ddylanwad Nietzsche, gwêl fod y ddau ohonynt yn ymroi i feirniadaeth gyfanedig sy'n dibrisio'r modern yn ei gyfanrwydd.

Sut, felly, y daw beirniadaeth yn gyfanedig yn *Dilechdid Goleuedigaeth* Adorno a Horkheimer? Dealla Habermas fod "dilechdid goleuedigaeth" yn dynodi proses o resymoli deallusol a chymdeithasol. Cyflwynir "banorama" o ddigwyddiadau drwy'r llyfr sy'n dangos twf di-baid rheswm offerynnol drwy hanes, proses sy'n dwysau yn yr oes fodern nes bod rheswm ei hun yn dod yn llwyr offerynnol.⁹³ Gwêl Adorno a Horkheimer, gan ddilyn Nietzsche a Schopenhauer, darddiad rheswm mewn hunangadwraeth. Rheswm yw'r offeryn a ddefnyddia dynoliaeth i ennill rheolaeth dros natur allanol beryglus ag estron. O'r cychwyn, felly, mae'r defnydd o reswm, neu "oleuedigaeth", ynghlwm wrth reolaeth, mae'n "ffurf o feistrolaeth bwrpasaid rhesymol o natur a greddf."⁹⁴ Felly, drwy'r ddealltwriaeth hon mae rheswm o'r cychwyn cyntaf ynghlwm â thardd mythig, cyn-

rhesymol, sef galluogi hunangadwraeth a rheolaeth.

Dealla Habermas fod y defnydd offerynnol o reswm yn anffurfiad o reswm, yn nhyb Adorno.⁹⁵ Yn ei ffurf anffurfiedig, daw rheswm, drwy hanes, yn ddim mwy nag arf ar gyfer rheolaeth, ar gyfer gorthrwm, boed o natur allanol neu natur fewnol (yn yr ystyr o reoli greddfau, neu dros fodau dynol eraill). Eironi mawr y broses o resymoli, felly, yw bod yr hyn oedd i sicrhau hunangadwraeth, yn yr oes fodern, yn dod i beryglu goroesiad dynoliaeth ei hun.⁹⁶ Drwy ddangos cyswllt “goleuedigaeth” a “myth” yn y fath fodd, dealla Habermas i’r ddau feddyliwr osod eu hunain yn fwriadol y tu hwnt i draddodiad yr Oleuedigaeth. Mae traddodiad yr Oleuedigaeth, yn nhyb Habermas, wedi deall y “meddwl goleuedig [...] fel gwrthwynebiad a gwrthrym i fyth”, gan gyferbynnu “grym di-rym y ddadl orau” gydag “awdurdod normatifaidd traddodiad”. Drwy hyn, mae’r mewnwelediadau goleuedig yn gwrthddweud myth ac yn dianc rhag ei bŵerau. Yng ngwaith Adorno a Horkheimer, negyddir hyn drwy bwysleisio fod “myth eisoes yn oleuedigaeth; ac mae goleuedigaeth yn atchwel i fyth.”⁹⁷ Gan fod pob cam o “oleuedigaeth” ynghlwm wrth yr anffurfiad mythig sydd wrth darddiad rheswm, mae pob cynnydd mewn goleuedigaeth o reidrwydd yn aros ynghlwm i’w darddiad mythig. Oherwydd hyn, gwêl Habermas reidrwydd atchweliad goleuedigaeth i fyth yng ngwaith Adorno: “mae goleuedigaeth i *fod* i atchwel i fytholeg.”⁹⁸

Gyda’r syniadaeth fras hon yn ei le, dealla Habermas fod Adorno a Horkheimer, drwy weddill y llyfr, yn dangos sut mae cynnyrch mwyaf diweddar rheswm, [gwyddoniaeth fodern, cysyniadau cyfanfydol o gyfiawnder a moeseg, a chelf awtonomaidd] yn cael eu darostwng i “ofynion rheswm pwrpasaid.”⁹⁹ Tra bod Habermas am ddeall datblygiad yr elfennau hyn mewn rheswm fel proses sy’n rhyddhau potensial rhesymol modernrwydd drwy “feirioli cyfathrebol”, gwelwn ddarlun llwyr ddiobaith yng ngwaith Adorno a Horkheimer lle mae dadfeiliad rheswm sylweddol yn “dad-awdurdodi’r” darnau unigol o reswm yn llwyr.¹⁰⁰ Felly, caiff gwyddoniaeth fodern ei huniaethu yn llwyr gyda phositifiaeth, gan ei bod yn gwrthod unrhyw honiad o wirionedd theoretig gan ffafrio “defnyddioldeb technegol” yn unig. Yn achos y gyfraith a moeseg, gyda dadfeiliad y bydolygon crefyddol a metaffisegol cyll pob safon feirniadol ei grym o flaen yr unig awdurdod sy’n weddill: gwyddoniaeth.¹⁰¹ Yn olaf, gyda’u dadansoddiad o ddiwylliant torfol, lle gwelir “asiad” celf ac adloniant, gwelir fod celf yn colli pob cynnwys beirniadol

ag iwtopaidd.¹⁰² Yn y modd hwn, mae Adorno a Horkheimer yn “ildio’u hunain yn llwyr i sgepticiaeth ddiymatal ynglŷn â rheswm, yn lle pwysu a mesur y seiliau sy’n bwrw amheuan ar y sgepticiaeth hwn ei hunan.”¹⁰³

Yn hyn i gyd, mae Adorno a Horkheimer wedi creu darlun o resymoli nad yw ond yn gweld datblygiad pegwn offerynnol rheswm. Erbyn yr oes fodern, felly, gwelwn atchweliad at “resymoldeb” sydd ond yn gwasanaethu “hunangadwraeth wedi mynd yn wyllt.”¹⁰⁴ Gyda hyn, yn nhyb Habermas, daw beirniadaeth yn gyfanedig, a thanseilir gallu eu gwaith i fod yn feirniadol. Drwy weld rheswm yn ei gyfanrwydd fel rheswm offerynnol, a rheswm offerynnol fel ffurf ar reolaeth, ar bŵer, daw rheswm a phŵer yn unfath. Gydag asiad rheswm a phŵer, nid yw’n bosibl mwyach “gymryd safbwynt ‘ie neu na’ a gwahaniaethu rhwng gosodiadau dilys ag annilys” gan fod pŵer a honiadau o ddilysrwydd yn awr yn “ymdoddi” i’w gilydd.¹⁰⁵ Gan mai rheswm pwrpasaidd, yn ei ymdoddiad gyda phŵer yw’r cyfan oll o reswm, mae’r gwahaniaeth rhwng honiadau am ddilysrwydd a’r hyn sy’n ddefnyddiol ar gyfer hunangadwraeth yn cael ei ddileu. Gan fod rheswm a phŵer, yn awr, yr un fath, nid oes modd mwyach iddynt gynnal beirniadaeth.

Gŵel Habermas fod Nietzsche’n cymryd cam tebyg, ond, mae’n barod i dderbyn canlyniadau perthynolaidd arddeliad o’r fath. Iddo ef, nid yw honiadau am gywirdeb ond yn fynegiannau o chwaeth.¹⁰⁶ Ond, ni all Horkheimer ac Adorno ddilyn y trywydd hwn. Wedi diddymu gallu beirniadaeth i fod yn feirniadol, maent am barhau i feirniadu. Gwelwn fod y ddau hyn am i feirniadaeth gael effaith o “ddatgeliad”. Drwy hyn, defnyddiant offeryn yr Oleuedigaeth, “rheswm”, i ddatgelu methiant rheswm, methiant yr Oleuedigaeth ei hun,¹⁰⁷ ymgais sy’n arwain at “wrthddywediad perfformiadol”¹⁰⁸:

Os nad ydynt am roi’r gorau i [geisio cael] yr effaith o ddatgeliad terfynol a’u bod yn dal i fod eisiau *parhau gyda beirniadaeth* yna bydd yn rhaid iddynt adael o leiaf un criterion rhesymol mewn lle ar gyfer eu hesboniad o lygredigaeth *pob* criteria rhesymol.¹⁰⁹

Mynna Habermas fod Adorno’n ymwybodol o’r gwrthddywediadau yn ei waith, ond nid yw’n awyddus i symud heibio i’w feirniadaeth gyfanedig.¹¹⁰ Yn hytrach, mae’n ddigon bodlon i wrthod creu theori gyson, gan ymarfer “negyddiadau pendant” [*“determinate negations”*] mewn modd “*ad hoc*.”¹¹¹ Wrth gwrs, mae’r ymwybyddiaeth o wrthddywediadau a’r methiant i’w datrys, i Habermas, yn cyfeirio at yr angen i newid o baradeim goddrychol at ei ddarlun rhyngoddrychol. Mae darlun Adorno a Horkheimer,

iddo ef, wedi benthg darlun sylfaenol y paradeim blaenorol, o ymwneud goddrych wedi'i ynysu â'r byd allanol mewn modd offerynnol bwrpasaid. Dim ond newid paradeim i'r darlun gwahaniaethedig o resymoli a'r potensial rhesymol mewn modernrwydd all ganiatáu beirniadaeth o sgil-effeithiau negyddol modernrwydd a gwerthfawrogiad o'i botensial rhesymol hefyd.

3.1.2.3. Beirniadaeth gyfanedig Foucault.

Os gwelwyd fod Adorno a Horkheimer yn creu darlun lle'r oedd pob cam o oleuedigaeth yn atchwel i ffurf fythig o orthrwm, gwêl Habermas, wrth drafod gwaith Foucault (hyd at gyfrol gyntaf *Hanes Rhywioldeb*) (1976) ei fod yntau yn ymddangos fel pe bai'n gwneud yr un peth. Er bod newidiadau theoretig anferthol rhwng gwahanol gyfnodau ei waith, ymddengys ei fod yn creu darlun bwriadol gwrth-oleuedig cyson drwy'r cyfnodau gwahanol. Crëwyd darlun lle'r oedd pob diwygiad cymdeithasol dyneiddiol, boed diwygio'r driniaeth o'r gwallgof yn y gwallgofdy, neu'r newid oddi wrth artaith a dienyddiad cyhoeddus at garcharu, neu ryddfrefiniad rhywiol, yn arwain at ffurf fwy pellgyrhaeddol, mwy llechwraidd o orthrwm.¹¹² Gan ystyried dylanwad aruthrol Foucault ar bob math o feysydd, (o athroniaeth at gymdeithaseg), nid oes rhyfedd i Habermas ymateb mor ffyrnig yn erbyn yr hyn yr oedd yn ei weld fel atgynhyrchiad o syniadaeth wallus Adorno a Horkheimer. Yn y darn canlynol, felly, hoffwn yn gyntaf edrych ar feirniadaeth Habermas o waith Foucault cyn dychwelyd at y tebygrwydd a wêl rhwng ei ddadansoddiad a dadansoddiad Adorno a Horkheimer yn y *Dilechdid*.

Byddaf yn canolbwyntio yn unig ar feirniadaeth Habermas o gyfnod achyddol Foucault. Cyn troi at drafodaeth uniongyrchol, mae'n werth nodi rhai o nodweddion trafodaeth Habermas. Tra bod beirniadaeth Habermas yn ymdebygu i feirniadaethau dylanwadol eraill, yn enwedig rhai Nancy Fraser a Charles Taylor, drwy weld gwrthddywediadau niferus yn ymgais athronyddol Foucault,¹¹³ gwahaniaethir ei feirniadaeth oddi wrthynt mewn tair prif ffordd. Yn gyntaf, tra bod y meddylwyr eraill yn gweld peth gwerth yng ngwaith Foucault, mae dadansoddiad Habermas yn fwy polemig o lawer. Yn ail, tra bod y meddylwyr eraill yn gweld gwrthddywediadau, a bod llawer o orgyffwrdd rhwng cynnwys y beirniadaethau hyn, dealla Habermas mai gwreiddyn terfynol y gwrthddywediadau yn achos Foucault yw fod ei gaethiwed ym mharadeim athroniaeth y goddrych yn rhwystro iddo weld potensial rhesymol cyfathrebol modernrwydd.¹¹⁴ Yn

drydydd, medrwn wahaniaethu beirniadaeth Habermas yn ôl “uchelgais”. Tra bod beirniadaethau o waith Foucault yn canolbwyntio ar un cyfnod o’i waith, mae Habermas am ddangos methiant pob rhan o waith Foucault.¹¹⁵ Felly, yn *Disgwrs Athronyddol Modernrwydd*, ceisia Habermas ddangos sut mae newidiadau mewnol gwaith Foucault, o’r “hermeniwtg o ddyfnder” yn *Hanes Gwallgofrwydd*, o’i archeolegau at ei achyddiaethau, yn symudiad oddi wrth fethiant, at fethiant i fethiant. Oherwydd natur uchelgeisiol ei drafodaeth, neilltua Habermas fwy o le i drafod Foucault nag unrhyw un arall o’i gydoeswyr.

Gan ganolbwyntio’n benodol ar yr achyddiaethau, dealla Habermas fod Foucault yn ceisio dangos sut mae pob disgwrs, neu wybodaeth, â nodweddion o bŵer cudd, ac yn deillio o ymarferion o bŵer.¹¹⁶ Yn nhyb Habermas, mae Foucault yn deall bod hyn yn wir am “bob cyfnod a phob cymdeithas.”¹¹⁷ Yn y cyd-destun hwn, mae pŵer yn beth cyfan gwbl bwrpasaid; pŵer yw’r modd “mae’r goddrych yn cael effaith ar wrthrychau mewn gweithredoedd llwyddiannus.”¹¹⁸ Gyda darlun o’r fath, mae’n amlwg bod Habermas yn deall fod Foucault ynghlwm â’r darlun o reswm sy’n nodweddiadol o athroniaeth y goddrych, o oddrych yn gweithredu ar fyd o wrthrychau allanol ac nid ar ddarlun rhyngoddrychol Habermas o oddrychau yn cyrraedd dealltwriaeth.¹¹⁹ Yn y cyd-destun presennol, o berthynas gwaith Foucault gydag Adorno, hoffwn ganolbwyntio ar feirniadaethau mwy penodol Habermas o waith Foucault, gan ganolbwyntio ar y modd mae Habermas yn deall fod darlun gwallus o resymoli yn arwain at broblemau theoretig yng ngweithiau Foucault.¹²⁰

Dechreuaf drwy ganolbwyntio ar y darlun unochrog o resymoli yng ngwaith Foucault. Er mwyn deall hyn, rhaid edrych ar yr amwysedd sylfaenol a wêl Habermas yn theori Foucault o bŵer. Dealla, yng ngwaith Foucault, fod “pŵer” yn chwarae rôl “ddeuol”, hynny yw, ei fod yn gweithredu mewn modd empeiraidd a throsynnol. Tra i Foucault honni i’w waith ddadansoddi technegau o bŵer mewn modd empirig, mae’i ddadansoddiad mewn gwirionedd yn theori o gyfansoddiad, yn drosgynnol yn yr ystyr Kantaidd, yn dangos sut mae unrhyw ddisgwrs neu gyfundrefn o wybodaeth yn bosib.¹²¹ Gan feddwl yn benodol am ddadansoddiad Foucault o’r gwyddorau dynol, pwysleisia Habermas, petai Foucault yn cyfyngu ei hunan at yr honiad empeiraidd, byddai’n medru cynnig bod y gwyddorau dynol yn ymddangos, boed yn hanesyddol neu’n achosol, ar y cyd

gyda datblygiadau o dechnegau o “oruchwyllo a rheolaeth.”¹²² Gan fod Foucault, yn nhyb Habermas, fodd bynnag, yn cynnig theori o gyfansoddiad, cyflwyno honiad am reidrwydd gyd-blethiad y gwyddorau dynol gyda thechnegau o reolaeth, hyd at y pwynt fod pŵer a gwybodaeth yn cyfansoddi “undod anhydawdd.”¹²³ Cyffredinolir y darlun hwn i fod yn wir am bob ffurfiant o wybodaeth, a phob ffenomenon gymdeithasol, gan arwain at ymdoddiad phŵer a gwybodaeth, a hynny yn erbyn y rhesymau da y gall Habermas eu cyflwyno i’r gwrthwyneb.

Gan fod Foucault yn deall fod pob ffurf o wybodaeth, felly, yn cyd-fynd gyda goruchwyliaeth a rheolaeth, a gan fod pŵer yn gyfansoddiadol o bob ffenomenon gymdeithasol, dealla Habermas fod rhaid i Foucault ddarlunio’r broses o resymoli a natur cymdeithas fodern fel dim mwy na thwf gorthrwm. Felly, gwêl Habermas fod Foucault yn cyffredinoli’r darlun o bŵer disgyblaethol gaiff ei ddatblygu yn *Disgyblaeth a Chosb* i fod yn ddarlun gwir o gymdeithas yn ei gyfanrwydd. Yn nharddiad y modern, gwelodd Foucault newid sylfaenol yn y dull o gosbi, gan newid oddi wrth arteithio a dienyddio cyhoeddus at garcharu. Gyda’r newid hyn, gwelwyd hefyd newid yng ngweithrediad sylfaenol pŵer, lle mynnwyd dull o gosbi mwy effeithlon a phellgyrhaeddol. Bodlonwyd y gofynion hyn mewn dull o bŵer disgyblaethol a welodd ei fynegiant yn y carchar. Gwelwyd treiddiad y dull hwn o bŵer, oedd â’r bwriad o reoli unigolion, a chreu cyrff “mud a dof” gan ledu drwy bob sefydliad cymdeithasol, o’r baracs, i’r ysgol, i’r ffatrioedd.¹²⁴ Effaith hyn, ymhen y rhawd, yw bod cymdeithas yn dod yn garcharol.¹²⁵ Mae tebygrwydd amlwg gyda gwaith Adorno ar y pwynt hwn. Gan feddwl am yr unochredd a thanbriso’r potensial rhesymol modern a welwyd yng ngwaith Adorno a Horkheimer, drwy gyffredinoli rheswm offerynnol-pwrpasaid, gwelwn fod Foucault yn gwneud rhywbeth tebyg gyda phŵer.

Gwêl Habermas i Foucault ddeall bod cymdeithas fodern yn ei chyfanrwydd wedi’i chyfansoddi o’r dull llechwraidd a gorthrymol hwn o bŵer. Fel Adorno a Horkheimer, mae’n ymroi i’r darlun hwn yn erbyn rhesymau da dros feddwl fel arall. Petai Foucault yn edrych ar ddatblygiad y gyfraith benydiol, ym marn Habermas, byddai’n gweld “cynnydd digamsyniol mewn rhyddfrydigrwydd a diogeliadau cyfreithiol.”¹²⁶ Fodd bynnag, gan ei fod wedi ymroi i’r darlun cyfansoddiadol o bŵer, rhaid iddo weld pob datblygiad diwylliannol a gwleidyddol fel dim mwy na ffurf o drais.¹²⁷ Nid yn unig bod yr unochredd a’r goryffredinoli yn diddymu potensial rhesymol modernrwydd, yn y pendraw, nid yw’n bosib

hyd yn oed dweud bod yr unigolyn yn bodoli yng ngwaith Foucault. Nid yw'r unigolyn yn ddim mwy na rhywbeth a grëwyd yn gyfan gwbl gan bŵer, "cynddelw cymdeithasoledig", "cynnyrch safonedig o ryw ffurfiant o ddisgwrs- copïau unigol wedi'u creu yn fecanyddol" [*"mechanically punched out"*].¹²⁸

Yn sgil hyn i gyd, gwêl Habermas fod theori Foucault, fel theori Adorno a Horkheimer o'u blaenau, yn arwain at ddryswch. Amlygir y dryswch hyn drwy gyfres o feirniadaeth metatheoretig ar achyddiaethau Foucault. Tra bod Foucault am gyflwyno ei achyddiaethau fel "gwrthwyddoniaeth" wrthrychol, sy'n wrthbwynt i'r gwyddorau dynol gwallus, mae gwrthddywediadau ei theori yn dinistrio'i allu i fod yn feirniadol.¹²⁹ Yn sicr, mae llawer o hyn yn deillio o'i theori gyfansoddiadol o bŵer. Gan iddo bwysleisio, fel Adorno a Horkheimer, fod pob gwrthrych wedi'i gyfansoddi gan bŵer, nid oes modd iddo eithrio ei theori ei hun o'r darlun hwn. Ond, wedi'i ddal yn yr ymdoddiad hwn o bŵer a dilysrwydd, mae'r "fenter o ddatgeliad beirniadol o'r gwyddorau dynol yn colli ei bwynt."¹³⁰ Tra bod Foucault am gyflwyno ei achyddiaeth fel "gwrthwyddoniaeth" gwir wrthrychol sy'n trosgynnu methiannau'r gwyddorau dynol,¹³¹ cwyd tair problem fetatheoretig sy'n tanseilio'i allu i fod yn feirniadol: bod ei ddadansoddiad yn "bresenolaidd, berthynolaidd a chudd-normatif."

Ystyr yr honiad cyntaf, sef bod achyddiaethau Foucault yn bresenolaidd, yw fod Foucault am honni mai disgrifiadau yw ei achyddiaethau, a'i fod am gymryd safbwynt llwyr bositifaid, ddisgrifiadol at ffurfiannau o bŵer-gwybodaeth, er ei fod yn gyfan gwbl amlwg ei fod am geisio bod yn feirniadol. Eto, er bod yr achyddiaethydd i fod i ddadansoddi hanes fel cyfres o batrymau caleidescopaidd gyda dim yn gyffredin ond eu bod yn ymchwyddiadau o bŵer,¹³² mewn gwirionedd, yn celu tu ôl i fwgwd yr "achyddiaethydd syber, gwrthrychol" mae Foucault yn creu dadansoddiad sydd wedi'i deilwra'n "narsistaidd at safbwynt yr hanesydd ac sy'n offerynnoli'r myfyrdod ar y gorffennol ar gyfer anghenion y presennol."¹³³

Deillia ail feirniadaeth Habermas, o berthynolaeth yng ngwaith Foucault, o' ddealltwriaeth fod Foucault am gyfyngu'r honiadau at wirionedd, gaiff eu cyflwyno gan wyddor benodol, i'w "cyfraniad ffwythiannol" at gynhaliaeth rhwng ffurfiant penodol o ddisgwrs.¹³⁴ Hynny yw, nid yw Foucault am werthuso a beirniadu ffurfiannau o "bŵer-gwybodaeth", ond yn hytrach, ond am ddangos sut mae gwybodaeth yn gweithredu er

mwyn cynnal ffurfiant o bŵer. Fodd bynnag, mae'n amhosib i Foucault eithrio'i feirniadaethau rhag cael eu disgrifio yn yr un modd. Tra byddai Habermas yn sicr o anghytuno gyda pherthynoliaeth Foucault yn ei hunan, dealla bod problemau dwys yn codi wrth i Foucault geisio eithrio'i ddaliadau rhag y berthynoliaeth hyn. Dealla fod Foucault yn eithrio'i hunan drwy ffocws ar "wybodaethau darostyngedig" [*"subjugated knowledges"*], sef persbectif y rhai sy'n dioddef effeithiau technegau newydd o bŵer, neu safbwyntiau'r swyddogion sy'n rheoli "peirianwaith dioddefaint."¹³⁵ Dealla Habermas fod Foucault yn gweld y rhain fel "gwrth-ddisgyrsiau" mwy gwrthrychol am natur technegau penodol o bŵer, ond nad oes modd iddo gyfiawnhau'r ddedfryd hon. Drwy ei berthynolaeth, mae'n rhaid i'r rhain hefyd barhau yn ddim mwy nac effaith pŵer. Tra bod Foucault yn gweld y problemau hyn yn ei waith, mae'n llwyr ddi-ymadferth i'w datrys, yn nhyb Habermas.

Yn olaf, gwelwn y feirniadaeth fwyaf dylanwadol o lawer, beirniadaeth mae Habermas yn rhannu gyda gwaith dylanwadol Fraser. Deallir fod Foucault am "gromfachu honiadau ddilysrwydd."¹³⁶ Tra dealla Habermas fod Foucault yn amlwg am feirniadu ffurfiau disgyblaethol o bŵer, dealla fod Foucault ei hun yn cyflwyno ei achyddiaethau fel dim mwy na disgrifiadau o'r ffurfiannau hyn. Gan taw dim ond disgrifio yw nod ei weithiau, nid yw am gynnig dedfryd am ddilysrwydd rhyw ffurfiant. Drwy gromfachu'r honiadau hyn o ddilysrwydd, nid oes modd iddo gael safbwynt normadol cyson. Tra, efallai, byddai dadansoddiad "heb-werth" [*"value-free"*] o gryfderau a gwendidau ffurfiannau o bŵer a gwybodaeth o ddefnydd i rywun sydd eisoes wedi penderfynu eu gwrthsefyll, nid yw dadansoddiad sy'n cromfachu'r cwestiwn o ddilysrwydd yn medru ateb y cwestiwn pam y dylai rhywun wrthsefyll yn y lle cyntaf. Yn narlun Foucault, dim ond mobileiddio ffurfiau o wrth-bŵer a "gwrthdrawiadau ystrywiol" rhwng gwahanol ffurfiau o bŵer sy'n bosib.¹³⁷ Heb gyflwyno rhyw safon normadol, felly, rhaid i Foucault esgus taw disgrifiadau, ac nid beirniadaethau, o ffurfiau o bŵer sy'n amlwg yn atgas iddo yw ei achyddiaethau.¹³⁸ Gwelwn, felly, sut mae beirniadaeth or-gyffredinol Foucault o resymoli ac o fodernrwydd yn arwain, fel Adorno o'i flaen, at feirniadaeth hunan-danseiliol, a phob math o ddryswch syniadaethol arall, yn nhyb Habermas.

3.1.2.4. Habermas a'r Foucault goleuedig.

Byddai'r drafodaeth hon yn anghyflawn heb drafod un agwedd derfynol sef dealltwriaeth Habermas o weithiau terfynol Foucault. Cyfyngwyd y drafodaeth uchod i weithiau

achyddol Foucault. Gan edrych ar y gweithiau terfynol, y cyfnod "ethegol", gwelwn sawl newid a berodd gryn syndod i Habermas.

Prin y gellir adnabod y Foucault yma o'r safbwynt sydd wedi ei drafod eisoes. Cyflwyno ei waith mewn termau pendant fel beirniadaethau, ac yn fwy na hynny, beirniadaethau gyda'r bwriad ymarferol o alluogi rhyddid. Ni welwn mwyach ffocws ar gaethiwed a gorthrwm unochrog sefydliadol, ond ar weithrededd y goddrych yn y broses o greu ei hunan.¹³⁹ A thra bod Habermas yn clywed tinc o wawd yn nefnydd y Foucault achyddol o'r gair "gwirionedd", yn y gweithiau hwyr modela Foucault ei hunan ar ffigwr y parrhesia, y dyn sy'n siarad gwirionedd costus i bŵer, gwirionedd sy'n ei osod mewn perygl.¹⁴⁰ I rwbio halen yn y briw, fe welwn Foucault mewn un traethawd yn cyflwyno ffurf ar etheg disgwrs, go debyg i ddarlun Habermas ei hun.¹⁴¹ Ond, i goroni'r cwbl, gwelwn y Foucault fu mor "wrth-oleuedig" yn gosod ei hunan yn nhraddodiad yr Oleuedigaeth, traddodiad sy'n tarddu o weithiau Kant ac yn pasio drwy lu o feddylwyr anghonfensiynol arall: Nietzsche, Weber, Adorno a Horkheimer.¹⁴²

Tra bod Habermas yn ymwybodol yn y *Disgwrs* o newidiadau hwyr Foucault, mae'n rhaid troi at draethawd byr, "Anelu at Galon y Presennol", sy'n deyrnged i Foucault wedi'i farwolaeth annhymig, i weld trafodaeth o'r newidiadau hyn. Gan feddwl am dristwch y sefyllfa hon, nid yw'n rhyfedd darganfod fod goslef trafodaeth Habermas yn llwyr wahanol i'r drafodaeth yn y *Disgwrs*. Nid cymaint gelyn i'w drechu yw Foucault yma, ond cydweithiwr sydd â llawer i'w edmygu yn ei weithiau.¹⁴³ Ni wyra Habermas, fodd bynnag, o'i ddadansoddiad yn y *Disgwrs*. Sail y newidiadau hyn yn ei dyb ef, yw sylweddoliad Foucault o wrthddywediadau sylfaenol ei achyddiaethau, a dyma sydd yn ei dynnu yn ôl at draddodiad yr Oleuedigaeth.

Yn gynnar yn y traethawd datgana Habermas mai unwaith yn unig, ym 1983, y bu iddo gyfarfod â Foucault, a chyfeddyf "efallai nad oeddwn wedi ei ddeall yn dda" [*"perhaps I did not understand him well"*].¹⁴⁴ Mynega syndod fod Foucault yn gosod ei hunan mewn traddodiad goleuedig sy'n deillio o draethawd Kant ar Oleuedigaeth.¹⁴⁵ Er ei fod yn deall taw Foucault yw'r damcaniaethwr a ddylanwadodd ar y *Zeitgeist* yn y modd mwyaf parhaol, mae colyn i'r ganmoliaeth hon. Dylanwadodd Foucault fwyaf, oherwydd "y difrifoldeb mae'n dyfalbarhau dan wrthddywediadau cynhyrchiol. Dim ond meddwl cymhleth fedr gynhyrchu gwrthddywediadau addysgiadol."¹⁴⁶ Yma, gwelwn grynhoad o

feirniadaeth Habermas o waith Foucault, bod Foucault yn gwrthgyferbynnu'i feirniadaeth o bŵer gyda'i "ddadansoddiad o wirionedd" yn y fath fodd nes bod y feirniadaeth o bŵer yn colli'r ffon fesur sydd yn angenrheidiol iddo fenthg o'r ail. Dealla Habermas bod grym y gwrthddywediadau hyn yn peri bod Foucault yn ei weithiau hwyr yn cael ei dynnu yn ôl at "gylch y disgwrs athronyddol o fodernrwydd y credai y medrai ei ffrwydro" [*"circle of the philosophical discourse of modernity which he thought he could explode"*].¹⁴⁷ Er bod Habermas yn llawer llai ymosodol yma, ategu, nid gwrthod darlun y *Disgwrs* o Foucault a wneir yma: y "mab afradlon" sy'n gorfod dychwelyd wedi'i grwydradau aflwyddiannus at draddodiad y ceisiodd ddianc oddi wrtho.¹⁴⁸

3.1.2.5. Tebygrwydd beirniadaethau Adorno a Foucault o'r modern: Habermas a'r Habermaswyr.

I grynhoi'r tebygrwydd a welwyd gan Habermas, gwelwyd ei fod yn dadlau bod beirniadaethau Adorno a Horkheimer yn y 1940au yn rhagweld beirniadaethau Foucault ym 1978, ac erbyn 1985, iddo ddirnad yr un "agwedd" ddryslyd, Nietzscheaidd, yn eu gweithiau. Fodd bynnag, yn y drafodaeth uchod, sylwir bod Habermas yn deall bod sylwedd gweithiau Adorno a Foucault yn wahanol iawn i'w gilydd. Nid yw'n medru honni bod gweithiau Adorno'n gudd-normadol ac nid yw ychwaith yn honni bod beirniadaethau Foucault wedi'u nodweddu gan negyddiadau penderfynedig *ad hoc*. Gan fod Habermas yn cyfyngu ei hunan at weld bod agweddau'r ddau'r "un ffunud" i'w gilydd, nid yw'n rhyfedd darganfod gwahaniaeth yn sylwedd y feirniadaeth. Ond, nid yw'n rhyfedd ychwaith sylwi bod strwythur beirniadaeth Habermas o'u gweithiau'n debyg iawn. Medraf awgrymu, felly, fod Habermas yn deall bod y ddau yn ymdebygu at ei gilydd drwy gymryd yr un math o gamau gwag beirniadaethol, wedi'u cymell gan agwedd Nietzscheaidd at fodernrwydd, ac, o gymryd y camau hyn, i'r ddau ddarganfod eu hunain yn yr un math o ddryswch sy'n deillio o greu beirniadaeth gyfanedig, sy'n troi ar ei seiliau resymol gan ddiddymu ei allu i fod yn feirniadol.

Fel crynhoad, hoffwn ddangos camau tebyg beirniadaeth Habermas o weithiau Adorno a Foucault, cyn cyfeirio'n fras at sut cymhwyswyd y fframwaith hon gan yr Habermaswyr hwyrach. Yn gyntaf, gwelodd Habermas fod y ddau yn creu darlun cyfanguwl unochrog o resymoli ac o'r modern. Yn lle gweld y darlun gwahaniaethedig o reswm a rhesymoli, ffocysir ar un darn o reswm, sef y pegwn pwrpasaid offerynnol, gan ddeall

99

mai'r darn hwn yw rheswm yn ei gyfanrwydd.¹⁴⁹ Gan fod rheswm yng ngweithiau'r ddau yn rhywbeth a gyfeirir at reolaeth, gwêl y ddau fod rheswm ei hun yn gyfrannog mewn gorthrwm, ac yn orthrymol ei natur.¹⁵⁰ Yn fwy na hyn, gwêl y ddau fod rheswm a phŵer yn asio'n llwyr. Arweinia'r cam hyn at yr un broblem yng ngweithiau'r ddau, sef bod eu gallu i feirniadu dilysrwydd unrhyw safbwynt arall yn cael ei ddiddymu.¹⁵¹

Yn ail, gwelwn y ddau yn creu beirniadaeth or-gyffredinol o resymoli, gan ddeall rhesymoli cymdeithasol fel twf rheswm gorthrymol. Mae Habermas yn hoff o gyfeirio at seiliau cyfanfyddol moesoldeb a'r gyfraith fel cynnydd pendant, ond nid oes modd i Adorno a Foucault weld hyn.¹⁵² Drwy fonistiaeth rheswm offerynnol, yn achos Adorno, a monistiaeth pŵer yn Foucault, mae'n rhaid i'r ddau ddeall y broses o resymoli yn llwyr fel ymledu ffurf pellgyrhaeddol a llechwraidd o orthrwm.¹⁵³

Gyda'r safbwyntiau hyn yn eu lle, gallwn weld trydydd cam amlwg ym meirniadaeth Habermas. Mae beirniadaethau cyfanedig Adorno a Foucault o raid yn arwain at broblemau. Wrth uniaethu rheswm a gorthrwm, mae'r ddau'n tanseilio'r "un criterion rhesymol" sydd ei angen arnynt i feirniadu.¹⁵⁴ Sgîl-ffaith hyn yw bod eu beirniadaethau'n wrth-ddywedol a dryslyd. Yn achos Adorno, er ei fod eisiau i'w feirniadaeth "ddatgelu", nid yw hyn yn bosib, gan fod yn rhaid deall ei feirniadaeth ef, fel defnydd o reswm, i fod yn ffurf arall ar bŵer.¹⁵⁵ Yn achos Foucault, mae'r broblem ychydig yn fwy cymhleth. Ceisia osgoi'r problemau drwy wadu natur feirniadol ei weithiau (er eu bod yn amlwg yn feirniadol yn nhyb Habermas),¹⁵⁶ gan fynnu y dylid deall ei achyddiaethau fel disgrifiad pur.¹⁵⁷ Fodd bynnag, gwelwyd bod hyn yn arwain at broblemau dirfawr o bresenoliaeth, perthynolaeth a chudd-normadrwydd.¹⁵⁸ Deillia dryswch y feirniadaeth i'r ddau, felly, o'r awydd i ddatgelu effeithiau negyddol pŵer, ond heb fedru eithrio eu gweithiau hwythau o fod yn effaith pŵer.¹⁵⁹ Mae'r feirniadaeth gyfanedig or-hegr, or-gyffredinol ag unochrog, yn y pendraw, yn arwain at feirniadaeth sy'n tanseilio'i hunan.

Ar y pwynt hwn, felly, gallwn weld cam pellach. Gwêl Habermas i'r ddau fod yn ymwybodol o wrthddywediadau a natur baradocsaidd eu beirniadaethau, ond heb fedru datrys y problemau hyn mewn unrhyw ffordd. Yn y cyd-destun hwn llygad-dynnir y ddau gan brofiad esthetig Nietzsche o fodernrwydd, ond nid yw'r naill na'r llall yn medru ymroi i'r darlun hwnnw yn llwyr.¹⁶⁰ Mae'r ymwybyddiaeth o natur baradocsaidd eu gweithiau a'u hanallu i ddatrys y problemau fel pe bai'n cyfeirio at gaethiwed y ddau ym mharadeim

athroniaeth y goddrych. Er bod y ddau yn feirniadol o “athroniaeth y goddrych”, mae eu darlun o resymoldeb, o oddrych yn gweithredu ar fyd o wrthrychau allanol, yn parhau i fod ynghlwm wrth y paradeim hwnnw. Rhaid symud, yn nhyb Habermas, at y darlun llawnach, rhyngoddrychol, cyfathrebol: o oddrychau yn dod i ddealltwriaeth resymol am rywbeth.¹⁶¹ Y cam terfynol, a’r pwysicaf i’m dadansoddiad, yw bod y beirniadaethau gor-hegr hyn o’r modern, oherwydd ei fod yn diddymu gallu’r ddau i weld y darlun gwahaniaethedig, cyfathrebol, llawnach, yn peri bod eu gweithiau’n wrth-oleuedig. Gan fod Habermas wedi gweld rhyngblethiad y potensial modern, cyfathrebol, â’r Oleuedigaeth, mae Adorno a Foucault, drwy weld y modern fel dim ond ymlediad gorthrwm, mewn modd sy’n diddymu’r potensial rhesymol sydd ynddo, yn lleoli eu hunain tu hwnt i ddisgwrs athronyddol modernrwydd, disgwrs yr Oleuedigaeth ei hun. Gyda’r camau hyn, gallwn ddeall honiad Habermas o berthynas rhwng eu gweithiau, a gwelwn feirniadaeth, (petai’n wir), sy’n llwyr ddifäol i’w gweithiau.

Gan droi at weithiau’r Habermaswyr, yn benodol Honneth, McCarthy a Dews, gwelwn y strwythur bras hwn o feirniadaeth yn cael ei ailadrodd dro ar ôl tro. Dilyna’r meddylwyr hyn Habermas drwy ddeall bod gweithiau Adorno a Foucault yn ddisgrifiad o dwf rheswm offerynnol a “phŵer” monistig.¹⁶² Gwelwyd beirniadaethau cyffredin o or-gyffredinoldeb ag unochredd gweithiau Adorno a Foucault, pwyslais sy’n arwain iddynt danbrizio’r modern yn ei gyfanrwydd. Gan dderbyn rhyngblethiad potensial rhesymol y modern a goleuedigaeth, cydsyniant mai goblygiad tanbrizio’r modern yw bod gweithiau’r ddau yn wrth-oleuedig.¹⁶³ Gwelwn hefyd yr un bwriad strategol yng ngweithiau’r Habermaswyr. Eu bwriad yw herio gweithiau’r ddau ohonynt drwy ddangos perthynas wedi’i seilio mewn methiannau tebyg, a thrwy hyn, ddangos rhagoriaeth y paradeim rhyngoddrychol Habermasaidd o ddadansoddi.¹⁶⁴ I gynnig Honneth fel esiampl, gwelwn ei fod yn atgynhyrchu pob un o’r camau uchod yn ei waith, gyda’r un bwriad strategol o ddangos rheidrwydd symud at baradeim rhyngoddrychol o ddadansoddi.¹⁶⁵ Gwêl Honneth “berthynas ddeallusol” neilltuol o glos rhwng gweithiau Adorno a Foucault.¹⁶⁶ Pwysleisia iddynt greu beirniadaeth or-ymosodol o’r modern, a bod hyn yn gyfystyr â beirniadu’r Oleuedigaeth ei hun. Dadleua mai Foucault ac Adorno yw “beirniaid mwyaf radical yr Oleuedigaeth Ewropeaidd” gan eu bod yn gweld y broses o resymoli nid fel cynnydd mewn

rhyddfreinio, ond yn hytrach fel cynnydd mewn trais:

Mae rhesymoli cymdeithas yn golygu i Adorno ac i Foucault beri trais i'r corff dynol - mae'r thesis cryno hwn yn ymddangos i gynnig y pwynt o gydgyfeiriad ar gyfer y feirniadaeth o fodernrwydd mae'r ddau awdur yn gweithio arno drwy gydol eu bywydau.¹⁶⁷

Tu mewn i'r darlun bras hwn, gwelwn ymddangosiad sawl honiad cyfarwydd. Gwelwn yr honiad bod y ddau feddyliwr yn deall bod gwybodaeth a'r gwyddorau dynol yn gweithredu er mwyn rheolaeth, er eu bod yn gwneud hyn drwy ffocws theoretig gwahanol.¹⁶⁸ Gwelwn, ymhellach, i'r ddau ddeall mai pendraw'r broses o resymoli technolegol yw trefniant "totalitaraidd", gorthrymol mewn cymdeithasau datblygedig.¹⁶⁹ Deallir hyn mewn modd llwyr unochrog. Nid oes gan oddrychau na'u daliadau unrhyw rôl i chwarae yn hyn. Gwelir fod integreiddio cymdeithasol i'r ddau ohonynt yn ddim mwy na llwyddiant "sefydliad systemig annibynnol" i lywio.¹⁷⁰ Er bod ffurf y sefydliad systemig yn cymryd ffurf wahanol yng ngweithiau ddau, gan gymryd ffurf gweinyddiaeth ganolog yng ngwaith Adorno, a phrosesau rheoli sefydliadau disgyblaethol yng ngwaith Foucault, yr un yw'r effaith o ddiddymu ffocws ar ymwneud goddrychau yn y gymdeithas.¹⁷¹

Yr hyn a welwn yng ngweithiau'r Habermaswyr gwahanol, felly, yw ymhelaethu ar fframwaith sylfaenol Habermas wrth iddynt gymhwyso ei ddarlun ar gyfer eu cyd-destunau athronyddol hwy. Gwelwn Honneth yn cymhwyso'r feirniadaeth yng nghyd-destun ymchwil gymdeithasol, tra bod Dews a McCarthy yn cymhwyso'r feirniadaeth ar gyfer cyd-destun Eingl-Americanaidd.¹⁷² Mae Dews, fel Habermas o'i flaen, yn ymateb i dwf ôl-strwythuraeth, ond mae cyd-destun y twf hwn yn wahanol. Gwêl Dews fod ôl-strwythuraeth, yn y prifysgolion Eingl-Americanaidd, wedi tueddu i gael eu derbyn mewn trafodaethau llenyddol a diwylliannol, ond nid gan athronwyr eu hunain.¹⁷³ Cwyd dwy broblem benodol o ddiffyg ymwybyddiaeth y rhain o drafodaethau athronyddol. Yn gyntaf, gwelwyd bod y sylwebyddion hyn wedi derbyn honiadau ôl-strwythuraeth am newydddeb eu prosiectau yn ddi-gwestiwn. Yn ail, gwelwyd bod y sylwebyddion wedi cymryd yn ganiataol gydnawsedd daliadau gwleidyddol ôl-strwythuraeth â'r Chwith deallusol ac ymroddiadau blaengar gwleidyddol.¹⁷⁴ Fel Habermas o'i flaen, ceisia Dews ddangos tebygrwydd theori feirniadol Adorno a Horkheimer gyda'r ôl-strwythurwyr diweddarach, er mwyn dangos eu bod yn atgynhyrchu safbwynt ddangoswyd eisoes iddo fod yn

amhosib.¹⁷⁵

3.1.2.6. Casgliad i Rhan 1 o Bennod 3.

Gwelwyd, felly, beirniadaethau llym o weithiau Adorno a Foucault gan Habermas a'r Habermaswyr. Iddynt hwy, methiant llwyr yw gweithiau'r ddau feddyliwr. Fodd bynnag, fel y byddai Habermas wedi hoffi "atal" y dryswch Nietzscheidd a welodd yng ngweithiau Adorno a Foucault, hoffwn ymatal rhag neidio i'r casgliad hwn. Yn hytrach, dangosaf ddryswch y portreadau sydd yn y fframwaith Habermasaidd, gan ddangos eu bod yn dadlau yn erbyn dau ddyn gwellt. Nodweddir eu dealltwriaeth o weithiau Adorno a Foucault gan anghyflawnder ac un-ochredd dybryd, a thrwy hyn, camgynrychiolant a chamddeallant weithiau'r ddau feddyliwr praff a goleuedig hyn.

3.2.2. Rhan 2 o Bennod 3: Beirniadaeth o ddealltwriaeth Habermas o berthynas gweithiau Adorno a Foucault.

3.2.2.1. Cyflwyniad.

Fframwaith y berthynas a honnwyd gan Habermas oedd fod agweddau gwrth-oleuedig, gwrth-fodern y ddau feddyliwr yn arwain at yr un math o ddryswch. Wrth iddynt uniaethu rheswm a phŵer, diddymwyd y criterion rhesymol sydd ei angen ar feirniadaeth. Bwriadaf herio'r darlun hwn mewn dau gam.

Yn gyntaf, heriaf y darlun gwahaniaethedig o reswm gaiff ei ddefnyddio i fynnu bod agweddau'r ddau yn wrth-oleuedig a gwrth-fodern. Byddai sawl beirniadaeth yn bosib o'r safbwynt hon, ond cyfyngaf fy hun at ei herio ar lefel hanesyddol.¹⁷⁶ Tra bod Habermas yn honni bod y darlun gwahaniaethedig yn nodweddu cyfnod hanesyddol yr Oleuedigaeth yn ei chyfanrwydd, dadleuaf, gan ddilyn Schmidt, na ellir ei ddarganfod ond yng ngwaith un meddyliwr o'r cyfnod, sef Kant. Yn hytrach, gwelwn bod sawl prosiect goleuedig sy'n dadwneud y gwahaniaethiadau mae Habermas am weld yn gynrychioladol o'r cyfnod. Gyda'r ddealltwriaeth hon yn ei le, gallaf ddangos mympwyedd ymgais Habermas; ei fod yn ceisio gwerthuso gweithiau pob athronydd diweddarach drwy ragosod fframwaith sydd ei hun yn amheus. Yn arbennig, dealla fod rhywun yn fodern neu'n oleuedig ar sail gwahaniaethiadau sy'n methu cael eu gweld i fod yn gynrychioliadol o'r Oleuedigaeth yn ei chyfanrwydd, nac o athroniaeth fodern chwaith. Gan fod darlun Habermas o resymoldeb yn sefyll ar seiliau simsan hanesyddol, mae lle, felly, i Adorno a Foucault gyflwyno

dealltwriaeth bur wahanol o'r modern ac o oleuedigaeth.

Yn ail, canolbwyntiaf ar y dryswch syniadaethol y gwêl Habermas yng ngweithiau'r ddau. Dangosaf fod darlleniadau Habermas o weithiau'r meddylwyr yn ddibynnol ar gyfres o gam-ddarlleniadau strategol. Yn achos Adorno, er mwyn ei ddarlunio fel eithafydd Nietzscheaidd, gwrth-oleuedig, mae'n priodoli safbwyntiau iddo sydd yn llwyr groes i'w wir safbwyntiau. Yn achos Foucault, mae naill ai'n esgeuluso, neu yn anwybodus o'r modd y darluniodd Foucault ei weithiau fel ymgais i wireddu goleuedigaeth yn ei gyfnod achyddol.

Yn ei drafodaeth o'r ddau, yr hyn ddaw'n amlwg yw nid yn gymaint bod eu gweithiau'n ddryslyd yn eu hunain, ond, bod Habermas yn eu cyfrif yn ddryslyd mewn cymhariaeth â'i fframwaith wahaniaethedig ei hun. Gan nad yw Habermas, mewn gwirionedd, yn llwyddo i ddeall eu gweithiau ar eu telerau eu hunain, ni all ei ddarlun o berthynas eu gweithiau argyhoeddi. Drwy'r ddwy lefel hon, dangosaf na ellir ddibynnu ar ddealltwriaeth Habermas o berthynas gweithiau'r ddau, ac y dylid symud at ddealltwriaeth wahanol.

3.2.2. Prosiect anorffenedig yr Oleuedigaeth a'r prosiect modern: Problemau hanesyddol Habermas.

3.2.2.1. Canologrwydd y "prosiect modern" ym meirniadaeth Habermas.

Cyn dangos seiliau simsan y darlun gwahaniaethedig o reswm, mae'n werth dwyn i gof ganologrwydd y darlun hwn ym meirniadaeth Habermas o weithiau Adorno a Foucault. Gwelwyd i Habermas ddeall rhesymoli fel proses lle diffrywnir botensial cyfathrebol, goleuedig, wrth i reswm ddadfeilio o undod sylweddol, crefyddol-fetaffisegol, i dri maes o werth. Gwelwyd y potensial goleuedig hwn yn dod yn gynyddol dan fygythiad gorchmynion systemaidd, sy'n deillio o'r economi a'r wladwriaeth fodern. Yn erbyn y darlun hyn, dadleuwyd i Adorno a Foucault ganolbwyntio'n unig ar un dernyn o'r rheswm gwahaniaethedig, gan ddeall rhesymoli yn unig fel twf rheswm pwrpasaid-offerynnol. Diweddant drwy uniaethu rheswm a phŵer, gan ddinistrio'r "un criterion rhesymol" a fyddai ei angen ar eu gweithiau i gynnal beirniadaeth. Felly, er mwyn i Adorno a Foucault allu cynnal beirniadaeth, byddai'n rhaid iddynt gyfnewid eu myopiaeth syniadaethol am y darlun gwahaniaethedig, llawnach, fedr feirniadu'r bygythiadau systemig a

gwerthfawrogi'r datblygiadau cyfathrebol.

Nodwyd gan rai dadansoddwyr fod rhywbeth annheg am y modd mae Habermas yn trafod gweithiau meddylwyr eraill yn y cyd-destun hwn: i Habermas honni ei fod yn cyflwyno ei syniadau mewn dialog gyda'r meddyliwr dan drafodaeth, ond i hyn droi i fath o "act o dafleisio lle nad yw'r pyped byth yn cael y gair olaf."¹⁷⁷ Golygir wrth hyn fod Habermas yn barnu llwyddiant gweithiau Adorno a Foucault yn ôl ffon fesur sy'n llwyr allanol i'w gweithiau nad ydynt byth yn cael yr hawl i'w gwestiynu, a'i fod yn plygu ac anffurfio eu gweithiau yn ôl "gofynion [ei] ddiddordebau systemataidd."¹⁷⁸

Gwêl John Rajchman fod problem amlwg yn codi yn ymdriniaethau Habermas ar y pwynt yma. Yn yr ymgais i farnu llwyddiant Foucault ac Adorno yn ôl eu gallu i gynnig ateb i broblemau "disgwrs athronyddol modernrwydd", yn y modd mae Habermas ei hun yn gosod y broblem, er mwyn iddo fedru cynnig beirniadaeth argyhoeddiadol o'u gweithiau, byddai'n rhaid iddo ddangos bod y ddau yn ceisio cynnig ateb o'r fath, boed hynny'n ymwybodol neu'n anymwybodol. Os nad yw'n llwyddo i wneud hyn, yna yr unig beth y bydd wedi llwyddo i'w ddangos yw nad ydynt yn cynnig ateb i gwestiwn mae Habermas yn ei weld sy'n angenrheidiol.¹⁷⁹

Gan nad yw Adorno a Foucault yn ymddiddori yn nisgwrs athronyddol modernrwydd, yn ôl diffiniad Habermas, gall beirniadaeth Habermas ond argyhoeddi os yw'n llwyddo i ddangos bod yn *rhaid* iddynt ymwneud gyda'i ddarlun gwahaniaethedig ei hun. Yn hyn, mae Schmidt yn gywir i nodi fod y *Disgwrs* yn "sefyll neu'n syrthio ar y darlun o fodernrwydd sy'n ymddangos yng nghwrs ateb Habermas i feirniaid radical modernrwydd."¹⁸⁰ Tra i ddealltwriaeth Habermas o'u gweithiau fod yn anhygoel o ddylanwadol, mae craidd ei feirniadaeth, sef i Adorno a Foucault greu darlun gwrth-oleuedig, gwrth-fodern, yn ddibynnol ar ragoriaeth yr agwedd fodern, oleuedig, wahaniaethedig gaiff ei gyflwyno yn ei weithiau ei hun. Er mor ddylanwadol yw'r dadansoddiad, os nad yw'r darlun gwahaniaethedig o reswm wrth graidd y "prosiect modern" yn argyhoeddi, yna mae holl edefynnau'r feirniadaeth yn datod.

Cynigiaf ddwy feirniadaeth o ddarlun Habermas o'r prosiect modern. Yn gyntaf, tra iddo honni bod y prosiect hwn yn gynrychioliadol o'r Oleuedigaeth, wrth edrych ar gyfnod yr Oleuedigaeth ei hun, gwelwn lawer o dystiolaeth sy'n gwrthddweud y gosodiad hwn.

Drwy ddangos fod Habermas yn symleiddio a chamgynrychioli'r digwyddiad gwreiddiol hanesyddol, gwelwn fod lle i ddealltwriaethau eraill o'r oleuedigaeth ac o'r modern, fel dealltwriaethau Adorno a Foucault. Yn ail, darluniau sut mae'r modd y rhagosoda Habermas ei ddarlun gwahaniaethedig o reswm fel allwedd i ddeall holl athroniaeth fodern, yn peri iddo anwybyddu'r modd mae bron pob un o brif ffigyrau'r traddodiad modern o athroniaeth, yn fwriadol, yn dadwahaniaethu'r gwahaniaethadau y gwêl Habermas ei hun sy'n nodweddiadol o fodernrwydd. Gan hynny, nid oes rheswm da i barhau i lynu wrth y fframwaith fras hon fel modd i geisio deall perthynas gweithiau Adorno a Foucault.

3.2.2.2. Y prosiectau modern: cyd-destunoli syniadaethau Habermas.

Byddai'n werthfawr ar ddechrau'n hymdriniaeth i ddwyn i gof darlun Habermas o'r prosiect modern, yn ei gyswllt â'r Oleuedigaeth: "prosiect modernrwydd fel y cafodd ei fformiwleiddio gan athronwyr yr Oleuedigaeth yn y ddeunawfed ganrif yw datblygiad diwyo'r gwyddoniaethau 'gwrthrycheddolaidd', o seiliau cyfanfydol moeseg a'r gyfraith, ac o gelf awtonomaidd, oll yn ôl eu rhesymeg fewnfodol eu hunain."¹⁸¹ Mae'r meysydd gwerth hyn, fel y gwelwyd eisoes, yn ceisio ateb cwestiynau o wirionedd, cyfiawnder a chwaeth. Yn hyn, gwelwn y prosiect modern, sy'n gyfystyr â'r Oleuedigaeth, yn cael ei fformiwleiddio yn nhermau undod: un prosiect sydd, sy'n arwain at y darlun gwahaniaethedig o reswm.¹⁸²

Gan gofio'r drafodaeth yn y bennod gyntaf, gellir rhagweld fy nghwestiwn: pa haniaethu sydd yn rhaid ei gyflawni er mwyn gweld undod mewn cyfnod sydd mor gythryblus a gwrthddywedol? Ymha "athronwyr" y gwêl Habermas fformiwleiddiad y prosiect? Mae'n syndod nodi, nad "athronwyr", ond "athronydd" sy'n fformiwleiddio'r prosiect. Dim ond yn nhri beirniadaeth Kant, wedi'i ddarllen drwy fframwaith Weberaidd o ddadfeiliad rheswm sylweddol, y gwelir y gwahaniaethu llym sydd i fod yn nodweddiadol o'r holl gyfnod.¹⁸³ Prin bod angen nodi ffolineb ymgais i grynhoi holl athroniaeth yr Oleuedigaeth drwy ffocysu ar un athronydd. Wrth edrych ar y cyfnod ei hun, y darlun clir yw bod sawl prosiect pwysig yn yr Oleuedigaeth yn dadwahaniaethu, nid gwahaniaethu'r meysydd yma o werth, fel y nodir gan Schimdt. Gall Schimdt ddangos yn glir bod nifer o brosiectau pwysig tu mewn i'r Oleuedigaeth yn wrthun i "brosiect modernrwydd" Habermas. I gynnig un esiampl yn unig, gellir cyfeirio at draddodiad pwysig o athroniaeth

foesegol o Shaftesbury, drwy Hutcheson at Schiller, sy'n fwriadol cymylu'r gwahaniaethiadau drwy dynnu "cyffelybiaethau rhwng beirniadaethau am y prydferth a'r da yn nhraddodiad athroniaeth foesegol."¹⁸⁴

Ond, nid oes modd i Habermas dderbyn y ffaith hanesyddol fod yr Oleuedigaeth wedi'i nodweddu gan luosogrwydd o brosiectau sy'n aml yn tynnu'n groes i'w gilydd. Gan ei fod am feirniadu meddylwyr diweddarach am ddarnio'r "prosiect modern", gan ffocysu ar un pegwn o reswm yn unig, mae'n rhaid iddo ei gysyniadoli fel undod unffurf.¹⁸⁵ Ond, mae'r dystiolaeth hanesyddol yn glir, ac mae'n rhaid nodi fod rhywbeth un-ochrog a mympwyol braidd am geisio diffinio digwyddiad mor gymhleth yn sgil gweithiau un meddyliwr, fel y gwna Habermas yma.

Mae'r sylweddoliad hanesyddol hwn yn tanseilio dadansoddiad Habermas mewn modd sylfaenol. Cred Habermas bod modd darganfod y gwahaniaethadau mewn rheswm drwy ail-adeiladu'n rhesymol ragdybiaethau cyfranogwyr cymwys mewn proses o gyrraedd dealltwriaeth. Ond, mae'r gallu i wneud hyn yn ddibynol ar y modd mae goddrychau wedi'u cymdeithasoli yn y bywyd-fyd modern, ac felly, ar y broses o resymoli sy'n cyfundrefnoli'r gwahaniaethiadau o reswm. Lleolwyd dechreuad y broses hon yn yr Oleuedigaeth. Ond, wrth fethu â dangos bodolaeth y gwahaniaethadau hyn yn y cyfnod hanesyddol mewn modd argyhoeddiadol, gan ddarganfod, yn hytrach, brosiectau sy'n gwrthddweud disgrifiad Habermas o'r cyfnod, cyflwynir amheuaeth am fodolaeth y broses o resymoli sydd yn sylfaen i'r darlun gwahaniaethedig o reswm. I fod yn blaen, os nad oes modd darganfod bodolaeth y gwahaniaethiadau yn nharddiad modernrwydd mewn modd cyffredinol, does dim rheswm da dros ddeall y byddai rhesymoli dros y canrifoedd nesaf yn datblygu yn ôl yr egwyddorion hynny.

Gyda hyn, daw rhagoriaeth darlun gwahaniaethedig Habermas o reswm yn bwnc dadleuol. Wedi ein hwynebu â lluosogrwydd o oleuedigaethau a phrosiectau modern, daw diffiniad Habermas ond yn un ymgais arall ymysg eraill. Fel y nodir gan Schmidt, gellir gweld dealltwriaethau Adorno, Foucault a Habermas o resymoli ac o oleuedigaeth fel dim mwy na "pharhad o gyfres [. . .] o ddadleuon lle mae gwahanol bleidiau yn cynnig dealltwriaethau gwahanol o'r hyn mae'r weithred o'r enw 'goleuedigaeth' yn ei chynnwys", (fel y gwelwyd yn y bennod flaenorol).¹⁸⁶ Gan feddwl am yr haniaethiadau niferus yn narlun Habermas, nid oes rheswm da i ddeall fod yn rhaid i'r meddylwyr gynnig

107

yr ateb sy'n bodloni ei griteria ef: mae lle i ddeall eu bod yn medru gwneud rhywbeth pur wahanol y gellid ei gyfrif yn ddilys a goleuedig.

3.2.2.3. Y prosiect modern a'r meddylwyr modern: dadwahaniaethu'r gwahaniaethiadau.

Gan droi at drafodaeth Habermas o athroniaeth fodern, darganfyddwn ein hunain mewn sefyllfa rhyfedd iawn. Gan fod modernrwydd, i Habermas, wedi'i sefydlu'n llwyr erbyn 1800, bernir os yw meddylwr yn fodern ai peidio ar sail eu teyrngarwch i'r gwahaniaethiadau sydd i'w darganfod yng ngweithiau Kant.¹⁸⁷ Yn hyn, mae Habermas yn ceisio cywasgu pob meddylwr modern drwy'r fframwaith amheus hon, gan anwybyddu'r modd mae nifer o'r prif feddylwyr yn y traddodiad gorllewinol, wedi Kant yn "cwestiynu'n radical" a dadwahaniaethu'r terfynau sy'n nodweddu modernrwydd yn nhyb Habermas. Yng ngwaith Marx, gwelwn ddadwahaniaethu bwriadol wrth iddo herio'r darlun o dlodi fel "annigonolrwydd unigol" gan ei ddeall, yn hytrach, fel "rheidrwydd economaidd", neu, yng ngwaith Nietzsche, gwelwn sut mae Cristnogaeth yn troi cwestiynau o chwaeth personol yn gwestiynau o foesoldeb, neu yn Freud, sut mae'r hyn a ddeallwyd fel "tramgwydd moesegol" yn medru cael ei ddeall yn well fel symptomau hysterig. Mewn byd lle mae'r termau a'r safonau sy'n "ganolog i werthuso problemau [. . .] wedi tyfu'n hanfodol ddadleuol," mae rhywbeth mympwyol am "ddyrchafu teyrngarwch i ddarnodiadau Kant i'r criterion sy'n penderfynu os yw meddylwr wedi cadw i fyny gyda modernrwydd."¹⁸⁸

Mae un-ochredd y dadansoddiad yn gyfan gwbl amlwg wrth i Habermas geisio gwerthuso gwerth meddylwyr sy'n fwriadol yn dadwahaniaethu ei wahaniaethiadau modern yn ôl eu teyrngarwch i'r gwahaniaethiadau hyn. Gofynna Schmidt, felly, "A yw'r trycholiaethau o decnocratiaeth, neo-geidwadaeth, ag aestheticiaeth anarachaid wedi brawychu Habermas i'r fath raddau fel ei fod yn ymroi i amddiffyn- beth bynnag yw'r gost- y ffiniau rhwng gwyddoniaeth, moesoldeb, a chelf?" Efallai y byddai hyn yn amddiffyn y bywyd-fyd rhag canlyniadau "cythryblus" disgysiaid modernrwydd. Fodd bynnag, efallai y dylem ddysgu gwers wahanol, gan ganolbwyntio ar ganlyniadau cythryblus y disgysiaid modern, gan ddeall, yn y "fenter beryglus o fodernrwydd [. . .] y dylid cymryd ychydig iawn i fod wedi'i benderfynu."¹⁸⁹

3.2.2.4. Casgliad.

Yn y ddau bwynt uchod, nid ymwrthod yn llwyr gyda dadansoddiadau Habermas yw'r

bwriad, ond, yn hytrach, amlygu natur ddadleuol, un-ochrog a mympwyol ei ffiniau o fodernrwydd. Gwelwn y brithwaith syniadaethol yn dechrau ymddatod. Mae'r darlun o fodernrwydd gaiff ei ddefnyddio er mwyn beirniadu gweithiau Adorno a Foucault yn ymddangos yn hanesyddol ddi-sail. Nid yw'n medru gwneud synnwyr o weithiau'r rhan-fwyaf o'r prif meddylwyr modern chwaith. Ond, er i'r brithwaith sy'n tynnu'r edefynnau'r feirniadaeth at ei gilydd ddechrau ymddatod, sef darlun Habermas o fodernrwydd, erys yr edefynnau unigol, ei feirniadaethau uniongyrchol o weithiau Adorno a Foucault, yn eu lle. Gan hynny, trof yn awr i ddangos sut mae Habermas wedi cam-ddehongli gweithiau'r meddylwyr er mwyn medru eu cyflwyno fel endidau afresymol, gwrth-oleuedig a gwrth-fodern.

3.2.3. Habermas a'r *Dilechdid*: camddarlenniadau strategol.

Cyflwyniad: Adorno'r Marcsydd/ Adorno'r Nietzscheydd: beirniadaeth *Theori o Weithredu Cyfathrebol a Disgwrs Athronyddol Modernrwydd*.

Mae dadansoddiad Habermas o'r *Dilechdid* yn *Disgwrs Athronyddol Modernrwydd* yn ymddangos braidd yn strategol. Gwelwyd dwy feirniadaeth o'r *Dilechdid* yn yr 1980au, â'r un casgliadau negyddol: bod y *Dilechdid*, drwy or-gyffredinoli drygau rheswm offerynnol, yn diweddu drwy ddinistrio'r rhesymoliaeth fyddai'n galluogi i'w gweithiau fod yn feirniadol.¹⁹⁰ Ond, yn y testun blaenorol, y *Theori o Weithredu Cyfathrebol* (1981), gwelodd Habermas fod dinistrio rhesymoliaeth yn digwydd wrth i'r awduron ddad-hanesyddoli cysyniad Lukács o betheiddio [*reification*]. Gan eu bod yn cyffredinoli patholegau a gyfyngwyd yn draddodiadol gan y traddodiad Hegelaidd-Marcsaidd at gyfalafiaeth fodern yn ôl i darddle'r meddwl gorllewinol, diddymwyd gallu eu gweithiau i fod yn feirniadol. Gan fod y patholegau yn nodweddiadol o hanes Orllewinol yn ei gyfanrwydd, nid oes mwyach modd i'r awduron gysyniadoli gwrthsefyll i "gymdeithas sydd wedi'i gweinyddu yn llwyr."¹⁹¹ Prin dwy flynedd yn ddiweddarach, gwelwn feirniadaeth debyg, ond â rhai elfennau gwahanol iddi. Deallodd Habermas eu bod yn dinistrio potensial rhesymol y modern drwy or-gyffredinoli rheswm offerynnol unwaith yn rhagor. Ond, nid gor-gyffredinoliad o'r traddodiad Hegelaidd-Marcsaidd sydd i'w feio mwyach, ond gwrth-oleuedigaeth y ddau feddyliwr. Gwêl y ddau fodernrwydd drwy'r un opteg gyfyng â Nietzsche, sydd yn ei dro yn arwain iddynt danbrisio pob datblygiad modern gan weld undod rheswm a gorthrwm ymhob man. Drwy gymryd y cam hwn, gwelir beirniadaeth sy'n

109

ymosod ar seiliau ac yn dod yn gyfanedig.¹⁹²

Sut mae modd esbonio newid mor sylfaenol ym meirniadaeth Habermas? Mae yna wahaniaeth mawr rhwng honni bod drygau'r *Dilechdid* yn deillio o un-llygeidrwydd Hegelaidd-Marcsaidd a'r pwyslais diweddarach sy'n mynnu mai Nietzscheaeth wrth-fodern, myopig y ddau sydd ar fai. Credaf fod Peter Hohendahl yn gwir i nodi mai pwysau allanol sy'n peri'r newid hwn. Yn gynyddol drwy'r wythdegau daw amddiffyn y "prosiect modern" oddi wrth ymosodiadau ôl-strwythuraeth Ffrengig, Nietzscheaidd, sy'n darganfod ei fynegiant paradigmataidd yng ngwaith Foucault, yn fwy pwysig iddo.¹⁹³ Yn y cyd-destun hwn, daw ei ddarlleniad o'r *Dilechdid* i chwarae rôl ganolog. Drwy geisio dangos fod methiant gweithiau Adorno a Horkheimer yn deillio o'u Nietzscheaeth wrth-oleuedig, wrth-fodern, gall daro ergyd effeithlon yn erbyn gweithiau'r ôl-strwythurwyr sy'n atgynhyrchu'r agweddau hyn yn eu gweithiau. Felly, gwelwyd yr honiad o berthynas a ddarluniais eisoes: bod agweddau tebyg gwrth-oleuedig, Nietzscheaidd, yn arwain at ddryswch tebyg.

Ond, er mwyn galluogi gweithiau Adorno i gael eu darllen yn y fath fodd, fel ymwrthodiad Nietzscheaidd o reswm a goleuedigaeth, mae'n rhaid cam-gyflwyno syniadaeth y llyfr mewn modd go sylfaenol. Dangosaf gam-ddarlleniad Habermas mewn tri cham. Yn gyntaf, edrychaf ar ei bwyslais ar reidrwydd atchweliad goleuedigaeth i fyth. Yn ail, heriaf honiad Habermas taw twf "rheswm offerynnol" yw prif ffocws y *Dilechdid*. Yn olaf, gan nad yw'r ddwy elfen uchod yn argyhoeddi, dangosaf sut nad yw darlun Habermas o danseiliad beirniadaeth yn y *Dilechdid* yn ein hargyhoeddi.

3.2.3.2. Rheidrwydd atchweliad goleuedigaeth i fyth: Habermas y tafleisydd.

Yn gyntaf, gwelodd Habermas fod goleuedigaeth yn atchwel i fytholeg yn y *Dilechdid* oherwydd ei fod yn gaeth at ei darddiad mythig o reolaeth natur. Gan fod rheolaeth natur yn cael ei alluogi drwy ddefnydd offerynnol o reswm, deallwyd fod rhesymoli cymdeithasau'r Gorllewin yn ddim mwy na phroses lle daw rheswm yn llwyr offerynnol. Pendraw hyn yw'r cyflwr modern lle daw rheswm a gorthrwm yn un, a bod pob ffenomenon fodern yn llwyr syrthiedig, yn ddim mwy na "hunangadwraeth wedi mynd yn wyllt."¹⁹⁴ Wrth osod o'r neilltu bod hyn yn anwybyddu'r ffaith bod goleuedigaeth yn gwyrdroi i fytholeg mewn sawl modd gwahanol yn y *Dilechdid*, (fel y dangosais yn yr ail

bennod), hoffwn ganolbwyntio yma ar bwyslais darlleniad Habermas ar reidrwydd atchweliad goleuedigaeth i fyth: “Mae goleuedigaeth i *fod* i atchwel i fytholeg.”¹⁹⁵ Dealla Habermas mai dynodi proses o resymoli lle daw rheswm yn llwyr offerynnol y mae “goleuedigaeth” yng ngwaith Adorno. Fodd bynnag, gan fod Adorno’n darganfod natur offerynnol rheswm ar darddiad rheswm ei hun, mewn hunan-gadwraeth, mae’r anffurfiad o reswm yn bodoli o’i ddefnydd cyntaf, mewn cynhanes, hyd at yr oes bresennol. Gan hynny, erys goleuedigaeth yn gaeth i’w dardd mythig: mae’n anorfod y bydd yn atchwel i fyth ar bob cam o’i ddatblygiad.

Ond, dyma yn *llythrennol* yw’r gwrthwyneb i gasgliadau Adorno a Horkheimer. Yn wir, tra bod y llyfr yn ymchwilio i hunan-ddinistr goleuedigaeth, gwneir hyn er mwyn ei achub. Mae ymroddiad y ddau i oleuedigaeth y tu hwnt i gwestiwn: mae’r ddau yn bendant taw eu “*petitio principii*”, yw bod rhyddid mewn cymdeithas yn anwahaniadwy oddi wrth feddwl goleuedig.¹⁹⁶ I’r perwyl hwn, fe’u gwelwyd yn cysyniadoli achubiaeth yr oleuedigaeth fel myfyrdod rhesymol ar yr “hedyn o atchweliad” sydd yn y broses.¹⁹⁷ Nid ydynt yn troi ar oleuedigaeth a rheswm, ond yn ceisio gwireddu goleuedigaeth ac achub rheswm. Nid yw’r meddylwyr yn ymwrthod gyda modernrwydd gan ei weld fel dim mwy na chyflwr anorchfygol o ymdoddiad rheswm a gorthrwm. Yn hytrach, mae’r ddau am droi’r potensial modern, sy’n galluogi byd gwell i fodoli, at wasanaethu dynoliaeth.¹⁹⁸ Nid oes rhaid i oleuedigaeth atchwel i fytholeg; yn hytrach, dylai ymwahanu o’i dardd mythig o reolaeth a gwireddu’i addewid o wneud dynion yn wir feistri, a chreu “cyflwr sy’n wir ddynol.”¹⁹⁹ Ar y pwynt hwn, mae Habermas yn camgyflwyno syniadau ei ragflaenwyr i’r fath raddau nes bod modd amau ei fod yn gwneud hynny’n fwriadol.²⁰⁰

3.2.3.3. Rheswm offerynnol: camddarlleniad mwyaf dylanwadol Habermas.

Efallai taw’r honiad mwyaf dylanwadol gaiff ei wneud gan Habermas, ac sy’n cael ei ailadrodd bron yn ddi-baid, yw bod y ddau awdur yn deall rhesymoli fel datblygiad rheswm offerynnol. Y broblem amlwg sy’n wynebu’r honiad hwn yw nad yw’r term hwn bron byth yn cael ei ddefnyddio yn y *Dilechdid*. Yn hytrach, fel y noda Hammer, “y term canolog [yn y *Dilechdid*], os oes un, yw *uniaeth*”, term sy’n cael ei ddefnyddio mewn modd “go gymysglyd, ond yn y pendraw, go gyson.”²⁰¹ I gynnig esiampl, mae’n anodd cysoni’r darlun mai “rheswm offerynnol” sydd dan drafodaeth gyda beirniadaethau’r *Dilechdid* o “drychu’r anghymesur” [*“amputates the incommensurable.”*]²⁰² Nid y syniad a gyflwynir yma yw bod

rheswm yn gynyddol yn dod yn ddull at rhyw ddiben, sef y syniad offerynnol. Yn hytrach, y broblem a welir yw fod y dull goleuedig o ymresymu, y dull uniaethol, yn diddymu'r penodedd anuniaethol sy'n wir nodweddiadol o'r gwrthrych. Gwelwyd sut deallwyd fod hyn yn digwydd drwy orfodi'r gwrthrych i gydymffurfio gyda chategori neu gysyniad a ragosodwyd, yn hytrach na thrwy ddirnadaeth sy'n anelu at "affinedd" gyda gwrthrych gwybodaeth. Galluogir gwybodaeth o'r fath drwy bwyslais ar "fimesis": o wybodaeth sy'n ymateb i'r gwrthrych sydd dan drafodaeth, yn hytrach na'i gategoreiddio.²⁰³ Gyda'r sylweddoliad hwn, mae'n bosib gosod trafodaeth y *Dilechdid* yn natblygiad deallusol Adorno: o ddechrau ei weithiau, hyd at ei weithiau terfynol, trafod perthynas gymhleth yr uniaethol a'r anuniaethol yw ei ffocws, nid trafod rheswm offerynnol.

Mae'r pwynt hwn yn fwy na phedantiaeth academiaidd. Mae Habermas, mewn traethawd arall yn yr un cyfnod, yn mynnu taw Adorno sy'n bennaf gyfrifol am eithafiaeth y llyfr, ac, eithafiaeth sy'n deillio o or-gyffredinol rheswm offerynnol sy'n arwain yn ei dro at danseiliad beirniadaeth yn y *Dilechdid*.²⁰⁴ Yn y *Disgwrs*, mae Habermas yn awyddus i ni ddeall bod prif weithiau Adorno, *Dilechdidaeth Negyddol* a *Theori Esthetig*, yn cadw'n gaeth i'r aporiau sy'n deillio o'r gor-gyffredinol hyn.²⁰⁵ Ond, term o weithiau Horkheimer yw "rheswm offerynnol", term nad yw'n ymddangos yn uniongyrchol yn y *Dilechdid*.²⁰⁶ Tra bod Marcuse a Horkheimer yn defnyddio'r term yn weddol gyson, prin eithriadol yw defnydd Adorno ohono: uniaeth ag anuniaeth sydd yn mynd â'i fryd.²⁰⁷ Gan hynny, mae rhywbeth swreal, braidd, am feirniadaeth Habermas. Ceisia ddangos fod Adorno'n bennaf gyfrifol am eithafion sy'n deillio o derm a syniad nad yw'n ei ddefnyddio; nad yw'n ymddangos yn y *Dilechdid*; a'i fod yn bosib i ddeall ei holl weithiau yng nghysgod term a syniadaeth sydd bron yn absennol o'i weithiau. Unwaith yn rhagor, felly, gwelwn bod rhywbeth amheus iawn am ddadansoddiad Habermas o'r *Dilechdid*, ac o weithiau Adorno'n fwy cyffredinol.

3.2.3.4. Rheswm offerynnol a "negyddiadau *ad hoc*": camddealltwriaeth Habermas o feirniadaethau Adorno.

Drwy gam-ddeall ochr ddiagnostig y *Dilechdid*, nid oes rhyfedd fod Habermas yn camddeall ymgais feirniadol y llyfr hefyd. Yn nhyb Habermas, nod beirniadaethol Adorno yw datgelu llwyr lygredigaeth rheswm, ond, bod ymgais o'r fath yn hunan-danseiliol, gan fod y datgeliad hwn yn ddibynnol ar reswm. Gan hyn, dealla fod Adorno'n darganfod ei hun

mewn gwrthddywediad perfformiadol. Yn hytrach na cheisio datrys y broblem, drwy symud at y darlun gwahaniaethedig, dealla Habermas fod Adorno'n ddigon hapus i aros ynghlwm yn yr aporia, gan ymarfer "negyddiadau pendant" mewn modd *ad hoc*.²⁰⁸

Fodd bynnag, gan ddeall nad dangos llwyr lygredigaeth rheswm, a ddeallwyd fel rheswm yn dod yn gyfan gwbl offerynnol, ond mai ffocysu ar uniaeth mae Adorno, gwelwyd sut na all cyhuddiad o'r fath argyhoeddi. Nid creu negyddiadau pendant, mympwyol y gwneir ym meirniadaethau Adorno, ond, yn hytrach, amlygu anallu'r meddwl uniaethol i wneud cyfiawnder gyda gwrthrych ei wybodaeth. Cofiwn fod uniaeth yn rhagosod categori neu gysyniad a gorfodi'r gwrthrych i gydymffurfio â'r categori hwnnw, gan gredu bod y broses hon yn llwyddo i ddisgrifio'n addas nodweddion y gwrthrych.²⁰⁹ Nod Adorno yw dangos celwydd y broses hon, gan bwysleisio'r gweddill anuniaethol gaiff ei golli mewn ymgais o'r fath. Y mwyaf uniaethol y daw'r meddwl, y mwyaf yw ei anallu i ddeall gwir nodweddion y gwrthrych, y mwyaf daw'r "trychiad o'r anghymesur" a drafodwyd uchod.²¹⁰ Nid oes dim *ad hoc* am hyn, mae'n dilyn yn rhesymegol o fframwaith syniadaethol ehangach Adorno. Ond, gan fod Habermas wedi cam-ddeall pob un o'r camau eraill, nid yw'n ymwneud â'r darlun hwn mewn manylder. Dibynna, yn hytrach, ar ei gamddarlenniad o'r *Dilechdid* i bardduo cyfraniad di-gyffelyb Adorno i athroniaeth fodern.

3.2.3.5. Casgliad.

Yn y drafodaeth uchod, beth gaiff ei amlygu'n glir yw nad oes gan Habermas fawr o ddiddordeb mewn cynnig darlleniad teg a manwl o weithiau Adorno. Wedi'r cyfan, dim ond un darlun sy'n medru bodloni gofynion rhagosodedig Habermas: y darlun gwahaniaethedig o reswm. Mae unrhyw feddyliwr nad yw'n ymroi'n llwyr i'r darlun hwn yn ei dyb ef yn fethiant, yn wrth-fodern ac yn wrth-oleuedig. Mae'r achos wedi'i ragfarnu.²¹¹

Yn hytrach, gan fod gweithiau Adorno i chwarae'r rôl strategol o ddangos methiant *a priori* y dadansoddiadau ôl-strwythurol diweddarach, mae Habermas yn barod i anffurfio a chamddarllen y *Dilechdid* er mwyn hwyluso'r dasg honno.²¹² Nid yw'n gwneud fawr o wahaniaeth i Habermas bod gwir ddaliadau Adorno yn groes i'r rhai a briodolir iddo, fel yn ei ymroddiad amlwg i achubiaeth o'r oleuedigaeth ac o reswm. Nid yw cysondebau a

rhesyমেগেদে dealltwriaeth Adorno o feirniadaeth yn gwneud gwahaniaeth chwaith.

Gwneir i Adorno chwarae rôl a rag-benderfynwyd drosto. Yn hyn o beth, mae beirniadaethau Habermas yn ymdebygu i ddigrifwr sy'n mynegi syndod at y mynegiannau eithafol y mae'n tafleisio i geg ei bwped.²¹³ Gwelwn fod Habermas wedi cam-ddeall sawl pwynt pwysig am weithiau Adorno. Gan fod yn rhaid meddu ar ddealltwriaeth gywir o weithiau'r meddylwyr i ddeall eu perthynas, prin y gellir defnyddio'r darlleniad a welwn yma fel sail i ddeall ei berthynas gydag unrhyw feddylwr arall. Ar y pwynt hwn yn unig, byddai'n deg dweud fod yn rhaid symud heibio i ddarlun Habermas o berthynas gweithiau Adorno a Foucault. Wedi cyfuno'r cam-ddealltwriaethau o weithiau Adorno gyda'i gam-ddarlleniadau o weithiau Foucault, bydd yr angen i symud y tu hwnt i ddealltwriaeth Habermas o'u perthynas wedi'i amlygu yn llawn.

3.2.4. Darlleniadau problematig Habermas o weithiau Foucault.

3.2.4.1. Cyflwyniad: Habermas y polymegydd a Foucault y gelyn.

Nodweddwyd gweithiau Foucault, yn nhyb Habermas, gan raniad rhwng safbwyntiau gwrth-fodern a gwrth-oleuedig ei achyddiaethau yn y 1970au,²¹⁴ a'i dro anfoddog yn ôl at "ddisgwrs athronyddol modernrwydd" yn ei weithiau hwyr, wrth iddo leoli ei hun yn nhraddodiad yr Oleuedigaeth.²¹⁵ Felly, yn yr achyddiaethau, crëwyd darlun o weithrediad trosgynnol, cyfansoddiadol pŵer: bod pob ffenomen fodern, gan gynnwys gwybodaeth a'r unigolyn, yn gynnyrch gweithrediad o bŵer sy'n anelu am reolaeth drwy oruchwyliaeth effeithlon a phell-gyrhaeddol.²¹⁶ Mae achyddiaethau Foucault, felly, yn ymdebygu i weithiau Adorno drwy droi beirniadaeth yn gyfanedig, drwy greu darlun lle mae pŵer yn asio â rheswm, a thrwy hyn yn tanseilio gallu'i waith i fod yn feirniadol.²¹⁷ Dealla, ymhellach, fod Foucault yn ymwybodol o natur baradocsaid beirniadaeth o'r fath, ond heb fodd i'w datrys.²¹⁸ Drwy hyn, mae Foucault mewn sefyllfa annifyr o fod yn amlwg eisiau beirniadu datblygiadau modern, heb fodd i gynnal y feirniadaeth.

Yn wyneb y dryswch syniadaethol sy'n deillio o ymgais baradocsaid Foucault, deallodd Habermas y tro hwyr yng ngwaith Foucault fel cyfaddefiad o fethiant ei brosiect blaenorol. Felly, wrth "gyfosod" y darlun o'r achyddiaethau gaiff eu cyflwyno yma gyda disgrifiad hwyr Foucault o'i weithiau yn "Beth yw Goleuedigaeth?" (1984), "cawn ein taro gan wahaniaethau amlwg." Yng ngeiriau Bernstein, "Nid yw Foucault yn amddiffyn

safbwynt o “bositiffiaeth ffodus”; mae’n amddiffyn yr ailysgogiad parhaol o feirniadaeth o’n hoes hanesyddol.” Dengys ymwybyddiaeth o’r terfynau sydd wedi’u gosod ar ei “agwedd at derfynau.” Ac “nid yw’n cromfachu’r cwestiwn o ryddid a rhyddfreiniad.”²¹⁹ Yn hyn, felly, mae gweithiau hwyr Foucault mewn cyferbyniad amlwg i ddisgrifiad Habermas o’i achyddiaethau. Gan mai ymdriniaeth fer iawn yw’r drafodaeth o gyfnod “ethgol” Foucault, trafodaeth sydd heb fod yn ymwneud mewn unrhyw fanylder â’i waith, byddaf yn canolbwyntio yma ar ei ddadansoddiadau o’r achyddiaethau yn unig.

Problem amlwg trafodaeth Habermas yw ei fod am nodweddu gweithiau Foucault yn yr 1970au fel endidau llwyr wrth-oleuedig. Fodd bynnag, gwelwyd bod Foucault eisoes wedi “troi” at yr Oleuedigaeth ym 1978, a’i fod yn barod i ddisgrifio’i weithiau yn bendant fel beirniadaethau goleuedig sy’n anelu at gynyddu rhyddid.²²⁰ Esgeulusir yr agwedd hwn yn llwyr. Petai Habermas yn canolbwyntio ar “Beth yw Beirniadaeth?” (1978) byddai’n rhaid iddo gyflwyno dadl llwyr wahanol yn erbyn gweithiau Foucault. Yn y traethawd hwn, er i’r modern gael ei ddarlunio fel twf mewn rheolaeth, nid pwysleisio gorthrwm anorchfygol a wna Foucault, ond pwysleisio breuder hanfodol y ffurfiannau hyn.²²¹ Er ei fod yn pwysleisio mai “disgrifiadau pur” yw ei weithiau, mae’n eu cyflwyno yn bendant fel beirniadaethau sy’n ceisio amlygu hynodrwydd datblygiadau penodol hanesyddol.²²² Ac, yn erbyn beirniadaeth Habermas o gudd-normatifrwydd gweithiau Foucault, mae’r gwaith hwn yn amlwg yn normadol: mae’n cyfeirio at feirniadaeth fel “rhinwedd” ac yn cynnig rhesymau grymus dros wrthsefyll.²²³ Mae’r darlun gaiff ei gyflwyno yma yn gyfan gwbl groes i ddealltwriaeth Habermas o’r cyfnod hwn o waith Foucault, ac, felly, mae problem aruthrol eisoes wedi codi i’w ddarllenid.

Y broblem, yn y pendraw, yw fod Habermas yn ceisio cyffredinoli darlenniad cynhennus o *Ddisgyblaeth a Chosb* i fod yn gynrychioliadol o holl weithiau Foucault yn yr 1970au, a hynny er bod rhesymau da i’r gwrthwyneb.²²⁴ Yn y cyffredinoliad hyn, deallwyd fod cymdeithas yng ngwaith Foucault wedi’i chyfansoddi o gyfres o sefydliadau disgyblaethol sy’n cwmpasu’r corff cymdeithasol.²²⁵ Yn hyn, felly, ymdebyga cymdeithas fodern at Banopticon Bentham, gyda rheolaeth ddisgyblaethol ddi-dor ar yr unigolyn: o’r ysgol feithrin i’r brifysgol, hyd at fyd gwaith, llywir yr unigolyn yn llwyr gan sefydliadau disgyblaethol sy’n anelu at greu corff mud a dof drwy feicroffiseg o bŵer holl-bresennol.²²⁶

Fodd bynnag, mae dau bwynt y gellir ei godi yn groes i’r darlun hwn. Yn gyntaf, tra

fod bai ar Foucault am alluogi darlleniad o'r fath gyda rhai o'i ddatganiadau mwy eithafol yn *Disgyblaeth a Chosb*,²²⁷ bron yn unionsyth wedi cyhoeddi'r llyfr, pwysleisia taw nid "realiti" gafodd ei sylweddoli drwy'r corff cymdeithasol oedd disgyblaeth, ond "rhaglen o weithredu" oedd i'w ddarganfod yn llawlyfrau gweinyddwyr y cyfnod.²²⁸ Datrysiaid delfrydol i'r problemau newydd gaiff eu cyflwyno i'r gweinyddwyr yw disgyblaeth, nid y realiti a gafodd ei wireddu'n llawn.

Yn ail, mae'r syniadaeth hwn yn cyferbynnu'n glir gyda dealltwriaeth Foucault o resymoli. Er mwyn honni fod cymdeithas yn dod yn ddisgyblaethol, mae'n rhaid deall taw un ffurf bennaf o resymoli sy'n bodoli. Ond, dealltwriaeth mwyaf cyson Foucault drwy gydol ei weithiau yw taw "rhesymoliadau" gaiff eu disgrifio ganddo.²²⁹ Oherwydd hyn, mae'n rhaid deall taw un rhesymoliad ymysg rhesymoliadau eraill fyddai'r ffurf ddisgyblaethol o bŵer.²³⁰ Y casgliad sy'n deillio o'r safbwynt hon, yng ngwaith Foucault, yw nad oes modd i bŵer weithredu mewn modd di-dor o gwbl. Yn hytrach, gan fod cymdeithas wedi'i chyfansoddi o blwraliaeth o berthnasau o bŵer ansefydlog a chyfochrog, dealla Foucault fod rhyddid annileadwy yn perthyn i'r perthnasau hyn.²³¹ Ffurfiannau bregus o berthnasau o bŵer anghydlynol, nid gorthrwm di-dor, yw'r darlun mwyaf cyson yng ngwaith Foucault.²³² Dadansoddaf y safbwyntiau hyn yn fwy manwl yn y chweched bennod. Y pwynt sy'n rhaid ei wneud yma, fodd bynnag, yw nad yw Habermas am ganolbwyntio ar yr agweddau hyn o weithiau Foucault, gan y byddent yn gwrthbrofi'i honiad fod Foucault yn creu darlun un-ochrog o resymoli ac o fodernrwydd.

Nid yw'r math o ddarlleniad angharedig yma yn ymdebygu cymaint at ddialog, neu drafodaeth gyda chyd-siaradwr, ond, yn hytrach, fel polemig di-dostur sy'n anelu i ddinistrio ei wrthwynebydd peryglus.²³³ Darlunnir y gwahaniaeth rhwng ymdriniaethau o'r fath yn rymus gan Foucault yn ei weithiau hwyr. Pwysleisia bod "moeseg gyfan yn y fantol" mewn trafodaeth, un sy'n ymwneud â "chwilio am wirionedd a pherthynas â'r arall".²³⁴ Gwêl fod hawl mewnfodol gan gyfrannwr i drafodaeth sy'n deillio o gwestiynu ac ateb, yr hawl i beidio â derbyn eich argyhoeddi, i sylwi ar groesddweud mewn gosodiad, i ddangos rhesymeg wallus, ac, wrth gwrs, bod hawl gan y cyfrannwr arall i amddiffyn ei hunan rhag cyhuddiadau o'r fath.²³⁵

Yn erbyn y foeseg ddialogaidd hon, cyflwyna Foucault ffigwr y "polemegydd". Mae'r polymegydd yn dibynnu ar ddilysrwydd blaenorol na all ei wrthwynebydd fyth

hawlio; mae wedi'i "amwisgo mewn breintiau mae'n meddu arnynt o flaen llaw ac ni fydd byth yn cytuno i'w cwestiynu." Nid yw'r polymegydd am gydnabod y cyfranwr arall, gan geisio dynesu at "wirionedd anodd", ond, yn hytrach, y mae am ddinistrio gelyn peryglus er mwyn "peri buddugoliaeth yr achos cyfiawn y safodd drosto o'r cychwyn."²³⁶ Mae'n amlwg sut y medrir deall natur trafodaeth Habermas yn ôl y nodweddion hyn. Mae ei ddadleuon yn erbyn gweithiau Adorno a Foucault wedi'u gwisgo ym mreintiau'r darlun gwahaniaethedig, gyda'i brosiect cyfiawn o amddiffyn modernrwydd, sy'n rhoi dilysrwydd iddo na fedr ei wrthwynebydd fyth mo'i gyrraedd. Er mwyn diogelu buddugoliaeth ei achos cyfiawn, mae'n barod i anffurfio a chamgyflwyno gweithiau unrhyw feddyliwr sy'n "fygythiad" iddo. Yn hyn, nid oes gan Habermas fawr o ddiddordeb mewn cynnig darlleniad elusengar o weithiau Foucault; yn hytrach, ymddengys iddo greu'r darlun mwyaf gwallus posib, er mwyn hwyluso'i dasg o'i wrthod.

Er mwyn dangos sut mae darluniau Habermas o "ddryswch" syniadaethol Foucault yn wallus, canolbwyntiaf ar y prif feirniadaethau: y feirniadaeth fod ei ddadansoddiad o bŵer, sy'n honni bod yn "empiraidd", mewn gwirionedd yn gweithredu'n drosgynnol, ynghyd â dwy o'r beirniadaethau metatheoretig, o berthynoliaeth a chudd-normatifrwydd.²³⁷ Er bod Habermas yma yn honni dangos dryswch mewnol yng ngweithiau Foucault, mewn gwirionedd, beth ddaw'n amlwg yw fod "dryswch" syniadaeth Foucault yn ddibynnol ar dderbyn safbwynt Habermas. Os cyhuddodd Habermas Foucault o "gudd-normadrwydd",²³⁸ gallwn gyhuddo Habermas yma o "gudd-allanoldeb": mae'r hyn sy'n honni bod yn feirniadaeth fewnfodol yn beirniadu o safbwynt allanol. Er bod gan Foucault atebion i lawer o'r problemau mae Habermas yn eu codi, gan nad yw'n cynnig yr ateb cywir, Habermasaidd, mae hyn yn gyfystyr a pheidio â chynnig ateb o gwbl.

3.2.4.2. Pŵer: y dwbled empirig-drosgynnol.

Ym meirniadaeth gyntaf Habermas o weithiau Foucault, gwelwyd ei fod yn mynnu fod yr hyn sy'n cael ei gyflwyno fel disgrifiad empiraidd o weithrediad pŵer, mewn gwirionedd, yn gweithredu fel theori o gyfansoddiad.²³⁹ Cyflwynir y feirniadaeth hon yng nghyd-destun trafodaeth Foucault o berthynas disgyblaeth a tharddiad y gwyddorau dynol. Petai Foucault yn cyflwyno honiad empiraidd, byddai'n medru nodi bod y gwyddorau dynol yn ymddangos "yn hanesyddol" neu'n "achosol" mewn cysylltiad gyda thechnolegau rheolaeth a goruchwyliaeth y disgyblaethau.²⁴⁰ Fodd bynnag, drwy gyflwyno honiad

trosgynnol, o ddangos sut byddai ffurfiant o wybodaeth yn bosib, dealla Habermas i Foucault fynnu fod rhaid i'r gwyddorau dynol gyfansoddi gwrthrychau eu maes fel gwrthrychau i'w "goruchwyllo a'u rheoli."²⁴¹ Drwy'r pwyslais hwn, mae "ffurfiad o bŵer a'r ffurfiad o wybodaeth yn cyfansoddi undod anhydawdd."²⁴² Gall Habermas yna wrthbrofi'r ddealltwriaeth hon drwy ddangos twf ymdriniaethau deongliadol yn y gwyddorau dynol nad ydynt yn cyd-fynd gyda thechnegau goruchwyliaeth a thechnoleg, gan ddangos, felly, nad yw'r gwyddorau dynol, o raid, yn cyfansoddi'i wrthrychau yn drosgynnol yn y fath fodd.²⁴³

Mae Schmidt, fodd bynnag, yn gywir i nodi nad yw'n glir pam fod Habermas yn credu fod Foucault yn gwneud honiad trosgynnol o gwbl. Nid oes rheswm da dros gredu nad yw Foucault yn gwneud dim amgen ond cynnig cyfrif "hanesyddol" neu "achosol" sy'n cyfeirio at rai affineddau rhwng datblygiadau'r gwyddorau dynol a thechnolegau disgyblaethol.²⁴⁴ Yn hyn, mae Habermas yn creu problem lle nad oes problem. Mae'r feirniadaeth hon, mewn gwirionedd, yn cyfochri beirniadaeth gyntaf Habermas o'r *Dilechdid*; mae'n cyflwyno rheidrwydd lle nad oes rheidrwydd er mwyn gogwyddo safbwyntiau Foucault a hynny er mwyn eu gwneud yn haws i'w beirniadu. Er mwyn herio trafodaeth Foucault ar ei dir ei hunan, byddai'n rhaid i Habermas ddangos nad oedd affinedd hanesyddol o'r fath ac nid dadlau yn erbyn honiadau trosgynnol eu cyflwyno.²⁴⁵

3.2.4.3. Beirniadaethau metatheorig Habermas: perthynoliaeth a chudd-normadrwydd.

Gan droi at y beirniadaethau metatheoretig, dealla Habermas ei fod yn cyflwyno beirniadaeth o ddryswch mewnol syniadaethau Foucault.²⁴⁶ Er mwyn darganfod y dryswch, mae Habermas yn camgyflwyno agweddau pwysig o weithiau Foucault, sy'n peri i'r beirniadaethau fethu'r nod mewn sawl ffordd bwysig. Canolbwyntiaf ar y beirniadaethau a dderbyniodd y sylw pennaf: o berthynoliaeth a chudd-normadrwydd gweithiau Foucault.²⁴⁷ Nid wyf am gynnig dedfryd derfynol ar feirniadaethau Habermas, ond, yn hytrach, gan ei fod yn pwysleisio anghysondebau gweithiau Foucault, dilynaf drywydd Schmidt drwy ddangos cysondeb ei syniadaeth.

3.2.4.4. Perthynoliaeth.

Gan droi at feirniadaeth Habermas o berthynoliaeth Foucault, mae'n rhaid sylwi nad beirniadaeth syml o berthynoliaeth a welwn, ond, yn hytrach, beirniadaeth o'r

gwrthddywediad yng ngwaith Foucault sy'n deillio o'r ffaith ei fod yn arddel perthynoliaeth llwyr gan geisio eithrio'i hunan o ganlyniadau arddeliad o'r fath.²⁴⁸ Deillia berthynoliaeth ei weithiau o'r ffaith ei fod yn cyfyngu honiadau o wirionedd i gyfundrefn benodol o bŵer a gwybodaeth. Yn hyn, felly, dealla Habermas fod yn rhaid i Foucault ddeall fod gwirionedd ei weithiau ei hun yn ddim mwy nac effaith ffurfiant penodol o bŵer-gwybodaeth. Ceisia Foucault eithrio ei hun oddi wrth ganlyniadau hyn, drwy ffocysu ar "wybodaethau darostyngedig", sef safbwyntiau y rheini sy'n wrthrych technolegau o bŵer (fel claf seiciatrig, carcharor, menywod), neu'r rheini sy'n gweithredu'r technolegau o bŵer (doctoriaid, wardeniad, gwarchodwr), gaiff eu cyflwyno fel persbectif mwy cywir na phersbectif y gwyddorau dynol syrthiedig.²⁴⁹ Yn y pendraw, nid oes modd i Foucault gynnal y ddau arddeliad: bod safbwynt mwy cywir yn bosib, a bod gwirionedd yn llwyr berthynol i gyd-destun penodol, ac felly, wrth i Foucault geisio eithrio ei weithiau rhag effeithiau perthynoliaeth, gwelwn wrthddywediad sylfaenol.²⁵⁰

Problem y darlleniad hwn yw'r ddealltwriaeth o "wybodaethau darostyngedig" yng ngwaith Foucault. Mae'n rhyfedd darganfod fod Habermas, a rhai o'r Habermaswyr, yn gosod cymaint o bwyslais ar yr agwedd hon gan ei bod yn bwynt gwirioneddol ochrol yng ngwaith Foucault.²⁵¹ Ond, nid oes dim yn nadansoddiad Foucault sydd yn eu cyflwyno fel safbwynt tu hwnt i bŵer, nac fel ffurf mwy gwir na chywir: dim ond persbectif arall ydyw.²⁵² Mae'n gamddealltwriaeth ddifrifol, ac yn amlygu'r math o ddarlleniad annheg gaiff ei gynnal yma.

Yn hytrach, fel mae rhai o amddiffynwyr Foucault wedi gwneud, gellir cymharu darlun Foucault gyda "sgeptigaeth glasurol." Yng ngeiriau Schmidt, nid yw sgeptigaeth yn ceisio gwaredu amheuaeth, hyd yn oed amheuaeth o safbwyntiau'r sgeptig, "ond yn hytrach yn defnyddio amheuaeth er mwyn rhyddhau unigolion o'r gafael sydd gan wahanol gredoau drostynt." Yn hyn, mae Foucault yn ceisio amlygu sut mae cydsyniad i unrhyw ffurf o wybodaeth, gan gynnwys ei achyddiaethau, yn ein "cysylltu gyda rhwydweithiau penodol o bŵer."²⁵³ Efallai bod arddeliad o'r fath ei hun yn broblematig. Yn sicr, byddai Habermas yn gweld rhesymau am ymwrthod â pherthynoliaeth yn deillio o'i syniadau am gyfanfyddoldeb honiadau at ddilysrwydd mewn disgwrs, ond nid dyma'r feirniadaeth sy'n cael ei gyflwyno yma. Ceisiodd, yn hytrach, amlygu anghysondeb mewnol, lle mae

cysondeb mewnol yng ngweithiau Foucault, ac felly, ni all ei feirniadaeth argyhoeddi.

3.2.4.5. Cudd-normadrwydd.

Y feirniadaeth a fu'n fwyaf dylanwadol o dipyn, yw bod gweithiau Foucault yn arddangos cudd-normadrwydd.²⁵⁴ Beirniadaeth Habermas yma yw, er bod achyddiaeth yn medru bod yn arf defnyddiol i wrthsefyll ffurfiant o bŵer, nid yw Foucault ei hun yn medru cynnig rheswm dros wrthsefyll.²⁵⁵ Gan hynny, mae beirniadaethau Foucault yn ddibynnol ar griteria normadol nad yw Foucault ei hun yn medru cyfiawnhau yn ei weithiau. Gan hynny, mae'r criteria yn "gudd": maent o reidrwydd yn bodoli yn ei weithiau, ond heb fod Foucault yn medru apelio atynt heb wrthddweud ei ddadansoddiadau.

Fodd bynnag, mae'r feirniadaeth hon yn mynd yn erbyn normadrwydd echblyg y rhan fwyaf o weithiau Foucault. Yn "Beth yw Beirniadaeth?", dangoswyd llw o resymau dros wrthsefyll drwy'r canrifoedd. Gwelwyd fod gwrthsefyll yn cymryd ffurf beirniadaeth o'r hyn mae ffurfiannau o bŵer modern wedi gwneud ohonom, a'r rheswm dros wrthsefyll, yw ceisio cynyddu'r rhyddid sy'n gynyddol yn cael ei dresmasu arno yn yr oes fodern. I ddyfynnu o'r bennod gyntaf, gwelwyd fod Foucault yn gweld beirniadaeth yn deillio o "ewyllys benderfynol i beidio â cael eich llywodraethu"; bod cwestiynu perthynas gwybodaeth a gorthrwm yn deillio o'r ymgais i ryddhau ein hunain o'r cyflwr presennol o anaeddfedrwydd gosodedig.²⁵⁶ Sut, felly, y gellir cyhuddo Foucault, sy'n echblyg normadol, o "gudd-normadrwydd"?²⁵⁷

Nid y broblem, felly, yw nad yw Foucault yn cynnig rhesymau dilys dros ei ddadleuon, ond, fel noda Schmidt, "beth sydd i'w gyfri fel ateb."²⁵⁸ Mae'n amlwg, fel y nodir gan Ashden ag Owen, nad oes modd i Foucault gynnig ateb i gwestiwn Habermas ar y telerau mae Habermas wedi'u gosod.²⁵⁹ Yn y pendraw, dim ond darlun Habermas o'r gwarant mae siaradwr yn barod i gynnig i gyfiawnhau ei weithredu all wneud hynny. Mae'n wir nad yw Foucault am gynnig rhesymau o'r fath; iddo ef, mae gwrthsefyll yn beth llwyr leol sy'n ymateb yn unig i ffurfiant penodol o bŵer, ac yn dilyn o hynny, rhesymau lleol a phenodol yn unig y gellir eu cynnig. Efallai bod rhesymau am wrthod hyn yn nhyb Habermas, rhesymau a fyddai'n deillio o'i ddarlun gwahaniaethedig o reswm, ond, beirniadaeth fewnol oedd y feirniadaeth hon i fod. Ceisiodd amlygu "cudd-normatifrwydd" Foucault yn erbyn tystiolaeth echblyg i'r gwrthwyneb, ac unwaith yn rhagor, mae'r darlun hwn yn

dibynnu ar eithrio llawer o weithiau achyddol Foucault. Gan hyn, mae'r feirniadaeth unwaith yn rhagor, yn methu'i nod.

3.3. Casgliad: Heibio i ddarlun Habermas o berthynas.

Yn y beirniadaethau hyn, ceisiodd Habermas ddangos perthynas rhwng gweithiau Adorno a Foucault drwy'r syniad fod agweddau tebyg gwrth-oleuedig y ddau yn arwain at ddryswch syniadaethol tebyg yn eu gweithiau. Drwy gynhyrchu beirniadaeth or-gyffredinol o'r broses o resymoli, gan ddarlunio cyfraniad rheswm at y sefyllfa o orthrwm cymdeithasol cyfredol, gwelwyd sut y bu i Habermas ddeall eu bod yn eu dallu eu hunain i'r potensial rhesymol, goleuedig sy'n cael ei amlygu drwy ei ddarlun rhagorach, gwahaniethedig ei hunan. Fodd bynnag, gwelwyd fod y ddedfryd hon wedi'i seilio ar ddarlun amheus o'r Oleuedigaeth ei hun, a gwelwyd anallu Habermas i ddarganfod ei "broiect modern" oedd fod yn nodweddiadol o'r cyfnod yn y cyfnod ei hun. Yn fwy na hynny, gwelwyd fod Habermas wedi gorfod llurgunio gweithiau'r ddau er mwyn galluogi darlleniad o'r fath. Yn achos Adorno, nid eithafydd Nietzscheaidd gwrth-oleuedig, sy'n ymwrthod â rheswm a modernrwydd yn ei gyfanrwydd a welwn, ond, yn hytrach, meddyliwr y mae ei ymroddiad at achub goleuedigaeth a modernrwydd tu hwnt i gwestiwn. Yn deillio o'r cam-ddarlleniadau hyn, gwelwyd nad oedd beirniadaethau Habermas o ddryswch syniadaethol ei feirniadaethau yn llwyddo i argyhoeddi: nid oedd, mewn gwirionedd, yn ymwneud gyda darluniau Adorno o gwbl, ond darluniau creu o'i eiddo ei hunan. Yn achos Foucault, nid achyddiaethydd sy'n gweld gweithrediad trosgynnol pŵer sy'n llwyr benderfyniaethol a welwyd, ond dadansoddwr sy'n ceisio amlygu breuder hanfodol ffurfiannau o bŵer a gwybodaeth. Yn fwy na hynny, nid yw'n cefnu ar yr oleuedigaeth gan droi ar reswm, ond, yn hytrach, mae'n deall bod cwestiynu o'r fath yn deillio o'r oleuedigaeth ei hun. Nid yw'n gwadu statws beirniadol i'w weithiau gan ddibynnu ar gudd-normadrwydd, ond yn arddel rhesymau niferus dros wrthsefyll, er, wrth gwrs, bod y rhesymau hynny yn berthynolaidd ac amodol.

Gan nad yw darlun Habermas yn argyhoeddi, mae'n rhaid symud at ddealltwriaeth well o berthynas gweithiau Adorno a Foucault. Yn y bennod nesaf, edrychaf ar ymgais Foucault i ddeall ei berthynas gyda gweithiau Ysgol Frankfurt, ac o ganlyniad, gyda gweithiau Adorno ei hun. Fodd bynnag, tra fod y cam hwn yn brasgamu tu hwnt i ddealltwriaeth Habermas, gan ei fod yn llwyddo i wneud synnwyr o natur oleuedig gweithiau'r ddau feddyliwr,

gwelwn fod problemau amlwg yn parhau.

Pennod 4: Dealltwriaeth Foucault o'i berthynas ag Ysgol Frankfurt.

Cyflwyniad.

Cyflwynaf yn y bennod hon y dadansoddiad cyflawn cyntaf o'r berthynas gymhleth sy'n bodoli, yn ôl dealltwriaeth Foucault, rhwng ei weithiau ef a gweithiau cenhedlaeth gyntaf Ysgol Frankfurt, ac o ganlyniad, â gweithiau Adorno.¹ Daw Foucault i'r sylweddoliad fod tebygrwydd rhwng ei weithiau ef a gweithiau Ysgol Frankfurt yn weddol hwyr yn ei yrfa, â'i gydnabyddiaeth fod perthynas rhyngddynt yn ymddangos ar drobwynt yn ei weithiau. Deallwyd, yn draddodiadol, fod ei weithiau yn ymgorffori themâu gwrth-oleuedig, gwrth-Kantaidd. Rhaid bod ei gynulleidfa wedi'i synnu, felly, i'w weld yn "Beth yw Beirniadaeth?" (1978) yn lleoli ei hun yn ddiamwys yn nhraddodiad goleuedigaeth Kant.² Ond, tra bod y traethawd hwn yn ddynesiad amlwg at Kant, gwelwn ynddo hefyd ddynesiad at weithiau Ysgol Frankfurt.

Yn y bennod gyntaf, dangosais sut deallodd Foucault mai ymateb Kant i lywodraetholi oedd ffurf baradeimataidd yr agwedd feirniadol gynnar. Gwelwyd dau ddatblygiad posib o'r agwedd hon yn nhyb Foucault. Gwelwyd, ar un llaw, draddodiad "damcaniaethol" sy'n parhau â ffocws Kant, gan geisio darganfod terfynau rheswm pur ac adfer rheswm i'w burdeb gwreiddiol.³ Ond, pwysleisia Foucault bod datblygiadau hanesyddol yn mynnu ffocws gwahanol. Gan ein bod wedi'n hwynebu yn y presennol gan sefyllfa o ormodedd o bŵer cymdeithasol sydd wedi'i achosi a'i gynnal gan ddefnydd o reswm, rhaid symud at ffocws fwy "drwgdybus" o lawer.⁴ Priod gwestiwn yr *Aufklärung* i'r oes bresennol yw "sut y mae'n bod fod rhesymoli'n arwain at gynddaredd pŵer?"⁵ Yn y cyd-destun hwn dealla Foucault fod "brawdoliaeth" oleuedig yn bodoli rhwng ei weithiau ef a gweithiau Ysgol Frankfurt, wrth iddynt ill dau geisio datrys y broblem sylfaenol honno.⁶ Tra bod yr honiad agosaf o berthynas yn cael ei gyflwyno yma, mae'n bwysig nodi fod Foucault, ymhob un o'i drafodaethau diweddarach o oleuedigaeth yn parhau i leoli Ysgol Frankfurt, neu aelodau ohonynt, fel ei ragflaenwyr mewn llinach oleuedig o feddylwyr y gellir eu holrhain yn ôl at draethawd Kant.⁷

Trwy weithiau hwyr Foucault, o 1978 hyd at ei farwolaeth ym 1984, prin iawn yw'r meddylwyr sy'n derbyn canmoliaethau mor wresog ag Ysgol Frankfurt.⁸ Testun rhyfeddod, felly, yw nodi nad oes unrhyw ddadansoddwr hyd yma wedi ceisio dehongli'r berthynas y

mae Foucault yn ei gosod yn ei lle. Nid yw hyn yn golygu nad oes cyfeiriadau byr at y canmoliaethau hyn, ond tuedda'r cyfeiriadau hyn i wneud dim mwy na nodi bodolaeth y ganmoliaeth, gan ddeall y rhain fel molawdau syml.⁹ Fodd bynnag, ymhell o ddarganfod molawdau syml, darganfyddwn frithwaith cymhleth o ganmoliaethau gwresog a beirniadaethau methodolegol llym ar Ysgol Frankfurt. Gan nad oes unrhyw ddadansoddwr blaenorol, hyd y gwn i, wedi ceisio deall union hyd a lled y berthynas a ddarlunnir gan Foucault rhwng ei weithiau a gweithiau Ysgol Frankfurt drwy ei weithiau hwyr, o 1978-84, gwreiddioldeb y bennod hon bydd cyflwyno'r y drafodaeth gyntaf, gyflawn, o ymwneud Foucault â'u gweithiau.

Er mwyn deall dehongliad Foucault o'r berthynas yn llawn, mae'n rhaid rhannu'r drafodaeth yn ddwy ran, a hynny er mwyn dilyn y rhaniad hwyr yng ngweithiau Foucault rhwng ei achyddiaeth a'i etheg. Er bod pob honiad o berthynas estynedig, drwy'r gweithiau hwyr, yn benthyg y fframwaith sy'n cael ei gyflwyno yn y cyfnod achyddol yn "Beth yw Beirniadaeth?", gwelwn wahaniaeth amlwg yn y raddfa o berthynas sy'n cael ei bwysleisio rhwng y cyfnod achyddol a'r cyfnod ethegol. Cynrychiola 1978 ymddangosiad a phenllanw'r honiadau bod perthynas: ni chyflwynir unrhyw syniad newydd am natur y berthynas sydd rhwng eu gweithiau yn ddiweddarach yn ei weithiau. Ac er bod Foucault yn honni "brawdoliaeth" yn y cyfnod achyddol, yn yr un cyfnod y gwelwn yr holl feirniadaethau estynedig o weithiau Ysgol Frankfurt, sy'n darlunio gwrthdrawiadau sylfaenol rhwng eu methodoleg a'i fethodoleg achyddol ei hun. Beirniadaethau ydynt ar ddealltwriaeth Ysgol Frankfurt o hanes, o werth esboniadol beirniadaeth, o reswm a rhesymoli, ac o oddrychedd.

Gwendid amlwg ymdriniaeth Foucault yn y ddau gyfnod yw ei ddefnydd o'r term trwsgl "Ysgol Frankfurt." Mae'n amlwg mai dynodi cenhedlaeth gyntaf Ysgol Frankfurt yw ei fwriad.¹⁰ Ond, mae problem amlwg yn codi yn nhrefnodaeth Foucault: ei fod yn trin grŵp amrywiol o feddylwyr fel petaent yn endid unedig. Hyd yn oed ymysg y meddylwyr sydd agosaf at ei gilydd, gwelwn anghytundebau dwys a dwfn.¹¹ Pan honna Foucault debygrwydd, nid yw'r gwendid hwn yn rhy amlwg, gan fod y tebygrwydd yn seiliedig ar drywydd eang athronyddol. Yn ei feirniadaethau, fodd bynnag, daw'r gwendid hwn yn broblem real, gan fod Foucault yn cyflwyno beirniadaethau penodol iawn, heb enwi unrhyw feddylwr yn benodol na chyfeirio at weithiau unrhyw un o aelodau Ysgol

Frankfurt. Gan mai ceisio deall perthynas Adorno a Foucault yw bwriad y traethawd, ceisiaf ddeall i ba raddau mae'r beirniadaethau o weithiau Ysgol Frankfurt yn taro'u nod yn erbyn Adorno. Beth ddaw'n amlwg dro ar ôl tro yw nad yw'r dadansoddiadau yn ymrafael â negatiffiaeth Adorno. Yn aml, lle gwêl Foucault wrthdrawiadau rhyngddynt, gwelir, yn hytrach, debygrwydd syniadaethol.

Gan droi at gyfnod ethegol gweithiau Foucault, mae'n anodd osgoi'r argraff fod ei ddiddordeb yng ngweithiau Ysgol Frankfurt wedi dechrau cilio. Ni cheir ond un drafodaeth estynedig o'u gweithiau yn y cyfnod hwn, ac ni chyflwynir unrhyw syniadaeth newydd yno, dim ond ailadroddiad a chrynhoad o'r fframwaith a gyflwynwyd eisoes yn y cyfnod achyddol. Gan gymharu ei drafodaethau terfynol ar oleuedigaeth gyda'i drafodaeth achyddol yn "Beth yw Beirniadaeth?", cadarnheir yr argraff hon. Yn y drafodaeth achyddol, rhoddwyd lle arbennig i Ysgol Frankfurt yn y drafodaeth: eu gweithiau hwy oedd mynegiant paradeimataidd gyfredol problem yr *Aufklärung*.¹² Heriwyd ganddynt y gormodedd o bŵer cymdeithasol presennol, llywodraetholi, drwy ymwybyddiaeth o gydblethiad rheswm a gorthrwm. Gan fod Foucault ei hun yn ceisio ymdopi â'r un broblem, deallodd ei fod yn "frawd" i Ysgol Frankfurt.¹³ Ond, gan droi at y drafodaeth derfynol o oleuedigaeth, "Beth yw Goleuedigaeth?" (1984), tra ei fod yn parhau i leoli Ysgol Frankfurt fel rhagflaenwyr iddo mewn traddodiad goleuedig, dim ond crybwyll eu henwau mewn rhestr o feddylwyr eraill a wneir.¹⁴ Ni chyflwynna fwy o sylw o'u gweithiau na hynny. Yn hytrach, gyda chyflwyniad y ffocws ar hunan-greu arbrofol y goddrych, try Foucault at draethawd gan y bardd symbolaidd Baudelaire i ddarlunio'r agwedd fodern sy'n cael ei datblygu yn ei weithiau ef ei hunan.¹⁵ Mae'r cyferbyniad o ran apelio at weithiau Baudelaire yn hytrach na'i "frodyr" yn drawiadol ac amlwg.

Sut, felly, y dylid deall yr hyn sy'n ymddangos fel ymbellhau mor amlwg? Mae'n ymddangos i mi fod rhaid deall dau bwynt er mwyn egluro hyn. Yn gyntaf, mae'n rhaid ceisio deall y newid mewn perthynas gyda gweithiau Ysgol Frankfurt yng nghyd-destun y newid rhwng achyddiaeth ag etheg sydd yng ngweithiau hwyr Foucault. Y casgliad anorfod yw, wrth i'r thema ethegol o hunan-greu arbrofol y goddrych gynyddu mewn pwysigrwydd yng ngweithiau Foucault, fod yn rhaid i'r berthynas gydag Ysgol Frankfurt leihau. Gan fod y berthynas a ddarlunnir gan Foucault yn cylchdroi yn llwyr o amgylch cyd-adnabyddiaeth Ysgol Frankfurt o brif drywydd ei achyddiaethau, wrth i brif drywydd ei weithiau newid

gyda'r ethegau hwyr, mae'n anorfod y byddai newid yng ngraddfa'r berthynas sydd rhyngddynt.

Yn ail, fodd bynnag, mae'n rhaid deall nad yw'r berthynas yn diflannu'n llwyr. Dadleuais yn y bennod gyntaf na ddylid deall y newidiadau hwyr yng ngwaith Foucault fel rhwyg rhwng dau gyfnod, ond yn hytrach, fel newid lle cymhethir y lefel achyddol flaenorol ar gyfer dibenion y prosiect ethegol hwyrach.¹⁶ Dangosais, ymhellach, er diflaniad y term "llywodraetholi" o'r trafodaethau hwyr, fod y syniadaeth ehangach yn parhau.¹⁷ Gyda hynny, mae'n bosib dangos fod nifer o'r themâu a ddefnyddiwyd gan Foucault i ddangos perthynas rhwng ei weithiau a gweithiau Ysgol Frankfurt yn y cyfnod achyddol yn goroesi'r newidiadau hwyr yn ei weithiau, ac yn parhau yn y cyfnod ethegol.

Mae'n dealltwriaeth o'r berthynas all fodoli rhwng ethegau Foucault a gweithiau Ysgol Frankfurt, felly, yn ddibynnol ar ddangos parhad syniadau achyddol yn y cyfnod ethegol. Nid yw Foucault, fodd bynnag, yn cynnig modd i ni ddeall eu perthynas o ran y thema sy'n dod yn ganolog yn ei waith hwyr, sef hunan-greu esthetig y goddrych. Gan hynny, mae'n rhaid i mi lenwi'r bwlch rhyw ychydig. Dyma fy nghynnig: petai Foucault wedi dadansoddi perthynas ei weithiau a gweithiau Ysgol Frankfurt, parthed y thema hon, byddai'n rhaid iddo gydnabod bod gwrthdrawiad llwyr sylfaenol rhwng ei weithiau a'u gweithiau yn sgil y ddealltwriaeth a gyflwynwyd ganddo yn ei gyfnod achyddol.

Pa sail sydd i'r honiad hwn, gan feddwl nad yw Foucault ei hun yn trafod y pwnc? Yng nghyfnod achyddol Foucault, gwelwyd beirniadaeth o "ddyneiddiaeth Farcsaidd" Ysgol Frankfurt. Natur dyneiddiaeth Ysgol Frankfurt, yn nhyb Foucault, oedd eu bod yn ceisio darganfod a rhyddfrenio rhyw hanfod ddynol, yn hytrach na chydsynio gyda'r nod achyddol o geisio creu ffurf lwyr newydd o oddrychedd.¹⁸ Ffurf gnewyllol yr hunan-arbrofi goddrychol a ddaw'n brif ffocws ethegau Foucault a welwn yma, ffurf a fydd yn cyrraedd ei anterth yn nisgrifiad Foucault o'r agwedd fodern, oleuedig yn "Beth yw Goleuedigaeth?" (1984).¹⁹ Pwysleisia Foucault fod yr agwedd fodern hon, sy'n nodweddiadol o oleuedigaeth ac o'i weithiau ei hun, mewn tensiwn sylfaenol â phob ffurf ar ddyneiddiaeth. Tra bod dyneiddiaeth yn benthyg rhyw gysyniad o ddyn o'r sefyllfa gyfredol, pwysleisia'r agwedd fodern yr angen i symud heibio i bob terfyn gosodedig, er mwyn creu rhywbeth llwyr newydd.²⁰ Yr ymgais hon at hunan-greu yw prif ffocws gweithiau ethegol Foucault, a chyda thwf ym mhwysigrwydd y thema hon, daw'r hyn oedd yn anghydweld dibwys yn y cyfnod

achyddol yn wrthdrawiad sylfaenol yn y cyfnod ethegol. I leihau'r gwrthdaro i slogan, creu rhywbeth o'r newydd, nid darganfod hanfod yw bwriad Foucault, tra, yn ei dyb ef, darganfod hanfod nid creu yw bwriad Ysgol Frankfurt. Er bod Foucault yn cyflwyno'r syniad hwn fel beirniadaeth ar weithiau Ysgol Frankfurt, gwelwn fod Adorno ei hun yn ymwrthod â dyneiddiaeth, a hynny am reswm tebyg i Foucault: fod yr ymgais i ddarganfod hanfod yn gwrthdaro gyda gwir nod beirniadaeth, sef creu ffurf lwyr newydd o oddrychedd. Gyda'r sylweddoliad hwn, gwelwn fodd i weld tebygrwydd pellach rhwng gweithiau Adorno a Foucault, tebygrwydd y bu Foucault ei hun yn ddall iddo.

Gwelwn, yn y drafodaeth uchod, y cyflwyno Foucault ddarlun cymhleth, aml-elfennog o'i berthynas gydag Ysgol Frankfurt. Er ei fod yn barod i nodi "brawdoliaeth" rhwng ei weithiau a'u gweithiau hwy, darganfyddwn feirniadaethau sydd dro ar ôl tro yn gwrthgyferbynnu eu methodoleg draddodiadol hwy gyda'i fethodolegau blaengar ei hun. Tra ei fod yn nodweddiadol a phwysig i Foucault ddod i sylwi fod tebygrwydd neilltuol rhwng ei weithiau a gweithiau Ysgol Frankfurt, mae'n rhaid cwestiynu cywirdeb y berthynas a ddarlunnir yma. Daw'n amlwg nad yw elfennau o'i drafodaeth yn darlunio'r berthynas bosib rhwng ei weithiau a gweithiau Adorno'n gywir. Yn benodol, gwelwn ei fod yn priodoli safbwyntiau i Ysgol Frankfurt sydd yn groes i negatiffiaeth gymhleth Adorno ei hun. Oherwydd y cyfyngiadau i'w drafodaeth, er mwyn deall union berthynas gweithiau Adorno a Foucault, bydd rhaid symud heibio i ddealltwriaeth Foucault ei hun at fframwaith fwy cyflawn.

Dyma, felly, fydd trefn y bennod ganlynol. Yn yr adran gyntaf (4.1), trafodaf sylweddoliad hwyr Foucault o'r tebygrwydd sydd rhwng ei waith a gweithiau Ysgol Frankfurt, gan gynnig sylw ar rai o gyfyngiadau trafodaeth Foucault o Ysgol Frankfurt. Yn adran 2 (4.2), trof at ddadansoddi'r dehongliad o berthynas sy'n cael ei gyflwyno gan Foucault yn "Beth yw Beirniadaeth?" trwy ei fframwaith achyddol. Canolbwyntiaf yma ar ddatblygiad yr agwedd feirniadol wedi gweithiau Kant, gan dalu sylw i'r "frawdoliaeth" y gwêl Foucault sydd rhwng ei weithiau a gweithiau Ysgol Frankfurt. Fodd bynnag, er y tebygrwydd neilltuol sy'n cael ei honni yma, dangosaf hefyd fod Foucault yn feirniadol iawn o weithiau Ysgol Frankfurt (4.3), gan ganolbwyntio ar ei feirniadaeth o'u hymdriniaethau o hanes a gwerth esboniadol beirniadaeth ac o reswm a rhesymoli. Dangosaf yma nad yw beirniadaethau Foucault yn ymdopi â methodoleg gymhleth Adorno, a gan hynny, fod lle i

amau hyd a lled y berthynas sy'n cael ei arddel gan Foucault.

Yn adran 3 (4.4), trof at ddadansoddi'r honiadau o berthynas sydd i'w canfod yng nghyfnod ethegol gweithiau Foucault. Er bod lleihad amlwg yn yr honiadau o berthynas yn y cyfnod terfynol hwn o weithiau Foucault, mae sawl pwynt diddorol i'w hystyried a'u trafod. Dangosaf, yn gyntaf, sut mae'r lefel achyddol o berthynas yn parhau yn y gweithiau hwyr hyn, gan dalu sylw penodol i gyfweliad gan Gérard Raulet, a pharhad thema bwysig a ddefnyddiwyd i honni perthynas yn y cyfnod achyddol yn ei draethawd ethegol, "Beth yw Goleuedigaeth?" (4.4.2.1-2). Yn ail, dangosaf sut mae'r feirniadaeth a gyflwynwyd yn y cyfnod achyddol, o "ddyneiddiaeth Farcsaidd" Ysgol Frankfurt yn dod yn wrthdrawiad llwyr greiddiol yn y cyfnod ethegol. Dangosaf, ymhellach, sut nad yw'r feirniadaeth hon yn gwneud synnwyr o gwbl o negatiffiaeth drylwyr Adorno, a thrwy hyn, sialensiaf, unwaith yn rhagor, ddealltwriaeth Foucault o berthynas (4.4.3).

4.1. Natur trafodaethau Foucault o Ysgol Frankfurt: gair ar gyfyngiadau'r drafodaeth.

Daeth Foucault i sylwi yn hwyr yn ei yrfa fod perthynas rhwng ei weithiau a gweithiau Ysgol Frankfurt gyda'r honiad cyntaf o berthynas yn ymddangos ym 1978, chwe blynedd cyn ei farwolaeth annhymig. Er i Ysgol Frankfurt ymsefydlu ym Mharis am ychydig yn 1935, ni chawsant ddylanwad, yn nhyb Foucault, ar athroniaeth Ffrengig. Gan hynny, ni ddarganfuwyd eu gweithiau gan Foucault yng nghyfnod ffurfiannol ei yrfa: "Gallaf eich sicrhau na wnes i erioed glywed enw Ysgol Frankfurt yn cael ei grybwyll gan unrhyw un o fy athrawon."²¹ Eto, yn hwyr yn ei weithiau daw Foucault i sylwi "fod cynrychiolwyr Ysgol Frankfurt wedi ceisio, yn gynharach na fi, i ddweud pethau yr oeddwn i hefyd wedi ceisio eu dweud ers blynnyddoedd."²² Felly, pan mae Foucault yn "cydnabod gwerth athronwyr Ysgol Frankfurt gwnaf hynny gyda chydwybod euog un a ddylai fod wedi'u darllen llawer cynharach a'u deall llawer ynghynt." Noda, "petawn wedi darllen y gweithiau hyn, ni fyddwn wedi gorfod dweud nifer o bethau ac mi fyddwn wedi osgoi rhai camgymeriadau."²³ Yn y darn canlynol, felly, hoffwn ddangos sut ddaeth Foucault i sylwi fod tebygrwydd rhwng eu gweithiau, cyn troi at gynnig gair am gyfyngiadau'r drafodaeth.

Sut, felly, y daeth Foucault i sylwi'r tebygrwydd neilltuol hyn? Er i Foucault daro ar draws gweithiau Horkheimer yn gynnar yn ei yrfa, methodd y rhain ag ennyn ei ddiddordeb gan fod cyd-destun y trafodaethau hyn ac ymdriniaeth ddiofal Horkheimer o ddeunydd

hanesyddol yn faen tramgwydd i'w werthfawrogiad ohonynt.²⁴ Dim ond wrth ysgrifennu ei brif waith achyddol, *Disgyblaeth a Chosb* (1975) y daw i sylwi unrhyw affinedd, a hynny gan iddo ddarllen llyfr cyntaf Ysgol Frankfurt i gael ei gyhoeddi yn eu halltudiaeth yn yr Unol Daleithiau, *Cosb a Strwythur Cymdeithas* (1939), llyfr a ysgrifennwyd gan ddau ffigwr wirioneddol ymylol i Ysgol Frankfurt, Georg Rusche ac Otto Kirchheimer.²⁵ Deallodd Foucault fod cydgyfarfyddiad rhwng ei ddadansoddiad o weithrediad cosb mewn cymdeithasau modern, a'u darlun hwythau. Yn hytrach na deall cosb fel adlewyrchiad o strwythur cyfreithiol cymdeithas, sy'n gweithredu mewn modd negyddol, deallant mai pwrpas cosb yw peri effeithiau "positif" a "defnyddiol,"²⁶ wrth anghytuno am union natur yr effeithiau. Wedi darllen y llyfr hwn, y darlun a geir yw bod Foucault yn symud oddi wrth y ffigyrau hyn, tuag at weithiau meddylwyr eraill, enwocach Ysgol Frankfurt, ac yn dod i sylweddoli affinedd neilltuol rhyngddynt.²⁷ Gan hynny, gwell troi yn awr at ail bwynt y rhan hwn, sef cyfyngiadau trafodaeth Foucault o'r meddylwyr hyn.

Mae'n werth gofyn pwy, felly, yw "Ysgol Frankfurt" y mae Foucault yn cyfeirio atynt wrth honni perthynas? Er nad yw Foucault, yn aml, yn enwi'r meddylwyr yn uniongyrchol, mae'n amlwg taw cenhedlaeth gyntaf Ysgol Frankfurt sydd ganddo mewn golwg: meddylwyr fel Horkheimer, Adorno, Marcuse, Pollock a Lowenthal.²⁸ Yn achlysurol defnyddia Foucault derm sy'n fwy cul eto, "athronwyr yr Ysgol", term a fyddai'n dynodi dim ond y grŵp craidd o'r meddylwyr hynny sef Adorno, Horkheimer a Marcuse.²⁹ Fodd bynnag, er bod sawl rhagdybiaeth neo-Farcsaidd yn uno'r meddylwyr craidd hyn, gwelir hefyd anghytundebau dwys rhyngddynt ar bob math o bynciau.³⁰ Nid yw hyn yn effeithio ar y berthynas yr honna Foucault sydd rhyngddynt a'i weithiau ef yn ormodol. Perthynas fras sy'n cylchdroi o amgylch thema eang athronyddol yw'r berthynas honno. Fodd bynnag, wrth iddo gyflwyno cyfres o feirniadaethau penodol o'u gweithiau, daw'r cyffredinoleb hwn yn broblem ddifrifol.

Gwelwyd eisoes fod sawl dadansoddiad wedi gweld perthynas neilltuol rhwng gweithiau Adorno a Foucault yn benodol. Mae'n syndod, fodd bynnag, darganfod nad yw Foucault byth yn crybwyll enw Adorno unrhyw le yn ei weithiau cyhoeddedig, er i ddau gyfwelydd gwahanol ofyn iddo am natur eu perthynas.³¹ Mae rhywbeth braidd yn drawiadol iddo fod yn barod iawn i drafod gweithiau'r ddau brif feddyliwr arall Ysgol Frankfurt: Marcuse a Horkheimer. Gwelwn, felly, fod Foucault yn ymwybodol i Marcuse

feirniadu ei ddiffyg cyfraniad at y chwyldroadau ym 1968. Felly, gall amddiffyn ei hunan yn uniongyrchol yn erbyn beirniadaeth Marcuse o'i absenoldeb o'r baricedau ym Mai 1968, drwy atgoffa'r cyfwelydd ei fod mewn gwlad wahanol, yn dysgu mewn prifysgol yn Nhunisia ar y pryd.³²

Yn fwy problematig yw'r teimlad fod Foucault yn ffafrio gweithiau Horkheimer. Gwelwn hyn, er enghraifft, yng ngosodiad Foucault taw Horkheimer oedd y cyntaf o feddylwyr Ysgol Frankfurt i "ynysu'r" broblem o orthrwm drwy reswm, yr union bwynt sy'n galluogi Foucault i honni "brawdoliaeth" rhwng ei weithiau a gweithiau'r Ysgol.³³ Ac, yn fwy problematig, yn nhrafodaeth derfynol Foucault o oleuedigaeth, nid "Ysgol Frankfurt" yw ei ragflaenwyr yn y llinach oleuedig y mae'n rhan ohoni, ond "Horkheimer" yn unig.³⁴ Efallai taw rhyw ddefnydd synedochaid yw hyn, gyda Horkheimer yn cynrychioli Ysgol Frankfurt yn ei gyfanrwydd, ond mae'r cyfeiriad unigol yn drawiadol.

Yr unig dystiolaeth sydd i'w gael sy'n tystio bod Foucault yn ymwybodol o weithiau Adorno o gwbl yw adroddiadau am sgysiau preifat rhyngddo a Martin Jay a Jürgen Habermas. Yn ôl y sôn, dywedodd Foucault wrth Martin Jay fod "cyffelybiaethau trawiadol rhwng ei ddadansoddiad o'r gymdeithas ddisgyblaethol, garcharol a [darlun] Adorno o'r byd wedi'i weinyddu."³⁵ Dywedodd wrth Habermas ei fod yn edmygu *Dilechdid Goleuedigaeth*, llyfr yr oedd Adorno'n gydawdur arno gyda Horkheimer.³⁶ Nid oes rheswm da dros gwestiynu dilysrwydd yr adroddiadau hyn, ond mae'n anodd esbonio pam na fyddai Foucault yn crybwyll enw Adorno na thrafod ei weithiau gan feddwl am y cyfleoedd a gafodd i wneud hynny, a chan feddwl fod Adorno wedi bod yn brif ddylanwad a phennaeth ar Ysgol Frankfurt am gymaint o flynyddoedd.³⁷ Gan hynny, er nad yw Foucault byth yn cyfeirio at enw Adorno'n uniongyrchol yn ei weithiau cyhoeddedig, mae'r sgysiau personol hyn yn cynnig rheswm da dros gredu y dylid ei gynnwys yn rhan o'r grŵp y mae Foucault yn ceisio'i ddynodi yn ei ddefnydd o'r term "Ysgol Frankfurt."

Gellir cynnig dau brif reswm dros yr esgeulustod rhyfedd hwn o Adorno yn y gweithiau cyhoeddedig. Mae'r rheswm cyntaf yn deillio o gyd-destun trafodaethau Foucault, a'r llall yn deillio o un o'i feirniadaethau o'r Ysgol. Mae'n rhaid deall nad yw ei berthynas ag Ysgol Frankfurt yn brif ffocws unrhyw ysgrif gan Foucault. Yn hytrach, pwyntiau wrth basio tu mewn i drafodaeth ehangach, neu ymatebion ar y pryd i gwestiynau yw'r rhan fwyaf o'r gosodiadau hyn. Hyd yn oed wrth iddo gyflwyno ei

fframwaith fwyaf datblygedig i ddeall y berthynas rhyngddynt yn “Beth yw Beirniadaeth?”, is-bwynt mewn traethawd ar oleuedigaeth a beirniadaeth yw hwn. Gan gofio bod cynifer o’r gosodiadau hyn wedi ymddangos fel rhan o gyfweiliadau, mae’n ddealladwy y byddai Foucault yn medru esgeuluso rhyw agwedd benodol neu ryw feddyliwr penodol wrth iddo geisio ymateb i gwestiwn ar y pryd.

Fodd bynnag, gan droi at yr ail bwynt, efallai bod modd cynnig rheswm mwy penodol dros yr esgeulustod o waith Adorno. Un o’i feirniadaethau, yn y cyfnod achyddol, yw natur “athronyddol” gweithiau Ysgol Frankfurt, mewn cymhariaeth gyda natur hanesyddol, achyddol ei weithiau’i hun.³⁸ A pha feddyliwr o’u mysg sy’n fwy athronyddol nag Adorno, meddyliwr sy’n cyflwyno ei safbwyntiau drwy drafodaethau estynedig o athronwyr hanesyddol a chyfoes? Efallai bod lle i gredu mai esgeulustod bwriadol a welwn, felly, a bod ei ragfarn yn erbyn natur athronyddol gweithiau Adorno wedi atal Foucault rhag gwerthfawrogiad llawn o’i weithiau. Ond, yn y pendraw, dyfalu yw hyn, ymdrech i gynnig esboniad ac nid rhywbeth y gellir ei brofi i sicrwydd.

4.2. Fframwaith achyddol Foucault o berthynas: brawdoliaeth a beirniadaethau.

4.2.1. Cyflwyniad: Strwythur “Beth yw Beirniadaeth?”: cyd-destunoli’r honiad o frawdoliaeth.

Je voudrais tout de suite, en abordant ce problème qui nous rend fraternels par rapport à l’École de Francfort

*“Qu’est-ce que la critique [. . .]?”
(1978)³⁹*

Ffocws y darn canlynol fydd ceisio deall hyd a lled y berthynas y gwêl Foucault rhwng ei weithiau a gweithiau Ysgol Frankfurt yng nghyfnod achyddol ei weithiau. Cyflwynir y fframwaith i ddeall y berthynas hon yn ei ffurf llawnaf yn y ddarlith “Beth yw Beirniadaeth?” (1978), ac yn ddieithriad, mae pob trafodaeth diweddarach o berthynas yn benthg y fframwaith hwn. Fodd bynnag, fel nodais eisoes, nid prif nod unrhyw un o weithiau Foucault, gan gynnwys y ddarlith hon, yw darlunio hyd a lled ei berthynas gydag Ysgol Frankfurt yn benodol. Gan mai rhan o ddadl ehangach yw’r honiad o berthynas, daw’r

cyd-destun yn hollbwysig.

Cyd-destun yr honiadau o berthynas yn “Beth yw Beirniadaeth?” yw ymgais Foucault i gynnig achyddiaeth o’r agwedd feirniadol sy’n ymddangos mewn ymateb i lywodraetholi. Gwneir hyn mewn tri cham. Yn gyntaf, cynigia gyfrif o ymddangosiad yr agwedd feirniadol,⁴⁰ yn ail, cynigia gyfrif o ddatblygiad yr agwedd feirniadol a’r problemau newydd sy’n codi yn sgil datblygiadau hanesyddol,⁴¹ ac yn olaf, darlunnir y fethodoleg achyddol y dealla Foucault sy’n briodol i ymdopi gyda’r broblem newydd hon.⁴² Daw’r honiadau o berthynas yn yr ail ran o’r traethawd. Nod Foucault yw darlunio’r broblem mae’n rhaid i’r agwedd feirniadol ymdopi â hi yn y presennol, ynghyd â’i ymgais gysylltiedig i adfer yr agwedd hon i’r meddwl Ffrengig.⁴³ Hoffwn ymhelaethu ychydig ar y cyd-destun, er mwyn i’r darlennydd fedru deall y rôl mae’r honiadau o berthynas yn chwarae tu mewn i’r traethawd hwn.

Tu mewn i’r pwynt cyntaf, felly, nod Foucault yw cynnig cyfrif o darddiad yr agwedd feirniadol yn y bymthegfed ganrif, hyd at ei fynegiant paradeimataidd yn y ddeunawfed ganrif, yn nhraethawd Kant “Ateb i’r Cwestiwn: Beth yw Goleuedigaeth?”⁴⁴ Cofiwn, o’r ail bennod, fod “beirniadaeth” yn ymddangos fel adwaith i’r broses o lywodraetholi cymdeithas, sef ymlediad ffurfiau o bŵer oedd yn anelu at reolaeth lwyr o bob agwedd o fywyd yr unigolyn drwy’r corff cymdeithasol. Os mai llywodraetholi oedd y “gelfyddyd o lywodraethu dynion”, yna beirniadaeth yw’r gelfyddyd o “beidio cael eich llywodraethu i’r fath raddfa.”⁴⁵ Gwelodd Foucault mai traethawd Kant oedd ffurf baradeimataidd yr ymateb cynnar i lywodraetholi, gan ei fod, yn ei ymgais i ddarganfod dihangfa [*Ausgang*] o’r cyflwr o anaeddfedrwydd presennol, yn ymateb i’r trywyddion y digwyddodd y frwydr rhwng llywodraetholi a beirniadaeth yn ei ffurf gynnar: crefydd, cyfraith a gwybodaeth.⁴⁶ Gan fod Foucault yn lleoli ei weithiau fel parhad o’r agwedd beirniadol i lywodraetholi, gall ar yr un pryd honni fod ei weithiau yn barhad o’r *Aufklärung* hwn.⁴⁷

Gan droi at ail ran ei drafodaeth, deallodd Foucault fod rhaid symud heibio i ymdriniaeth Kant, gan droi at *Aufklärung* sy’n fwy “drwgdybus” o dipyn.⁴⁸ Ymgais Kant, a thraddodiad damcaniaethol a ddeilliodd o’i waith, oedd ceisio darganfod terfynau rheswm pur â’r bwriad o adfer rheswm i’w burdeb gwreiddiol.⁴⁹ Ond, yn nhyb Foucault, mae datblygiadau hanesyddol wedi arwain at sefyllfa o orthrwm sydd wedi’i gynnal a’i gyfiawnhau drwy ddefnydd penodol o reswm. Gwêl Foucault mai’r traddodiad Almaenig o

132

athronyddu, yn arbennig y rhai oedd ar y “Chwith” Almaenig, oedd wedi ymgodymu gyda’r broblem hon.⁵⁰ Felly, tra mai Kant oedd yr ymateb paradeimataidd i don gychwynnol llywodraetholi, Ysgol Frankfurt yw ffurf paradeimataidd yr ail don.

Gwelwyd, felly, yn yr Almaen ymwneud di-dor gyda’r broblem hon, tra gwelwyd esgeulustod llwyr ohono yn Ffrainc. Rhan bwysig o’r ail ran o’r traethawd yw galwad Foucault i adfer y broblem hon i’r meddwl Ffrengig. Ac yn y cyd-destun hwn, wrth droi oddi wrth ystyriaethau am ail-ddeffro problem yr *Aufklärung* tuag at ei fethodoleg achyddol ei hun o ddadansoddi’r broblem, gwelwn y frawddeg ganlynol: “hoffwn yn y fan a’r lle nodi, wrth ddynesu at y broblem sy’n ein gwneud yn frodyr gydag Ysgol Frankfurt, bod gwneud *Aufklärung* y cwestiwn canolog ar unwaith yn meddwl nifer o bethau.”⁵¹

Mae’r frawddeg uchod yn ddigon amwys: ai’r “broblem” sy’n peri brawdoliaeth neu yntau hefyd y “dynesu” at y broblem sy’n peri’r frawdoliaeth? (gan ddeall “dynesu” fel methodoleg neu ddull o ymdrin â’r broblem). Cymhlethir hyn ymhellach wrth i Foucault droi’n syth at drafod trydedd rhan ei draethawd, y fethodoleg achyddol sy’n medru ymdopi gyda, a chymryd mantais o, freuder hanfodol perthnasau o bŵer drwy achyddiaeth strategol deir-ran. Fodd bynnag, gan fod Foucault yn beirniadu Ysgol Frankfurt am beidio ymdroi i’r fethodoleg hon, gellir dweud gyda pheth hyder taw’r broblem, nid y fethodoleg sy’n peri’r frawdoliaeth.

Gyda’r trosolwg hwn yn ei le, trafodwn yn awr natur y berthynas y gwêl Foucault rhwng ei weithiau a gweithiau Ysgol Frankfurt yng nghyfnod achyddol ei weithiau. Y testun pwysicaf o ran ei honiad o berthynas yw “Beth yw Beirniadaeth?” Er mwyn cael darlun cyflawn, fodd bynnag, rhaid trafod darnau o gyfweiliadau eraill o’r un flwyddyn gan Foucault. Y mae dwy ran i’r drafodaeth. Yn gyntaf, edrychaf yn fanylach ar gyd-destun yr honiadau o berthynas yn “Beth yw Beirniadaeth?” (4.2.2), gan edrych ar y “troedleoedd hanesyddol” sy’n cael ei gynnig i agwedd beirniadol Kant gan ddatblygiadau diweddarach, yn nhyb Foucault, ynghyd â’i ymgais i gyflwyno’r ffocws hon i’r meddwl Ffrengig. Edrychaf ar y “frawdoliaeth” sy’n cael ei honni gydag Ysgol Frankfurt yn y cyd-destun hwn. Gan dynnu ar drafodaethau eraill Foucault, dangosaf mai craidd y berthynas yw bod dull tebyg a phroblem gyffredin rhwng eu gweithiau (4.2.3). Yn ail, archwiliaf feirniadaethau Foucault o Ysgol Frankfurt (4.3.1-3). Yn ei weithiau o’r un cyfnod, gwelwn gyfres o feirniadaethau sy’n fwriadol yn cyferbynnu ei safbwyntiau achyddol gyda safbwyntiau honedig Ysgol

Frankfurt. Canolbwyntiaf yma ar feirniadaethau Foucault o ymdriniaethau'r Ysgol o hanes ac o werth esboniadol beirniadaeth, ynghyd â'i feirniadaeth o'u dealltwriaeth o resymoli. Ceisiaf ddangos sut y mae rhai o'r beirniadaethau hyn yn amlygu gwrthdaro rhwng dau ddull gwahanol o ddamcaniaethu. Ymddengys i mi fod rhai o'r dadansoddiadau a'r beirniadaethau, fodd bynnag, gan feddwl yn benodol am weithiau Adorno, yn methu'r marc yn llwyr.

4.2.2. Pontio'r gagendor: Yr Almaen, Ffrainc ag Ysgol Frankfurt.

Edrychaf yn gyntaf, felly, ar gyd-destun yr honiadau o berthynas: yn benodol yr angen wêl Foucault i symud tu hwnt i ddull Kant o ddadansoddi, a'i ymgais gydredol i gyflwyno'r math newydd o ddadansoddi i'r meddwl Ffrengig. Dangosais eisoes awydd Foucault i symud tu hwnt i ffocws Kant ar derfynau rheswm pur ac i ganolbwyntio ar gyfraniad rheswm a rhesymoli i'r sefyllfa orthrymus gyfredol. Dealla fod tri phrif ddatblygiad hanesyddol, sydd wedi'u gyd-blethu â'i gilydd, yn cymell ac yn gorfodi'r angen i symud tu hwnt i ffocws Kant.

Yn gyntaf, gwelwyd datblygiad gwyddoniaeth bositifaid sy'n hunan-hyderus yn ei ddarganfyddiadau. Yn ail, gwelwyd ffurf o wladwriaeth sy'n deall ei hun fel "rheswm a rhesymoldeb dwfn hanes", ac sy'n dewis fel offerynnau "dulliau o resymoli'r economi a chymdeithas." Yn olaf, gwelwn yn sgil datblygiad gwladwriaethau, "gwyddor o wladwriaeth" [*"science of state"*], neu "*statism*" sy'n modelu eu hun ar wyddoniaeth bositifaid. Mae rhyngblethiad y rhain yn amlwg i Foucault. Daw gwyddoniaeth i chwarae rôl fwy penderfynedig [*"determinate"*] yn natblygiad grymoedd cynhyrchiol, tra bydd pwerau gwladwriaethol yn cael eu gweithredu ar draws "ensemblau technolegol soffistigedig."⁵² Arweiniodd y datblygiadau hyn at y gormodedd o bŵer cymdeithasol sy'n ein hwynebu yn yr oes fodern. Drwy weld gwraidd y gormodedd hwn mewn ffurf o wyddoniaeth wladwriaethol, gwelwn sut y dealla Foucault fod rheswm a rhesymoli yn arwain at ein gorthrwm yn y presennol.

Gan hynny, mae'n rhaid i'r oleuedigaeth droi'n fwy "drwgdybus" o lawer, gan ganolbwyntio yn llwyr ar lygredigaeth rheswm, ei gyfraniad at y sefyllfa o orthrwm cyfredol, gan ofyn "am ba ormodedd o bŵer, am ba lywodraetholi (sydd yn fwy an-nihangol oherwydd ei fod wedi'i gyfiawnhau mewn rheswm) y mae'r rheswm hwn ei hunan yn gyfrifol amdano'n hanesyddol?"⁵³ Pwynt Foucault yma yw bod meddylwyr Almaenig yn

gyffredinol, ond yn benodol meddylwyr y “Chwith” Almaenig, o ganol y bedwaredd ganrif ar bymtheg hyd at yr ugeinfed ganrif wedi ffocysu’n ddi-baid ar y broblem sylfaenol hon,⁵⁴ mewn gwrthgyferbyniad i’r esgeulustod llwyr o’r broblem yn Ffrainc.⁵⁵

Fodd bynnag, yn ei dyb ef, mae’n rhaid cyflwyno’r dull hwn o gwestiynu yn Ffrainc oherwydd y sefyllfa o orthrwm sy’n fynych yn ein cymdeithasau cyfredol, ac mae’n bosib gwneud hyn am fod datblygiad deallusol Ffrainc wedi cyrraedd pwynt lle mae’n bosib ail-ddeffro’r math hyn o ymateb. Felly, gwelwyd yn Ffrainc ffocws dwys ar y broblem o “ffurfiant ystyr”, gan ddechrau yng ngweithiau’r ffenomenolegwyr cyn y rhyfel; problem sy’n dwysau wedi’r rhyfel mewn gweithiau haneswyr a dadansoddiadau o hanes y gwyddorau gan feddylwyr fel Cavaillès, Bachelard a Georges sy’n gosod y “broblem hanesyddol o hanesyddoldeb y gwyddorau.”⁵⁶ Yn y ffocws Ffrengig ar ystyr, “sut caiff y rhesymoldeb yma’i [. . .] ffurfio o rywbeth sy’n llwyr arall?”, gwelwn broblem “cilyddol ac i’r gwrthwyneb i wir broblem yr *Aufklärung*: ‘Sut y mae’n bod fod rhesymoli yn arwain at gynddaredd pŵer?’”⁵⁷ Yn y datblygiadau hanesyddol, ac yn natblygiad deallusol Ffrainc, gwêl Foucault y modd i ail-ddeffro cwestiwn yr *Aufklärung* yn ei famwlad.

Yng nghyd-destun adfer gwir broblem yr *Aufklärung* at ddadansoddiadau Ffrainc, gwelwn ddau gyfeiriad penodol at Ysgol Frankfurt. Daw’r cyntaf wrth gyflwyno rhestr o feddylwyr Almaenig sydd wedi ymdrin gyda phroblem yr *Aufklärung* mewn modd boddhaol (Mendelssohn, Kant, Hegel, Nietzsche, Husserl, ag Ysgol Frankfurt). Dethola Ysgol Frankfurt am sylw ychwanegol gan nodi, gall ymchwil Ffrainc afael ym mhroblem yr *Aufklärung* mewn “agosrwydd digon ystyrion” gyda, “gadewch i ni ddweud”, gweithiau Ysgol Frankfurt.”⁵⁸

Er bod rhywbeth sy’n ymddangos ychydig fel dywediad ffwrdd â hi am yr honiad hwn, daw’n amlwg nad adferiad syml o’r myfyrdod ar rhyngblethiad rheswm, rhesymoli a gorthrwm, sy’n gyffredinol drwy’r traddodiad Almaenig, yw bwriad Foucault, ond yn hytrach, ffurf ôl-Weberaidd o’r broblem. Mae’n werth cyflwyno’r rhestr gyfan o’r problemau sydd rhaid eu trafod:

Sut beth yw’r rhesymoli hyn, [. . .] sy’n nodweddu nid yn unig y meddwl Gorllewinol a gwyddoniaeth ers yr 16eg ganrif, ond hefyd perthnasau cymdeithasol, trefn wladwriaethol, ymarferion economaidd, ac efallai hyd yn oed ymddygiad unigolion? Sut y mae’r rhesymoli yma trwy ei effeithiau o orfodaeth a thywylliad, yn gweithredu mewn modd aruthrol ac sydd dal i dyfu, system aruthrol wyddonol

a thechnolegol sydd heb gael ei herio mewn modd radical erioed?⁵⁹

Bron yn union wedyn, gwelwn y frawddeg ganlynol: “Hoffwn yn y fan a’r lle nodi, wrth ddynesu at y broblem sy’n ein gwneud yn frodyr gydag Ysgol Frankfurt bod gwneud *Aufklärung* y cwestiwn canolog ar unwaith yn meddwl nifer o bethau.”⁶⁰

Mewn cyfweiliad o’r un flwyddyn, pwysleisir gan Foucault mai Ysgol Frankfurt sy’n gyfrifol am gyflwyno’r ffurf arbennig hon o’r broblem, y ffurf sy’n cael ei ddadansoddi yn ei weithiau ef ei hun. Felly, noda fod Ysgol Frankfurt wedi “codi” “problemiau” yr ydym yn eu dadansoddi o hyd. Felly, canolbwyntiasant yn eu gweithiau ar ddadansoddi effeithiau pŵer y rhesymoldeb Gorllewinol sy’n datblygu o’r unfed ganrif ar bymtheg hyd heddiw, (cyfnod mae Foucault yn “Beth yw Beirniadaeth?” yn ei alw’n gyfnod yr *Aufklärung*,)⁶¹ ac sy’n galluogi’r canlyniadau economaidd a diwylliannol sy’n diffinio hanes y gorllewin. Eu cyfraniad pwysicaf yma, yn nhyb Foucault, yw eu pwyslais ar wyrddrodedd addewid yr Oleuedigaeth, sef bod twf mewn gwybodaeth yn ernes o ryddfreniad dynoliaeth. Mae’n “ffaith”, meddai, wedi’i sefydlu gan Ysgol Frankfurt bod y systemau mawreddog o wybodaeth yn cael effeithiau o “gaethiwed a gorthrwm.” Drwy ail-feddwl y “cynosodiad” bod datblygiad gwybodaeth yn sicrhau rhyddfreniad, mae Ysgol Frankfurt yn cyflwyno “problem gyffredinol.”⁶²

Yn ôl y darlun hwn, Ysgol Frankfurt eu hunain sy’n cyflwyno’r broblem. Felly, yn fwy na rhyw ffocws syml ar ormodedd o bŵer, y broblem ganolog sy’n cael ei chyflwyno ganddynt yw gwyrddrodedd yr addewid o ryddfreniad drwy wybodaeth, lle mae’r rhesymoli oedd i fod i arwain at ryddid yr unigolyn yn diweddu mewn ffurf newydd o gaethiwed wedi’i chyfiawnhau drwy a chan rheswm. Byddai’n anodd gwadu nad yw Foucault wedi darganfod cydgyfarfyddiad pwysig yma. Gan feddwl am y drafodaeth o *Dilechdid Goleuedigaeth* yn yr ail bennod, gwelwyd sut bod goleuedigaeth, sy’n gyfystyr â thwrf rheswm uniaethol, yn hytrach na sefydlu dynion fel meistri, yn eu caethiwo mewn ffurf o farbariaeth newydd.⁶³

Gellid ategu rhesymau eraill dros hoffter Foucault o Ysgol Frankfurt. Efallai mai’r pwynt pwysicaf yw eu cyd-oesedd. Mae’n werth cofio fod gwaith terfynol archaeolegau Foucault, *Archaeoleg Gwybodaeth* (1969) a phrif waith Adorno, *Dilechdidaeth Negyddol* (1966) yn cael eu cyhoeddi o fewn ychydig flynyddoedd i’w gilydd. Gan hynny, gellid dadlau mai’r un ffenomenau hanesyddol sydd dan feirniadaeth ganddynt. Gwelwn, i gynnig dim

ond un esiampl, bod y ddau yn gweld perygl datblygiadau'r tueddiadau difaol yn ein cymdeithasau gorllewinol i ffurfiau eithafol, fel Natsiaeth a Staliniaeth.⁶⁴ Gwelwn drafodaeth lawnach o hyn yn y bennod nesaf.

Ar ddiwedd y darn hwn, gallwn amgyffred darlun Foucault, sef bod Ysgol Frankfurt yn agor llwybr ddamcaniaethol y mae ef ei hun, yn awr, yn ei cherdded.⁶⁵ Er iddo sylweddoli'r tebygrwydd yn hwyr yn ei weithiau, wrth iddo edrych dros y ffin i'r Almaen, gwelodd yng ngweithiau ei "frodyr" ymgorfforiad o'r un radicaleiddiad o'r agwedd feirniadol sydd i'w ddarganfod yn nhraethawd Kant, wrth iddynt hwythau hefyd ymchwilio i sgil-ffeithiau negyddol rhesymoli. Gwel frawdoliaeth oleuedig rhyngddynt gan eu bod yn ymgodymu gyda phroblem newydd yr *Aufklärung*: y ddau ohonynt fel cyd-oleuedigwyr drwgdybus yr oes bresennol.

4.2.3. Dull tebyg Ysgol Frankfurt a Foucault.

Felly, mae ymdrin â phroblem gyffredin amlwg rhwng eu gweithiau. Ond, mae lle i feddwl fod ychydig mwy o debygrwydd rhyngddynt na hyn hefyd. Mewn cyfweiliad o'r cyfnod ethegol, ym 1983, wrth i Foucault ail-adrodd ffurf gryno o'r fframwaith a gyflwynwyd eisoes yn "Beth yw Beirniadaeth?", noda fod ei ddarganfyddiad hwyr o weithiau Ysgol Frankfurt yn achos rhyfedd o "ddiffyg treiddiad" rhwng dau ddull tebyg iawn o feddwl: "Nid oes dim yn cuddio'r ffaith bod problem gyffredin na bod dau ddull tebyg o ddynesu ato."⁶⁶

Pa debygrwydd o ran dull, felly, y gwêl Foucault rhyngddynt? Yn "Beth yw Beirniadaeth?" ac mewn traethawd dienw o 1983, pwysleisia Foucault fod dau draddodiad yn deillio o draethawd Kant. Yn "Beth yw Beirniadaeth?", gwêl fod traddodiad dadansoddol, sy'n canolbwyntio ar oleuedigaeth fel problem gwybodaeth, a thraddodiad beirniadol, yn ceisio ymdopi gyda rhyngblethiad rheswm a gorthrwm.⁶⁷ Yn y traddodiad cyntaf, gwelwn fod meddylwyr fel Kant, Dilthey a Habermas yn canolbwyntio ar oleuedigaeth fel problem gwybodaeth. Mae'n rhaid ymwrthod gyda'r traddodiad hwn gan ei fod ynghlwm â'r rhagdybiaeth wallus bod pŵer a gwirionedd yn ffenomenau sydd wedi'i gwahanu. Felly, mae ffurf eu beirniadaethau yn ffocysu ar "ddilysrwydd", ar adfer "gwybodaeth" i'w burdeb gwreiddiol drwy ei ryddhau rhag "defnydd camsyniol", "defnydd

anghymedrol", neu "glymau" gyda gorthrwm.⁶⁸

Yn "Beth yw Beirniadaeth?", cyferbynnir y traddodiad hwn gyda dull "hanesyddo-athronyddol", sy'n cael ei gynrychioli gan achyddiaeth strategol Foucault ei hun.⁶⁹ Nid yw Foucault yn enwi, yn y traethawd hwn, pa feddylwyr eraill sydd yn y traddodiad "hanesyddo-athronyddol" hyn, ond, yn y ddarlith ym 1983, wrth iddo gyflwyno rhaniad tebyg, lleola Ysgol Frankfurt yn y traddodiad beirniadol y mae ei weithiau ef ei hun yn perthyn iddo.⁷⁰ Er nad oes modd dyfalu beth yw bwriadau Foucault yma, ni fyddai dull "hanesyddo-athronyddol" yn ddisgrifiad gwael o fethodoleg Ysgol Frankfurt.

Fodd bynnag, er bod dull tebyg, buan y daw'n amlwg fod gwahaniaethau sylfaenol rhyngddynt hefyd. Mae tuedd yng ngwaith Foucault i gyflwyno ei fethodolegau ei hun mewn cyferbyniad gyda methodolegau sy'n cynrychioli, yn ôl ei ddiffiniad, safbwyntiau traddodiadol. Mewn cyfres o ddarlithoedd a chyfweliadau o'r un cyfnod, daw'n amlwg fod Foucault yn gosod Ysgol Frankfurt ar ochr draddodiadol y rhaniad hwn, gan bwysleisio gwrthdrawiadau dwfn rhwng ei ragdybiaethau a'i fethodoleg achyddol a rhagdybiaethau a methodolegau honedig Ysgol Frankfurt. Trof i ddangos hyn yng nghyd-destun beirniadaeth Foucault o ymdriniaeth Ysgol Frankfurt o hanes ac o werth esboniadol beirniadaeth, ynghyd â'i feirniadaeth o reswm ac o resymoli.

4.3. Gwrthdrawiad dwy fethodoleg: beirniadaethau Foucault ar weithiau Ysgol Frankfurt.

4.3.1. Cyflwyniad: Cyffredinoldeb a phenodedd: problemau beirniadaethau Foucault.

Problem amlwg y drafodaeth uchod yw ei chyffredinoldeb. Mae Foucault yn honni perthynas gyda grŵp o feddylwyr gweddol amryfath heb unwaith gyfeirio'n uniongyrchol at weithiau un o'r meddylwyr sy'n cyfansoddi'r grŵp y gellid ei alw "Ysgol Frankfurt." Fodd bynnag, perthynas o natur eang sy'n cael ei honni, o gyd-adnabyddiaeth y broblem o gydbblethiad gorthrwm a gwybodaeth yn ein cymdeithasau presennol. Mae honiad o'r fath, oherwydd ei gyffredinoldeb, yn medru dal nifer o feddylwyr yn ei rwydi, ac mae'n sicr yn llwyddo i gynnwys prif feddylwyr Ysgol Frankfurt.

Fodd bynnag, daw'r cyffredinoldeb hwn yn broblem aruthrol yn ei feirniadaethau, gan fod Foucault yn cyfeirio beirniadaethau penodol iawn yn erbyn "Ysgol Frankfurt" heb enwi pa feddylwyr penodol, neu pa agweddau o weithiau'r meddylwyr unigol, sy'n cael eu beirniadu. Er bod gwrthrych ei feirniadaethau'n aml yn aneglur, yr hyn a welwn dro ar ôl

tro yw mai beirniadaeth drwy gyferbynnu a welwn gan Foucault: cyferbynnu ei fethodoleg achyddol flaengar ei hun gyda methodolegau traddodiadol Ysgol Frankfurt yw ei fwriad. Trof, felly, at drafod pedair beirniadaeth o weithiau Ysgol Frankfurt gan Foucault, gan gwestiynu'r graddau y mae'r beirniadaethau hyn yn gwneud synnwyr o weithiau Adorno'n benodol.

4.3.2. Beirniadaethau o ddefnydd Ysgol Frankfurt o hanes: "Llyncwyr hanes".⁷¹

4.3.2.1. Trosolwg o'r feirniadaeth.

I ddechrau, felly, edrychaf ar gyfres o feirniadaethau o weithiau Ysgol Frankfurt sy'n cylchdroi o amgylch y thema o'u perthynas gyda hanes, sy'n ymddangos mewn cyfweiliad gyda'r Marcsydd Eidalaidd, Duccio Trombadori ym 1978. Mae'n ymddangos bod Foucault yn ceisio amddiffyn ei hun rhag beirniadaeth gan Alfred Schmidt, aelod olaf cenhedlaeth gyntaf Ysgol Frankfurt, oedd wedi cyhuddo Foucault o "wadu hanes."⁷² Drwy feirniadu ei feirniad, ceisia Foucault ddangos rhagoriaeth perthynas achyddiaeth gyda deunydd hanesyddol yn erbyn ffaeledau methodolegau traddodiadol Ysgol Frankfurt. Tra bod achyddiaethau Foucault yn creu hanes gwreiddiol drwy ymchwil uniongyrchol i destunau cynradd, nid yw Ysgol Frankfurt yn creu dadansoddiadau hanesyddol "yn yr ystyr llawn", gan "lyncu" hanes haneswyr eraill, fel arfer o duedd Marcsaidd, a defnyddio'r dadansoddiad hwnnw fel cefndir esboniadol i'w gweithiau.⁷³

Ond, at ba feddylwyr yn union y cyfeiria Foucault? Mae'n rhyfedd darllen beirniadaeth mor heriol heb ddarganfod enw unrhyw feddyliwr yn cael ei grybwyll yn uniongyrchol. Mae'n bosib llenwi'r bwlch rhyw ychydig gan fod Foucault, mewn man arall yn y cyfweiliad, yn nodi pan iddo ddarganfod gweithiau Ysgol Frankfurt yn wreiddiol, drwy ddarllen testunau gan Horkheimer, iddo fethu ag ymddiddori ynddynt oherwydd bod ymdriniaeth "ddiofal" Horkheimer o destunau hanesyddol wedi bod yn faen tramgwydd iddo.⁷⁴ Efallai fod rhyw rinwedd i'r feirniadaeth hon fel beirniadaeth benodol o Horkheimer, ond wrth iddi gael ei hymestyn a'i chyffredinoli i fod yn feirniadaeth o Ysgol Frankfurt yn ei chyfanrwydd, gwelwn broblemau amlwg. Nid yw'n glir bod Adorno, oedd yn bennaeth ar Ysgol Frankfurt am gyfnod hir, ei hun yn euog o'r feirniadaeth gan nad yw'n ymddangos iddo fenthyg oddi wrth weithiau haneswyr yn y fath fodd. Yn hytrach, mae'n well gan Adorno ddatblygu ei safbwyntiau drwy ddarlleniadau manwl o destunau

athronyddol a diwylliannol eraill.⁷⁵ Hyd yn oed mor gynnar â hyn, daw cyffredinoldeb problematig beirniadaethau Foucault i'r amlwg.

Gan roi problemau o'r fath i'r naill ochr, trown yn awr at weddill y feirniadaeth. Bwriad Ysgol Frankfurt, wrth lyncu hanes sydd wedi'i baratoi gan haneswyr eraill, yw darganfod "sail faterol" i esbonio ffenomenau cymdeithasegol a seicolegol. Ond, tra bod y llyncu hanes yn broblematic, mae Foucault yn cyfeirio at ddau ragdybiaeth sy'n arwain at broblemau gyda'r math o hanes sy'n cael ei llyncu ganddynt.⁷⁶ Yn gyntaf, mynna Foucault fod Ysgol Frankfurt yn "rhy wylaidd" wrth gredu bod yr hyn mae haneswyr yn ei drafod yn fwy arwyddocaol na thrafodaethau athronyddol. Ac yn ail, mynna eu bod yn "rhy hygoelus" gan eu bod yn pennu fod gwerth cynhenid esboniadol i drafodaeth hanesyddol cyn belled fod ei "saerniaeth yn dda" a'i fod yn cyfeirio at yr economi.⁷⁷

Mae'n sicr fod union ystyr neu ffocws y beirniadaethau hyn yn ymddangos braidd yn aneglur. Credaf mai'r hyn a welwn yma yw bod beirniadaethau a welwyd mewn mannau eraill yng ngweithiau Foucault, beirniadaethau o fethodolegau traddodiadol, yn cael eu cymhwyso er mwyn beirniadu Ysgol Frankfurt. Hoffwn edrych yn agosach ar y beirniadaethau hyn yn eu tro, gan ddangos sut y maent yn cyfateb i feirniadaethau eraill yng ngweithiau Foucault. Dangosaf, hefyd, ffaeleddau niferus y beirniadaethau hyn fel beirniadaeth o waith Adorno yn benodol.

4.3.2.2. "Rhy wylaidd": athroniaeth, hanes a realiti.

Yn y feirniadaeth gyntaf, felly, dywed Foucault fod "athronwyr yr Ysgol" yn "rhy wylaidd" wrth gredu fod yr hyn mae athronwyr yn ei drafod ar wahanol raddfa o bwysigrwydd i'r hyn sydd dan drafodaeth gan haneswyr. Yn hyn o beth, felly, cred Ysgol Frankfurt fod yr hyn sy'n "cymryd lle ym mhen rhywun yn ffenomenon gymdeithasol sydd ddim yn perthyn i'r un lefel o realiti â digwyddiadau hanesyddol." Mewn gwrthgyferbyniad â hyn, pwysleisia Foucault fod achyddiaeth yn credu fod yr hyn sy'n digwydd tu mewn i ben unigolyn, neu sawl unigolyn yn "ddigwyddiad" hanesyddol o bwys. Gan hynny, i'r achyddiaethydd, mae cymaint o werth hanesyddol yn perthyn i ddigwyddiadau di-nod, fel gosodiadau "gwirion am wallgofrwydd" gan ryw feddyg, ac sydd i ddigwyddiadau mawr, fel brwydr Waterloo, sy'n brif ddiddordeb hanesyddiaeth draddodiadol.⁷⁸

Beirniadaeth aml-elfennog a welwn yma. Ond thema'r feirniadaeth yw'r

cyferbynnu cyson rhwng y ffocws ar ddigwyddiadau hanesyddol mawr, fel brwydrau pwysig, a digwyddiadau di-nod, fel profiadau goddrychol a gosodiadau gan feddyg. Gwelwyd cyferbynnu o'r fath mewn rhai o brif draethodau achyddol Foucault. Yn "Nietzsche, Achyddiaeth, Hanes", i gynnig dim ond un esiampl, gwelwyd cyferbynnu rhwng ffocws achyddiaeth ar "ficroffiseg y corff", ar y perthnasau micro o bŵer sy'n ymgasglu o amgylch y corff dynol, a ffocws hanesyddiaeth draddodiadol ar y digwyddiadau mawr.⁷⁹ Er bod y feirniadaeth o Ysgol Frankfurt yma yn cyflwyno sawl pwynt heb eu datblygu, mae'n amlwg mai ffurf ar y feirniadaeth hon a welwn: fod cred "wylaidd" Ysgol Frankfurt bod eu trafodaethau athronyddol yn perthyn i lefel is o realiti na thrafodaethau hanesyddol sy'n canolbwyntio ar y digwyddiadau mawrion yn arwain atynt i esgeuluso'r digwyddiadau bychain sy'n brif ddiddordeb i achyddiaeth.

Er hyn, mae'n rhaid cyfaddef ei fod yn anodd deall union ystyr prif osodiad Foucault, ei gred fod Ysgol Frankfurt yn israddio'r hyn oedd yn digwydd tu mewn i bennau unigolion. Gan feddwl am Adorno'n benodol, gwelwyd ym *Minima Moralia* gyfres o ddoethwersi ["*aphorisms*"] wedi'u hysgrifennu o safbwynt goddrychol yr awdur. Gwelwyd Adorno yn y llyfr hwn yn myfyrio ar ei brofiad difrodedig ei hunan, ei blentyndod, a phob math o drywyddion eraill.⁸⁰ Prin y byddai wedi cynhyrchu gwaith o'r fath pe na fyddai'n credu fod rhywbeth o'r pwys mwyaf am yr hyn oedd yn digwydd tu mewn i ben yr unigolyn.

4.3.2.3. "Rhy hygoelus": Lluosogrwydd tarddbwyntiau achyddiaeth *contra* yr economi fel tardd unedol.

Ail ran y feirniadaeth hon yw bod Foucault yn dadlau fod Ysgol Frankfurt yn "rhy hygoelus" wrth bennu fod gwerth esboniadol i ddadansoddiad hanesyddol cyn belled fod ei saerniaeth yn dda a'i fod yn cyfeirio at yr economi. Gwêl Foucault "naïfrwydd" sy'n nodweddiadol o feddylwyr nad ydynt eu hunain yn haneswyr yng ngweithiau Ysgol Frankfurt ar y pwynt hwn:⁸¹ eu bod yn credu bod newidiadau yn y strwythur economaidd yn peri newidiadau hanesyddol a chymdeithasegol yn uniongyrchol. Daw'r ffurf hyn o hanes yn "gysegredig ac holl-esboniadol" iddynt; dilynir pob newid cymdeithasol yn ôl at ei tharddbwynt unedol, economaidd.⁸² Drwy'r feirniadaeth hon gwelwn Foucault yn darlunio cyfres o wrthdrawiadau rhwng ei bwyslais achyddol ar luosogrwydd yn erbyn ymgais honedig Ysgol Frankfurt i ddarganfod tarddiad ffenomenon hanesyddol mewn

tarddbwynt unedol, economaidd.

Gan drafod cynhyrchiant “gwybodaeth”, felly, mewn gwrthwyneb i bwyslais Ysgol Frankfurt ar tarddbwynt unedol, economaidd y ffenomenon, pwysleisia Foucault gymhlethdod a lluosogrwydd mwy sylfaenol. Dywed ei fod yn amhosib esbonio ffenomenon mor gymhleth â “chynhyrchiant gwybodaeth” neu “ddisgwrs” gyda’i holl fecanweithiau a’i reolau mewnol yn nhermau “un esboniad, esboniad yn nhermau rheidrwydd.” Yn hytrach, byddai’n rhaid gwneud ffenomenon o’r fath yn ddealladwy mewn modd mwy cymhleth, gan arddangos dim ond rhai cysylltiadau amrywiol rhwng gwrthrych y dadansoddiad a chyfres gyfan o ffenomenau eraill.⁸³

Mae natur gryno'r feirniadaeth hon yn celu dyfnder y gwrthdrawiad sy’n cael ei ddarlunio. Er mwyn amlygu’r gwrthdrawiad, mae’n werth edrych yn fanylach ar y fethodoleg hanesyddo-athronyddol sy’n cael ei chyflwyno yn “Beth yw Beirniadaeth?” Yn union wedi honni brawdoliaeth gydag Ysgol Frankfurt, try Foucault at ddarlunio’i fethodoleg achyddol, “y prawf o *événementalisation*” deir-ran a drafodais yn yr ail bennod. Fodd bynnag, ni thrafodais bryd hynny agwedd bwysig arall sy’n haeddu sylw. Cyflwynir y fethodoleg achyddol hon mewn cyferbyniad gyda dealltwriaeth draddodiadol o’r hyn sy’n pennu fod gwerth esboniadol i drafodaeth. Amlygaf yma gyfatebiaeth rhwng beirniadaeth Foucault o ddefnydd Ysgol Frankfurt o’r economi gyda’i feirniadaeth o fethodolegau traddodiadol yn “Beth yw Beirniadaeth?” Yn hyn o beth, felly, os oes brawdoliaeth oleuedig o ran cyd-adnabyddiaeth o broblem yr *Aufklärung*, mae gwrthdrawiad dwfn a difrifol rhwng y methodolegau a ddewisir er mwyn ceisio ymdopi gyda’r broblem honno.

Yn “Beth yw Beirniadaeth?”, mae dadansoddiad, yn draddodiadol, yn meddu ar werth esboniadol drwy gyfeirio at dri gwerth achosol. Yn gyntaf, rhoddir gwerth achosol i esboniad sy’n cyfeirio at esiampol derfynol sy’n “ddofn ac unigryw, economeg i rai, demograffeg i eraill.” Yn ail, rhoddir gwerth achosol yn unig i ddadansoddiadau “sy’n ufudd i egwyddor o byramidaleiddio [*pyramidization*] sy’n pwyntio tuag at yr achos neu’r tardd achosol, y tarddbwynt unedol” [*unitary origin*]; ac, yn drydydd, rhoddir gwerth achosol i’r hyn sy’n sefydlu rhyw anochelrwydd [*inevitability*] neu o leiaf yn dod yn agos at reidrwydd [*necessity*].⁸⁴

Mae’r cyfatebiaethau rhwng y disgrifiad hwn o fethodoleg draddodiadol a disgrifiad

Foucault o ddefnydd Ysgol Frankfurt o hanes yn gyfan gwbl amlwg. Mae'r pwynt cyntaf yn cael ei fodloni yn ei honiad fod Ysgol Frankfurt yn ceisio deall newidiadau cymdeithasol yn sgil newidiadau economaidd. Gwelwn gyfatebiaethau rhwng yr ail a'r drydydd pwynt yn honiad Foucault fod Ysgol Frankfurt yn defnyddio'r economi fel tarddbwynt unedol, pan mae'n esbonio ffenomenau yn nhermau "un esboniad, esboniad yn nhermau rheidrwydd." Yn erbyn y safbwyntiau hyn, mae achyddiaeth strategol Foucault yn "ceisio adfer amodau o ymddangosiad hynodrwydd o elfennau lluosog penderfyniaethol."⁸⁵ Yn erbyn y ffocws ar darddbwynt unedol a rheidrwydd, pwysleisir gan achyddiaeth fod rhyw ddatblygiad hanesyddol yn beth lwyr hynod wedi'i wreiddio mewn lliaws o achosion amrywiol. Mae'n wrthdrawiad gyfan gwbl sylfaenol.

Nod Foucault drwy amlygu tarddiad lluosog rhyw ffenomenon, drwy bwysleisio ei hynodrwydd, yw dangos ei ansefydlogrwydd yn y presennol. Drwy ddangos y byddai'r ffenomenon wedi medru bod yn wahanol, pwysleisia y gallai fod yn wahanol o hyd. Drwy'r pwyslais ar reidrwydd a thardd unedol, ni all Ysgol Frankfurt fanteisio ar yr ansefydlogrwydd hwn. Efallai, felly, fod cyd-adnabyddiaeth o broblem yr *Aufklärung*, ond mae'r modd y dylid gwireddu'r oleuedigaeth honno yn cymryd ffurfiau gwahanol iawn i'w gilydd yn nhyb Foucault.

Cyn troi at ymateb i'r feirniadaeth hon parthed gweithiau Adorno, mae'n werth pwysleisio fod gwrthdrawiad pellach yn celu yn y feirniadaeth hon. Mae'r feirniadaeth hyd yma wedi bod yn feirniadaeth fethodolegol, yn beirniadu'r modd y mae Ysgol Frankfurt yn defnyddio'r economi fel tarddbwynt unedol. Wrth edrych ar weithiau eraill Foucault, mae'n amlwg fod gwrthdrawiad sylweddol, ei fod yn ystyried bod ffocysu ar yr economi yn bennaf yn gamgymeriad ynddo'i hunan. Wedi'r cyfan, wrth edrych ar destunau fel "Y Goddrych a Phŵer" (1982), daw'n amlwg fod ffocws ar yr economi yn perthyn i'r oes a fu. Tra bod gorgyffwrdd rhwng y brwydrau gwahanol yn erbyn ffurfiau o bŵer, ac yn nhyb Foucault, daw un i'r blaen ymhob oes. Yn gyntaf, mewn cymdeithasau ffiwdal, gwelwyd brwydro yn bennaf yn erbyn gorthrwm ethegol, cymdeithasol neu grefyddol. Yn ail, gwelwyd yn y bedwaredd ganrif ar bymtheg mai brwydr yn erbyn ffurfiau o ecsploetiaeth sy'n gwahanu unigolion oddi wrth yr hyn sy'n cael ei gynhyrchu ganddynt sy'n bennaf. Yn drydydd, yn ein cymdeithasau cyfredol, dealla Foucault brwydr yn erbyn yr hyn sy'n rhwymo'r unigolyn at ei hunan a'i ymddarostwng [*"submit"*] ei hunan i eraill sy'n bennaf:

brwydr yn erbyn ymddarostyngiad [*“subjection”*] ydyw, brwydr yn erbyn ffurfiau o oddrychedd [*“subjectivity”*]. Gan hynny, mae ffocws Marcsaidd Ysgol Frankfurt ar yr economi, yn anachronistaidd: maent yn ymladd brwydr sy’n perthyn i’r oes a fu. Mewn cyferbyniad, dealla Foucault fod ei weithiau wedi ffocysu’n ddi-baid ar frwydr yr oes gyfredol, drwy feirniadu ffurfiau o bŵer sy’n unigolyddu.⁸⁶

Ar yr olwg gyntaf, mae’n ymddangos fod beirniadaeth Foucault o ffocws Ysgol Frankfurt ar orthrwm economaidd yn taro’i farc yn erbyn gwaith Adorno. Er bod Gillian Rose yn gywir i nodi fod Marcsiaeth Adorno’n “ddewisol” iawn,⁸⁷ dealla Adorno ei fod yn glynu at graidd beirniadaeth Marx o gyfalafiaeth: fod “pobl yn parhau i fod yr hyn yr oeddent, yn nadansoddiad Marx yng nghanol y bedwaredd ganrif ar bymtheg: yn atodiadau o’r peiriant.”⁸⁸ Gwelwn ffocws cyson ar orthrwm economaidd drwy gydol ei weithiau. Gwelir bod y ddelfryd o uniaeth rhesymol, o gyflwr heb wrthwynebiaeth, yn cael ei gyflwyno mewn termau economaidd: “Pe na fyddai un dyn yn cael rhan o’i lafur wedi’i atal rhagddo mwyach, byddai uniaeth resymol yn ffaith, a byddai cymdeithas wedi trosgynnu’r dull uniaethol o feddwl.”⁸⁹

O safbwynt Foucault, felly, mae Adorno’n parhau i ymladd brwydr sy’n perthyn i’r oes flaenorol, gan anwybyddu’r frwydr bresennol yn llwyr. Ond, tra bod Foucault am ganolbwyntio ar ffurf o bŵer sy’n ein gwneud yn oddrychau, mae llawer yn ein profiad presennol sy’n tystio i barhad gorthrwm economaidd dwys. Fel nodir gan Hammer, tra bod natur llafur wedi newid yn ein gwledydd datblygedig, oddi wrth lafur materol at ffurfiau sy’n gynyddol feddyliol, [h.y. o’r ffatri i’r ganolfan alw], nid yw’r newidiadau hyn wedi lleihau’r straen o lafurio, nac ychwaith wedi arwain at leihad mewn estroniaid o lafur ym mhrofiad y gweithiwr.⁹⁰ Mae rhesymau da, felly, dros gredu fod Adorno’n lled-agos ati, fod dyn yn parhau yn atodiad o’r peiriant. Yn hyn, felly, mae rhesymau da y gellir eu cynnig o blaid safbwynt Foucault neu Adorno, a daw’r gwrthdaro hwn, a rhai atebion posib iddo, yn gliriach yn nhrafodaeth y bumed a’r chweched bennod.

Gan droi at y beirniadaethau methodolegol, o sut mae’r economi yn cael ei defnyddio yng ngweithiau Ysgol Frankfurt, mae’n rhaid nodi nad yw beirniadaeth Foucault yn gwneud unrhyw synnwyr o’u gweithiau yn gyffredinol, ac yn llwyr annigonol yn wyneb dadansoddiad cymhleth Adorno. Gan ddechrau ar y lefel gyffredinol, honnwyd gan Foucault i fod Ysgol Frankfurt yn gweld gwerth esboniadol i ddadansoddiad hanesyddol

sy'n egluro datblygiad cymdeithasol yn sgil newidiadau economaidd. Problem y feirniadaeth hon yw bod y safbwynt sy'n cael ei briodoli i Ysgol Frankfurt gan Foucault ar y pwynt hwn yn ymdebygu llawer mwy at ffurf o Farcsiaeth a feirniadwyd yn hallt gan bob un o brif aelodau Ysgol Frankfurt. Beirniadwyd "Marcsiaeth fwlgar" ganddynt am fod yn rhy fecanistaidd wrth leihau newidiadau diwylliannol a chymdeithasol i fod yn ddim mwy na "epiffenomenau" wedi'u peri gan newidiadau economaidd.⁹¹ Gan feddwl yn benodol am weithiau Adorno, gwelwyd her bellach yn ei weithiau i'r safbwynt hon gan alw am newidiadau yn yr uwch-strwythur ddiwylliannol a'r is-strwythur economaidd. Dealla mai ofer fyddai newid un elfen yn unig.⁹² Amhosib fyddai cysoni'r darlun hwn gyda phortread Foucault ohono, eu bod yn derbyn dilysrwydd dadansoddiadau yn ôl gallu'r dadansoddiad hwnnw i egluro newidiadau cymdeithasol yn sgil newidiadau yn yr is-strwythur economaidd.

Gan droi at weddill y beirniadaethau methodolegol, gwelwyd anghytundeb rhyngddynt oherwydd ymgais honedig Ysgol Frankfurt i esbonio tarddiad ffenomenon gymdeithasol mewn termau "rheidrwydd", yn nharddle unedol yr economi. Gwelwyd, ymhellach, gyfatebiaeth y feirniadaeth hon gyda beirniadaeth Foucault o'r modd y pennwyd gwerth esboniadol yn draddodiadol, yn ôl gallu trafodaeth i gyfeirio at "egwyddor unedol, pyramydeiddiol a rheidiol." Y darlun sy'n cael ei gyflwyno, felly, yw bod yr economi yn chwarae rôl seiliol yng ngweithiau Ysgol Frankfurt: fod pob trafodaeth yn anorfod yn ymestyn yn ôl ato, a'i fod o'r herwydd yn dod yn sail holl-esboniadol yn eu gweithiau.

Gan feddwl am weithiau Adorno yn benodol, y broblem amlwg i'r feirniadaeth hon yw bod gweithiau Adorno yn fwriadol wrth-seiliol a gwrth-systemataidd. Gellir cyferbynnu honiad Foucault fod yr economi yn gweithredu fel sail yn nhrefnadaethau Ysgol Frankfurt gyda'r disgrifiad canlynol gan Adorno o'i fethodoleg:

yn deillio o fy theorem nad oes yna egwyddor gynradd athronyddol; mae hefyd yn ganlyniad na all rhywun adeiladu strwythur rhesymgar sy'n dilyn y camau olynol arferol, ond yn hytrach bod rhaid i rywun gasglu'r cyfanrwydd ynghyd allan o gyfres o gymhlygau rhannol sydd [. . .] o bwysau cyfartal ac oll wedi'u trefnu'n gonsentrig ar yr un lefel.⁹³

Er bod y dyfyniad yn gymhleth, gwelwn nad cyfeirio'n byramidaidd at dardd unedol mewn termau rheidrwydd yw bwriad Adorno, ond mai ymgais ydyw i greu dadansoddiad sy'n

grwpio cysyniadau cytbwys o amgylch y gwrthrych er mwyn ceisio datgelu'r penodedd sy'n cael ei golli mewn cyflwyniadau systemataidd. Eironi'r safbwynt Foucault yma yw taw cydarddeliad Foucault ag Adorno o safbwyntiau gwrth-systemataidd yw un o'r themâu cyson mewn honiadau o berthynas rhwng eu gweithiau.⁹⁴ Am ba bynnag reswm, fodd bynnag, mae'n ymddangos fod Foucault ei hun yn ddall i'r tebygrwydd hyn.

4.3.3. Rheswm a rhesymoli.

Gallwn rannu'r grŵp nesaf o feirniadaethau o ymdriniaeth Ysgol Frankfurt o reswm ac o resymoli yn ddau. Yn y feirniadaeth gyntaf, gwelwn Foucault yn troedio tir syniadaethol tebyg i'w feirniadaeth hanesyddol: sef bod achyddiaeth yn ceisio darganfod achosiaeth mewn lluosogrwydd o berthnasau o bŵer ond bod Ysgol Frankfurt yn ceisio darganfod tarddbwynt unedol. Yn y feirniadaeth flaenorol, yr economi oedd y tarddbwynt hwn. Yn y feirniadaeth hon, mewn cyferbyniad, creda bod Ysgol Frankfurt yn deall rhesymoli fel "cyfanrwydd" gyda'r Oleuedigaeth fel ei darddbwynt.⁹⁵ Mae ffocws unedol o'r fath yn annigonol, yn nhyb Foucault: rhaid i ni "gyfeirio at brosesau mwy pellennig ["remote"] os ydym am ddeall sut y cawsom ein caethiwo yn ein hanes."⁹⁶ Gwneir hynny drwy ddadansoddi cyfres o resymoliadau mewn meysydd gwahanol: gwallgofrwydd, marwolaeth, trosedd, rhywioldeb a thechnolegau amrywiol o bŵer.⁹⁷

Gwelwn wrthdrawiad newydd yn cael ei gyflwyno gan yr ail feirniadaeth, rhwng darlun nominalaidd Foucault o reswm a darlun haniaethol Ysgol Frankfurt. Ceisiodd Ysgol Frankfurt, yn nhyb Foucault, feirniadu rhesymoli cymdeithasol drwy gymharu ffurf y rhesymoli gydag egwyddorion mwy cyffredinol, haniaethol o reswm.⁹⁸ Ystyr nominaliaeth Foucault yw ei fod yn gwadu bodolaeth endid haniaethol y gellid ei weld fel "rheswm", ac a ellid, o ganlyniad, gael ei ddefnyddio i farnu rhesymoldeb neu afresymoldeb rhyw drefniant drwy gyferbynnu â'r ffurf ddelfrydol honno. Yn hytrach, dim ond ffurfiau penodol o reswm ac o resymoliadau penodol sydd mewn bodolaeth.⁹⁹ Rhwng y ddwy feirniadaeth hyn, gwelwn wrthdaro sylfaenol.

Tasg hawdd yw gwrthbrofi'r feirniadaeth gyntaf. Byddai'n deg dyfalu taw cyfeirio at *Dilechdid Goleuedigaeth* y mae Foucault yma, er nad yw'n enwi unrhyw destun yn benodol. Dadleuais eisoes, nad at "yr Oleuedigaeth" y cyfeirir yn y llyfr hwnnw, ond at broses sy'n tarddu mewn cynhanes ei hun.¹⁰⁰ Prin y gellid cyfeirio at broses fwy

“pellennig.” Er bod y feirniadaeth yn anghywir, mae’r cyferbynnu cyson Foucault yn amlygu gwrthdrawiad diddorol rhwng undod Ysgol Frankfurt a lluosogrwydd achyddiaeth, sy’n mynnu mwy o sylw. Trafodaf hyn mewn manylder yn y chweched bennod.

Mae’n rhaid cynnig ateb llawer mwy cymhleth wrth drafod yr ail feirniadaeth, sef bod Ysgol Frankfurt yn beirniadu rhesymoli cymdeithasol drwy ei gymharu gydag egwyddorion cyffredinol o reswm. Gellid credu mai dyma mae Adorno’n gwneud yn ei weithiau. Gan feddwl am ei feirniadaeth o reswm uniaethol, gellid meddwl taw ei fesur yn erbyn y safon anuniaethol a wneir, a’i ddarganfod yn brin. Fodd bynnag, byddai hyn yn gam-ddealltwriaeth ddofn o ymgais Adorno. Gan mai dilechdid negyddol yw craidd gweithiau Adorno, gallwn ddadlau nad yw beirniadaeth Foucault yn argyhoeddi gan nad yw’n medru delio gyda negatiffiaeth gwaith Adorno, nac ychwaith ei ddilechdidaeth.

Gan droi yn gyntaf at negatiffiaeth Adorno, gwelwn yn ei weithiau ffurf wedi’i seciwlareiddio o’r *Bilderverbot*, y gwaharddiad Beiblaidd yn erbyn creu delw o’r dwyfol.¹⁰¹ Yng ngwaith Adorno, ffurf y gwaharddiad hwn yw’r amhosibilrwydd o gynnig darlun positif o iwtopia, o sut ddylai pethau fod. Gan fod y darlun hwn wedi’i gynhyrchu y tu mewn i’r cyflwr syrthiedig presennol, yn nhyb Adorno, mae’n anorfod y bydd y darlun wedi’i anffurfio gan y cyflwr mae’n ceisio’i drosgynnu.¹⁰² Gan fod ein dyheadau a’n damcaniaethau oll wedi’u creu a’u cyfryngu gan y cyfanrwydd cymdeithasol gwrthwynebol, hollbresennol, ofnadwy, cyfredol, bydd ein datganiadau am y cyflwr cywir hefyd yn gynnyrch y cyflwr anghywir. Canlyniad hyn yw y byddai’r datganiadau am y cyflwr cywir wedi’u llurgunio, byddent yn atgynhyrchu’n ddiosgoi yr erchyllter maent am ei drosgynnu.¹⁰³

Gan hynny, mae’n rhaid i’n damcaniaethau, yn nhyb Adorno, lynu yn llwyr at osodiadau negyddol. Mewn trosiad trawiadol, noda fod rhaid i feirniaid

wneud yr hyn sy’n cael ei wahardd gan ddoethair y glöwr: gweithio’u ffordd drwy’r tywyllwch heb lamp, heb feddu ar y positif drwy’r cysyniad uwch o negyddiad y negyddiad, a thrwytho’u hunain yn y tywyllwch mor ddwfn ag sy’n bosib.¹⁰⁴

Felly, i gynnig rhai esiamplau, ni fedrwn, yn ôl Adorno, ddarlunio’n bositif beth fyddai gwir natur rhyddid; dim ond adnabod ein diffyg rhyddid cyfredol.¹⁰⁵ Ni allwn ychwaith, ddarlunio’n haniaethol natur “dyn”, dim ond adnabod beth yw dyn yn ei gyflwr

difrodedig.¹⁰⁶

Estyniad amlwg ar hyn yw nad oes modd i Adorno feirniadu trwy gyferbynnu rhesymoli gydag egwyddorion haniaethol o resymoli, gan y byddai'n rhaid i Adorno feddu ar ddarlun positif o reswm er mwyn cyflawni hynny. Nid adnabod egwyddorion haniaethol rheswm yw nod Adorno, ond ffurf yr afreswm presennol. Mewn disgrifiad enwog o'r ddilechdid negyddol, mae Adorno'n caniatáu i ni ddeall arwyddocâd ei feirniadaeth o reswm: "Nid yw'r enw o ddilechdidaeth yn dweud dim mwy na [hyn], ar y cychwyn, nad aiff gwrthrych i mewn i'w cysyniadau heb adael gweddill."¹⁰⁷ Nid "safbwynt" mo dilechdidaeth felly, [*"Dialektik kein Standpunkt"*],¹⁰⁸ ond beirniadaeth lwyr negyddol, llwyr fewnfodol o fethiant y defnydd uniaethol o gysyniadau i wneud cyfiawnder â'r gwrthrych sy'n honni cael ei ddihsbyddu.¹⁰⁹ Nid safon allanol sy'n cael ei gymharu gydag uniaeth yw'r anuniaethol, ond amlygiad fewnfodol o fethiant uniaeth ei hun. Gwelwn, felly, bod beirniadaeth Foucault yn methu'r marc. Fodd bynnag, o gofio ei fod wedi beirniadu gweithiau Ysgol Frankfurt am fod yn "rhy athronyddol", prin y byddai'n hapusach gyda'r datrysiad sy'n cael ei gynnig ychwaith.

4.3.4. Casgliad: Brawdoliaeth a gwrthdrawiadau: tebygrwydd ag annhebygrwydd yn fframwaith Foucault o berthynas.

Ym 1978, felly, gwelwyd cyflwyniad a phenllanw honiadau Foucault o berthynas ag Ysgol Frankfurt. Ni welwn eto yng ngweithiau Foucault ymwneud mor ddwys gyda gweithiau Ysgol Frankfurt, a phrin yw'r ymwneud ethegol, diweddarach, gyda'u gweithiau. Ond, hyd yn oed yn y cyfnod hwn, er i Foucault honni perthynas agos, o "frawdoliaeth" sy'n troi o amgylch cyd-adnabyddiaeth y ddau o broblem yr *Aufklärung* yn yr oes fodern, gwelwyd fod y frawdoliaeth hon yn cael ei thymheru dipyn gan feirniadaethau chwyrn o weithiau Ysgol Frankfurt. Mae'n amlwg, felly, mai bwriad beirniadaeth Foucault yw cyferbynnu ei achyddiaeth flaengar ei hun gyda dull traddodiadol Ysgol Frankfurt o ddadansoddi. Fodd bynnag, gwelwyd anallu'r fframwaith hon i ymdopi gyda gweithiau cymhleth Adorno, a chyda hynny, nid oes ateb boddhaol wedi'i gynnig i'r cwestiwn o union hyd a lled eu

perthynas â'i gilydd.

4.4. Fframwaith ethegol honiad Foucault o berthynas: newidiadau a chysondebau.

4.4.1 Cyflwyniad: Y tro ethegol a'r ymbellhau oddi wrth Ysgol Frankfurt.

Mynnais yn yr ail bennod na ddylid deall y tro hwyr yng ngwaith Foucault oddi wrth ffocws achyddol - sy'n canolbwyntio'n bennaf ar geisio ansefydlogi ffurfiau penodol o bŵer a gwybodaeth - at ffocws ethegol - sy'n canolbwyntio ar berthynas y goddrych â'i hunan - fel rhwyg rhwng dau gyfnod. Pwysleisiais, yn hytrach, fod cysondebau dwfn rhwng y ddau gyfnod, gan ddangos sut yr ail-bwrpasir y fethodoleg achyddol flaenorol i ddibenion yr ethegau diweddarach. Fodd bynnag, gan feddwl am y berthynas a wêl Foucault rhwng ei weithiau a gweithiau Ysgol Frankfurt, gyda'r tro hwyr at etheg, gwelwn newid amlwg yng ngraddfa'r berthynas a bwysleisir. Dim ond un drafodaeth estynedig o berthynas a welwn yn y cyfnod hwn, ac yn y cyfweiliad hwnnw, ffurf gryno ar y fframwaith achyddol o berthynas a welwn.

Er bod Foucault yn parhau i leoli Ysgol Frankfurt fel ei rhagflaenwyr yn y traddodiad goleuedig yn y cyfnod ethegol, gwelwn ymbellhau amlwg yn y trafodaethau hyn. Gellir dangos hyn drwy gyferbynnu'r traethawd achyddol am oleuedigaeth, "Beth yw Beirniadaeth?" gyda'r trafodaethau ethegol diweddarach. Mae sawl cysondeb rhwng y ddau gyfnod. Mae Foucault, yn y ddau, yn lleoli ei weithiau ar ddiwedd llinach oleuedig sy'n deillio o draethawd Kant ar oleuedigaeth. Yn y ddau gyfnod, lleola Ysgol Frankfurt fel ei rhagflaenwyr yn y traddodiad hwn.¹¹⁰ Gwelwn, hefyd, gyfatebiaeth bwysig o ran y modd mae Foucault yn ymddiddori llawn cymaint yn y sylwedd sy'n cael ei roi i oleuedigaeth Kant gan feddylwyr hwyrach ag y mae'n ymddiddori yn nadansoddiad Kant ei hun.¹¹¹

Ond, mae sawl cyferbyniad amlwg. Yn y cyfnod ethegol, nid gwerth dehongliad Kant o oleuedigaeth yw ei fod yn cynrychioli'r ymateb paradeimataidd cynnar i lywodraetholi, ond, yn hytrach, ei fod yn gyflwyniad o "agwedd fodern", dull penodol o ymdrin ag ymateb i realiti cyfredol.¹¹² Gyda'r newid yn yr agwedd a ddarganfyddir yng ngwaith Kant, gwelwn newid yn y sylwedd hwyrach a roddir i'r agwedd. Ni welwn ddadansoddiad o'r gwahanol ymatebion Ffrengig ac Almaenig yn y cyfnod hwn, dadansoddiad a adeiladwyd fel crescendo gan derfynu gyda'r honiad o "frawdoliaeth" gydag Ysgol Frankfurt. Yn hytrach, try Foucault at y bardd symbolaidd Baudelaire i ddiffinio

ffurf gyfredol yr agwedd.¹¹³ Yn wir, yn y drafodaeth ym 1983, dim ond brawddeg a welwn sy'n nodi fod Ysgol Frankfurt yn ei rhagflaenu yn y traddodiad goleuedig.¹¹⁴ Yn y drafodaeth enwocaf, "Beth yw Goleuedigaeth?" (1984), dim ond cyfeiriad unigol at Horkheimer a welwn.¹¹⁵ Mae'n ymddangos, felly, bod cyflwyniad themâu fel hunan-greu arbrofol y goddrych yn y cyfnod ethegol, am ryw reswm, yn arwain at ddiflaniad y berthynas frawdol a welwyd yn flaenorol.

Gyda'r newid oddi wrth ffocws achyddol, lle canolbwyntid yn bennaf ar gydblethiad pŵer a gorthrwm, at ffocws ethegol, sy'n canolbwyntio'n bennaf ar berthynas y goddrych â'i hunan, mae'n anorfod y bydd graddfa'r berthynas a honnwyd gydag Ysgol Frankfurt yn lleihau. Dywedaf hyn oherwydd fod y frawdoliaeth flaenorol yn cylchdroi o amgylch cyd-adnabyddiaeth o'r thema oedd yn brif ffocws i'w weithiau achyddol: y broblem o gynddaredd pŵer yn ein cymdeithasau Gorllewinol. Gan fod y drafodaeth hon yn ildio'r lle pennaf, yn y gweithiau ethegol, i'r ffocws ar hunan-greu, nid yw'n rhyfedd fod Foucault yn ymddangos i ymbellhau wrth weithiau Ysgol Frankfurt. Er hynny, gan na welwn rwyg rhwng dau berspectif yn y gweithiau hwyr, mae'n bosib darganfod parhad yr elfennau a ddefnyddiwyd i honni perthynas yn y cyfnod achyddol yn y gweithiau ethegol hwyr.¹¹⁶

Felly, er mwyn deall y newid yn y berthynas yn y gweithiau hwyr, canolbwyntiaf ar ddau brif gam. Yn gyntaf, gan nad yw Foucault yn cynnig modd i ddeall perthynas ei weithiau a gweithiau Ysgol Frankfurt parthed y themâu ethegol sy'n ymddangos yn ei weithiau, rhaid deall y berthynas yn y cyfnod hwn yn llwyr yn sgil parhad yr achyddol yn yr ethegol. Dangosaf hyn drwy drafod cyfweiliad Foucault gyda Gérard Raulet ym 1982, a "Beth yw Goleuedigaeth?" (1984). Yn ail, er nad yw Foucault yn cynnig trafodaeth o'r berthynas o ran y themâu newydd ethegol, o hunan-greu esthetig y goddrych, credaf pe bai wedi gwneud hyn, y byddai'n rhaid iddo dderbyn bod gwrthdrawiad llawer mwy sylfaenol na'r un gwrthdrawiad a welwyd hyd yn hyn. Cynigiaf dystiolaeth dros hyn drwy ddilyn goblygiadau beirniadaeth achyddol Foucault ar ddyneiddiaeth Farcsaidd Ysgol Frankfurt, gan ddangos sut, gyda'r tro at etheg, y daw'r hyn a fu'n anghydweld ochrol yn wrthdrawiad creiddiol. Fodd bynnag, dangosaf sut nad yw'r feirniadaeth hon yn gwneud synnwyr o negatiffaeth drylwyr gweithiau Adorno. Ymhell o fod yn wrthdrawiad, gwelwn fod Adorno ei hun yn ymwrthod â dyneiddiaeth, a hynny am resymau tebyg i Foucault.

4.4.2. Parhad yr achyddol yn yr ethegol: Goleuedigaeth ethegol Foucault ag Ysgol

Frankfurt.

Yn y drafodaeth achyddol o oleuedigaeth, gwelwyd sut deallwyd traethawd Kant fel yr ymateb baradeimataidd gynnar i lywodraetholi, a gweithiau Ysgol Frankfurt fel ffurf baradeimataidd yr ymateb hwyrach i'r un ffenomenon. Yn y trafodaethau ethegol o oleuedigaeth, gwelwn Foucault yn darganfod agwedd bur wahanol yng ngwaith Kant, a datblygiad pur wahanol o'r agwedd gan feddylwyr hwyrach. Yn y cyfnod hwn, gwerth goleuedigaeth Kant yw ei fod yn cyflwyno agwedd fodern, dull lwyr newydd o ymwneud â'r presennol. Am y tro cyntaf yn hanes athroniaeth, yn nhyb Foucault, y mae Kant yn ceisio deall y presennol *qua* presennol, y presennol fel ffenomenon o werth ynddo'i hun, nid fel arwydd o ryw oes sy'n dirwyn i ben neu sydd eto i ymddangos.¹¹⁷ Dyma'r tro cyntaf, felly, "yn y modd yma, yn agos ac yn fanwl" bod athronydd yn dadansoddi "arwyddocâd ei waith, parthed gwybodaeth [*"connaissance"*], myfyrdod ar hanes a dadansoddiad penodol o'r foment benodol y mae'n ysgrifennu ynddo, ac sy'n peri iddo ysgrifennu."¹¹⁸

Gan ddilyn yr agwedd hon o weithiau Kant, mynna Foucault fod modd cysyniadoli goleuedigaeth a modernrwydd nid fel cyfnodau hanesyddol, ond, yn hytrach, fel agwedd: fel modd o "ymberthyn â realiti gyfredol; dewis gwirfoddol wedi'i wneud gan rai pobl; yn y diwedd, dull o feddwl a theimlo; modd, hefyd, o weithredu ac ymddwyn sydd hefyd yn marcio perthynas o berthyn a chyflwyno'i hunan fel tasg."¹¹⁹ Dyma'r agwedd sy'n cael ei barhau yng ngweithiau Foucault ei hun, yn yr "ontoleg feirniadol o'r hunan":

Dylid ystyried yr ontoleg feirniadol o'n hunain nid [...] fel theori, dysgeidiaeth, neu hyd yn oed gorff o wybodaeth sy'n cronni; mae'n rhaid ei ddirnad fel agwedd, ethos, fel bywyd athronyddol lle mae'r feirniadaeth o'r hyn ydym wedi ei uno gyda, ac ar yr un pryd yn ddadansoddiad hanesyddol o'r terfynau sydd wedi'u gosod arnom ac yn arbrawf gyda'r posibilrwydd o fynd tu hwnt iddynt.¹²⁰

Gyda'r newid hwn, gwelwn ddiflaniad yr honiadau o frawdoliaeth gydag Ysgol Frankfurt. Ond, mae'n arwyddocaol fod Foucault yn parhau i leoli "Ysgol Frankfurt", neu aelod blaenllaw ohono, fel rhagflaenwyr iddo yn y traddodiad goleuedig newydd hwn. Ym 1983, mae'r honiad o berthynas yn dilyn ffurf "Beth yw Beirniadaeth?", gan ddeall fod dau draddodiad yn deillio o weithiau Kant: traddodiad dadansoddol sy'n datblygu ffocws epistemolegol Kant gan geisio darganfod terfynau dilys gwybodaeth, a thraddodiad beirniadol, sy'n datblygu ffocws Kant ar y presennol. Lleola Foucault ei hun yn llwyr yn yr ail draddodiad, ac wrth wneud hynny, honna berthynas gydag Ysgol Frankfurt: "dyma'r

ffurf o athroniaeth, o Hegel, drwy Nietzsche a Max Weber, at Ysgol Frankfurt, sydd wedi seilio ffurf o fyfyrddod y ceisiais weithio ynddi.” Tra bod yr honiad o frawdoliaeth wedi diflannu, defnyddia Foucault drosiad teuluol ehangach i ddynodi natur y berthynas hon: eu bod yn rhan o’r un “llinach” beirniadol.¹²¹

Gan droi at y drafodaeth enwocach o dipyn, “Beth yw Goleuedigaeth?” (1984), gwelwn fod y berthynas wedi teneuo ymhellach. Nodweddir athroniaeth fodern yn ei gyfanrwydd yma, yn nhyb Foucault, gan yr ymgais i gynnig ateb i gwestiwn Kant, “beth yw goleuedigaeth?” Felly, “o Hegel drwy Nietzsche neu Max Weber at Horkheimer neu Habermas, nid oes bron unrhyw athroniaeth heb wynebu’r cwestiwn yma, yn uniongyrchol neu’n anuniongyrchol.”¹²² Mae’n drawiadol yma fod y term “Ysgol Frankfurt” wedi diflannu o drafodaeth Foucault, gyda chyfeiriad yn unig at benaethiaid y ddwy genhedlaeth: Horkheimer a Habermas.

Namyn y brawddegau prin hyn, nid yw Foucault yn darlunio sut dylid deall ei berthynas gydag Ysgol Frankfurt, neu Horkheimer, tu mewn i’r fframwaith newydd hon. Gan hynny, mae’n rhaid i’r darllenydd geisio ail-adeiladu modd y gall Foucault ddeall fod perthynas yn parhau wedi’r tro ethegol. Cynigiaf taw’r modd i ddeall hyn yw yn sgil parhad rhai elfennau achyddol a ddefnyddiwyd i honni perthynas yn y gweithiau ethegol hwyr. Dangosaf hyn drwy edrych, yn gyntaf, ar unig drafodaeth estynedig ethegol Foucault o’i berthynas gydag Ysgol Frankfurt, ei gyfweliad gyda Raulet, cyn troi yn ail at “Beth yw Goleuedigaeth?”

4.4.2.1. Gwersi o gyfweliad Raulet: cymhathiad yr achyddol yn yr ethegol.

Gwelwn yr unig drafodaeth estynedig o weithiau Ysgol Frankfurt, yng nghyfnod ethegol Foucault, mewn cyfweliad gyda Gérard Raulet. Mae’n amlwg mai prif ffocws ei waith yw’r ffocws ethegol, sy’n canolbwyntio ar hunan-berthynas y goddrych. Gwelwn y ganmoliaeth enwocaf o Ysgol Frankfurt yn y traethawd hwn:

Nawr, yn amlwg, petawn wedi bod yn gyfarwydd gyda gweithiau Ysgol Frankfurt [. . .] ni fyddwn wedi dweud nifer o’r pethau gwirion a ddywedais, ac fe fyddwn wedi osgoi nifer o’r dargyfeiriadau a gymerais wrth geisio dilyn fy llwybr gostyngedig, pan agorwyd llwybrau gan Ysgol Frankfurt yn y cyfamser.¹²³

Pa lwybr, felly, yr agorwyd gan Ysgol Frankfurt y mae Foucault yn awr yn ei droedio? Fel ateb, ail-adroddia Foucault bwynt wrth bwynt y fframwaith achyddol o berthynas a

gyflwynwyd yn “Beth yw Beirniadaeth?” Darlunnir sut mae ymchwil Kant i’r posibilrwydd o aeddfedrwydd drwy ymarferiad o reswm wedi treiddio agwedd gyfan o athroniaeth Orllewinol. Fel ag o’r blaen, gwelwyd yr un tri phwynt yn cynnig sylwedd i’r agwedd feirniadol sy’n cychwyn yng ngwaith Kant, a gwelwyd ymateb annigonol yn Ffrainc a mwy boddhaol yn yr Almaen.¹²⁴

Er hyn, tra bod Foucault yn parhau i feirniadu’r trywydd Ffrengig o ddadansoddi, mae’r feirniadaeth wedi newid yn amlwg o “Beth yw Beirniadaeth?” Yn y drafodaeth achyddol, beirniadwyd meddylwyr Ffrainc am ffocysu yn rhy gul ar ffurfiant ystyr, yn hytrach nag amgyffred gwir broblem goleuedigaeth, sef rhyngblethiad rheswm a gorthrwm. Yn y traethawd hwn, parheir i feirniadu culni’r meddwl Ffrengig am yr un rheswm. Ond, cyferbynnir y prosiect hwn gyda’r prosiect ethegol o ymchwil i’r “ffurfiau o resymoldeb” sy’n cael eu gosod ar y goddrych dynol, nid y prosiect achyddol o ymchwil i gynddaredd pŵer:

Sut mae’r goddrych dynol yn cymryd ei hunan fel gwrthrych o wybodaeth posibil?
Drwy ba ffurfiau o resymoldeb ac amodau hanesyddol? Ac, yn olaf, ar ba gost?
Dyma yw fy nghwestiwn: Ar ba gost y gall goddrychau fynegi’r gwirionedd am eu hunain?¹²⁵

Gwelwn esiampl glir yma o ail-bwrpasu’r ffocws blaenorol achyddol ar gyfer bwriadau ethegol. Gwelwn fod yr ymchwil ethegol, o gwestiynu’r gost i’r goddrych i fynegi’r gwirionedd amdano’i hunain, yn goblygu cyfres o gwestiynau a welwyd eisoes yn yr achyddiaethau, sef cwestiynu ffurfiau o resymoldeb. Goblygiad amlwg y syniad o gwestiynu ffurfiau o resymoldeb yw cwestiynu rhyngblethiadau’r ffurfiau hyn o reswm gyda ffurfiau o bŵer. Trwy hyn, felly, daw honiad Foucault ei fod yn parhau i gyd-droedio llwybr a agorwyd gan Ysgol Frankfurt, yng nghyfnod ethegol ei waith, yn ddealladwy.

4.4.2.2. “Beth yw Goleuedigaeth?”: “Beth sydd yn y fantol?” ag Ysgol Frankfurt.

Gan droi at “Beth yw Goleuedigaeth?” (1984), gwelwn barhad clir o rai themâu a ddefnyddiwyd yn flaenorol gan Foucault i honni perthynas gydag Ysgol Frankfurt yn celu yn y drafodaeth. Canolbwyntiaf ar ei drafodaeth o’r “hyn sydd yn y fantol” i’w oleuedigaeth yn y traethawd hwn, sef y “paradocs o’r berthynas o alluoedd a chyfyngiadau.”¹²⁶

I Foucault, yr hyn sydd yn y fantol wrth geisio gwireddu goleuedigaeth ac o geisio darganfod a symud heibio i’r terfynau sydd wedi’u gosod arnom, yw’r cwestiwn canlynol:

sut gellir rhannu twf galluoedd oddi wrth ddwysâd perthnasau o bŵer?¹²⁷ Yn nhyb Foucault mae hanes y gorllewin wedi'i ddiffinio gan y broblem hon. Tra bod rhai meddylwyr yn y ddeunawfed ganrif wedi rhoi eu gobaith yn natblygiad cydredol a chydamserol unigolion a'i gilydd, hynny yw, bod twf mewn galluoedd unigolion yn arwain at dwf cydredol mewn rhyddid, gwêl Foucault, yn hytrach, fod brwydr barhaol rhwng y ddau begwn.¹²⁸ Gwelwn Foucault yn ailadrodd yma un o'i brif themâu: sef bod twf mewn galluoedd yn aml yn cyd-fynd gyda thwf cyd-redol mewn ffurf newydd o oruchwyliaeth a rheolaeth. Er mwyn egluro hyn, gallwn feddwl am y darlun a gyflwynwyd eisoes o'r disgyblaethau. Drwy ddefnydd o bŵer disgyblaethol, gweithredwyd ar gorff yr unigolyn, gan ei hyfforddi er mwyn cynyddu ei allu cynhyrchiol, ond gwnaethpwyd hyn heb unrhyw gynnydd yn ei awtonomi. Yn hytrach, mae'r corff disgybledig yn dod yn fwy hydrin, yn cael ei gaethiwo'n gynyddol mewn ffurfiau mwy effeithlon o oruchwyliaeth a rheolaeth.¹²⁹ Yn y cyd-destun hwn, felly, gallwn ddeall ymgais Foucault i ddatgysylltu'r twf mewn rheolaeth oddi wrth dwf mewn galluoedd.

Yn ei gyfweliad gyda Trombadori ym 1978, gwelwyd canmoliaeth o weithiau Ysgol Frankfurt am iddynt gyflwyno problem debyg i'r meddwl gorllewinol, a dyma oedd sail ei honiad o'i berthynas a nhw. Nododd yma gred gyffredinol, ers y unfed ganrif ar bymtheg, mai un o "ernesau" mwyaf sicr rhyddid i ddynoliaeth yw datblygiad ffurfiau a chynnwys gwybodaeth. Dyna un o "gynosodiadau" ein diwylliant yn ei gyfanrwydd:

Nawr, mae'n ffaith sydd wedi'i ymsefydlu gan Ysgol Frankfurt bod ffurfiant o'r systemau mawreddog o wybodaeth hefyd wedi cael effeithiau a ffwythiannau o gaethiwed a gorthrwm. Mae hyn yn ein harwain at ail-archwilio'n drylwyr y cynosodiad sy'n mynnu bod datblygiad gwybodaeth yn gwarantu rhyddfrefniad.¹³⁰

Tra bod sawl elfen yn ymddangos yn wahanol, mae'r gwahaniaethau yma yn fwy terminolegol na sylweddol. Er mai at "alluoedd" yr unigolyn y cyfeiria yn ei draethawd ethegol, mae'n amhosib arwahanu'r rhain oddi wrth y "systemau mawreddog o wybodaeth" a drafodwyd yn y cyfnod achyddol. Yr un, yn y pendraw, yw'r syniad sylfaenol sy'n cael ei gynnig yma, bod yr hyn oedd i fod i warantu rhyddid yn cael eu gwyrddroi, sy'n diweddu yng nghynnydd gorthrwm.

Mae cyfatebiaeth bellach yn ail gam trafodaeth Foucault ym 1978, sef, mai Ysgol Frankfurt sy'n cwestiynu sut gellir rhannu rhesymoldeb oddi wrth y mecanweithiau a thechnegau o bŵer sy'n cyd-fynd a hwy, ac sy'n peri'r sefyllfa o orthrwm cyfredol: "Oni

ellid dod i'r casgliad fod addewid yr Oleuedigaeth o ennill rhyddid drwy arferiad o reswm wedi cael ei droi ben i waered, gan ddiweddu mewn gorthrwm trwy reswm ei hun, sy'n gynyddol yn tresmasu ar le rhyddid?"¹³¹ Ac yn y syniad hwn, efallai, y darganfyddwn pam mai at Horkheimer yn unig y cyfeiria Foucault yn "Beth yw Goleuedigaeth?" (1984). Ym 1978, pwysleisia Foucault mai Horkheimer a adnabu ac a ynysodd y broblem hon cyn holl feddylwyr eraill Ysgol Frankfurt, er ei fod yn broblem sy'n gyffredin i'w gweithiau oll.¹³²

4.4.2.3. Casgliad.

Drwy ddarganfod parhad yr elfennau achyddol drwy'r cyfnod ethegol y gellir deall honiadau Foucault o berthynas rhwng ei waith a gweithiau Ysgol Frankfurt, yn y gweithiau terfynol. Nid oes unrhyw fframwaith yn cael ei gynnig i ni fedru deall y berthynas gyda'r themâu newydd, fel hunan-berthynas a hunan-greu yr unigolyn. Y gwir yw hyn: petai Foucault wedi dadansoddi perthynas ei fframwaith ethegol gyda gweithiau Ysgol Frankfurt, byddai wedi gorfod cydnabod bod gwrthdaro llwyr sylfaenol rhwng yr agwedd fodern oleuedig sy'n nodweddiadol o'r gweithiau ethegol, a'r ddyneiddiaeth y mae'n deall sy'n nodweddiadol o'u gweithiau hwy. Trof at drafod hynny.

4.4.3. Gwrthdaro dros oddrychedd: traddodiad *contra* radicaliaeth.

Byddai'n anghywir i ddweud fod y syniad o hunan-arbrofi goddrychol yn ymddangos *ex nihilo* yng ngweithiau terfynol Foucault. Drwy gydol ei weithiau gwelwn hadau'r arbrofi a ddaw'n brif ffocws iddo yn ei weithiau ethegol terfynol.¹³³ Yn y darn canlynol, hoffwn olrhain datblygiad un edefyn o'r syniadaeth am arbrofi. Ym 1978, yn ei gyfweiliad gyda Trombadori, gwelwn feirniadaeth o "ddyneiddiaeth Farcsaidd" Ysgol Frankfurt. Drwy ddangos cyswllt y feirniadaeth hon gyda datganiadau gwrth-ddyneiddiol Foucault yn ei gyfnod ethegol yn "Beth yw Goleuedigaeth?", gwelwn sut y byddai'n rhaid i Foucault gyfaddef fod gweithiau Ysgol Frankfurt yn gwrthdaro gyda'r agwedd fodern sy'n nodweddiadol o'i weithiau ei hun. Yn y ddau gyfnod, problem dyneiddiaeth yw ei fod yn ceisio darganfod hanfod dyn; i oleuedigaeth Foucault, creu rhywbeth llwyr wahanol yw'r nod. Gyda'r sylweddoliad hwn gallwn weld, er bod Foucault yn "Beth yw Goleuedigaeth?" am leoli Ysgol Frankfurt fel ei ragflaenwyr yn y traddodiad goleuedig, yn ôl ei ddarlleniad blaenorol, byddai'n rhaid iddo gyfaddef eu bod yn wrth-fodern mewn modd pwysig.

Wedi edrych ar y feirniadaeth hon mewn manylder, trown i ystyried cywirdeb y

feirniadaeth hon fel beirniadaeth o weithiau Adorno. Gallaf ddangos yn glir fod Adorno hefyd yn ymwrthod yn llwyr gyda phob ffurf o ddyneiddiaeth: yn wir, ymateb Adorno pan ofynnwyd iddo ymuno gydag Undeb y Dyneiddwyr oedd, “Efallai y byddwn yn barod i ymuno petai’ch clwb wedi’i alw yn undeb annynol, ond ni allwn ymuno ag un sy’n galw’i hunan yn ‘ddyneiddiol’.”¹³⁴ Gwendid beirniadaeth Foucault, unwaith yn rhagor, yw ei anallu i ymdopi gyda negatiffiaeth Adorno.

I Adorno, nid oes natur na hanfod dynol ddigynfnewid: mae dyn yn gynnryrch ei gyddestun hanesyddo-gymdeithasol ehangach. Gan fod “dyn” wedi’i greu gan y cyflwr anghywir yn y presennol, ni allwn ond adnabod “dyn” i’r graddau mae wedi’i greu gan y cyflwr annynol hwn.¹³⁵ Nid hanfod dyn fyddai’n cael ei ddarganfod, felly, gan ddyneiddiaeth, ond natur ddifrodedig dyn. Fel Foucault, rhaid ymwrthod â dyneiddiaeth am y byddai’n caethiwo dyn fel ag y mae yn y presennol. Fel Foucault, mae Adorno, drwy ddadansoddiadau manwl o’r cyflwr presennol, am symud at ffurf lwyr newydd o oddrychedd, ffurf na ellir mo’i ragweld na’i ddarlunio. Petai Foucault wedi astudio gweithiau Adorno mewn mwy o fanylder, nid beirniadaeth ond sylweddoliad o agosrwydd fyddai wedi’i ddarganfod.

Gan droi at y feirniadaeth achyddol, mynna Foucault, ym 1978, fod cysyniad Ysgol Frankfurt o oddrychedd yn “rhy draddodiadol”, yn “rhy athronyddol” a’i fod wedi’i dreiddio’n ormodol gan “ddyneiddiaeth Farcsaidd.”¹³⁶ Tra ei fod yn derbyn fod y feirniadaeth yn “symleiddiad”, ei honiad canolog yw bod Ysgol Frankfurt yn ceisio darganfod haniaeth, neu rywbeth anghyfnnewid, ond mai gwir dasg beirniadaeth yw creu rhywbeth o’r newydd: “Nid wyf yn credu gall Ysgol Frankfurt dderbyn nad adfer ein hunaniaeth golledig, neu ddarganfod ein gwirionedd sylfaenol sy’n rhaid ei wneud: yn hytrach [rhaid] symud at rywbeth gwahanol.”¹³⁷

Cyflwynna Foucault y cyferbyniad hwn mewn termau mawreddog, gan hawlio mai’r gwahaniaeth rhwng eu gweithiau yw’r “thema, neu’r trosiad, o farwolaeth dyn.” Tra bod Ysgol Frankfurt yn deall tarddiad dyn mewn termau metaffisegol, dealla Foucault darddiad dyn mewn termau “hanesyddo-achyddol.” Nod gweithiau Ysgol Frankfurt, yn nhyb Foucault, yw ceisio rhyddfrenio dyn o bopeth negyddol: “y system ataliol sy’n gysylltiedig gyda rhesymoldeb neu’r system o ecsplotiaeth sydd wedi’i gysylltu gyda chymdeithas ar sail dosbarth.” Popeth, mewn geiriau eraill, “sydd wedi’i estroni rhag ei hanfod

sylfaenol.”¹³⁸

Fodd bynnag, pwysleisia Foucault mai'r wers a ddysgodd gan Nietzsche, Blanchot, a Bataille yw'r angen i gwestiynu'r goddrych mewn modd ymarferol, radical. Pwysleisia'r meddylwyr hyn ryw brofiad fyddai'n arwain at "wir ddinistr" y goddrych, "ei ddadelfeniad, ei ffrwydrad, ei drawsffurfiad i mewn i rywbeth arall.”¹³⁹ Gan ddilyn y rhain, pwysleisia Foucault

nid yr hyn ddylai gael ei gynhyrchu yw dyn fel y tybiwyd iddo gael ei greu gan natur, neu fel ei benderfynwyd gan ei hanfod- mae angen i ni greu rhywbeth nad yw eto mewn bodolaeth, heb wybod beth fydd hynny.

Natur y gwrthdrawiad a ddarlunnir yma, felly, yw rhwng darganfod hanfod dyn a chreu rhywbeth llwyr wahanol, sef "gwir ddadelfeniad y goddrych.”¹⁴⁰

Yn nhraethawd 1978, gwelodd Foucault darddle'r syniadaeth yma yn y meddylwyr mwyaf gwrth-oleuedig posib, ond mae cyfatebiaeth amlwg rhwng y syniadaeth hon a'r agwedd fodern, oleuedig y mae'n darganfod yng ngwaith Kant yn y cyfnod ethegol. Felly, yn "Beth yw Goleuedigaeth?", gwelwn agwedd fodern wedi'i gyfansoddi o ddwy ran: ochr theoretig, sy'n pwysleisio'r angen i greu beirniadaethau hanesyddol sy'n amlygu ein terfynau, ac ymgais ymarferol i symud heibio iddynt. A thra bod ieithwedd Foucault yn llai hyperbolig na "marwolaeth dyn", yr un yw'r syniad sylfaenol: nid darganfod ac adfer haniaeth yw'r nod, ond creu rhywbeth llwyr wahanol. Gwelwn hyn yn glir yn arddeliad Foucault o draethawd Baudelaire: nid yw'r dyn modern yn

mynd ymaith i ddarganfod ei hunan, ei gyfrinachau a'i wirionedd cudd; efe yw'r dyn sy'n ceisio creu ei hunan. Nid yw'r modernrwydd hwn yn 'rhyddfreinio dyn yn ei fod'; mae'n ei gymell i wynebu'r dasg o greu ei hunan.¹⁴¹

Pwysleisia Foucault, felly, wrthwynebiad yr agwedd fodern sy'n darganfod ei fynegiant yng ngwaith Kant, Baudelaire, ac sy'n nodweddiadol o'i weithiau yntau, i bob ffurf o ddyneiddiaeth. Yn "Beth yw Goleuedigaeth?", dadleua fod dyneiddiaeth, ers yr ail ganrif ar bymtheg, wedi apelio at a chyfiawnhau cysyniadau o ddyn y mae'n eu benthyg oddi wrth grefydd, gwyddoniaeth neu wleidyddiaeth, ond mai nod yr agwedd fodern yw symud tu hwnt i bob terfyn gosodedig. I ddyneiddiaeth, felly, darganfod ac adfer yw'r nod; i oleuedigaeth Foucault, rhaid creu rhywbeth llwyr wahanol.¹⁴² Ac er bod Foucault yn lleoli Ysgol Frankfurt fel rhagflaenwyr iddo yn y traddodiad goleuedig hwn, byddai'n rhaid iddo gyfaddef, yn sgil ei ddarlleniad blaenorol ym 1978, bod dyneiddiaeth eu gweithiau mewn

157

gwrthdrawiad difrifol gyda'r oleuedigaeth hon.

Mae'n bwysig deall graddfa'r gwrthdrawiad a ddarlunnir yma. Nodais eisoes fod trafodaethau Foucault am oleuedigaeth yn ymgorffori trywyddau a diddordebau ehangach ei weithiau ar y pryd. Yr un, felly, yw'r agwedd fodern hon â'r syniadau ehangach sydd i'w gweld yn fynych yn ei weithiau hwyr am arbrofi. Gwelwn gyfatebiaeth drawiadol rhwng y darlun o oleuedigaeth fel "gwaith ar derfynau" er mwyn "bod, gwneud, meddwl" yn wahanol¹⁴³ a phwyslais ehangach Foucault ar weithredu athronyddol, yn ail gyfrol *Hanes Rhywioldeb*, fel yr ymgais i ddeall "sut ac i ba raddau y mae'n bosib meddwl yn wahanol, yn hytrach na dilysu'r hyn sydd eisoes yn wybyddus?" A dyma'r union bwynt sy'n cymell tro ethegol Foucault yn y lle cyntaf: y "chwilfrydedd" sy'n "galluogi rhywun i ddod yn rhydd o'i hunan."¹⁴⁴ Gan fod Foucault yn pwysleisio gwrthwynebiad yr ymgais arbrofol hon i bob ffurf o ddyneiddiaeth, gallwn ddeall byddai'n rhaid i Foucault ddarlunio gwrthdrawiad llwyr sylfaenol rhwng ei weithiau hwyr, a "dyneiddiaeth Farcsaidd" Ysgol Frankfurt.

Wrth ymateb i feirniadaeth Foucault, byddai'n deg dweud fod sawl agwedd o weithiau Adorno sy'n ymddangos fel pe baent yn ymroi i ryw ffurf ar ddyneiddiaeth. Gwelwn Adorno'n pwysleisio'r angen am greu "cyflwr gwir ddynol", i gynnig un esiamp. ¹⁴⁵ Gwelwn syniadau tebyg yn cael eu hailadrodd drwy gydol ei weithiau: yn "Cynnydd", mynna nad oes modd cysyniadoli'r cysyniad o gynnydd heb apelio at "ddynoliaeth", ¹⁴⁶ a phwysleisia mewn manau eraill mai'r nod yw creu trefn "ddyngarol."¹⁴⁷ Ac eto, pwysleisia Adorno, o'i waith aeddfed cyntaf hyd at ei farwolaeth, nad oes modd apelio at unrhyw gysyniad positif o natur dyn na dynoliaeth: "Nid wyf am benderfynu os oes cysyniad penodol o ddyn a bod wrth wraidd fy theori, ond rwy'n gwadu'r angenrheidrwydd o orfod troi at y cysyniad hwn."¹⁴⁸

Sut, felly, y gellid cysoni'r ddau safbwynt: fod rhaid creu cyflwr mwy teilwng o fodau dynol, wrth wadu amhosibilrwydd gwybod unrhyw beth positif am natur y ddynoliaeth honno? Mae'r ateb i'w ddarganfod, unwaith yn rhagor, yn negatiffiaeth Adorno. Fel y nodwyd eisoes, yn nhyb Adorno, fe'n cynhyrchir, i raddau helaeth, gan gymdeithas aflan. Gan hynny, nid oes modd i ni ddarlunio'n bositif unrhyw gysyniad, boed rheswm, cynnydd, natur na "dyn" neu "ddynoliaeth." Er bod Foucault, felly, am ddeall fod Ysgol Frankfurt yn ceisio darganfod ac "adfer ein hunaniaeth golledig", i Adorno, byddai unrhyw ddarlun o "hunaniaeth golledig" dyn yn ddim mwy na darlun o ddynoliaeth yn ei gyflwr difrodedig,

yn ddarlun o'r hyn a ddylid ei drosgynnu, nid ei adfer. Gwelwn sawl beirniadaeth ganddo o ddirfodaeth am yr union reswm hwn. Felly, dadleua fod dirfodaeth yn benthyg, yn ddarwybod, ddarlun o ddyn yn ei gyflwr presennol o ddiymadferthedd a diddymdra, gan fytholi'r ffurf hanesyddol hwn, a'i gymryd i fod yn "hanfod pur dyn."¹⁴⁹ Gan fod dirfodaeth yn cyfiawnhau a bytholi'r hyn y dylid ei drosgynnu, datgana Adorno, "dyn yw ideoleg dad-ddyneiddiad."¹⁵⁰ Mae cyfatebiaeth amlwg yma rhwng y feirniadaeth hon gan Adorno a beirniadaeth Foucault o ddyneiddiaeth, sef, bod yr ymgais i gyflwyno rhyw gysyniad o ddyn yn clymu dyn at ei natur bresennol, ond mai gwir nod beirniadaeth fyddai creu rhywbeth o'r newydd.

Pwynt Adorno, sy'n deillio o'i negatiffaeth drylwyr, felly, yw nad oes modd meddu ar gysyniad positif o ddyn o gwbl: yr unig beth y gellir ei adnabod yw'r ffurf ddifrodedig o ddyn yn ei gyflwr presennol. Gwelwn ddyfyniad o ddarlithoedd Adorno ar athroniaeth foesol sy'n gwneud y pwynt hwn yn berffaith: "Efallai na wyddom beth yw'r da absoliwt na'r norm absoliwt, efallai na wyddom hyd yn oed beth yw dyn neu'r dynol neu ddynoliaeth- ond gwyddom yn dda iawn beth yw'r annynol." Gan hynny, lle athroniaeth foesol heddiw yw'r "condemniad diriaethol o'r annynol" ac nid "ymgeision niwlog a haniaethol i leoli dyn yn ei fodolaeth."¹⁵¹ Yn hyn i gyd, felly, nid darganfod rhyw haniaeth neu hunaniaeth golledig a beirniadu'r drefn bresennol mewn cyferbynniaeth â'r ddelfryd honno yw bwriad Adorno. Yn hytrach, deillia'i feirniadaeth yn llwyr o adnabyddiaeth o'r difrod presennol, difrod sydd rhaid ei ddiddymu a'i drosgynnu yn llwyr.

Yn y drafodaeth uchod, medrwn weld yn glir anallu beirniadaeth Foucault i ymdopi gyda negatiffaeth gymhleth Adorno. Ni welwn wrthdrawiad, ond, yn hytrach, gytundeb eang yn cylchdroi o amgylch yr angen i greu rhywbeth llwyr wahanol. Fodd bynnag, byddai'n or-symleiddiad i ddarlunio hwn fel cytundeb syml neu arwynebol. Fel dangosaf mewn mwy o fanylder yn y chweched bennod, bydd gwrthdaro dwys yn parhau rhyngddynt am sut y gellir symud tu hwnt i'r ffiniau sydd wedi'u gosod arnom. I Adorno, bydd rhaid newid y cyflwr cyfan a diddymu'r hyn sy'n difrodi dynoliaeth. Mae'r ddynoliaeth gywir yn ddibynnol ar greu'r cyflwr gwir ddynol sydd wedi'i atal yn y presennol.¹⁵² Mae hyn yn erbyn pwyslais hwyr ethegol Foucault, sy'n pwysleisio ein bod mewn cyflwr o ryddid ac

felly yn rhydd i ddechrau'r dasg o geisio rhoi ffurf esthetig ar ein bywydau.

4.4.4. Casgliad: Foucault ac Adorno: yr angen am fframwaith arall o berthynas.

Yn y darnau blaenorol, gwelsom holl ymwneud Foucault â gweithiau Ysgol Frankfurt, o'r honiad o frawdoliaeth yn y cyfnod achyddol, hyd at yr ymbellhad yn y cyfnod ethegol. Gwelwyd, yn y cyfnod achyddol, ymwneud dwys â gweithiau Ysgol Frankfurt. Fodd bynnag, er ei fod yn gweld perthynas frawdol sy'n cylchdroi o amgylch cyd-adnabyddiaeth o gyfraniad rheswm a rhesymoli at y sefyllfa o "gynddaredd pŵer" yn ein cymdeithasau cyfoes, gwelwyd hefyd gyfres o feirniadaethau llym lle cyferbynnwyd dealltwriaethau traddodiadol Ysgol Frankfurt gyda'i ffocws flaengar ef.

Gyda'r tro hwyr at etheg, gwelwyd lleihad amlwg yn y trafodaethau o weithiau Ysgol Frankfurt. Dangosais fod Foucault yn cyflwyno'r agwedd fodern, oleuedig, sydd wedi'i nodweddu gan yr ymgais i greu ffurf llwyr newydd o oddrychedd, mewn cyferbyniad gyda phob ffurf o ddyneiddiaeth, sy'n ceisio darganfod rhyw hanfod dynol o grefydd, gwyddoniaeth neu wleidyddiaeth. Dadleuais, felly, fod y modd y dealodd Foucault bod Ysgol Frankfurt yn ymroi i ryw ffurf o "ddyneiddiaeth Farcsaidd" yn arwain at wrthdrawiad llwyr greiddiol rhwng eu gweithiau a dealltwriaeth hwyr Foucault ohonynt. Gwelwn berthynas gymhleth yn cael ei honni, sy'n symud o un pegwn i'r llall, rhwng canmoliaethau gwresog a beirniadaethau llym. Os dealodd Foucault fod Ysgol Frankfurt yn agor y llwybr syniadaethol sy'n cael ei droedio gan ei weithiau ef, mae'n amlwg o safbwynt Foucault, fod y llwybr hwn yn arwain oddi wrth eu gweithiau mewn sawl ffordd bwysig.

Tra fod y tebygrwydd a ddirnadwyd ganddo yn cylchdroi o amgylch thema athronyddol sy'n sicr yn ddigon eang i gynnwys Adorno, gwelwyd dro ar ôl tro nad oedd ei feirniadaethau yn taro'u nod yn erbyn ei weithiau. Gwelwyd fod ymroddiadau negatifaidd Adorno yn arwain iddo ymroi i safbwyntiau llawer mwy cymhleth na'r safbwyntiau a briodolodd Foucault i Ysgol Frankfurt yn ei chyfanrwydd. Yn wir, gan feddwl am y cyhuddiad o ymroddiad Ysgol Frankfurt i ffurf ar ddyneiddiaeth Farcsaidd, gwelwyd fod Adorno ei hun yn ymwrthod gyda dyneiddiaeth, a hynny am reswm tebyg i Foucault ei hun. Gan fod problemau mor ddryys yn nealltwriaeth Foucault, gellir cwestiynu'i honiad ei fod wedi llwyddo i symud heibio i ddadansoddiadau Ysgol Frankfurt, gan nad yw wedi llwyddo i ddeall safbwyntiau un o'u hathronwyr mwyaf blaenllaw. Fodd bynnag, o ran perthynas ei

weithiau â gweithiau Adorno, mae diffygion amlwg ei drafodaeth yn mynnu troi at fframwaith bellach o berthynas, sy'n llwyddo i ymdopi gyda safbwyntiau cymhleth a gwerthfawr Adorno.

Er ei fod yn sicr yn drawiadol fod meddyliwr yr ystyriwyd yn draddodiadol ei fod yn perthyn i draddodiad deallusol bur wahanol i Ysgol Frankfurt yn dod i sylweddoli fod perthynas rhwng eu beirniadaethau, ni ellir ei gymryd fel y gair olaf am eu tebygrwydd ac annhebygrwydd syniadol. Gan hynny, yn y bennod nesaf, trof at ddehongliad Cook o berthynas gweithiau'r ddau feddyliwr. Dyma'r dehongliad mwyaf cyflawn a chywir sydd wedi'i gynhyrchu hyd yma, a llwydda i ddatgelu pob math o debygrwydd rhwng gweithiau Adorno a Foucault. Fodd bynnag, gwelwn broblemau newydd yn ei thrafodaeth, sy'n deillio o'i hymgais i ddarganfod "cydnawsedd" gweithiau'r meddylwyr.

Cyflwyniad i Ran 3: Gwireddu goleuedigaeth: tebygrwydd ag annhebygrwydd Adorno a Foucault.

Cyn troi at ran terfynol y traethawd, mae'n werth cynnig crynhoad o'r amryw fframweithiau a ddefnyddiwyd er mwyn dangos perthynas Adorno a Foucault hyd yma. Y thema amlwg sy'n cysylltu'r ddau yw tebygrwydd eu beirniadaethau o gymdeithas gyfoes, ac wrth ddarlunio'r tebygrwydd hwn, gwelwyd sawl cyswllt â goleuedigaeth.

Yn y fframwaith cyntaf, fframwaith Habermas a'r Habermaswyr, perthynas o fethiannau gwrth-oleuedig a welwyd. Gwelwyd tebygrwydd rhwng beirniadaethau cyfandeg y ddau o fodernrwydd. Deallwyd i'r ddau ohonynt ddarlunio'r broses o resymoli cymdeithasol yn llwyr yn nhermau twf rheswm offerynnol-bwrpasaid, gan ddiweddu mewn asiad llwyr rhwng rheswm a gorthrwm. Er eu bod yn amlwg am feirniadu'r sefyllfa gyfredol o orthrwm, deallwyd eu bod yn dinistrio'r "un criterion rhesymol" a oedd angen arnynt i gynnal beirniadaeth. Gan mai'r criterion rhesymol a ddinistrir yw'r potensial rhesymol gaiff ei drosglwyddo i ni o'r Oleuedigaeth ei hun - potensial y mae darlun Habermas yn medru ei ddirnad drwy ei ddarlun gwahaniaethedig o resymoli - gwelwyd sut y deallodd y dylid cyfri eu gweithiau ymhlith carfan y gwrth-oleuedigwyr.¹

Yn yr ail fframwaith, gwelwyd Foucault yn troedio tir cyffredin, gan ddeall mai'r thema oedd yn peri "brawdoliaeth" rhwng ei weithiau a gweithiau Ysgol Frankfurt oedd eu hymchwil i gyfraniad rheswm a rhesymoli at "gynddaredd pŵer."² Daeth i gasgliad pur wahanol i Habermas, fodd bynnag. I Foucault, tebygrwydd goleuedig yw hwn: cyd-radicleiddiad o'r agwedd feirniadol sy'n darganfod ei fynegiant paradeimataidd cychwynnol yn nhraethawd Kant ar oleuedigaeth. Rhaid oedd symud tu hwnt i ffocws Kant ar reswm pur, gan ffocysu'n "ddrwgdybus" ar gyfraniad rheswm at ein gorthrwm cyfredol.³ Er hyn, deallodd Foucault iddynt barhau gydag ymgais Kant, sef darganfod dihangfa o'r anaeddfedrwydd cyfredol, drwy herio'r ffurfiannau o bŵer cyfoes.

Fodd bynnag, gwelwyd fod y trafodaethau hyn yn annigonol ar sawl lefel. Gwelwyd mai nod cymhariaeth Habermas oedd dangos perthynas rhwng Adorno a Foucault er mwyn dangos eu methiannau, mewn cyferbyniad gyda'i ddarlun grymusach o resymoli ac o fodernrwydd.⁴ Fodd bynnag, dangosais yn yr ail bennod simsanrwydd darlun Habermas o oleuedigaeth, ac anghyflawnder a rhagfarn ei ddarlleniadau o weithiau Adorno a Foucault.

Bu'n barod i hwyluso'i dasg o ddangos eu methiannau drwy anffurfio a gwyrddroi eu gweithiau.⁵ Gwelwyd problemau tebyg yn nhrefnadaeth Foucault. Yn ei ymgais i ddangos rhagoriaeth a blaengarwch ei achyddiaeth, mewn cyferbyniad gyda ffocws draddodiadol Ysgol Frankfurt, bu'n barod i briodoli safbwyntiau gor-symbl i Ysgol Frankfurt yn ei chyfanrwydd. Gwelwyd nad oedd ei feirniadaeth o weithiau Ysgol Frankfurt, ac o ganlyniad, o waith Adorno, yn medru ymdopi gyda negatiffiaeth drylwyr ei waith: boed hynny o ran eu dealltwriaeth o reswm a rhesymoli, o'u ddefnydd o hanes, neu o'r ddyneiddiaeth Farcsaidd y gwelodd oedd yn nodweddiadol o'u gweithiau oll.⁶ Yn fframwaith Habermas a Foucault, felly, rhagoriaeth yn erbyn math o ddyn gwellt a ddangoswyd, nid yn erbyn damcaniaethwr o gig a gwaed.

Er bod rhai agweddau o drafodaethau Habermas a Foucault yn gywir, y ddedfryd anorfod yw taw methiant oedd eu darluniau o berthynas yn gyffredinol. Os ydym am ddeall union hyd a lled perthynas gweithiau Adorno a Foucault, yr hyn sy'n eu gwneud yn debyg ac yn annhebyg, rhaid symud at fframwaith newydd, mwy cyflawn o ddadansoddi. Sut olwg sydd ar y fframwaith hwnnw, felly? Yn y bennod gyntaf nodais yr angen am drafodaeth sy'n ystyried y themâu goleuedig, beirniadol gaiff eu hamlygu drwy'r cyhoeddiadau wedi marwolaethau Adorno a Foucault. Drwy ystyriaeth o'r fath, rhaid yw symud heibio i'r darluniau traddodiadol ohonynt fel pesimistiaid didostur. Yn hytrach, beirniaid gyda chyfraniad gwerthfawr, difrifol a welwn: beirniaid sy'n ymroi yn llawn i'r ymgais o wireddu goleuedigaeth yn yr oes bresennol.

Pwysleisiais, hefyd, yr angen i ddeall y berthynas yn nhermau dilechdid o debygrwydd ag annhebygrwydd cydamserol. Mae agweddau o'u gweithiau yn ymddangos yn syfrdanol o debyg, boed ym menthyciadau'r ddau feddyliwr o'r un dyfyniadau i ddisgrifio eu hymgeision beirniadol, neu debygrwydd syfrdanol o ran eu disgrifiad o weithrediad gorthrymol cymdeithas.⁷ Wrth fanylu ar y themâu hyn, fodd bynnag, ail-gyflwynir annhebygrwydd annileadwy o fewn i'r union osodiadau sy'n peri iddynt edrych yn debyg. Prif ffocws y bumed bennod fydd y tebygrwydd rhwng eu gweithiau, tra mai prif ffocws y chweched bennod fydd yr annhebygrwydd fodola rhwng eu gweithiau.

Ffocws y bumed bennod, felly, fydd ymgais Cook i ddangos "cydnawsedd" prosiectau beirniadol y ddau feddyliwr.⁸ Gwelwyd, mewn cyfres o draethodau rhwng 2013-5, y gymhariaeth gyntaf o'r ddau feddyliwr sy'n manteisio ar y darlun llawn o'u gweithiau.⁹

Dilyna Cook lwybr tebyg i honiadau Foucault o berthynas, gan ddefnyddio benthyciadau'r ddau o ddiffiniad Kant o oleuedigaeth i ddiffinio eu beirniadaethau eu hunain fel fframwaith i ddeall y berthynas rhwng gweithiau'r ddau feddyliwr.¹⁰ Tu mewn i ymgais y ddau i geisio darganfod dihangfa o'r gymdeithas erchyll bresennol drwy feirniadaeth, sylwa Cook ar nifer o themâu tebyg yn eu gweithiau: o gytundeb am natur a nod beirniadaeth, o ddisgrifiadau tebyg o natur a gweithrediad cymdeithas, ac am natur yr unigolyn.¹¹

Defnyddiaf ddadansoddiad Cook, felly, er mwyn dangos y tebygrwydd rhwng gweithiau'r ddau feddyliwr. Er bod ei dealltwriaeth o weithiau'r ddau feddyliwr yn unigol yn ddi-gwestiwn, cwyd problemau amlwg o'i hymgais i ddangos "cydnawsedd" gweithiau'r meddylwyr. Tra bod ei dadansoddiad yn derbyn bod anghytundebau rhwng eu prosiectau, gan mai ei nod yw amlygu tebygrwydd eu gweithiau, mae'n barod i danbriso'r anghytundebau hyn, gan ddarlunio tebygrwydd a chydawnsedd, lle dylid dangos anghydawnsedd. Gan hynny, dangosaf sut gellir datgelu annhebygrwydd gweithiau Adorno a Foucault tu mewn i'r union bwyntiau a ddefnyddiwyd gan Cook i ddangos cydnawsedd eu syniadaethau.

Arweinia hyn, yn ei dro, at y chweched bennod, lle canolbwyntiaf ar y thema greiddiol sy'n peri'r anghytundebau rhwng gweithiau Adorno a Foucault: eu dealltwriaeth wahanol o natur cymdeithas ac o ryddid. Tra disgrifia Adorno gymdeithas fel cyfanrwydd cymdeithasol gormesol, fel endid unedol, benderfyniaethol sy'n diddymu rhyddid yr unigolyn, darlunia Foucault cymdeithas fel lluosogrwydd o berthnasau o bŵer bregus, ansefydlog. Oherwydd breuder y perthnasau, ni fedrant ddiddymu rhyddid yr unigolyn: yn hytrach, mae ansefydlogrwydd hanfodol y perthnasau hyn yn ernes i ryddid. Gwelwn agendor na fedrir mo'i bontio rhwng eu gweithiau yma. Er gwaethaf yr holl gytundebau ymddangosiadol, mae'r anghytundeb creiddiol hwn yn ail-agor y rhwyg rhwng dadansoddiadau Adorno a Foucault, a gwelwn anghytundebau pellach yn deillio ohono. Dangosaf rai o'r anghytundebau hyn yng nghyd-destun ymgais y ddau i wireddu goleuedigaeth yn eu gweithiau. Drwy hynny, byddaf wedi cyfiawnhau'r syniad y dylid deall eu perthynas yn nhermau dilechdid o debygrwydd ac annhebygrwydd cyd-amserol.

Pennod 5: Cydnawsedd beirniadaethau Adorno a Foucault: cymhariaeth Deborah Cook.

Cyflwyniad i drafodaeth Cook: y broblem o debygrwydd gweithiau Adorno a Foucault.

Pan ddechreuais ymddiddori yn natur perthynas Adorno a Foucault, yn 2013, prin y gwelwyd trafodaethau estynedig o'u perthynas ers cyfnod trafodaethau Habermas a'r Habermaswyr, 1982-1991. Ers y cyfnod hwnnw, gwelwyd newidiadau syfrdanol yn y ddealltwriaeth gyffredinol o weithiau'r ddau feddyliwr. Yn achos Foucault, newidiodd y farn o'i ddeall fel meddyliwr "cyfandirol", "anghyson", "rhwysgfawr", at barodrwydd i ddeall ei weithiau fel sialens ddifrifol, werthfawr i ddamcaniaethu traddodiadol.¹ Tra bod Foucault, o gyfnod cyhoeddi ei weithiau hyd at heddiw, wedi parhau i fod yn ddylanwadol ym mhob math o feysydd, prin y gellid dweud yr un peth am weithiau Adorno. Dioddefodd enwogrwydd gweithiau Adorno'n enbyd wrth i nifer dderbyn rhagoriaeth y paradeim hwyrach, Habermasaidd o ddadansoddi. Gyda hynny, nododd Robert Hullot-Kentor, erbyn yr wythdegau, fod gweithiau Adorno yn Frankfurt, "i bob pwrpas yn angof."²

Fodd bynnag, gyda thrai dylanwad y paradeim Habermasaidd o theori feirniadol, ail-gynnwyd y diddordeb yng ngweithiau Adorno. O ddechrau'r nawdegau, ac yn cynyddu'n aruthrol drwy'r ddegawd ddiwethaf, ymddiddorodd lluo o feirniaid yng ngweithiau Adorno unwaith yn rhagor.³ Ni ddarganfuwyd yn ei weithiau'r methiannau niferus a briodolwyd iddo gan Habermas, ond yn hytrach, gwelwyd fod ei theori feirniadol yn llawn haeddiannol o gymaint o sylw â ffurfiau hwyrach theori feirniadol Frankfurtaidd.⁴ Dechreuodd rhai amau nad oedd y paradeim Habermasaidd yn symudiad heibio i'w weithiau o gwbl, ond, yn hytrach, ei fod yn "un cam ymlaen, dau gam yn ôl."⁵ Efallai y medrwn grynhoi'r newidiadau hyn yn ymateb un damcaniaethwr i weithiau Adorno: Fredric Jameson. Cyflwynwyd beirniadaethau llym o safbwynt Farcsaidd o weithiau Adorno gan Jameson yn gynnar yn ei yrfa, yn *Marxism and Form* (1971), ond erbyn ei waith *Late Marxism: Adorno, or, the Persistence of the Dialectic* (1990) daw i ddeall mai gweithiau Adorno yw'r ffurf mwyaf dilyn o Farcsiaeth ar gyfer y cyfnod ôl-fodern. Yn benodol, daeth i ddeall fod y modd nodweddd Adorno gyfalafiaeth fel "cyfanrwydd" yn cynnig "fframwaith grymus" i ddadansoddi'r cyflwr presennol o "nwyddoliant cyfanfydol."⁶

Fel rhan o'r parodrwydd cynyddol i gymryd gweithiau Adorno o ddifri, cododd y galw am gymhariaethau newydd o'i weithiau â gweithiau beirniaid eraill. Gwelwyd galwad

o'r fath yn amddiffyniad rhagorol Freyenhagen o negatiffiaeth Adorno. Yn 2013, awgrymodd bod cyfiawnhad theori feirniadol gymdeithasol, yn deillio o'i allu i "esbonio'r byd cymdeithasol (a'i ddrygau) yn well na theorïau amgen." Gan hynny, "mae cyfiawnhad o'r fath yn mynnu astudiaeth *gymharol* o amryw fframweithiau esboniadol er mwyn arddangos rhagoriaeth theori Adorno."⁷ Un o'r meddylwyr a enwir yn echblyg gan Freyenhagen er mwyn dwyn cymhariaeth ehangach ag ef oedd Foucault.⁸

Gallwn osod ymgais Cook i ddarganfod union natur perthynas gweithiau Adorno a Foucault, mewn pedwar traethawd rhwng 2013-5, fel rhan o'r cerrynt ehangach yn y maes.⁹ Arddelir ganddi yr angen am drafodaeth newydd o berthynas gweithiau Adorno a Foucault a hynny am ddau brif reswm. Yn gyntaf, noda natur anghyflawn y trafodaethau blaenorol. Nid oedd y dadansoddwyr cynnar mewn sefyllfa lle medrent fanteisio ar ddarlun cyflawn o weithiau Adorno a Foucault a ddatgelwyd mewn cyfresi o ddarlithoedd ac ysgrifau eraill a gyhoeddwyd wedi marwolaethau'r ddau, ac a bery i'w cyhoeddi hyd heddiw. Yn ail, dadleua Cook fod angen cymhariaeth estynedig newydd o'u gweithiau oherwydd ei chred bod eu beirniadaethau "di-ildio o'r presennol" yn ddefnyddiol ar gyfer theori ac ymarfer cyfoes.¹⁰

Mae ei thrafodaeth ben ac ysgwydd uwchlaw pob cymhariaeth arall welwyd o weithiau'r ddau feddyliwr hyd yma. Nid bwriad cychwynnol ei thrafodaeth yw dangos rhagoriaeth un o'r meddylwyr gan ddiystyru cyfraniadau'r meddyliwr arall. Ni welwn, ychwaith, ddarlleniadau unllygeidiog ac amheus o'u gweithiau. Yn hytrach, darganfyddwn gymhariaeth sy'n ganlyniad llafur oes gan feddyliwr sy'n un o'r arbenigwyr mwyaf blaenllaw a grymus o weithiau Adorno, ac a gyhoeddodd yn helaeth ar weithiau Foucault hefyd.¹¹ Yn fwy na hynny, bu'n fyfyrwraig yn rhai o ddosbarthiadau Foucault tra'n astudio yn y Sorbonne.¹² Gan fod gwaith Cook, felly, yn llenwi'r gwagle a fodolodd yn flaenorol o ran trafodaethau cyflawn o berthynas gweithiau'r meddylwyr, defnyddiaf ei chymhariaeth er mwyn amlygu'r themâu sy'n profi perthynas y ddau feddyliwr, cyn cyfeirio at fy amheuan am lwyddiant ei gwaith i ddangos eu cydnawsedd syniadaethol.¹³

Er mwyn edrych ar ddadansoddiad Cook o berthynas gweithiau Adorno a Foucault, rhaid rhannu'r drafodaeth yn ddwy ran. Yn gyntaf, cyflwynaf drosolwg bras o'r holl themâu o berthynas, gan systemateiddio cynnwys ei thraethodau. Dengys Cook debygrwydd gweithiau'r meddylwyr tu mewn i fframwaith goleuedigaeth Kant. Gwêl eu bod yn creu

“beirniadaethau o’r presennol” mewn ymgais i ddarganfod dihangfa o’n cyflwr o anaeddfedrwydd cyfoes.¹⁴ Fodd bynnag, hoffwn godi cwestiynau hermeniwtegol am natur ei thrafodaeth o weithiau Adorno a Foucault, gan ganolbwyntio ar ei hymgais i ddangos “cydnawsedd” eu syniadaethau.¹⁵ Gan dynnu ar waith O’Connor, dangosaf yr angen am fwy na chytundeb arwynebol er mwyn dangos cydnawsedd rhaglennol. Awgrymaf fod ffocws Cook, oherwydd iddo gael ei dywys gan yr ymgais i ddangos cydnawsedd neu debygrwydd neilltuol, yn gorbwysleisio tebygrwydd arwynebol ar draul yr anghytundebau dyfnach.

Yn ail ran y drafodaeth, datblygaf y feirniadaeth hermeniwtegol gan gynnig esiamplau o’r problemau a gwyd yn nhrafodaeth Cook. Tra bod Cook yn llwyddo dangos llawer o gytundebau arwynebol, wrth fanylu ar y themâu, amlygir anghytundebau sydd yr un mor greiddiol. Dangosaf hyn drwy ganolbwyntio ar dri agwedd o’i thrafodaeth. Yn gyntaf, beirniadaf ei hymgais i ddangos cydnawsedd rhwng ffocws anghydawns Adorno ar berthnasau cyfnewid economaidd a ffocws Foucault ar berthnasau o bŵer cymdeithasol. Yn ail, astudiaf ei hymdriniaeth o’r themâu o orthrwm cymdeithasol ag unigoleiddio cymhelliannol. Edrychaf, yn drydydd, ar y cyfarfyddiadau a ddarlunnir gan Cook rhwng eu gweithiau yng nghyd-destun beirniadaeth a rhyddid. Er mor werthfawr yw trafodaeth Cook, ac er yr holl debygrwydd a chymesuredd posib a ddatgelir ganddi, amlygaf anghytundeb ac anghydawnsedd sydd yr un mor greiddiol, sy’n angenrheidiol i unrhyw drafodaeth o berthynas gweithiau Adorno a Foucault ei ystyried.

5.1. Trafodaeth Cook: Fframwaith y berthynas a chwestiynau hermeniwtegol.

Gwelwn bedwar traethawd gan Cook sy’n ceisio datrys perthynas gweithiau Adorno a Foucault, y traethawd cyntaf yn ffocysu yn fras ar syniadau’r ddau am feirniadaeth,¹⁶ dau draethawd am yr unigolyn ac unigoleiddio,¹⁷ a thraethawd cyfan sy’n ceisio dangos cydnawsedd ffocws anghydawns Adorno ar berthnasau cyfnewid a ffocws Foucault ar berthnasau o bŵer.¹⁸ Gwelwn fod y berthynas a ddisgrifir gan Cook yn dilyn yr un trywydd a Foucault, gan ddefnyddio benthyciadau’r ddau feddyliwr o ddiffiniad Kant o oleuedigaeth fel fframwaith i ddeall eu perthynas. Gwêl Cook bob math o debygrwydd rhwng eu gweithiau o fewn i’r ymgais i feirniadu’r presennol, a darganfod *Ausgang* [dihangfa] o’i erchyllter drwy’r feirniadaeth.¹⁹ Tra bod llawer o’r themâu yn ymhelaethu, neu’n adfeddiannu themâu sydd eisoes wedi’u trafod, cyflwynir sawl pwnc newydd. Fodd

153

bynnag, cymaint yw'r gorgyffwrdd rhwng y traethodau nes bod bron pob un o brif bwyntiau'r gymhariaeth yn ymddangos yn fwy neu'n lai cyflawn ymhob un o'r trafodaethau. Nid methiant Cook yw'r natur ailadroddus hyn, ond rhywbeth a ddeillia o wrthrych ei thrafodaeth, hynny yw, o natur gweithiau Adorno a Foucault. Nid yw'n bosib ynysu pwnc penodol yn eu gweithiau o'i le yn y fframwaith ehangach. Mae egluro un o brif ddaliadau'r meddylwyr yn mynnu esboniad o agwedd arall.

Cyn manylu ar rai o'r themâu a gyflwynir gan Cook, hoffwn gynnig amlinelliad lled-systemataidd o'r berthynas a welir ganddi. Yn gyntaf, gwelwn gytundebau am natur y gymdeithas,²⁰ am natur yr unigolyn, ac am gyfraniad cymdeithas yn y broses o greu'r unigolyn.²¹ Gwelwn gytundeb bras wrth i'r ddau feddyliwr wyrddroi'r darlun idealaidd o'r goddrych cyfansoddiadol, gan bwysleisio blaenoriaeth realiti materol a hanesyddol sy'n creu'r goddrych.²² Thema fras sy'n gyffredinol drwy weithiau lluo o athronwyr ôl-idealaid yw hwn, felly, er mwyn dangos tebygrwydd rhaid atodi themâu pellach. Felly, pwysleisia'r ddau ohonynt erchyllter y realiti hwn sy'n creu'r goddrych: bod cymdeithas yn nhyb Adorno yn "uffernol", tra ei fod yn "ddemonaid" yn nhyb Foucault.²³ Un o'r prif resymau dros y ddedfryd negyddol hon yng ngweithiau'r ddau ohonynt yw'r modd cymhelliannol a gorthrymol y crëir yr unigolyn gan y gymdeithas. Ni chrëir unigolyn aeddfed, sy'n medru ffurfio barn ac ymresymu.²⁴ Pwysleisiant, yn hytrach, bod ein cymdeithasau yn "normaleiddio'r" unigolyn, ac yn gorfodi iddo gydymffurfio.²⁵ Nid cymaint gwir unigolyn gaiff ei greu, felly, ond teip.²⁶ Dealla'r ddau fod y broses o greu'r unigolyn, h.y. o unigoleiddio, yn digwydd drwy fecanwaith debyg: mewnnoliad o orchmynion cymdeithasol ar ran y goddrych.²⁷ Drwy'r mewnnoliad gwelir ddinistrio gallu'r unigolyn i ddewis dewisiadau amgen i'r rhai a benderfynwyd iddo gan gymdeithas. Crëir unigolyn hydrin, hawdd dylanwadu arno, nad yw'n medru gwrthsefyll cymhelliant y gymdeithas a'i creodd.²⁸ Heb yr aeddfedrwydd fyddai'n galluogi gwrthsefyll gwêl y ddau ohonynt berygl dychweliad Ffasgaeth yn ein cymdeithasau gorllewinol.²⁹

Yn ail, gwêl Cook sawl tebygrwydd o ran nod a gweithrediad beirniadaeth yn eu gweithiau. Gan fod cymdeithas yn cymell cydymffurfiaid, nod beirniadaeth i'r ddau ohonynt yw cynyddu'r gallu i fod yn wir unigolyn, i ddewis a gweithredu mewn modd nas amodwyd iddo gan gymdeithas.³⁰ Er mwyn galluogi gwir unigolyddiaeth, pennir gweithrediad deublyg i feirniadaeth gan y ddau ohonynt. Yn gyntaf, rhaid i feirniadaeth gynyddu

ymwybyddiaeth o'r drefn bresennol.³¹ Gan fod y ddau yn pwysleisio natur hanesyddol y realiti sy'n rhagflaenu'r goddrych, pwysleisir hefyd, fod yr hanesyddoldeb hwn yn cyflwyno "hydrinedd" i'r gymdeithas a'r goddrych. Gan eu bod yn ddatblygiadau hanesyddol, mae modd i'w newid.³² I aralleirio Foucault, cyn belled â'n bod yn deall *sut* y cafodd rhywbeth ei greu, gallwn ei ail-greu mewn modd gwahanol.³³

Yn drydydd, mae beirniadaethau'r ddau yn ceisio troi'r gymdeithas, sydd mor gyfarwydd i ni, yn ddieithr, yr hyn fyddai Brecht yn ei alw'n *Verfremdungseffekt*.³⁴ Tra bod y trefniannau presennol yn ymddangos yn naturiol a digyfnewid, ceisia beirniadaeth, yng ngweithiau'r ddau, amlygu ei natur ryfedd ag afresymol. Drwy'r dieithrio hyn, ceisir galluogi pellter beirniadol, a thrwy'r pellter, greu lle i gysyniadoli'r newidiadau sydd eu hangen.³⁵ Mae tebygrwydd pellach yma, wrth i'r ddau feddyliwr wrthod cynnig unrhyw ddarlun o ba newidiadau, neu pa gamau penodol, y dylid eu cymryd i drawsffurfio'r drefn bresennol. Gorchwyl arbrofol, ddi-arweiniad yw gwrthsefyll i'r ddau ohonynt, sy'n mynnu defnydd o'r rhyddid a ddifrodwyd cymaint gan gymdeithas.³⁶

Llwydda'r amlinelliad bras i ddatgelu tebygrwydd sy'n ymddangos, ar yr olwg gyntaf, yn syfrdanol. Eto, er i ddadansoddiad Cook gyflwyno nifer o themâu newydd, credaf y gwelwn broblem o ran ei dadansoddiad. Nid yw'r problemau hyn yn deillio, fel yn y trafodaethau blaenorol, o gam-ddarllen gweithiau'r meddyliwyr, nac ychwaith, o ffafrio gweithiau un o'r meddyliwyr yn ormodol. Nid cymaint y themâu a ddefnyddir er mwyn dangos tebygrwydd yw'r broblem, ond yr ystyr a briodolir i'r themâu hyn: y math o berthynas y ceisir ei ddatgelu drwy bentyrru cyffelybiaethau o'u gweithiau yn y fath ffordd. Problem hermeniwtogol ydyw: bod ei hymgais i ddangos "cydnawsedd"³⁷ gweithiau'r ddau feddyliwr yn arwain iddi gamgymryd y tebygrwydd arwynebol, am rywbeth mwy arwyddocaol, am gytundeb rhaglennol.

Trafodwyd problem o'r fath yn y bennod gyntaf. Wrth bendroni sut y gellid cael cymhariaeth deg rhwng gweithiau Adorno a Foucault, cyfeiriais at rybudd gan O'Connor yn erbyn camgymryd tebygrwydd o ran casgliadau am debygrwydd mwy arwyddocaol. Cyfeiriodd at y perygl o "golled hynodrwydd" wrth gymharu gweithiau Adorno gyda gweithiau athronydd arall. Gwelodd fod nifer o ddadansoddiadau wedi gwneud hyn drwy ddarllen gweithiau Adorno drwy "fframwaith sefydlog rhyw athronwyr eraill", yn hytrach nag ar ei delerau ei hun. Er bod darlleniadau o'r fath yn aml yn gwneud hyn er mwyn ceisio

155

esbonio agwedd ar weithiau Adorno, y casgliad a gyrhaeddwyd yn rhy aml oedd bod prin wahaniaeth rhwng Adorno a'r athronydd arall. Gwelodd berygl mewn cymariaethau oedd yn gredadwy ar lefel arwynebol yn arwain at uniaethu llwyr rhwng safbwynt Adorno a'r athronydd arall: collir hynodrwydd a gwreiddioldeb gweithiau Adorno dan "gyffelybiaethau cyffroes" gydag athronwyr eraill ôl-idealaid.³⁸ Pwysleisiwyd gan O'Connor y gellid osgoi'r broblem hon drwy wahanu casgliadau tebyg wrth y llwybr a gymerwyd i gyrraedd y casgliadau hynny. Yng nghyd-destun trafod tebygrwydd gweithiau Adorno a Heidegger, sy'n aml yn syfrdanol o debyg ar lefel arwynebol, pwysleisiodd eu bod yn cyrraedd eu casgliadau drwy ddull gwahanol iawn, a thrwy ddiddordebau athronyddol gwahanol. Drwy anwybyddu'r llwybrau at y casgliadau, "caiff ein dadansoddiad ei arwain gan hermeniwtg wallus sy'n cymysgu diffyg anghytundeb arwynebol â thebygrwydd rhaglennol."³⁹

Er nad yw Cook yn euog o ddarllen gweithiau'r naill feddyliwr na'r llall drwy "fframwaith sefydlog" athronydd arall, mae'r perygl o "golli hynodrwydd" yn berygl amlwg i'w thrafodaeth. Er mwyn dangos tebygrwydd rhaglennol, ac o estyniad, er mwyn dangos "cydnawsedd" prosiectau beirniadol y ddau feddyliwr, byddai'n rhaid dangos dwy elfen: casgliadau tebyg, a bod y casgliadau yn deillio o sail debyg yng ngweithiau'r ddau feddyliwr. Tra llwyddodd Cook i ddangos casgliadau tebyg, yn ôl ei chyfaddefiad ei hun, daw llwybrau'r ddau feddyliwr at y casgliadau o gyfeiriadau pur wahanol.⁴⁰ Er mor drawiadol yw'r tebygrwydd, mae'n rhaid codi cwestiynau am ddyfnder y tebygrwydd a ddatgelir ganddi. Fodd bynnag, gan fod llwyddiant ei thrafodaeth yn dibynnu ar ddangos cydnawsedd gweithiau'r ddau feddyliwr, tanbrisir ag esgelusir y gwahaniaethau real hyn.

Yng ngweddill y bennod, ymhelaethaf ar y syniad hwn drwy edrych yn fanylach ar rai o'r pynciau drafodwyd gan Cook. Rhannaf fy ymdriniaeth o bob un o'r pynciau i ddau ran: yn gyntaf, cyflwynaf y tebygrwydd gaiff ei ddarlunio gan Cook, cyn dangos, yn ail, sut medrir amlygu anghydawnsedd sylfaenol daliadau'r ddau tu mewn i drafodaeth Cook. Gwnaf hyn drwy ganolbwyntio ar dair thema. Edrychaf, yn gyntaf, ar ymgais Cook i ddangos cydnawsedd rhwng ffocws Adorno ar wreiddyn economaidd y patholegau cymdeithasol sy'n rhaid eu gwrthsefyll, ac ymgais Foucault i ddangos eu gwreiddyn mewn perthnasau o bŵer. Tra bod anghydawnsedd arwynebol, ymgeisir gan Cook i amlygu posibilrwydd cydnawsedd drwy ddarlleniad manwl o'u gweithiau. Ar yr amodau y gosodir ganddi i'r

drafodaeth, datgelir cydnawsedd, ond dangosaf sut mae anghytundeb dyfnach yn celu yng nghefnidir ei thrafodaeth. Yn ail, edrychaf ar ddadansoddiad Cook o debygrwydd beirniadaethau'r ddau ar orthrwm cymdeithasol, gyda ffocws arbennig ar yr unigolyn. Er y cytundebau bras a amlygir, dangosaf sut mae llwybr gwahanol y ddau at eu casgliadau, yn eu tro, yn arwain at anghytundebau pwysig o ran y casgliadau eu hunain. Yn olaf, edrychaf ar y thema o feirniadaeth a rhyddfrefinio. Uwchlaw pob thema arall, dyma lle gwelwn broblemau trafodaeth Cook fwyaf amlwg. Dengys Cook debygrwydd mawr rhwng gweithiau Adorno a Foucault, gan anwybyddu'r gwahaniaethau sy'n tanseilio'r honiad o debygrwydd. Yn benodol, dangosaf sut mae gwrthrych gwahanol i feirniadaethau'r ddau. Yng ngwaith Adorno, beirniedir cyflwr caethiwus cymdeithasol sy'n diddymu ein gallu i weithredu'n foesegol, tra, yng ngwaith Foucault, mae beirniadaeth yn galluogi gweithred ethegol, sef yr ymgais i roi ffurf hardd ar ein bywydau. Yn deillio o hyn, gwelwn fod syniadau'r ddau am ryddfrefinio a beirniadaeth, ac, o ganlyniad, am oleuedigaeth, yn bur wahanol i'w gilydd. Wrth danlinellu'r themâu hyn, gwelwn anallu ymgais Cook i ddangos cydnawsedd i ymdopi gydag anghydnawsedd sylfaenol gweithiau'r ddau feddyliwr. Drwy hyn, dangosaf yr angen am fframwaith o berthynas sy'n medru ymdopi gyda'r gwahaniaethau sylfaenol sydd rhwng gweithiau'r ddau feddyliwr.

5.2. Adorno *contra* Foucault: perthnasau cyfnewid a pherthnasau pŵer.

Tra bod Cook yn llwyddo cyfeirio at gytundebau rhwng Adorno a Foucault am natur y realiti hanesyddol a materol sy'n rhagflaenu'r unigolyn a'i greu, derbynnir fod anghydnawsedd, sy'n ymddangos yn llwyr sylfaenol, yn bodoli rhwng eu gweithiau. Yng ngwaith Adorno, pwysleisir taw gwir gyfansoddiad y realiti gymdeithasol sy'n blaenori'r goddrych, a'r rheswm dros erchyllter y gymdeithas, yw'r egwyddor o gyfnewid cyfalafol.⁴¹ Er mwyn deall, beirniadu, a cheisio newid cymdeithas, mae'n rhaid ymateb i'w natur economaidd. Cyferbynnu hyn â honiad Foucault, sy'n pwysleisio fod ei ddadansoddiad wedi symud y tu hwnt i ffocws Farcsaidd ar gyfnewid nwyddau, at bwysleisio gwir gyfansoddiad cymdeithas mewn perthnasau pŵer, sy'n hollbresennol drwy'r corff cymdeithasol.⁴² Gan mai nod Cook yw dangos cydnawsedd prosiectau beirniadol y ddau feddyliwr, mae'n rhaid iddi geisio pontio'r bwlch hwn rhwng gweithiau'r meddyliwyr. Gwneir hyn mewn dau gam. Yn gyntaf, ceisir dangos y posibilrwydd o ddadansoddiad an-economaidd o bŵer yng ngwaith Adorno, cyn dangos, yn ail, bod dadansoddiad Foucault o bŵer yn canolbwyntio'n llawer manylach

ar ffenomenau economaidd nas tybiwyd yn draddodiadol. Rhaid cynnig cyd-destun addas i'r ymgais hon drwy ddadansoddi tri prif bwynt.

Yn gyntaf, edrychwn ar Farcsiaeth Adorno. Yn draddodiadol, deallwyd fod Adorno'n ymroi i ddarlun Friedrich Pollock o "gyfalafiaeth wladwriaethol", o "wleidyddiaeth heb economeg."⁴³ Petai Adorno'n uniaethu â darlun o'r fath, byddai'n hwyluso tasg Cook o ddangos cydnawsedd rhwng ei weithiau a gweithiau Foucault. Byddai Adorno, yn ôl y darlleniad hwnnw, wedi cefnu ar ffocws Farcsaidd ar wrthddywediadau economaidd, gan bwysleisio blaenoriaeth grym y wladwriaeth. Hawdd, felly, fyddai cyfannu'r bwlch rhwng pwyslais Adorno ar rym a ffocws Foucault ar bŵer.⁴⁴ Fodd bynnag, mae Cook yn gywir i ddadlau nad yw Adorno'n uniaethu â'r safbwynt hon: mae'n dal i bwysleisio mai cyfalafiaeth yw "gwir wrthrychedd" cymdeithas ynghyd â'r broses o gyfnewid nwyddau.⁴⁵ Er mwyn medru gweld cydnawsedd rhwng gweithiau Adorno a Foucault, felly, mae'n rhaid i Cook ddangos fod lle am ddadansoddiad aneconomaidd o bŵer yn ei waith. Darganfyddir y potensial am hyn, gan Cook, yn nhuedd Adorno i bwysleisio fod ffurfiau o orthrwm yn ymddangos yn gynyddol uniongyrchol: h.y. heb eu cyfryngu gan yr economi.⁴⁶ Yn ychwanegol at y rhain pwysleisia Cook fod esiamplau yng ngwaith Adorno, yn arbennig ei ddadansoddiadau o Natsiaeth a Sofietaeth, lle gwelwyd parhad gorthrwm wedi diwedd cyfalafiaeth.⁴⁷

Yn ail, er mwyn dangos cydnawsedd rhwng pwyslais Foucault ar bŵer a phwyslais Adorno ar yr economi, mae'n rhaid i Cook geisio lliniaru dealltwriaeth Foucault fod ei ddadansoddiad o berthnasau o bŵer yn symud tu hwnt i'r economaidd. Gwneir hyn drwy ddangos fod honiad Foucault o fod wedi symud tu hwnt i'r ffocws Farcsaidd ar undod y nwydd at ffocws neo-ryddfrydol ar fentrau lluosog yn dibynnu'n ormodol ar ddamcaniaeth neo-ryddfrydol ac nid y modd y gweithredwyd y damcaniaethau hyn mewn gwirionedd. Nid llai, ond mwy o nwyddoliant a welwyd.⁴⁸ Gan fod lle i amau cywirdeb galwad Foucault i symud heibio i'r ffocws ar y nwydd, dealla Cook bod modd defnyddio ei ddadansoddiad o bŵer i gyflenwi dadansoddiad mwy economaidd Adorno.⁴⁹

Yn drydydd, hyd yn oed pe byddai modd derbyn bod lle i ddadansoddiad o'r fath yng ngwaith Adorno, credaf na fyddai Cook wedi dangos cydnawsedd damcaniaethau'r ddau o gwbl. Yn hytrach, mae'r ymgais i ddangos cymesuredd yn diweddu drwy anwybyddu gwrthdaro dyfnach, llawer mwy athronyddol, sy'n celu tu ôl i'r gwrthdaro

rhwng perthnasau cyfnewid a pherthnasau o bŵer. Dyma'r gwrthdaro rhwng "lluosogrwydd" achyddol, a phwyslais Adorno ar undod cymdeithas. Gan hynny, er bod Cook, efallai, yn llwyddo i ddangos cydnawsedd ar ei thelerau ei hun, mae anghytundeb pellach, dyfnach fyth yn gysgod i'r ddadl.

5.2.1. Marcsiaeth Adorno: cyfalafiaeth wladwriaethol Pollock a "gwir wrthrychedd cymdeithas."

Mae hyd a lled addasiad Adorno o Farcsiaeth yn bwnc llosg. Un o'r addasiadau y deallwyd fod Adorno'n dadlau o'i blaid, yn draddodiadol, oedd y ddamcaniaeth o "gyfalafiaeth wladwriaethol." Dyma ddamcaniaeth prif economegydd Ysgol Frankfurt, Frederick Pollock, bwysleisiodd fod datblygiadau hanesyddol yn mynnu symud oddi wrth ffocws Marx ar berthnasau o gyfnewid at berthnasau o bŵer gwladwriaethol.⁵⁰ Mewn un dehongliad poblogaidd o waith Marx, deallwyd y byddai anghysondebau economaidd cyfalafiaeth yn arwain at argyfwng fyddai'n dinistrio cyfalafiaeth.⁵¹ Serch hynny yn yr ugeinfed ganrif, cafwyd sawl argyfwng economaidd, megis Cwmp Wall Street 1929, ond oherwydd ymyrraeth wladwriaethol, ni welwyd tranc cyfalafiaeth.⁵² Gwelwyd problem debyg yng ngwledydd totalitaraidd y cyfnod, lle deallodd Pollock fod chwant am elw yn cael ei ddisodli gan yr awydd am bŵer.⁵³ Yn y cymdeithasau democrataidd, a thotalitaraidd, felly, gwelodd Pollock y disodlwyd flaenoriaeth yr economi gan rym gwladwriaethol.⁵⁴ Deallwyd hyn fel darfyddiad un o obeithion mawr Marcsiaeth. Nid yw'r anghysondebau economaidd mwyach yn arwain at ddiddymu cyfalafiaeth, gan mai'r wladwriaeth sy'n rheoli cyfalafiaeth.⁵⁵ Rydym, felly, mewn sefyllfa ddiobaith o "wleidyddiaeth heb economeg."⁵⁶

Deallwyd, yn draddodiadol, fod Adorno'n dadlau o blaid y safbwynt hon.⁵⁷ Yng ngwaith Held, er enghraifft, dadleua fod pesimistiaeth Adorno'n yn deillio o'i ymroddiad i'r gred nad yw cwmp cyfalafiaeth yn anorfod mwyach, gan i'r anghysondebau economaidd gael eu ffrwyno gan y wladwriaeth.⁵⁸ Yn achos yr Habermaswyr, deallodd Honneth fod darlun un-ochrog Adorno o orthrwm cymdeithasol yn deillio o'i gydymdeimlad â'r ddamcaniaeth hon: a'i gred, yn sgil y newid hwn, y cai'r ymwybyddiaeth ei lywio yn uniongyrchol gan rym y wladwriaeth ganolog.⁵⁹ Noda Cook yn gywir fod Adorno, drwy gydol ei weithiau, yn gwrthod y ddamcaniaeth hon.⁶⁰ Tra derbynia y gwelwn dwf mewn ymyrraeth wladwriaethol yn yr economi, nid yw'n tystio i flaenoriaeth y wladwriaeth, ond, yn hytrach i flaenoriaeth yr economaidd, gan fod yr ymyrraeth yn

159

digwydd er budd yr economi.⁶¹ Gan hynny, nid ysgariad oddi wrth Farcsiaeth a welwn, yn nhyb Cook, ond diweddariad mewnol i'r paradeim Marcsaidd.⁶²

Gwelwn flaenoriaeth yr economaidd yn glir yn nealltwriaeth Adorno o gymdeithas. "Gwir wrthrychedd cymdeithas" iddo yw'r egwyddor o gyfnewid cyfalafol.⁶³ Glyn Adorno at ddadansoddiad Marx gan ddeall er y cyflwynir y broses o gyfnewid fel cyfnewid gwrthrych tebyg am ei debyg, y caiff gorwerth llafur y gweithiwr ei feddiannu yn y broses, a'i drosglwyddo i'r pwerus.⁶⁴ Ymhellach, fel Marx, dealla Adorno bod yn rhaid haniaethu gwir nodweddion y gwrthrych fel y gellir ei gyfnewid, a thrawsnewid ei werth o ran defnydd ["*use-value*"], i werth ariannol, haniaethol ["*exchange-value*"].⁶⁵ Yn y broses hon, caiff y gwrthrych ei ddiosg o'i nodweddion diriaethol, y penodedd anuniaethol sy'n wir nodweddiadol ohono.⁶⁶ Hawdd gweld cyfatebiaeth y darlun hwn gyda'i feirniadaeth o uniaeth. Mewn rheswm uniaethol, gwelwn yr un math o "ogynnwys pethau penodol dan gysyniadau cyfanfydol a chategorïau", a thrwy uniaethu'r gwrthrychau gyda'r cysyniad, gwelir yr un dinistr o'r penodedd anuniaethol.⁶⁷ Mae Cook yn gywir i nodi fod rheswm uniaethol yn "atgyfnerthu gorthrwm economaidd mewn ffurf gysyniadol."⁶⁸

Er bod Cook yn gywir i nodi fod diweddariadau Adorno'n fewnol i Farcsiaeth, nid yw hyn yn golygu nad yw'n barod i newid llawer o waith Marx. I gynnig un esiampl, dealla nad yw'r categori o ddosbarth, un o gonglfeini theori Farcsaidd draddodiadol, yn ddefnyddiol mwyach. Tra bod gwahaniaeth gwrthrychol rhwng dosbarthiadau wedi cynyddu, nid yw unigolion mwyach yn adnabod eu hunain yn nhermau dosbarth, gan leihau effeithlonrwydd defnydd y categori'n sylweddol.⁶⁹ Neu, i gynnig esiampl arall, dealla Adorno, fel sawl aelod arall Ysgol Frankfurt, fod newid sylfaenol yn digwydd oddi fewn i gyfalafiaeth oddeutu 1870, gyda thro oddi wrth gyfalafiaeth ryddfrydol i gyfalafiaeth fonopoli.⁷⁰ Tra nad yw Adorno'n delfrydu'r ffurf ryddfrydol, dealla yr erydir awtonomi'r unigolyn yn y ffurf fonopoli.⁷¹ Gydag erydu awtonomi'r unigolyn, gwelir nychdod cynyddol yn ego'r unigolyn, a ganiatâ i'r goddrych fod yn hydrin i nifer o ddylanwadau allanol: o ddylanwad arweinwyr cryf ffasgaeth hyd at hysbysebion y diwydiant diwylliannol.⁷² Er yr holl newidiadau hyn, pwysleisia ddarlun Adorno o gymdeithas hollbresenoldeb yr economaidd, a hynny am resymau Marcsaidd.

Sut gellir gweld cydnawsedd rhwng ffocws o'r fath a damcaniaeth Foucault, sy'n cyflwyno'i ffocws ar holl-bresenoldeb perthnasau o bŵer fel cam bwriadol tu hwnt i

160

Farcsiaeth?⁷³ Cynigia Cook ddau ateb. Yn gyntaf, awgryma bod pwyslais Adorno ar yr economaidd, yn arbennig y gred fod “gwrthdaro cymdeithasol” bob amser yn darganfod ei “darddiad gwrthrychol mewn gwrthwynebeddau economaidd” [*“economic antagonisms”*], yn or-symbl.⁷⁴ Yn ail, ac i atgyfnerthu’r pwynt cyntaf, er nad yw Adorno’n cyd-fynd â damcaniaeth Pollock am gyfalafiaeth wladwriaethol, hynny yw, nad yw’n credu fod y sefyllfa o wleidyddiaeth heb economeg wedi’i wireddu, gwêl Cook duedd yn ei waith at ddeall fod gorthrwm yn ein cymdeithasau democrataidd yn y gorllewin yn dod yn gynyddol uniongyrchol, hynny yw, heb ei gyfryngu drwy’r economi.⁷⁵ Gwelir gwirediad y duedd hon at orthrwm uniongyrchol yn ei drafodaethau o gymdeithasau totalitaraidd y cyfnod. Yn nadansoddiad Adorno o gyfalafiaeth wladwriaethol yr Almaen Natsiaidd, pwysleisiwyd sut y bu i ymyrraeth y wladwriaeth beri i’r gorthrwm fod yn fwy uniongyrchol, ac i hwnnw yn aml fod yn waeth na’r economaidd.⁷⁶ At hyn, gwêl Cook esiaml yn ei waith o barhad gorthrwm wedi diflaniad cyfalafiaeth, fel y gwelwyd yn yr Undeb Sofietaidd.⁷⁷ Yn y syniadau hyn, dangosir, yn ôl Cook, bod lle yn nadansoddiad Marcsaidd Adorno ar gyfer trafod perthnasau pŵer aneconomaidd.

5.2.2. Foucault: heibio i’r paradeim Marcsaidd?

Os gwelir hollbresenoldeb perthnasau o gyfnewid economaidd yng ngwaith Adorno, pwysleisia Foucault yr angen am symud y tu hwnt i’r ffocws Farcsaidd ar ecsploetiaeth economaidd, a chyfnewid nwyddau, i ganolbwyntio ar hollbresenoldeb perthnasau pŵer. Gwelwyd agwedd o’r ymgais hon yn y bennod flaenorol, lle rhannodd Foucault hanes gwrthsefyll yn y gorllewin yn dair rhan, gan ddeall bod oesau gwahanol yn brwydro yn erbyn un ffenomenon yn bennaf. Gwelwyd brwydrau yn erbyn gorthrwm crefyddol a chymdeithasol mewn cymdeithasau ffiwdal, brwydrau yn erbyn ecsploetiaeth economaidd yn y bedwaredd ganrif ar bymtheg, ac yn y presennol, gwelwyd brwydr yn erbyn ffurfiau o oddrychedd. Yn hyn, gallwn weld anachronistiaeth y ffocws economaidd: mae’n ymladd brwydr sy’n perthyn i’r oes a fu. Y ffocws briodol i’r oes bresennol yw’r frwydr yn erbyn ffurfiau o bŵer sy’n goddrycheddoli unigolion.⁷⁸

Cyfeirir at y syniad uchod gan Cook, ynghyd â sawl pwynt pellach.⁷⁹ Noda Cook i Foucault ddeall fod ei ddarlun o gymdeithas wedi symud y tu hwnt i’r darlun Marcsaidd, y “cyflwr anferth a chyntefig o orthrwm”, o gymdeithas a rannwyd rhwng y gormeswr a’r gorthrymedig.⁸⁰ Pwysleisia Foucault fod pŵer yn tarddu o bob man drwy’r corff

161

cymdeithasol, gan ffurfio rhwydweithiau o berthnasau micro sy'n holl-bresennol drwy'r gymdeithas. Yn narlun Foucault, byddai gorthrwm economaidd ond yn bosib oherwydd ei fod, yn y lle cyntaf, yn cael ei gynnal gan berthnasau o bŵer.⁸¹ Mae'r gwrthdaro hwn rhwng pwysleisiau gwahanol Adorno a Foucault yn ymddangos yn llwyr sylfaenol. Fodd bynnag, cred Cook fod modd dangos cydnawsedd posib eu gweithiau drwy dynnu sylw at ddau beth. Yn gyntaf, ceisir amlygu perthynas ddofn yr economi a phŵer yng ngwaith Foucault, ac, yn ail, drwy ddangos fod sail honiad Foucault o fod wedi symud tu hwnt i'r nwydd yn deillio o gamddealltwriaeth o natur cymdeithas neo-ryddfrydol.

Yn gyntaf, cyfeiria Cook at y berthynas gymhleth sydd i'w ddarganfod yng ngweithiau Foucault rhwng y themâu o bŵer a'r economi. Pwysleisia Foucault taw amod posibilrwydd cyfalafiaeth yw ffurfiau o bŵer fel disgyblaeth, a greodd gorff dof, a phŵer bio, a geisiodd greu poblogaeth hydrin.⁸² Yn amlwg, y perthnasau o bŵer, nid yr economi sy'n flaenllaw yn y broses hon: caiff y canlyniadau economaidd eu gwneud yn bosib drwy weithredu ffurfiau micro o bŵer ar gorff yr unigolyn ac ar y boblogaeth yn fwy cyffredinol.⁸³ Fodd bynnag, cyfeiria Cook at darddiad gwleidyddol ac economaidd y ffurfiau hyn o bŵer yng ngwaith Foucault, er nad oes modd eu cyfyngu i'r ffenomenau hynny. Nid bwriad Foucault, yn ei eiriau ef yw, "disodli esboniad economaidd gydag esboniad yn nhermau pŵer."⁸⁴ Dealla Cook, drwy hyn, fod modd defnyddio dealltwriaeth Foucault o ddatblygiad a gweithrediadau'r perthnasau hyn o bŵer micro er mwyn cyflenwi ffocws facrolegol Adorno ar weithrediad cyfalafiaeth.⁸⁵

Gan droi at yr ail bwynt, dengys Cook taw yn sgil newidiadau mewn cyfalafiaeth, o ffurf ryddfrydol sy'n bodoli tan ddiwedd y 1960au at ffurf neo-ryddfrydol ddiweddarach, y dealla Foucault fod yn rhaid symud at ganolbwyntio ar luosogrwydd perthnasau o bŵer. Dadleua Foucault fod neo-ryddfrydiaeth yn peri newid sylfaenol yn natur cymdeithas, oddi wrth gymdeithas a seiliwyd ar gyfnewid ac "unffurfrwydd y nwydd", at gymdeithas wedi'i sefydlu ar gystadlu, ac ar luosogrwydd o fentrau gwahanol. Mae Foucault yn barod i dderbyn bod y pwyslais ar gyfnewid nwyddau yn ddilys yng nghyfnod Adorno, ond yn sgil twf neo-ryddfrydiaeth o ddiwedd y chwedegau ymlaen mae'r ffocws hwn yn amherthnasol.⁸⁶

Sut, felly, y dangosir cydnawsedd rhwng y darluniau hyn? Yn syml, dealla Cook nad oes gan Foucault hawl i'w gasgliadau. Dealla fod Foucault yn dibynnu'n ormodol ar

162

theorïau neo-ryddfrydol, ac nid ar realiti neo-ryddfrydiaeth.⁸⁷ Yn hytrach na deall fod neo-ryddfrydiaeth yn gam tu hwnt i'r ffurf nwyddol, dadleua Cook fod dadl gref i'w wneud dros weld mwy o nwyddoliant yn y cyfnod neo-ryddfrydol, mewn meysydd a fu'n flaenorol tu hwnt i gyrraedd nwyddoliant, megis prifysgolion.⁸⁸ Yn ychwanegol at hyn, er i theorïau neo-ryddfrydol feirniadu monopolïau, gan ddeall i'r rhain ddeillio o ymyrraeth y wladwriaeth yn yr economi, gellid dadlau fod parhad a thra-arglwyddiaeth monopolïau yn chwalu cystadleuaeth hyd at ddinistr y ddelfryd neo-ryddfrydol o gymdeithas a seiliwyd ar fentrau.⁸⁹ Gan hynny, tanseilir honiad Foucault ein bod yn bodoli mewn math newydd o gymdeithas a ddiffiniwyd yn ôl ei mentergarwch. Oherwydd y gwendid hwn yn ei waith, ac oherwydd ei ddiddordeb ehangach yn yr economi, cred Cook bod modd defnyddio dadansoddiad Foucault o berthnasau o bŵer i gyflenwi trafodaeth Adorno, sy'n pwysleisio blaenoriaeth yr economi a'r nwydd.⁹⁰

5.2.3. Cydnawsedd ag anghydawnsedd: undod a lluosogrwydd.

Ar y telerau osododd Cook i'r drafodaeth, efallai iddi lwyddo i ddangos y posibilrwydd o gydnawsedd rhwng prosiectau beirniadol Adorno a Foucault. Dangosodd fod lle i drafodaeth o bŵer yng ngwaith Adorno, a thrafodaeth economaidd yng ngwaith Foucault. Ond, nid yw hyn yn dileu'r gwrthdaro pellach sy'n cysgodi'r drafodaeth hon, rhwng pwyslais Adorno ar gymdeithas fel cyfanrwydd unedig, sydd yn ei chyfansoddiad yn wrthwynebus i fuddiannau'r unigolion sy'n rhan ohoni, a darlun Foucault o gymdeithas fel plwraliaeth o berthnasau o bŵer cyfochrog. Yn y themâu hyn, gwelwn wrthdaro llawer mwy sylfaenol rhwng dealltwriaeth y ddau o gymdeithas.

Dechreuwn drwy drafod ymgais Cook i ddangos cydnawsedd o safbwynt Adorno. Dibynna'r dadansoddiad hwn, i raddau helaeth, ar ddealltwriaeth Adorno o bosibilrwydd parhad gorthrwm cymdeithasol wedi tranc gorthrwm economaidd cyfalafiaeth. Y broblem, fodd bynnag, gyda honiad Cook yw bod y gorthrwm sy'n parhau wedi tranc cyfalafiaeth yn orthrymol am yr un rheswm â'r gorthrwm blaenorol. Esbonnir hyn gan Freyenhagen: "Yn wir, nid yw Adorno'n credu [. . .] bod y cyfundrefnau sydd mewn enw'n sosialaidd wedi ymryddhau o'r gorchymyn cyfalafol o gynhyrchu er mwyn cynhyrchu."⁹¹ Yn y cyfundrefnau hyn, ffurf mwy erchyll o'r gyfalafiaeth a ddisodlodd gyfalafiaeth ryddfrydol a welwn: mwy o fiwrocratiaeth, *cliques*, monopolïau a'r diwydiant diwylliannol.⁹² Yr un yw'r gorthrwm: bod cymdeithas yn cymell cydymffurfio i'w fwriadau ei hunan, gan fynnu i unigolion

wasanaethu buddiannau'r gymdeithas ar draul eu buddiannau eu hunain.⁹³

Galwn y thema hon yn berthynas yr unigolyn a'r cyfanrwydd cymdeithasol. Dadansoddaf y darlun hwn yn fanwl yn y bennod derfynol, ond cynigïaf rai sylwadau yma, gan addo dilysu'r darlun yn y man. Yn narlun Adorno, bodola'r gymdeithas fel undod sydd y tu cefn i'r holl ffeithiau cymdeithasol unigol, gan ludo'r cyfan at ei gilydd a rhoi ystyr i'r ffeithiau unigol sy'n bodoli ynddo. Un ffurf pennaf o resymoldeb, rhesymoldeb uniaeth, sydd wedi ymdreiddio'r gymdeithas, rhesymoldeb a adlewyrcha'r broses o gyfnewid nwyddau sy'n graidd i gymdeithas gyfalafol. Yn yr un modd ag y mae uniaeth yn diddymu'r anuniaethol ar lefel gysyniadol yn ei ymgais i gael cyfatebiaeth lwyr rhwng y cysyniad a'r peth penodol, mae'r gymdeithas yn anelu at uniaeth lwyr rhwng ei hamcanion a'r unigolion sy'n rhan ohoni. Drwy gymell cydymffurfiad, gwelwn yr un difrod i'r peth penodol, sef yr unigolyn.⁹⁴

Fodd bynnag, hyd yn oed pe byddai modd creu lle i ddadansoddiad economaidd yng ngwaith Foucault, neu atodi ei ddarlun o bŵer i fframwaith Farcsaidd, ni fyddai hyn yn diddymu'r gwahaniaeth sylfaenol sydd i'w weld yn ei ddarlun o gymdeithas. Yng ngwaith Foucault, mae cymdeithas wedi'i saernïo o luosogrwydd o berthnasau pŵer cyfochrog, symudol a bregus.⁹⁵ Tra bod undod darlun Adorno yn arwain iddo bwysleisio bod y cyfanrwydd cymdeithasol yn diddymu rhyddid positif yr unigolyn,⁹⁶ mae pwyslais Foucault ar luosogrwydd perthnasau o bŵer, ac ansefydlogrwydd y perthnasau hyn, yn arwain iddo bwysleisio rhyddid sylfaenol y gymdeithas.⁹⁷ Mae Ransom yn gywir i bwysleisio bod hwn yn chwalu'r darlun traddodiadol o berthynas Adorno a Foucault, lle deallwyd mai'r tir cyffredin rhwng eu gweithiau yw bod Foucault yn creu ffurf ar ddarlun Ysgol Frankfurt o "gymdeithas wedi'i gweinyddu."⁹⁸ Er i agweddau o'i weithiau ymddangos i gyflwyno darlun caethiwus o gymdeithas, arwyddocâd amlwg ei ffocws ar luosogrwydd pŵer, fel y dangosaf yn fanylach yn y bennod nesaf, yw ansefydlogrwydd a breuder hanfodol y perthnasau hyn.

Amlygwyd yr anghytundeb hwn yn un o feirniadaethau Foucault o'r bennod flaenorol, lle mynnodd fod ffocws Ysgol Frankfurt ar undod yn eu hatal rhag gweld "rhaniad diderfyn" rheswm, ac wrth estyniad, y lluosogrwydd o berthnasau o bŵer sy'n ymdreiddio cymdeithas.⁹⁹ Pwysleisiodd yr angen am ganolbwyntio ar ffurfiau penodol o resymoldeb a rhesymoliadau mewn gwahanol feysydd, gwallgofrwydd, marwolaeth, trosedd, rhywioldeb a thechnegau pŵer, gan geisio deall y modd y bu i'r rhain ddatblygu yn ôl eu

rhesymeg mewnfolol eu hunain.¹⁰⁰ Er i'r strategaethau yn y meysydd gwahanol orgyffwrdd, nid oes yma strwythur cymdeithasol gudd yn y cefndir sy'n eu huno mewn unrhyw ffordd.¹⁰¹

Yn hyn, felly, mae'r gwrthdaro yn cael ei symud o fod yn wrthdrawiad syml am beth yw cyfansoddiad cymdeithas, i lefel ddyfnach, am sut fyddai perthnasau cyfnewid neu perthnasau o bŵer yn cyfansoddi cymdeithas. A fyddent, yn ôl dadansoddiad Adorno, yn ffurfio *un* gymdeithas orthrymol, neu, a fyddai cymdeithas, fel yn nadansoddiad Foucault, yn gasgliad, ond nid yn undod, o ffurfiau lluosog o berthnasau pŵer na fyddent yn gorgyffwrdd?¹⁰² Ac o'r gwahaniaeth sylfaenol hwn, mae'n bosib darganfod pob math o wahaniaethau pellach. Yn deillio o'i ddarlun o gymdeithas fel cyfanrwydd, pwysleisia Adorno fod y gymdeithas yn llwyr gaethiwus, yn strwythur benderfyniaethol sy'n diddymu rhyddid yr unigolyn. I Foucault, mae'r pwyslais ar blwraliaeth ac ansefydlogrwydd yn arwain iddo ddarlunio rhyddid sylfaenol y gymdeithas. Yn dilyn o'r darluniau hyn, mae gwahanol argymhellion am sut i weithredu. Yng ngwaith Adorno, dim ond gwrthsefyll sy'n bosib; yng ngwaith Foucault, mae'n bosib rhoi ffurf hardd ar ein bywydau ynghanol blerwch y ffurfiau ansefydlog o bŵer. Drwy hyn, fel daw'n llwyr amlwg yn y bennod derfynol, mae elfennau o weithiau Adorno a Foucault yn datgelu anghydnawsedd sydd yr un mor bwysig ac unrhyw gydnawsedd y gellir ei ddatgelu.

Trown oddi wrth ymgais Cook i ddangos cydnawsedd ar bynciau mor ymddangosiadol wahanol at dir cadarnach, lle llwyddir i ddangos pob math o orgyffwrdd rhwng gweithiau'r ddau feirniad. Fodd bynnag, fel y dangosaf, cwyd problemau newydd o fethiant Cook i wahaniaethu rhwng casgliadau tebyg a'r llwybrau a droediwyd i gyrraedd y casgliadau hynny. Dangosaf hyn drwy fanylu ar ddau bwnc pellach. Yn gyntaf, dadansoddaf y gorgyffyrddiadau niferus a fodola rhwng dadansoddiadau'r ddau feddyliwr o orthrwm cymdeithasol. O ddiddordeb penodol yma fydd y cytundeb sydd rhwng eu gweithiau am y modd gorthrymol y mae cymdeithas yn integreiddio a chreu unigolion. Yn ail, edrychaf ar drafodaeth Cook o feirniadaeth a rhyddfrenio. Datblygaf y drafodaeth uchod, gan ddangos er bod safbwyntiau tebyg mewn sawl agwedd o'u gweithiau, y perir anghytundebau

sylweddol sy'n deillio o'u dealltwriaeth wahanol o natur cymdeithas.

5.3. Gorthrwm cymdeithasol a'r unigolyn: casgliadau tebyg, llwybrau annhebyg.

Yn y darn canlynol, edrychaf yn fanylach ar y cyfatebiaethau sydd rhwng darluniau Adorno a Foucault o orthrwm cymdeithasol, ac o'r broblem o unigoleiddio, yn nhyb Cook. Cyflwynir yr hyn sy'n ymddangos fel unfrydedd barn syfrdanol, boed o ran cytundebau am natur y gymdeithas hyd at weithrediad y gymdeithas, hyd at y modd mae'r gymdeithas yn cymell cydymffurfio a "normaleiddio'r" unigolyn.¹⁰³ Er y tebygrwydd o ran casgliadau, mae Cook yn barod i nodi fod llwybrau'r ddau at y casgliadau yn bur wahanol. Drwy fanylu at y gwahanol llwybrau hyn, gellir dangos nad yw'r casgliadau mor debyg â hynny, wedi'r cyfan.

Mae'n hen ystrydeb yn y maes fod darluniau tywyll Foucault ag Adorno o gymdeithas yn ymdebygu i'w gilydd.¹⁰⁴ Ail-bwysleisio'r syniad wna Cook yma, gan gyflwyno manylder oedd, ar y cyfan, ar goll o'r trafodaethau blaenorol. Yng ngweithiau'r ddau, felly, darlunnir erchyllter ein cymdeithasau presennol mewn termau sydd bron â bod yn ddystopaidd. Ymhell o ddarganfod y ddelfryd ryddfrydol o ddiffyg ymyrraeth wladwriaethol ym mywyd yr unigolyn, gwelir yng ngweithiau'r ddau, ymyrraeth a rheolaeth ein bywydau at y manylyn lleiaf.¹⁰⁵ Pwysleisia'r ddau ohonynt bod ein cymdeithasau modern yn wirioneddol erchyll.¹⁰⁶ I'r ddau feddyliwr, nid yw cymdeithasau totalitaraidd, boed Natsïaeth neu Stalinaeth, yn bodoli ar sbectrwm ar wahân i'n cymdeithasau presennol. Yn hytrach, ffurfiau eithafol o'r gorthrwm sydd eisoes i'w weld o'n cwmpas ydynt.¹⁰⁷ Efallai mai dyma agwedd mwyaf eithafol eu gweithiau. Mae Adorno yn barod i ddweud fod integreiddio cymdeithasol yn diddymu unigrywedd yr unigolyn, tuedd a ddarganfu ei fynegiant mwyaf eithafol yn Auschwitz.¹⁰⁸ Gwelir bwyslais tebyg gan Foucault gan bwysleisio cyswllt dwys rhwng ein gwladwriaethau bio-wleidyddol a hiliaeth a hil-laddiad.¹⁰⁹

Gan mai'r gymdeithas hon sy'n rhagflaenu'r unigolyn a'i greu, pwysleisia'r ddau fod y broses o integreiddio cymdeithasol ei hun yn orthrymol.¹¹⁰ Gwelwn gymhelliad cymdeithasol ar yr unigolyn i gydymffurfio, a sgil-effaith hyn yw ei "normaleiddio"¹¹¹ a'i homogeneousiddio.¹¹² Yn y tueddiadau hyn, gwêl Adorno a Foucault y posibilrwydd a'r perygl real o ail-ymddangosiad Ffasgaeth yn y Gorllewin.¹¹³ Fodd bynnag, ar y pwynt hwn eisoes, cydnabyddir gwahaniaethau real rhwng eu gweithiau gan Cook. Tarddiad y tueddiadau

peryglus, yng ngwaith Adorno, yw perthnasau o gyfnewid economaidd, tra mai perthnasau pŵer yw tarddiad y tueddiadau yng ngwaith Foucault.¹¹⁴

Gwelwn gytundebau pellach ar y deunydd crai sy'n cael ei ffurfio'n unigolyn. Ar y lefel gorfforol, yr un math o "stwyff materol",¹¹⁵ rhyw swp o reddfau, chwantau ag anghenion, y llunnir yr unigolyn ohono.¹¹⁶ Ar lefel feddyliol, pwysleisia Cook bod y ddau yn darlunio unigoleiddio fel proses orthrymol sy'n cynnwys mewnnoliad gorchmynion cymdeithasol.¹¹⁷ Er mwyn pwysleisio'r ail elfen, rhaid i Cook ymwrthod â dealltwriaeth Foucault o'i weithiau ei hun. Ceisiodd Foucault ddarlunio unigoleiddio, yn ei gyfnod disgyblaethol, fel gweithrediad uniongyrchol pŵer ar y corff, a hynny yn fwriadol i osgoi syniad Freud o fewnnoliad.¹¹⁸ Fodd bynnag, mae Cook yn gywir i ddadlau fod y goddrych sy'n ganlyniad gweithrediad pŵer disgyblaethol o raid yn mewnnoli'r normau a gyflwynir iddo gan gymdeithas, gan gymhwyso'r rhain i holi ynglŷn â'i ymddygiad ei hun, ac ymddygiad eraill am wyriadau oddi wrth y norm.¹¹⁹

I'r ddau feddyliwr, felly, ceisia Cook ddangos fod unigoleiddio yn broses o normaleiddio, o fewnnoli normau cymdeithasol mewn modd sy'n cymell cydymffurfiaid ar eu rhan. Eto, er mor debyg yw'r casgliadau, mae llwybrau'r ddau at y casgliadau yn bur wahanol. Yn Adorno, mae'r normaleiddio'n digwydd wrth i unigolion uniaethu gyda nwyddau cyfnewidiadwy, gwrthrychau difywyd, pethau marw. Sgil-ffaith yr uniaethu hyn yw iddynt ymdebygu at y peth marw ei hun.¹²⁰ Yn wir, fel y nodwyd, iddo ef mae difa unigolion mewn gwersyll crynhoi ond yn ffurf mwy eithafol o ddifa holl nodweddion unigolyddiaeth drwy eu homogeneiddio gan berthnasau cyfnewid.¹²¹ Drwy'r mewnnoliad hwn daw'r unigolyn, yn ei dro, i gyfrannu at y sefyllfa o "ddrygioni radical" sy'n nodweddu'r gymdeithas.¹²²

Fodd bynnag, mae'r normau a fewnnolir o fath gwahanol iawn yng ngwaith Foucault. Nid normau marwaidd, economaidd, ond normau "meddygol neu *quasi*-feddygol" a welir yng ngwaith Foucault.¹²³ Felly, mesurir normalrwydd yr unigolyn a'i orfodi i gydymffurfio â'r hyn sy'n normal o safbwynt ystadegol, gan arwain at "ymostyngiad sydd i raddau helaeth yn ddi-gwestiwn i farn arbenigwyr ac awdurdodau sefydliadol."¹²⁴ Fel yng ngwaith Adorno, caiff y mewnnoliad hwn effaith beryglus yng nhyb Foucault. Ar y lefel unigol, mae'r ysfa i gydymffurfio gyda normalrwydd yn arwain at bawb i archwilio'u hunain ac eraill am wyriadau oddi wrth y norm. Pan ddarganfyddir rhywun nad ydyw'n cydymffurfio, caiff ei

167

“ymyleiddio a’i eithrio”, a cheisir troi’r adyn abnormal yn normal.¹²⁵ Pan gymhwysir yr ymgais hon i’r boblogaeth gyfan, gwelwyd peryglon mwy o lawer. Deallodd Foucault fod pŵer bio yn canolbwyntio ar y boblogaeth fel adnodd, a’i nod yw cynyddu gwerth yr adnodd, drwy ganolbwyntio ar normau fel iechyd a glendid. Fodd bynnag, gwelwyd sgil-effeithiau enbyd yn yr obsesiwn gyda normalrwydd: hiliaeth a hil-laddiad. Pwysleisia Foucault fod gwladwriaethau bio-wleidyddol yr oes fodern yn medru, ac wedi, gwrthod gadael i’r rhai abnormal gael byw.¹²⁶ Yng ngeiriau Foucault, “Os taw breuddwyd pwerau modern yw hil-laddiad, digwydd hyn am fod pŵer wedi’i leoli a’i arfer ar lefel bywyd, y rhywogaeth, yr hil, a’r ffenomena o raddfa fawr [sef] y boblogaeth.”¹²⁷

Gan feddwl am y darlun sy’n cael ei gyflwyno i ni yma, ymddengys fod Cook yn datgelu darluniau sy’n syfrdanol o agos, boed hynny o ran erchyllter cymdeithas, neu o ran y modd y mae’n normaleiddio unigolion. Gwelwyd fod normaleiddio’n digwydd drwy’r dull tebyg o fewnoliad a chaiff y normaleiddio ei osod ar sbectrwm sy’n diweddu mewn hil-laddiad.¹²⁸ Ond, mae’r effaith o awgrymu fod tebygrwydd neilltuol yn y berthynas rhyngddynt yn dibynnu i raddau helaeth ar bentyrru cyfatebiaethau arwynebol. Dylwn gofio rhybudd O’Connor ar gychwyn y bennod: bod yn rhaid gwahanu casgliadau tebyg oddi wrth y llwybrau ddilynwyd i gyrraedd at y casgliadau hynny. Heb y ddwy elfen, bydd ein dadansoddiad wedi’i arwain gan hermeniwteg wallus sy’n camgymryd tebygrwydd arwynebol am debygrwydd rhaglennol.¹²⁹ Yn y drafodaeth uchod, llwydda Cook i ddangos un elfen yn unig, sef bod yna gasgliadau tebyg. Ond ar ei chyfaddefiad ei hun, mae’r llwybrau at y casgliadau hyn yn bur wahanol. O dynnu’r sylw at yr annhebygrwydd o ran llwybr at y casgliadau, mae’r tebygrwydd sy’n weddill yn nhrafodaeth Cook yn llawer gwannach.

Gan ail-edrych ar y tebygrwydd, felly, gallwn ddangos rhai gwendidau o’r berthynas a ddatgelir gan Cook. Gwelwyd pwyslais yng ngweithiau’r ddau feddyliwr ar ddrygioni’r gymdeithas bresennol, a beirniadaeth o’r cydymffurfio gaiff ei gymell ganddo. Ond, cydymffurfriad i bethau pur wahanol a welwn yng ngweithiau’r ddau: perthnasau o gyfnewid cyfalafol yng ngwaith Adorno, a pherthnasau o bŵer yng ngwaith Foucault. Wedi tynnu ymaith y llwybr at y casgliadau, yr oll sy’n weddill o’r tebygrwydd yw bod cymdeithas yn ddrwg am ei fod yn cymell cydymffurfriad. Gan droi at thema’r deunydd craidd y crëir yr unigolyn ohono, gwelwn wahaniaeth rhwng creu at ddibenion economaidd, a chreu i

ddibenion pŵer unwaith yn rhagor. Beth a saif o'r tebygrwydd heb fanylu ar y llwybr at y casgliadau? Mai o stwff materol y caiff unigolion eu creu? Ystyriwn fel esiampl derfynol, ddarlun Cook fod cydymffurfio yn cael ei gymell drwy fewnoli gorchmynion cymdeithasol. Saif cynnwys y gorchmynion yn bur wahanol yng ngweithiau'r ddau: rhwng normau a ddeillia o'r egwyddor o gyfnewid yng ngwaith Adorno, a normau meddygol a *quasi*-feddygol yng ngwaith Foucault. Yr oll sy'n weddill yma yw i'r ddau weld mewnoli gorchmynion cymdeithasol ac mai effaith hynny yw normaleiddio'r unigolyn. Prin bod yr hyn sy'n weddill yn dangos perthynas agos rhwng y ddau athronydd. Yn ddiau medrai'r themâu gael eu defnyddio i gysylltu unrhyw un o feddylwyr Ysgol Frankfurt a Foucault, heb sôn am athronwyr eraill mewn theori feirniadol.¹³⁰ Mae'n ddiddorol sylwi ar gymaint o orgyffyrddiadau sydd rhwng gweithiau dau feddylwr y tybiwyd yn draddodiadol eu bod o draddodiadau deallusol pur wahanol. Fodd bynnag, byddai angen dangos tipyn mwy o orgyffyrddiadau i ddangos tebygrwydd neilltuol, heb sôn am gydnawsedd syniadaethol.

Rhag ofn i'r darlennydd feddwl fy mod yn hollti blew hoffwn fanylu ar un o'r themâu a drafododd Cook, sydd i fod i ddatgelu tebygrwydd rhwng gwaith Adorno a Foucault, sef bod unigoleiddio yn broses o fewnoli normau cymdeithasol. Er bod tebygrwydd ymddangosiadol yma, wrth fanylu gwelwn wrthdaro amlwg. Pwysleisiodd Foucault bod cymdeithas wedi'i chyfansoddi o luosogrwydd o berthnasau pŵer. Nid o un ffurf o bŵer, felly, y byddai'r normau gaiff ei mewnoli yn deillio ohono, ond, yn hytrach o gyfres o brosiectau a thechnegau gwahanol o bŵer. Yn dilyn o hyn, dadleua Ransom y byddai'r normau gaiff eu mewnoli ond yn creu un rhan o'r unigolyn. Ni fyddai'r unigolyn, o raid, yn "strwythur seicig, unigol" ond, yn luosogrwydd o "is-unigolion."¹³¹ Mae'r pwyslais hwn mewn cyferbyniad amlwg â dealltwriaeth Adorno o unigolyddiaeth, o'r un endid seicig, Freudaidd ei natur.¹³² Drwy fanylu, felly, datgelir gwahaniaethau pwysig yn celu yn y cytundebau.

Mae trafodaeth Cook yn llwyddo i ddangos peth tebygrwydd rhwng gweithiau Adorno a Foucault, gan ddangos cyfarfyddiad rhwng sawl agwedd o feirniadaethau'r ddau o'r presennol, ond, mae ystyr y cyfarfyddiadau hyn yn parhau i fod yn bwnc trafod. Gwelwn uchod sut mae "hermeniwteg wallus" Cook yn arwain iddi gamgymryd tebygrwydd arwynebol am debygrwydd rhaglennol, gan anwybyddu gwahaniaeth pwysig sydd rhwng gweithiau'r meddylwyr. Mae'n werth gorffen y darn hwn drwy gyfeirio at ddyfyniad gan

Nietzsche o ddechrau'r traethawd. Yn yr *Wyddor Lawen*, cyfeiria bolemig yn erbyn y rheiny sy'n ceisio "cyfryngu rhwng dau feddwl beiddgar", gan ddarganfod cyffelybiaethau a thebygrwydd syniadaethol ar draul hynodrwydd unigol y gweithiau: "mae dirnad tebygrwydd ymhobman, gwneud popeth yn un fath, yn arwydd o lygaid gwan."¹³³

5.4. Beirniadaethau goleuedig Adorno a Foucault: rhyddfrefiniad a'r unigolyn.

Canolbwyntiodd y drafodaeth hyd yma ar y tebygrwydd diagnostig a wêl Cook rhwng gweithiau Adorno a Foucault: sut y mae cytundebau yn eu gweithiau am natur cymdeithas a dylanwad cymdeithas ar yr unigolyn. Yn y darn canlynol, canolbwyntiaf ar gyfatebiaeth pellach y gwêl gwêl Cook sydd rhyngddynt, ar weithrediad a nod beirniadaeth yn eu gweithiau. Tra bod ei thrafodaeth o ochr ddiagnostig eu gweithiau yn weddol fanwl, mae'r gymhariaeth o feirniadaethau'r ddau yn fwy bras o lawer, ac o ganlyniad, gwelwn broblemau mwy o lawer. Fel yn y darnau blaenorol, rhannaf fy nhrafodaeth yn ddwy ran: yn gyntaf, cyflwynaf ddehongliad Cook o'r tebygrwydd sydd rhwng eu gweithiau, cyn troi, yn ail, at ddangos yr annhebygrwydd annileadwy a fodola rhwng gweithiau Adorno a Foucault ar y themâu hyn.

Trafodais eisoes sut y bu i Cook ddefnyddio addasiad y ddau feddyliwr o ddiffiniad Kant o oleuedigaeth yn fframwaith gwmpasog er mwyn lleoli'r tebygrwydd neilltuol y dealla sydd rhwng eu gweithiau. Diffiniodd Kant oleuedigaeth fel dihangfa'r ["*Ausgang*"] unigolyn rhag cyflwr o anaeddfedrwydd hunan wneuthuredig.¹³⁴ Gan mai'r rheswm dros yr anaeddfedrwydd yw llwfdra'r unigolyn, ei fod yn gadael i warchodwr resymu drosto yn hytrach nag ymresymu hyd eithaf ei allu, arwyddair [*Wahlspruch*] goleuedigaeth yw "*Sapere Aude!*" [Beiddiwch wybod!]: mentrwch fod yn aeddfed trwy ymresymu.¹³⁵

Mae'n ddiddorol sylwi i'r ddau apelio at syniad Kant o aeddfedrwydd [gwleidyddol], [*Mündigkeit*], fel nod a sail eu beirniadaeth.¹³⁶ Yn y traethawd "Beirniadaeth", gwelwyd Adorno'n apelio at aeddfedrwydd fel sail beirniadaeth, democratiaeth a phob math o ffenomenâu eraill. Fel Kant o'i flaen, mae'r unigolyn yn aeddfed yng ngwaith Adorno pan nad yw'n ail-adrodd safbwynt yn ddi-gwestiwn, ond, yn ymresymu o'i ben a'i bastwn ei hunan. Aeddfedrwydd yw'r gallu i wrthsefyll dylanwad cymdeithas a sefydliadau cymdeithasol: i wrthsefyll pob dim sydd ond yn "cyfiawnhau ei hunan drwy ei fodolaeth."¹³⁷ Gwelwyd cyfatebiaethau amlwg yn nhraethodau Foucault ar oleuedigaeth

gyda diffiniad Kant: mae ei agwedd fodern, yr “ontoleg feirniadol o’r hunan”, yn canolbwyntio ar y presennol er mwyn ceisio darganfod dihangfa o gyflwr o anaeddfedrwydd gyfoes.¹³⁸ Mae’n ddiddorol gweld dau feddyliwr y tybiwyd iddynt fod mor wrth-oleuedig yn apelio mor ddiamwys at y diffiniad enwocaf o oleuedigaeth yn y traddodiad gorllewinol.

Nid mabwysiad syml o ddiffiniad Kant a welwn fodd bynnag, ond cyd-radicleiddiad. Nid llwfrdra’r unigolyn yw achos anaeddfedrwydd yr unigolyn, fel yng ngwaith Kant, ond y cyd-destun cymdeithasol sy’n rhagflaenu a chreu’r unigolyn sydd ar fai yng ngwaith Adorno a Foucault. Felly, er mwyn dianc rhag ein hanaeddfedrwydd, rhaid herio’r cyd-destun hwn drwy feirniadaeth.¹³⁹ Yn yr ymgais hon, gwêl Cook dri nod cyffredin i’w beirniadaeth. Yn gyntaf, ceisia beirniadaeth gynyddu ein hymwybyddiaeth o’r realiti sydd yn ein rhagflaenu.¹⁴⁰ Gwelwn y syniad hwn yn natganiad Adorno, y “gellir newid y sefyllfa, os o gwbl, drwy ddirnadaeth ddi-leihad” [*“undiminished”*].¹⁴¹ Adleisir hyn gan Foucault. Dadleuodd y gallwn ail-greu rhywbeth cyn-belled â’n bod yn ddeall sut y cafodd ei greu yn y lle cyntaf.¹⁴² Yn ail, gwelwn fod beirniadaeth yng ngweithiau’r ddau ohonynt yn ceisio cyflawni’r effaith o ddieithriad Brechtaidd. Y syniad yma yw creu pellter beirniadol drwy ddieithrio’r realiti sydd mor gyfarwydd a naturiol i ni.¹⁴³ Yn olaf, dealla Cook taw’r un nod sydd i feirniadaeth i’r ddau ohonynt.

Gan i’r ddau athronydd ddeall fod y realiti sy’n rhagflaenu’r goddrych yn ei orfodi i gydymffurfio, yn ei greu mewn modd gorthrymol nes ei fod yn deip ac nid yn wir unigolyn, nod beirniadaeth, i’r ddau ohonynt, yw cynyddu unigolyddiaeth.¹⁴⁴ Prin fod angen trafod y ddau osodiad cyntaf. Mae’n hynod fod Adorno a Foucault yn benthyg bron yr un dyfyniadau o draethawd Kant ar oleuedigaeth er mwyn diffinio eu beirniadaethau. Er hyn, prin bod y themâu hyn, ynddynt hwy eu hunain, yn peri tebygrwydd penodol rhwng eu gweithiau. Prin y gellir darganfod beirniadaeth gymdeithasol nad yw’n anelu at gynyddu’n dealltwriaeth o’r sefyllfa bresennol, ac o geisio gollwng ei afael arnom mewn rhyw fodd. Gwell, felly, fydd canolbwyntio ar y trydydd lefel, sef honiad Cook taw nod cyffredin eu beirniadaethau yw cynyddu unigolyddiaeth. Prin bod y termau hyn yn llwyr dryloyw. Efallai bod y ddau am alluogi gwir unigolyddiaeth, ond mae’n bosibl rwydd, ac yn realiti, nad yw’r ddau yn defnyddio’r term yn yr un modd.¹⁴⁵ Neu, i gynnig esiampl arall, gall Cook bwysleisio fod beirniadaethau’r ddau ohonynt yn weithred o “awtonomi.” Ond, mae’r term awtonomi

yn gyforiog o ystyr.¹⁴⁶ Oni ddangosir fod cyfatebiaeth ddyfnach na chyfatebiaeth derminolegol, ofer fydd yr ymdrech gymhariaethol. Gyda hyn mewn golwg, hoffwn ddangos sut mae'r tebygrwydd arwynebol, unwaith yn rhagor, yn cuddio'r anghysondeb difrifol rhwng gweithiau'r ddau feddyliwr.

Mae Cook yn barod i dderbyn fod anghysonderau rhwng darluniau'r ddau, rhwng cyfanfydedd ffocws Adorno ar ddynoliaeth a phwyslais Foucault ar y lleol, i gynnig un esiempl.¹⁴⁷ Eto, byddai'n bosib awgrymu ei bod braidd yn gynnil â'r gwirionedd yn ei hymgais i ddangos tebygrwydd y ddau feddyliwr. Efallai taw'r esiempl orau o hyn yw ei hymdriniaeth o unigoleiddio yng ngweithiau'r ddau feddyliwr. Felly, mae'n gywir i nodi taw nod beirniadaeth yng ngweithiau'r ddau ohonynt yw galluogi mwy o unigoleiddio, o greu gwir unigolyn yn hytrach na'r teip cymdeithasol gaiff ei greu'n bresennol.¹⁴⁸ Fodd bynnag, yn yr ymdriniaeth hon, gwelwn Cook yn bychanu'r gwahaniaethau amlwg sydd rhwng eu gweithiau, gwahaniaethau sy'n deillio o ddisgrifiadau pur wahanol y ddau feddyliwr o gymdeithas a'i dylanwad ar yr unigolyn.

Gwelwn hyn yn niwedd glo un o'i thraethodau am unigolyddu. Felly, dywed Cook fod Foucault, yn ei ddarlithoedd terfynol yn y *Collège de France*, am herio'r gorthrwm presennol drwy alw i'r goddrych feistrolï'i hunan, y thema o'r "gofal am yr hunan" sy'n ymddangos yn hwyr yn ei weithiau. Anelir i gynyddu rhyddid yr unigolyn drwy ymarferion ysbrydol a fydd yn galluogi'r unigolyn i ffurfio'i hunan yn annibynnol ar y normau cymdeithasol a'i ffurfiodd.¹⁴⁹ Nod Cook wrth ddweud hyn yw dangos tebygrwydd gweithiau Adorno a Foucault drwy bwysleisio i'r ddau weld "potensial ryddfreniol" mewn perthynas feirniadol o'r hunan.¹⁵⁰ Yn y cyd-destun hwn, dywed: "Mae'r hyn y byddai Adorno'n meddwl am yr ymarferion sy'n enghreifftio gofal o'r hunan- yn eu plith, ymarferion ysbrydol fel myfyrio, ysgrifennu, ac archwilio'r cydwybod- yn ddadleuadwy" [*"is moot"*].¹⁵¹ Tra ei fod yn wir nad yw Adorno'n trafod themâu o'r fath yn uniongyrchol yn ei weithiau, nid yw'n wir i ddweud y byddai'n ddadleuol beth fyddai'i ddedfryd am ymarferion o'r fath. Nid cymaint yr ymarferion eu hunain yw'r broblem, ond yr ystyr a briodolir i'r ymarferion hyn gan ddadansoddiad Foucault, iddynt gael eu cyflwyno fel arferiad o awtonomi, o allu'r goddrych i roi ffurf hardd i'w fywyd yn y presennol.¹⁵² Yng ngwaith Adorno, mae'r cyfanrwydd cymdeithasol sy'n rhagflaenu'r goddrych, hefyd yn diddymu'i awtonomi yn llwyr. Gan hynny, byddai unrhyw ddadansoddiad sy'n awgrymu

fod awtonomi ar gael i ni yn atal y ddirnadaeth o wir natur gymdeithas sy'n angenrheidiol i fedru newid y gymdeithas hon.¹⁵³

Mae'r anghytundeb hwn yn llwyr greiddiol. Gallwn ei ddarlunio fel gwahaniaeth rhwng pwyslais Adorno ar natur ddifrodedig ein bywydau a'r bywyd esthetig yng ngwaith Foucault. Pwysleisia Adorno nad oes "bywyd cywir yn yr anghywir", hynny yw, nad oes modd byw'r bywyd da, moesegol, yn y gymdeithas sydd ohoni.¹⁵⁴ Ni fedrwn weithredu'n positif yn y gymdeithas hon, sef dewis ffurf ein bywydau, yn y cyflwr presennol, boed hyn drwy ymarferion ysbrydol neu unrhyw weithred arall.¹⁵⁵ Yn hytrach, dim ond gwneud drwg wnawn yn y sefyllfa hon.¹⁵⁶ Yr unig weithred led-foesegol yn y gymdeithas bresennol yw'r weithred negyddol o feirniadu drwy ddamcaniaethu. Yn y cyd-destun hwn y daw galwadau Adorno am fwy o unigolyddu. Gan taw'r cyfanrwydd cymdeithasol sy'n homogeneiddio unigolion, yna, mae angen newid y cyfanrwydd cymdeithasol yn llwyr cyn medru gosod ffurf hardd i'n bywydau. Yn yr iwtopia sydd i ddod y mae gwir unigolyddiaeth yn ymddangos, nid yn y sefyllfa gyfoes.¹⁵⁷

Fodd bynnag, ffurf o weithredu positif yw ymarferion ysbrydol Foucault, rhan o'i bwyslais ethegol hwyr fod modd byw bywyd hardd yn y cyflwr cymdeithasol presennol. Yng nghyd-destun ei alwad enwog i droi'n bywydau yn weithiau o gelfyddyd, pwysleisia fod yn rhaid "gwaredu'r syniad o gyswllt analytig neu rheidiol rhwng etheg [h.y. yr ymgais i roi ffurf i'n bywydau] â strwythurau cymdeithasol, neu economaidd neu wleidyddol."¹⁵⁸ Gan hynny, gall yr unigolyn ddefnyddio rhyddid positif yn syth. Cawn feddwl am undod beirniadaeth a gweithredu yn "Beth yw Goleuedigaeth?": bod ethos goleuedig modernrwydd yn "feirniadaeth o'r hyn ydym [. . .] yn ddadansoddiad hanesyddol o'r terfynau a osodwyd arnom ac [ar yr un pryd] yn arbrawf â'r posibilrwydd o fynd y tu hwnt iddynt."¹⁵⁹ Gellir goresgyn y terfynau sydd wedi'u gosod arnom yn syth; mae'r bywyd hardd i'w wireddu yn y sefyllfa gyfoes.

Yn y gwahaniaeth hwn, gwelwn anghytundeb creiddiol sy'n lledu drwy bob math o themâu. Mae'r anghytundeb am sut medrir galluogi mwy o unigoleiddio ar yr un pryd yn anghytundeb am natur y cyflwr cymdeithasol sy'n rhagflaenu'r unigolyn ac yn ei ffurfio. Am ba bynnag reswm, yng ngwaith Adorno, mae'r cyfanrwydd cymdeithasol yn rhwystro'r unigolyn rhag rhoi ffurf ar ei fywyd gan ei fod yn diddymu ei ryddid, tra, yng ngwaith Foucault, mae'r goddrych yn rhydd i roi ffurf hardd, arbrofol ar ei fywyd yn syth. Mae'r

173

darlun o debygrwydd eu gweithiau yn dechrau datod, wrth i anghytundebau sylfaenol ymddangos rhwng dealltwriaethau'r ddau feddyliwr.

Er mwyn dadansoddi'r broblem hon yn llawn, mae'n rhaid, fodd bynnag, droi oddi wrth ddadansoddiad Cook ar gytundeb y meddyliwyr at drafodaeth newydd, sy'n canolbwyntio ar anghytundebau'r ddau feddyliwr. Yn benodol, gwelwn fod eu disgrifiadau o'r cyflwr cymdeithasol ehangach yn sylfaenol wahanol i'w gilydd: ei fod yn ffurfio cyfanrwydd unedig yng ngwaith Adorno, a'i fod yn lluosogrwydd bregus o berthnasau pŵer yng ngwaith Foucault. Bydd hyn, mewn tro, yn arwain at ddedfryd wahanol am ein rhyddid yn y presennol. I Adorno, mae'r cyfanrwydd yn diddymu'n awtonomi'n llwyr, yng ngwaith Foucault, mae symudedd y perthnasau yn ernes i'n rhyddid. Bydd hyn yn arwain at argymhellion pur wahanol am sut medrir gwireddu goleuedigaeth, wedi'i ddeall fel ein rhyddfreiniad o'r cyflwr presennol o anaeddfedrwydd.¹⁶⁰ Gwelwn fod yn rhaid newid y gymdeithas yn ei chyfanrwydd yn nhyb Adorno, tra gall Foucault bwysleisio newidiadau rhannol a llwyr leol. Gyda'r themâu hyn, chwelir llawer o'r tebygrwydd a ddarluniwyd gan Cook.

5.5. Casgliad.

Gyda'r sylweddoliad hyn, fe'n gadewir mewn sefyllfa ryfedd iawn. Er bod Cook wedi llwyddo i ddangos nifer o or-gyffyrddiadau a chytundebau rhwng gweithiau Adorno a Foucault, gwelwn wahaniaethau sy'n ymddangos yr un mor greiddiol wrth fanylu ar eu gweithiau. Sut, felly y dylid deall perthynas y ddau feddyliwr? Ateb Cook oedd fod modd dangos cydnawsedd eu gweithiau: bod modd defnyddio beirniadaethau un ohonynt fel atodiad a chyflenwad i feirniadaeth y llall.¹⁶¹ Ond, mae'r darlun hwn o berthynas yn cynnig pos i ni fel darllenwyr. Petaem yn ei dderbyn, byddem yn gweld dau feddyliwr sy'n cynnig darlun lled-debyg o gymdeithas fodern, ac o natur, a nod beirniadaeth. Gan ddeall y byddai argymhellion y ddau am sut i gynyddu rhyddid yn dilyn yn rhesymegol o ochr ddiagnostig eu gweithiau, pam, felly, bod un o'r meddyliwyr yn credu fod yn rhaid newid y gymdeithas yn ei chyfanrwydd, a'r naill yn credu bod modd byw'r bywyd hardd ar y pryd? Os yw eu diagnosis mor debyg, pam, felly, bod eu hargymhellion am yr hyn y dylid ei wneud mor wahanol?

I ddadansoddwr sydd â'i fryd ar ddangos cydnawsedd mae'n sicr y byddai modd

awgrymu taw gwahaniaethau ymddangosiadol yw'r rhain: bod cytundeb dyfnach eto yng nghudd ynddynt. Neu, efallai byddai modd awgrymu bod un o'r dadansoddwyr wedi camddeall goblygiadau eu diagnosis: bod un yn rhy gadarnhaol o dipyn, a'r llall yn rhy negyddol o lawer. Awgrymaf, fodd bynnag, fod ateb gwell. Mae'r atebion a gynigir gan Adorno a Foucault i'w problemau yn wahanol oherwydd bod eu problem yn wahanol. Mae eu darlun o gymdeithas yn sylfaenol wahanol nes iddo wthio eu gweithiau ar wahân i'w gilydd: rhwng y cyfanrwydd cymdeithasol sy'n gweithredu'n benderfyniaethol yng ngwaith Adorno, a pherthnasau o bŵer bregus, anghyflawn, cyfochrog yng ngwaith Foucault. Mae adnabyddiaeth o'r gwahaniaethau hyn, o undod y cyfanrwydd *contra* lluosogrwydd pŵer, o'r bywyd difrodedig *contra'r* bywyd hardd, yn cyflwyno annhebygrwydd sydd yr un mor arwyddocaol ag unrhyw debygrwydd y gellir ei ddangos. Dyna sut y dylid deall perthynas eu gweithiau, yn ôl dilechdid o debygrwydd ac annhebygrwydd cydamserol. Gan fy mod wedi canolbwyntio ar debygrwydd eu gweithiau yn y bennod hon, trof at ddangos eu annhebygrwydd yn y bennod ganlynol.

Pennod 6: Gwahaniaethau gweithiau Adorno a Foucault: y cyfanrwydd cymdeithasol a'r lluosogrwydd achyddol.

Cyflwyniad: Anghytundebau a chytundebau: gwahaniaethau sylfaenol gweithiau Adorno a Foucault.

Cyn manylu ar y gwahaniaethau creiddiol a welwn rhwng gweithiau Adorno a Foucault, byddai'n beth da craffu ar natur y tebygrwydd rhwng gweithiau'r ddau a ddatgelwyd hyd yma, gan dynnu ar agweddau gwahanol a welwyd drwy'r traethawd. Gan ddechrau ar y lefel mwyaf cyffredinol gwelwyd bod nifer o gytundebau athronyddol a gwleidyddol rhyngddynt. Gwelwyd, yng ngweithiau'r ddau, ymgais i symud y tu hwnt i athroniaeth oddrychol wrth i'r ddau bwysleisio fod yr unigolyn wedi'i flaenori a'i greu gan ffurfiannau cymdeithasol: yr egwyddor o gyfnewid cyfalafol yn achos Adorno, a pherthnasau o bŵer yn achos Foucault.¹ Gwelwyd ymgais hefyd yn eu gweithiau i symud tu hwnt i ddulliau traddodiadol o gyfiawnhau beirniadaeth, gyda'r ddau feddyliwr yn pwysleisio gwrth-systemateiddrwydd eu dadansoddiadau.² Fodd bynnag, cytundeb cyffredinol, arwynebol yw llawer o'r tebygrwydd hyn, agweddau sydd i'w darganfod yng ngweithiau sawl meddyliwr arall. Rhaid troi, felly, at gytundebau mwy penodol rhyngddynt.

Un o'r cytundebau pennaf a bwysleisiwyd gan y fframwaith Habermasaidd yn yr ail bennod, a fframwaith Foucault yn y drydedd, oedd y tebygrwydd rhwng beirniadaethau'r ddau o resymoli cymdeithasol. I Adorno a Foucault, gwelir fod bai ar reswm ac am resymoli am y sefyllfa o ormodedd o bŵer cymdeithasol, am "gynddaredd pŵer" i fenthyg term Foucault.³ Yn y ddau fframwaith, gwelwyd rhyng-chwarae cymhleth rhwng perthynas y meddylwyr a'u safbwyntiau am oleuedigaeth. Yn nadansoddiad Habermas, perthynas rhwng dau feddyliwr oedd yn tanbrizio potensial rhesymol modernrwydd yn ei gyfanrwydd yw'r tebygrwydd welwyd, a thrwy'r unochredd hyn, pwysleisiodd eu bod yn perthyn i garfan y gwrth-oleuedigwyr.⁴ Er bod Foucault yn defnyddio'r un themâu i honni'i berthynas gydag Ysgol Frankfurt, gwelwyd ei fod yn dod at gasgliadau llwyr gyferbyniol. Iddo ef, cyd-radicalaiddiad o ymgais oleuedig Kant i ddianc rhag ein sefyllfa o anaeddfedrwydd cyfredol sy'n gyffredin iddynt, ac yn arwain at y ffocws "ddrwgdybus" ar gyfraniad rheswm a rhesymoli i'r gorthrwm cyfredol.⁵ Ymhell o fod yn wrth-oleuedig, dyma'r agwedd briodol i

oleuedigwyr yr oes fodern.

Ychwanegwyd gan Cook fanylder a fu, ar y cyfan, ar goll mewn trafodaethau blaenorol o berthynas y ddau â'i gilydd. Gan droedio'r un llwybr â thrafodaeth Foucault, darlunnir pob math o lefydd lle mae meddwl neu syniadau'r ddau yn cyd-gyfarfod a chroesi y tu mewn i fframwaith goleuedigaeth Kant. Dangosodd Cook i'r ddau ohonynt gyflwyno eu gweithiau fel ymgais i ddianc o'r presennol erchyll, ac i wireddu aeddfedrwydd [*Mündigkeit*].⁶ Gwelwyd fod dealltwriaeth y ddau o natur y gorthrwm sydd i'w feirniadu yn debyg, wrth bwysleisio fod y mecanweithiau cymdeithasol yn creu teip, nid gwir unigolyn.⁷ Gwelwn y caiff yr unigolyn ei greu drwy fecanweithiau tebyg, drwy fewnoli normau cymdeithasol.⁸ Yn deillio o ddiagnosis tebyg, gwelwyd nod cyffredin a gweithrediad tebyg i'w beirniadaeth: nod beirniadaeth yw galluogi'r unigoleiddio a ddifrodwyd cymaint yn y presennol,⁹ nod sydd i'w wireddu drwy feirniadaeth sy'n ceisio rhyddhau gafael y presennol arnom.¹⁰

Gan feddwl yn benodol am drafodaeth Cook, gwelwyd, er yr holl or-gyffyrddiadau a ddangoswyd rhwng gweithiau'r ddau feddyliwr, iddi fethu yn ei hymgais ehangach i ddangos cydnawsedd gweithiau'r ddau feddyliwr. Dangoswyd anghytundeb dwys ar nifer o themâu, rhwng dealltwriaethau'r ddau feddyliwr o gymdeithas, unigoleiddio a beirniadaeth. Yn y bennod hon, hoffwn ddatblygu'r darlun hwn o anghydawnsedd gweithiau'r ddau feddyliwr, a hynny drwy ganolbwyntio ar y gwrthdaro mwyaf creiddiol sydd rhyngddynt: dealltwriaethau gwahanol y ddau o natur cymdeithas, a'r darlun cysylltiedig o ryddid cymdeithasol. Gan fy mod wedi pwysleisio gwead tynn gweithiau Adorno a Foucault, gan nodi amhosibilrwydd ynysu unrhyw thema yn eu gweithiau o'i leoliad yn y fframwaith beirniadol ehangach, dangosaf sut yr arweiniodd yr anghytundeb creiddiol hwn at bob math o wrthdaro pellach. Canolbwyntiaf, yn arbennig, ar y modd mae'r gwrthdrawiad creiddiol hwn yn arwain at wrthdrawiad pellach rhwng dealltwriaethau'r ddau o sut y medrir wireddu goleuedigaeth.

Beth, felly, yn union yw natur y gwrthdaro? Yn ei weithiau terfynol, ethegol, mynna Foucault yn ddiamwys mai goblygiad ei bwyslais ar symudedd perthnasau o bŵer yw ein bod yn bodoli mewn sefyllfa o ryddid: mae ei oleuedigaeth, felly, yn dasg i "fodau rhydd" i'w gyflawni drwy'r ymgais i roi ffurf hardd ar eu bywydau.¹¹ Felly, galluogi mwy o ryddid mewn cyflwr sydd eisoes yn rhydd yw nod goleuedigaeth Foucault. Mae hyn mewn

cyferbyniad amlwg â gweithiau Adorno. Beirniadu ein sefyllfa o “gaethiwed” [*“Unfreiheit”*] cymdeithasol yw ei fwriad ef.¹² Gwireddu cyflwr lle medr unigolion fod yn rhydd i roi ffurf ar eu bywydau yw nod y feirniadaeth, nid rhywbeth sydd ar gael yn llawn yn y presennol. Gwelwn yn y gwrthdaro hwn anghydnawsedd mwy sylfaenol na’r cytundebau bras a darluniwyd gan Cook. Os mai nod eu gweithiau, yn ôl fframwaith Cook, oedd gwireddu “dihangfa” o’n cyflwr o anaeddfedrwydd cymdeithasol cyfredol, a thrwy hynny, i alluogi mwy o ryddid, mae’n amlwg y byddai anghytundeb dros union ystyr y termau, cymdeithas a rhyddid, yn arwain at wrthdrawiad llwyr ganolog rhwng eu gweithiau.

Eto, os nodweddwyd eu cytundebau bras gan anghytundebau creiddiol, yn yr anghytundebau creiddiol gwelwn gytundebau pwysig. Tra bod y mwyafrif o draddodiad athroniaeth y Gorllewin yn deall “rhyddid” fel priodoledd sy’n perthyn i’r goddrych, gwrthodir hynny’n glir gan Adorno a Foucault. Yn hytrach, mae rhyddid yn ddibynnol ar y strwythurau cymdeithasol sy’n rhagflaenu’r goddrych ac yn ei greu. Gan fod rhyddid yr unigolyn, felly, yn ddibynnol ar y cyflwr cymdeithasol ehangach, mae’n bosib, yng ngweithiau’r ddau ohonynt, i gysyniadoli cyflwr lle na fyddai’n bosib dweud fod yr unigolyn yn “rhydd.”¹³ Er y cytundeb hwn, yr anghytundeb sylfaenol rhwng gweithiau’r ddau yw fod Adorno’n credu ein bod yn bodoli mewn cyflwr a ddiddyma ein rhyddid tra i Foucault ddeall ein bod yn bodoli mewn cyflwr rhydd.

Mae’r sylweddoliad hwn yn codi sawl cwestiwn diddorol. Yn wreiddiol, deallwyd mai’r tebygrwydd rhwng gweithiau Adorno a Foucault oedd i’r ddau ohonynt ddarlunio natur garcharol modernrwydd.¹⁴ Gyda phwyslais hwyr Foucault ar ryddid hanfodol perthnasau o bŵer, chwalwyd y ddealltwriaeth hon yn deilchion. Fodd bynnag, gan feddwl am natur gymhelliannol y ffurfiau o bŵer drwy weithiau Foucault, boed ddisgyblaeth, pŵer bio, llywodraetholi, rhaid oedi i ystyried beth yn union yw natur y “rhyddid” hwn? Efallai mai dyma’r cwestiwn pwysicaf. Os yw’r ddau yn gytûn fod rhyddid yn ddibynnol mewn rhyw ffordd ar gyd-destun cymdeithasol helaethach, sut, felly, bod darluniau’r ddau o gymdeithas mor wahanol nes eu bod nhw’n cyrraedd casgliadau sy’n llwyr gyferbyniol am ryddid, a’n gallu i weithredu fel bodau rhydd tu mewn i’r cyd-destun hwn?

Fel yr amlinellais yn y bennod flaenorol, natur y gwrthdrawiad yw’r cyferbyniad rhwng darlun Adorno o gymdeithas fel cyfanrwydd cymdeithasol penderfyniaethol sy’n diddymu rhyddid positif yr unigolyn a darlun Foucault, lle mae cymdeithas wedi’i

chyfansoddi o blwraliaeth o berthnasau o bŵer bregus a chyfochrog; plwraliaeth sy'n ernes i ryddid yr unigolyn. Deillia gwahaniaethau pellach am sut i wireddu goleuedigaeth o'r gwahaniaeth sylfaenol hwn.

I Adorno, gan i'r gymdeithas ddiddymu ein gallu i weithredu'n bositif, boed hynny wedi'i ddeall fel gallu i rhoi ffurf ar ein bywydau neu i fyw'r bywyd da, dim ond gweithredu negyddol sydd yn opsiwn iddo: gwrthsefyll a beirniadu'r gymdeithas bresennol.¹⁵ Dim ond wedi newid y gymdeithas yn ei chyfanrwydd y bydd hi'n bosib ymgeisio byw'r "bywyd da", sef diddordeb traddodiadol athroniaeth foesegol drwy'r canrifoedd.¹⁶ Arweinia'r thema hon, o newid y cyfanrwydd cymdeithasol at safbwynt lled-eschatolegaidd, Feseianaidd yn ei weithiau. Gwelwn hyn yn glir yn ei gasgliad i *Minima Moralia*:

Yr unig athroniaeth a ellir ei arfer yn gyfrifol yn wyneb anobaith yw'r ymgais i ystyried pob peth fel y byddant yn cyflwyno eu hunain o safbwynt iachawdwriaeth. Nid oes oleuni gan wybodaeth heblaw am hwnnw a dywynnir i'r byd gan iachawdwriaeth: [. . .] Rhaid ffurfio persbectifau fydd yn afleoli a dieithrio'r byd, ei ddangos i fod, gyda'i doriadau a'i raniadau, mor dlawd ac afluniaidd ac y bydd yn ymddangos un diwrnod yn y goleuni meseianaidd."¹⁷

Tan y cymodiad terfynol hwnnw, o iachawdwriaeth, o wireddiad iwtopia ei hun, dim ond beirniadaeth a gweithredu negyddol sy'n ceisio arddangos natur anffurfiedig ag aflunaidd y byd yn ei ffurf bresennol sy'n bosib.

Tasg hawdd yw cyferbynnu ffocws Foucault, ym mynegiant llawnaf ei ddealltwriaeth o weithrediad pŵer, gyda dadansoddiad o'r fath. Gallwn feddwl am ddisgrifiad Foucault o'r agwedd fodern yn ei weithiau hwyr. Yn yr ontoleg feirniadol o'r hunan sy'n nodweddiadol o'r agwedd fodern, gaiff ei ymgorffori yn ei weithiau ei hun, pwysleisia'r angen am feirniadaeth, a arweinia'n uniongyrchol at weithredu positif, at ymgais i roi ffurf hardd i'n bywydau: "ble mae'r feirniadaeth o'r hyn yr ydym ar yr un pryd yn ddadansoddiadau hanesyddol o'r terfynau a osodwyd arnom ac yn arbrawf gyda'r posibilrwydd o fynd heibio iddynt."¹⁸ Sail y gweithredu positif yng ngwaith Foucault yw perthnasau o bŵer ansefydlog a bregus. Gan hynny, ni welwn y terfynoldeb gaiff ei gynnig gan Adorno, dim ond ansefydlogrwydd diderfyn: mae'r "profiad theoretig ac ymarferol sydd gennym o'n terfynau a'r posibilrwydd o symud heibio iddynt bob amser yn gyfyngedig a phenderfynedig; felly rydym yn barhaol yn y sefyllfa o ddechrau eto."¹⁹ Gyda'r holl gytundebau a'r anghytundebau gaiff eu harddangos yma, gwelwn amlygiad amlwg o'u

perthynas fel un o debygrwydd ac annhebygrwydd cydamserol.

Yng ngweddill y bennod craffwn yn fanylach ar y gwahaniaethau sylfaenol hyn. Rhannaf y drafodaeth yn bedair rhan. Yn gyntaf, cynigir diffiniad cychwynnol o “ryddid.” Cyflwynaf un agwedd derfynol o drafodaeth Cook, a fyn fod cytundeb yng ngweithiau’r ddau am natur baradocsaidd “rhyddid” yn y gymdeithas. Mynna, er yr holl orthrwm a chymhelliant i gydymffurfio a osodir ar yr unigolyn, bod rhyw ffurf o ryddid i’w weld yng ngweithiau’r ddau o hyd. Heriaf hyn drwy wahaniaethu rhwng dwy ffurf o ryddid: rhwng rhyddid negyddol, sy’n ryddid i wrthsefyll penderfyniaeth gan gymdeithas (h.y. gwrthsefyll heteronomiaeth), a rhyddid positif (neu awtonomi,) sef y gallu i roi ffurf i’n bywydau.²⁰ Daw’n amlwg mai dim ond rhyddid negyddol sydd yn bodoli yng ngwaith Adorno: rhyddid i wrthsefyll drwy feirniadu, rhyddid sydd wedi’i dreiddio gan y cymhelliant cymdeithasol sydd i’w wrthsefyll.²¹ Yng ngwaith Foucault, mae’n amlwg fod rhyddid positif ar gael yn ei waith, hynny yw rhyddid i roi ffurf ar fywyd.

Er mwyn deall y rhesymau dros yr anghytundeb hwn rhaid manylu ar natur cymdeithas yng ngweithiau’r ddau ohonynt. Felly, fel ail bwynt, edrychaf ar natur cymdeithas yn nadansoddiad Foucault, a hynny drwy ddilyn datblygiad y syniad o bŵer drwy ei weithiau hwyr. Yng nghyfnod cyntaf goleuedigaeth Foucault, gwelwn amwysedd yn ei ddealltwriaeth o bŵer. Weithiau mae’n pwysleisio lluosogrwydd a breuder perthnasau pŵer a throeon eraill ymddengys mai un ffurf o bŵer sydd i’w wrthsefyll. Nid oes ddatrysiad boddhaol i’r tensiwn sydd i’w weld yn y cyfnod hwn o’i waith. Ond o droi at ail gyfnod ei oleuedigaeth, mae Foucault yn cydnabod nad oedd wedi cyflwyno’i ddarlun o bŵer mewn modd boddhaol. Erbyn y gweithiau hwyr gwelwn fod Foucault yn deall bod y perthnasau o bŵer sy’n cyfansoddi cymdeithas o raid yn gyfochrog a brau. Oherwydd hyn, mae goruchafiaeth un math o bŵer, neu gyflwr o orthrwm, yn annhebygol o fedru gweithredu mewn modd sy’n diddymu ein rhyddid. Yn hytrach, goblygiad y pwyslais ar lluosogrwydd a breuder pŵer, pwyslais sydd eisoes yn bodoli yn y cyfnod blaenorol, yw bod ein cymdeithasau yn rhydd. Daw i wahaniaethu perthnasau o bŵer sy’n symudol a chyfnewidiol, lle mae unigolyn yn rhydd, rhag sefyllfaoedd o orthrwm, lle mae’r goddrych, oherwydd sefydlogrwydd neu ansymudoledd y sefyllfa, yn gaeth. Codaf gwestiynau am allu Foucault i wahaniaethu rhwng y ddau gyflwr hwn, gan awgrymu rhai gwendidau yn ei ddadansoddiad. Wedi hynny, i gloi, hoffwn ymdrin â’r cwestiwn canlynol: os yw’r goddrych

eisoes yn rhydd yng ngwaith Foucault, sut dylid, felly, ddeall ei ymgais i gynyddu rhyddid? Gwelwn fod dwy agwedd bellach i'w trafod yma, sef ymgais Foucault i herio gorthrwm, ynghyd â'i ymgais i weithredu ar y rhyddid sydd eisoes yn ein meddiant.

Yn drydydd, manylaf ar ddealltwriaeth Adorno o gymdeithas fel cyfanrwydd cymdeithasol penderfyniaethol. Canolbwyntiaf ar sut mae'r cyfanrwydd hwn yn diddymu rhyddid yr unigolyn drwy ei orfodi i gydymffurfio gyda'r egwyddor o gyfnwid cyfalafol. Yn waeth na hynny, gwêl Adorno duedd real at ddifodiant llwyr yr unigolyn yn ein cymdeithasau yn y Gorllewin. Er mwyn deall y darlun o gyfanrwydd, edrychaf ar y syniad bod cymdeithas yn ymdebygu i system athronyddol sy'n ceisio rheoli pob peth drwy ei uniaethu gyda chategorïau y mae wedi'u rhagosod. Trafodaf rai o'r beirniadaethau a leisiwyd o'r darlun hwn. Dangosaf, er mor eithafol, ar yr olwg gyntaf, yr ymddengys darlun Adorno o gymdeithas, fod tuedd arall yn ei waith at ddangos methiant y gymdeithas i'w gwireddu ei hun fel cyfanrwydd. Gwelwn, yn hyn, ddefnydd o strategaeth rhethregol o ormodiaeth er mwyn ein brawychu, a gosodiadau sy'n tymheru'r darlun hwn.

Yn olaf, ac i gloi'r bennod, hoffwn edrych ar oblygiadau'r gwahaniaeth hwn i weithiau'r ddau ohonynt gan ystyried pa fath o newidiadau fyddai eu hangen i wireddu goleuedigaeth. Daw'r gwahaniaethau'n fwy eglur pan ystyriwn drafodaethau'r ddau feddyliwr o draethawd Kant, "Ateb i'r Cwestiwn: Beth yw Goleuedigaeth?" Mae radicaleiddiadau Adorno a Foucault o'r traethawd hwn yn amlygu'n berffaith y gwahaniaeth rhwng eu gweithiau. I Foucault, rhaid datblygu'r agwedd feirniadol, gafodd ei fynegiant cychwynnol yng ngwaith Kant, i ontoleg feirniadol sy'n ceisio amlygu'r terfynau a osodwyd arnom, ac sy'n ymgais ymarferol i symud y tu hwnt iddynt. Newidiadau lleol a phenodol y gelwir amdanynt, newidiadau fydd yn ein gosod mewn sefyllfa o orfod ail- ddechrau beunyddiol.

Ond, yng ngwaith Adorno, gwelwn feirniadaeth o oleuedigaeth Kant am iddo beidio â beirniadu strwythurau cymdeithasol, sef y cyfanrwydd cymdeithasol sy'n diddymu ein rhyddid. Tra gwelwyd tebygrwydd eu gweithiau yng nghyd-destun goleuedigaeth yn y penodau blaenorol, dangosaf yma, drwy ganolbwyntio ar yr un thema, y gwahaniaeth sylfaenol sydd rhyngddynt. I Adorno, gan fod y gymdeithas yn gaeth, rhaid newid y gymdeithas yn llwyr; i Foucault, gan fod y gymdeithas yn rhydd, gall bwysleisio mai

newidiadau lleol a rhannol sydd eu hangen.

6.1. Rhyddid paradocsaid: cytundeb arwynebol, anghytundeb creiddiol.

Gan mai trafod natur cymdeithas a rhyddid yng ngweithiau Adorno a Foucault yw ffocws y bennod hon, mae'n ofynnol i ni dalu sylw i un pwynt terfynol o waith Cook, sef ei darlun o'r cytundeb sydd rhwng y ddau ar natur baradocsaid rhyddid. Yng nghyd-destun ei thrafodaeth o debygrwydd beirniadaethau'r ddau feddyliwr, noda Cook fod beirniadaeth yng ngweithiau'r ddau ohonynt yn ffurf ar ryddid. Fodd bynnag, rhyddid paradocsaid yw hwn, oherwydd ei pherthynas ansicr gyda'r system o orthrwm a'r cymhelliannau gaiff eu darlunio yng ngweddill eu gweithiau.

Yn ôl Cook, cred Foucault fod unigolion yn rhydd pan nad yw perthynas o bŵer mor ddwys nes ei fod yn atal unrhyw allu i'w wrthsefyll. Ond, dyma'r paradocs i Cook, sef bod unigolion rhydd hefyd yn cael eu ffurfio, eu normaleiddio, eu "gorthrymu" [*"dominated"*] gan bŵer. Yn achos Adorno, dealla fod rhyddid yr unigolyn yn ddibynnu'n llwyr ar ryddid y gymdeithas. Er ei bwyslais ar gaethiwed y gymdeithas bresennol, dealla Cook ei fod yn pwysleisio nad yw unigolion yn llwyr rydd na chaeth.²² Casgliad i'w thraethawd cyntaf yw hwn, sydd wedi'i frysio braidd. Ond, er y cytundeb arwynebol, wrth graffu'n fanylach arno, gwelwn anghytundeb sylweddol.

Er mwyn deall y gwrthdaro hwn yn gywir, rhaid gwahaniaethu rhwng dwy ffurf o ryddid: rhyddid negyddol a rhyddid positif. Mae ffurf enwocaf y gwahaniaethu hwn yng ngwaith Kant, lle mae rhyddid negyddol yn bodoli fel rhyddid oddi wrth symbyliad naturiol. Mae rhyddid positif, ar y llaw arall, yn golygu rhoi cyfraith i'n hunain drwy awtonomi.²³ Fodd bynnag, gan fod pwyslais mwy o lawer ar ryngblethiad cymhleth yr unigolyn gyda chymdeithas yng ngweithiau'r ddau feddyliwr hyn na welwyd yng ngwaith Kant, rhaid addasu'r gwahaniaethiad yma ryw ychydig. Gallwn ddeall rhyddid negyddol fel y gallu i wrthsefyll penderfyniaeth gymdeithasol, tra byddai rhyddid positif yn golygu'r gallu i benderfynu cwrs bywyd drosom ein hunain.²⁴ Drwy'r gwahaniaethu hwn, gallwn amlygu'r gwahaniaeth rhwng y ddau feddyliwr yn gliriach o lawer.

Gan ddechrau drwy edrych ar Adorno, nid yw Cook yn gywir i ddweud fod darlun Adorno yn baradocsaid, gan ei fod yn mynnu ein bod mewn cyflwr o gaethiwed tra iddo honni mewn mannau eraill fod rhyddid ar gael i ni. Dau fath gwahanol o ryddid gaiff eu

cyflwyno yma. Yn gyntaf, mae unigolion yn rhydd dim ond yn yr ystyr eu bod yn medru gwrthsefyll dylanwad allanol cymdeithas yn rhannol. Maent yn rhydd i weithredu'n negyddol, drwy feirniadu neu wrthsefyll. Yr unig baradocs a welwn yma yw bod yr arferiad o ryddid negyddol ei hun gyda gwraidd heteronomaidd mewn cymhelliant cymdeithasol.²⁵ Fodd bynnag, gan fod y gymdeithas yn ei chyfanrwydd yn "gaeth", nid oes rhyddid positif, yn yr ystyr o benderfynu cwrs bywyd, ar gael o gwbl yn y cyflwr presennol: "nid oes bywyd cywir tu mewn i'r anghywir" ["*Es gibt kein richtiges Leben im falschen.*"]²⁶ Mae rhyddid yr unigolyn, "o reidrwydd yn rhagdybio rhyddid pawb, ac nid oes modd i'w ddirnad fel rhywbeth wedi'i ynysu, hynny yw, yn absenoldeb rhyddid cymdeithasol."²⁷ Cymaint yw ein caethiwed, mae hyd yn oed sôn am ryddid positif, awtonomi, fel petai'n bodoli yn y cyflwr presennol yn atgyfnerthu ein caethiwed presennol. I ddyfynnu Freyenhagen: "[mae'r] rhith o awtonomi'r unigolyn yn chwarae rhan bwysig, yn ffurf ideoleg, o gynnal y gymdeithas gaeth."²⁸

Mae'r safbwynt yma, mae'n amlwg, mewn cyferbyniad gyda dadansoddiad Foucault. Prif ffocws ei weithiau, yn y cyfnod achyddol, yw ffenomenau negyddol o ryddid, fel beirniadaeth. Eto, mae awgrymiadau fod rhyddid positif, i greu ein hunan mewn modd arbrofol, ar gael yn y cyfnod hwn hefyd.²⁹ Erbyn y cyfnod ethegol, daw i bwysleisio'n ddiamwys ein bod yn bodoli mewn cyflwr rhydd ac felly ein bod yn rhydd yn y ddwy ystyr: i feirniadu ac i roi ffurf ar ein bywydau. Gwelwyd hyn yn ei ddisgrifiad o'r agwedd fodern, sy'n ddatblygiad o drafodaeth Kant o oleuedigaeth, yn "Beth yw Goleuedigaeth?" Gwelwn gyfuniad rhyddid negyddol, o greu dadansoddiadau hanesyddol beirniadol sy'n arddangos y terfynau a osodwyd arnom yn y presennol, gydag arferiad o ryddid positif, o geisio symud tu hwnt i'r terfynau hyn drwy hunan-greu arbrofol.³⁰ Pwysleisir rhyddid yr unigolyn yn glir gan Foucault: "gwaith wedi'i wneud gennym ein hunan arnom ein hunain fel bodau rhydd" yw'r prosiect hwn iddo.³¹ Drwy'r feistrolaeth hon o'r hunan, gallwn ymgeisio i roi ffurf hardd, gelfyddydol, i'n bywydau.

Pa mor "baradocsaid" bynnag yw rhyddid yng ngweithiau'r ddau feddyliwr oherwydd ei berthynas gymhleth gyda chymhelliant cymdeithasol, daw'n gwbl amlwg nad yr un math o ryddid a fodola yng ngweithiau'r ddau. Yng ngwaith Foucault, fel y gwelwn yn y darn canlynol, goblygiad fod yr unigolyn yn rhan o berthynas o bŵer yw ei fod yn sylfaenol rhydd: rhydd yn yr ystyr llawn, i fedru gwrthsefyll a rhoi ffurf i'w fywyd. Fodd

bynnag, yng ngwaith Adorno, mae rhyddid yr unigolyn, yn ei ystyr llawnaf, wedi'i atal gan gymdeithas. Rhaid beirniadu er mwyn ceisio gwireddu'r awtonomi sydd ar goll o'r cyflwr presennol.

Er mwyn deall sut y cyrhaedda'r ddau feddyliwr gasgliadau mor wahanol, rhaid troi at eu darluniau o gymdeithas: o weithrediad pŵer cymdeithasol yn achos Foucault, ac o weithrediad y cyfanrwydd cymdeithasol yng ngweithiau Adorno. Rhwng y ddau safbwynt, mae anghytundebau dwys. O safbwynt darlun Adorno o gymdeithas fel system sy'n peryglu goroesiad pob unigolyn, mae problemau amlwg gyda dadansoddiadau fel rhai Foucault sy'n pwysleisio'r angen i roi steil hardd i fywyd. O safbwynt Foucault, mae Adorno wedi cam-ddeall natur ein cymdeithas yn sylfaenol. Mae ei anallu i ddeall gweithrediad perthnasau o bŵer yn arwain at ddedfryd rhy negyddol o lawer, at gam-adnabyddiaeth lwyr o wir natur cymdeithas. Trof, yn awr i edrych, yn gyntaf, ar ddarlun Foucault, cyn troi, yn ail, at ddadansoddi safbwynt Adorno.

6.2. Amwyseddau a datrysiadau Foucault: rhyddid perthnasau pŵer .

6.2.1. Cyflwyniad: Datblygiadau'r syniad o bŵer a rhyddid yng ngweithiau hwyr Foucault.

Yn y darn canlynol, rhown sylw penodol i ddatblygiad y darlun o bŵer ac o ryddid a geir yng ngweithiau hwyr Foucault. Gan ddilyn y patrwm a osodwyd yng ngweddill fy nhrafodaeth, byddaf yn rhannu'r drafodaeth yn ddwy er mwyn sylwi ar ymdriniaeth achyddol Foucault a'i ymdriniaeth ethegol. Gan edrych, yn gyntaf, ar y cyfnod achyddol, ni welwn drafodaeth estynedig ar "ryddid", ond, gwelwn yn ei drafodaeth o bŵer y syniadau ddaw yn sail i'w bwyslais ar ryddid yr unigolyn yn ei weithiau ethegol. Fodd bynnag, gwelwn densiwn anesmwyth rhwng ei bwyslais ar symudedd a lluosogrwydd perthnasau o bŵer a'i bwyslais mai un ffurf o bŵer a gwybodaeth a fodola drwy wladwriaethau'r gorllewin.

Gan droi at gyfnod ethegol gweithiau Foucault, gwelwn ddatrysiadau o'r problemau hyn. Yn y cyfnod hwn gwelwn ymdriniaeth systemataidd rhwng perthynas rhyddid a pherthnasau o bŵer. Pwysleisia Foucault nad oedd wedi bod yn ddigon clir yn ei drafodaethau blaenorol. Daw i wahaniaethu nifer o ffenomenâu oddi wrth ei gilydd, yn eu mysg, perthnasau o bŵer, cyflyrau o orthrwm a thechnegau o lywodraeth.³² Gyda'r gwahaniaethu hyn, daw Foucault i bwysleisio mai goblygiad ei bwyslais ar lluosogrwydd a

symudedd perthnasau o bŵer, sef y darlun a gyflwynwyd yn y cyfnod achyddol, yw bod unigolion sydd yn rhan o'r perthnasau hynny yn sylfaenol rydd: "Arferir pŵer yn unig dros oddrychau rhydd, a dim ond i'r graddau y maent yn rhydd."³³ Dyma'r rhyddid sydd yn sail i ddadansoddiadau hwyr Foucault o hunan-arbrofi, ac o'r gwaith rhydd yr ydym yn ei gyflawni arnom ein hunain fel bodau rhydd.

Fodd bynnag, yn y gweithiau hwyr hyn, gall Foucault gysyniadoli cyflwr lle na fyddem yn rhydd: cyflyrau o orthrwm lle nad oes symudedd o ran pŵer, lle nad oes "gwrthdroadedd" [*"reversibility"*] mwyach, ac o ganlyniad, y byddai'r goddrych yn "gaeth" ynddynt.³⁴ Fodd bynnag, yn yr un modd ag y mae perthnasau o bŵer yn lluosog a chyfochrog, gwelwn hefyd fod y cyflyrau hyn o orthrwm yn bodoli'n gyfochrog â pherthnasau o bŵer yn y corff cymdeithasol. Felly, nid gorthrwm llwyr a welwn, ond cyflyrau penodol lle nad yw'n bosib dweud fod y goddrych yn rhydd ynddynt.³⁵ Fodd bynnag, mae cwestiynau amlwg am y criterion y defnyddia Foucault i wahaniaethu perthnasau o bŵer a chyflyrau o orthrwm. Ar ba bwynt o sefydlogrwydd, ac ar ba bwynt o an-wrthdroadedd, mewn perthynas o bŵer y bydd yn bosib dweud ei fod yn diddymu rhyddid? Dangosaf fod sawl ateb i'r cwestiwn hwn yng ngwaith Foucault, a bod yr atebion oll i ryw radd neu'i gilydd yn codi problemau i'w brosiect.

Yn drydydd, dadansoddaf ymgais Foucault i gynyddu rhyddid mewn cyflwr sydd eisoes yn rhydd. Mae sawl beirniad wedi deall fod Foucault, wrth droi at etheg, yn arddel gallu'r unigolyn i'w greu ei hun mewn modd esthetig heb dalu unrhyw sylw i gyd-destunau cymdeithasol a fyddai'n llesteirio'r fath ymgais. Yn erbyn beirniadaethau o'r fath, dangosaf yng ngweithiau hwyr Foucault fod dwy lefel i'r ymgais i gynyddu rhyddid. Mae'r lefel gyntaf yn herio pob cyflwr gorthrymol sy'n llesteirio rhyddid, a'r ail am weithredu ar y rhyddid sydd eisoes wedi'i gynnig i ni.

6.2.2. Symudedd a sefydlogrwydd pŵer: amwyseddau darlun Foucault o bŵer yng nghyfnod cyntaf ei oleuedigaeth.

Canolbwyntiaf, yn y darn hwn, ar ddarlun Foucault o weithrediad pŵer yng nghyfnod achyddol ei weithiau. Dyma'r ddealltwriaeth a ddaeth, yn ei gyfnod ethegol, yn sail i'w ddadansoddiad am ryddid sylfaenol cymdeithas. Rhaid cychwyn, felly, drwy nodi rhai o brif

nodweddion pŵer yng ngwaith Foucault.

I ddechrau, rhaid nodi nominaliaeth llwyr Foucault yn ei ddefnydd o'r term "pŵer." Dim ond ffurfiau penodol o bŵer sy'n bodoli, a hynny bob amser mewn rhyngblethiad cymhleth gyda ffurfiau o wybodaeth, nid rhyw endid haniaethol.³⁶ At hyn, rhaid nodi fod y dadansoddiad o bŵer yn ymwrthod â'r ddealltwriaeth sofranaidd, draddodiadol o weithrediad pŵer. I'r darluniau traddodiadol, pwysleisir fod pŵer ym meddiant y rhai sy'n llywodraethu ac yn cael ei arfer dros y rhai gaiff eu llywodraethu, gan weithredu yn bennaf er mwyn gwahardd ac atal.³⁷ Pwysleisia Foucault, yn erbyn hyn, fod rhaid "torri pen y brenin", gan symud at ddull newydd o ddeall pŵer.³⁸ Nid gweithrediad ataliol, ond cynhyrchiol sydd i bŵer; mae'n creu unigolion a ffenomenau eraill.³⁹ Nid yw pŵer ym meddiant rhyw grŵp breintiedig, ond, yn hytrach mae'n tarddu o bob rhan o'r corff cymdeithasol, mewn modd lluosog ac hollbresennol.⁴⁰ Y nodweddion hyn sydd dan sylw gan Foucault wrth iddo bwysleisio fod rhaid symud at ddadansoddiad strategol o bŵer, gan ddadansoddi'r rhain fel "maes o berthnasau o rym lluosog a symudol, lle caiff effeithiau pellgyrhaeddol, ond byth llwyr sefydlog o orthrwm eu cynhyrchu."⁴¹

Gan dynnu ar yr ansefydlogrwydd hanfodol hwn, pwysleisia Foucault, "ble bynnag mae yna bŵer, yno hefyd mae gwrthsefyll, ac eto, neu yn hytrach o ganlyniad, nid yw'r gwrthsefyll byth mewn safle o allanoldeb mewn perthynas i bŵer."⁴² Felly, yn cyd-fynd gyda defnydd o bŵer, ceir ffurfiau eraill ar bŵer o'r enw gwrthsefyll. Os oes nominaliaeth o ran pŵer, gellir deall hefyd fod nominaliaeth yn ei derm "gwrthsefyll." Nid yw darlun Foucault yn golygu bod unrhyw ymroddiad mwy na bod rhywbeth a ellir ei alw'n "wrthsefyll", rhyw wrth-adwaith awtomatig i'r adwaith gwreiddiol o geisio gwireddu rhyw gyfundrefn o bŵer.⁴³ Gan fod lluosogrwydd o bŵer, a bod gwrthsefyll yn adwaith i ffurfiau o bŵer, mae'n dilyn, hefyd, y bydd y gwrthsefyll hefyd yn lluosog.

Yn y darlun uchod, gwelwn bwyslais clir ar lluosogrwydd a symudedd pŵer. Fodd bynnag, mae cerrynt arall yng ngwaith Foucault o'r un cyfnod sy'n llithro i awgrymu bod sefydlogrwydd ag undod i bŵer. Gwelwn esiampl o hyn yn ei gyfweliad "Gwirionedd a Phŵer." Er ei fod yn dechrau drwy bwysleisio lluosogrwydd "cyfundrefnau o bŵer", gwelwn lithriad amlwg oddi wrth ei bwyslais ar lluosogrwydd tuag at bwysleisio mai'r un gyfundrefn o bŵer a gwybodaeth sydd wedi treiddio drwy cyfalafiaeth, ac mai "dyma'r un gyfundrefn sydd, gyda rhai addasiadau, yn gweithredu yn y gwledydd sosialaidd."⁴⁴ Felly,

gall Foucault ddadlau mai amcan ei waith yw newid y “gyfundrefn wleidyddol, economaidd, sefydliadol o gynhyrchiant gwirionedd.”⁴⁵

Bu’r tensiwn anesmwyth hwn yn destun sawl beirniadaeth o’i waith, yn arbennig mewn beirniadaeth rymus gan Honneth yn ei *Feirniadaeth o Bŵer*.⁴⁶ Ni cheir ddatrysiad o’r tyndra tan y cyfnod ethegol. Yn y cyfnod hwnnw gwelwn Foucault yn symud yn ddiamwys at ddatblygu’i bwyslais ar symudedd a lluosogrwydd perthnasau o bŵer, yn hytrach nag ar yr undod amwys sy’n amlwg yn ei weithiau cynnar.

6.2.3. “Addasiadau” hwyr Foucault: perthnasau o bŵer a rhyddid.

Yn ei gyfweliad olaf, wrth fwrw trem yn ôl dros ei drafodaethau blaenorol daeth Foucault i’r casgliad hwn: “Nid ydwyf [. . .] yn siŵr i mi siarad yn glir am, neu ddefnyddio’r geiriau oedd eu hangen, pan ddechreuais ymddiddori yn y broblem hon o bŵer.”⁴⁷ Yn y gweithiau hwyr, gwelwn “addasiadau” yn narlun Foucault.⁴⁸ Gyda’r tro at etheg, a phwyslais ar weithrededd y goddrych, gwelwyd Foucault yn ymgodymu â’r cwestiwn o sut medr yr unigolyn roi ffurf hardd ar ei fywyd yn y presennol.⁴⁹ Prin yw’r dadansoddwyr yn y traddodiad gorllewinol sy’n deall fod modd gweithredu’n ethegol heb gael rhyw lefel o ryddid, ac nid yw Foucault yn eithriad. Yn cyd-fynd gyda’r tro hwyr at etheg, felly, daeth Foucault i bwysleisio na ddylid deall ei ddarlun o bŵer fel disgrifiad o system sy’n llethol i ryddid yr unigolyn. Yn hytrach, pwysleisia ryddid hanfodol perthnasau o bŵer.⁵⁰

Er mwyn galluogi hyn, daw Foucault i wahaniaethu sawl elfen wahanol yn ei ddadansoddiadau. Mae’n bosib mai’r rhai o’r beirniadaethau llymion o unochredd ei ddarlun achyddol o bŵer sy’n cymell datblygiadau hwyr Foucault. Mewn beirniadaeth ddylanwadol gan Fraser cyhuddwyd Foucault o ddiddymu’r gwahaniaethu gofalus sy’n hanfodol i theori gymdeithasol ôl-Weberaidd, gwahaniaethu rhwng awdurdod, grym, trais, dilysu a gorthrwm, gan fynnu galw pob ffenomenon yn “bŵer.” Sgil-effaith y diffyg gwahaniaethu hyn yn ei waith yw uno ffenomenau y dylid eu gwahanu. Mae hyn, yn ei dro, yn arwain at “un-dimensiynedd normadol.”⁵¹ Mewn trosiad cofiadwy, awgryma McCarthy fod natur fonolithig defnydd Foucault o bŵer yn arwain i “nos lle mae’r gwartheg i gyd yn ddu”. Hynny yw, caiff pob ffenomenon, boed “croesawu neu eu cyhuddo, gwneud rhywun yn gartrefol neu eu carcharu, cydweithredu neu gystadlu â rhywun,” eu dynodi gan yr un

term, sy'n arwain at aneglurder dybryd.⁵²

Yn y gweithiau hwyr, daw Foucault i wahaniaethu sawl ffenomenon. Gwahaniaethir berthnasau o bŵer rhydd, sy'n "gemau strategol" rhwng "iawnderau" [*"liberties"*] lle ceisia rhai arwain ymarweddiad unigolion neu grwpiau eraill, oddi wrth "gyflyrau" [*"states"*] o orthrwm, lle nad oes rhyddid. Gwahaniaethir elfen bellach, sef technegau "llywodraethol." Diffiniad eang o "llywodraethol" a welwn: llywodraethu gwraig, blant, neu sefydliad. Rhaid dadansoddi'r rhain, yn nhyb Foucault, am y caiff cyflyrau o orthrwm eu sefydlu a'u cynnal drwyddynt.⁵³

Os oedd dadansoddiad blaenorol Foucault o berthnasau o bŵer yn anghonfensiynol, wrth iddynt gael eu gwahaniaethu yma oddi wrth "gyflyrau o orthrwm", daw ystyr "pŵer" yn ei waith yn wrth-reddfol. Pwysleisia bod y defnydd arferol o "bŵer" yn cyfateb gyda'i syniad ef o "gyflwr o orthrwm."⁵⁴ Er bod cyflyrau o orthrwm yn ffurf eithafol o bŵer, y gwahaniaeth rhyngddynt yw'r rhyddid sy'n hanfodol i'r perthynas o bŵer. Pwysleisia hyn er natur gymhelliannol perthynas o bŵer. "Set o weithrediadau ar weithrediadau eraill" [*"A set of actions upon other actions"*] yw pŵer, lle mae unigolyn neu grŵp yn ceisio "hudo, denu, gwneud yn haws neu'n anoddach" i unigolyn neu grŵp arall.⁵⁵ Er yr elfen gymhelliannol hon, i Foucault, "arferir pŵer dros oddrychau rhydd yn unig, a dim ond i'r graddau y maent yn rhydd."⁵⁶ Nid yw Foucault yn cefnu ar y disgrifiad sylfaenol o bŵer a gyflwynwyd yn y cyfnod achyddol yma. Yn hytrach, mae'n defnyddio'r ddealltwriaeth hwnnw, yn enwedig y pwyslais a welwyd ar symudedd perthnasau o bŵer, i bwysleisio rhyddid sylfaenol oddi mewn i berthnasau o bŵer. Gan fod perthnasau o bŵer yn hollbresennol drwy'r corff cymdeithasol, y casgliad amlwg y dylid ei gyrraedd yw bod y gymdeithas, hefyd, yn sylfaenol rydd.⁵⁷ Eto, yn gyfochrog â'r perthnasau o bŵer rhydd, mae cyflyrau o orthrwm caeth.

Mae holl ddadansoddiad Foucault, mewn gwirionedd, yn dibynnu ar ei allu i wahaniaethu'r berthynas o bŵer a'r cyflwr o orthrwm mewn modd sy'n ein hargyhoeddi. "Amod ontolegol" ei ymgais ethegol hwyr, a'i ddisgrifiad hwyr o oleuedigaeth, gyda'u pwyslais ar hunan-greu arbrofol y goddrych, yw rhyddid sylfaenol y berthynas o bŵer.⁵⁸ Yn ei ddisgrifiad o'i oleuedigaeth fel "gwaith anniffiniedig rhyddid", sydd wedi'i gyflawni fel "bodau rhydd", gwelwn y pwyslais hyn yn glir.⁵⁹ Mae ei brosiect hwyr, felly, yn ddibynol ar fedru dangos ein bod yn bodoli mewn sefyllfa o bŵer, ac nid o orthrwm. Yn y darnau

sy'n dilyn, dangosaf gyfiawnhad Foucault dros ei bwyslais hwyr ar ryddid, cyn troi at gwestiynu ei feini prawf am wahaniaethu perthynas o bŵer wrth gyflwr o orthrwm.

6.2.3.1. Rhyddid fel sail ontolegol: pŵer a gorthrwm yng ngwaith hwyr Foucault.

Yng ngweithiau ethegol Foucault, gwelwn y trafodaethau cyntaf, systemataidd o'r rhyngchwarae cymhleth a fodola rhwng perthnasau o bŵer - sydd yn rhydd - oherwydd eu lluosogrwydd a'u symudedd hanfodol, a chyflyrau o orthrwm - sydd yn gaeth - oherwydd eu ansymudedd creiddiol. Ond tra bod yr unigolyn sy'n rhan o berthynas o bŵer yn rhydd, rhaid iddo weithredu ar y rhyddid hwn gan geisio rhoi ffurf fwriadol, ethegol i'w fywyd er mwyn iddo fod yn gyfan gwbl rydd: "Rhyddid [*liberty*]" yw amod ontolegol etheg. Ond etheg yw'r ffurf ystyriol a gymerir gan ryddid."⁶⁰ Mae'r rhyddid i ffurfio'n bywydau, felly, yn ddibynnol ar ei gyd-destun cymdeithasol, ar yr amod ontolegol sydd iddo. Fel y nodais uchod, gall gyflwr o orthrwm fodoli lle caiff ein rhyddid ei gyfyngu i'r fath raddau fel nad oes modd gweithredu'n ethegol. Mae holl brosiect hwyr Foucault, boed yr ymgais i roi ffurf hardd ar ein bywydau, neu'r ymgais oleuedig i symud tu hwnt i'r terfynau sydd wedi'u gosod arnom, yn llwyr ddibynnol ar fod yr "amod ontolegol" o ryddid wedi'i gyrraedd. Mae'n hollbwysig ei fod yn medru cynnig cyfrif grymus o ryddid perthnasau o bŵer, a'u gwahaniaethu'n llym oddi wrth gyflyrau o orthrwm.

Daw'r ymgais mwyaf datblygedig i gyflawni'r dasg hon yn hwyr iawn yng ngwaith Foucault yn un o'i gyfweliadau olaf, ychydig fisoedd cyn ei farwolaeth annhymig. Cyflwynna ddarlun o gymdeithas yma lle pwysleisir cyfochredd perthnasau o bŵer rhydd, a chyflyrau o orthrwm caeth. Pwysleisia fod perthnasau o bŵer yn bodoli fel rhwydwaith eang drwy holl berthnasau dynol, ymhob math o feysydd gwahanol: rhwng unigolion, rhwng aelodau mewn teulu, mewn cyd-destun addysgol, neu mewn cyd-destun gwleidyddol.⁶¹ Darlunnir pŵer fel gêm agored,⁶² neu frwydr,⁶³ rhwng dau unigolyn â'i gilydd, neu rhwng unigolion a grwpiau, lle mae un ochr yn ceisio dylanwadu ar ymarweddiad y llall.⁶⁴ Ond, ochr yn ochr â'r perthnasau o bŵer gwelwn gyflyrau o orthrwm. Nid ffenomenon lwyr wahanol i berthynas o bŵer yw gorthrwm, ond datblygiad, a cham terfynol perthynas o bŵer.⁶⁵ Mae'n werth cyflwyno dyfyniad weddol hir sy'n egluro'r agweddau hyn yn llawn:

Cyfansodda'r dadansoddiad o bŵer faes cymhleth iawn, weithiau fe gyfarfydda' gyda beth y gallwn eu galw'n ffeithiau neu'n gyflyrau o orthrwm lle mae'r perthnasau o bŵer, yn hytrach na bod yn gyfnewidiadwy [*variable*] gan alluogi strategaeth i bartneriaid gwahanol eu newid [h.y. newid y perthnasau o bŵer],

maent yn darganfod eu bod wedi'u gosod yn gadarn neu wedi'u ceulo.⁶⁶

Yr hyn sy'n gwahaniaethu perthynas o bŵer oddi wrth gyflwr o orthrwm, felly, yw cyfnewidedd a symudedd perthnasau o bŵer, yr hyn mae Foucault yn ei alw'n "wrthdroadedd symudiad" [*"reversibility of movement"*] mewn cyferbyniad â sefydlogrwydd ac an-symudedd cyflyrau o orthrwm. Gall gorthrwm gael ei sefydlu a'i gynnal drwy offerynnau amrywiol, boed yn offerynnau economaidd, gwleidyddol neu filwrol. Mae'n glir mewn cyflwr o orthrwm, "nad yw'r ymarfer o ryddid yn bodoli, neu nad yw ond yn bodoli yn unochrog, neu wedi'i gyfyngu'n eithafol, neu wedi'i ffrwyno."⁶⁷

Mae sawl pwynt diddorol i'w nodi mewn ymateb i ddadansoddiad Foucault. Yn gyntaf, nid yr ymgais i lywio ymddygiad person arall yw'r hyn sy'n gwahaniaethu perthynas o bŵer oddi wrth gyflwr o orthrwm. Yn gyson gyda'i weithiau blaenorol, gwêl Foucault brydferthwch yn ymgais dau berson rhydd i geisio penderfynu ymddygiad yr arall: "Y mwyaf rhydd yw pobl yn eu perthynas â'i gilydd, y mwyaf yw'r demtasiwn ar y ddwy ochr i benderfynu ymddygiadau. Y mwyaf agored y gêm, y mwyaf deniadol a chyfareddol ydyw."⁶⁸ Yr hyn sy'n broblematig am y sefyllfa orthrymol, a dyma'r hyn sy'n gwahaniaethu pŵer oddi wrth orthrwm, yw llwyddiant gorthrwm i roi terfyn ar y "frwydr" sy'n graidd perthynas o bŵer, gan lywio unigolyn mewn modd cyson, an-wrthdroadwy, a hynnymewn cyferbyniad â gwrthdroadedd, symudedd, a rhyddid perthynas o bŵer.

Yn ail, gan gofio lluosogrwydd perthnasau bŵer yng ngwaith Foucault, gan fod cyflyrau o orthrwm yn ddatblygiad o'r perthnasau hyn, dilyna fod y cyflyrau o orthrwm hefyd yn lluosog, ac yn gyfochrog gyda pherthnasau o bŵer. Oherwydd eu bod yn cyfochri gyda pherthnasau o bŵer, mae'n dilyn na all y cyflwr cymdeithasol yn ei gyfanrwydd ddod yn orthrymol. Gan fod y cyflyrau o orthrwm yn fewnol i wead eang o berthnasau rhydd o bŵer, a chan fod y perthnasau o bŵer yn sylfaenol ansefydlog, mae'n annhebygol y medrai sefyllfa o orthrwm roi terfyn ar yr ansefydlogrwydd ehangach.⁶⁹

Yn drydydd, gwelwn taw'r maen prawf sy'n gwahaniaethu perthnasau o bŵer, lle mae rhyddid, oddi wrth gyflwr o orthrwm, lle mae'r goddrych yn gaeth, yw bod perthnasau o bŵer yn meddu ar "wrthdroadedd"⁷⁰ tra bod cyflyrau o orthrwm yn amhosib i'w gwrthdroi. Trof at ddadansoddi'r maen prawf hwn o wrthdroadedd, gan geisio deall pa

mor argyhoeddiadol yw'r gwahaniaethiad hwn yng ngwaith Foucault.

6.2.3.2. Gwrthdroadedd: cwestiynau am fesur Foucault.

Yng nghyfnod ethegol Foucault mae pwyslais amlwg ar ryddid fel sail a nod ei weithiau. Yn ei gyfweiliad gyda Raulet, nod yr ontoleg o'r presennol Kantaidd yw creu "lle i ryddid",⁷¹ tra yn "Beth yw Goleuedigaeth?", nod goleuedigaeth yw ceisio rhoi "ysgogiad [*"impetus"*] newydd, cyn belled ac mor eang ag sy'n bosib, i waith anniffiniedig rhyddid."⁷² Y cwestiwn amlwg i weithiau ethegol Foucault, gan feddwl am bŵer fel brwydr rhwng dwy blaid yw hyn: ar ba bwynt yn union y peidia pŵer fod yn frwydr ansefydlog? Hynny yw, ar ba bwynt y newidia'r gwrthdroadedd hardd, ansefydlog, i fod yn sefydlogrwydd hagr? Darganfyddwn dri phrif ateb i hyn yn ei waith hwyr, pob un yn fynegiannau gwahanol o'r syniad canolog hwn o sefydlogrwydd. Yn y darn canlynol, cyflwynaf y meini prawf hyn, cyn troi at werthusiad ohonynt.

Gwelwn y diffiniad cyntaf yn "Y Goddrych a Phŵer" (1982). Er nad yw Foucault yn defnyddio'r term "gorthrwm", mae ei ddarlun fod perthynas o bŵer yn cyrraedd ei ffurf derfynol, orthrymol drwy ddiddymiad gwrthwynebiaeth yn cyfateb yn union gyda'i ddisgrifiad o "gyflwr o orthrwm." Yn y mynegiant hwn, daw perthynas o bŵer yn orthrymol pan gall un plaid dywys ymddygiad y llall mewn "modd weddol gyson", gyda "sicrwydd rhesymol" [*"reasonable certainty"*].⁷³

Daw'r ail a'r drydedd esiampyl yn y cyfweiliad hwyr, "Yr Etheg o'r Gofal o'r Hunan fel Arferiad o Ryddid." Cyflwynir trothwy llawer uwch yn yr ail fynegiant. Nid yw perthynas o bŵer yn troi'n orthrymol hyd nes bod un o'r unigolion yn y berthynas o bŵer yn "llwyr o dan reolaeth y llall ac yn dod yn beth iddo, yn wrthrych y gall arfer trais diddiwedd a diderfyn yn ei erbyn" [*"infinite and unlimited"*].⁷⁴ Gan fod y trothwy sy'n rhaid ei gyrraedd llawer yn uwch er mwyn medru dweud fod perthynas o bŵer wedi dod yn gyflwr o orthrwm, mae'r garreg filltir sydd angen ei gyrraedd er mwyn dweud fod perthynas o bŵer mewn bodolaeth yn llawer is. Er mwyn fod perthynas o bŵer mewn bodolaeth, rhaid fod rhyw ffurf o wrthsefyll yn bosib: "gwrthsefyll treisgar, o ddianc, o ystryw, o strategaeth sy'n gwrthdroi'r sefyllfa." Cyn belled fod yr unigolyn yn medru "lladd ei hunan, neidio allan drwy ffenest neu ladd yr arall" perthynas o bŵer, nid cyflwr o orthrwm a welwn.⁷⁵ Yn ôl y diffiniad hwn, prin y gallwn feddwl am sefyllfa, heblaw am ein bod wedi'n llyffetheirio gan

gadwyni, lle na fyddai perthynas o bŵer yn bodoli.

I gymhlethu pethau ymhellach, cynigir faen prawf gwahanol yn yr un traethawd. Darlunnir gorthrwm, unwaith yn rhagor, fel sefyllfa lle mae'r perthnasau o bŵer yn "barhaol gymesur ac mae'r lwfans o ryddid yn eithriadol gyfyng", ond, mae'r gwrthdroadedd sydd ei angen er mwyn bod yn berthynas o bŵer unwaith yn rhagor yn wahanol. Yr esiampl o orthrwm a ddefnyddia yw sefyllfa'r wraig yn y berthynas briodasol yn y ddeunawfed ganrif hyd at y bedwaredd ganrif ar bymtheg. Tra bod rhai ffurfiau gwan o wrthsefyll yn bosib i'r wraig, fel anffyddlondeb neu wrthod cael rhyw, erys y wraig mewn cyflwr o orthrwm gan nad yw'r "triciau" hyn byth yn peri gwrthdroad o'r sefyllfa statig ehangach.⁷⁶

Gan werthuso'r darlun cyntaf, mae syniad Foucault fod perthynas o bŵer yn troi'n orthrymol pan fo'n medru cyfeirio rhywun mewn modd "weddol gyson" gyda "sicrwydd rhesymol" yn cyflwyno problem ddwys i weddill ei weithiau. Gan feddwl am ei achyddiaethau, byddai'n anodd deall pam mai perthnasau o bŵer ac nid gorthrwm a welwyd ynddynt. Holl bwrpas y ffurfiannau o bŵer a ddadansoddwyd yn ei achyddiaethau, boed ddisgyblaeth, pŵer bio, neu lywodraetholi, oedd creu ffurf o bŵer a fedrai arwain pobl mewn modd "gweddol gyson."⁷⁷ Fodd bynnag, pwysleisir gan Foucault a rhai o'i amddiffynwyr nad disgrifio rhywbeth a gafodd ei wireddu a wneir yn ei ddadansoddiadau o'r ffurfiau hyn o bŵer. Yn hytrach, dangos fod nifer o bobl yn galw am ffurf o bŵer a allai gael effeithiau o'r fath oedd nod yr achyddiaethau.⁷⁸ Y broblem amlwg gyda'r syniad hwn yw gwelwn bod Foucault yn pwysleisio mai'r ffurfiau hyn o bŵer oedd rhagamod cyfalafiaeth.⁷⁹ Er mwyn i'r ffurfiau o bŵer gael effeithiau mor-bellgyrhaeddol, mae'n rhaid eu bod wedi'u gwireddu i ryw fesur neu ni allent fod wedi medru dwyn effeithiau cymdeithasol mor sylweddol.

Gwelwn fod gwendidau'r ail bwynt yn fwy problematig fyth. Tra bod defnydd Foucault o'r term "pŵer" yn wrth-reddfol, mae'n ymddangos yma fod ei ddefnydd o'r term yn ddiffygiol. Gan mai "gwrthdroadedd" yw mesur sy'n golygu taw perthynas o bŵer rhydd sydd mewn bodolaeth, nid yw'n glir sut mae esiamplau Foucault yma, o ymddwyn yn dreisgar neu gyflawni hunan-laddiad, yn gwrthdroi'r sefyllfa mewn unrhyw ystyr. Ail wendid y mesur hwn, yw bod Foucault yn pwysleisio bod yr unigolyn sydd mewn perthynas o bŵer yn rhydd i rhoi ffurf ethegol, hardd i'w fywyd.⁸⁰ Ond, os mai'r unig wrthdroad sydd

ei angen i fedru dweud fod unigolyn mewn perthynas o bŵer, ac felly, yn rhydd, yw ymateb treisgar neu hunanladdiad, yna byddai Foucault, yn ôl y mesur hwn, yn gorfod dweud fod hyd yn oed caethwas mewn planhigfa siwgr yn rhydd, ac yn medru rhoi ffurf hardd i'w fywyd. Gallai caethwas, wedi'r cyfan, ymosod ar ei feistr, ond ni fyddai hyn yn gwrthdroi'r ffaith ei fod yn gaethwas. Mae'n ymddangos fod Foucault yn y dadansoddiad hwn wedi gosod y safon o wrthdroadedd yn rhy isel o lawer.

Mae'r trydydd syniad yn gwrthdaro'n amlwg gyda gwrthdroad nominal yr ail esiampl. Tra bod rhyddid, yn yr ail esiampl, yn ddibynnol ar allu'r unigolyn i gyflawni *un* weithred, mae'r safon sy'n cael ei osod yn y drydedd esiampl yn ddibynnol ar fedru newid y sefyllfa gyfan sy'n strwythuro bywyd yr unigolyn. Felly, yn achos y wraig briod yn y ddeunawfed ganrif, ni all ei "thriciau" fyth wrthdroi'i gorthrwm gan fod cyd-destun y weithred yn negyddu ei hymgais yn llwyr. Cyn trafod y pwynt hwn mewn manylder, hoffwn edrych ar ymgais Foucault i herio ffurfiau o orthrwm, yn ei gyfnod ethegol, a nodi rhai beirniadaethau o'i weithiau, cyn dychwelyd i ystyried rhai anawsterau a welwn yn y meini prawf o wrthdroadedd, neu gyfnewidedd, sy'n gwahaniaethu pŵer wrth orthrwm.

6.2.3.3. Cynyddu rhyddid yng ngweithiau hwyr Foucault: cyd-destunau a chwestiynau.

Mae'r darlun a gyflwynwyd yma am ddealltwriaeth Foucault o gymdeithas yn bur wahanol i'r modd y deallwyd ei weithiau'n draddodiadol. Nid darlun o gymdeithas garcharol, ac nid pesimistiaeth am allu'r goddrych i wrthsefyll a welwn yn ei weithiau hwyr, ond cymdeithas sy'n sylfaenol rydd, a hynny oherwydd hollbresenoldeb perthnasau amrywiol o bŵer sydd i'w canfod drwy'r corff cymdeithasol. Yn hyn, felly, mae Ransom yn llwyr gywir i nodi nad ffurf ar "gymdeithas wedi'i gweinyddu" Ysgol Frankfurt a welwn yng ngweithiau Foucault, ond, yn hytrach, myfyrdod Nietzschaidd ar sut caiff unigolion eu creu, ond heb eu penderfynu, gan blwraliaeth o rymoedd cymdeithasol.⁸¹ Derbynnir gan Ransom fod gweithiau achyddol Foucault, tan tua 1976, yn ymddangos fel pe bai'n disgrifio cymdeithas fel peth sydd wedi'i chyfansoddi o sawl prosiect disgyblaethol sy'n gorgyffwrdd â'i gilydd, a thrwy hynny, sy'n diddymu rhyddid. Awgryma Ransom, fodd bynnag, taw'r ddealltwriaeth hwyr, sy'n rhoddi'r pwyslais ar freuder hanfodol y perthnasau lluosog o bŵer, ac ar eu rhyddid sylfaenol, sy'n gwneud y mwyaf o synnwyr o weithiau Foucault.⁸² Nid darlun o orthrwm cwmpasog a welwyd, ond sefyllfa lle mae plwraliaeth o berthnasau

o bŵer ansefydlog yn sicrhau rhyddid yr unigolyn.

Ond er bod unigolion yn rhydd yn ôl y darlleniad hwn, gan na all perthnasau o bŵer ond fodoli rhwng unigolion rhydd, a bod perthnasau o bŵer yn hollbresennol drwy'r maes cymdeithasol, erys yn wir bod Foucault am gynyddu rhyddid. Gallwn feddwl am y darlun enwog a geir yn "Beth yw Goleuedigaeth?" lle y gwelir mai'r hyn sydd "yn y fantol" i'w brosiect, yw'r "paradocs o gyfyngiadau a galluoedd." Cofiw'n mai nod Foucault oedd rhyddhau'r galluoedd sy'n cael eu rhoi i ni gan ffurfiau gwahanol o bŵer oddi wrth yr ochr gymhelliannol sydd yn ein cyfyngu.⁸³ Sut, felly, mae Foucault yn awgrymu gellir cynyddu'r rhyddid hwn? Mae'n ymddangos fod dwy lefel i'r ymgais hon, ac o'u deall yn gywir, deallwn rywbeth pwysig am weithiau hwyr Foucault.

Ar y lefel gyntaf, gwelwn ymgais i herio pob ffurf o orthrwm. Mae sawl dadansoddwr wedi anwybyddu'r lefel hon, gan taw cyfeiriadau achlysurol, ac nid trafodaethau estynedig o'r pwnc a welwn yn ei weithiau hwyr. Wrth drafod cyflyrau o orthrwm, pwysleisia Foucault taw'r "broblem, mewn gwirionedd, yw darganfod lle mae'r gwrthsefyll yn mynd i'w drefnu'i hunan."⁸⁴ Felly, fel y gwelwyd yn ei ddadansoddiad o bŵer, mae gwrthsefyll yn ymddangos fel adwaith anorfod i gyflwr o orthrwm. Nod ei weithiau, fel rhan o draddodiad beirniadol mewn athroniaeth yw

herio yn union yr holl ffenomenau o orthrwm ar ba bynnag lefel neu dan ba bynnag ffurf y maent yn eu cyflwyno eu hunain- gwleidyddol, economaidd, rhywiol, sefydliadol, ac yn y blaen. Mae'r weithred feirniadol hon o athroniaeth, hyd at ryw bwynt yn ymddangos yn union o'r gorchymyn Socrataidd: 'Ymddiddora ynot dy hun', h.y. seilia dy hunan mewn rhyddid drwy feistrolaeth o'r hunan.⁸⁵

Yn hyn, felly, er bod y gorchymyn Socrataidd i ofalu am yr hunan yn arwain at ymgais i fyw'r bywyd hardd, ethegol, mae'n amlwg ei fod yn golygu herio'r cyflyrau o orthrwm sy'n rhwystro ymgais o'r fath.

Yn ail, mae'r lefel enwocaf o dipyn, sef yr ymgais i fyw'r bywyd hardd tu mewn i'r rhyddid sydd eisoes wedi'i gynnig i ni gan berthnasau o bŵer. Gan fod y corff cymdeithasol wedi'i dreiddio gan berthnasau o bŵer, nid cam y tu hwnt i bŵer yw'r ymgais at hunan greu. Yn hytrach, ymgais gan yr unigolyn ydyw i feddu ar "reolau cyfraith, technegau rheolaeth, a hefyd yr etheg, yr *ethos*, yr ymarfer o'r hunan, fyddai'n caniatáu i'r gemau hyn o bŵer, gael eu chwarae gyda lleiafswm o orthrwm."⁸⁶ Ymgais i greu bywyd hardd ymysg yr adnoddau a gynnigir i ni ymysg y rhyddid sy'n deillio o wrthdroadedd perthnasau o bŵer

yw'r ail lefel hon.

Mae sylweddoliad o weithrediad deublyg beirniadaethau ethegol Foucault yn dinistrio llawer o'r beirniadaethau a welwyd ar gyfnod ethegol ei weithiau. Deallodd nifer o ddadansoddwyr fod Foucault, yn ei dro hwyr at etheg, yn cefnu ar ganolbwyntio ar gyd-destunau sy'n creu'r unigolyn (fel y gwelwyd yn ei ddadansoddiadau o ddisgyblaeth a phŵer bio), gan droi at bwysleisio'r angen i'r goddrych ei greu ei hunan mewn modd esthetig heb dalu unrhyw sylw i'r cyd-destunau blaenorol.⁸⁷ Crynhoir y feirniadaeth hon gan Kögler:

Mae'r adnoddau cymdeithaso-ddiwylliannol a'r cyfleoedd ar gyfer datblygu personoliaeth awtonomaidd wedi'u dosrannu'n anghyfartal, ac ni ellir troi'r rhain yn gyfartal drwy ddewis ethegol o'r hunan . . . Mae'r dull hwnnw yn anwybyddu'r cwestiwn o sut medrwn [. . .] feirniadu cyd-destunau sydd eu hunain yn gwneud yn amhosib ffurfiau [awtonomaidd] o oddrycheddoli.⁸⁸

Mae'n wir fod gor-ffocws Foucault ar "ymarferion o ryddid", neu fyw'r bywyd esthetig, yn ymddangos fel pe bai'n rhoi'r argraff bod yna ryw ddewis o'r hunan sy'n ymylu ar bwyslais dirfodol ar ddilysrwydd. Fodd bynnag, byddai awgrymu mai dyna unig ffocws Foucault yn ei weithiau hwyr yn anwybyddu'r pwyslais cydredol yn ei waith sy'n beirniadu'r strwythurau sy'n atal neu'n rhwystro hunan-greu o'r fath, y pwyslais ar wrthsefyll gorthrwm lle bynnag y caiff ei ddarganfod.

Er bod Foucault yn ddieuog o'r cyhuddiadau a ddygir yn ei erbyn gan ei feirniaid, nid yw hyn yn golygu nad oes problemau amlwg yn nadansoddiadau hwyr Foucault. Er bod ei ddarlun o gyd-ochredd perthnasau o bŵer a gorthrwm yn ddarlun deniadol, ac yn sicr yn ddarlun sy'n gwneud lle i ryddid yn ei waith, gwelwyd problemau amlwg o ran ei allu i wahaniaethu sefyllfa rydd oddi wrth sefyllfa gaeth. O ran y maen prawf a osodwyd, sef mai nodwedd perthynas o bŵer yw ei wrthdroadedd, gwelwyd fod y trothwy mor isel ar brydiau nes bod ein holl brofiadau'n ymddangos fel pe baent yn digwydd oddi mewn i gyd-destun byddai'n well ei alw'n gyflwr o orthrwm, tra fod y trothwy mor uchel mewn mannau eraill fel nad oes bron unrhyw sefyllfa na ellir ei ddisgrifio fel rhyddid. Gwelwyd hyn yn yr esiamplau blaenorol. Byddai mynegiant cyntaf ei syniad yn annilysu ei achyddiaethau yn eu cyfanrwydd, tra bod darlun o ryddid yr ail esiampl mor nominalaidd nes ei fod yn gwagio'r term yn llwyr o'i ystyr. Gan fod holl weithiau hwyr Foucault yn ddibynnol ar ei allu i ddangos fod y sefyllfa rydd wedi'i gyrraedd, gan na fyddem yn medru rhoi ffurf ethegol

i'n bywydau mewn sefyllfa gaeth, mae ei anallu i wahaniaethu'r ddwy agwedd mewn modd foddhaol yn broblem ddwys iawn.

Credaf fod problem bellach. Hyd yn oed petaem yn derbyn ei ddarlun fod cymdeithas wedi'i chyfansoddi o berthnasau lluosog o bŵer, a gan dderbyn ei fod yn parhau i feirniadu'r cyflyrau gorthrymol sydd mewn bodolaeth yn y corff cymdeithasol hwn, nid yw'n glir i mi pam, yng nghyfrif Foucault, na ellid deall y byddai *un* berthynas o bŵer yn medru cael effaith mor ddwys nes y byddai'n diddymu'r ansefydlogrwydd hanfodol mewn pŵer drwy'r corff cymdeithasol, a thrwy hynny, yn diddymu gwrthdroadedd pŵer yn llwyr.

Credaf fod Foucault, yn ddiarwybod iddo'i hun, yn cynnig esiampyl berffaith o'r broblem hon, yn ei drydedd esiampyl o'r sefyllfa o orthrwm sy'n bodoli i'r wraig yn y ddeunawfed ganrif a'r bedwaredd ganrif ar bymtheg. Nid cyflwr o orthrwm ymysg pherthnasau o bŵer a welwn yma, ond cyflwr o orthrwm cwmpasog. Nid oes ots faint bynnag mor ansefydlog byddai perthnasau o bŵer oddi fewn i gymdeithas o'r fath, byddent yn bodoli'n sefydlog i'r wraig. Mae'r statws sydd wedi'i rhoi iddi fel gwraig yn statws economaidd, gwleidyddol, dinasyddol, yn effeithio arni o ran ei gallu i ymwneud ag addysg, perchnogaeth o eiddo, neu bleidleisio. Mewn geiriau eraill, mae ei statws yn effeithio ar bob agwedd o'i bywyd. Pam, felly, na ddylid deall fod gweithrediad cwmpasog i orthrwm, ac felly, byddai rhaid newid y sefyllfa gyfan cyn medrir hyd yn oed ddechrau sôn am ryddid?

Mae cwestiwn o'r fath yn arwain yn uniongyrchol at ddarlun Adorno o gymdeithas fel cyfanrwydd. Nid lluosogrwydd o berthnasau bregus o bŵer a welwn yn ei waith, ond darlun lle mae cymdeithas ei hun yn system dynn, unedig, gwmpasog sy'n diddymu unrhyw ryddid positif. Rhwng y ddau ddehongliad hyn o gymdeithas, gwelwn agendor syniadaethol na fedrir ei bontio'n syml. Gan hynny, trof yn awr i drafod darlun Adorno o'r rhyngchwarae rhwng rhyddid a'r cyfanrwydd cymdeithasol.

6.3. "Cymdeithas yw'r gwir ffactor penderfyniaethol": Adorno a'r cyfanrwydd cymdeithasol.

6.3.1. Cyflwyniad.

Yn y darn canlynol, byddaf yn canolbwyntio ar ddarlun Adorno o gymdeithas fel undod sy'n

wrthwynebol [*antagonistic*] i fuddiannau'r unigolion sy'n rhan ohono, ac yn diddymu'n gallu i weithredu'n positif o'i mewn. Bydd dwy ran i'r drafodaeth. Yn y darn cyntaf, cyflwynaf honiad Adorno fod cymdeithas, fel gwrthbwynt i dranc y system athronyddol, yn dod i ymdebygu i system: ei bod yn dod yn gyfanrwydd sy'n anelu at reolaeth lwyr o bob ffenomenon drwy weithrediad uniaethol yr egwyddor o gyfnewid cyfalafol. Er mwyn deall yr honiad hwn yn llawn, edrychaf ar natur trafodaeth Adorno o systemau athronyddol, gan edrych ar y difrod a berir i'r peth penodol drwy uniaeth. Gwelwn sut atgynhyrchir y difrod ar lefel gymdeithasol, wrth i gymdeithas ddod yn gynyddol fel system. Dangosaf sut mae cymdeithas, yn nealltwriaeth Adorno, yn bodoli y tu ôl i bob ffenomenon sydd wedi'i hynysu, gan gyfryngu pob ffenomenon o'i mewn. Gan fod y cyfryngdod yn holl-bresennol, pwysleisia Adorno y daw'r cyfryngdod cymdeithasol yn anweledig.⁸⁹

Fel y gellir dychmygu, gwelwyd beirniadaethau hallt o'r darlun hwn gan ddeall fod Adorno'n darlunio cymdeithas fel system hunangynhaliol, hollgwmpasog sy'n diddymu'n llwyr unrhyw wrthsefyll a rhyddid. Trof, yn ail, at gynnig rhai amddiffyniadau o waith Adorno. Dylid sylwi bod technegau rhethregol Adorno yn arwain at or-ddweud bwriadol a hynny er mwyn ein brawychu am natur y gymdeithas.⁹⁰ Gellir adeiladu ar y darlun hwn gan ddangos, tra bod Adorno'n pwysleisio, er enghraifft, fod y system wedi cael ei sylweddoli'n llawn, mae trywydd arall yn ei waith hefyd am fynnu mai rhywbeth sydd yn y broses o gael ei sylweddoli yw'r system. Ategir hyn ym mhwyslais Adorno ar fethiant anorfod unrhyw system sy'n anelu at uniaeth, boed hynny'n system ddeallusol neu gymdeithasol. Gan hynny, bydd wastad bylchau tu hwnt i reolaeth cymdeithas, bylchau sy'n deillio o anallu uniaeth i ddirnad a rheoli'r peth penodol yn llawn. Felly, os yw cymdeithas, o ran ei hymddangosiad, yn system hollgwmpasog, mae hefyd, ar yr un pryd, o ran ei hanfod yn beth bratiog ac anghyflawn.⁹¹ Gan hynny, bydd wastad bylchau sy'n caniatáu gwrthsefyll a beirniadaeth ohono.⁹²

6.3.2. Cymdeithas fel system: Y cyfanrwydd ag uniaeth.

Keine Emanzipation ohne die der Gesellschaft.

Dim rhyddfrefiniad heb [ryddfrefiniad] cymdeithas.⁹³

Mae cyd-destun y dyfyniad uchod yn gyflwyniad perffaith i ddealltwriaeth Adorno o berthynas rhyddid (positif) a'r cyfanrwydd cymdeithasol. Gwelwn y frawddeg hon fel

casgliad i un o ddoethwersi [“*aphorisms*”] Adorno yn *Minima Moralia*. Mae’r ddoethwers wedi’i seilio ar ddarlun Hegel o’r ddilechdid rhwng Arglwyddiaeth a Thaeogrwydd [*Herrschaft und Knechtschaft*]⁹⁴ wedi’i gymhwyso i drafod perthynas gŵr a’r wraig mewn priodas batriarchaidd. Dengys Adorno sut mae goruchafiaeth y gŵr, ei dra-arglwyddiaeth dros y wraig, yn troi’n ddilechdidol i orddibyniaeth arni, gan danseilio ei honiad at arglwyddiaeth. O safbwynt y wraig, fodd bynnag, enynna’r orddibyniaeth hon gasineb tuag at ffaeleddau’r gŵr, gan danseilio ei oruchafiaeth drwy glebran am ei wendidau, a rheoli tŷ fel teyrn. Fodd bynnag, ni all y ddau drosgynnu’r sefyllfa hon: mae ymddygiadau’r ddau wedi’u rhagflaenu gan sefyllfa sy’n strwythuro eu hymwneud â’i gilydd, a, thrwy ymwneud â’i gilydd yn y fath fodd mae’r ddau yn cynnal y sefyllfa orthrymol. Mae’r gŵr yn gaeth i’w rôl fel arglwydd heb arglwyddiaeth, a’r wraig yn gaeth i reoli’r tŷ, tra’n parhau yn isradd ym mhob ffurf arall.⁹⁵

Gwelwn yma un o hoff dechnegau Adorno o ddatgelu afresymoldeb y drefn bresennol. Cawn ein cyflwyno gan antinomi. Term o waith Kant yw hwn i ddynodi dau ddewis sydd yr un mor rhesymol â’i gilydd, ond eto, sydd yn dod i gasgliadau llwyr gyferbyniol.⁹⁶ Gan na all y ddau ateb fod yn gywir, mae hyn, mewn tro, yn cyfeirio at broblem fwy o ran y modd mae’r broblem wedi’i gosod, a’r angen at symud at fframwaith newydd. Yn addasiad Adorno, mae’r antinomi yn dangos sefyllfa sydd yr un modd anfodddhaol i’r ddwy blaid, ond, ni ellir datrys yr antinomi hwn, gan mai gwraidd yr antinomi yw’r strwythur cymdeithasol sy’n strwythuro ein dewisiadau.⁹⁷ Arweinia hyn at bwyslais Adorno nad oes “rhyddid” na “rhyddfrefn” heb newid y gymdeithas afresymol ei hun: y gymdeithas yw’r broblem sy’n rhaid ei datrys.

Gwelwn yr esiampl enwocaf o hyn eto ym *Minima Moralia*, mewn darn a ddyfynnwyd droeon drwy’r traethawd. Yn y ddoethwers “Lloches i’r digartref”, dlunnir antinomi gan Adorno rhwng perchen eiddo yn y drefn bresennol, a pheidio. Felly, gall ddarlunio fod ymwrthod ag eiddo yn llwyr yn ymddangos yn opsiwn deniadol, ond ei fod yn llithro i “ddifaterwch di-gariad at bethau sydd o raid yn troi yn erbyn pobl hefyd”. Antithesis y gosodiad hwn yw bod rhaid perchen eiddo rhag llithro i ddibyniaeth ac angen sy’n caniatáu’r bytholiad o “berthnasau perchnogaeth” fel ag y maent ar hyn o bryd. Ond, mae’r amddiffyniad hwn o eiddo yn ddim byd mwy nag ideoleg y rhai sy’n “dymuno cadw gyda chydwybod ddrwg yr hyn sydd ganddynt.” Gwelwn antinomi, felly, dwy sefyllfa sydd

yr un mor annerbyniol. A daw i'r casgliad hwn: "Nid oes bywyd cywir yn yr anghywir."⁹⁸

Gyda'r darluniau hyn yn gefndir, gallwn ddeall ychydig yn well ddealltwriaeth Adorno am gymdeithas a'i pherthynas gyda rhyddid yr unigolyn. Fel y gwelwyd yn y dadansoddiad uchod mae'r strwythur yn diddymu gallu'r unigolion i wneud dewisiadau cywir. Dealla Adorno bod y gymdeithas sy'n rhagflaenu a chreu'r unigolyn yn diddymu ei gallu i fod yn awtonomaidd, hynny yw, rhydd yn o ran ei gallu i roi ffurf i'w bywyd a gwneud dewisiadau moesegol. Honiad canolog Adorno yma yw "rhith" o awtonomi sydd yn y gymdeithas bresennol:⁹⁹ "Mae [. . .] esblygiad annibyniaeth yr unigolyn yn weithrediad o'r gymdeithas gyfnewid ac yn diweddu yn niddymiad yr unigolyn drwy integreiddio."¹⁰⁰ Nid yw unigolion yn rhydd ond i'r graddau fod egwyddor cyfnewid cyfalafol, sef craidd y gymdeithas, yn caniatáu iddynt fod yn rhydd: mae'r unigolyn ond yn "rhydd i'r graddau y mynnwyd iddo fod gan y system economaidd er mwyn i'r system fedru gweithredu. Mae ei awtonomi, felly, o bosib wedi'i negyddu ar ei dardd."¹⁰¹ Ni all yr unigolyn bennu cwrs ei fywyd.¹⁰² Yn hytrach, mae ei ddewisiadau wedi'u rhagosod, a thrwy fewnoli'r dewisiadau hynny, ni ellir dweud fod yr unigolyn yn rhydd: "maent yn gaeth [*"unfreiheit"*] oherwydd eu bod yn ddyledus i allanoldeb, a [. . .] dyma'r allanoldeb yr ydynt eu hunain."¹⁰³ Yn wir, cymaint yw ein cyflwr o gaethiwed nes bod Adorno, mewn mannau yn ei waith, yn barod i ddadlau nes na ellir dweud fod unigolion mwyach yn gyfrifol am eu gweithredoedd mewn ystyr foesegol.¹⁰⁴

Sut, felly, y dylid deall natur cymdeithas yng ngwaith Adorno? Craidd y gymdeithas, yn wahanol i bwyslais Foucault ar berthnasau o bŵer bregus, yw'r egwyddor o gyfnewid cyfalafol. Un o'r prif ddelweddau o gymdeithas a ddefnyddir gan Adorno yw ei fod yn ffurfio "cyfanrwydd" neu "system." Daw'r gymdeithas yn agos at sylweddoli ar lefel gymdeithasol yr hyn a geisiodd athroniaeth idealaidd gyflawni ar lefel ddamcaniaethol yn ei ymgais i greu system. Er mwyn deall ystyr yr honiad hwn, rhaid edrych, yn gyntaf, ar feirniadaethau Adorno o athroniaeth systemataidd, cyn troi, yn ail, i weld sut y gellir deall fod cymdeithas yn ymdebygu iddynt.

Mewn systemau athronyddol, felly, gwelwyd ymgais at uniaeth lwyr, a thrwy'r uniaeth honno, ceisiwyd cael rheolaeth dros bob dim.¹⁰⁵ Felly, mae'r systemau athronyddol yn anelu i fod yn hollgwmpasog.¹⁰⁶ Er mwyn cyflawni'r dasg honno, yng ngeiriau O'Connor, gwelwyd athroniaeth systemataidd yn gorfodi "gwrthrychau

anghymesur mewn i gyfanrwydd [*“totality”*] neu gyfangorff [*“whole”*] cydnaws.”¹⁰⁷ Yn gyson gyda gweddill gweithiau Adorno, gwelir fod pob honiad at uniaeth yn wynebu problemau dwys. Yn yr achos hwn, mae’r systemau, o weld anhrefn y byd allanol yn ceisio cynhyrchu holl gynnwys eu hathroniaeth oddi mewn i’r system.¹⁰⁸ Mae’n syniad gweddol gymhleth, ond ei ystyr, yn fras, yw bod y dull hwn o athronyddu yn creu system sy’n rhagflaenu’r realiti, yn gosod categorïau dosbarthiadol ei hunan ar y realiti, yn hytrach nag ymateb i’r realiti allanol.¹⁰⁹

Gan fod y system yn anelu at holl-gwmpasedd a holl-esboniadedd drwy uniaethu pob dim gyda’i categorïau rhagosodedig, daw unrhyw beth an-uniaethol - h.y. unrhyw agwedd na fedrir ei ddeall drwy’r categori - yn andwyol i honiad y system at gyfanrwydd: “Byddai’r cilcyn lleiaf o an-uniaeth yn ddigon i ddirymu uniaeth sydd, yn ôl ei gysyniad, yn llwyr neu ddim o gwbl.”¹¹⁰ Datrysiaid y meddwl uniaethol i’r broblem hon yw “trychu’r anghymesur”, hynny yw, i orfodi’r gwrthrychau i gydymffurfio gyda’r categori anaddas, gyda difrod i’r penodedd sy’n wir nodweddiadol o’r gwrthrych.¹¹¹ Nid yw’r system yn dirnad realiti, mewn gwirionedd, dim ond y categori sy’n cael ei ddefnyddio i ddirnad y realiti.¹¹² Dyna’r ddau brif bwynt sydd i’w pwysleisio am ddealltwriaeth Adorno o’r system athronyddol: ei ymgais at reolaeth lwyr a holl-gwmpasedd, a’r difrod i’r peth penodol drwy’r honiadau o uniaeth.

Mae beirniadaethau Adorno o systemau athronyddol, mawreddog ymhell o fod yn unigryw. Gwelwyd Nietzsche, i gynnig un esiampl, yn datgan ei wrthwynebiad ac amheuaeth o bob systemateiddiwr; “diffyg gonestrwydd yw’r ewyllys at system.”¹¹³ Ychydig wedi marwolaeth Adorno, gwelwyd yn y tro at ôl-foderniaeth, (beth bynnag yw ystyr term sydd mor ddadleuol), mai un o brif nodweddion yr oes, yn ôl Lyotard, oedd marwolaeth y metanaratifau meistrol, y systemau athronyddol hollgwmpasog.¹¹⁴ Nid ceisio honni fod rhyw debygrwydd neilltuol rhwng beirniadaethau’r meddylwyr hyn yw’r bwriad, ond nodi nad oedd system athronyddol, erbyn oes Adorno, yn opsiwn byw i athroniaeth, ond yn hytrach rhyw waddol ydoedd o’r traddodiad athronyddol a’i rhagflaenodd. Ond, yr hyn sy’n nodweddiadol am drafodaeth Adorno yw ei gynnig fod cymdeithas, fel gwrthbwynt i dranc y systemau athronyddol yn dod yn agos at sylweddoli ei hunan fel system.¹¹⁵

Sut, felly, mae cymdeithas yn ymdebygu at y system athronyddol? Gwelwn mewn

cymdeithas yr un ysfa at reolaeth lwyr a hollgwmpasog, gyda'r rheolaeth yn cael ei sylweddoli drwy'r broses gyfalafol o gyfnewid nwyddau. Gwelwyd eisoes fod y broses o gyfnewid nwyddau yn ffurf ar uniaeth ddinistriol yng ngwaith Adorno: er mwyn medru cyfnewid nwydd, rhaid cyfieithu ei werth diriaethol o ran defnydd i werth haniaethol ariannol, a thrwy hynny, collir y priodoleddau na fedrir mo'u mynegi mewn termau ariannol. Gwelwn y syniadau hyn yn cael eu crynhoi yn *Dilechdidaeth Negyddol*:

Cymerodd y *ratio* bwrgeisaidd, yn ffurf yr egwyddor o gyfnewid, yr holl bethau yr oedd eisiau eu gwneud yn gymesur, eu huniaethu, a, gyda llwyddiant cynyddol ond o botensial llofruddiog, llwyddodd mewn realiti i'w cysoni â'r systemau athronyddol; gadawodd lai a llai y tu allan.¹¹⁶

Sgil-effaith niweidiol yr ymgais hon at dynnu popeth y tu mewn i'r system gymdeithasol yw'r difrod i'r pethau penodol: nid i wrthrychau damcaniaethol ond i bethau penodol fel unigolion, neu natur. Felly, er mwyn cael uniaeth rhwng yr egwyddor o gyfnewid a'r unigolion yn y gymdeithas, gorfodir unigolion i gydymffurfio â'r egwyddor o gyfnewid cyfalafol, gan ddiddymu'r agweddau ohonynt na fedrir mo'u dirnad drwy'r mynegiant ariannol:

Tu ôl lleihad dynion i asiantau a daliedyddion o werth cyfnewid mae gorthrwm dynion dros ddynion yn gorwedd . . . Mae ffurf y system gyfan [*"total system"*] yn gorfodi pawb i barchu'r egwyddor o gyfnewid, p'un a'i elw yw ei ysgogiad goddrychol ai peidio.¹¹⁷

Eironi'r sefyllfa hon yw bod y system gyfalafol, system a roddwyd mewn lle er ffyniant yr unigolyn drwy ei ryddhau oddi wrth ddibyniaeth ar natur, yn dod yn "ail natur" sy'n bygwth diddymiad llwyr yr unigolyn drwy'r rhesymoldeb afresymol o uniaeth.¹¹⁸ Un o'r prif afresymoldebau yw nad yw'r gymdeithas yn ceisio bodloni anghenion yr unigolion sy'n rhan ohoni, ond, yn hytrach, ei bod yn gorfodi unigolion i gydymffurfio â bwriadau'r gymdeithas, bwriadau sydd yn aml yn groes i'w buddiannau hwy eu hunain.¹¹⁹ Caiff y difrod damcaniaethol i'r penodol ei atgynhyrchu yma ar lefel gymdeithasol.¹²⁰ Tra bod Adorno'n deall y caiff y difrod hwn ei orfodi drwy gydymffurfiaid â'r egwyddor o gyfnewid cyfalafol, gwêl hefyd berygl llwyr o ddiddymu unrhyw ffurf o unigolyddiaeth, fel y gwelwyd yn Auschwitz.

Nid honiadau ystadegol, empeiraidd a welwn yma, ond honiadau damcaniaethol, yn ystyr Hegel: persbectif a fodola uwchlaw'r ffeithiau, ond sy'n allwedd i wneud synnwyr llawn o'r ffeithiau.¹²¹ Felly, drwy ganolbwyntio ar bethau penodol tu mewn i'r gymdeithas,

fel ei chynnyrch diwylliannol, cred Adorno fod modd gweld ynddynt olion y rhesymoldeb sy'n eu strwythuro:

Gan na ellir diddwytho'r syniad o gymdeithas o unrhyw ffaith unigol, nac ei amgyffred fel ffaith unigol ei hunan, nid oes serch hynny unrhyw ffaith gymdeithasol sydd heb ei phenderfynu gan gymdeithas fel cyfangorff. Mae cymdeithas fel cyfangorff yn ymddangos tu ôl i bob sefyllfa ddiriaethol.¹²²

Ond, os yw pob peth wedi'i gyfryngu gan gymdeithas, a bod cymdeithas yn gorwedd tu cefn i bob ffenomenon ynysedig ac yn penderfynu popeth, sut felly, nad yw hyn yn eglur? Ateb Adorno yw bod hollbresenoldeb cyfryngdod yn celu ei fodolaeth. Hynny yw, os yw popeth wedi'i gyfryngu gan y cyfanrwydd cymdeithasol, daw'r cyfryngdod ei hun yn anweladwy, gan ei gymryd am drefn naturiol pethau. Gan hynny, daw'r gymdeithas yn "ail natur"¹²³, yn beth sy'n edrych yn ddigyfnewid, yn naturiol, ac ni welir mwyach y strwythur sy'n strwythuro.¹²⁴

6.3.3. Beirniadaethau ac Ymatebion: Gormodiaeth, Anuniaeth a Rhwygiadau.

Gyda darlun sy'n ymddangos ar yr olwg gyntaf mor eithafol - o gymdeithas yn gweithredu fel system benderfyniaethol sy'n gorfodi pawb i gydymffurfio, sy'n treiddio hyd eithaf eu hymwybyddiaethau a llywio eu holl weithrediadau - nid yw'n rhyfedd gweld llawer o feirniadaethau llym o ddarlun Adorno o gymdeithas. I rai, nid yw darlun Adorno yn gwahaniaethu'n ddigonol rhwng cymdeithasau democrataidd y gorllewin a chymdeithasau totalitaraidd y dwyrain, sy'n arwain at unochredd dybryd yn ei weithiau.¹²⁵ Mae eraill yn beirniadu'r darlun o natur y gymdeithas fel cyfanrwydd, fel system hunangynhaliol, hollgwmpasog, gan fynnu fod darlun o'r fath yn diddymu hyd yn oed y gronyn lleiaf o ryddid sydd ei angen i wrthsefyll y gymdeithas hon.¹²⁶ Ond, mae'n werth nodi fod nifer yn gweld gwerth yn nadansoddiad Adorno. I Hammer, felly, mae'r darlun o gymdeithas fel cyfanrwydd sy'n anelu at holl-gwmpasedd yn gwbl berthnasol i oes ôl-fodern, o globaleiddio corfforaethol, o gyhoeddfa sy'n prysur ddiflannu, o nwyddoliant llwyr. Gyda darlun o gymdeithas fel system, lle nad oes unrhyw beth, boed natur, llafur, goddrychedd, celf, praxis cyfunol, neu'r isymwybod yn medru bodoli er mwyn "tanseiliad a gwahaniaeth" ["*subversion and difference*"], erys gwaith Adorno'n ddisgrifiad teg o'r sefyllfa gyfredol.¹²⁷

Fel ymateb i'r beirniadaethau o eithafiaeth darlun Adorno, rhaid nodi nad yw darlun Adorno mor eithafol ag yr ymddengys ar yr olwg gyntaf. Gellir dangos hyn mewn dau gam. Yn gyntaf, rhaid edrych ar ddefnydd rhethregol Adorno o ormodiaeth. Arweinia

hyn, yn ei dro at yr ail bwynt, sef nad yw'r system yn nhyb Adorno wedi'i wireddu, ac, oherwydd methiant uniaeth i wireddu gwir uniaeth rhwng ei system ddosbarthiadol a'r gwrthrych penodol, ni fedrir mo'i wireddu. Yn hytrach na'r undod di-syfl sy'n cyflwyno'i hunan i ni ar yr olwg gyntaf, nodweddir y gymdeithas gan doriadau ag anghydlyniant dwys.¹²⁸

Dechreuwn, felly, yn gyntaf, drwy edrych ar ddefnydd rhethregol Adorno o ormodiaeth. Mae Adorno'n pwysleisio dro ar ôl tro yn ei weithiau bwysigrwydd gor-ddweud, fel dull a alluoga'r dadansoddwr i frawychu'r ymwybyddiaeth sydd wedi'i "betheiddio": i ysgwyd y gafael sydd gan gymdeithas ar ein meddyliau.¹²⁹ Felly, i fenthyg ei ddyfyniad enwog am seicdryddiaeth, "does dim yn wir ond y gor-ddywediadau."¹³⁰ Gallwn weld gormodiaeth glir yn ei ddewis o eiriau: boed ddiddymiad *llwyr* unigolyddiaeth,¹³¹ neu'r system *gyfan*,¹³² neu ei syniadaeth am reolaeth *llwyr* gymdeithas.¹³³

Fodd bynnag, nid yw hyn yn golygu nad yw'r gor-ddywediadau yn ceisio cyfleu rhywbeth o bwys am erchyllter y gymdeithas. Gall Löwy, wrth drafod gweithiau Walter Benjamin, un o gyfeillion pennaf Adorno, nodi fod ei weithiau yn bodoli fel "larwm tân" sy'n ceisio seinio rhybudd am y trychineb a wêl ar y gorwel.¹³⁴ Fodd bynnag, o bersbectif Adorno, mae'r trychineb wedi digwydd eisoes, wedi'i gynrychioli gan Auschwitz. Gan weld y gwersyll crynhoi fel crynhoad o'r duedd gymdeithasol at ddiddymiad unigolyddiaeth, at fethiant llwyr ddiwylliant i ddiwyllio, a gan weld parhad y tueddiadau arweiniodd at y digwyddiad erchyll yn ein cymdeithasau, gwêl y perygl o drychinebau pellach.¹³⁵ Darlunnir y modern mewn termau apocalyptaidd, mewn modd sy'n fwriadol yn eithafol, er mwyn rhybuddio am y peryglon hyn, ac er mwyn gwireddu'i orchymyn, "byth eto Auschwitz."¹³⁶

Mae'r darlun hwn yn cydweddu gyda'r ail bwynt sy'n rhaid ei gyflwyno. Er bod darlun Adorno o gymdeithas yn rhoi'r argraff iddo gyrraedd y pwynt o fod yn system, mae tynfa gref i'r gwrthwyneb lle noda nad yw'r sefyllfa hon wedi'i gwireddu'n llawn. Yn hytrach, rhywbeth sydd yn y broses o gael ei gyflawni ydyw, rhywbeth sy'n rhaid ei atal ar bob cyfrif: "Mae'r byd sydd wedi'i weinyddu ar y ffordd i fod yn system."¹³⁷ Nid yw'r system, felly, wedi'i gyflawni, ac mae rhesymau da dros gredu na all y system lwyddo yn ei honiadau at gyfanrwydd. Nodais yn gynharach honiad Adorno y "byddai'r cilcyn lleiaf o anuniaeth yn ddigon i ddirymu uniaeth sydd, yn ôl ei gysyniad, yn llwyr neu ddim o gwbl."¹³⁸ Yn narlun Adorno, mae pob honiad at uniaeth yn sicr o fethu. Gan fod uniaeth yn

rhagosod y categori gan orfodi'r peth penodol i gydymffurfio â'r categori, bydd yna wastad gweddill anuniaethol sy'n dangos celwydd uniaeth: "Nid yw gwrthrychau'n mynd mewn i'w cysyniadau heb adael gweddill."¹³⁹

Nid yw'r uniaeth yn llwyddo i gyrraedd y pwynt o fod yn hollgwmpasog. Pwysleisir gan Adorno fod gwrthwynebedd rhwng buddiannau'r unigolyn gaiff eu gorfodi i gydymffurfio a buddiannau elw'r gymdeithas sydd yn ei hatal rhag dod yn gyfanrwydd. Gan hynny, saif bylchau anorfod.¹⁴⁰

Er hynny mae cyfanrwydd ei hun hefyd yn ymddangosiad [*"semblance"*]. [. . .] Yn eu perthynas â'r goddrychau y maent yn tarddu ohonynt ac y maent yn eu hamgáu, arhosant yn llwyr wrthwynebol. Nid yn unig y mae'r cyfangorff [cymdeithasol] yn mynnu cael ei addasu er mwyn peidio â threngi, ond yn rhinwedd ei hanfod gwrthwynebol y mae hefyd yn amhosib iddo fynnu'r uniaeth lwyr gyda bodau dynol sy'n cael ei ymhyfrydu ynddo mewn iwtopiâu negyddol.¹⁴¹

Felly, "ymddangosiad" yw'r cyfanrwydd, nid gwir natur cymdeithas. Pwysleisia Adorno fod y gymdeithas yn anelu at uniaeth, at undod llwyr, ond bod rhwygiadau cymdeithasol yn parhau. Yn hyn, felly, holl bwynt ei feirniadaeth yw datgelu'r "hyllt a rhwygiadau" sy'n nodweddiadol o gymdeithas: "Rhaid ffurfio persbectifau fydd yn afleoli a dieithrio'r byd, ei ddangos i fod, gyda'i doriadau a'i hyllt, mor dlawd ac afluniaidd ag y bydd yn ymddangos un diwrnod yn y golau meseianaidd."¹⁴² Nid undod a chydlynedd syml a welwn, ond anghydlynedd bratiog, sy'n deillio o fethiant pob uniaeth i wireddu ei nod. Gan nad ydym, felly, wedi'n rheoli yn llwyr gan gymdeithas, mae bylchau o hyd sy'n caniatáu i ni greu beirniadaethau ohoni, a'i wrthsefyll drwy hynny, hyd yn oed os na fedrwn fyw'r bywyd da oddi'i mewn.

Er bod pwysleisio'r agweddau hyn yn lliniaru ychydig ar rhai o osodiadau mwy eithafol Adorno, saif gwahaniaethau amlwg rhwng ei ddarlun o gymdeithas fel cyfangorff lled-sefydlog a phwyslais Foucault ar luosogrwydd ag ansefydlogrwydd ein cymdeithas. Yng ngwaith Adorno, gwelwyd sut mae cymdeithas yn bodoli fel undod tu ôl i bob ffaith gymdeithasol. Gwelwn taw rhesymoldeb uniaeth sy'n bennaf yn y gymdeithas, rhesymoldeb sy'n darganfod ei fynegiant mwyaf datblygedig yn y system o gyfnewid nwyddau cyfalafol, sydd wedi treiddio'r gymdeithas a'i wneud yn gyfanrwydd gwrthwynebol sy'n llwyr ddiddymol o ryddid positif yr unigolyn.

Beth bynnag yw'r tebygrwydd, felly, rhwng eu gweithiau, mae'r annhebygrwydd

sylfaenol gaiff ei ddatgelu gan eu dealltwriaethau o gymdeithas yn parhau. Gyda hyn mewn golwg, trof yn awr i edrych ar sut mae'r dealltwriaethau gwahanol o gymdeithas yn arwain at argymhellion pur wahanol yng ngweithiau'r ddau feddyliwr am sut dylid cynyddu rhyddid, a thrwy hynny, wireddu goleuedigaeth.

6.4. Y bywyd esthetig a'r bywyd anghywir: gwireddu goleuedigaeth yng ngwaith Adorno a Foucault.

Gan ddychwelyd at drafodaeth Cook o berthynas gweithiau Adorno a Foucault, darluniwyd yno fod sawl cytundeb rhwng gweithiau Adorno a Foucault tu mewn i'r fframwaith bras o addasiadau'r ddau o oleuedigaeth Kant: bod y ddau feddyliwr yn ceisio gwireddu'r "dihangfa" o'r presennol enbydus drwy feirniadaeth, gyda'r nod cyffredin o alluogi'r unigolyddiaeth sy'n cael ei ddinistrio gan y gymdeithas bresennol. Gwelwyd cytundebau rhyngddynt, yn nhyb Cook, am natur a gweithrediad cymdeithas wrth i'r ddau feddyliwr bwysleisio fod y gymdeithas yn rhagflaenu'r unigolyn ac yn ei creu. Gwelwyd gweithrediad tebyg i'r broses o unigoleiddio, sef mewnoli gorchmynion cymdeithasol gorthrymol. Gwelwyd, ymhellach, fod beirniadaeth yn ceisio gwireddu'r un nod: o ryddhau gafael y gymdeithas arnom drwy ei dieithrio, a thrwy hynny ganiatáu pellter beirniadol sy'n caniatáu i'r darllenydd gysyniadoli'r newidiadau y dylid eu cyflawni.¹⁴³

Fodd bynnag, gyda'r dealltwriaethau gwahanol o gymdeithas sydd wedi'u cyflwyno yma, gallwn weld gwahaniaethau ym mhob elfen a dybiwyd yn debyg. Gwelwn fod anghytundeb dwfn am natur cymdeithas yng ngweithiau'r ddau feddyliwr: i Foucault, mae'r sefyllfa sydd yn ein rhagflaenu wedi'i gyfansoddi o luosogrwydd o berthnasau o bŵer ansefydlog a brau, mewn cyferbyniad gyda darlun Adorno o flaenoriaeth cymdeithas fel y "cyflwr anghywir", fel system unedig.¹⁴⁴

O'r anghytundeb hwn, gwelwn anghytundebau am weithrediad y gymdeithas arnom. Mae'n wir fod y gymdeithas yn cymell cydymffurfiad, ond mae graddfa'r cydymffurfiad yn llwyr wahanol. I Foucault, mae breuder a symudedd hanfodol y perthnasau o bŵer yn ernes o'n rhyddid; yn Adorno, mae'r undod yn diddymu ein rhyddid positif yn llwyr. Tra bod y ddau am wireddu unigolyddiaeth, yng ngwaith Foucault gellir symud at geisio creu'r unigolyddiaeth newydd hon yn syth, gan nad yw cymhelliant y gymdeithas mor llethol nes ei fod yn diddymu rhyddid positif; yng ngwaith Adorno, rhaid newid y cyfanrwydd cymdeithasol sy'n atal yr unigolyddiaeth yn gyntaf. Tan fod y dasg

honno wedi'i chyflawni, dim ond gweithredu llwyr negyddol sy'n bosib, beirniadaeth ddiildio o'r cyflwr presennol, ac ymgais i'w wrthsefyll.¹⁴⁵

Gan fod darluniau'r ddau feddyliwr o gymdeithas mor wahanol, nid yw'n rhyfedd, felly, bod eu hargymhellion am sut i wireddu goleuedigaeth, am sut i gynyddu rhyddid yr unigolyn a chynhyrchu gwir unigolyddiaeth, mor wahanol. Gallwn ddarlunio'r gwahaniaeth hwn yn berffaith gydag un o osodiadau Foucault yn "Y Goddrych a Phŵer." Yma, pwysleisia nad problem sylfaenol ei ddadansoddiad o bŵer yw "caethwasiaeth gwirfoddol" ["*voluntary servitude*"] ond y frwydr greiddiol i'r berthynas o bŵer, ble mae ymgais unigolion i dywys neu ddylanwadu ar ymddygiad y llall yn gwrthdaro yn erbyn "ystyfnigrwydd yr ewyllys ac anhyblygrwydd rhyddid" ["*intransigence of freedom*"].¹⁴⁶ Rhyddid creiddiol y berthynas o bŵer, felly, yw diddordeb Foucault, a thrwy bwysleisio hollbresenoldeb y perthnasau hyn drwy'n cymdeithasau modern, gall honni ein bod yn rhydd. Gall, felly, ddatblygu'r ffocws hwn i gwestiynu sut y gallwn ddefnyddio'n hystyfnigrwydd i wrthsefyll ymgais yr arall i'n llywio, a sut medrwn, fel bodau rhydd, roi ffurf i'n bywydau yn y presennol. Ond, gwir ddiddordeb Adorno, yn y diwedd, yw ein caethiwed gwirfoddol, gan gwestiynu pam ein bod yn cynnal system gymdeithasol sydd mor ddifäol i'n buddiannau a'n anghenion sylfaenol.¹⁴⁷ Gwraidd terfynol yr anghytundeb hwn, yn y diwedd, yw darluniau gwahanol y ddau o gymdeithas.

Byddai'n sicr yn bosib pentyrru gwahaniaethau sy'n codi o'r gwahaniaeth sylfaenol hwn, ond fel diwedd glo i'r bennod, hoffwn drafod ymdriniaethau Adorno a Foucault o draethawd Kant "Ateb i'r Cwestiwn: Beth yw Goleuedigaeth?" Drwy edrych ar y modd mae'r ddau feddyliwr am ddatblygu syniadaethau Kant, gallwn weld gwahaniaethau'r ddau mewn llythrennau breision. Gwelwn fod pwyslais Foucault ar ryddid hanfodol y perthnasau ansefydlog o bŵer sydd drwy'r corff cymdeithasol yn ei arwain i bwysleisio goleuedigaeth fel ymarferiad o ryddid positif.¹⁴⁸ Gan nad oes strwythur cymdeithasol sy'n rhaid ei newid cyn gweithredu,¹⁴⁹ gall Foucault gysyniadoli gwirediad ei oleuedigaeth drwy newidiadau llwyr leol a phenodol: ymgais uniongyrchol gan yr unigolyn i symud tu hwnt i'r terfynau a osodwyd arno er mwyn rhoi ffurf i'w fywyd.¹⁵⁰ Fodd bynnag, oherwydd cyd-destun ansefydlog yr ymgais i wireddu'i oleuedigaeth, pwysleisia Foucault ein bod wastad mewn sefyllfa o orfod dechrau o'r newydd.¹⁵¹

Fodd bynnag, methiant goleuedigaeth Kant i Adorno yw'r un methiant a fyddai'n ei

weld yng ngwaith Foucault: yr anallu i feirniadu'r cyfanrwydd cymdeithasol, penderfyniaethol. Tra byddai Adorno'n cytuno gyda llawer o ddadansoddiad Foucault, mae ei bwyslais ar gaethiwed y gymdeithas bresennol yn ei arwain i gysyniadoli goleuedigaeth lawn fel dim llai na thrawsffurfiad cymdeithas yn ei chyfanrwydd. Arweinia'r syniad hwn at ffocws bur wahanol i ddarlun Foucault: o gymodiad terfynol yng ngwaith Adorno, y thema Feseianaidd a welwyd ar ddechrau'r bennod. Dechreuaf yn gyntaf drwy edrych ar ddarlun Foucault, cyn troi, yn ail at ddarlun Adorno.

Yn narlun Foucault o gymdeithas, gan fod goddrychau mewn perthnasau o bŵer yn sylfaenol rydd, a bod perthnasau o bŵer yn hollbresennol drwy'r corff cymdeithasol, mae'n dilyn fod unigolion yn bodoli mewn cyflwr o ryddid heddiw. Nid yw hyn, fodd bynnag, yn golygu nad oes cymhelliannau arnynt i gydymffurfio gydag amcanion rhyw gyfundrefn benodol o bŵer. Fodd bynnag, fel gwelwyd yn y drafodaeth o etheg: er bod unigolion yn rhydd, er mwyn iddynt fod yn awtonomaidd, rhaid iddynt geisio rhoi ffurf fwriadol i'w bywyd, i weithredu ar eu rhyddid sylfaenol er mwyn creu bywyd hardd.¹⁵²

Dyma'r syniad gaiff ei ddatblygu yn "Beth yw Goleuedigaeth?" Yn y traethawd hwn, mae'r agwedd fodern gaiff ei chyflwyno yn nhraethawd Kant ar oleuedigaeth yn cael ei haddasu, yng ngwaith Foucault, i fod yn ontoleg feirniadol o'r hunan. Mae'r ontoleg hon wedi'i chyfansoddi o ddwy ran anwahanadwy: ymchwil theoretig i'r terfynau a osodir arnom yn y presennol ac ymgais ymarferol i symud tu hwnt i'r terfynau hyn.¹⁵³ Felly, rhaid gweithredu ar y darganfyddiadau theoretig gan eu rhoi ar "brawf" realiti cyfredol er mwyn "dal gafael yn y pwyntiau lle mae newidiadau yn bosib ac i'w chwynnyn, ac i benderfynu'r ffurf benodol y dylai'r newid hwn ei gymryd."¹⁵⁴ Gwelwn fod dau fath o ryddid ar gael yng ngweithiau Foucault: rhyddid negyddol i greu'r ymchwil theoretig, y beirniadaethau achyddol, a rhyddid positif, sy'n caniatáu i'r goddrych geisio rhoi ffurf i'w fywyd drwy symud tu hwnt i'r terfynau.

Gan fod y goddrych yn bodoli mewn cyflwr o ryddid sylfaenol, nid oes uwchstrwythur benderfyniaethol i'w ddiddymu cyn medru dechrau ymgeisio i fyw'r bywyd hardd.¹⁵⁵ Felly, gall Foucault gysyniadoli'r math o newidiadau sydd eu hangen er mwyn gwireddu goleuedigaeth i fod yn drawsffurfiadau llwyr leol a phenodol. Gwêl Foucault beryglon enbyd mewn newidiadau sydyn, byd-eang, fel y syniad o'r "dyn newydd" Sofietaidd, a berodd drallod di-baid.¹⁵⁶ Pwysleisia fod yn well ganddo'r newidiadau

penodol o ran ein perthynas gydag awdurdod, perthnasau rhwng y rhywiau, neu'r modd y deallwn wallgofrwydd neu salwch.

Fodd bynnag, drwy ganolbwyntio ar “ymholiad a phrawf rhannol a lleol”, gwêl Foucault berygl amlwg. Drwy fabwysiadu dull o'r fath, onid yw ei brosiect mewn perygl o gael ei benderfynu gan strwythurau penderfyniaethol sy'n fwy cyffredinol, ac a gâi eu hanwybyddu gan y ffocws ar y lleol?¹⁵⁷ Pwysleisia Foucault, fodd bynnag, nad oes dewis arall. Mynna fod rhaid ymwrthod â'r freuddwyd o “wybodaeth derfynol a chyflawn o'r hyn fyddai'n cyfansoddi ein terfynau hanesyddol.” Mae ein gallu ymarferol i symud tu hwnt i'n terfynau, felly, wastad yn “rhannol ac wedi'u penderfynu”, gan olygu ein bod mewn sefyllfa o orfod cychwyn eto.¹⁵⁸

Mae'n dasg hawdd cysylltu'r darluniau yma o newidiadau gyda darluniau ehangach Foucault o ryddid a chymdeithas.. Gan mai ernes y rhyddid a alluoga'r ymgais i symud tu hwnt i derfynau yn y lle cyntaf yw ansefydlogrwydd a symudedd perthnasau o bŵer, daw pwyslais Foucault ar newidiadau lleol, rhannol - sydd wastad mewn sefyllfa o orfod ail-ddechrau - yn amlwg. Oherwydd symudedd a lluosogrwydd y perthnasau o bŵer, prin y gellid cyflawni newidiadau mawr: byddai ansefydlogrwydd hanfodol pŵer yn tanseilio unrhyw ymgais mor annoeth. Gan nad oes modd rhoi terfyn ar y symudedd hwn, prin y gallem obeithio am oleuedigaeth derfynol.¹⁵⁹ Gan hynny, rydym wastad mewn sefyllfa o orfod ail-ddechrau'r gwaith.¹⁶⁰

Byddai Adorno'n sicr o gytuno gyda llawer o'r pwyntiau gaiff eu cyflwyno yma. Byddai'n sicr o gytuno gyda'r perygl o farbareiddiwrch sy'n gysylltiedig gyda chwyldroadau ar raddfa eang, gan ffafrio newidiadau penodol, manwl, a gyflwynwyd ac addaswyd dros gyfnod hir. Byddai'n sicr o arddel yr amhosibilrwydd o gael gwybodaeth gyflawn a therfynol o'n sefyllfa bresennol, arddeliad sy'n arwain at gytundeb pellach o ran pryder am benderfyniaeth gan strwythur uwch sydd tu hwnt i'n rheolaeth. Felly, gall Freyenhagen ddadlau fod Adorno yn pwysleisio, mewn cyfres o ddarlithoedd ar athroniaeth foesegol, nad oes modd gwybod os gall “myfyrdod beirniadol a gwrthsefyll newid unrhyw beth am y byd sydd wedi'i weinyddu, neu os na fyddai ar ryw lefel uwch yn helpu i'w ailgynhyrchu (er enghraifft, drwy ei atal rhag dod yn rhy statig) [. . .].”¹⁶¹ Ond, er hyn, byddai'n gamgymeriad gor-bwysleisio tebygrwydd o'r fath. Er bod Adorno'n pwysleisio amhosibilrwydd gwybod yn derfynol os yw'r ymgais i newid y byd sydd wedi'i weinyddu yn

llwyddiant, neu os caiff ymgais o'r fath ei amsugno gan gymdeithas a'i ailgyfeirio i gefnogi'r drefn bresennol, erys yn wir mai newid y strwythur cymdeithasol benderfyniaethol yn ei chyfanrwydd yw nod Adorno.

Gwelwn hyn yn glir ym meirniadaeth Adorno o'r traethawd "Ateb i'r Cwestiwn: Beth yw Goleuedigaeth?" Gwêl Adorno werth yn nadansoddiad Kant, gan bwysleisio gwerth "craffu microlegol" Kant ar osodiadau a fyddent fel arall yn cael eu derbyn yn ddi-gwestiwn,¹⁶² a gwêl werth hefyd yn y syniad o ddinistrio'r cymhelliannau allanol ar athroniaeth.¹⁶³ Ac, yn gyson gyda nifer o osodiadau eraill yn ei weithiau, gwêl apêl yr ysfa feirniadol yng ngwaith Kant, at ddefnydd "dilyffethair o reswm a sefydliad rheswm fel yr awdurdod pennaf," ynghyd â'r syniad cysylltiedig o oleuedigaeth fel yr ymgais i ymresymu hyd eithaf yr egwyddor o awtonomi.¹⁶⁴ Problem goleuedigaeth Kant, yn nhyb Adorno, yw nad yw'n dilyn y rhesymu hwn i'w bendraw, gan gyfyngu goleuedigaeth yn llwyr at y goddrych, gan esgeuluso'r feirniadaeth o "beth bynnag sydd heb ei feddwl", hynny yw, o strwythurau gwrthrychol cymdeithas sy'n benderfyniaethol o strwythur athroniaeth.¹⁶⁵ Drwy'r esgeulustod hyn, daw goleuedigaeth Kant yn ddim mwy na "rhesymu gwag" sy'n atgyfnerthu'r drefn bresennol drwy ei anwybyddu.¹⁶⁶

Nod goleuedigaeth lawn, felly, yn nhyb Adorno yw beirniadu'r strwythur cymdeithasol. Ni ellir datblygu ffocws Kant, fel y gwnaethpwyd yng ngwaith Foucault, i fod yn brawf theoretig ac ymarferol o'r terfynau a osodwyd arnom yn y presennol: mae'r terfyn presennol, yng ngwaith Adorno, yn atal unrhyw weithred bositif, unrhyw weithred ymarferol namyn beirniadaeth a gwrthsefyll. Deillia hyn yn uniongyrchol o'i ddarlun o gymdeithas. Gwelwyd fod y gymdeithas wedi'i chysyniadoli fel undod, fel "cyflwr anghywir" sy'n diddymu ein holl allu i weithredu'n bositif, i fyw'r "bywyd cywir." Gwelwyd fod y gymdeithas hon, y "cyflwr anghywir", yn bodoli fel cyfanrwydd sy'n anelu am reolaeth lwyr, am holl-gwmpasedd, drwy uniaethu pob peth oddi fewn iddo gyda'r egwyddor o gyfnewid cyfalafol. Er bod rhesymau da dros gredu nad yw Adorno'n credu i'r rheolaeth lwyr gael ei gwireddu'n llawn, mae'i wedi'i gwireddu i'r pwynt lle na fedrwn lywio cwrs ein bywydau, na hyd yn oed geisio byw'r bywyd da.¹⁶⁷

Tu mewn i'r cyflwr anghywir hwn, yn ein bywydau difrodedig, yr unig weithredu sy'n bosib yw beirniadaeth, defnydd o ryddid negyddol, a hyd yn oed yn yr ymgais honno mae terfynau llym wedi'u gosod arnom gan gymdeithas. Yn y bedwaredd bennod, gwelwyd

darlun o negatiffiaeth drylwyr gweithiau Adorno: fod cymdeithas wedi ymdreiddio'n meddyliau i'r fath raddau nes na fedrwn hyd yn oed gynnig darluniau positif o sut ddylai pethau fod. Darluniau anffurfiedig sy'n perthyn i'r cyflwr anghywir fyddai darluniau o'r fath, darluniau fyddai'n atgynhyrchu mewn modd sy'n fewnol iddynt yr erchyllter y dylid ei drosgynnu. Rhaid i'r beirniaid, felly, "drwytho'u hunain yn y tywyllwch mor ddwfn ag sy'n bosib", a hynny heb unrhyw oleuni, i'w harwain.¹⁶⁸ Mae erchyllter y gymdeithas yn ddigonol i'n cymell i'w gwrthsefyll, a hynny heb gynnig darlun positif o sut ddylai pethau fod, yn nhyb Adorno. I gynnig rhai o esiamplau Freyenhagen, nid oes angen darlun positif o'r da arnom i ddweud na ddylem "lofruddio, treisio, arteithio, na chaethiwo eraill." Mae drygioni cynhennid y fath weithredoedd yn ddigon o reswm i'w gwrthsefyll.¹⁶⁹ Yn yr un modd, dyna sydd wrth wraidd negatiffiaeth Adorno: bod y difrod a berir gan y gymdeithas yn cynnig i ni yr holl resymau i'w gwrthsefyll. Efallai na fedrwn wybod sut ddylai pethau fod, ond gallwn wybod na ddylai pethau fod fel hyn.¹⁷⁰

O safbwynt Adorno- sy'n darlunio system gymdeithasol sy'n anelu at reolaeth llwyr, ac sy'n peryglu goroesiad yr unigolyn, gyda diddymiad llwyr o'i unigolyddiaeth drwy gymell cydymffurfio - byddai darlun Foucault, ei bod yn bosib byw'r "bywyd hardd" yn y presennol ar ei orau yn gyfeiliornus, ac ar ei waethaf byddai'n farbariaeth llwyr. Ni fyddai'n ddim mwy na "ffug-weithrediad" a fyddai'n atal mewnwelediad i wir natur ein caethiwed drwy fynnu ein bod yn rhydd pan nad ydym.¹⁷¹ Prin y byddai dedfryd Foucault am waith Adorno'n llawer mwy ffafriol. O safbwynt Foucault, nid yw Adorno wedi deall natur cymdeithas, y perthnasau o bŵer bregus gaiff eu datgelu gan ddadansoddiad o bŵer acheddol, a gan hynny, ni fyddai mewn sefyllfa i fanteisio ar y rhyddid sy'n bodoli i ni ar y foment.

Gallwn ddilyn y gwrthdaro syniadaethol drwy thema arall, sef drwy ymgais y ddau feddyliwr i alluogi gwir unigolyddiaeth. Yng ngweithiau'r ddau mae'r thema wedi'i ryngblethu gyda phwyslais ar luosogrwydd, o fedru bod yn wahanol heb ddirmyg a heb anghydfod.¹⁷² Dyma ddiwedd y tebygrwydd, fodd bynnag. Peth i'w gyflawni ar y foment yw'r lluosogrwydd hwnnw yng ngwaith Foucault, a delfryd i'w wireddu ydyw yng ngwaith Adorno, nodwedd o'r gymdeithas gyfiawn y gellir ei chreu. I ddyfynnu Adorno, felly, "ni fyddai cymdeithas a ryddfreniwyd [. . .] yn gyflwr unedol, ond yn sylweddoliad o gyfanfydedd yng nghymodiad gwahaniaethau."¹⁷³ Yn wahanol i ddarlun Foucault, felly, er mwyn sylweddoli'r cyfanfydedd fyddai'n caniatáu'r cyflwr na fyddai'n unedol, yng ngwaith

Adorno, mae'n rhaid newid cymdeithas yn llwyr: "Cymdeithas yw'r gwir ffactor penderfyniaethol, ac ar yr un pryd mae'i drefniad yn cyfansoddi'r potensial am reswm."¹⁷⁴ Gan hynny, ni all Adorno ddangos yr un difaterwch am y strwythur benderfyniaethol ehangach. Wedi'r cyfan, dyma'r union strwythur sy'n rhaid ei herio er mwyn gwireddu goleuedigaeth.

Mae'r darlun hwn, yn ei dro, yn arwain at gasgliadau gwahanol unwaith eto. Yn hytrach na bod mewn sefyllfa ansefydlog o orfod ail-ddechrau'r gwaith goleuedig o hunan-greu, mae iwtopiaeth Adorno yn awgrymu sefyllfa o gymodiad terfynol: o gyflwr na fyddai mwyach yn wrthwynebus, lle bydd unigolion yn feistri ar eu bywydau, lle bydd cymdeithas yn gwasanaethu eu hanghenion.¹⁷⁵ Disgrifiwyd hyn fel rhwyg Feseianaid, fydd yn datgelu tlodi dybryd ein cyflwr cyn gwireddu goleuedigaeth. Yng ngoleuni'r gymdeithas gyfiawn yn unig y byddwn yn canfod rhyddid.¹⁷⁶ Tan hynny, pwysleisia Adorno bod yn rhaid parhau i wrthsefyll, rhaid parhau i weithredu'n negyddol, i "fyw'n llai anghywir", i fenthg bathiad Freyenhagen,¹⁷⁷ ond *telos* y gwrthsefyll hwn, yn y pendraw, yw'r newid llwyr cymdeithas, i greu cyflwr sy'n "deilwng" o fodau dynol.¹⁷⁸

Casgliad: Adorno a Foucault: cystadlu am dir cyffredin?

Yn ôl y darlleniad a gynigiwyd yn y traethawd hwn, nodwyd bod tebygrwydd rhyfeddol yn ymgais y ddau feddyliwr i wireddu goleuedigaeth yn eu gweithiau. Gwelwyd, yn y bennod gyntaf, natur trafodaethau'r ddau feddyliwr o oleuedigaeth. Gwelwyd eu bod, fel meddylwyr yr ugeinfed ganrif, yn ceisio cynnig diffiniad o weithred y gellid ei alw'n oleuedigaeth. Nid dangos methiant y cyfnod hanesyddol, na chadw craidd rhesymol o'r cyfnod yn fyw oedd eu hymdrech. Yn hytrach, fel dangosais yn yr ail bennod, ymgais y ddau feddyliwr oedd gwireddu goleuedigaeth, yn ôl y modd a ddiffiniwyd "goleuedigaeth" yn eu gweithiau. Gwelwyd fod ymgais Adorno i amlygu'r anuniaethol yn ymgais i achub goleuedigaeth o'i resymoldeb uniaethol difäol. Gwelwyd, yng ngwaith Foucault, bod ei achyddiaethau a'i ethegau yn ymgais i ddatblygu agwedd feirniadol a ddechreuwyd yn nhraethawd Kant, "Ateb i'r Cwestiwn: Beth yw Goleuedigaeth?"

Gwelwyd sawl tebygrwydd rhwng y prosiectau beirniadol hyn. Yn y drydedd a'r bedwaredd bennod, gwelwyd sut deallwyd, yn draddodiadol, bod y ddau feddyliwr yn "ddrwgdybus" o gyfraniad rheswm a rhesymoli at ein sefyllfa o orthrwm presennol. Yn y drydedd bennod, ymatebais i feirniadaeth ddylanwadol Habermas a'r Habermaswyr. Gwelwyd y rhain yn darlunio perthynas Adorno a Foucault fel cyfarfyddiad rhwng dau feddyliwr gwrth-fodern a gwrth-oleuedig sy'n ddall i'r potensial rhesymol bregus sy'n ymhlyg yn nhrefniannau'r bywydgyf modern. Dangosais natur un-ochrog eu darlleniad o weithiau Adorno a Foucault, gan amlygu y modd y llurguniwyd gweithiau'r ddau feddyliwr er mwyn eu cyflwyno yn y fath fodd.

Yn y bedwaredd bennod, cyflwynais y dadansoddiad cyntaf, cyflawn, o ymwneud Foucault â gweithiau Ysgol Frankfurt. Dangosais sut y deallodd Foucault, a fynnodd mai "Nietzscheydd yn unig" [*"simply a Nietzschean"*] ydoedd,¹ ddeall hefyd ei fod yn "frawd" i neo-Farcsiaeth Ysgol Frankfurt. Mae'r modd mae Foucault yn ei osod ei hun mor ddi-amwys mewn traddodiad deallusol o'r fath, gan ddarlunio tarddiad y traddodiad hwn yn nhraethawd Kant ar oleuedigaeth, yn amlygu agwedd o weithiau hwyr Foucault a esgeuluswyd mewn trafodaethau blaenorol. Fodd bynnag, yn hytrach na darganfod y molawdau syml o weithiau Ysgol Frankfurt a nodwyd gan rai dadansoddwyr blaenorol, dangosais, er ei fod yn barod i honni brawdoliaeth, bod beirniadaethau dwys yn cyd-fynd

gyda'r rhain. Gwelwyd, fodd bynnag, nad oedd y beirniadaethau hyn yn gwneud synnwyr o negatiffiaeth gymhleth Adorno. Gan hynny, rhaid oedd symud heibio i'r ddwy fframwaith hon, gan y gwelir ynddynt ddealltwriaethau anghyflawn o weithiau'r meddylwyr dan sylw.

Ychwanegwyd llawer o fanylder at y darlun hwn gan waith Cook, fel gwelwyd yn y bumed bennod. Dangoswyd fod prosiectau beirniadol y ddau feddyliwr yn ymddangos fel petaent yn anelu at yr un nod, sef cynyddu rhyddid yr unigolyn, i alluogi'r unigolyddiaeth a lesteiriwyd gan y trefniannau presennol. Gwelwyd fod y ddau yn benthg diffiniad Kant o oleuedigaeth i ddisgrifio'r ymgais hon, gan apelio at syniad Kant o fedru dianc rhag ein cyflwr presennol o anaeddfedrwydd a chyrraedd "aeddfedrwydd" [*Mündigkeit*]. Gwelwyd fod y ddau yn deall mai'r un math o ffenomenau sy'n achosi ein hanaeddfedrwydd, gan bwysleisio'r unffurfrwydd a orfodir arnom drwy fewnoliad o orchmynion cymdeithasol. Gwelwyd, ymhellach, fod beirniadaeth yn gweithredu mewn modd cyffelyb ganddynt, i ganiatáu dirnadaeth di-leihad o natur y presennol, ac i'w droi'n rhywbeth dieithr, a hynny yn ei dro er mwyn llacio ei afael arnom. Gwelwyd hefyd fod y ddau ohonynt yn gwrthod cynnig canllaw ar gyfer y newidiadau sydd eu hangen i gyrraedd goleuedigaeth. Cyflwyno'r ddau ohonynt dasg sy'n mynnu datrysiad ymarferol i'w darllenwyr, tasg sy'n mynnu defnydd o'r rhyddid a anafwyd gan y trefniannau presennol, a hynny er mwyn creu rhywbeth llwyr newydd, na fedrir ei ragweld.

Er yr holl gytundebau, gwelwyd fod rhai themâu creiddiol yn chwalu'r tebygrwydd rhyngddynt. Cyfeiriais yn benodol at ddealltwriaethau gwrthgyferbyniol y ddau feddyliwr o natur cymdeithas ac o natur rhyddid, yn y chweched bennod. Gwelwyd fod Foucault yn deall fod cymdeithas wedi ei chyfansoddi gan luosogrwydd o berthnasau o bŵer cyfochrog. Gwelwyd pwyslais clir ar symudedd y perthnasau hyn, symudedd oedd yn ernes i ryddid yr unigolyn o fewn y gymdeithas. Gan na all y perthnasau hyn greu strwythur sy'n diddymu rhyddid, a gan na allwn gael gwybodaeth gyflawn a diffiniadol am natur cymdeithas, pwysleisiwyd newidiadau lleol a phenodol gan Foucault. Tu mewn i symudedd di-baid perthnasau pŵer cymdeithasol, mynnodd ei fod yn rhaid i ni ddarganfod natur fregus y terfynau a osodwyd arnom, ac ymgeisio'n ymarferol i symud y tu hwnt i'r terfynau hyn. Drwy weithredu o'r fath, pwysleisia bod modd i ni roi steil esthetig i'n bywydau, i fyw bywyd hardd sy'n ymdebygu at waith o gelfyddyd, heb yn gyntaf orfod newid strwythur

cyffredinol, penderfyniaethol.

Gwelwyd dealltwriaeth bur wahanol yn nadansoddiad Adorno. Pwysleisiwyd, yn ei ddarlun o'n bywydau difrodedig, gymdeithas sy'n gweithredu fel "gwir ffactor benderfyniaethol",² ac sy'n diddymu rhyddid yr unigolyn. Gwelwyd y gymdeithas yn bodoli fel endid unedol, tu ôl i bob gosodiad neu weithred, gan anelu am reolaeth lwyr a hollgwmpasog. Gwelwyd sut bod y systemau mawreddog, cyfalafol, a gynhyrchwyd gan ddynoliaeth er mwyn ein rhyddfreinio o anghenion a pherygl natur yn datblygu yn "ail natur" sy'n peryglu goroesiad unigolion a phoblogaethau cyfan.³ Yn hytrach na'r system sy'n gwasanaethu dynoliaeth, daw dynoliaeth yn weision i'r system, yn asiantau anwirfoddol cyfraith elw cyfalafiaeth.

Er mor dywyll yw'r darlun, cred Adorno'n glir y gall y byd fod yn baradwys yn y fan a'r lle, er ei fod yn rhy aml yn troi i fod "yn uffern ei hun yfory."⁴ Er mwyn creu'r baradwys hon, rhaid wrth newid y gymdeithas yn ei chyfanrwydd, a throi'r grymoedd cynhyrchu i wasanaethu dynoliaeth, a hynny er mwyn galluogi posibilrwydd i fyw'r bywyd moesegol, da nad yw'n bosib yn y presennol. Tu hwnt i awgrymiadau bras o'r fath, prin y gwelwn argymhellion pellach yng ngwaith Adorno am sut i wireddu'r nod hwnnw. Cymaint yw dylanwad gorthrymol cymdeithas arnom fel na fedrwn hyd yn oed gysyniadoli'r bywyd da. Gan y byddai ymgais i gysyniadoli cymdeithas gyfiawn wedi'i gynhyrchu yn y cyflwr anghywir, byddai'r creithiau'r gorthrwm cymdeithasol presennol yn amlwg ar y darlun o'r gymdeithas ddelfrydol. Cred Adorno byddai'r feirniadaeth, yn ddarwybod, yn atgynhyrchu a chyfiawnhau y gorthrwm a geisiwyd ei feirniadu. Fodd bynnag, nid anobaithyw'r hyn a arddelir gan Adorno, ond gweithredu negyddol, a hynny er mwyn gweddnewid cymdeithas yn ei chyfanrwydd.

Nid cydnawsedd syniadaethol a welwn, felly, rhwng gweithiau Adorno a Foucault, ond cystadleuaeth dros dir cyffredin. Mae Agamben, fel cyflwyniad i'w gyfrol *Babandod a Hanes*, yn maentumio fod pob gwaith ysgrifenedig yn rhagair i waith sydd heb eto wedi'i ysgrifennu.⁵ Gwelwyd yn y bennod gyntaf alw am drafodaethau ynglŷn â'r cwestiwn o ragoriaeth syniadau'r ddau feddyliwr.⁶ Gellid deall y traethawd hwn fel y rhagair i waith sy'n ceisio ateb y cwestiwn hwnnw. Mae'r cyferbyniadau a'r gwahaniaethau sydd i'w canfod rhwng eu gweithiau yn naturiol yn codi cyfres o gwestiynau am ba feddyliwr sy'n cynnig y darlun mwyaf argyhoeddiadol am natur cymdeithas, natur rhyddid, a sut gellir

dianc o'r presennol caethiwus. Ni all y ddau feddyliwr fod yn gywir. Ni ellir cysoni darlun Foucault o gyfansoddiad cymdeithas o luosogrwydd o berthnasau o bŵer gyda phwyslais Adorno ar natur cymdeithas fel system unedig, a dreiddiwyd gan yr egwyddor o gyfnwid cyfalafol. Ni ellir, ychwaith, gysoni darlun nac argymhellion Foucault gyda rhai Adorno, am fod Foucault yn credu ein bod yn byw mewn cyflwr o ryddid, tra bod Adorno'n pwysleisio ein caethiwed.

Pwy, felly, y dylem gredu? Gan edrych ar syniadaeth Foucault, gwelwyd ei fod yn "Beth yw Goleuedigaeth?" (1984), yn pwysleisio fod yn well ganddo'r newidiadau penodol mewn perthynas ag awdurdod, y newidiadau a ddatblygodd yn y perthnasau rhwng y rhywiau, neu'r newidiadau yn y modd yr ydym yn deall gwallgofrwydd neu salwch, yn hytrach na'r trallod a welwyd mewn ymdrechion tuag at newidiadau byd-eang yn yr Ugeinfed Ganrif.⁷ Gwelwn yn yr esiamplau hyn nifer o newidiadau penodol a gwerthchweil, a hynny heb orfod chwyldroi na newid cymdeithas yn ei chyfanrwydd er mwyn eu gwireddu. Efallai bod hyn, mewn tro, yn cynnig tystiolaeth dros ddarlun Foucault o'n rhyddid cymdeithasol, o'n gallu i weithredu ar y rhyddid sydd wedi'i gynnig i ni gan berthnasau symudol o bŵer, gan herio'n uniongyrchol y terfynau a osodwyd arnom.

O ran ein dealltwriaeth o iechyd meddwl, mae'n ddiamau fod lleihad mewn stigma'r statws hwn i ddioddefwyr o anhwylderau o'r fath nac a welwyd yn y degawdau a fu. Gan feddwl am yr esiampl o'n perthynas gydag awdurdod a newidiadau yn y perthynas rhwng y rhywiau, a welwyd yn deillio o fudiadau gwrth-ddiwylliannol yr 1960au gyfres o newidiadau sylfaenol, ond heb orfod newid yr is-strwythur economaidd na strwythur benderfyniaethol arall yn flaenorol iddynt. Drwy brotestiadau ac anufudd-dod sifil, gwelwyd newidiadau radical ymhob math o feysydd, o ennill hawliau sifil i Americanwyr o dras Affricanaidd,⁸ neu lwyddiannau ail don ffeministiaeth,⁹ hyd at y camau bras a welwyd yn hawliau pobl hoyw, o'i ddechreuadau yn Stonewall hyd at gyfreithloni priodasau sifil.¹⁰ Yn y cyd-destun Cymreig, gallwn feddwl am lwyddiant ymgyrchoedd o anufudd-dod sifil ac arweiniodd yn eu tro at arwyddion dwyieithog, sefydlu S4C, neu Ddeddf Iaith 1993.¹¹ Beth sy'n gyffredin i bob un o'r newidiadau hyn yw nad oedd rhaid newid cymdeithas yn ei gyfanrwydd er mwyn eu sylweddoli. Gwelwyd y terfynau a osodwyd ar unigolion a grwpiau yn cael ei rhoi ar brawf, a gwelwyd ymgais ymarferol a phenodol i wthio heibio iddynt, a

thrwy hyn gwelwyd cyfres o newidiadau pwysig.

Eto, ymhob un o'r llwyddiannau uchod, mae'n amlwg fod gwaith pellach i'w wneud. Mae bob amser mwy o ryddid i'w wireddu, a therfynau newydd i'w bylchu. Nid yw nodi hynny, mewn gwirionedd, yn ddadl yn erbyn safbwynt Foucault. Gan mai newidiadau lleol a phenodol yn unig sy'n bosib, (er bod peth cyffredinoldeb iddynt gan fod y ffenomenâu hyn wedi eu gwasgaru'n gyffredinol drwy'r Gorllewin), mynnodd Foucault ein bod yn anorfod mewn sefyllfa o ail-ddechrau'n ddi-baid.¹² Oherwydd symudedd hanfodol y perthnasau o bŵer sy'n gweithredu arnom, mae symud heibio i un terfyn yn gosod terfynau newydd arnom, a down o hyd i ffiniau newydd sydd angen eu croesi. Proses barhaus o ail-ddechrau ydyw.

Mae darlun Adorno o'r bywyd difrodedig yn dibynnu, o'i gyferbynnu â gwaith Foucault, ar fedru dangos bod ffenomenâu dyfnach, sy'n strwythuro ein bywydau mewn modd mwy sylfaenol. Dibynna ar adnabod system gymdeithasol sy'n ddifäol i fuddiannau'r unigolion sy'n perthyn iddo, sy'n peryglu ein goroesiad, ac sy'n diddymu ein gallu i weithredu'n foesebol. Pa fath o dystiolaeth, felly, a ellir ei gynnig i gyfiawnhau darlun mor dywyll?

Gallwn gyfeirio, yn gyntaf, at anfoesoldeb sylfaenol ein ffordd o fyw. Mae ein llawnder yn y Gorllewin wedi'i alluogi drwy dlodi, annigonedd a dioddefaint pobl eraill. Er enghraifft, gwelwyd adroddiadau sy'n nodi fod hunanladdiad mor gyffredin mewn ffactri sy'n cynhyrchu "*iPhones*" nes bod perchnogion y ffactri wedi gorfod rhoi rhwyd mewn lle er mwyn dal y rheini sy'n ceisio cyflawni hunanladdiad trwy daflu eu hunain o loriau uchaf y ffatri.¹³ Ond, eto, er bod ffeithiau o'r fath yn hysbys, mae'r ffôn symudol hwnnw'n parhau i fod mor boblogaidd ag erioed. Neu, pan ystyriwn ein rhaib o'r byd naturiol, gwyddom fod cynhyrchiant olew palmwydd yn digwydd ar draul llosgi'r fforest law, sy'n cyfrannu'n uniongyrchol at gynhesu byd eang, ac yn arwain at ddifodiant rhywogaethau cynhenid, fel yr Orangwtan. Er hyn, mae olew palmwydd yn hollbresennol yn y nwyddau a welwn ar silffoedd ein harchfarchnadoedd; boed sebon, siampŵ, neu siocled.¹⁴ Efallai y gellid dadlau bod modd i unigolion wneud dewisiadau amgen: gellid prynu ffôn symudol gwahanol, neu osgoi cynnyrch sydd wedi'i greu mewn modd anghynladwy. Fodd bynnag, byddai hyn yn osgoi'r ffaith fod y nwyddau crai sy'n hanfodol i'n bywydau a'n technolegau modern, yr aur, cobalt, coltan, yn cael eu mwynloddio, yn aml, gan blant, gyda sgil-

216

effeithiau enbyd i'w hiechyd.¹⁵ Mae'r cyfrifiadur a ddefnyddiaf i deipio'r geiriau hyn yn symptom ac yn rhan o'r anghyfiawnder erchyll y dylid ei drosgynnu. Nid rhyw safbwynt Ludaidd yw hynny. Dyma ffeithiau a dyma realiti natur ecsbloetiol ein cymdeithasau modern. Pan ystyriwn y ddadl am ddewis nwyddau cynaliadwy, daw'n amlwg bod modd pennu fod nwydd yn gynaliadwy, tra bod y nwydd yn cael ei gynhyrchu drwy arferion eithriadol o ddifäol i'r amgylchedd.¹⁶ Gyda dewisiadau mor anfoesol wedi'i rhagosod i ni, efallai y gallwn gredu pwyslais Adorno nad oes "bywyd cywir", moesegol yn yr anghywir.

Yn y bennod gyntaf, gwelwyd fod Adorno'n pwysleisio natur afresymol ein cymdeithas. Er hynny, pwysleisiodd hefyd bod datblygiadau cyfalafol wedi galluogi'r potensial am gymdeithas well, a phe byddem yn troi'r system i wasanaethu dynoliaeth, yn hytrach na bod y ddynoliaeth yn gwasanaethu'r egwyddor o elw gallai'r lles ledu ymhellach. Gellir cefnogi hyn drwy gyfeirio at y ffaith ein bod yn byw mewn byd sydd eisoes yn cynhyrchu mwy na digon o fwyd i fwydo pawb, digon i fwydo 10 biliwn o bobl yn ôl rhai amcangyfrifon. Ac eto, mae 11% o'r byd, rhyw 800 miliwn o bobl, yn newynu.¹⁷ Neu, gallwn gyfeirio at y tlodi enbyd sydd yn y byd, lle mae 26 person yn berchen ar gymaint o eiddo a 50% o bobl dlota'r byd, ffigwr sy'n cyfateb i ryw 3.75 biliwn o bobl.¹⁸ Mewn esiamplau o'r fath, mae'n anodd peidio gweld afreswm sylfaenol ein ffordd bresennol o fyw.

Gan feddwl am bwyslais Adorno o ymdreiddiad y dull cyfalafol o werthuso hyd eithaf ein dychymyg, gellid atodi sawl esiampl sy'n cynnig tystiolaeth gref dros y safbwynt hon. Gallwn feddwl am yr ymgais neo-ryddfrydol i ddeall pob perthynas fel perthynas gwsmeraidd, o'r brifysgol hyd at gleifion mewn ysbytai.¹⁹ Yn fwy diweddar, gwelwn ymdreiddiad y dull nwyddol o werthuso i'r drafodaeth am achub yr iaith Gymraeg, yn y polisi "1 miliwn o siaradwyr." Pwysleisiwyd gan Alun Davies mai'r Gymraeg yw "ased gorau'r wlad."²⁰ Ond, ymha ffordd mae'r Gymraeg yn werthfawr fel ased? Nid yw banciau rhyngwladol, i gynnig un esiampl, yn gwneud eu busnes drwy gyfrwng y Gymraeg. A phan ddarganfyddir "ased" fwy gwerthfawr, pa ddadl mwyach fydd dros gadw'r Gymraeg? Yn hyn, efallai fod rhybudd Adorno am y difrod i'r peth penodol a berir gan y resymoldeb uniaethol, nwyddol o werthusol, yn berthnasol ag amserol iawn i ni yn y Gymru Gymraeg.²¹

I gynnig esiampl derfynol, gwelwyd yn narlun Adorno fod bodau dynol yn rhyddfrenio'u hunain wrth natur, ymgais sy'n darganfod ei fynegiant mwyaf grymus yng nghyfalafiaeth fodern, dim ond i gael eu caethiwo eilwaith gan ail-natur cymdeithasol sy'n

217

peryglu eu goroesiad. Gwelwyd darlun yn *Dilechdid Goleuedigaeth* o fodau dynol wedi'u rhewi gan ofn o flaen eu creadigaeth, yn disgwyl i'r byd "gael ei gynnau'n wenfflam gan bŵer cyffredinol yr ydynt eu hunain ac y maent yn ddiymadferth trosodd."²² Efallai, dros hanner canrif wedi ysgrifennu'r geiriau hynny, y gwelwn eu gwirediad yn yr argyfwng sy'n ein hwynebu o ran newid hinsawdd. Mae'n fygythiad gwir ddirfodol, lle mae tlodion y byd eisoes yn dioddef ei effeithiau enbyd.²³ Dyma argyfwng a grëwyd gan fodau dynol, ac eto, teimlwn yn ddiymadferth i'w newid. Mae'n galw am ddim llai na newidiadau cyfanfydol yn ein dull o gynhyrchu, a'r rhesymoldeb sy'n gweld y blaned fel rhywbeth amgenach na dim ond adnodd i'w gamddefnyddio er elw.²⁴ Ac eto, wrth gydnabod hyn, rydym yn parhau i gynnal y drefn hon, er ei bod yn bygwth ein difa'n llwyr. Mewn ffenomen o'r fath, mae her Adorno i'r drefn bresennol yn amserol a gwerthfawr.

Mewn ymateb, efallai y byddai modd nodi nad yw pwysleisio gorthrwm strwythurol ac afresymoldeb sylfaenol yn diarddel pwyslais Foucault ar newidiadau lleol a phenodol. Gellid dadlau mai dim ond drwy gyfres o newidiadau lleol y gellid newid y cyfanrwydd, , lle byddai cyfanswm y newidiadau hyn yn peri'r newidiadau sylfaenol a elwir amdanynt gan Adorno. Nid oes dim yn nadansoddiad Adorno yn erbyn y fath bwyslais. Yn hytrach, mae'r broblem, hyd y gwelaf, yn deillio o'r ystyr sy'n cael ei briodoli gan Foucault i newidiadau o'r fath, a'i gred y byddent yn galluogi byw "bywyd hardd." Ond, os yw'r darlun o afresymoldeb ac anfoesoldeb ein trefn bresennol hyd yn oed yn rhannol wir, bydd harddwch ein bywydau yn ddibynnol ar hagrwc bywydau bodau dynol eraill. Pa ddiben yw ceisio "byw'n hardd" mewn byd newynog? Nid byw'n esthetig, ond ymgeisio i "fyw'n llai anghywir", i fenthyg bathiad Freyenhagen, fyddai'r nod yn nadansoddiad Adorno.²⁵ A thrwy'r ymgais honno, newid y strwythur benderfyniaethol y mae Foucault yn mynegi anallu i'w ddirnad a'i newid byddai'r nod, a hynny er mwyn creu cyflwr sy'n "deilwng o fodau dynol."²⁶

Rwy'n ymwybodol nad oes modd argyhoeddi unrhyw un o safbwyntiau o'r fath mewn cyn lleied o eiriau. Amlinelliad o drywyddion pellach y gellid eu dilyn, nid datganiadau terfynol ar y pwnc ydynt. Ond, drwy amlygu perthnasedd gweithiau'r ddau feddyliwr i drafodaethau cyfoes yn y fath fodd, gallwn weld cyfraniadau grymus a pharhaol y ddau feddyliwr i theori feirniadol. Byddai rhaid i unrhyw drafodaeth bellach o'u gweithiau ddechrau gyda'r ymwybyddiaeth o ymdrechion y ddau i wireddu goleuedigaeth yn eu

gweithiau, i alluogi rhyddid yr unigolyn drwy feirniadaeth, ac i weld newidiadau radical yn ein ffordd bresennol o fyw. Fe'n cyflwynir gyda thasg i'w chyflawni gan y ddau feddyliwr, tasg sy'n galw am ymroddiad llwyr a gweithredu di-baid. Ac o ran eu mewnwelediadau grymus, efallai fod llawer eto gan y ddau feddyliwr hyn i'n dysgu yn y presennol.

Nodiadau i'r traethawd.

Nodiadau: Cyflwyniad a Throsolwg o'r Traethawd.

¹ Susan Buck-Morss, *The Origin of Negative Dialectics: Theodor W. Adorno, Walter Benjamin and the Frankfurt Institute*, (New York: The Free Press (Macmillan), 1979), t. ix.

² David Held, *Introduction to Critical Theory: Horkheimer to Habermas*, (London: Hutchinson, 1980), t. 16.

³ Trafodaf hyn ym Mhennod 1: 1.1.

⁴ Jürgen Habermas, "The Entwinement of Myth and Enlightenment: Re-Reading Dialectic of Enlightenment", cyf. Thomas Levin, *New German Critique*, (26) 1982, 13-30, (t. 13).

⁵ Michel Foucault, "What is Critique?" yn *What is Enlightenment? Eighteenth-Century Answers and Twentieth-Century Questions*, gol. James Schmidt, cyf. Kevin Geiman (Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1996), td. 382-398 (td.388-391).

⁶ Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", *Philosophy and Social Criticism* 39 (2013), 965-981, (t. 965).

⁷ Gwelwn amddiffyniad o drin gweithiau Adorno fel "cyfanrwydd theoretig gyd-bresennol" ["co-present theoretical totality"] gan Fabian Freyenhagen, *Adorno's Practical Philosophy: Living Less Wrongly*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2013), t. 22.

⁸ Am drosolwg bras o'r newidiadau yng ngwaith Foucault, gweler Arnold Davidson, "Archaeology, Genealogy, Ethics" yn *Foucault: A Critical Reader*, gol. David Hoy (Oxford: Blackwell, 1986), 221- 233.

⁹ O ran perthynas y ddau feddyliwr, gwelir yr esiampl orau o'r math hwn o drafodaeth yn Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", (t. 966), sy'n dadlau fod angen cymhariaeth o weithiau'r ddau feddyliwr oherwydd medr eu "beirniadaethau di-gyfaddawd o'r presennol fod yn ddefnyddiol ar gyfer theori ag ymarfer cyfredol."

¹⁰ Nid yw hyn yn golygu nad oes cyfrolau sy'n cymhwyso gweithiau athronwyr ar gyfer rhyw ddiben yn y Gymraeg. Gwelwn, yn arbennig ym maes theori lenyddol, ddefnydd o weithiau athronwyr, fel yng nghyrol werthfawr Simon Brooks, *O Dan Lygaid y Gestapo: Yr Oleuedigaeth Gymraeg a Theori Lenyddol yng Nghymru*, (Caerdydd: Gwasg Prifysgol Cymru, 2004). Hyd yn oed yng ngwaith Dewi Z. Phillips, efallai un o'r athronwyr mwyaf a gynhyrchwyd gan Gymru, mae ei brif gyrol yn y Gymraeg yn ymwneud â llenyddiaeth yn bennaf: Dewi Z. Phillips, *Ffiniau: Myfyrdod Athronyddol ar Lenyddiaeth*, (Talybont: Y Lolfa, 2008). Yn y gyrol hon, cyfeirir at ddiffyg gweithiau athronyddol yn y Gymraeg, (t. 1-2).

Parthed gweithiau Adorno, prin yw'r cyfeiriadau sydd ato yn ein hiaith, a dim ond un trafodaeth uniongyrchol, hyd y gwelaf i: Richard Wyn Jones, "Gwleidyddiaeth Ryddfreniol ar ôl Auschwitz: Athroniaeth Wleidyddol Theodor Wiesengrund Adorno", *Efyddiau Athronyddol*, 59 (1996), 84-96. Fodd bynnag, mae agweddau o'r gwaith hwn wedi'u dylanwadu'n ormodol gan y paradeim Habermasaidd, yn enwedig yn ei honiad fod *Dilechdid Goleuedigaeth* yn trafod "rheswm offerynnol" (t. 88). Dadleuaf yn erbyn y ddealltwriaeth hon yn yr ail bennod. Gan ddilyn Hammer, pwysleisiof taw "uniaeth" yw categori canolog y llyfr hwnnw. [Espan Hammer, *Adorno and The Political*, (Abingdon: Routledge, 2006), t. 43].

Nid wyf wedi llwyddo i ddarganfod gwaith yn y Gymraeg sydd yn ymwneud gyda darlun llawn o weithiau Foucault, yn enwedig o ran y newidiadau hwyr yn ei waith at etheg, felly, ni allaf gyfeirio at destun yma. Yn y cyfeiriadau prin a welais, gwelwyd, yn aml, gam-ddealltwriaethau dwys o natur gwaith Foucault. I gynnig un esiampl, gwelwn M. Wynn Thomas yn lleoli dadansoddiad Foucault o bŵer yn nhraddodiad "Machiavelli a Hobbes". Fodd bynnag, mae Foucault ei hun yn cyferbynnu ei ddealltwriaeth o bŵer gyda dealltwriaeth Machiavelli: [Gweler drafodaeth Hubert Dreyfus a Paul Rabinow, *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*, Ail Argraffiad, (Chicago: University of Chicago Press, 1983), td. 136-137.] Mae'r disgrifiad yn broblematic am resymau eraill: mae'n ymddangos i ddeall pŵer fel rhywbeth sydd ym meddiant unigolyn neu grŵp, pwyslais sy'n wrthun i ddealltwriaeth Foucault [M. Wynn Thomas, "Pwys Llên a Phwysau Hanes", yn *Sglefrio ar Eiriau*, gol. John Rowlands (Llandysul: Gwasg Gomer, 1992), td. 1-21 (t.6-7).] Mae'n werth nodi bod gweithiau eraill yn trafod Foucault yn y Gymraeg, ond eu bod yn tueddu i ganolbwyntio ar ddadansoddiadau Foucault o "ddisgwrs", ac nid ar y cyfnod o'i weithiau sydd dan sylw yn y traethawd hwn. [Gweler Glyn Williams, "Cynhyrchu Disgwrs: Sylwadau ar Waith Michel Foucault", *Efyddiau Athronyddol*, 51 (1988), 37-46].

¹¹ Gweler Bennod 3, 3.1.1-3.1.2.5.

¹² Gweler Bennod 3, 3.2.1-4.

¹³ Michel Foucault, "What is Critique?" yn *What is Enlightenment? Eighteenth-Century Answers and Twentieth-Century Questions*, gol. James Schmidt, cyf. Kevin Geiman (Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1996), td. 382-398 (t.390). Trafodaf yr agwedd hon yn fwy manwl ym Mhennod 4: 4.2.2-3.

¹⁴ Trafodaf hyn ym Mhennod 4: 4.3.1-4, a 4.4.3.

¹⁵ Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique," (t. 274).

¹⁶ Trafodaf yr agweddau hyn ym Mhennod 5: 5.1-4.

¹⁷ Deborah Cook, "'Is Power always secondary to the economy?' Foucault and Adorno on Power and Exchange", *Foucault Studies*, (20) 2015, 180-198 (t. 198).

¹⁸ Gweler Pennod 6: 6.2.3.

¹⁹ Gweler Pennod 6: 6.3.2.

²⁰ Gweler Pennod 6: 6.4.

¹ I gynnig rhai esiamplau, gweler: Martin Jay, *The Dialectical Imagination: A History of the Frankfurt School and the Institute of Social Research, 1923-1950*, (Berkeley and Los Angeles: University of California, 1996), t. xviii; Hubert Dreyfus a Paul Rabinow, *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*, Ail Argraffiad, (Chicago: University of Chicago Press, 1983), t. xxii; Espen Hammer, *Adorno and The Political*, (Abingdon: Routledge, 2006), t. 80; Rolf Wiggershaus, *The Frankfurt School: Its History, Theories, and Political Significance*, cyf. Michael Robertson, (Oxford: Polity Press, 2007), t. 4; James Schmidt, "Introduction: What is Enlightenment? A Question, Its Context, and Some Consequences" yn *What is Enlightenment? Eighteenth-Century Answers and Twentieth-Century Questions*, gol. James Schmidt (Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1996), td. 1-44 (t.28).

² Friedrich Nietzsche, *The Gay Science: With a Prelude in Rhymes and an Appendix of Songs*, cyf. Walter Kaufmann (New York: Vintage, 1974), t. 212, doethwers. 228.

³ Wrth gwrs, mae'r cyferbyniadau hyn yn gorsymleiddio gwaith Michel Foucault rhyw ychydig, ond dyma'r argraff y byddai'r darlennydd yn ei gael o ddarllen prif waith y cyfnod achyddol, *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, cyf. Alan Sheridan, (New York: Vintage, 1995) a'i gymharu gyda'r prif weithiau ethgol, *The History of Sexuality: The Use of Pleasure vol.2*, cyf. Robert Hurley, (London: Penguin Books, 1992) a *The History of Sexuality: The Care of the Self, vol. 3*, cyf. Robert Hurley, (New York: Pantheon Books, 1986).

⁴ Fel esiampl gynrychioliadol o safbwyntiau Foucault ar y thema hon, gweler Michael Foucault, "The Subject and Power" yn *Power: Essential Works of Foucault 1954-1984*, v. 3 gol. James D. Faubion (London: Penguin, 2002), td. 326-248 (t.331). Yma cynigia Foucault fod tri math o "frwydrau", gydag un ffurf yn bennaf mewn gwahanol gymdeithasau: brwydrau yn erbyn ffurfiau o orthrwm ethnig, cymdeithasol, a chrefyddol, sy'n bennaf mewn cymdeithasau ffiwdal; brwydrau yn erbyn ffurfiau o ecsploetiaeth economaidd sy'n gwahanu unigolion oddi wrth yr hyn y maent yn ei gynhyrchu, sy'n bennaf yng nghymdeithasau cyfalafol y bedwaredd ganrif ar bymtheg; neu frwydrau yn erbyn yr hyn sy'n clymu'r unigolyn at eu hunan, yn erbyn ffurfiau o oddrychedd ag ymostyngiad, yn bennaf yn yr oes bresennol. Drwy hyn, mae Foucault yn gweld taw i'r bedwaredd ganrif ar bymtheg y perthyn ffocws economaidd Farcsaidd gweithiau Adorno. Er mwyn beirniadu cymdeithas gyfoes mae'n rhaid dadansoddi technegau o bŵer mewn cyswllt â goddrychedd.

⁵ Michel Foucault, "Power and Strategies," yn *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972-1977*, gol. Colin Gordon (New York: Pantheon Books, 1980), td. 134-145 (t.142).

Gwelwn hefyd i Foucault fynnu fod rhaid symud heibio i'r ffocws Farcsaidd ar "ideoleg", gan fod ideoleg yn dibynnu ar arwahanrwydd pŵer oddi wrth "wirionedd" a "gwybodaeth." I'r achyddiaethydd, mae'r rhain wedi'u cyd-blethu yn llwyr. [Michel Foucault, "Truth and Power" yn *The Foucault Reader*, gol. Paul Rabinow (London: Penguin Books, 1984), td. 51-75 (t.60).] Fodd bynnag, mae McCarthy yn gywir i nodi nad yw ymwrthodiad Foucault yn ymdopi gyda beirniadaeth Ysgol Frankfurt o ideoleg. Yn wir, nid yw'n glir, yn ôl McCarthy, pam na ddylid deall gweithiau Foucault fel beirniadaeth o ideoleg. [Thomas McCarthy, "The Critique of Impure Reason: Foucault and the Frankfurt School", *Political Theory*, (18) 1990, 437-469 (t. 440)].

⁶ Cynigwyd rhai esiamplau yn tn. 1 o'r bennod hon.

⁷ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity: Twelve Lectures*, cyf. Frederick Lawrence, (Cornwall: Polity, 1987), t.106. [Testun gwreiddiol: Jürgen Habermas, *Der Philosophische Diskurs der Moderne: Zwölf Vorlesungen*, (Frankfurt-am-Main: Suhrkamp Verlag, 1985)]. Gwelwn drafodaethau estynedig yng ngweithiau Honneth: Axel Honneth *The Critique of Power: Reflective Stages in a Critical Social Theory*, cyf. Kenneth Baynes (Massachusetts: MIT Press, 1991), td. 198- 202; cf. Axel Honneth, "Foucault and Adorno: Two Forms of the Critique of Modernity", cyf. David Roberts, yn *Thesis Eleven*, (15) 1986, 48-59.

⁸ Y trafodaethau pwysicaf yw: Michel Foucault, "What is Critique?" yn *What is Enlightenment? Eighteenth-Century Answers and Twentieth-Century Questions*, gol. James Schmidt, cyf. Kevin Geiman (Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1996), td. 382-398 (td.388- 391); Michel Foucault, "Interview with Michel Foucault", yn *Power: The Essential Works of Foucault 1954-1984*, vol. 3, gol. James D. Faubion (London: Penguin Books, 2002), td. 239-297, (td.272-291); Michel Foucault, "Structuralism and Post-Structuralism" yn *Aesthetics, Method and Epistemology: The Essential Works of Foucault 1954-1984*, gol. James D. Faubion (New York: The New Press, 2000) td. 433-458 (td.438-441); Michel Foucault, "What is Enlightenment?" yn *Ethics, Subjectivity and Truth: The Essential Works of Michel Foucault 1954-1984 vol. 1*, gol. Paul Rabinow (New York: The New Press, 1997), td. 303-320 (t.303); Michel Foucault, "Omnes et Singulatim: Towards a Critique of 'Political Reason'" yn *Power: The Essential Works of Michel Foucault 1954-1984 Vol.3*, gol. James D. Faubion (London: Penguin, 2002), td. 298-325 (t.299); Michael Foucault, "The Subject and Power" yn *Power: The Essential Works of Foucault 1954-1984*, vol. 3, gol. James D. Faubion (London: Penguin, 2002), td. 326-348 (td.328-9); Michel Foucault, "The Art of Telling the Truth" yn *Critique and Power: Recasting the Foucault/Habermas Debate*, gol. Michael Kelly (Massachusetts: MIT Press, 1994),

td. 139-148 (t.140).

⁹ Michel Foucault, "Interview with Michel Foucault", (t.273).

¹⁰ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.391).

¹¹ Yn ychwanegol at y meddylwyr dan drafodaeth yma, cyfeiria Hammer at ffrwd ddylanwadol o feirniaid a geisiodd ddeall gweithiau Adorno fel rhagddisgwyliad o ôl-strwythuraeth gan weld tebygrwydd rhwng ei feirniadaethau o logo-ganolrwydd ["*logocentrism*"] Orllewinol gyda'r meddylwyr Ffrengig diweddarach. Gan nad yw fy Almaeneg yn ddigon rhugl i fedru dadansoddi'r trafodaethau hyn, ni chyfeiriaf at eu gweithiau hwy yn y traethawd hwn. [Eспен Hammer, *Adorno and the Political*, t. 5].

¹² Brian O'Connor, *Adorno*, (Oxford: Routledge, 2013), t. 194.

¹³ Mae gosodiad Schmidt am debygrwydd darlun Foucault yn *Disgyblaeth a Chosb* am weithrediad disgyblaeth a Phanopticiaeth gyda darlun Adorno a Horkheimer yn *Dilechdid Goleuedigaeth* yn gynrychioliadol o'r ddealltwriaeth draddodiadol: "Dyma ddarlun sy'n deilwng o adegau tywyllaf Horkheimer ac Adorno: y byd llwyr oleuedig wedi dod yn garchar anferthol." [James Schmidt, "Introduction: 'What is Enlightenment?' A Question, Its Context, and Some Consequences", (t.28).] Dyma'r darlun a ddatblygir yn nhrafodaeth Habermas a'r Habermaswyr o berthynas gweithiau'r ddau feddyliwr. Mae gosodiad McCarthy, bod achyddiaethau Foucault yn yr 1970au a *Disgyblaeth a Chosb* Adorno a Horkheimer, yn debyg o ran eu "naws" yn gynrychioliadol o'r safbwynt hon. Thomas McCarthy, "The Critique of Impure Reason", (t. 464, tn.1). Dyma fydd ffocws y drydedd bennod.

¹⁴ Gweler Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", *Philosophy and Social Criticism*, (39) 2013, 965-918 (td. 969-970); cf., Axel Honneth, "Foucault and Adorno: Two Forms", (t. 48); *The Critique of Power*, td. 198-99.

¹⁵ Martin Jay, *The Dialectical Imagination*, t. xviii; David Hoy yn David Hoy a Thomas McCarthy, *Critical Theory*, (Oxford: Blackwell, 1995), t. 166.

¹⁶ Dyma gyfraniad hollbwysig Cook: Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", t. 975-977.

¹⁷ Trafodaf hyn ym Mhennod 3: 3.1, 3.2.1-6.

¹⁸ Colin Gordon, "Question, Ethos, Event: Foucault on Kant and Enlightenment", *Economy and Society*, (15) 1986, 71-87, (t. 72). Yma, awgryma Gordon bod y traethodau hwyr yn ymgais i esbonio'i safbwyntiau yn erbyn y beirniadaethau Habermasaidd y daeth yn ymwybodol ohonynt tra'n dysgu yn yr Unol Daleithiau tua diwedd ei fywyd. Fodd bynnag, mae'n bwysig nodi i Foucault droi at osod ei hun yn nhraddodiad goleuedigaeth Kant cyn iddo ddod yn ymwybodol o feirniadaeth Habermas ohono. Noda Schmidt fod y feirniadaeth gyntaf o'i waith gan Habermas yn ymddangos ym 1978, a gwelwn Foucault eisoes yn ei osod ei hun yn nhraddodiad goleuedigaeth Kant yn gynnar yn y flwyddyn honno. [James Schmidt, "Misunderstanding Foucault- Foucault. Habermas, and the Debate that Never Was (Part III)", (Boston: *Persistent Enlightenment*, 2013). Ar gael ar: <https://persistentenlightenment.com/2013/08/14/fouhab4/> [Mynediad ar 12/11/18.]

¹⁹ Axel Honneth, "Foucault and Adorno: Two Forms", (t. 51).

²⁰ Robert Hullot-Kentor, "Back to Adorno" yn *Things Beyond Resemblance: Collected Essays on Theodor W. Adorno*, gol. Robert Hullot-Kentor (New York: Columbia University Press. 2006), td. 23-44 (t.30).

²¹ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 129.

²² Jürgen Habermas, "The Entwinement of Myth and Enlightenment: Re-Reading *Dialectic of Enlightenment*", cyf. Thomas Levin, *New German Critique*, (26) 1982. 13-30, (t. 13).

²³ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 127.

²⁴ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 121.

²⁵ Trafodir hyn ym Mhennod 3, yn arbennig adran 3.1.

²⁶ Gweler Pennod 3, 3.1.1.

²⁷ Axel Honneth, *The Critique of Power*, t. 198.

²⁸ Axel Honneth, "Foucault and Adorno: Two Forms", (t. 48).

²⁹ Gweler Pennod 3: 3.1.1. a 3.1.2-4.

³⁰ Axel Honneth, *The Critique of Power*, t. 171.

³¹ Axel Honneth, *The Critique of Power*, t. 191

³² Axel Honneth, *The Critique of Power*, t. 198.

³³ Axel Honneth, *The Critique of Power*, t. 198-201

³⁴ Ymhob un o'i drafodaethau ar oleuedigaeth, gesyd Foucault ei hun mewn llinach goleuedig o feddyliwyr sy'n hannu o draethawd Kant ar oleuedigaeth. Gweler Michel Foucault, "What is Critique?", (t.398); "The Art of telling the Truth", (t.140); "What is Enlightenment?", (t.303).

³⁵ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.391).

³⁶ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.383).

³⁷ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.384).

³⁸ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.385).

- ³⁹ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.388).
- ⁴⁰ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.393).
- ⁴¹ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.390).
- ⁴² Michel Foucault, "An Interview with Michel Foucault", (t. 272).
- ⁴³ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.393).
- ⁴⁴ Michel Foucault "What is Critique?", (t.388).
- ⁴⁵ Michel Foucault "What is Critique?", (t.396).
- ⁴⁶ Rolf Wiggershaus, *The Frankfurt School*, t. 4.
- ⁴⁷ Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", (t. 974).
- ⁴⁸ Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", (t. 966).
- ⁴⁹ Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", (td. 969-974).
- ⁵⁰ Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", (t. 975-6).
- ⁵¹ Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", (t. 968-9); "Notes on Individuation in Adorno and Foucault", *Philosophy Today*, (58) 2014, 325-344 (t. 335).
- ⁵² Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", (t. 970); (t. 972).
- ⁵³ Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", (t. 977).
- ⁵⁴ Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", (t. 968), (t. 975).
- ⁵⁵ Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", (t. 975).
- ⁵⁶ Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", (t. 976-7).
- ⁵⁷ Gweler, yn arbennig, Pennod 3: 3.2.3.1-5 yn achos Adorno, a 3.2.4.1-5 yn achos Foucault.
- ⁵⁸ Deborah Cook, "'Is Power always secondary to the economy?' Foucault and Adorno on Power and Exchange", *Foucault Studies*, (20) 2015, 180-198 (t. 198).
- ⁵⁹ Trosolwg sydd, o reidrwydd, yn anghyflawn a welir yma. Bron 30 o flynyddoedd yn ôl, nododd Honneth, yn ei gyflwyniad i'r *Critique of Power*, natur "anarolygadwy" y llenyddiaeth eilaidd am Foucault ar y pryd. Er hynny, dadleuodd bod modd gweld dau drywydd clir yn y datblygiadau yn y maes, sef cwestiynau am statws methodolegol gweithiau Foucault, sy'n dechrau yng ngwaith Fraser, a chwestiynau am fewnwelediad empeiraidd gweithiau Foucault. [Axel Honneth, *The Critique of Power*, t. xxiii.] Fodd bynnag, yn y 30 mlynedd canlynol, mae'n hollol amhosib stywthuro'r llenyddiaeth eilaidd am weithiau Foucault. O'r trafodaethau gwreiddiol, gwelwyd trafodaethau pellach, ac erbyn heddiw, mae cymaint o drywyddau a dadleuon wedi'u cyflwyno, nes nad oes unrhyw fodd i'w crynhoi. Mae'r un pwynt yn wir parthed trafod y llenyddiaeth eilaidd ar Adorno. Tra fod Honneth yn credu ei fod yn bosib dangos "un llinell o drafodaeth" yn achos y llenyddiaeth eilaidd ar weithiau Adorno, nid yw hyn yn wir mwyach. [t. xxiii] Gwêl Hammer fod lleiafswm o chwech dull o ymdrin â gweithiau Adorno, ac ers iddo bennu'r drefn honno, mae trywyddau eraill wedi'u cyflwyno. [Espen Hammer, *Adorno and the Political*, t. 6] Felly, mae'r trosolwg sy'n dilyn yn drosolwg rhannol o'r newidiadau yn nealltwriaeth dadansoddwyr o weithiau perthynas y ddau feddyliwr. Mae dadansoddwyr eraill wedi gorfod cyfaddef methiant tebyg, gan fynnu taw "gair" ac nid "gair terfynol" yw eu dadansoddiad. [Fabian Freyenhagen, *Adorno's Practical Philosophy: Living Less Wrongly*: (Cambridge: Cambridge University Press, 2013), t. 23].
- ⁶⁰ Yn achos Adorno, gweler Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 128; a Espen Hammer, *Adorno and the Political*, t. 145. Yn achos Foucault, gweler Pennod 3, tn. 224.
- ⁶¹ Gweler y drafodaeth ym Mhennod 3: 3.1.2.5.
- ⁶² Pwysleisir y pwynt yma gan Cook wrth iddi alw am drafodaeth newydd o berthynas gweithiau Adorno a Foucault: [Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", (t. 966)].
- ⁶³ Stuart Elden a Eugene Wolters, "Foucault's Last Decade: An Interview with Stuart Elden", (Brooklyn: Critical Theory, 2016). Ar gael ar: www.critical-theory.com/foucaults-last-decade-an-interview-with-stuart-elden/ [Mynediad: 05/02/19]. Gwelir trafodaeth ddiddorol o'r deunydd sydd o hyd yn y broses o gael ei gyhoeddi yn y cyfweiliad hwn.
- ⁶⁴ Jürgen Habermas, "Taking Aim at the Heart of the Present" yn *Foucault: A Critical Reader*, gol. David Hoy (Oxford: Blackwell, 1986), td. 103-8 (t.107-8); Thomas McCarthy, "The Critique of Impure Reason", (t. 463).
- ⁶⁵ Benthycaf derm Schmidt and Wartenberg, sy'n cyfeirio at ddealltwriaeth rhai dadansoddwyr o weithiau hwyr Foucault fel "tröedigaeth gwely angau." [James Schmidt a Thomas Wartenberg, "Foucault's Enlightenment: Critique, Revolution, and the Fashioning of the Self", yn *Critique and Power: Recasting the Foucault/Habermas Debate*, gol. Michael Kelly (Massachusetts: MIT Press, 1994), td. 283-315 (t.303).
- ⁶⁶ Ceir hyn yn y traethawd "Beth yw Beirniadaeth?" (1978). Gweler bennod 2, 2.2.2 am drafodaeth o'r traethawd.
- ⁶⁷ Syndod yw nodi mai dyma'r sefyllfa gan nododd nifer o feirniaid fod Foucault yn deall bod perthynas agos rhwng ei weithiau a gweithiau Ysgol Frankfurt, [Rolf Wiggershaus, *The Frankfurt School*, t. 4; Deborah Cook, "'Is power always secondary to the economy?'" (t. 181); Brian O'Connor, *Adorno*, t. 196; Thomas McCarthy,

“The Critique of Impure Reason”, (t. 447).) Ac eto, nid oes unrhyw feirniad wedi ceisio deall union hyd a lled y berthynas y gwêl Foucault rhwng ei weithiau a gweithiau Ysgol Frankfurt. Ymgeisiaf i gyflawni’r dasg honno ym mhennod 4.

⁶⁸ Michel Foucault, “What is Critique?”, (t.386).

⁶⁹ Dyma’r echl mae Schmidt a Wartenberg yn ei awgrymu er mwyn deall gwaith Foucault. [James Schmidt a Thomas Wartenberg, “Foucault’s Enlightenment”, (t.305).] Dilynaf y trywydd hwn yn yr ail bennod, rhan 2.3.1-2.

⁷⁰ I gynnig dau esiampl: yng ngwaith Habermas, gwelir fod *Dilechdid Goleuedigaeth* Adorno a Horkheimer yn cael ei gyffredinol i fod yn gynrychioliadol o waith Adorno yn ei gyfanrwydd. Gwelwn, felly, i Habermas fynnu fod gweithiau terfynol Adorno, *Dilechdidaeth Negyddol a Theori Esthetig*, yn parhau yn gaeth i’r *aporia* sy’n deillio o’r darlun un-ochrog o resymoli gafodd ei gyflwyno yn y *Dilechdid*. [Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t.129.] Adleisir hyn gan Honneth hefyd. [Axel Honneth, *The Critique of Power*, t. 63].

⁷¹ Susan Buck-Morss, *The Origin of Negative Dialectics: Theodor W. Adorno, Walter Benjamin and the Frankfurt Institute*, (New York: The Free Press (Macmillan), 1979), t. 59. Nodir yma fod gweithiau cynnar Adorno’n rhagweld dadleuon y *Dilechdid*. Nodir gan Hullot-Kentor fod gweithiau hwyrach Adorno oll yn ymestyn yn ôl at y *Dilechdid* a’i ddyfynnu’n ddibaid. [Robert Hullot-Kentor, “Back to Adorno”, (t.29).]

⁷² Espen Hammer, *Adorno and the Political*, t. 145.

⁷³ Brian O’Connor, *Adorno*, t. 13.

⁷⁴ Yng nghyd-destun trafodaethau o berthynas Adorno a Foucault, gwelwn fynegiant grymus o’r safbwynt hwn yng ngwaith Cook, yn arbennig Deborah Cook, “Adorno, Foucault and Critique”, (td.976-7).

Yn fwy cyffredinol, gwelwn amddiffyniadau rhagorol o natur beirniadaethau Adorno yn Fabian Freyenhagen, *Adorno’s Practical Philosophy*, t. 87-90 *passim.*, ag Espen Hammer, *Adorno and The Political*, t. 98-104.

⁷⁵ Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment: Philosophical Fragments*, gol. Gunzelin Noerr, cyf. Edmund Jephcott (Stanford: Stanford University Press, 2002), t. xvi.

⁷⁶ James Schmidt, “Language, Mythology, and Enlightenment: Historical Notes on Horkheimer and Adorno’s Dialectic of Enlightenment”, *Social Research*, (65) 1998, 807-38 (t. 835).

⁷⁷ Mewn e-bost gofynnais i James Schmidt am ddilysrwydd honiad o’r fath, a nododd ei fod yn ymddangos yn “gredadwy”. Mae Schmidt yn nodi bod modd gweld *Dilechdidaeth Negyddol*, un o weithiau terfynol Adorno, fel ymgais i wireddu’ achubiaeth yr oleuedigaeth gaiff ei feirniadu mor llym yn *Dilechdid Goleuedigaeth*. [James Schmidt, “Adorno on Kant and Enlightenment (in 1959)”, (Boston: Persistent Enlightenment, 2014). Ar gael ar: <https://persistentenlightenment.com/2014/06/01/adornokant59/> [Mynediad ar 15/02/2019]. Cyflwynaf ddadl ar hyd y trywydd hwn yn yr ail bennod, yn 2.1.3-5.

⁷⁸ Pwysleisir yr agwedd hon gan Hullot-Kentor, wrth iddo ddadlau fod dilechdid yng ngwaith Adorno rhwng optimistiaeth naif a phesimistiaeth rhonc. [Robert Hullot-Kentor, “Back to Adorno”, (t. 29).]

⁷⁹ Theodor Adorno, “Why Still Philosophy?” yn *Critical Models: Interventions and Catchwords*, cyf. Henry Pickford, (New York: Columbia University Press, 1998), td. 5-19 (t.14).

⁸⁰ Theodor Adorno, “Late Capitalism or Industrial Society? The Fundamental Question of the Present Structure of Society”, yn *Can One Live After Auschwitz: A Philosophical Reader*, gol. Rolf Tiedemann (Stanford: Stanford University Press, 2003), td. 111-125 (t.125).

⁸¹ Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment*, t.xiv; cf. Theodor Adorno, *Minima Moralia: Reflections on a Damaged Life*, (London: Verso, 2005), t. 15.

⁸² Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment*, t. xvii.

⁸³ Espen Hammer, *Adorno and the Political*, t. 145.

⁸⁴ Espen Hammer, *Adorno and the Political*, t.4.

⁸⁵ Espen Hammer, *Adorno and the Political*, t. 4.

⁸⁶ Brian O’Connor, *Adorno’s Negative Dialectic: Philosophy and the possibility of a critical rationality*, (Massachusetts: MIT Press, 2005), t. 149.

⁸⁷ Brian O’Connor, *Adorno’s Negative Dialectic*, t. 149.

⁸⁸ Robert Hullot-Kentor, “Suggested Reading: Jameson on Adorno” yn *Things Beyond Resemblance: Collected Essays on Theodor W. Adorno*, gol. Robert Hullot-Kentor (New York: Columbia University Press, 2006), td. 220-233 (t.220).

⁸⁹ Brian O’Connor, *Adorno’s Negative Dialectic*, t. 149.

⁹⁰ I gynnig dau esiampl: mae Dews, yn gweld fod gweithiau Foucault o ran eu “ddiriaethedd a’u penodedd” yn gam heibio i ddarluniau Ysgol Frankfurt, [Peter Dews, *The Logics of Disintegration: Post-Structuralist Thought and the Claims of Critical Theory*, (London: Verso, 2007), t. 325]. Ategir hyn gan Honneth, sy’n deall theori feirniadol fel proses o ddysgu, gan gyflwyno adnabyddiaeth Foucault o’r cymdeithasol cam pendant tu hwnt i weithiau Adorno [Axel Honneth, *The Critique of Power*, t.xvi].

- ⁹¹ David Hoy a Thomas McCarthy, *Critical Theory*, (Oxford: Blackwell, 1995), t. 119.
- ⁹² David Hoy a Thomas McCarthy, *Critical Theory*, t. 144.
- ⁹³ David Hoy a Thomas McCarthy, *Critical Theory*, t. 119.
- ⁹⁴ David Hoy a Thomas McCarthy, *Critical Theory*, t. 124.
- ⁹⁵ David Hoy a Thomas McCarthy, *Critical Theory*, t. 137.
- ⁹⁶ David Hoy a Thomas McCarthy, *Critical Theory*, t. 137.
- ⁹⁷ Gweler Brian O'Connor, *Adorno*, t. 17-22; Gillian Rose, *The Melancholy Science: An Introduction to the Thought of Theodor W. Adorno*, (London: Verso, 2014), t. 16.
- ⁹⁸ Brian O'Connor, *Adorno's Negative Dialectic*, t. 150.
- ⁹⁹ Brian O'Connor, *Adorno's Negative Dialectic*, t. 151. Er mai perthynas Adorno a Heidegger sydd dan drafodaeth yma, gellir defnyddio'r syniad wrth feddwl am bethynas Adorno ag unrhyw feddyliwr arall.
- ¹⁰⁰ Fabian Freyenhagen, *Adorno's Practical Philosophy*, t. 22.
- ¹⁰¹ Fabian Freyenhagen, *Adorno's Practical Philosophy* t. 21-22, tn.50.
- ¹⁰² Gwelwn newid o'r ymwrthodiad â'r "Oleuedigaeth" yn *Disgyblaeth a Chosb* (1975), [Michel Foucault, *Discipline and Punish*, t. 222], at leoli ei hun yn nhraddodiad yr *Aufklärung*, (ym 1978), yn sgil ei ymchwiliad i gyd-blethiad rheswm a rhesymoli at y sefyllfa o "gynddaredd pŵer" cyfredol [Michel Foucault, "What is Critique?", (t.390)], at oleuedigaeth fel "ontoleg feirniadol o'r hunan", sy'n ceisio galluogi hunan-greu arbrofol y goddrych, (yn 1984). [Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.316).]
- ¹⁰³ Dan Edelstein, *The Enlightenment: A Genealogy*, (Chicago: University of Chicago, 2010), t. 116-7.
- ¹⁰⁴ Espen Hammer, *Adorno and the Political*, t. 4.
- ¹⁰⁵ Yn hyn, rwy'n dilyn trywydd Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", (t. 974). Fodd bynnag, nid wyf yn llwyr fodlon gyda'r modd mae Cook yn ceisio darlunio perthynas y ddau feddyliwr, fel gwelir ym mhenodau 5 a 6.
- ¹⁰⁶ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 298. Gwelwn hyn yn cael ei gyflwyno fel beirniadaeth o Adorno, t. 106; fel beirniadaeth o Foucault, t. 301.
- ¹⁰⁷ Michel Foucault, "What is Critique?", (td.386-7); Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.303).
- ¹⁰⁸ Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", (t. 965).
- ¹⁰⁹ Darganfyddwn ddarlun o'r fath yng ngweithiau nifer o ddadansoddwyr. Yn y cyd-destun presennol, efallai taw'r esiamplau paradeimataidd o feirniadaethau o'r fath, yng nghyd-destun Foucault, yw Christopher Norris, "'What is enlightenment?': Kant and Foucault", yn *The Cambridge Companion to Foucault*, gol. Gary Gutting, Argraffiad Cyntaf, (Cambridge: Cambridge University Press, 1994), td.159-198. Cyfeiria yma at "werthoedd a rhagdybiaethau goleuedig" (t.178) sy'n ymddangos i ddynodi themâu fel awtonomi, rhyddid a hunan-benderfyniad (t.169). Mae ystyr y "gwerthoedd goleuedig" hyn mor amlwg i Norris nes nad yw'n cynnig amddiffyniad ohonynt, dim ond rhagdybio eu bodolaeth.
- Yn yr un modd, yng nghyd-destun Adorno, gallwn weld llyfr Stephen Bronner, *Reclaiming the Enlightenment for the Left: Towards a Politics of Radical Engagement*, (New York: Columbia University Press, 2004) fel esiampl o'r math hwn o ddadansoddi. Mynna fod *Dilechdid Goleuedigaeth* yn troi yn sylfaenol ar ddelfrydau'r Oleuedigaeth ei hun mewn modd radical, gan gamarwain y Chwith Wleidyddol dros yr hanner canrif nesaf. [Gwelir feirniadaeth argyhoeddiadol o'r llyfr hwn gan James Schmidt, "Review: Claiming the Enlightenment for the Left", *Government and Opposition*, (42) 2007, 626-632 (t. 626).] Yn nhraethawd Schmidt, dengys fod y darlleniad mae Bronner yn ei ddefnyddio o'r *Dilechdid* a'r Oleuedigaeth ei hun yn eithriadol wallus (t. 627-630).
- ¹¹⁰ Manylaf ar ddarlun Habermas a'r Habermaswyr o'r Oleuedigaeth, sef y darlun a gyferbynnir gyda gweithiau Adorno a Foucault, yn y drydydd bennod: 3.1.1. Cyflwynaf feirniadaeth hegr o'r darlun hwn, gan fynnu ei fod yn wirioneddol un-ochrog a di-sail o safbwynt hanesyddol yn ail ran y bennod. [3.2.1-4].
- ¹¹¹ James Schmidt, "Misunderstanding the Question: 'What is Enlightenment?': Venturi, Habermas, and Foucault", *History of European Ideas*, (37) 2011, 43-52 (t. 48); cf. James Schmidt a Thomas Wartenberg, "Foucault's Enlightenment", (t.284).
- ¹¹² James Schmidt a Thomas Wartenberg, "Foucault's Enlightenment", (t.284); James Schmidt, "Misunderstanding the Question", (t. 48.)
- ¹¹³ Michel Foucault, *Discipline and Punish*, t. 222. Cyfeirir at hyn gan Axel Honneth, "Foucault and Adorno: Two Forms", (t. 52), er mwyn dangos fod Foucault yn ymwrthod yn llwyr gyda'r modern a'r Oleuedigaeth. Fodd bynnag, gwneir hyn ar draul unrhyw ffocws ar y safbwyntiau mwy cadarnhaol yn ei weithiau.
- ¹¹⁴ Christopher Norris, "'What is Enlightenment?'" (t.169); Jürgen Habermas, "Taking Aim at the Heart of the Present", (t.108); Thomas McCarthy, "The Critique of Impure Reason", (t. 450).
- ¹¹⁵ Christopher Norris, "'What is Enlightenment?'" (t.184). Gan nad yw Habermas yn dadansoddi'r gweithiau hwyr mewn manylder, nid oes modd deall yn llwyr beth yw ei safbwynt. Fodd bynnag, i un o'r prif Habermaswyr, Thomas McCarthy, darlunnir newid Foucault rhwng achyddiaeth ag etheg fel newid wrth un

math o fethiant at fethiant newydd. [Thomas McCarthy, "The Critique of Impure Reason", (t. 463)].

¹¹⁶ Simon Brooks, *Pam Na Fu Cymru*, (Caerdydd: Gwasg Prifysgol Cymru, 2015), t. 116.

¹¹⁷ Vincenzo Ferrone, *The Enlightenment: History of an Idea*, (Princeton: Princeton University Press, 2015), t. 30.

¹¹⁸ Gillian Rose, *The Melancholy Science*, t. 26. Mae Rose yn ddiamwys mai at "yr Oleuedigaeth", fel cyfnod hanesyddol, y cyfeiria Adorno yn y *Dilechdid*.

¹¹⁹ Susan Buck-Morss, *The Origin of Negative Dialectics*, t. 61.

¹²⁰ Gwelwn yr un patrwm yn nhrefnadaeth achyddol Foucault, yn "Beth yw Beirniadaeth?" Nid cymaint yr agwedd sy'n darganfod ei fynegiant cychwynnol yn nhraethawd Kant ar oleuedigaeth sy'n dwyn bryd Foucault, ond y sylwedd hwyrach a roddir i'r agwedd hon gan feddylwyr y Chwith Almaenig. [Foucault, "What is Critique?", (t.387-8)] Dealla Foucault fod rhaid symud heibio i ffocws goleuedigaeth Kant ar ddarganfod terfynau rheswm pur at geisio ymdopi gyda chyfraniad rheswm at y gormodedd o bŵer sy'n bodoli yn ein cymdeithasau cyfoes (t.388). Rhaid radicaleiddio ffocws Kant, felly, a throï at ffocysu'n "ddrwygdybus" ar ryngblethiad rheswm â gorthrwm (t.393). Felly, priod gwestiwn yr *Aufklärung* yn awr yw "Sut y mae'n bod fod rhesymoli yn arwain at gynddaredd pŵer?" (t.390). Nid at idealiaeth Kant, ond at faterolyddiaeth Ysgol Frankfurt yr ymdebyga ei weithiau yn y traethawd hwn (t.391).

¹²¹ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.309).

¹²² Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.303).

¹²³ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.319).

¹²⁴ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.310-2).

¹²⁵ Michel Foucault, "Interview with Michel Foucault", (t.241). Gwelwn Foucault yn lleoli Bataille, Nietzsche, Blanchot, Klossowski fel rhai o'i ragflaenwyr pwysicaf oherwydd eu bod yn canolbwyntio ar "brofiadau-ar-derynau" ["limit-experiences"]. Craidd y syniad hwn yw trawsffurfiad llwyr, hyd at ddinistr, ygoddrych. Mae cyfatebiaethau amlwg yma o ran ieithwedd gyda "Beth yw Goleuedigaeth?", lle cysyniadolir goleuedigaeth fel "gwaith ar ein terfynau" gyda'r bwriad o drawsffurfiad llwyr o'r goddrych drwy gyfuniad o feirniadaeth o'r hyn yr ydym ac arbrawf i fod yn wahanol. [Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.319)].

¹²⁶ James Schmidt a Thomas Wartenberg, "Foucault's Enlightenment", (t.287). Gallwn weld adwaith o'r fath yn glir yng ngwaith Christopher Norris, "'What is enlightenment?'" (t.175), sy'n deall fod Foucault yn cyfuno gwaith Kant a Baudelaire er mwyn galluogi'r darlleniad "amheus" a "soffistaidd" er mwyn ail-ddiffinio "modernrwydd, goleuedigaeth, a beirniadaeth" mewn modd sy'n "ffafriol" i'w ddadansoddiad. Fodd bynnag, er mwyn medru honni fod rhywbeth amheus am ddefnydd Foucault o'r termau, byddai'n rhaid i'r termau hyn gael ystyr benodol nad oes modd eu hail-ddiffinio yn y fath fodd. Drwy ddangos cymhlethdod sylfaenol cyfnod yr Oleuedigaeth, diddymir y sicrwydd sy'n caniatáu i Norris wneud honiad o'r fath.

¹²⁷ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.312-313).

¹²⁸ Vincenzo Ferrone, *The Enlightenment: History of an Idea*, t. 30, yn dyfynnu Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment*, t. 1.

¹²⁹ Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment*, t. 4-5.

¹³⁰ Theodor Adorno, *Kant's Critique of Pure Reason*, gol. Rolf Tiedemann, cyf. Rodney Livingstone (Oxford: Polity Press, 2001), t. 65.

¹³¹ Gweler tn. 109.

¹³² Gwelwn hyn yn nhrefnadaeth Habermas o Adorno gan ei fod yn beirniadu Adorno am golli golwg ar "rym rhyddfreiniol goleuedigaeth" [Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t.106]. Mae darlun Habermas o'r grym rhyddfreiniol yn gysylltiedig gyda'r modd mae'n cysyniadoli'r Oleuedigaeth fel prosiect unedol sy'n trosglwyddo galluoedd cyfathrebol i oddrychau yn y bywyd modern, fel y gwelwn ym mhennod 3, 3.1.1 a 3.2.2. Ategir darlun Habermas gan nifer o ddadansoddwyr eraill: Thomas McCarthy, "The Critique of Impure Reason", (t. 444); Axel Honneth, "Foucault and Adorno: Two Forms", (t. 55); Christopher Norris, "'What is enlightenment?'" (t.173). Gellir ychwanegu at y rhain enwau Bronner a Ferrone. Er bod beirniadaethau'r rhain yn ymwneud yn fwy dwys gyda chyfnod yr Oleuedigaeth, mae'r ddau yn cysyniadoli'r Oleuedigaeth fel symudiad unedol sy'n cyflwyno prosiect y gellir ei gyflawni. [Vincenzo Ferrone, *The Enlightenment: History of An Idea*, t. 30; Stephen Bronner, *Reclaiming the Enlightenment*, t. 65].

¹³³ James Schmidt, "Misunderstanding the Question", (t.48).

¹³⁴ Tynnaf ysbrydoliaeth wrth ddadansoddiad Foucault yn "Beth yw Goleuedigaeth?" yma, sy'n diffinio natur goleuedigaeth mewn dau gam: cam cyntaf, negyddol, sy'n dweud yr hyn nad yw goleuedigaeth, a'r ail yn gam positif sy'n darlunio'i ddealltwriaeth ei hun [Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.312), (t.315)].

¹³⁵ Dan Edelstein, *The Enlightenment*, t. 17.

¹³⁶ Dyma ddealltwriaeth sydd wrth gefn beirniadaeth Habermas a'r Habermaswyr: gweler Pennod 3, 3.1.1 a 3.1.2.1-5.

- ¹³⁷ Dan Edelstein, *The Enlightenment*, t. 12.
- ¹³⁸ James Schmidt, "Misunderstanding the Question", (t. 48).
- ¹³⁹ Dan Edelstein, *The Enlightenment*, t. 1.
- ¹⁴⁰ James Schmidt, "Introduction: 'What is Enlightenment?'"', (t.1).
- ¹⁴¹ Dan Edelstein, *The Enlightenment*, t. 116.
- ¹⁴² Dorinda Outram, *The Enlightenment*, 3ydd argraffiad, (Cambridge: Cambridge University Press, 2013), t. 3.
- ¹⁴³ Dan Edelstein, *The Enlightenment*, t. 12.
- ¹⁴⁴ Dorinda Outram, *The Enlightenment*, t. 3-4.
- ¹⁴⁵ Dorinda Outram, *The Enlightenment*, t. 4.
- ¹⁴⁶ Dorinda Outram, *The Enlightenment*, t. 4.
- ¹⁴⁷ Dan Edelstein, *The Enlightenment*, t. 8.
- ¹⁴⁸ Pwysleisiaf y gair "sylweddol". Defnyddiaf "sylweddol" i ategu darlun Edelstein, sy'n pwysleisio nad oedd rhyw brosiect goleuedig mewn bodolaeth, ond bod dal rhywbeth yn bodoli a ellid ei alw "yr Oleuedigaeth." Fodd bynnag, mae'r peth hwnnw mor wahanol i'r darlun o'r Oleuedigaeth sy'n cael ei ddefnyddio i gollfarnu gweithiau Adorno a Foucault, nes nad wyf am gymhlethu pethau drwy geisio esbonio ei syniadaeth. [Gweler Dan Edelstein, *The Enlightenment*, t. 15.]
- ¹⁴⁹ Dan Edelstein, *The Enlightenment*, t. 7.
- ¹⁵⁰ Dan Edelstein, *The Enlightenment*, t. 18-20.
- ¹⁵¹ Dan Edelstein, *The Enlightenment*, t. 20.
- ¹⁵² Dorinda Outram, *The Enlightenment*, t. 1.
- ¹⁵³ Dan Edelstein, *The Enlightenment*, t. 13.
- ¹⁵⁴ Ian Hunter, "Multiple Enlightenments: Rival *Aufklärer* at the University of Halle, 1690-1730" yn *Enlightenment World*, gol. Martin Fitzpatrick et al. (New York: Routledge, 2004), td. 576-95. Dyfynnwyd yn Dan Edelstein, *The Enlightenment*, t. 13.
- ¹⁵⁵ Dan Edelstein, *The Enlightenment*, t. 17 yn cyfeirio at Dorinda Outram, *The Enlightenment*, Argraffiad Cyntaf, (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), t. 113.
- ¹⁵⁶ J.G.A. Pocock, *Enlightenments of Edward Gibbon, vol. 1 Barbarism and Religion*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), td. 83-96. Wedi'i gyfeirio ato yn Dan Edelstein, *The Enlightenment*, t. 12.
- ¹⁵⁷ Dan Edelstein, *The Enlightenment*, t. 94.
- ¹⁵⁸ Dan Edelstein, *The Enlightenment*, t. 94-5.
- ¹⁵⁹ Dan Edelstein, *The Enlightenment*, t. 9.
- Gwelwyd ymosodiad llym ar waith Jonathan Israel gan Antoine Lilti, "How Do We Write the Intellectual History of the Enlightenment? Spinoza, Radicalism, and Philosophy", (Viewpoint Magazine, 2017). Ar gael ar: <https://www.viewpointmag.com/2017/05/22/how-do-we-write-the-intellectual-history-of-the-enlightenment-spinozism-radicalism-and-philosophy/> [Mynediad: 16/02/2019]/
- ¹⁶⁰ Dan Edelstein, *The Enlightenment*, t. 96.
- ¹⁶¹ Dan Edelstein, *The Enlightenment*, t. 65.
- ¹⁶² Dan Edelstein, *The Enlightenment*, t. 59.
- ¹⁶³ Dan Edelstein, *The Enlightenment*, t. 117.
- ¹⁶⁴ Dorinda Outram, *The Enlightenment*, t. 117.
- ¹⁶⁵ Dorinda Outram, *The Enlightenment*, t. 3.
- ¹⁶⁶ Dan Edelstein, *The Enlightenment*, t. 10.
- ¹⁶⁷ Dan Edelstein, *The Enlightenment*, t. 17.
- ¹⁶⁸ James Schmidt, "Misunderstanding the Question", (t. 48).
- ¹⁶⁹ Gan fod Adorno'n ysgrifennu yr Almaeneg, nid yw'n rhyfedd ei fod yn defnyddio'r term Almaeneg. Gan fod Foucault, fodd bynnag, yn ysgrifennu yn Ffrangeg, mae'n amlwg ei fod am bwysleisio rhywbeth penodol drwy feddiannu'r term hwn. Esboniaf union ddefnydd Foucault yn yr ail bennod, 2.2 a 2.3.
- ¹⁷⁰ James Schmidt, "Preface", *What is Enlightenment? Eighteenth-Century Answers and Twentieth-Century Questions*, gol. James Schmidt (Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1996), td. ix-xiii, (t.x).
- ¹⁷¹ Michel Foucault, "Nietzsche, Genealogy, History", yn *The Foucault Reader*, gol. Paul Rabinow (London: Penguin, 1984), td. 76-100 (t.78).
- ¹⁷² James Schmidt, "Introduction: What is Enlightenment? A Question, Its Context, and Some Consequences" yn *What is Enlightenment? Eighteenth-Century Answers and Twentieth-Century Questions*, gol. James Schmidt (Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1996), td. 1-44 (t.2).
- ¹⁷³ James Schmidt, "Misunderstanding the Question", (t.44-5).
- ¹⁷⁴ James Schmidt, "Misunderstanding the Question", (t.45); (t.47).
- ¹⁷⁵ Benthycyf yn helaeth o drafodaeth Schmidt: (yn arbennig), James Schmidt, "Introduction", (t.2).

- ¹⁷⁶ James Schmidt, "Introduction", (t.15).
- ¹⁷⁷ Dan Edelstein, *The Enlightenment*, t. 102.
- ¹⁷⁸ Am elyniaeth y goleuedigwyr i'r Chwyldro, gweler James Schmidt, "Introduction", (t.12). Cynigir trosolwg o'r ddwy agwedd gan Dan Edelstein, *The Enlightenment*, t. 100-102. Er yr elyniaeth rhyngddynt, mae'n bwysig deall i'r Chwyldroadwyr feddiannu gweithiau rhai goleuedigwyr, fel Voltaire a Rousseau, i ddilysu eu safbwyntiau. (Dan Edelstein, *The Enlightenment*, t. 102).
- ¹⁷⁹ James Schmidt, "Introduction", (t.15).
- ¹⁸⁰ James Schmidt, "Introduction", (t.16).
- ¹⁸¹ James Schmidt, "Introduction", (t.23): Mae beirniaid eraill, fel Jay Bernstein, wedi dangos fod dadansoddiad Adorno a Horkheimer yn y *Dilechdid* yn cyfateb bron yn union i ddarlun Hegel yn y *Ffenomenoleg*, felly, mae dadl gref dros y gosodiad hwn. [Jay Bernstein, "Negative Dialectic as Fate: Adorno and Hegel", yn *The Cambridge Companion to Adorno*, gol. Tom Huhn (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), td. 19-50. Gweler yn arbennig, (t.21-30).]
- ¹⁸² James Schmidt, "Introduction", (t.25).
- ¹⁸³ James Schmidt, "Introduction", (t.27).
- ¹⁸⁴ Wedi'r cyfan, yn un o'i gyfweiliadau terfynol mae Foucault yn barod i ddatgan o hyd: "Nietzscheydd yn unig ydwyf [" *I am simply a Nietzschean*"], ac mi geisaf cyn belled a sy'n bosib [. . .] i weld gyda chymorth testunau Nietzsche- ond hefyd gyda rhai gosodiadau gwrth-Nietzscheaidd (sydd er hynny yn Nietzscheaidd!)- beth a ellir ei wneud yn y maes hwn neu arall." [Michel Foucault, "The Return of Morality" yn *Foucault Live (Interviews, 1961-1984)*, gol. Sylvère Lotringer (Columbia: Semiotext(e), 1996), td. 465-473 (t.471).
- ¹⁸⁵ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.303); "What is Critique?", (t.389).
- ¹⁸⁶ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.398).
- ¹⁸⁷ Michel Foucault, "On the Genealogy of Ethics: An Overview of a Work in Progress", yn *Ethics: The Essential Works of Michel Foucault 1954-1984 vol. 1.*, gol. Paul Rabinow (New York: The New Press. 1997), td.263-281, (t.261).
- ¹⁸⁸ Er mor anferth yw dyled Adorno i feirniadaeth Hegel o athroniaeth foesegol Kant, mae'n datgan bod dyled fwy ganddo i Nietzsche nac i unrhyw athronydd arall, gan gynnwys Hegel. [Theodor Adorno, *The Problems of Moral Philosophy*, gol. Thomas Schröder, cyf. Rodney Livingstone (Stanford: Stanford University Press, 2001), t. 172.
- ¹⁸⁹ Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment*, t. 36.
- ¹⁹⁰ James Schmidt, "Misunderstanding the Question", (t. 47).
- ¹⁹¹ James Schmidt, "Introduction", (t.4).
- ¹⁹² Dyma'r term mae Foucault yn ei ddefnyddio yn "Beth yw Beirniadaeth?", (t.388). Drwy ymchwilio i gyswllt a chyfraniad rheswm at y sefyllfa hon o ormodedd o bŵer cymdeithasol y dealla fod perthynas rhwng ei weithiau a gweithiau Ysgol Frankfurt. (t.390). Daw'r agwedd hon yn amlycach yn y bedwaredd bennod.
- ¹⁹³ Mae pwyslais cryf ar y syniad bod ein cymdeithasau modern yn celu tuedd tuag at hil-laddiad yng ngweithiau'r ddau feddyliwr. Gwelwn gyfeiriadau at hyn yn nhrefnadaeth Cook: Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", (t. 976); Deborah Cook, "'Is Power Always Secondary to the Economy?'" (t. 193).
- ¹⁹⁴ Dyma gaiff ei bwysleisio yn nhrefnadaeth Deborah Cook, "Adorno, Foucault, and Critique", (t. 965). Gwelwn drafodaeth lawnach o'r agweddau hyn ym mhennod 5.
- ¹⁹⁵ Dyma sydd dan sylw Adorno wrth iddo ddadlau taw dilechdidaeth yw "ontoleg y cyflwr anghywir": Theodor Adorno, *Negative Dialectics*, cyf. E.B Ashton (London: Routledge, 1973), t. 11.
- ¹⁹⁶ Gwelwn drafodaeth lawn o'r agwedd hwn ym mhennod 6: 6.2.3.
- ¹⁹⁷ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.317).
- ¹⁹⁸ Theodor Adorno, "Sexual Taboos and Law Today" yn *Critical Models: Interventions and Catchwords*, cyf. Henry Pickford, (New York: Columbia University Press, 2005), td. 71-88 (td.84- 5).
- ¹⁹⁹ Theodor Adorno, *Minima Moralia*, t. 15.
- ²⁰⁰ Trafodaf yr agweddau hyn yn llawn ym Mhennod 6: 6.4.

Nodiadau: Pennod 2: Yr Adorno a Foucault goleuedig: Trosolwg beirniadol o ymdriniaethau Adorno a Foucault o "oleuedigaeth".

¹ Theodor Adorno, "The Essay as Form", *New German Critique*, cyf. Robert Hullot-Kentor a Frederic Will, (32) 1984, 151-171 (t. 152).

² Theodor Adorno, *Kant's Critique of Pure Reason*, gol. Rolf Tiedemann, cyf. Rodney Livingstone (Oxford: Polity Press, 2001), t. 64.

³ Theodor Adorno, *Negative Dialectics*, cyf. E.B Ashton (London: Routledge, 1973), t. 24.

⁴ Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment: Philosophical Fragments*, gol. Gunzelin Noerr, cyf. Edmund Jephcott (Stanford: Stanford University Press, 2002), t. 68.

⁵ Theodor Adorno, "Critique", yn *Critical Models: Interventions and Catchwords*, cyf. Henry Pickford, (New York: Columbia University Press, 1998), td. 281-8 (t.281). Yn ychwanegol, pwysleisia Adorno mai rhagamod democratiaeth yw "beirniadaeth", gan weld fod y syniad o wahanu pwerau modern, sy'n deillio o waith Montesquieu a Locke, wedi'i seilio yn y cysyniad o feirniadaeth. Drwy wahaniaethu'r pwerau yn y fath fodd, rhwng y gweithredol, y deddfwriaethol a'r farnwriaeth, y system o "rwystrau a gwrthbwsau", caniateir feirniadaeth gilyddol o'r elfenau o'i gilydd, a thrwy hyn, gosodir ffrwynau ar duedd y tri pŵer tuag at y ddesbotiaeth (t.281).

⁶ Theodor Adorno, "Critique", (t.281).

⁷ Theodor Adorno, "Critique", (t.282).

⁸ Am drafodaeth gyflawn, gweler James Schmidt, "Language, Mythology, and Enlightenment: Historical Notes on Horkheimer and Adorno's Dialectic of Enlightenment", *Social Research*, (65) 1998, 807-38.

⁹ Espen Hammer, *Adorno and The Political*, (Abingdon: Routledge, 2006), td. 42-43.

¹⁰ Cyfeirir yma at lythr gan Marcuse at Horkheimer: Max Horkheimer, *Gesammelte Schriften: Briefwechsel 1949-1973* (18), (Frankfurt: Fischer, 1996), t. 636. Dyfynnwyd yn James Schmidt, "Language, Mythology and Enlightenment", (t. 810).

¹¹ Cyfeirir yma at lythr Leo Lowenthal at Horkheimer: yn Max Horkheimer, *Gesammelte Schriften: Briefwechsel 1949-1973*, t.571. Dyfynnwyd yn James Schmidt, "Language, Mythology and Enlightenment", (t. 810).

¹² James Schmidt, "Language, Mythology and Enlightenment", (t. 810).

¹³ Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment*, t. xiv.

¹⁴ Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment*, t. 1.

¹⁵ Espen Hammer, *Adorno and the Political*, t. 43.

¹⁶ Espen Hammer, *Adorno and the Political*, t. 44. Y cyfieithiad i'r Saesneg a ddefnyddir gan Hammer yw "mindful consideration". Credaf fod "myfyrdod" yn dod yn weddol agos at ystyr yr Almaeneg o'i gyfieithu i'r Gymraeg.

¹⁷ Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment*, t. xvi.

¹⁸ Brian O'Connor, *Adorno*, (Oxford: Routledge, 2013), t. 82.

¹⁹ Susan Buck-Morss, *The Origin of Negative Dialectics: Theodor W. Adorno, Walter Benjamin and the Frankfurt Institute*, (New York: The Free Press (Macmillan), 1979), t. 62.

²⁰ Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment*, t. 1.

²¹ Dyma'r syniad y cyfeirir ato yng ngwaith Adorno wrth iddo bwysleisio taw nod dilechddid goleuedigaeth yw "dilead anthropomorffistiaeth." [Theodor Adorno, *Kant's Critique of Pure Reason*, t. 65.] Cynigir trosolwg o'r syniad hwn gan James Schmidt. [James Schmidt, "Language, Mythology and Enlightenment", (t. 828).]

²² Espen Hammer, *Adorno and the Political*, t. 45.

²³ Brian O'Connor, *Adorno*, t. 76.

²⁴ Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment*, t. 6.

²⁵ Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment*, t. 18.

²⁶ Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment*, t. 9.

²⁷ Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment*, t. 6.

²⁸ Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment*, t. 7.

²⁹ Brian O'Connor, *Adorno*, t. 31.

³⁰ Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment*, t. 4.

³¹ Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment*, t. 11.

³² Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment*, t. 3.

³³ Dadleua O'Connor mai ceisio disgrifio profiad llawn, mewn cyferbyniad â phrofiad wedi'i "betheiddio" ["reified"], yw ffocws Adorno. Am drosolwg o'r syniadaeth o anuniaeth ag uniaeth gweler Brian O'Connor, *Adorno*, t.79-80. Gwelir drafodaeth llawnach o'r syniad hwn yn Brian O'Connor, *Adorno's Negative Dialectic: Philosophy and the Possibility of a Critical Rationality* (Massachusetts: MIT Press, 2005).

³⁴ Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment*, t. 6.

- ³⁵ Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment*, t. 3; cf., Schmidt, "Language, Mythology and Enlightenment", (t. 826) am drafodaeth hirach.
- ³⁶ Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment*, t. 8.
- ³⁷ Susan Buck-Morss, *The Origin of Negative Dialectics*, t. 55.
- ³⁸ Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment*, t. 20: "Diddymir y gwrthrych a'r goddrych. Mae'r goddrych haniaethol, sy'n unig â'r hawl cyfreithiol i gofnodi a systemateiddio wedi'i wynebu gan ddim ond mater haniaethol, sydd heb unrhyw ansawdd arall ond i fod yn swbstrad o'r hawl hwnnw. Mae'r hafaliad o'r meddwl a'r byd o'r diwedd wedi'i ddatrys, ond dim ond yn yr ystyr fod y ddwy ochr wedi'u diddymu."
- ³⁹ Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment*, t. xvii.
- ⁴⁰ Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment*, t. 5.
- ⁴¹ Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment*, t. 7.
- ⁴² Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment*, t. 7.
- ⁴³ Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment*, t. 22.
- ⁴⁴ Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment*, t. 11.
- ⁴⁵ Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment*, t. 1.
- ⁴⁶ Dyma'r agwedd sy'n cael ei bwysleisio gan Hullot-Kentor: Robert Hullot-Kentor, "Back to Adorno", yn *Things Beyond Resemblance: Collected Essays on Theodor W. Adorno*, gol. Robert Hullot-Kentor (New York: Columbia University Press, 2006), td. 23-44 (t.29), (t.38).
- ⁴⁷ Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment*, t. 28.
- ⁴⁸ Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment*, t. 15.
- ⁴⁹ Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment*, t. 26.
- ⁵⁰ Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment*, t. 20.
- ⁵¹ Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment*, t. 21.
- ⁵² Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment*, t. 21-22.
- ⁵³ Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment*, t. 9.
- ⁵⁴ Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment*, t. 25.
- ⁵⁵ Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment*, t. xi.
- ⁵⁶ Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialektik der Aufklärung: Philosophische Fragmente*, (Frankfurt am Main: Fischer, 2003), t. x.
- ⁵⁷ Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment*, t. xii.
- ⁵⁸ Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment*, t. 20.
- ⁵⁹ Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment*, t. 19.
- ⁶⁰ Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment*, t. 28.
- ⁶¹ Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment*, t. 20.
- ⁶² Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment*, t. 8.
- ⁶³ Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment*, t. 21.
- ⁶⁴ Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment*, t. 22.
- ⁶⁵ Theodor Adorno, *Negative Dialectics*, t. 67. Gwelwn y drafodaeth fwyaf cyflawn o'r term "ail-natur" gan Adorno i ddisgrifio cymdeithas yn Theodor Adorno, "The Idea of Natural-History", yn *Things Beyond Resemblance: Collected Essays on Theodor W. Adorno*, gol. a chyf. Robert Hullot-Kentor (New York: Columbia University Press, 2006), td. 252-270 (t.267).
- ⁶⁶ Fabian Freyenhagen, *Adorno's Practical Philosophy: Living Less Wrongly*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2013), t. 38-9.
- ⁶⁷ Theodor Adorno, "The Idea of Natural-History", td.252-270; cf. Theodor Adorno, *Negative Dialectics*, t. 354.
- ⁶⁸ Susan Buck-Morss, *The Origin of Negative Dialectics*, t. 185: yn dyfynnu Theodor Adorno, "Reflexionen zur Klassentheorie" yn *Gesammelte Schriften, 8: Soziologische Schriften I*, gol Rolf Tiedemann (Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1972), td. 373-91 (t.376).
- ⁶⁹ Brian O'Connor, *Adorno*, t. 31-33; Fabian Freyenhagen, *Adorno's Practical Philosophy*, t. 31.
- ⁷⁰ Theodor Adorno, *Negative Dialectics*, t. 278-9. Wedi'i ddyfynnu gan Fabian Freyenhagen, *Adorno's Practical Philosophy*, t. 34.
- ⁷¹ Fabian Freyenhagen, *Adorno's Practical Philosophy*, t. 36.
- ⁷² Fabian Freyenhagen, *Adorno's Practical Philosophy*, t. 31.
- ⁷³ Fabian Freyenhagen, *Adorno's Practical Philosophy*, t. 31.
- ⁷⁴ Theodor Adorno, "Society", *Salmagundi*, cyf. Frederic Jameson, (10-11) 1970, 144-153, (t.149). Dyfynnwyd yn Brian O'Connor, *Adorno*, t. 37.
- ⁷⁵ Theodor Adorno, *Negative Dialectics*, t. 219. Addasiad Freyenhagen o gyfieithiad E.B Ashton, yn *Adorno's Practical Philosophy*, t. 76.

⁷⁶ Theodor Adorno, *Negative Dialectics*, t. 262. Dyfynnwyd yn Fabian Freyenhagen, *Adorno's Practical Philosophy*, t. 77.

⁷⁷ Fabian Freyenhagen, *Adorno's Practical Philosophy*, t. 64.

⁷⁸ Fabian Freyenhagen, *Adorno's Practical Philosophy*, t. 64.

⁷⁹ Fabian Freyenhagen, *Adorno's Practical Philosophy*, t. 40.

⁸⁰ Theodor Adorno, *Negative Dialectics*, t. 362. Dyfynnwyd yn Espen Hammer, *Adorno and the Political*, t. 67.

⁸¹ Theodor Adorno, *Negative Dialectics*, t. 362: Dyfynnwyd yn Brian O'Connor, *Adorno*, t. 82.

⁸² Gellir cynnig fel esiampl: "Ond hyd yn oed os fel hyn y mae hi wedi bod erioed, er na ffrwydrodd Timur na Genghis Khan na'r weinyddiaeth drefedigaethol Saesneg yn yr India ysgyfaint miliynau o bobl yn systemataidd gyda nwy, mae arswyd bythol yn amlygu'i hunan yn y ffaith fod pob un o'i ffurfiau newydd yn rhagori ar yr hen. Nid swm digyfnewid o ddioddefaint sy'n gyson, ond ei gynnydd tuag at uffern: dyna yw ystyr y thesis o ddwysâd gwrthwynebeddau." ["intensification of antagonisms."] [Theodor Adorno, *Minima Moralia: Reflections on a Damaged Life*, (London: Verso, 2005), t. 233.]

⁸³ Theodor Adorno, *Negative Dialectics*, t. 365.

⁸⁴ Gwelwyd y cyhuddiad hwn yn gyson yng nghyfnod bywyd Adorno, ac mewn ymateb i gyhuddiadau o'r fath yr ysgrifennwyd ei draethawd "Resignation" yn *Critical Models: Interventions and Catchwords*, cyf. Henry Pickford, (New York: Columbia University Press, 1998), td. 289-293.

Gwelwn gyhuddiadau o'r fath gan Martin Jay, sy'n dadlau bod gosodiadau iwtopaidd Adorno am allu'r meddwl i wrthsefyll y cyfanrwydd yn cael eu cyflwyno fel "*deus ex machina*" er mwyn amddiffyn ei hunan rhag y cyhuddiad o dawelyddiaeth, nid rhywbeth hanfodol i'w weithiau. [Martin Jay, *Marxism and Totality: The Adventures of a Concept from Lukács to Habermas*, (Berkeley: University of California, 1984), t. 264. Fodd bynnag, mae Jay wedi cam-ddeall natur ddeuol y cyfanrwydd yng ngwaith Adorno mewn modd sylfaenol: I Adorno, mae'r cyfanrwydd cymdeithasol o ran ei ymddangosiad yn unedig, o ran ei hanfod, peth bratiog ag anghydlynol ydyw [Susan Buck-Morss, *The Origins of Negative Dialectics*, t. 185.]

Am esiampl arall o'r cyhuddiad o dawelyddiaeth, gwelwn Habermas yn gwneud cyhuddiad o'r fath drwy awgrymu fod Adorno a Horkheimer yn creu beirniadaeth gyfanedig sy'n dinistrio'u gallu i fod yn feirniadol drwy weld pob ffenomenon fodern, gan gynnwys rheswm, fel ffurf ar orthrwm. Trafodaf hyn yn fanylach yn y drydedd bennod, 3.1.2.2.

⁸⁵ Theodor Adorno, *Negative Dialectics*, t. 149: dyfynnwyd yn Brian O'Connor, *Adorno*, t. 76.

⁸⁶ Peter Dews, *The Logics of Disintegration: Post-Structuralist Thought and the Claims of Critical Theory*, (London: Verso, 2007), t. 275. Mae pwynt Dews yn gywir namyn y ffaith ei fod yn cyfeirio at "ddefnydd offerynnol" o gysyniadau (gan ei fod dan ddylanwad Habermas), yn hytrach na defnydd uniaethol. Cyfiawnhaf y cyfnewidiad hyn o dermau yn y drydedd bennod: 3.2.3.4.

⁸⁷ Susan Buck-Morss, *The Origin of Negative Dialectics*, t. 185.

⁸⁸ Fabian Freyenhagen, *Adorno's Practical Philosophy*, t. 33.

⁸⁹ Gweler, Fabian Freyenhagen, *Adorno's Practical Philosophy*, t. 47; Brian O'Connor, *Adorno*, t. 12.

⁹⁰ Brian O'Connor, *Adorno*, t. 82.

⁹¹ Fodd bynnag, tra fod Adorno'n beirniadu ymgeision i weithredu'n ymarferol yn y cyflwr presennol, erys yn wir taw galluogi gweithredu gwleidyddol byd-eang fyddai'n dymchwel y drefn bresennol yw'r bwriad. Fodd bynnag, rhaid i hyn gael ei alluogi, a'i dywys, gan ddamcaniaethu. Gweler Deborah Cook, "Ein Reaktionen Schwein? Political Activism and Prospects for Change in Adorno", *Revue internationale de philosophie*, (227) 2001, 47-67, (td. 53-54.)

⁹² Fabian Freyenhagen, *Adorno's Practical Philosophy*, t. 39. Felly, er nad oes modd darlunio na gwybod yn bositif sut olwg fyddai ar gymdeithas deg a chyfiawn, gallwn wybod yn negyddol beth na fyddai. Yn hyn, felly, mae rhai nodweddion y gellir ei priodoli iddo. Yng ngolwg Freyenhagen, darlunia Adorno dri brif pwynt. Yn gyntaf, bod cymhlethdod a rhyngddibyniaeth ein bywydau yn mynnu rhyw ffurf o lywodraeth gyfunol, heb fod yn ffurf Sofietaidd. Yn ail, y byddai'r gymdeithas gyfiawn yn troi datblygiadau technolegol a threfniadol cyfalafiaeth i wasanaethu bodau dynol a'u hanghenion. Yn fwyaf amlwg yn hyn byddai'r syniad na ddylai neb newynu mwyach (yn cyfeirio at Theodor Adorno, *Minima Moralia*, t. 156, doethwers 100). Yn ychwanegol at hyn, byddai diwedd i "gynhyrchu byth-gynyddol" ["ever-expanding production"] a lleihad radical mewn "amser llafur." [Yn cyfeirio at Theodor Adorno, *Negative Dialectics*, t. 244]. Yn drydydd, byddai'r gymdeithas newydd yn trawsffurfio perthnasau cyfnewid, gan symud wrth wneud yr anghymesur yn gymesur, ynghyd â'r gorthrwm sy'n celu yn y broses honno, a hynny heb ddychwelyd at yr hen anghyfiawnder o "feddiannu uniongyrchol" ["direct appropriation."] Nid oes modd i ragweld y rhain yn theoretig, mae'n rhaid cael datrysiaid ymarferol, wedi'i dywys gan wersi hanes am yr hyn i'w osgoi. [Fabian Freyenhagen, *Adorno's Practical Philosophy*, t. 39.]

⁹³ Benthycia Adorno y gwaharddiad Iddewig-Gristnogol yn erbyn creu delw o Dduw yma [y *Bilderverbot*]. Gweler Susan Buck-Morss, *The Origin of Negative Dialectics*, t. 24.

- ⁹⁴ Gwelir yr amddiffyniad gorau o negatiffiaeth lwyr gweithiau Adorno gan Fabian Freyenhagen, *Adorno's Practical Philosophy*.
- ⁹⁵ Theodor Adorno, *Negative Dialectics*, t. 5: dyfynnwyd yn Espen Hammer, *Adorno and the Political*, t. 102.
- ⁹⁶ Fabian Freyenhagen, *Adorno's Practical Philosophy*, t. 169.
- ⁹⁷ Theodor Adorno, *Negative Dialectics*, t. 3.
- ⁹⁸ Espen Hammer, *Adorno and the Political*, t. 98: yn cyfeirio at Theodor Adorno, *Negative Dialectics*, t. 3.
- ⁹⁹ Espen Hammer, *Adorno and the Political*, t. 102.
- ¹⁰⁰ Espen Hammer, *Adorno and the Political*, t. 102: yn dyfynnu Theodor Adorno, *Negative Dialectics*, t. 5.
- ¹⁰¹ Espen Hammer, *Adorno and the Political*, t. 98.
- ¹⁰² Brian O'Connor, *Adorno*, t. 78, yn dyfynnu Theodor Adorno, *Negative Dialectics*, t. 149.
- ¹⁰³ Brian O'Connor, *Adorno*, t. 78, yn dyfynnu Theodor Adorno, *Negative Dialectics*, t. 150, t. 270 a t. 149.
- ¹⁰⁴ Brian O'Connor, *Adorno*, t. 78: yn dyfynnu Theodor Adorno, *Negative Dialectics*, t. 149. Gan dynnu ar y syniadau hyn, felly, gall O'Connor fynnu fod dau fath gwahanol o uniaeth yng ngwaith Adorno: uniaeth gymhelliannol sy'n gorfodi'r gwrthrych drwy gategorïau anaddas, sy'n derbyn beirniadaethau llym yn ei waith, ac uniaeth resymol, sy'n cynrychioli'r ddelfryd o ddiwedd gwrthwynebedd. [Brian O'Connor, *Adorno*, t. 78]
- ¹⁰⁵ Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment*, t. xiv.
- ¹⁰⁶ Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment*, t. 1.
- ¹⁰⁷ Michel Foucault, "What is Critique?" yn *What is Enlightenment? Eighteenth-Century Answers and Twentieth-Century Questions*, cyf. Kevin Gaiman, gol. James Schmidt (Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1996), td. 382-398 (td.386-7); Michel Foucault, "What is Enlightenment?" yn *Ethics: The Essential Works of Michel Foucault 1954-1984 vol. 1*, gol. Paul Rabinow (New York: The New Press, 1997), td. 303-320 (t.303).
- ¹⁰⁸ Hubert Dreyfus a Paul Rabinow, *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*, Ail Argraffiad, (Chicago: University of Chicago Press, 1983), t. 105.
- ¹⁰⁹ Gweler Michel Foucault, "Nietzsche, Genealogy, History", yn *The Foucault Reader*, gol. Paul Rabinow (London: Penguin Book, 1984), td. 76-100 (t.78); Michel Foucault, "What is Critique?", (t.396).
- ¹¹⁰ Michel Foucault, *The History of Sexuality: Volume 1. An Introduction*, cyf. Robert Hurley, (New York: Random House, 1978), t. 86.
- ¹¹¹ Gweler "Cynigion am Bŵer", Michel Foucault, *The History of Sexuality: Volume 1*, t. 94-5.
- ¹¹² Hubert Dreyfus a Paul Rabinow, *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*, t. 143.
- ¹¹³ Dyma'r darlun sy'n cael ei gyflwyno ym mhenodau agoriadol Michel Foucault, *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, cyf. Alan Sheridan, (New York: Vintage, 1995), t. 3-32. Pwysleisia Schmidt a Wartenberg taw dyma'r modd y deallwyd achyddiaethau Foucault yn draddodiadol. (James Schmidt a Thomas Wartenberg, "Foucault's Enlightenment: Critique, Revolution, and the Fashioning of the Self" yn *Critique and Power: Recasting the Foucault/Habermas Debate*, gol. Michael Kelly (Massachusetts: MIT Press, 1994), td. 283-314 (t.284).
- ¹¹⁴ Hubert Dreyfus a Paul Rabinow, *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*, t. 156, yn dyfynnu Michel Foucault, *Discipline and Punish*, t. 170.
- ¹¹⁵ Eduardo Mendieta, "The Practice of Freedom" yn *Michel Foucault: Key Concepts*, gol. Dianna Taylor (Acumen: Durham, 2011), td. 111-126 (t.113).
- ¹¹⁶ Disgrifir y broses hon yn fanwl ym mhenod agoriadol Michel Foucault, *Discipline and Punish*, "The body of the condemned", td. 3-31, yn enwedig, td.16-23.
- ¹¹⁷ Hubert Dreyfus a Paul Rabinow, *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*, t. 191.
- ¹¹⁸ Hubert Dreyfus a Paul Rabinow, *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*, t. 152.
- ¹¹⁹ Hubert Dreyfus a Paul Rabinow, *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*, t. 191.
- ¹²⁰ Hubert Dreyfus a Paul Rabinow, *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*, t. 156.
- ¹²¹ Michel Foucault, *Discipline and Punish*, t. 30.
- ¹²² Hubert Dreyfus a Paul Rabinow, *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*, td. 136- 137.
- ¹²³ Hubert Dreyfus a Paul Rabinow, *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*, t. 133.
- ¹²⁴ Hubert Dreyfus a Paul Rabinow, *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*, t. xii.
- ¹²⁵ Michel Foucault, *The History of Sexuality: Volume 1. An Introduction*, t. 140.
- ¹²⁶ Michel Foucault, *The History of Sexuality: Volume 1. An Introduction*, t. 145-6.
- ¹²⁷ Hubert Dreyfus a Paul Rabinow, *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*, t. 138, yn dyfynnu cyfres o ddarlithoedd a draddodwyd ym Mhrifysgol Stanford, California, Hydref 1979.
- ¹²⁸ Michel Foucault, *The History of Sexuality: Volume 1*, t. 137.
- ¹²⁹ Hubert Dreyfus a Paul Rabinow, *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*, t. 139.

- ¹³⁰ Michel Foucault, "Omnes et Singulatim: Towards a Critique of 'Political Reason'" yn *Power: The Essential Works of Michel Foucault 1954-1984 Vol.3*, gol. James D. Faubion (London: Penguin, 2002), td. 298-325 (t.300).
- ¹³¹ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.383).
- ¹³² Michel Foucault, "What is Critique?", (t.383).
- ¹³³ Michel Foucault, "Omnes et Singulatim", (t.300).
- ¹³⁴ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.383).
- ¹³⁵ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.386).
- ¹³⁶ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.384).
- ¹³⁷ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.386).
- ¹³⁸ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.384).
- ¹³⁹ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.386).
- ¹⁴⁰ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.388).
- ¹⁴¹ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.392).
- ¹⁴² Michel Foucault, "What is Critique?", (t.388).
- ¹⁴³ Benthycaf derm Thomas McCarthy, "amhurdeb rheswm", sy'n cael ei ddefnyddio i ddynodi'r modd y deallir fod rheswm wedi'i blethu gyda ffenomenau cymdeithasol mewn theori feirniadol. [Thomas McCarthy, "The Critique of Impure Reason: Foucault and the Frankfurt School", *Political Theory*, (18) 1990, 437-469, (t.437).
- ¹⁴⁴ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.388).
- ¹⁴⁵ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.390).
- ¹⁴⁶ Michel Foucault, "Omnes et Singulatim", (t.300).
- ¹⁴⁷ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.391-2).
- ¹⁴⁸ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.398).
- ¹⁴⁹ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.393).
- ¹⁵⁰ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.393).
- ¹⁵¹ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.394).
- ¹⁵² Michel Foucault, "What is Critique?", (t.394).
- ¹⁵³ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.395).
- ¹⁵⁴ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.391).
- ¹⁵⁵ Hubert Dreyfus a Paul Rabinow, *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*, t. 58.
- ¹⁵⁶ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.394-5).
- ¹⁵⁷ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.398).
- ¹⁵⁸ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.396).
- ¹⁵⁹ Gweler drafodaeth Foucault yn "Nietzsche, Genealogy, History", (td.87-90) yn arbennig.
- ¹⁶⁰ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.395).
- ¹⁶¹ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.396).
- ¹⁶² Michel Foucault, "What is Critique?", (t.396).
- ¹⁶³ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.396).
- ¹⁶⁴ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.397).
- ¹⁶⁵ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.398).
- ¹⁶⁶ Michel Foucault, "Structuralism and Post-Structuralism" yn *Aesthetics, Method and Epistemology: The Essential Works of Foucault 1954-1984*, gol. James D. Faubion, (New York: The New Press, 2000), td. 433-458 (t.450).
- ¹⁶⁷ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.398).
- ¹⁶⁸ Stuart Elden a Eugene Wolters, "Foucault's Last Decade: An Interview with Stuart Elden", (Brooklyn: Critical Theory, 2016). Ar gael ar: www.critical-theory.com/foucaults-last-decade-an-interview-with-stuart-elden/ [Mynediad: 05/02/19]. Yn y cyfweiliad hwn rho Elden drosolwg o'r prosiect oedd i'w gyflawni yng nghyfrrol gyntaf *Hanes Rhywioldeb* ynghyd â'r newidiadau i'r prosiect hwnnw yn y gweithiau hwyr.
- ¹⁶⁹ "Michel Foucault, "On the Genealogy of Ethics: An Overview of a Work in Progress", yn *Ethics: The Essential Works of Michel Foucault 1954-1984 vol. 1.*, gol. Paul Rabinow, (New York: The New Press, 1997), td. 263-281 (t.253): "Mae'n rhaid i mi gyfaddef fod gennyf lawer fwy o ddiddordeb yn nhechnegau'r hunan a phethau felly yn hytrach na rhyw . . . [mae] rhyw yn ddiflas."
- ¹⁷⁰ Michel Foucault, "On the Genealogy of Ethics", (t.263).
- ¹⁷¹ Michel Foucault, *The History of Sexuality: The Use of Pleasure vol. 2*, cyf. Robert Hurley, (London: Penguin Books, 1992), t. 10-11.
- ¹⁷² Michel Foucault, "On the Genealogy of Ethics", (t.262).
- ¹⁷³ Michel Foucault, "What is Enlightenment?" yn *Ethics: The Essential Works of Michel Foucault 1954-1984*

vol. 1, gol. Paul Rabinow, (New York: The New Press, 1997), td. 303-320 (t.309).

¹⁷⁴ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.303).

¹⁷⁵ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.319).

¹⁷⁶ James Schmidt a Thomas Wartenberg, "Foucault's Enlightenment", (t.283-4) am sut ymddangosodd y newid hwn i'r dadansoddwyr yn wreiddiol.

¹⁷⁷ Paul Rabinow, "Introduction", *The Foucault Reader*, gol. Paul Rabinow, (London: Penguin Books, 1984), td. 3-32 (t.11); Hubert Dreyfus a Paul Rabinow, *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*, t.134-5.

¹⁷⁸ Gweler James Schmidt a Thomas Wartenberg, "Foucault's Enlightenment", (t.283-4).

¹⁷⁹ Jürgen Habermas, "Taking Aim at the Heart of the Present" yn *Foucault: A Critical Reader*, gol. David Hoy, (Oxford: Blackwell, 1986), td. 103-8 (t.107-8).

¹⁸⁰ Jürgen Habermas, "Taking Aim at the Heart of the Present", (t.106).

¹⁸¹ Jürgen Habermas, "Taking Aim at the Heart of the Present", (t.108).

¹⁸² Dyma ddisgrifiad James Schmidt a Thomas Wartenberg o ymdriniaeth Thomas McCarthy, "The Critique of Impure Reason". [James Schmidt a Thomas Wartenberg, "Foucault's Enlightenment", (t.304)].

¹⁸³ Benthycyf derm James Schmidt a Thomas Wartenberg, "Foucault's Enlightenment", (t.303).

¹⁸⁴ Amy Allen, "Foucault and Enlightenment: A Critical Reappraisal", *Constellations*, (10) 2003, 180-198 (t. 183).

¹⁸⁵ James Schmidt a Thomas Wartenberg, "Foucault's Enlightenment", (t.305).

¹⁸⁶ Michel Foucault, "Interview with Michael Foucault" yn *Power: Essential works of Foucault 1954- 1984*, vol. 3, gol. James D. Faubion, (London: Penguin, 2002), td. 239-297 (t.283).

¹⁸⁷ Michael Foucault, "The Subject and Power" yn *Power: Essential Works of Foucault 1954-1984*, v. 3 gol. James D. Faubion (London: Penguin, 2002), td. 326-348 (t.326).

¹⁸⁸ Michel Foucault, *The History of Sexuality: The Use of Pleasure*, t. 6.

¹⁸⁹ Michel Foucault, *The History of Sexuality: The Use of Pleasure*, t. 3.

¹⁹⁰ Yn hyn, mae Dreyfus a Rabinow yn gyfangwbl gywir i'n hatgoffa, "Nid oes cyn- neu ôl-archaeoleg yng ngwaith Foucault" (Hubert Dreyfus a Paul Rabinow, *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*, t.104). Hynny yw, nid yw newidiadau yng ngweithiau Foucault yn tueddu bod yn rhwyg rhwng dwy fframwaith wahanol, ond, yn hytrach, yn newid lle ailffurfir ddarn blaenorol o'i waith ar gyfer ei ddibenion diweddarach.

¹⁹¹ Michel Foucault, *The History of Sexuality: The Use of Pleasure*, t. 13.

¹⁹² Hans-Herbert Kögler, "Fröhliche Subjektivität", Manuscript, t. 24 wedi'i ddyfynnu yn Thomas McCarthy, "The Critique of Impure Reason", (t.462).

¹⁹³ Michel Foucault, "The Subject and Power", (t.331).

¹⁹⁴ Cymharwch Michel Foucault, "Omnes et Singulatim", (t.299) gyda "The Subject and Power", (t.328).

"Shall we investigate this kind of rationalism that seems to be specific to our modern culture and originates in Enlightenment? I think that was the way of some of the members of the Frankfurt School. My purpose is not to begin a discussion of their works- they are most important and valuable. I would suggest another way of investigating the links between rationalization and power." / "Shall we investigate this kind of rationalism which seems to be specific to our modern culture and which originates in Enlightenment? I think that was the approach of some of the members of the Frankfurt School. My purpose, however, is not to start a discussion of their works, although they are most important and valuable. However, I would suggest another way of investigating the links between rationalization and power." [Cadwaf hyn yn Saesneg er mwyn dangos y gyfatebiaeth.]

¹⁹⁵ James Schmidt a Thomas Wartenberg, "Foucault's Enlightenment", (t.305).

¹⁹⁶ Gadawaf o'r cyfrif hwn gamgymeriad sylfaenol yn nealltwriaeth Foucault. Dealla Foucault fod arfer gan gyfnodolion yng nghyfnod Kant o osod cwestiwn a gofyn i'w ddarllenwyr gynnig ateb iddo. Yn ôl Foucault, ymateb i bwnc wedi ei ragosod gan n y *Berlinische Monatsschrift* y mae traethawd Kant. Mae Foucault, yn gyfan gwbl anghywir am fodolaeth arfer o'r fath, gan taw ymateb i gwestiwn a ofynnwyd gan y Parchedig Zöllner y mae mewn gwirionedd. [Gwelir drafodaeth ddiddorol yn James Schmidt, "Misunderstanding the Question: 'What is Enlightenment?': Venturi, Habermas, and Foucault", *History of European Ideas*, 37 (2011), 43-52, (t. 49).]

¹⁹⁷ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.305).

¹⁹⁸ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.303).

¹⁹⁹ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.310).

²⁰⁰ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.312).

²⁰¹ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.313).

²⁰² Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.313).

²⁰³ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.314).

²⁰⁴ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.314).

²⁰⁵ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.316).

²⁰⁶ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.315); cf., Michel Foucault, "An Interview with Michel Foucault, (t.241-2).

²⁰⁷ Mewn modd sy'n cyfateb yn union i'w gymhelliad am "addasu" ei brosiect ar ddechrau'r ail gyfrol o *Hanes Rhywioldeb*, [Michel Foucault, *The History of Sexuality: The Use of Pleasure*, t.8] mae'r agwedd hon at derfynau yn ceisio darganfod pa derfynau y gallwn fynd heibio iddynt, yn hytrach na pha derfynau mae'n rhaid i ni eu parchu [Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.315).]

²⁰⁸ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.315).

²⁰⁹ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.315).

²¹⁰ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.316).

²¹¹ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.315-6).

²¹² Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.316).

²¹³ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.316).

²¹⁴ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.316).

²¹⁵ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.316).

²¹⁶ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.317).

²¹⁷ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.317).

²¹⁸ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.317).

²¹⁹ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.317).

²²⁰ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.318).

²²¹ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.318).

²²² Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.318).

²²³ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.319).

Nodiadau: Pennod 3: Habermas a'r Habermaswyr: Gwrth-oleuedigaeth a'r Modern.

¹ Gweler Matthew King, "Clarifying the Foucault-Habermas debate: Morality, ethics, and normative foundations", *Philosophy and Social Criticism*, 35 (2009), 287-314 am drosolwg o ffrydiau gwahanol y drafodaeth, ac amddiffyniad grymus ddiweddar o safbwynt Foucault.

² Fel dau esiampl, Espen Hammer, *Adorno and the Political*, (Abingdon: Routledge, 2006), td. 144- 158 (Pennod 7); Fabian Freyenhagen, *Adorno's Practical Philosophy: Living Less Wrongly*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2013), td. 162-186, (Pennod 6).

³ Am drosolwg o ddarlun Habermas, gweler James Schmidt, "Misunderstanding the Question: 'What is Enlightenment?': Venturi, Habermas, and Foucault", *History of European Ideas*, 37 (2011), 43-52, (t. 47).

⁴ Peter Hohendahl, "The Dialectic of Enlightenment revisited: Habermas' critique of the Frankfurt School," 35 1985, 3-26. Gweler yn arbennig, (td. 3-19) am drosolwg o ddatblygiad perthynas Habermas gyda gweithiau'i ragflaenwyr.

⁵ Mae dadl Hullot-Kentor, bod Habermas yn deall mai Adorno sydd ar fai am wendidau'r *Dilechdid* yn argyhoeddiadol: Robert Hullot-Kentor, "Back to Adorno" yn *Things Beyond Resemblance: Collected Essays on Theodor W. Adorno*, gol. Robert Hullot-Kentor (Columbia: Columbia University Press, 2006), td. 23-44, yn enwedig, (td.27-33). Oherwydd hyn, cyfeiriaf yn bennaf at Adorno, nid at Adorno a Horkheimer yn y darn canlynol.

⁶ Peter Hohendahl, "The Dialectic of Enlightenment revisited", (t. 15).

⁷ Jürgen Habermas, "The Entwinement of Myth and Enlightenment: Re-Reading Dialectic of Enlightenment." *New German Critique*, cyf. Thomas Levin, (26) 1982, 13-30, (t. 13).

⁸ Dyma'r term y defnyddia Habermas i ddisgrifio gweithiau Adorno a Horkheimer. (Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity: Twelve Lectures*, cyf. Frederick Lawrence (Cornwall: Polity, 1987), t. 119. (Gwreiddiol: Jürgen Habermas, *Der Philosophische Diskurs der Moderne: Zwölf Vorlesungen*, Frankfurt-am-Main: Suhrkamp Verlag, 1985) Er nad yw Habermas yn defnyddio'r term "beirniadaeth gyfanedig" i ddisgrifio gwaith Foucault, mae'n amlwg mai dyma'r hyn mae'n cyhuddo Foucault o'i greu. [Richard Bernstein, "Foucault: Critique as a Philosophic Ethos" yn *Critique and Power: Recasting the Foucault/Habermas Debate*, gol. Michael Kelly (Massachusetts: MIT Press, 1994), td. 211-243, (t.220); (t.237, tn. 22); cf. Thomas McCarthy, "Introduction" yn Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity: Twelve Lectures*, cyf. Frederick Lawrence (Cornwall: Polity, 1987), td. vii-xviii, (t.xv).]

⁹ Axel Honneth, *The Critique of Power: Reflective Stages in a Critical Social Theory*, cyf. Kenneth Baynes (Massachusetts: MIT Press, 1991) t. 198 [Gwreiddiol, Axel Honneth, *Kritik der Macht. Reflexionsstufen einer kritischen Gesellschaftstheorie*, Frankfurt-am-Main: Suhrkamp Verlag, 1985).

¹⁰ Jürgen Habermas, "Modernity: An Unfinished Project" yn *Habermas and the Unfinished Project of Modernity: Critical Essays on The Philosophical Discourse of Modernity*, gol. Maurizio D'Entrèves a Seyla Benhabib (Massachusetts: MIT Press, 1996), td. 38-55, (t.53). Mae Habermas yn lleoli Foucault ymysg y "Ceidwadwyr Ifanc" sy'n ceisio torri'n rhydd o'r modern drwy brofiad o esthetig, Nietzscheaidd o fodernrwydd. Goblygiad amlwg gosodiad o'r fath yw yw bod eu gweithiau'n ymwrthod â thraddodiad yr Oleuedigaeth ei hun. Gwelwn gyhuddiad tebyg yn erbyn gwaith Adorno yn Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, td. 106-7; t. 118.

¹¹ Yn achos Adorno, gweler Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 127. Yn achos Foucault, gweler t. 276. Defnyddir dermau gwahanol gan wahanol ddadansoddwyr i ddisgrifio'r paradeim hwn, fel Beatrice Hanssen, sy'n ei alw'n baradeim "athroniaeth yr ymwybyddiaeth." ["consciousness"]. [Beatrice Hanssen, "Critical Theory and poststructuralism: Habermas and Foucault" yn *The Cambridge Companion to Critical Theory*, gol. Fred Rush (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), td. 280-309 (t.283). Gan fod Habermas yn defnyddio'r term "athroniaeth y goddrych" yn y *Disgwrs*, dilynaf y defnydd hwnnw.

¹² Jürgen Habermas, "The Entwinement of Myth and Enlightenment: Re-Reading Dialectic of Enlightenment", (t. 13).

¹³ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t.106.

¹⁴ Dyma'r feirniadaeth mae Habermas yn ei chyflwyno yn erbyn y rhan fwyaf o'r meddylwyr mae'n ymdrin â nhw yn y *Disgwrs*.

¹⁵ D. Huw Rees, *Translating the Sacred: Religion and Postsecularism in the Recent Work of Jürgen Habermas*, (Traethawd Doethur: Prifysgol Sussex, 2015), t. 86. [Cyhoeddwyd fersiwn diweddarach: D. Huw Rees, *The Post-Secular Philosophy of Jürgen Habermas: Translating the Sacred* (Melksham: Gwasg Prifysgol Cymru, 2018.)

¹⁶ D. Huw Rees, *Translating the Sacred*, t. 87.

¹⁷ Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", *Philosophy and Social Criticism* 39 (2013), 965- 981 (td. 967-9).

- ¹⁸ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 274 yn achos Foucault; cf. James Schmidt, "Habermas and Foucault" yn *Habermas and the Unfinished Project of Modernity: Critical Essays on The Philosophical Discourse of Modernity*, gol. Maurizio D'Entrèves a Seyla Benhabib (Massachusetts: MIT Press, 1996), td. 147-171 (t.149). Mae'n amlwg bod darlun Adorno o reswm offerynnol yn cael ei ddal gan yr un feirniadaeth. Gweler, i gynnig un esiampl, Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 111.
- ¹⁹ Beatrice Hanssen, "Critical Theory and Poststructuralism", (t.281), (t.283).
- ²⁰ Gweler e.e. Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 59. Cyflwynna'r darlun gwahaniaethedig fel beirniadaeth yn erbyn Adorno ar t. 114, ac yn erbyn Foucault, t. 292.
- ²¹ Yn fras, mae tri cham hanesyddol yn nhyb Habermas: y cyntefig, y traddodiadol a'r modern. [D. Huw Rees, *Translating the Sacred*, t. 16]. I bob cymdeithas, mae ffurf gymdeithasol a byd-olwg gyfatebol: y mythig, y crefyddol-fetaffisegol a'r modern/ ôl-draddodiadol [t. 19].
- ²² Gweler Kenneth Baynes, *Habermas*, (Abingdon: Routledge, 2016), t.69-70.
- ²³ Jürgen Habermas, "Modernity: An Unfinished Project", (t.45).
- ²⁴ Stephen White, *The Recent Work of Jürgen Habermas: Reason, Justice and Modernity*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1990), t. 24. Craidd gwaith Habermas, yn nhyb White, yw amddiffyn darlun penodol o resymoli ac o'r modern. Gallwn weld hyn yn glir yn ymdriniaeth a beirniadaeth Habermas yma.
- ²⁵ Stephen White, *The Recent Work of Jürgen Habermas*, t. 93.
- ²⁶ David Held, *Introduction to Critical Theory: Horkheimer to Habermas*. (Hutchinson: London, 1980), t. 65.
- ²⁷ Stephen White, *The Recent Work of Jürgen Habermas*, t. 92.
- ²⁸ David Held, *Introduction to Critical Theory*, t. 65.
- ²⁹ Stephen White, *The Recent Work of Jürgen Habermas*, t. 93.
- ³⁰ David Held, *Introduction to Critical Theory*, t. 66. Y cyfieithiad enwocaf yw cyfieithiad Talcott Parsons, "caetsh haeearn" ["iron cage"]. Cyfieithiad cywirach, fodd bynnag, byddai "cragen mor galed â dur". [Peter Baehr, "The 'Iron Cage' and the 'Shell as Hard as Steel': Parsons, Weber and the Stahlhartes Gehäuse metaphor in the Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism", *History and Theory*, (40) 2001, 153-169 (t. 54.)] Mae'n rhaid i mi ddiolch i D. Huw Rees am dynnu fy sylw at y pwnt hwn.
- ³¹ Stephen White, *The Recent Work of Jürgen Habermas*, t. 92.
- ³² Stephen White, *The Recent Work of Jürgen Habermas*, t. 40; t. 97. Disgrifia Habermas hyn fel dilyn persbectif siaradwr cyffredin sy'n cofio cwrs y ddadl yn Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 59.
- ³³ Stephen White, *The Recent Work of Jürgen Habermas*, t. 39.
- ³⁴ Stephen White, *The Recent Work of Jürgen Habermas*, t. 42.
- ³⁵ Stephen White, *The Recent Work of Jürgen Habermas*, t. 39-40.
- ³⁶ Jürgen Habermas, *Moral Consciousness and Communicative Action*. (Cambridge: Polity, 1990), t. 58, dyfynnwyd gan D. Huw Rees, *Translating the Sacred*, t. 26. Mae D. Huw Rees, (a fu'n gymorth mawr i mi gyda'r bennod hon), yn cynnig esiamplau gwerthfawr o'r ddau honiad cyntaf: byddai'r honiad fod "Calsiwm Carbonad yn alcali", yn mynegi rhywbeth am y byd allanol, gan godi honiad at wirionedd fyddai'n medru cael ei herio gan gyd-siaradwr drwy ofyn am dystiolaeth empiraidd. Byddai honiad fel "rwy'n hapus gyda'm swydd" yn mynegi rhywbeth am fy mynd goddrychol, ac yn codi honiad dilysrwydd am eirwired neu ddiffuanrwydd. Fel dywed Rees, byddai'n anoddach i'm cyd-siaradwr herio hyn, ond byddai'n medru herio fy ngosodiad drwy gyfeirio at osodiadau neu weithredoedd eraill, fel fy nghasineb at fy nghyd-weithwyr, neu'r ffaith fy mod yn chwilio am swydd arall, sy'n dangos ffalsrwydd fy nghosodiad. [yn *Translating the Sacred*, t. 26.]
- ³⁷ D.Huw Rees, *Translating the Sacred*, t. 26.
- ³⁸ D.Huw Rees, *Translating the Sacred*, t. 27.
- ³⁹ D.Huw Rees, *Translating the Sacred*, t. 27.
- ⁴⁰ D.Huw Rees, *Translating the Sacred*, t. 27.
- ⁴¹ D.Huw Rees, *Translating the Sacred*, t. 119.
- ⁴² Stephen White, *The Recent Work of Jürgen Habermas*, t. 82.
- ⁴³ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 130. Mewn math penodol o gyfathrebu, "disgwrs", mae actorion yn ceisio cyrraedd "consensws rhesymol", ac o'r consensws rhesymol hyn y derbynia normau eu dilysrwydd terfynol. [Stephen White, *The Recent Work of Jürgen Habermas*, t. 77-8 yn dyfynnu Jürgen Habermas, "Warheitstheorien" yn *Wirklichkeit und Reflexion: Walter Schulz zum 60 Geburtstag*, gol. Helmut Fahrenbach, (Pfullingen: Neske, 1973), td. 211-63 (t.252).
- ⁴⁴ Peter Hohendahl, "The Dialectic of Enlightenment revisited", (t.20).
- ⁴⁵ Kenneth Baynes, *Habermas*, t. 64-5, yn dyfynnu Jürgen Habermas, *The Theory of Communicative Action: Reason and the Rationalization of Society*, cyf. Thomas McCarthy (Boston: Beacon Press, 1981), t. 70.
- ⁴⁶ Jürgen Habermas, "Modernity: An Unfinished Project", (t.45).

- ⁴⁷ Jürgen Habermas, "Modernity: An Unfinished Project", (t.45).
- ⁴⁸ Stephen White, *The Recent Work of Jürgen Habermas*, t. 96 yn dyfynnu Jürgen Habermas, *The Theory of Communicative Action: Reason and the Rationalization of Society*, t. 340. Mae'r rhaniadau hyn, er bod eu henwau ychydig yn wahanol yma, yn cyfateb i'r rhaniadau a drafodwyd eisoes.
- ⁴⁹ Stephen White, *The Recent Work of Jürgen Habermas*, t. 96.
- ⁵⁰ Stephen White, *The Recent Work of Jürgen Habermas*, t. 42.
- ⁵¹ Lawrence A. Schaff, "Weber on the cultural situation of the modern age", yn *The Cambridge Companion to Weber*, gol. Stephen Turner (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), td. 99-116 (t.105).
- ⁵² Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 16.
- ⁵³ Jürgen Habermas, *The Theory of Communicative Action: Reason and the Rationalization of Society*, t.91.
- ⁵⁴ Kenneth Baynes, *Habermas*, t. 69-70.
- ⁵⁵ Stephen White, *The Recent Work of Jürgen Habermas*, t. 107.
- ⁵⁶ Stephen White, *The Recent Work of Jürgen Habermas*, t. 101 yn dyfynnu Jürgen Habermas, *The Theory of Communicative Action: Reason and the Rationalization of Society*, t. 342.
- ⁵⁷ Peter Hohendahl, "The Dialectic of Enlightenment revisited", (t.20); cf., Kenneth Baynes, *Habermas*, t. 73.
- ⁵⁸ Stephen White, *The Recent Work of Jürgen Habermas*, t. 105 yn dyfynnu Jürgen Habermas, *The Theory of Communicative Action: Reason and the Rationalization of Society*, t. 226.
- ⁵⁹ Stephen White, *The Recent Work of Jürgen Habermas*, t. 104.
- ⁶⁰ Stephen White, *The Recent Work of Jürgen Habermas*, t. 101 yn dyfynnu Jürgen Habermas, *The Theory of Communicative Action: Reason and the Rationalization of Society*, t. 342.
- ⁶¹ Stephen White, *The Recent Work of Jürgen Habermas*, t. 107.
- ⁶² Stephen White, *The Recent Work of Jürgen Habermas*, td. 109-110.
- ⁶³ Stephen White, *The Recent Work of Jürgen Habermas*, t. 104.
- ⁶⁴ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 130.
- ⁶⁵ Axel Honneth, *The Critique of Power*, t. 198.
- ⁶⁶ I fod ychydig yn fwy cywir, mae Habermas a'r Habermaswyr yn cyffredinolli eu darlenniad o *Dilechdid Goleuedigaeth* Adorno: (Espan Hammer, *Adorno and the Political*, t. 145) a'u darlenniad o *Disgyblaeth a Chosb* Foucault [Gweler tn. 224 o'r bennod hon.]
- ⁶⁷ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 55.
- ⁶⁸ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 57.
- ⁶⁹ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 56-7.
- ⁷⁰ James Schmidt, "Habermas and Foucault", (t.147).
- ⁷¹ James Schmidt, "Habermas and Foucault", (t.147).
- ⁷² Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 296.
- ⁷³ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 295.
- ⁷⁴ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 296.
- ⁷⁵ James Schmidt, "Misunderstanding Foucault- Foucault. Habermas, and the Debate that Never Was (Part III) *Persistent Enlightenment*", (Boston: Blog Persistent Enlightenment, 2013). Ar gael ar: <https://persistentenlightenment.com/2013/08/14/fouhab4/> [Mynediad ar 12/11/18] Dyfynnir Jürgen Habermas, *Autonomy and Solidarity: Interviews* (London: Verso, 1986), t. 53. Dyma'r cyfeiriad cyntaf at waith Foucault yng ngwaith Habermas yn nhyb Schmidt.
- ⁷⁶ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 106.
- ⁷⁷ Jürgen Habermas, "The Entwinement of Myth and Enlightenment: Re-Reading Dialectic of Enlightenment", (t. 13). Yn niweddariad y traethawd hwn, sef y bennod ar Adorno a Horkheimer yn y *Disgwrs*, mae'r honiad o berthynas yn llai agos. Yn y bennod hwyrach, mynna fod yr ôl-strwythurwyr Ffrengig, dan ddylanwad Nietzsche, yn ymroi i agweddau sy'n "ddryslyd o debyg i rai Horkheimer ag Adorno." [Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 106.]
- ⁷⁸ Jürgen Habermas, "The Entwinement of Myth and Enlightenment: Re-Reading Dialectic of Enlightenment", (t. 13); *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 106.
- ⁷⁹ Peter Hohendahl, "The Dialectic of Enlightenment revisited", (t. 14-15); cf., Jürgen Habermas "The Entwinement of Myth and Enlightenment: Re-Reading Dialectic of Enlightenment", (t. 22).
- ⁸⁰ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 119.
- ⁸¹ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 127.
- ⁸² Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 119.
- ⁸³ Peter Hohendahl, "The Dialectic of Enlightenment revisited", (t.4).
- ⁸⁴ Peter Hohendahl, "The Dialectic of Enlightenment revisited", (t.3). Fodd bynnag, tynnodd D. Huw Rees fy sylw at fod dadl Habermas yn erbyn positifiaeth, eisoes yn y drafodaeth hon, yn seiliedig ar ei ddealltwriaeth o ryng-gyfathrebu goddrychau â'i gilydd, ac felly yn symudiad oddi wrth weithiau cenhedlaeth gyntaf Ysgol

Frankfurt. Gweler Jürgen Habermas, "The Analytical Theory of Science and Dialectics", yn *The Positivist Dispute in German Sociology*, cyf. Glyn Adey a David Frisby (London: Heinemann, 1976), td. 131-162 (t.152). [Cyhoeddwyd yn yr Almaeneg ym 1963.]

⁸⁵ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 121.

⁸⁶ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 117.

⁸⁷ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 121.

⁸⁸ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 122.

⁸⁹ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 121.

⁹⁰ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 129.

⁹¹ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 127.

⁹² Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 127.

⁹³ Espen Hammer, *Adorno and the Political*, t. 43.

⁹⁴ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 111.

⁹⁵ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 111.

⁹⁶ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 110.

⁹⁷ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 107.

⁹⁸ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 109 (pwyslais wedi'i ychwanegu).

⁹⁹ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 111.

¹⁰⁰ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 112.

¹⁰¹ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 111.

¹⁰² Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 112.

¹⁰³ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 129.

¹⁰⁴ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 112.

¹⁰⁵ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 112.

¹⁰⁶ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 123.

¹⁰⁷ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 118.

¹⁰⁸ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 119 (yn achos Adorno). Nid yw Habermas yn defnyddio'r term "gwrthddywediad perfformiadol" yn ei feirniadaeth o weithiau Foucault, ond mae'n amlwg mai'r cysyniad hwnw sy'n cael ei gyflwyno yn ei feirniadaeth. Gweler Thomas McCarthy, "Introduction", (t.xv).

¹⁰⁹ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 126-7.

¹¹⁰ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 120.

¹¹¹ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 128.

¹¹² Benthyciaf o ddarlun Schmidt a Wartenberg, sy'n darlunio sut enillodd Foucault fri academiaidd am greu darlun bwriadol gwrth-oleuedig yn ei weithiau cynnar. [James Schmidt, a Thomas Wartenberg, "Foucault's Enlightenment: Critique, Revolution, and the Fashioning of the Self", yn *Critique and Power: Recasting the Foucault/Habermas Debate*, gol. Michael Kelly, (Massachusetts: MIT Press, 1994) td. 283-214 (t.284).

¹¹³ Cynigir trosolwg o'r tair ffrwd hon o feirniadaeth yn Richard Bernstein, "Foucault: Critique as a Philosophic Ethos", yn *Critique and Power: Recasting the Foucault/Habermas Debate*, gol. Michael Kelly, (Massachusetts: MIT Press, 1994), td. 211- 243 (td.214-221). Ategir y safbwynt Habermasaidd gan Peter Dews, *The Logics of Disintegration: Post-structuralist Thought and the Claims of Critical Theory*, (London: Verso, 2007), t. 198.

¹¹⁴ Richard Bernstein, "Foucault: Critique as a Philosophic Ethos", (t.220); James Schmidt, "Habermas and Foucault," (t.149); Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 274-5.

¹¹⁵ Richard Bernstein, "Foucault: Critique as a Philosophic Ethos" (t.220).

¹¹⁶ James Schmidt, "Habermas and Foucault", (t.150).

¹¹⁷ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 270.

¹¹⁸ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 274.

¹¹⁹ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 294.

¹²⁰ Mae Schmidt yn gywir i nodi bod Habermas yn cyfeirio tri phrif beirniadaeth yn erbyn gweithiau Foucault; yn gyntaf, fod y cysyniad o bŵer yn amwys, gan ei fod yn chwarae rôl empirig a throsgynnol, yn ail, beirniadaethau metatheoretig, ac yn trydydd, beirniadaethau empirig o'r cysyniad o bŵer. [James Schmidt, "Habermas and Foucault," (t.155)]. Trafodir sylwedd y beirniadaethau hyn yn fy nhrafodaeth yma, er nad wyf yn cyfeirio atynt yn uniongyrchol.

¹²¹ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 270

¹²² Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 272; James Schmidt, "Habermas and Foucault", (t.156).

¹²³ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 272.

- ¹²⁴ Hubert Dreyfus a Paul Rabinow, *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*, (Chicago: University of Chicago Press, 1983), t. 143.
- ¹²⁵ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 289.
- ¹²⁶ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 290.
- ¹²⁷ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 290.
- ¹²⁸ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 293.
- ¹²⁹ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 275.
- ¹³⁰ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 279.
- ¹³¹ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 275.
- ¹³² Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 221.
- ¹³³ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 277-8; James Schmidt, "Habermas and Foucault", (t.160).
- ¹³⁴ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 279.
- ¹³⁵ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 280.
- ¹³⁶ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 282.
- ¹³⁷ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 283-4.
- ¹³⁸ Pwyslesir yr agwedd hon yn glir yng ngwaith Axel Honneth, "Foucault and Adorno", (t. 58).
- ¹³⁹ Cynigir drosolwg o'r newidiadau hwyr yng ngwaith Foucault o'r safbwynt Habermasaidd yn Peter Dews, *The Logics of Disintegration*, td. 266-270.
- ¹⁴⁰ Michel Foucault, *Fearless Speech*, gol. Joseph Pearson, (Los Angeles: Semiotext(e), 2001), t.15-16.
- ¹⁴¹ Michel Foucault, "Polemics, Politics, and Problematizations", yn Michel Foucault, *Ethics: Subjectivity and Truth*, gol. Paul Rabinow (New York: The New Press, 1997), td. 111-120, (td.111- 13). Gwelir drafodaeth o'r etheg ddisgwrs hon yn Matthew King, "Clarifying the Foucault-Habermas debate: Morality, ethics, and normative foundations", (td.304-5).
- ¹⁴² Gwelir trafodaeth lawnach o'r tro at oleuedigaeth ym Mhennod 2: 2.2.2.2 a Phennod 4: 4.2.2.
- ¹⁴³ Rwy'n cyfeirio yma at ddisgrifiad Foucault o'r polymegydd, sy'n gweld ei wrthwynebydd fel gelyn peryglu sydd rhaid ei ddinistrio. [Michel Foucault, "Polemics, Politics, and Problematizations", (t. 112). Datblygaf y syniad hwn yn 3.5.1.
- ¹⁴⁴ Jürgen Habermas, "Taking Aim at the Heart of the Present", yn *Foucault: A Critical Reader*, gol. David Hoy (New York: Blackwell, 1984), td. 103-8, (t.103).
- ¹⁴⁵ Jürgen Habermas, "Taking Aim at the Heart of the Present", (t.103).
- ¹⁴⁶ Jürgen Habermas, "Taking Aim at the Heart of the Present", (t.107).
- ¹⁴⁷ Jürgen Habermas, "Taking Aim at the Heart of the Present", (t.108).
- ¹⁴⁸ Benthycyf drosiad Christopher Norris, "'What is enlightenment?': Kant and Foucault", yn *The Cambridge Companion to Foucault*, gol. Gary Gutting, Argraffiad Cyntaf, (Cambridge: Cambridge University Press, 1994), td. 159-198 (t.191). Gan edrych ar weithiau'r Habermaswyr Eingl- Americanaidd sy'n trafod gweithiau hwyr Foucault, Thomas McCarthy a Peter Dews, gwelwn yr un darlun sylfaenol hwn yn cael ei gyflwyno, taw methiannau'r achyddiaethau sy'n cymell dychweliad at draddodiad yr Oleuedigaeth. Ymhelaethir ar y darlun hwn ymhellach yng ngweithiau'r ddau ohonynt. Os taw methiant achyddiaeth oedd y cymhelliad dros newid at etheg, i'r ddau ohonynt, mae'n rhaid deall bod y cyfnod ethegol hefyd yn fethiant, er methiant o natur go wahanol. Os canolbwyntiwyd yn yr etheg ar ffurfiant unigolion digyffro gan ffurf orthrymol o bŵer, yn y gweithiau hwyr deallir fod Foucault yn canolbwyntio ar sut gall y goddrych fyw'r bywyd hardd heb dalu unrhyw sylw i'r cyd-destunau gorthrymol a ddadansoddodd yn flaenorol yn ei waith. [Thomas McCarthy, "The Critique of Impure Reason: Foucault and the Frankfurt School", *Political Theory*, 18 (1990), 437- 469 (t. 461); Peter Dews, *The Logics of Disintegration: Post-Structuralist Thought and the Claims of Critical Theory*, t. 285] Gwelwn symud oddi wrth wrthrychedd llwyr at oddrychedd llwyr, at "estheteg o fodolaeth dadgymdeithasol." [Thomas McCarthy, "The Critique of Impure Reason", (t. 461).] Tra bod y meddylwyr hyn yn cyflwyno rhai themâu ychwanegol at drafodaeth Habermas, mae'n amlwg taw atgyfnerthu ei ymgais i symud at baradeim rhyngoddrychol o ddadansoddi yw bwriadau mwy eu gweithiau.
- ¹⁴⁹ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 315.
- ¹⁵⁰ Yn achos Adorno, gweler Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 122.
- ¹⁵¹ Yn achos Adorno, gweler Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 112. Yn achos Foucault, gweler t. 286.
- ¹⁵² Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 338.
- ¹⁵³ Gweler, yn arbennig, Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 338. Benthycyf y term "monistiaeth" o waith Axel Honneth, *The Critique of Power*, t. 151-2.
- ¹⁵⁴ Yn achos Adorno, Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 126. Gwelir yr un math o ddadansoddiad o waith Foucault ar td. 286-293.

- ¹⁵⁵ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 126.
- ¹⁵⁶ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 285.
- ¹⁵⁷ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 276.
- ¹⁵⁸ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 276.
- ¹⁵⁹ Yn achos Foucault, gweler Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 276; td. 238-4; yn achos Adorno, t. 119.
- ¹⁶⁰ Yn achos Adorno, gweler Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 121. Yn achos Foucault gweler t. 285.
- ¹⁶¹ Dyma'r darlun sy'n cael ei gyflwyno yn arbennig yn Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, td. 294-305.
- ¹⁶² Axel Honneth, *The Critique of Power*, t. 90 (yn achos Adorno); t. 197 (yn achos Foucault); Peter Dews, *The Logics of Disintegration*, t. 188 (yn achos Adorno), t. 193 (yn achos Foucault); Thomas McCarthy, "The Critique of Impure Reason", (t.443) (trafodir Foucault yn unig yn y gwaith hwn.)
- ¹⁶³ Axel Honneth, *The Critique of Power*, t. 198; cf., Axel Honneth, "Foucault and Adorno: Two Forms of the Critique of modernity", cyf. David Roberts yn *Thesis Eleven*, (15) 1986, 48-59 (t. 48); Thomas McCarthy, "The Critique of Impure Reason", (t. 448).
- ¹⁶⁴ Axel Honneth, *The Critique of Power*, t. xiii; Peter Dews, *The Logics of Disintegration*, t. 235; Thomas McCarthy, "The Critique of Impure Reason", (t. 461).
- ¹⁶⁵ Fodd bynnag, mae Honneth am symud tu hwnt i ddadansoddiad Habermas, gan mai dim ond "dechrau'r ateb" a ddarganfydd yng ngwaith Habermas. Rhaid symud tu hwnt i waith Habermas at baradeim o gydnabyddiaeth Heglaidd, lle cysyniadolir integreiddio cymdeithasol fel brwydr ymysg actorion cymdeithasol i gael eraill i adnabod hunaniaeth yr unigolyn. Gweler Axel Honneth, *The Critique of Power*, t. xvii.
- ¹⁶⁶ Axel Honneth, *The Critique of Power*, t. 198
- ¹⁶⁷ Axel Honneth, "Foucault and Adorno: Two Forms of the Critique of modernity", (t. 48).
- ¹⁶⁸ Axel Honneth, *The Critique of Power*, t. 171.
- ¹⁶⁹ Axel Honneth, *The Critique of Power*, t. 191.
- ¹⁷⁰ Axel Honneth, *The Critique of Power*, t. 198.
- ¹⁷¹ Axel Honneth, *The Critique of Power*, t. 198-201.
- ¹⁷² Axel Honneth, *The Critique of Power*, t. xi; Peter Dews, *The Logics of Disintegration*, t. xv.
- ¹⁷³ Peter Dews, *The Logics of Disintegration*, t. xv.
- ¹⁷⁴ Peter Dews, *The Logics of Disintegration*, t. xvi.
- ¹⁷⁵ Peter Dews, *The Logics of Disintegration*, t. xviii.
- ¹⁷⁶ Mae llawer o feirniadaethau o ddarlun gwahaniaethedig Habermas o reswm. Yn y traethawd hwn cymhwysaf ddarlun James Schmidt i'r drafodaeth o berthynas Adorno a Foucault, sy'n cynnig beirniadaeth hanesyddol o ddarlun Habermas o fodernrwydd drwy ei weithiau. Cyfeirir at lawer o'i weithiau yn darn canlynol.
- ¹⁷⁷ James Schmidt, "Habermas and Foucault", (t. 148).
- ¹⁷⁸ James Schmidt, "Review: Habermas and the Discourse of Modernity", *Political Theory*, (17) 1989, 315-320 (t. 317).
- ¹⁷⁹ John Rajchman, "Habermas' Complaint" yn *Philosophical Events: Essays of the 80's*, gol. John Rajchman, (New York: Columbia University Press, 1991), td. 24-54, (t.28): dyfynnwyd yn James Schmidt, "Habermas and Foucault", (t.148).
- ¹⁸⁰ James Schmidt, "Review: Habermas and the Discourse of Modernity", (t. 317).
- ¹⁸¹ Jürgen Habermas, "Modernity: An Unfinished Project", (t. 45).
- ¹⁸² James Schmidt, "Misunderstanding the Question", (t. 46).
- ¹⁸³ James Schmidt, "Misunderstanding the Question", (t. 46).
- ¹⁸⁴ James Schmidt, "Misunderstanding the Question", (t. 46).
- ¹⁸⁵ James Schmidt, "Misunderstanding the Question", (t. 47).
- ¹⁸⁶ James Schmidt, "Misunderstanding the Question", (t. 47).
- ¹⁸⁷ James Schmidt, "Review: Habermas and the Discourse of Modernity", (t. 319).
- ¹⁸⁸ James Schmidt, "Review: Habermas and the Discourse of Modernity", (t. 319).
- ¹⁸⁹ James Schmidt, "Review: Habermas and the Discourse of Modernity", (t. 319).
- ¹⁹⁰ Peter Hohendahl, "The Dialectic of Enlightenment Revisited", (t.16).
- ¹⁹¹ Peter Hohendahl, "The Dialectic of Enlightenment Revisited", (t. 8).
- ¹⁹² Peter Hohendahl, "The Dialectic of Enlightenment Revisited", (t. 16).
- ¹⁹³ Peter Hohendahl, "The Dialectic of Enlightenment Revisited", (t. 5), (t. 16).
- ¹⁹⁴ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 112.

- ¹⁹⁵ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 109.
- ¹⁹⁶ Theodor Adorno, Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment: Philosophical Fragments*, gol. Gunzelin Noerr, cyf. Edmund Jephcott (Stanford: Stanford University Press, 2002), t. xvi.
- ¹⁹⁷ Theodor Adorno, *Dialectic of Enlightenment*, t. xvi.
- ¹⁹⁸ Theodor Adorno, *Dialectic of Enlightenment*, t. xvii.
- ¹⁹⁹ Theodor Adorno, *Dialectic of Enlightenment*, t. xiv.
- ²⁰⁰ Mae Hullot-Kentor yn mynegi'r syniad hyn yn ddiamod. Meddai, "wrth i Habermas ddod yn fwy pwerus, mae wedi dod yn gynyddol hyderus wrth wneud honiadau anargyhoeddiadol am Adorno. Mae ei osodiad, [. . .] bod *Dilechdid Goleuedigaeth* yn ymwrthodiad Nietzscheaidd â rheswm yn taro'n erbyn y ffaith fod yr holl lyfr yn ymddiddori'n echblyg gyda'r adferiad o reswm." [Robert Hullot-Kentor, "Back to Adorno", (t.30).]
- ²⁰¹ Espen Hammer, *Adorno and the Political*, t. 43.
- ²⁰² Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment*, t. 9.
- ²⁰³ Gweler Joel Whitebook, "Weighty Objects: On Adorno's Kant-Freud Interpretation", yn *The Cambridge Companion to Adorno*, gol. Tom Huhn (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), td. 51-78 (t.65).
- ²⁰⁴ Gweler Robert Hullot-Kentor, "Back to Adorno", (t.29). At epillog Habermas i'r *Dilechdid* y cyfeiria Hullot-Kentor yma.
- ²⁰⁵ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 128.
- ²⁰⁶ Espen Hammer, *Adorno and the Political*, t. 43. Cydnabyddia Hammer y daw'r testun yn agos, o bryd i'w gilydd, at gyflwyno honiadau am offerynnoledd rheswm, ond mai ym mhennod Horkheimer, sef "Juliette, or Enlightenment and Morality" y gwelwn yr honiadau hyn. Yn y penodau ar y cyd, ac yn y darnau mae Adorno yn bennaf gyfrifol amdanynt, fel yr *Excursus* ar Odysseus, mae'r feirniadaeth o reswm yn cael ei gyflwyno mewn dilechdid llawer mwy cymhleth.
- ²⁰⁷ Espen Hammer, *Adorno and the Political*, t. 43.
- ²⁰⁸ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 128.
- ²⁰⁹ Brian O'Connor, *Adorno*, (Oxford: Routledge, 2013), t. 76.
- ²¹⁰ Gweler Pennod 2: 2.1.2.
- ²¹¹ Benthycyf eiriau Adorno yma, geiriau gaiff eu defnyddio i feirniadu'r modd mae'r meddwl goleuedig yn rhagfarnu gwrthrych penodol drwy gategori sydd wedi'i ragosod. [Theodor Adorno, *Dialectic of Enlightenment*, t. 18] Fel y gwelwyd yr effaith o drychu'r anghymesur yn rhagosodiad y categori yn y *Dilechdid*, gwelwn yr un trychiad yma o ddarnau o waith Adorno nad ydynt yn ffitio i fframwaith ddamcaniaethol Habermas.
- ²¹² Benthycyf ddisgrifiad Dews yma sy'n mynnu mai ceisio dangos methiant *a priori* safbwyntiau'r ôl-strwythurwyr hwyrach yw ei fwriad: *The Logics of Disintegration*, t. xviii.
- ²¹³ Rwy'n ymhelaethu yma ar y trosiad o "dafleisio" a gyflwynwyd eisoes gan James Schmidt, "Habermas and Foucault", (t.148).
- ²¹⁴ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 270.
- ²¹⁵ Jürgen Habermas, "Taking Aim at the Heart of the Present", (t.108).
- ²¹⁶ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 272.
- ²¹⁷ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 248.
- ²¹⁸ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 276. Mae Honneth yn darlunio'r broblem yn y modd canlynol: bod holl ddarlun Foucault yn darlunio'r modern fel twf yn niodefaint y corff, ond nad oes adnoddau damcaniaethol yn ei ddadansoddiad sy'n medru darlunio'r diodefaint fel diodefaint. Felly, mae'n cael ei orfodi i "ddisgrifio" yn "ddigynnwrff" y twf gwrthrychol mewn pŵer y medr Adorno ei feirniadu drwy "athroniaeth broblematig o hanes". [Axl Honneth, "Foucault and Adorno: Two Forms of the Critique of modernity", (t. 58)]. Mae'r feirniadaeth hon yn amlwg yn ffurf ar y feirniadaeth o gudd-normadrwydd a gyflwynir gan Habermas.
- ²¹⁹ Richard Bernstein, "Foucault: Critique as a Philosophic Ethos", (t.221).
- ²²⁰ Dangosais eisoes sut mae Foucault yn deall fod ei feirniadaethau yn deillio o'r un ewyllys wrth-lywodraethol â gwaith Kant yn "Beth yw Beirniadaeth?" Nod y feirniadaeth o lywodraetholi yn ei waith oedd dianc rhag cyflwr gosodedig o anaeddfedrwydd. [Michel Foucault, "What is Critique?" yn *What is Enlightenment? Eighteenth-Century Answers and Twentieth-Century Questions*, gol. James Schmidt, cyf. Kevin Geiman (Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1996), td. 382-398 (t.398)]. Mewn gweithiau o'r un cyfnod, mynna fod lled llywodraetholi, sy'n cynrychioli gorthrwm drwy ddefnydd o resymoldeb, yn "tresmasu'n gynyddol ar le rhyddid." [Michel Foucault, "Interview with Michel Foucault", yn *Power: Essential Works of Foucault 1954-1984, vol. 3*, gol. James D. Faubion (Penguin Books, 2002), td. 239-297 (t.273)]. Wrth geisio herio llywodraetholi, y casgliad amlwg yw taw ceisio cynyddu rhyddid y mae Foucault.
- ²²¹ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.397).

²²² Michel Foucault, "What is Critique?", (t.396).

²²³ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.383).

²²⁴ Wrth edrych ar y *Philosophical Discourse of Modernity*, prin yw'r cyfeiriadau at destunau fel cyfrol gyntaf *History of Sexuality*, [t.273, t. 283, t.285] i'w gymharu gyda'i ffocws estynedig ar "ddisgyblaeth" a *Disgyblaeth a Chosb* [td. 270-1, t. 273, td. 288-94]. Gan edrych ar weithiau Honneth, gwelir yr un pwyslais yn cael ei osod ar *Disgyblaeth a Chosb* yn ei drafodaeth. Mynna taw dim ond *Disgyblaeth a Chosb*, o holl weithiau Foucault, sy'n llawn gyflawni'r dasg o greu hanes wedi'i dywys gan theori o bŵer. [Axel Honneth, *The Critique of Power*, t.178].

Y broblem fawr yma yw nad yw Habermas (na'r Habermaswyr ychwaith) yn ymddangos yn ymwybodol o'r tro at ddadansoddiadau o "lywodraetholi" o gwbl: Nid oes cyfeiriad at "Omnes et Singulatim" nac ychwaith "What is Critique?" Gellir esgusodi ei anwybodaeth o "What is Critique?" Er i'r ddarlith gael ei thraddodi ym 1978, mae'r cyhoeddiad cyntaf yn ymddangos ym 1990 yn Michel Foucault, "Qu'est-ce que la critique [Critique et Aufklärung], Compte rendu de la séance du 27 mai 1978" yn *Bulletin de la Société française de la Philosophie*, 84 (1990), 35-63.

Ni ellir, fodd bynnag, esgusodi'i anwybodaeth o "Omnes et Singulatim"; mae'r testun wedi'i gyhoeddi ym 1981 [Michel Foucault, "Omnes et singulatim: Towards a Criticism of 'Political Reason'" yn *The Tanner Lectures on Human Values II*, gol. Sterling McMurrin (Salt Lake City: University of Utah Press, 1981), td.225-54. Mae'r darlun sy'n cael ei gyflwyno yn y ddarlith hon, ac mewn llu o draethodau o'r un cyfnod, yn dangos fod cyflwyniad Foucault o'i syniadau yn y 1970au mewn cyferbyniad amlwg gyda'r safbwyntiau gaiff eu priodoli iddynt gan Habermas. [gweler td.226-7 yn arbennig.]

²²⁵ Dyma'r darlun o ddisgyblaeth gaiff ei gyflwyno yng ngwaith Axel Honneth, *The Critique of Power*, t. 197. Dyfynnir darlun Honneth gan Habermas yn *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 287.

²²⁶ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 289.

²²⁷ John Ransom, *Foucault's Discipline: The Politics of Subjectivity*, (Durham: Duke University Press, 1997). Dengys Ransom fod ychydig o fai ar Foucault am ganiatáu i nifer o ddarllenwyr ddod at gasgliad fod ei ymgais i ddangos hyd a lled ymarferion o bŵer disgyblaethol yn arwain at ddarlun lle mae cymdeithas fodern yn ddim mwy na "system blethedig o fecanweithiau disgyblaethol" ["interlocking system of disciplinary mechanisms"] [t. 40]. Cyfeiria yn echblyg at drafodaeth Habermas fel esiampl o hyn: t. 193, tn.45. Pwysleisia Ransom, fodd bynnag, nad dyma'r modd mwyaf "buddiol" i ddarllen gweithiau Foucault [t. 40]. Yn hytrach, pwysleisia mai myfyrdod Nietzscheaidd ar sut mae unigolion wedi eu creu ond heb eu penderfynu gan blwraliaeth o rymoedd cymdeithasol yw'r trywydd pennaf yng ngwaith Foucault[t. 36]. Datblygaf y syniad hwn yn y chweched bennod.

²²⁸ Michel Foucault, *L'Impossible prison: Debate avec Michel Foucault*, gol. Michelle Perrot, (Paris: Editions du seuil, 1980), t. 33: dyfynnwyd gan John Ransom, *Foucault's Discipline*, t. 41.

²²⁹ Michel Foucault, "Omnes et Singulatim: Towards a Critique of 'Political Reason'" yn *Power: The Essential Works of Michel Foucault 1954-1984, Vol.3*, gol. James D. Faubion, (London: Penguin, 2002), td. 298-325 (t.299): "The Subject and Power" yn *Power: Essential Works of Foucault 1954- 1984*, gol. James D. Faubion, (London: Penguin, 2002), td. 326-248 (t.329).

²³⁰ John Ransom, *Foucault's Discipline*, t.45.

²³¹ Michel Foucault, "the ethic of care for the self as a practice of freedom: an interview" yn *The Final Foucault*, gol. James Bernauer a David Rasmussen (Massachusetts: MIT Press, 1988), td. 1-21 (t.13).

²³² Gwelwn drafodaeth lawn o hyn ym mhennod 6: 6.3.1-2.

²³³ Michel Foucault, "Polemics, Politics, and Problematizations: An Interview with Michel Foucault", yn *Ethics: The Essential Works of Michel Foucault 1954-1984 vol. 1*, gol. Paul Rabinow, (New York: The New Press, 1997), 111-120 (t. 112).

²³⁴ Michel Foucault, "Polemics, Politics, and Problematizations", (t.111).

²³⁵ Michel Foucault, "Polemics, Politics, and Problematizations", (t.111).

²³⁶ Michel Foucault, "Polemics, Politics, and Problematizations", (t.112).

²³⁷ Yn y darn canlynol, byddaf yn defnyddio llawer o amddiffyniadau Schmidt o achyddiaethau Foucault sydd wedi'u cyflwyno yn ei draethawd "Habermas and Foucault". Mae llawer o draethodau wedi'u hysgrifennu ar y pwnc, ond ymysg y rhain, darlleniad Schmidt sydd fwyaf defnyddiol i'm meirniadaeth, gan ei fod yn dangos sut mae Habermas yn cam-ddeall agweddau penodol o weithiau Foucault. Gan mai trafod perthynas Adorno a Foucault yw fy mwriad, dyma'r trywydd sydd o fwyaf o ddiddordeb. Dilynydd drywyddau pur wahanol a geisiodd herio darlun Habermas o safbwynt Foucault, fel yn y casgliad: *Foucault contra Habermas: Recasting the Dialogue between Genealogy and Critical Theory*, gol. Samantha Ashden a David Owen, (Sage: London, 1999). Gwelwyd cynnig diddorol yn ddiweddar yng gwaith Matthew King, "Clarifying the Foucault-Habermas debate: Morality, ethics, and normative foundations", *Philosophy and Social Criticism*, 35 (2009), 287-314, sy'n ceisio dangos fod beirniadaeth Habermas o waith Foucault, ar y telerau o osodwyd gan Habermas ei

hun, yn gyfeiliornus, gan fod Foucault yn ymroi i ryw fath o "etheg disgwrs" yn ei waith (t. 305-8).

²³⁸ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 282.

²³⁹ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 274.

²⁴⁰ James Schmidt, "Habermas and Foucault", (t.156).

²⁴¹ James Schmidt, "Habermas and Foucault", (t.156).

²⁴² Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t.272. Dyfynnwyd yn James Schmidt, "Habermas and Foucault", (t.156).

²⁴³ James Schmidt, "Habermas and Foucault", (t.157).

²⁴⁴ James Schmidt, "Habermas and Foucault", (t.157).

²⁴⁵ James Schmidt, "Habermas and Foucault", (t.158).

²⁴⁶ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 276.

²⁴⁷ Gwelwyd beirniadaeth ychwanegol ar "bresenoliaeth" gweithiau Foucault. Mynna Habermas, fod Foucault yn creu hanesyddiaeth sydd wedi'i theilwra'n "narsisaidd tuag at safbwynt yr hanesydd ac sy'n offerynnoli'r myfyrdod ar y gorffennol ar gyfer anghenion y presennol." [Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 279] Yn hytrach na deall y gorffennol ar ei delerau ei hun, dealla Habermas fod Foucault yn anffurfio'r gorffennol ar gyfer ei ddibenion yn y presennol. Fel y beirniadaethau eraill, beirniadaeth drwy gyferbynnu yw hon. Mae deall y gorffennol ar ei delerau ei hun, i Habermas, yn cyfeirio at allu'r hanesydd yn y presennol i ddal gafael yn safbwynt "cyfrannwr mewn sgwrs sy'n clymu'r gorffennol a'r presennol" at ei gilydd. [James Schmidt, "Habermas and Foucault", (t.159).] Fodd bynnag, nid wyf am ymateb i'r feirniadaeth hon gan taw nid dadl ddatblygedig a gyflwynir yma gan Habermas, ond, yn hytrach, gosodiad bod gweithiau Foucault yn bresenolaidd, heb fawr dim tystiolaeth i gefnogi'r safbwynt honno. Fel ymateb byr, gellid cyhuddo gweithiau Habermas o fod yr un mor euog o bresenoliaeth, yn enwedig yn ei drafodaeth o'r Oleuedigaeth. Gwelwyd sut yr oedd Habermas yn barod i anffurfio'r cyfnod hanesyddol cymhleth er mwyn creu darlun o fodernrwydd sy'n ategu ei ddarlun cyfathrebol o reswm. Mae'n amhosib sylwi ar y brycheuyn yn llygad Foucault heb sylwi ar y trawst yn llygad Habermas.

²⁴⁸ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 279.

²⁴⁹ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 280.

²⁵⁰ James Schmidt, "Habermas and Foucault", (t.162).

²⁵¹ James Schmidt, "Habermas and Foucault", (t.162). Cyfeiria at "wendid annodweddiadol" beirniadaeth Habermas yma: "mai'r oll mae Habermas yn ei gynnig i gefnogi ei ddarlleniad o fwriadau Foucault yw trafodaeth Foucault o'r berthynas rhwng achyddiaeth a gwybodaethau darostyngedig." Gwelwn i rai o'r Habermaswyr eraill fenthyg yr agwedd hon o drafodaeth Habermas, fel Peter Dews, *The Logics of Disintegration*, t. 232.

²⁵² James Schmidt, "Habermas and Foucault", (t.163).

²⁵³ James Schmidt, "Habermas and Foucault", (t.162).

²⁵⁴ Dyma'r feirniadaeth sydd wedi bod mwyaf dylanwadol o dipyn. Gwelwyd ei mynegiant yng ngweithiau nifer o feddylwyr, fel Nancy Fraser, "Foucault on Modern Power: Empirical Insights and Normative Confusions", yn *Unruly Practices: Power, Discourse and Gender in Contemporary Social Theory*, gol. Nancy Fraser (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1989), td. 272-287 a Charles Taylor, "Foucault on Freedom and Truth" yn *Foucault: A Critical Reader*, gol. David Hoy, (New York: Blackwell, 1984), td. 69-102. Gwelir trafodaeth ar y traethodau hyn yn Richard Bernstein, "Foucault: Critique as a Philosophic Ethos", (t.217-221).

²⁵⁵ Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, t. 284.

²⁵⁶ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.398).

²⁵⁷ Mae fy nghynigion yma yn cyfochri gydag ymateb James Schmidt, "Habermas and Foucault", sydd hefyd yn cyfeirio at "Beth yw Beirniadaeth?" (t. 64-5).

²⁵⁸ James Schmidt, "Habermas and Foucault", (t.165).

²⁵⁹ Samantha Ashden a David Owen, "Introduction: Foucault, Habermas and the Politics of Critique", yn *Foucault contra Habermas: Recasting the Dialogue between Genealogy and Critical Theory*, gol. Samantha Ashden a David Owen (Sage: London, 1999), td. 1-20 (t.13). Pwysleisiant fod y syniad o fod yn rhaid cynnig ateb ar delerau Habermas yn rhagdybio "cyfanfydoldeb" prosiect Habermas.

Nodiadau: Pennod 4: Dealltwriaeth Foucault o'i berthynas ag Ysgol Frankfurt.

¹ Susan Buck-Morss, *The Origin of Negative Dialectics: Theodor W. Adorno, Walter Benjamin and the Frankfurt Institute*, (New York: The Free Press (Macmillan), 1979), t. xii.

² Michel Foucault, "What is Critique?" yn *What is Enlightenment? Eighteenth-Century Answers and Twentieth-Century Questions*, cyf. Kevin Geiman, gol. James Schmidt (Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1996), td. 382-398 (t.398).

³ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.393); Michel Foucault, "The Art of Telling the Truth" yn *Critique and Power: Recasting the Foucault/Habermas Debate*, gol. Michael Kelly (Massachusetts: MIT Press, 1994), td. 139-148 (t.148).

⁴ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.383).

⁵ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.390).

⁶ Michel Foucault, "What is Critique", (t.391).

⁷ Michel Foucault, "The Art of Telling the Truth", (t.148); Michel Foucault, "What is Enlightenment?" yn *Ethics: The Essential Works of Michel Foucault 1954-1984 vol. 1*, gol. Paul Rabinow, (New York: The New Press, 1997), td. 303-320 (t.303).

⁸ Hyd y medraf i weld, neulltir canmoliaethau o'r fath i feddylwyr sydd wedi cael dylanwad ffurfiannol arno: meddylwyr fel Nietzsche, Blanchot a Bataille. I gynnig un esiampl, gweler Michel Foucault, "Interview with Michel Foucault" yn *Power: Essential works of Foucault 1954-1984, vol. 3*, gol. James D. Faubion (Penguin Books, 2002), td. 239-297 (td.246-7).

⁹ Fel rhai esiamplau, gweler Rolf Wiggershaus, *The Frankfurt School: Its History, Theories, and Political Significance*, cyf. Michael Robertson (Oxford: Polity Press, 2007), t. 4; Brian O'Connor, *Adorno*, (Oxford: Routledge, 2013), t. 196; Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", *Philosophy and Social Criticism*, (39) 2013, 965-981, (t. 965).

¹⁰ Mae'n amlwg taw at genhedlaeth gyntaf Ysgol Frankfurt y cyfeiria Foucault gan ei fod yn lleoli Habermas mewn traddodiad syniadaethol gwahanol iddynt mewn sawl man gwahanol yn ei weithiau. Am ddau esiampl, gweler Michel Foucault, "What is Critique?", (t.391), (t. 393); "The Art of Telling the Truth", (t. 147-8).

¹¹ Gweler troednodyn 30.

¹² Michel Foucault, "What is Critique?", (t.389).

¹³ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.381).

¹⁴ Mae'r pwynt hwn hefyd yn wir am y drafodaeth arall yn y cyfnod ethegol: Michel Foucault, "The Art of Telling the Truth", (t.148).

¹⁵ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.310-2).

¹⁶ Dyma oedd ffocws yr ail bennod, 2.3.2.

¹⁷ Gwelwn hyn ym 2.3.2 a 4.4.2.1-2.

¹⁸ Michel Foucault, "Interview with Michel Foucault", yn *Power: Essential works of Foucault 1954- 1984, vol. 3*, gol. James D. Faubion, (London: Penguin Books, 2002),td. 239-297 (t.274-5).

¹⁹ Gwelwn drafodaeth o hyn yn 4.4.3.

²⁰ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.313-4).

²¹ Michel Foucault, "Structuralism and Post-Structuralism" yn *Aesthetics, Method and Epistemology: The Essential Works of Foucault 1954-1984*, gol. James D. Faubion, (New York: The New Press, 2000) td. 433-458 (t.440).

²² Michel Foucault, "Interview with Michel Foucault", (t.273).

²³ Michel Foucault, "Interview with Michel Foucault", (t.274).

²⁴ Michel Foucault, "Interview with Michel Foucault", (t.273).

²⁵ Michel Foucault, "Interview with Michel Foucault", (t.273). Gweler Rolf Wiggershaus, *The Frankfurt School*, t.233-236 am hanes ymwneud Rusche a Kirchheimer gydag Ysgol Frankfurt.

²⁶ Michel Foucault, *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, cyf. Alan Sheridan (New York: Vintage, 1995), t. 24.

²⁷ Cadarnir yr argraff hon o ddarlenn fod Foucault wedi dweud wrth Martin Jay mai wrth iddo ddarlenn cyfieithiad Ffrengig o lyfr Jay *The Dialectical Imagination* ym 1976 yr ail-gynnwyd ei ddiddordeb yng ngweithiau Adorno a Horkheimer: Gweler James Miller, *The Passion of Michel Foucault*, (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1993), t.457, tn. 52.

²⁸ Gweler troednodyn 10 o'r bennod hon.

²⁹ Michel Foucault, "Interview with Michel Foucault", (t. 276). Gweler David Held, *Introduction to Critical Theory: Horkheimer to Habermas* (Hutchinson: London, 1980), t. 15 am ddisgrifiad o'r grŵp craidd o feddylwyr Ysgol Frankfurt.

³⁰ Gweler Kenneth Surin, "The Frankfurt School, the Marxist Tradition, Culture and Critical Thinking", yn *Modern European Criticism and Theory: A Critical Guide*, gol. Julian Wolfreys (Edinburgh: Edinburgh

University Press, 2006), td. 156-165 (t.160) am anghytundebau Marcuse gyda Horkheimer ag Adorno. Gweler, Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Towards a New Manifesto*, (London: Verso, 2019), t. 13-4 am flas ar anghytundebau'r ddau feddyliwr hynny.

³¹ Michel Foucault, "Interview with Michel Foucault", (t.272); "Structuralism and Post-Structuralism", (t.448).

³² Michel Foucault, "Interview with Michel Foucault", (t.278-9).

³³ Michel Foucault, "Interview with Michel Foucault", (t.273-4).

³⁴ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.303).

³⁵ Martin Jay, *Adorno*, (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1984), t. 22: wedi'i ddyfynnu yn Deborah Cook, *Adorno, Foucault and the Critique of the West*, (London: Verso, 2018), t. 1.

³⁶ Adroddwyd gan James Miller, *The Passion of Michel Foucault*, td. 456-7, tn. 52: Wedi'i ddyfynnu yn Deborah Cook, *Adorno, Foucault and the Critique of the West*, t. 1.

³⁷ Byddai'n bosib cwestiynu adroddiad Jay o'i sgwrs gyda Foucault, sy'n adrodd i Foucault sôn am gyfatebiaethau rhwng ei ddarlun o'r gymdeithas garcharol a darlun Adorno o'r gymdeithas wedi'i gweinyddu.. Cefnodd Foucault ar syniadau o'r fath, (h.y. o "gymdeithas garcharol"), rai misoedd wedi cyhoeddi *Discipline and Punish*, ym 1975, ac, felly, mae'n anhebygol y byddai'n defnyddio terminoleg o'r fath mor hwyr a hyn yn ei weithiau (1980). Gweler John Ransom, *Foucault's Discipline: The Politics of Subjectivity*, (Durham and London: Duke University Press, 1997), t.40-50.

³⁸ Michel Foucault, "Interview with Michel Foucault", (t.274).

³⁹ Michel Foucault, "Qu'est-ce que la critique [Critique et Aufklärung], Compte rendu de la séance du 27 mai 1978", *Bulletin de la Société française de la Philosophie*, 84 (1990), 35-63 (t. 45).

⁴⁰ Michel Foucault, "Interview with Michel Foucault", (t.382-388).

⁴¹ Michel Foucault, "Interview with Michel Foucault", (t.388-392).

⁴² Michel Foucault, "Interview with Michel Foucault", (t.392-398).

⁴³ Michel Foucault, "Interview with Michel Foucault", (t.389-390).

⁴⁴ Michel Foucault, "Interview with Michel Foucault", (t.386).

⁴⁵ Michel Foucault, "Interview with Michel Foucault", (t.384).

⁴⁶ Michel Foucault, "Interview with Michel Foucault", (t.386).

⁴⁷ Michel Foucault, "Interview with Michel Foucault", (t.398).

⁴⁸ Michel Foucault, "Interview with Michel Foucault", (t.388).

⁴⁹ Michel Foucault, "Interview with Michel Foucault", (t.393).

⁵⁰ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.388).

⁵¹ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.391).

⁵² Michel Foucault, "What is Critique?", (t.388).

⁵³ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.388).

⁵⁴ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.388).

⁵⁵ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.389).

⁵⁶ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.390).

⁵⁷ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.390).

⁵⁸ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.389).

⁵⁹ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.390-1).

⁶⁰ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.391).

⁶¹ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.392).

⁶² Michel Foucault, "Interview with Michel Foucault", (t.273).

⁶³ Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment*, t. xiv.

⁶⁴ Gwelwn hyn yn nhraethawd Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", *Philosophy and Social Criticism* 39 (2013), 965-981 (t. 970).

⁶⁵ Michel Foucault, "Structuralism and Post-Structuralism", (t.440).

⁶⁶ Michel Foucault, "Structuralism and Post-Structuralism", (t.441).

⁶⁷ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.393); "The Art of Telling the Truth", (t.147-8).

⁶⁸ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.393).

⁶⁹ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.391).

⁷⁰ Michel Foucault, "The Art of Telling the Truth", (t.148).

⁷¹ Michel Foucault, "Interview with Michel Foucault", (t.276).

⁷² Michel Foucault, "Interview with Michel Foucault", (t.274).

⁷³ Michel Foucault, "Interview with Michel Foucault", (t.276).

⁷⁴ Michel Foucault, "Interview with Michel Foucault", (t.273).

⁷⁵ Brian O'Connor, *Adorno*, t. 1.

⁷⁶ Michel Foucault, "Interview with Michel Foucault", (t.276).

- ⁷⁷ Michel Foucault, "Interview with Michel Foucault", (t.277).
- ⁷⁸ Michel Foucault, "Interview with Michel Foucault", (t.277).
- ⁷⁹ Hubert Dreyfus a Paul Rabinow, *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*, Ail Argraffiad, (Chicago: University of Chicago Press, 1983), t. 114; cf. Michel Foucault, "Nietzsche, Genealogy, History", yn *Language, Counter-Memory, Practice: Selected Essays and Interviews*, gol. Donald Bouchard (Ithaca: Cornell University Press, 1980), td. 139-164 (td.154-5).
- ⁸⁰ Theodor Adorno, *Minima Moralia: Reflections on a Damaged Life*, (London: Verso, 2005), t. 18. Am ei fyfyrddau am blentyndod, gweler t. 47. Am fyfyrddau ar ei brofiadau o fynd i'r sinema, t.25. Fodd bynnag, er bod Adorno'n canolbwyntio ar ei brofiadau goddrychol ei hunan, nid yw hyn yn golygu nad yw'n ceisio mynegi rhywbeth am natur gwrthrychol y gymdeithas.
- ⁸¹ Michel Foucault, "Interview with Michel Foucault", (t.277).
- ⁸² Michel Foucault, "Interview with Michel Foucault", (t.278).
- ⁸³ Michel Foucault, "Interview with Michel Foucault", (t.277-8).
- ⁸⁴ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.396).
- ⁸⁵ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.396).
- ⁸⁶ Michael Foucault, "The Subject and Power" yn *Power: Essential Works of Foucault 1954-1984*, v. 3 gol. James D. Faubion (London: Penguin, 2002), td. 326-348 (td.331-2).
- ⁸⁷ Gillian Rose, *The Melancholy Science: An Introduction to the Thought of Theodor W. Adorno*, (London: Verso, 2014), t. 61.
- ⁸⁸ Theodor Adorno, "Late Capitalism or Industrial Society?: The Fundamental Question of the Present Structure of Society" yn *Can One Live After Auschwitz?: A Philosophical Reader*, gol. Rolf Tiedemann (Stanford: California University Press, 2003), td. 111-125 (t.117).
- ⁸⁹ Theodor Adorno, *Negative Dialectics*, cyf. E.B Ashton, (London: Routledge, 1973), t. 147.
- ⁹⁰ Espen Hammer, *Adorno and The Political*, (Abingdon: Routledge, 2006), t. 34.
- ⁹¹ Raymond Geuss, "Dialectics and the Revolutionary Impulse" yn *The Cambridge Companion to Critical Theory*. gol. Fred Rush (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), td. 103-138 (t.114).
- ⁹² Gweler Susan Buck-Morss, *The Origin of Negative Dialectics*, t. 62.
- ⁹³ Theodor Adorno, *Aesthetic Theory*, cyf. Robert Hullot-Kentor, gol. Gretel Adorno a Rolf Tiedemann, (London: Bloomsbury, 2013), t. 480.
- ⁹⁴ Gweler Brian O'Connor, *Adorno*, t. 149.
- ⁹⁵ Michel Foucault, "Omnes et Singulatim: Towards a Critique of 'Political Reason'" yn *Power: The Essential Works of Michel Foucault 1954-1984 Vol.3*, gol. James D. Faubion (London: Penguin, 2002), td. 298-325, (t.299).
- ⁹⁶ Michel Foucault, "Omnes et Singulatim", (t.300).
- ⁹⁷ Michel Foucault, "Omnes et Singulatim", (t.299).
- ⁹⁸ Dyma yw'r awgrym clir yn Michel Foucault, "Omnes et Singulatim", (t.299). Wedi nodi bod Ysgol Frankfurt yn ymchwilio i'r ffurf o reswm sy'n tarddu o'r Oleuedigaeth, noda ei fod am drafod rheswm mewn modd gwahanol. Felly, gwahaniaetha ei ddull oddi wrth ddull sy'n ceisio cymharu rhesymoli gydag egwyddorion cyffredinol o reswm. Gan feddwl am y cyd-destun, mae'n deg tybio mai dyna mae'n deall sy'n cael ei wneud yng ngweithiau Ysgol Frankfurt.
- ⁹⁹ Cyflwynir y pwynt hwn yn ecblyg yn Michel Foucault, "Structuralism and Post-Structuralism", (t.448): "Nid wyf yn barod i uniaethu rheswm gyda'r cyfanrwydd o ffurfiau resymol sydd wedi dod i ddominyddu [. . .] mewn mathau o wybodaeth, ffurfiau o dechneg, a moddau ["modalities"] o lywodraeth neu orthrwm. [. . .] I mi, nid yw unrhyw ffurf penodol o reswm yn rheswm mewn gwirionedd."
- ¹⁰⁰ Cofiw'n mai "goleuedigaeth" mewn ystyr eang a drafodir gan Adorno, proses sy'n cychwyn yn Xenophanes ac yn parhau i'r presennol. [Theodor Adorno, *Kant's Critique of Pure Reason*, gol. Rolf Tiedemann, cyf. Rodney Livingstone (Oxford: Polity Press, 2001), t. 65.]
- ¹⁰¹ Susan Buck-Morss, *The Origin of Negative Dialectics*, t. 24.
- ¹⁰² Theodor Adorno, *Negative Dialectics*, t. 207.
- ¹⁰³ Theodor Adorno, *Negative Dialectics*, t. 299.
- ¹⁰⁴ Theodor Adorno, *Metaphysics: Concept and Problems*, gol. Rolf Tiedemann, cyf. Edmund Jephcott (Stanford: Stanford University Press, 2001), t. 144.
- ¹⁰⁵ Theodor Adorno, *Negative Dialectics*, t. 298-9.
- ¹⁰⁶ Theodor Adorno, *The Problems of Moral Philosophy*, gol. Rolf Tiedemann, cyf. Edmund Jephcott (Oxford: Polity Press, 2001), t. 169; Theodor Adorno, "The Actuality of Philosophy", *Telos*, 31 (1977), 120-133 (t. 132).
- ¹⁰⁷ Theodor Adorno, *Negative Dialectics*, t. 5.
- ¹⁰⁸ Theodor Adorno, *Negative Dialektik*, (Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1966), t. 15.
- ¹⁰⁹ Theodor Adorno, *Negative Dialectics*, t. 4-5.

- ¹¹⁰ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.389); "The Art of Telling the Truth", (t.148); "What is Enlightenment?", (t.303).
- ¹¹¹ Trafodwyd hyn yn y bennod gyntaf: 1.2.1.3.
- ¹¹² Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.319).
- ¹¹³ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.310-2).
- ¹¹⁴ Michel Foucault, "The Art of Telling the Truth", (t.148).
- ¹¹⁵ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.303).
- ¹¹⁶ Bydd y drafodaeth hon yn adeiladu ar yr ail bennod: 2.3.2.
- ¹¹⁷ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.304-5).
- ¹¹⁸ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.309).
- ¹¹⁹ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.309).
- ¹²⁰ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.319).
- ¹²¹ Michel Foucault, "The Art of Telling the Truth", (t.148).
- ¹²² Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.303).
- ¹²³ Michel Foucault, "Structuralism and Post-Structuralism", (t.440). Dywedaf "y ganmoliaeth enwocaf" oherwydd mai dyma'r dyfyniad y mae dadansoddwyr yn tueddu cyfeirio ato. Gweler Brian O'Connor, *Adorno*, t. 196; Rolf Wiggershaus, *The Frankfurt School*, t. 4 am ddwy esiampl.
- ¹²⁴ Michel Foucault, "Structuralism and Post-Structuralism", (t.339-440).
- ¹²⁵ Michel Foucault, "Structuralism and Post-Structuralism", (t.444).
- ¹²⁶ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.317).
- ¹²⁷ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.317).
- ¹²⁸ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.317).
- ¹²⁹ James Schmidt a Thomas Wartenberg, "Foucault's Enlightenment: Critique, Revolution, and the Fashioning of the Self", yn *Critique and Power: Recasting the Foucault/Habermas Debate*, gol. Michael Kelly (Massachusetts: MIT Press, 1994), td. 283-315 (t.305).
- ¹³⁰ Michel Foucault, "Interview with Michel Foucault", (t.291).
- ¹³¹ Michel Foucault, "Interview with Michel Foucault", (t.291).
- ¹³² Michel Foucault, "Interview with Michel Foucault", (t.273-4).
- ¹³³ Gwelwn bwyslais ar yr arbrofol yn ei gyfnod archeolegol yn y dyfyniad canlynol: "Peidiwch â gofyn pw ydych chi i a pheidiwch â gofyn i mi aros yr un peth: Gadawed i'n biwrocrataid a'n heddlu weld bod trefn ar ein papurau. [...] Hepgorwch i ni eu moesoldeb pan ydyn ni'n ysgrifennu." [Michel Foucault, *The Archaeology of Knowledge*, cyf. Alan Sheridan-Smith (London: Routledge, 2002), t. 19.] Datblygir y themâu hyn yn y cyfnod achyddol drwy'r pwyslais ar ddadoddrycheddoli. Gweler Michel Foucault, "Interview with Michel Foucault", (t.241).
- ¹³⁴ Theodor Adorno, *Problems of Moral Philosophy*, gol. Thomas Schröder, cyf. Rodney Livingstone, (Oxford: Polity Press, 2001), t.169.
- ¹³⁵ Gillian Rose, *The Melancholy Science: An Introduction to the Thought of Theodor W. Adorno*, t.185.
- ¹³⁶ Michel Foucault, "Interview with Michel Foucault", (t.274).
- ¹³⁷ Michel Foucault, "Interview with Michel Foucault", (t.275).
- ¹³⁸ Michel Foucault, "Interview with Michel Foucault", (t.275).
- ¹³⁹ Michel Foucault, "Interview with Michel Foucault", (t.241).
- ¹⁴⁰ Michel Foucault, "Interview with Michel Foucault", (t.275).
- ¹⁴¹ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.312).
- ¹⁴² Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.313-4).
- ¹⁴³ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.315).
- ¹⁴⁴ Michel Foucault, *History of Sexuality: The Use of Pleasure vol.2*, cyf. Robert Hurley, (London: Penguin Books, 1992), t. 8.
- ¹⁴⁵ Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment: Philosophical Fragments*, gol. Gunzelin Noerr, cyf. Edmund Jephcott, (Stanford: Stanford University Press, 2002), t. xiv.
- ¹⁴⁶ Theodor Adorno, "Progress" yn *Critical Models: Interventions and Catchwords*, cyf. Henry Pickford (New York: Columbia University Press, 2005.) td. 143-160 (t.145).
- ¹⁴⁷ Theodor Adorno, *Minima Moralia*, t. 15.
- ¹⁴⁸ Theodor Adorno, *Problems of Moral Philosophy*, t. 169; Theodor Adorno, "The Actuality of Philosophy", (t. 132).
- ¹⁴⁹ Theodor Adorno, *The Jargon of Authenticity*, (London: Routledge, 2003), t. 52.
- ¹⁵⁰ Theodor Adorno, *The Jargon of Authenticity*, (London: Routledge, 2003), t. 48.
- ¹⁵¹ Theodor Adorno, *The Problems of Moral Philosophy*, t. 175.
- ¹⁵² Theodor Adorno, *Minima Moralia*, t. 15.

Nodiadau: Cyflwyniad i Ran 3: Gwireddu Goleuedigaeth: Tebygrwydd ag Annhebygrwydd Adorno a Foucault.

¹ Dyma oedd ffocws Pennod 3.

² Michel Foucault, "What is Critique?" yn *What is Enlightenment? Eighteenth-Century Answers and Twentieth-Century Questions*, gol. James Schmidt, cyf. Kevin Geiman (Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1996), td. 382-398 (t.390).

³ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.388).

⁴ Gweler Pennod 3, yn enwedig 3.1.1-2.

⁵ Gweler Pennod 3, 3.2.3.1-5 a 3.2.4.1.-3.

⁶ Gweler Pennod 4, yn arbennig 4.3.1-3 a 4.4.3.

⁷ Trafodaf hyn yn y bennod nesaf: 5.1.

⁸ Deborah Cook, "'Is Power always secondary to the economy?': Foucault and Adorno on Power and Exchange", *Foucault Studies*, (20) 2015, 180-198 (t. 181).

⁹ Dyma'r traethodau yn ôl trefn eu cyhoeddi: Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", *Philosophical Criticism*, (39) 2013, 965-981; "Notes on Individuation in Adorno and Foucault", *Philosophy Today*, (58) 2014, 325-344; "Really Existing Socialization: Socialization and socialism in Adorno and Foucault" *Thesis Eleven*, (127) 2015, 78-94; "'Is Power always secondary to the economy?': Foucault and Adorno on Power and Exchange", *Foucault Studies*, (20) 2015, 180-198.

¹⁰ Deborah Cook "Adorno, Foucault and Critique,", (t.966).

¹¹ Cyflwynir y themâu hyn yn Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", ac ymhelaethir arnynt yn y traethodau hwyrach.

Nodiadau: Pennod 5: Cydnawsedd Beirniadaethau Adorno a Foucault: Cymhariaeth Deborah Cook.

¹ John Ransom, *Foucault's Discipline: The Politics of Subjectivity*, (Durham and London: Duke University Press, 1997), t. ix.

² Robert Hullot-Kentor "Back to Adorno", yn *Things Beyond Resemblance: Collected Essays on Theodor W. Adorno*, gol. Robert Hullot-Kentor (New York: Columbia University Press, 2006), td. 23-44 (t.30).]

³ Mae'n amhosib cynnig llyfryddiaeth gyflawn yma, ond rhai o'r testunau pwysig yw: Frederic Jameson, *Late Marxism: Adorno, or, The Persistence of Dialectics*, (London: Verso, 1990); J.M. Bernstein, *Adorno: Disenchantment and Ethics*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2001); Brian O'Connor, *Adorno's Negative Dialectic: Philosophy and the Possibility of Critical Rationality*, (Cambridge: MIT Press, 2004); Deborah Cook, *Adorno on Nature*, (London: Routledge, 2011); Espen Hammer, *Adorno and the Political*, (New York: Routledge, 2005) Roger Foster, *Adorno: The Recovery of Experience* (Albany: State University of New York Press, 2007); a'r llyfr a ddylanwadodd fwyaf ar fy narlleniad o Adorno, Fabian Freyenhagen, *Adorno's Practical Philosophy: Living Less Wrongly*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2013).

⁴ Gweler Fabian Freyenhagen, *Adorno's Practical Philosophy*, t. 40 am un esiampl.

⁵ Romand Coles, "Identity and difference in the ethical positions of Adorno and Habermas", yn *The Cambridge Companion to Habermas*, gol. Stephen White (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), td. 19-45 (t.20).

⁶ Cynigir trosolwg o'r newid hwn yng ngwaith Frederic Jameson yn Espen Hammer, *Adorno and the Political*, t.6.

⁷ Fabian Freyenhagen, *Adorno's Practical Philosophy*, t. 22.

⁸ Fabian Freyenhagen, *Adorno's Practical Philosophy* t. 21-22, tn. 50.

⁹ Mae'n bwysig nodi i'r traethodau sydd dan drafodaeth yn y darn canlynol gael eu haddasu a'u cyhoeddi fel llyfr yn Deborah Cook, *Adorno, Foucault and the Critique of the West*, (Verso: London, 2018.) Nid wyf wedi llwyddo i fanteisio ar gyhoeddi'r llyfr hwnnw, am y rheswm syml iddo gael ei gyhoeddi tua diwedd cyfnod y ddoethuriaeth, sef mis Tachwedd 2018, a dyddiad cyflwyno gwreiddiol y traethawd hwn oedd Rhagfyr. Fodd bynnag, o'r cipolwg yr wyf wedi'i gael ar y llyfr, credaf fod y feirniadaeth o'i gwaith yn parhau yn ddilys. Dywedaf hyn am mai beirniadaeth hermeniwtogol am yr ystyr a briodolir gan Cook i'r tebygrwydd rhwng gweithiau Adorno a Foucault a gyflwynir yma. Gan nad yw Cook wedi symud wrth sôn am gydnawsedd gweithiau Adorno a Foucault, (Deborah Cook, *Adorno, Foucault and the Critique of the West*, t. 31, t. 33, t. 55 a t. 60), mae'r cwestiwn am annhebygrwydd sylfaenol gweithiau Adorno a Foucault yn parhau yn berthnasol. Fodd bynnag, mae'n rhaid nodi fod rhai ychwanegiadau yn y llyfr nad wyf yn ymwneud â hwy, yn arbennig, pennod ar "wrthsefyll" yng ngweithiau Adorno a Foucault. Felly, os oes cytundebau yma rhwng fy nadansoddiad yn y penodau terfynol hyn, a thrafodaeth Cook yn ei llyfr, cyd-ddigwyddiad llwyr yw hynny.

¹⁰ Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", *Philosophical Criticism*, (39) 2013, 965-981 (t. 966).

¹¹ O ran ei chyhoeddiadau ar Adorno, gweler Deborah Cook, *The Culture Industry Revisited: Adorno on Mass Culture*, (Oxford: Rowmann and Littlefield Publishing Group, 1996); *Adorno, Habermas and the Search for a Rational Society*, (London: Routledge, 2004); *Adorno on Nature*, (London: Routledge, 2011); *Adorno: Key Concepts* (Durham: Acumen, 2008). O ran Foucault, gweler *The Subject Finds a Voice: Foucault's Turn towards Subjectivity*, (New York: Peter Lang, 1993).

¹² Cyfrannwyr Wikipedia, "Deborah Cook (philosopher)", (*Wikipedia*, 2019), Ar gael ar: [https://en.wikipedia.org/wiki/Deborah_Cook_\(philosopher\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Deborah_Cook_(philosopher)) [Mynediad ar 10/06/2019]

¹³ I gynnig sylw personol, bu'n brofiad rhyfedd darganfod y traethodau hyn, rhai blynyddoedd wedi cychwyn fy ymchwil. Ar y naill law, bu'n brofiad cadarnhaol, gan ei fod yn atgyfnerthu gwerth fy mhwnic ymchwil. Ond, ar y llaw arall, pan gychwynnais ymchwilio, roedd bwlch o ran cymariaethau gyda gweithiau Adorno a Foucault ynglŷn â'r darluniau newydd o'u gweithiau a gynhyrchwyd ers y nawdegau cynnar. Gallwch ddychmygu fy anniddigrwydd wrth ddarganfod yn nhraethodau Cook, cymaint o bethau y tybiais fy mod yn eu darganfod trosaf fy hun, wedi'u mynegi'n rymus gan un o'r arbenigwyr mwyaf blaenllaw yn y maes yn nesu at ddiwedd ei gyrfa academiaidd.

¹⁴ Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", (t. 965).

¹⁵ Deborah Cook, "'Is Power always secondary to the economy?': Foucault and Adorno on Power and Exchange", *Foucault Studies*, (20) 2015, 180-198 (t. 181). Yn y traethodau eraill, nid yw Cook wastad yn glir os taw cymhariaeth ynteu dangos "cydnawsedd" gweithiau'r ddau feddyliwr yw ei bwriad. [Gweler "Adorno, Foucault and Critique", (t.966), lle noda taw "cymhariaeth" yw ei bwriad.] Fodd bynnag, wrth i'r prosiect ddatblygu, daw'n amlwg taw dangos "cydnawsedd" ["compatibility"] neu natur "gyflenwol" ["complementary"] gweithiau Adorno a Foucault yw'r bwriad. Yn y llyfr diweddarach, gwelwn taw dangos natur gyflenwol a chydawns eu gweithiau oedd ei bwriad:

Deborah Cook, *Adorno, Foucault and the Critique of the West*, (London: Verso, 2018): [am "cyflenwol", t. ix]; [am "cydnaws", t. 31, t. 33, t. 55, t. 60.]

- ¹⁶ Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", *Philosophical Criticism*, (39) 2013, 965-981.
- ¹⁷ Deborah Cook, "Notes on Individuation in Adorno and Foucault", *Philosophy Today*, (58) 2014, 325- 344; "Really Existing Socialization: Socialization and socialism in Adorno and Foucault" *Thesis Eleven*, (127) 2015, 78-94.
- ¹⁸ Deborah Cook, "'Is Power always secondary to the economy?': Foucault and Adorno on Power and Exchange", *Foucault Studies*, (20) 2015, 180-198.
- ¹⁹ Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", (t. 965).
- ²⁰ Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", (td. 969-970).
- ²¹ Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", (t. 969).
- ²² Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", (t. 969).
- ²³ Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", (t. 969-970).
- ²⁴ Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", (t. 974).
- ²⁵ Cook, "Really Existing Socialization", (t.82); "Adorno, Foucault and Critique", (t. 973); "'Is Power Always Secondary to the Economy?'" (t. 186); "Notes on Individuation", (t. 339).
- ²⁶ Gwelwn bwyslais clir yng ngwaith Cook bod Adorno a Foucault yn gytûn bod unigolion yn cael eu homogoneiddio gan berthnasau cyfnewid/ perthnasau pŵer: Deborah Cook, "Notes on Individuation", (t. 332).
- ²⁷ Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", (t. 970); (t. 972). "Really Existing Socialization", (t. 82); "Notes on Individuation", (t. 332).
- ²⁸ Deborah Cook, "Notes on Individuation", (t. 331-332); "Adorno, Foucault and Critique", (t. 970).
- ²⁹ Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", (t. 974); "Notes on Individuation", (t. 339).
- ³⁰ Deborah Cook, "Really Existing Socialization", (t. 92); "Adorno, Foucault and Critique," (t. 976-7).
- ³¹ Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", (t. 974-5).
- ³² Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", (t. 969).
- ³³ Michel Foucault, "Structuralism and Post-Structuralism" yn *Aesthetics, Method and Epistemology: The Essential Works of Foucault 1954-1984*, gol. James D. Faubion (New York: The New Press, 2000), td. 433-458 (t.450).
- ³⁴ Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", (t. 975); "Really Existing Socialization", (t. 85-6).
- ³⁵ Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", (t. 975).
- ³⁶ Deborah Cook, "Really Existing Socialization", (t. 91-2); "Adorno, Foucault and Critique", (t. 976-7).
- ³⁷ Deborah Cook, "'Is Power Always Secondary to the Economy?'" (t. 181).
- ³⁸ Brian O'Connor, *Adorno's Negative Dialectic: Philosophy and the Possibility of Critical Rationality*, (Cambridge: MIT Press, 2004), t. 149.
- ³⁹ Brian O'Connor, *Adorno's Negative Dialectic*, t. 150.
- ⁴⁰ Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", (t. 967), (t. 968); "'Is Power Always Secondary to the Economy?'" (t. 180-1).
- ⁴¹ Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", (t. 967); ""'Is Power Always Secondary to the Economy?'" (t. 183).
- ⁴² Gweler Deborah Cook, "'Is Power Always Secondary to the Economy?'" (t. 192-3).
- ⁴³ Deborah Cook, "'Is Power Always Secondary to the Economy?'" (t. 182).
- ⁴⁴ Ni nodir hyn yn ei thraethodau gwreiddiol, ond gwelwn gyflwyniad y pwynt hwn yn ei llyfr hwyrach: Deborah Cook, *Adorno, Foucault and the Critique of the West*, t. 33.
- ⁴⁵ Theodor Adorno, *Negative Dialectics*, (London: Routledge, 1973), t. 300-1, wedi'i ddyfynnu yn Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", (t. 967).
- ⁴⁶ Deborah Cook, "'Is Power Always Secondary to the Economy?'" (t. 196).
- ⁴⁷ Deborah Cook, "'Is Power Always Secondary to the Economy?'" (t. 196).
- ⁴⁸ Deborah Cook, "'Is Power Always Secondary to the Economy?'" (t. 195).
- ⁴⁹ Deborah Cook, "'Is Power Always Secondary to the Economy?'" (t. 196).
- ⁵⁰ Deborah Cook, "'Is Power Always Secondary to the Economy?'" (t. 182).
- ⁵¹ David Held, *Introduction to Critical Theory: Horkheimer to Habermas*. (Hutchinson: London, 1980), t. 60.
- ⁵² Deborah Cook, "'Is Power Always Secondary to the Economy?'" (t. 181).
- ⁵³ Deborah Cook, "'Is Power Always Secondary to the Economy?'" (t. 182).
- ⁵⁴ Deborah Cook, "'Is Power Always Secondary to the Economy?'" (t. 182); David Held, *Introduction to Critical Theory*, t. 58.
- ⁵⁵ Gweler Fabian Freyenhagen, *Adorno's Practical Philosophy*, t. 37 am drafodaeth o'r gobaith Marcsaidd hyn.
- ⁵⁶ David Held, *Introduction to Critical Theory*, t. 63.
- ⁵⁷ Cyfeiria Cook at waith David Held fel esiampl o feddyliwr sy'n deall fod Adorno'n ymroi i ffurf o gyfalafiaeth

wladwriaethol. [Deborah Cook, "Is Power Always Secondary to the Economy?", (t. 182, tn. 3).] Ymhelaethaf ar ei thrafodaeth ac ychwanegaf at ei darlun drwy gyfeirio at waith Honneth.

⁵⁸ David Held, *Introduction to Critical Theory*, t. 60.

⁵⁹ Axel Honneth, *The Critique of Power: Reflective Stages in a Critical Social Theory*, cyf. Kenneth Baynes (Massachusetts: MIT Press, 1991), t. 72.

⁶⁰ Deborah Cook, "Is Power Always Secondary to the Economy?", (t.183). Am safbwynt wahanol ar ymwneud Adorno â'r syniad o gyfalafiaeth wladwriaethol, gweler Espen Hammer, *Adorno and the Political*, t. 55.

⁶¹ Deborah Cook, "Is Power Always Secondary to the Economy?", (t. 182).

⁶² Deborah Cook, "Is Power Always Secondary to the Economy?", (t. 180).

⁶³ Theodor Adorno, *Negative Dialectics*, t. 300-1, wedi'i ddyfynnu yn Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", (t.967).

⁶⁴ Fabian Freyenhagen, *Adorno and the Political*, t. 34.

⁶⁵ Deborah Cook, "Is Power Always Secondary to the Economy?", (t. 189-190).

⁶⁶ Deborah Cook, "Notes on Individuation", (t. 330); cf., Espen Hammer, *Adorno and the Political*, t. 30.

⁶⁷ Deborah Cook, "Is Power Always Secondary to the Economy?", (t. 191).

⁶⁸ Deborah Cook, "Is Power Always Secondary to the Economy?", (t. 191).

⁶⁹ Cyfeirir at hyn yn Deborah Cook, "Is Power Always Secondary to the Economy?", (t. 183). Gweler Theodor Adorno, "Reflections on Class Theory", yn *Can One Live After Auschwitz? A Philosophical Reader*, gol. Rolf Tiedemann (Stanford: Stanford University Press, 2003), td. 93-110 (t.97) am drafodaeth lawnach.

⁷⁰ Espen Hammer, *Adorno and the Political*, t. 74.

⁷¹ Deborah Cook, "Notes on Individuation", (t. 330); cf. Espen Hammer, *Adorno and the Political*, t. 17.

⁷² Deborah Cook, "Is Power Always Secondary to the Economy?", (t. 193).

⁷³ Deborah Cook, "Is Power Always Secondary to the Economy?", (t. 193).

⁷⁴ Theodor Adorno, "Anmerkungen zum sozialen Konflikt heute," yn *Gesammelte Schriften, Band 8. Soziologische Schriften I*, gol. Rolf Tiedemann (Frankfurt am Main: Fischer, 1990), td. 177-95 (t.182). Wedi'i ddyfynnu yn Deborah Cook, "Is Power Always Secondary to the Economy?", (t. 194).

⁷⁵ Deborah Cook, "Is Power Always Secondary to the Economy?", (t. 182); (t. 196).

⁷⁶ Deborah Cook, "Is Power Always Secondary to the Economy?", (t. 196).

⁷⁷ Deborah Cook, "Is Power Always Secondary to the Economy?", (t. 196).

⁷⁸ Michael Foucault, "The Subject and Power" yn *Power: Essential Works of Foucault 1954-1984*, gol. James D. Faubion, (London: Penguin, 2002), td. 326-248 (td.331-2).

⁷⁹ Deborah Cook, "Is Power Always Secondary to the Economy?", (t. 184).

⁸⁰ Michel Foucault, "Power and Strategies," yn *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972-1977*, gol. Colin Gordon (New York: Pantheon Books, 1980), td. 134-145 (t.142). Wedi'i ddyfynnu yn Deborah Cook, "Is Power Always Secondary to the Economy?", (t. 184).

⁸¹ Michel Foucault, "Pouvoir et Savoir," yn *Dits et Écrits 1954-1988, Vol III, 1976-1979*, gol. Daniel Defert a François Ewald (Paris: Gallimard, 1994), td. 399-414 (t.406): Wedi'i ddyfynnu a'i gyfieithu gan Deborah Cook, "Is Power Always Secondary to the Economy?", (t. 183-4).

⁸² Deborah Cook, "Is Power Always Secondary to the Economy?", (t. 187).

⁸³ Deborah Cook, "Is Power Always Secondary to the Economy?", (t. 183-4).

⁸⁴ Michel Foucault, "Interview with Michel Foucault," yn *Power: Essential works of Foucault 1954- 1984, vol. 3*, gol. James D. Faubion (Penguin Books, 2002), td. 239-297 (t.284). Wedi'i ddyfynnu yn Deborah Cook, "Is Power Always Secondary to the Economy?", (t. 197).

⁸⁵ Deborah Cook, "Is Power Always Secondary to the Economy?", (t. 196).

⁸⁶ Deborah Cook, "Is Power Always Secondary to the Economy?", (t. 194-5).

⁸⁷ Deborah Cook, "Is Power Always Secondary to the Economy?", (t. 196-7).

⁸⁸ Deborah Cook, "Is Power Always Secondary to the Economy?", (t. 195).

⁸⁹ Deborah Cook, "Is Power Always Secondary to the Economy?", (t. 195-6).

⁹⁰ Deborah Cook, "Is Power Always Secondary to the Economy?", (t. 197).

⁹¹ Fabian Freyenhagen, *Adorno's Practical Philosophy*, t. 41. Mae'n rhyfedd nodi bod Cook ei hun yn gwneudpwynt tebyg yn Deborah Cook, "Really Existing Socialization", (t. 86).

⁹² Deborah Cook, "Really Existing Socialization", (t. 86).

⁹³ Deborah Cook, "Really Existing Socialization", (t. 86).

⁹⁴ Gwelir drafodaeth o'r agwedd hon ym Mhennod 6: 6.3.2.

⁹⁵ Dyma fydd ffocws Pennod 6: 6.2.3.

⁹⁶ Theodor Adorno, "Sexual Taboos and Law Today" yn *Critical Models: Interventions and Catchwords*, cyf. Henry Pickford (New York: Columbia University Press, 2005), td. 71-88 (td.84- 5).

⁹⁷ Michel Foucault, "the ethic of care for the self as a practice of freedom: an interview" yn *The Final Foucault*, gol. James Bernauer a David Rasmussen (Massachusetts: MIT Press, 1988.), td. 1-21 (t.12).

⁹⁸ John Ransom, *Foucault's Discipline*, t.36.

⁹⁹ Michel Foucault, "Structuralism and Post-structuralism", (t. 442).

¹⁰⁰ Michel Foucault, "Omnes et Singulatim: Towards a Critique of 'Political Reason'" yn *Power: The Essential Works of Michel Foucault 1954-1984, Vol.3*, gol. James D. Faubion (London: Penguin, 2002), td. 298-325 (t.299).

¹⁰¹ Cyfiawnhaf yr honiad hwn ym Mhennod 6: 6.2.3.1-3.

¹⁰² Dilynaf ddarlun John Ransom yma sy'n pwysleisio taw nid "system cydgloadol o fecanweithiau disgyblaethol" yw darlun Foucault o gymdeithas [John Ransom, *Foucault's Disciplines*, t. 40.] Yn hytrach, pwysleisia mai myfyrdod Nietzscheaidd ar sut mae unigolion wedi eu *creu* ond heb eu *penderfynu* gan blwraliaeth o rymoedd cymdeithasol yw'r prif drywydd yn ei waith [t. 36].

¹⁰³ Ail-adroddir y pwynt hwn ymhob un o draethodau Cook ar berthynas Adorno a Foucault: Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", (t. 973-4); "Really Existing Socialization", (t. 82); "'Is Power Always Secondary to the Economy?'" (t. 186); "Notes on Individuation", (t. 338).

¹⁰⁴ Gwelwyd yr esiampl enwocaf o'r honiad hwn yn nhrafodaeth Habermas a'r Habermaswyr, a drafodwyd ym Mhennod 3.

¹⁰⁵ Deborah Cook, "Really Existing Socialization", (t. 78-9).

¹⁰⁶ Deborah Cook, "Adorno, Foucault, and Critique", (t. 969-970).

¹⁰⁷ Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", (t. 970); "Notes on Individuation", (t. 339).

¹⁰⁸ Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", (t. 976).

¹⁰⁹ Deborah Cook, "'Is Power Always Secondary to the Economy?'" (t. 193).

¹¹⁰ Deborah Cook, "Really Existing Socialization", (t. 92); "Notes on Individuation", (t. 337); "Adorno, Foucault and Critique", (t. 969-70).

¹¹¹ Deborah Cook, "Really Existing Socialization", (t. 82).

¹¹² Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", (t. 973).

¹¹³ Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", (t. 974).

¹¹⁴ Deborah Cook, "Really Existing Socialization", (t. 81); "Adorno, Foucault and Critique", (t. 974); "'Is Power Always Secondary to the Economy?'" (t. 194).

¹¹⁵ Deborah Cook, "Notes on Individuation", (t. 334).

¹¹⁶ Deborah Cook, "Notes on Individuation", (t. 334-335).

¹¹⁷ Deborah Cook, "Notes on Individuation", (t. 338).

¹¹⁸ Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", (t. 972).

¹¹⁹ Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", (t. 972); "Notes on Individuation", (t. 331-2), (t. 338); "Really Existing Socialization", (t. 82).

¹²⁰ Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", (t. 973); "Really Existing Socialization", (t. 88); "Notes on Individuation", (t. 331).

¹²¹ Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", (t. 976).

¹²² Deborah Cook, "Notes on Individuation", (t. 339).

¹²³ Deborah Cook, "Notes on Individuation", (t. 331).

¹²⁴ Deborah Cook, "Notes on Individuation", (t. 331).

¹²⁵ Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", (t. 973). Mae'n bwysig deall fod Adorno ei hun yn cyflwyno pwynt tebyg, ond yn darganfod ei wraidd mewn perthnasau cyfnewid: Deborah Cook, "Really Existing Socialization", (t. 81); "Adorno, Foucault and Critique", (t. 973).

¹²⁶ Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", (t. 973).

¹²⁷ Michel Foucault, *The History of Sexuality, vol. 1, An Introduction*, (New York: Random House, 1978), t. 137: dyfynnwyd yn Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", (t. 973).

¹²⁸ Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", (t. 970).

¹²⁹ Brian O'Connor, *Adorno's Negative Dialectic*, t. 149-150).

¹³⁰ Mae'n werth nodi bod o leiaf un dadansoddwr wedi ceisio honni perthynas agos iawn rhwng gweithiau Marcuse a Foucault: Joel Whitebrook, "Michel Foucault: A Marcusean in Structuralist Clothing", *Theses Eleven*, (71) 2002, 52-70.] Ni chynigir sylw ar ei ymgais, gan y byddai hynny tu hwnt i faes y traethawd.

¹³¹ John Ransom, *Foucault's Discipline*, t. 49.

¹³² Gwelir pwyslais cryf ar undod y strwythur seicig yn nadansoddiad Adorno: Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment: Philosophical Fragments*, gol. Gunzelin Noerr, cyf. Edmund Jephcott (Stanford: Stanford University Press, 2002), t. 26

¹³³ Friedrich Nietzsche, *The Gay Science: With a Prelude in Rhymes and an Appendix of Songs*, cyf. Walter Kaufmann, (New York: Vintage, 1974), t. 212, doethwers. 228. Cyfeiria Adorno at y darn hwn yn Theodor

Adorno, *Minima Moralia: Reflections on a Damaged Life*, (London: Verso, 2005), t. 74. Ni chyfeirir at y dyfyniad hwn yn nhraethodau Cook, ond sylwais iddi gyfeirio ato yn Deborah Cook, *Adorno, Foucault and the Critique of the West*, t.ix. Gan arddel y dyfyniad hwn, noda nad ei bwriad yw "gyd-doddi" ["conflate"] gweithiau Adorno a Foucault. Er nad wyf yn credu iddi gyfuno eu gweithiau, credaf bod polemig Nietzsche yn parhau yn feirniadaeth deg o'i gweithiau, gan iddi weld tebygrwydd lle dylid gweld anghytundebau dwys.

¹³⁴ Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", (t. 965).

¹³⁵ Immanuel Kant, "An Answer to the Question: What is Enlightenment?", yn *What is Enlightenment? Eighteenth-Century Answers and Twentieth-Century Questions*, gol. James Schmidt (Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1996), td. 58-64 (t.58).

¹³⁶ Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", (t. 965).

¹³⁷ Theodor W. Adorno, 'Critique', yn *Critical Models: Interventions and Catchwords*, cyf. Henry Pickford (New York: Columbia University Press, 1998), td. 281-8 (td.281-2). Dyfynnwyd yn Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", (t. 965).

¹³⁸ Michel Foucault, 'The Art of Telling the Truth', yn *Michel Foucault: Philosophy, Politics, Culture: Interviews and Other Writings 1977-1984*, gol. Lawrence Kritzman (New York and London: Routledge, Chapman & Hall, 1988), td. 86-95 (t. 95). Dyfynnwyd yn: Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", (t.965).

¹³⁹ Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", (t. 966).

¹⁴⁰ Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", (t. 975).

¹⁴¹ Theodor Adorno, "Resignation", yn *Critical Models: Interventions and Catchwords*, cyf. Henry Pickford, (New York: Columbia University Press, 1998), td. 289-294 (t.291). [Cyfeirir at ddyfyniad tebyg gan Deborah Cook o Theodor Adorno, "Why Still Philosophy, yn *Critical Models: Interventions and Catchwords*, cyf. Henry Pickford, td. 5-18 (t.15), yn "Adorno, Foucault and Critique", (t. 975).

¹⁴² Michel Foucault, "Structuralism and Post-Structuralism" yn *Aesthetics, Method and Epistemology: The Essential Works of Foucault 1954-1984*, gol. James D. Faubion (New York: The New Press, 2000), td. 433-458, (t.450).

¹⁴³ Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique," (t. 975); "Really Existing Socialization", (t.85-6).

¹⁴⁴ Deborah Cook, "Adorno, Foucault, Critique", (t. 976); "Really Existing Socialization", (t.91-2).

¹⁴⁵ Gweler y drafodaeth ym Mhennod 6: 6.4.

¹⁴⁶ Mae'n werth nodi yma fod y modd mae Cook yn darlunio bod gwrthsefyll yn ffurf o ryddid, [Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique, (t. 977); "Really Existing Socialization", (t. 333)] heb gynnig diffiniad o "ryddid" yn broblematig tu hwnt. Mae'n bwnc llosg o fewn y llenyddiaeth eilaidd os yw gwrthsefyll yn rhyddid yn yr ystyr llawn. [Gweler Fabian Freyenhagen, *Adorno's Practical Philosophy*, t. 87, tn. 47 am gipolwg ar y broblem hon.] Datblygaf y syniad hwn fel beirniadaeth o waith Cook ym Mhennod 6, 6.1.

¹⁴⁷ Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", (t. 976).

¹⁴⁸ Deborah Cook, "Really Existing Socialization", (t. 92).

¹⁴⁹ Deborah Cook, "Notes on Individuation", (t. 340).

¹⁵⁰ Deborah Cook, "Notes on Individuation", (t. 340).

¹⁵¹ Deborah Cook, "Notes on Individuation", (t. 340).

¹⁵² Mae'r pwyslais mai arferiad o ryddid positif, h.y. awtonomi, yw'r ymarferion ethegol yn ei weithiau hwyr yn llwyr amlwg. Gweler Michel Foucault, "the ethic of care for the self as a practice of freedom: an interview", (t.4). Datblygaf y darlun hwn ym Mhennod 6: 6.2.3.1.

¹⁵³ Dyma yw pwynt Fabian Freyenhagen, *Adorno's Practical Philosophy*, t. 88. Gwelir drafodaeth lawnach o hyn ym Mhennod 6, 6.4.

¹⁵⁴ Theodor Adorno, *Minima Moralia*, t. 40.

¹⁵⁵ Benthycaf ddiffiniadau Freyenhagen o ystyr rhyddid positif (awtonomi) a rhyddid negyddol yma: Fabian Freyenhagen, *Living Less Wrongly*, t. 87.

¹⁵⁶ Gwelwn gydnabyddiaeth o hyn yn Deborah Cook, "Notes on Individuation", (t. 339).

¹⁵⁷ Gwelwn drafodaeth lawn o hyn ym Mhennod 6: 6.4.

¹⁵⁸ Michel Foucault, "On the Genealogy of Ethics: An Overview of a Work in Progress" yn *Ethics: The Essential Works of Michel Foucault 1954-1984 vol. 1*, gol. Paul Rabinow (New York: The New Press, 1997), td. 263-281 (t.261).

¹⁵⁹ Michel Foucault, "What is Enlightenment?" yn *Ethics: The Essential Works of Michel Foucault 1954-1984 vol. 1*, gol. Paul Rabinow (New York: The New Press, 1997), td. 303-320 (t.319).

¹⁶⁰ Dilynaf ddiffiniad Cook o oleuedigaeth yng ngweithiau'r ddau feddyliwr yma. Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", (t. 974).

¹⁶¹ Gweler Deborah Cook, "'Is Power Always Secondary to the Economy?'" (t. 196), (t. 197-8).

Nodiadau: Pennod 6: Gwahaniaethau gweithiau Adorno a Foucault: y cyfanrwydd cymdeithasol a'r lluosogrwydd achyddol.

¹ Deborah Cook, "Adorno, Foucault and Critique", *Philosophy and Social Criticism* 39 (2013), 965-981, (t. 966).

² Brian O'Connor, *Adorno* (Oxford: Routledge, 2013), t. 194.

³ Michel Foucault, "What is Critique?" yn *What is Enlightenment? Eighteenth-Century Answers and Twentieth-Century Questions*, cyf. Kevin Geiman, gol. James Schmidt (Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1996), td. 382-398 (t.390).

⁴ Jurgen Habermas, "The Entwinement of Myth and Enlightenment: Re-Reading Dialectic of Enlightenment", cyf. Thomas Levin, *New German Critique*, 26 (1982), td. 13-30 (t.13).

⁵ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.388).

⁶ Deborah Cook, "Adorno, Foucault, and Critique", (t. 965).

⁷ Deborah Cook, "Adorno, Foucault, and Critique", (t. 974-5).

⁸ Deborah Cook, "Adorno, Foucault, and Critique", (t. 973).

⁹ Deborah Cook, "Adorno, Foucault, and Critique", (t. 975).

¹⁰ Deborah Cook, "Adorno, Foucault, and Critique", (t.975).

¹¹ Michel Foucault, "What is Enlightenment?" yn *Ethics: The Essential Works of Michel Foucault 1954-1984 vol. 1.* gol. Paul Rabinow (New York: The New Press, 1997), td. 303-320 (t.316).

¹² Theodor Adorno, *Negative Dialectics*, (London: Routledge, 1973), t. 18, t. 33.

¹³ Theodor Adorno, "Sexual Taboos and Law Today" yn *Critical Models: Interventions and Catchwords*, cyf. Henry Pickford, (New York: Columbia University Press, 2005), td. 71-88 (td.84-5); cf., Theodor Adorno, *The Problems of Moral Philosophy*, gol. Thomas Schröder, cyf. Rodney Livingstone (Stanford: Stanford University Press, 2001), t. 176; Michel Foucault, "the ethic of care for the self as a practice of freedom: an interview" yn *The Final Foucault*, gol. James Bernauer a David Rasmussen (Massachusetts: MIT Press, 1988.) td. 1-21 (t.4).

¹⁴ Gwelwyd honiad o'r fath mewn sawl man yn y traethawd, yn arbennig ym Mhennod 3: 3.2.2 a 3.2.3.; cf. John Ransom, *Foucault's Discipline: The Politics of Subjectivity*, (Durham and London: Duke University Press, 1997), t. 36.

¹⁵ Fabian Freyenhagen, *Adorno's Practical Philosophy: Living Less Wrongly*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2013), t. 166.

¹⁶ Theodor Adorno, *Minima Moralia: Reflections on a Damaged Life*, (London: Verso, 2005). Dadleua Adorno yma am amhosibilrwydd byw'r bywyd da, oherwydd nad oes "bywyd" mwyach, dim ond "treuliant" economaidd, heb sylwedd na awtonomi ei hunan. Y nod, felly, yw creu cyflwr sy'n "fwy teilwng o fodau dynol" [t. 15.]

¹⁷ Theodor Adorno, *Minima Moralia*, t. 247.

¹⁸ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.319).

¹⁹ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.316-7).

²⁰ Fabian Freyenhagen, *Adorno's Practical Philosophy*, t. 87-8.

²¹ Fabian Freyenhagen, *Adorno's Practical Philosophy*, t. 89.

²² Deborah Cook, "Adorno, Foucault, and Critique", (t. 977).

²³ Fabian Freyenhagen, *Adorno's Practical Philosophy*, t.87.

²⁴ Addasaf syniad Freyenhagen, *Adorno's Practical Philosophy*, t. 88.

²⁵ Theodor Adorno, *Negative Dialectics*, t. 44; Theodor Adorno, *Minima Moralia*, t.247. Gweler hefyd, Fabian Freyenhagen, *Adorno's Practical Philosophy*, t. 166

²⁶ Theodor Adorno, *Minima Moralia*, t. 40. Mae Fabian Freyenhagen yn cynnig cyfieithiad gwahanol, sef "Nid oes bywyd cywir yn y [bywyd] anghywir", *Adorno's Practical Philosophy*, t. 66-7, gan gefnogi'r cyfieithiad hwn drwy gyfeirio at ddefnydd Adorno o "*es im falschen Leben eben kein richtiges gibt*", i gyflwyno'r syniad hwn mewn mannau eraill yn ei waith.

²⁷ Theodor Adorno, *Problems of Moral Philosophy*, t. 176.

²⁸ Fabian Freyenhagen, *Adorno's Practical Philosophy*, t. 88.

²⁹ Gwelwn hyn yn ei ddadansoddiad o "wir ddadelfeniad y goddrych", ar brofiad fyddai'n galluogi i'r unigolyn i'w ail-greu ei hunan mewn modd llwyr wahanol. Gwelwyd drafodaeth o hyn ym mhennod 4, 4.4.3.

³⁰ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.316).

³¹ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.316).

³² Michel Foucault, "the ethic of care for the self as a practice of freedom: an interview", (t.19).

³³ Michael Foucault, "The Subject and Power" yn *Power: Essential Works of Foucault 1954-1984*, gol. James D. Faubion, (London: Penguin, 2002), td. 326-248, (t.342).

³⁴ Michel Foucault, "the ethic of care for the self as a practice of freedom: an interview", (t.13).

³⁵ Michel Foucault, "the ethic of care for the self as a practice of freedom: an interview", (t.3).

³⁶ Michel Foucault, "What is Critique?", (t.394).

- ³⁷ Gwelir cynigion Foucault am bŵer: Michel Foucault, *The History of Sexuality: Volume 1. An Introduction*, (New York: Random House, 1978), td. 94-7; cf. Hubert Dreyfus a Paul Rabinow, *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*, Ail Argraffiad (Chicago: University of Chicago Press, 1983), t. 129.
- ³⁸ Michel Foucault, *The History of Sexuality: Volume 1*, t. 89.
- ³⁹ Michel Foucault, "Truth and Power" yn *Power: Essential Works of Foucault 1954-1984*, v.3 gol. James D. Faubion (London: Penguin), td. 111-134, (t.120).
- ⁴⁰ Michel Foucault, *The History of Sexuality: Volume 1*, t. 94.
- ⁴¹ Michel Foucault, *The History of Sexuality: Volume 1*, t. 102.
- ⁴² Michel Foucault, *The History of Sexuality: Volume 1*, t. 95.
- ⁴³ Gwelir disgrifiad tebyg yn Chloe Taylor, *The Routledge Guidebook to Foucault's History of Sexuality*, (Oxford: Routledge, 2017), t. 67-8. Fodd bynnag, nid yw'n nodi'r pwynt am luosogrwydd gwrthsefyll.
- ⁴⁴ Michel Foucault, "Truth and Power", (t. 132).
- ⁴⁵ Michel Foucault, "Truth and Power", (t. 133).
- ⁴⁶ Axel Honneth, *The Critique of Power: Reflective Stages in a Critical Social Theory*, cyf. Kenneth Baynes (Massachusetts: MIT Press, 1991), t. 175.
- ⁴⁷ Michel Foucault, "the ethic of care for the self as a practice of freedom: an interview", (t.19).
- ⁴⁸ Michel Foucault, *The History of Sexuality: The Use of Pleasure vol.2*, (London: Penguin Books, 1992), t. 3.
- ⁴⁹ Michel Foucault, *The History of Sexuality: The Use of Pleasure*, t. 10-11
- ⁵⁰ Michel Foucault, "the ethic of care for the self as a practice of freedom: an interview", (t.12).
- ⁵¹ Nancy Fraser, "Foucault on Modern Power: Empirical Insights and Normative Confusions", yn *Unruly Practices: Power, Discourse and Gender in Contemporary Social Theory*, gol. Nancy Fraser (University of Minnesota Press: Minneapolis, 1989), td. 17-34 (t.32).
- ⁵² Thomas McCarthy, "The Critique of Impure Reason: Foucault and the Frankfurt School". yn *Political Theory*, 18, (1990) td. 437-469 (t.446).
- ⁵³ Michel Foucault, "the ethic of care for the self as a practice of freedom: an interview", (t.19).
- ⁵⁴ Michel Foucault, "the ethic of care for the self as a practice of freedom: an interview", (t.19).
- ⁵⁵ Michel Foucault, "The Subject and Power", (t.341).
- ⁵⁶ Michel Foucault, "The Subject and Power", (t.342).
- ⁵⁷ Michel Foucault, "the ethic of care for the self as a practice of freedom: an interview", (t.12): "os oes yna berthnasau o bŵer drwy'r corff cymdeithasol, mae hyn oherwydd fod rhyddid ymhob man."
- ⁵⁸ Michel Foucault, "the ethic of care for the self as a practice of freedom: an interview", (t.4).
- ⁵⁹ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.316).
- ⁶⁰ Michel Foucault, "the ethic of care for the self as a practice of freedom: an interview", (t.4).
- ⁶¹ Michel Foucault, "the ethic of care for the self as a practice of freedom: an interview", (t.3).
- ⁶² Michel Foucault, "the ethic of care for the self as a practice of freedom: an interview", (t.20).
- ⁶³ Michel Foucault, "The Subject and Power", (t.342): Dyma yw ystyr newyddair Foucault "*agonism*" a ddefnyddir ganddo i ddisgrifio'r berthynas o bŵer, (t.348), tn. 3: o'r Groeg- "*agōnisma*": gornest.
- ⁶⁴ Michel Foucault, "The Subject and Power", (t.341).
- ⁶⁵ Michel Foucault, "The Subject and Power", (t.346-7).
- ⁶⁶ Michel Foucault, "the ethic of care for the self as a practice of freedom: an interview", (t.3).
- ⁶⁷ Michel Foucault, "the ethic of care for the self as a practice of freedom: an interview", (t.3).
- ⁶⁸ Michel Foucault, "the ethic of care for the self as a practice of freedom: an interview", (t.20).
- ⁶⁹ Michel Foucault, "the ethic of care for the self as a practice of freedom: an interview", (t.3). Dyma oblygiad amlwg syniad Foucault fod y cyflyrrau o orthrwm yn fewnol i ansefydlogrwydd ehangach perthnasau o bŵer.
- ⁷⁰ Michel Foucault, "the ethic of care for the self as a practice of freedom: an interview", (t.3).
- ⁷¹ Michel Foucault, "Structuralism and Post-Structuralism" yn *Aesthetics, Method and Epistemology: The Essential Works of Foucault 1954-1984*, gol. James D. Faubion (New York: The New Press, 2000) td. 433-458 (t.450).
- ⁷² Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.316).
- ⁷³ Michel Foucault, "The Subject and Power", (t.347).
- ⁷⁴ Michel Foucault, "the ethic of care for the self as a practice of freedom: an interview", (t.12).
- ⁷⁵ Michel Foucault, "the ethic of care for the self as a practice of freedom: an interview", (t.12).
- ⁷⁶ Michel Foucault, "the ethic of care for the self as a practice of freedom: an interview", (t.13).
- ⁷⁷ Hubert Dreyfus a Paul Rabinow, *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*, Ail Argraffiad, (Chicago: University of Chicago Press, 1983), t. 152. Gwelwn yma taw nod disgyblaeth oedd cael "goruchwyliaeth lwyr, di-dor ag effeithlon."
- ⁷⁸ John Ransom, *Foucault's Discipline*, t. 40-1.
- ⁷⁹ Michel Foucault, "Truth and Power", (t.132).

- ⁸⁰ Michel Foucault, "the ethic of care for the self as a practice of freedom: an interview", (t.4).
- ⁸¹ John Ransom, *Foucault's Discipline*, t. 36.
- ⁸² John Ransom, *Foucault's Discipline*, t. 40.
- ⁸³ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.317).
- ⁸⁴ Michel Foucault, "the ethic of care for the self as a practice of freedom: an interview", (t.12).
- ⁸⁵ Michel Foucault, "the ethic of care for the self as a practice of freedom: an interview", (t.20).
- ⁸⁶ Michel Foucault, "the ethic of care for the self as a practice of freedom: an interview", (t.18).
- ⁸⁷ Gweler, yn arbennig, Thomas McCarthy, "The Critique of Impure Reason: Foucault and the Frankfurt School", (t. 462) a Peter Dews, *The Logics of Disintegration: Post-structuralist Thought and the Claims of Critical Theory*, (London: Verso, 2007), t. 285.
- ⁸⁸ Hans-Herbert Kögler, "Fröhliche Subjektivität", Manuscript, 1990, t.24 wedi'i ddyfynnu yn Thomas McCarthy. "The Critique of Impure Reason: Foucault and the Frankfurt School", (t. 462).
- ⁸⁹ Fabian Freyenhagen, *Adorno's Practical Philosophy*, t. 36.
- ⁹⁰ Fabian Freyenhagen, *Adorno's Practical Philosophy*, t. 85.
- ⁹¹ Susan Buck-Morss, *The Origins of Negative Dialectics*, t. 185.
- ⁹² Fabian Freyenhagen, *Adorno's Practical Philosophy*, t. 88-9.
- ⁹³ Theodor Adorno, *Minima Moralia: Reflexionen aus dem Beschädigten Leben*, (Suhrkamp Verlag: Frankfurt am Main, 1951), t.326. Yn y cyfieithiad Saesneg, Theodor Adorno, *Minima Moralia*, t. 173.
- ⁹⁴ Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Phenomenology of Spirit*, (Oxford: Oxford University Press, 1977), t.111-9
- ⁹⁵ Theodor Adorno, *Minima Moralia*, t.173.
- ⁹⁶ Fabian Freyenhagen, *Adorno's Practical Philosophy*, t. 55.
- ⁹⁷ Dilynaf ddisgrifiad Susan Buck-Morss, *The Origin of Negative Dialectics: Theodor W. Adorno, Walter Benjamin and the Frankfurt Institute*. (New York: The Free Press (Macmillan), 1979), t. 63.
- ⁹⁸ Theodor Adorno, *Minima Moralia*, t. 39.
- ⁹⁹ Fabian Freyenhagen, *Adorno's Practical Philosophy*, t. 88.
- ¹⁰⁰ Theodor Adorno, *Negative Dialectics*, t.262.
- ¹⁰¹ Theodor Adorno, *Negative Dialectics*, t.262.
- ¹⁰² Fabian Freyenhagen, *Adorno's Practical Philosophy*, t. 75.
- ¹⁰³ Theodor Adorno, *Negative Dialectics*, t. 219: dilynaf gywiriad Fabian Freyenhagen o'r cyfieithiad: *Adorno's Practical Philosophy*, t.76.
- ¹⁰⁴ Gweler Brian O'Connor, *Adorno*, t. 119. Mae'n werth nodi bod tynfa arall yng ngwaith Adorno sydd am bwysleisio cyfrifoldeb moesegol unigolion, er eu bod wedi'u penderfynu gan gymdeithas. Gwelir hyn yn arbennig yn achos Natsiaeth. Gweler Fabian Freyenhagen, *Adorno's Practical Philosophy*, t. 96-7; cf. Brian O'Connor, *Adorno*, t. 119.
- ¹⁰⁵ Theodor Adorno, *Negative Dialectics*, t. 172; cf. t. 23; cf. David Held, *Introduction to Critical Theory: Horkheimer to Habermas*, (London: Hutchinson, 1980), t. 205.
- ¹⁰⁶ Theodor Adorno, *Negative Dialectics*, t. 42.
- ¹⁰⁷ Brian O'Connor, *Adorno*, t. 34.
- ¹⁰⁸ David Held, *Introduction to Critical Theory*, t. 205.
- ¹⁰⁹ Gweler Theodor Adorno, *Negative Dialectics*, t. 54 am natur dawtolegol y rhagosod hyn.
- ¹¹⁰ Theodor Adorno, *Negative Dialectics*, cyf. Christian Thorne, (Massachusetts: Commonplace Book, 2010). Ar gael ar: <https://sites.williams.edu/cthorne/theodor-adorno-negative-dialectics/10-with-regard-to-system/> [Mynediad ar 29ain o Fai, 2019.]
- ¹¹¹ Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment: Philosophical Fragments*, gol. Gunzelin Noerr, cyf. Edmund Jephcott (Stanford: Stanford University Press, 2002), t. 9.
- ¹¹² Brian O'Connor, *Adorno*, t. 14-5.
- ¹¹³ Friedrich Nietzsche, *The Anti-Christ, Ecce Homo, Twilight of the Idols and Other Writings*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2005) t. 159.
- ¹¹⁴ Jean-Francois Lyotard, *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*, (Manchester: Manchester University Press, 1984) t. xxiv.
- ¹¹⁵ Theodor Adorno, *Negative Dialectics*, t. 23.
- ¹¹⁶ Theodor Adorno, *Negative Dialectics*, cyf. Christian Thorne, (Massachusetts: Commonplace Book, 2010). Ar gael ar: <https://sites.williams.edu/cthorne/theodor-adorno-negative-dialectics/11-idealism-as-rage/> [Mynediad ar: 29ain o Fai, 2019]
- ¹¹⁷ Theodor Adorno, "Society" yn *Critical Theory and Society: A Reader*, gol. Stephen Bronner a Douglas Kellner (Routledge: London, 1989) td. 267-275 (t.271).
- ¹¹⁸ Theodor Adorno, *Negative Dialectics*, t. 67 *passim*.
- ¹¹⁹ Fabian Freyenhagen, *Adorno's Practical Philosophy*, t. 60.

- ¹²⁰ Deborah Cook, “‘Is Power Always secondary to the economy?’ Foucault and Adorno on Power and Exchange”, *Foucault Studies*, (20) 2015, 180-198 (t. 191).
- ¹²¹ Brian O’Connor, *Adorno*, t. 30.
- ¹²² Theodor Adorno, “Society”, (t.268).
- ¹²³ Theodor Adorno, *Negative Dialectics*, t. 67. Gwelir trafodaeth estynedig o’r modd mae cyfalafiaeth yn ymddangos fel endid naturiol ar t. 354 o’r un gyfrol, er nad yw’n defnyddio’r term “ail natur” yn uniongyrchol yn y darn hwnnw.
- ¹²⁴ Fabian Freyenhagen, *Adorno’s Practical Philosophy*, t. 36.
- ¹²⁵ Axel Honneth, *Critique of Power*, t.58.
- ¹²⁶ Martin Jay, *Marxism and Totality: The Adventures of a Concept from Lukács to Habermas*, (Berkeley: University of California, 1984) t. 242. Mynna Jay fod gosodiadau iwtopaidd Adorno am allu’r meddwl i wrthsefyll y cyfan yn fath o “*deus ex machina*” er mwyn amddiffyn ei hunan rhag y cyhuddiad o dawelyddiaeth, nid rhywbeth hanfodol i’w weithiau. [t.264]
- ¹²⁷ Espen Hammer, *Adorno and The Political*, (Abingdon: Routledge, 2006), t. 3.
- ¹²⁸ Gweler Theodor Adorno, *Minima Moralia*, t. 247 am un esiampl o’r honiad hwn. Gwelir drafodaeth bellach yn Susan Buck-Morss, *The Origin of Negative Dialectics*, t. 185.
- ¹²⁹ Fabian Freyenhagen, *Adorno’s Practical Philosophy*, t. 85; Deborah Cook, *Adorno, Habermas and the Search for a Rational Society*, (Routledge: London, 2005), t. 173.
- ¹³⁰ Theodor Adorno, *Minima Moralia*, t. 49.
- ¹³¹ Gallwn gyfeirio at bwyslais Adorno fod unigolion yn y gymdeithas yn ymddangos fel petaent eisoes wedi marw: Theodor Adorno, *Minima Moralia*, t. 229.
- ¹³² Theodor Adorno, *The Jargon of Authenticity*, (Routledge: London, 2003), t. 38; cf. Theodor Adorno. “Reflections on Class Theory” yn *Can One Live After Auschwitz: A Philosophical Reader*, gol. Rolf Tiedemann (Stanford University Press: California, 2003), td. 93-110 (t.96): “llwyr drefniant cymdeithas.”
- ¹³³ Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment*, t. 28. Gwelir drafodaeth, ac amddiffyniad o’r defnydd rhethregol hwn yn Gillian Rose, *The Melancholy Science: An Introduction to the Thought of Theodor W. Adorno*, (London: Verso, 2014), t. 24.
- ¹³⁴ Michael Löwy, *Fire Alarm: Reading Walter Benjamin’s ‘On the Concept of History’*, (Verso: London, 2005), t. 16.
- ¹³⁵ Theodor Adorno, *Negative Dialectics*, t. 320.
- ¹³⁶ Theodor Adorno, “Education After Auschwitz” yn *Critical Models: Interventions and Catchwords*, cyf. Henry Pickford (New York: Columbia University Press, 2005), td. 191-204 (t.191).
- ¹³⁷ Theodor Adorno, *Negative Dialectics*, cyf. Christian Thorne. Ar gael ar: <https://sites.williams.edu/cthorne/theodor-adorno-negative-dialectics/10-with-regard-to-system/> [Mynediad ar 29ain o Fai, 2019.]
- ¹³⁸ Theodor Adorno, *Negative Dialectics*, cyf. Christian Thorne, Ar gael ar: <https://sites.williams.edu/cthorne/theodor-adorno-negative-dialectics/10-with-regard-to-system/> [Mynediad ar 29ain o Fai, 2019.]
- ¹³⁹ Theodor Adorno, *Negative Dialectics*, t. 5.
- ¹⁴⁰ Fabian Freyenhagen, *Adorno’s Practical Philosophy*, t. 177.
- ¹⁴¹ Theodor Adorno, “Progress” yn *Critical Models: Interventions and Catchwords*, cyf. Henry Pickford, (New York: Columbia University Press, 2005) td. 143-160 (t.156). Nid yw’n glir i mi pam fod Adorno’n defnyddio’r term “iwtopiâu negyddol”, yn hytrach na “dystopia.”
- ¹⁴² Theodor Adorno, *Minima Moralia*, t. 247.
- ¹⁴³ Gwelwyd trafodaeth o’r agwedd hon ym Mhennod 5: 5.4.
- ¹⁴⁴ Theodor Adorno, *Negative Dialectics*, t. 11.
- ¹⁴⁵ Fabian Freyenhagen, *Adorno’s Practical Philosophy*, t. 24. Gweler hefyd bennod 3 o’r llyfr hwnnw yn ei gyfanrwydd: “An ethics of resistance”, td. 162-186.
- ¹⁴⁶ Michel Foucault, “The Subject and Power”, (t.342).
- ¹⁴⁷ Fabian Freyenhagen, *Adorno’s Practical Philosophy*, t. 60.
- ¹⁴⁸ Michel Foucault, “What is Enlightenment?”, (t.316).
- ¹⁴⁹ Michel Foucault, “On the Genealogy of Ethics: An Overview of a Work in Progress” yn *Ethics: The Essential Works of Michel Foucault 1954-1984 vol. 1*, gol. Paul Rabinow (New York: The New Press, 1997), td.263-281, (t.261): “Credaf fod rhaid i ni waredu’r syniad o gyswllt dadansoddol neu reidiol rhwng etheg a strwythurau eraill cymdeithasol neu economaidd neu wleidyddol.”
- ¹⁵⁰ Michel Foucault, “What is Enlightenment?”, (t.316).
- ¹⁵¹ Michel Foucault, “What is Enlightenment?”, (t.317).
- ¹⁵² Michel Foucault, “the ethic of care for the self as a practice of freedom: an interview”, (t.4).

- ¹⁵³ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.316).
- ¹⁵⁴ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.316).
- ¹⁵⁵ Gwelir pwyslais Foucault ar ryddid sylfaenol y gymdeithas yn y gweithiau terfynol yn glir: Michel Foucault, "the ethic of care for the self as a practice of freedom: an interview", (t.12).
- ¹⁵⁶ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.316).
- ¹⁵⁷ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.316).
- ¹⁵⁸ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (td.316-7).
- ¹⁵⁹ Michel Foucault, "On the Genealogy of Ethics", (t.256): "Nid fy mhwynt yw fod popeth yn ddrwg, ond fod popeth yn beryglus [. . .] Os yw popeth yn beryglus yna bydd wastad rhywbeth i'w wneud. Nid yw fy safbwynt yn arwain at ddihidrwydd, ond at weithrededd eithafol- a phesimistig ["hyper- and pessimistic activism"]."
- ¹⁶⁰ Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.317).
- ¹⁶¹ Fabian Freyenhagen, *Adorno's Practical Philosophy*, t. 167.
- ¹⁶² Theodor Adorno, *Kant's Critique of Pure Reason*, gol. Rolf Tiedemann, cyf. Rodney Livingstone (Oxford: Polity Press, 2001), t. 60.
- ¹⁶³ Theodor Adorno, *Kant's Critique of Pure Reason*, t. 61.
- ¹⁶⁴ Theodor Adorno, *Kant's Critique of Pure Reason*, t. 62.
- ¹⁶⁵ Theodor Adorno, *Kant's Critique of Pure Reason*, t. 62.
- ¹⁶⁶ Theodor Adorno, *Kant's Critique of Pure Reason*, t. 64.
- ¹⁶⁷ Gweler Fabian Freyenhagen, *Adorno's Practical Philosophy*, td. 52-62.
- ¹⁶⁸ Theodor Adorno, *Metaphysics: Concept and Problems*, gol. Rolf Tiedemann, cyf. Edmund Jephcott (Stanford: Stanford University Press, 2001), t. 144.
- ¹⁶⁹ Fabian Freyenhagen, *Adorno's Practical Philosophy*, t. 222. Amddiffyn negatiffaeth drylwyr Adorno yw bwriad llyfr Freyenhagen, ac mae'n rhaid nodi fy mod wedi fy argyhoeddi'n llwyr gan ei ddadansoddiad. Hyd yn oed pan nad wyf yn ei ddyfynnu, mae fy narlleniad o Adorno wedi'i ddylanwadu ganddo.
- ¹⁷⁰ Dyma yw'r syniad sy'n cael ei gynnig yn Theodor Adorno, *Negative Dialectics*, t. 203. Yma, noda fod y "foment gorffol" o boen a dioddefaint yn dweud wrthym y dylai pethau fod yn wahanol. Nid apelio at ddarlun o iechyd a wneir yma gan Adorno, ond at y profiad o boen ei hunan. Y drwg negyddol, nid y da positif, sy'n wraidd i'r gwrthsefyll.
- ¹⁷¹ Theodor Adorno, "Resignation" yn *Critical Models: Interventions and Catchwords*, cyf. Henry Pickford, (New York: Columbia University Press, 2005.) td. 289-293, (t.291): Gwelir, mewn ymateb i'r rheolaeth gymdeithasol orthrymol, "ffug-weithredu" orffwyll mewn ymgais i ddod yn rhydd.
- ¹⁷² Deborah Cook, "Really Existing Socialization: Socialization and Socialism in Adorno and Foucault", 127, *Thesis Eleven* (2015), td. 78-94 (t.90-1).
- ¹⁷³ Theodor Adorno, *Minima Moralia*, t.103.
- ¹⁷⁴ Theodor Adorno, "Sexual Taboos and Law Today", t. 84-5.
- ¹⁷⁵ Fabian Freyenhagen, *Adorno's Practical Philosophy*, t. 39.
- ¹⁷⁶ Theodor Adorno, *Minima Moralia*, t. 247.
- ¹⁷⁷ Fabian Freyenhagen, *Adorno's Practical Philosophy*, t. 65.
- ¹⁷⁸ Theodor Adorno, *Minima Moralia*, t. 15.

Nodiadau: Casgliad: Adorno a Foucault: Cystadlu am dir cyffredin?

¹ Michel Foucault, "The Return of Morality" yn *Foucault Live (Interviews, 1961-1984)*, gol. Sylvère Lotringer (Columbia: Semiotext(e), 1996), td. 465-473 (t.471).

² Theodor Adorno, "Sexual Taboos and Law Today" yn *Critical Models: Interventions and Catchwords*, cyf. Henry Pickford, (New York: Columbia University Press, 2005), td. 71-88 (t.84-5).

³ Theodor Adorno *Negative Dialectics*, cyf. E.B Ashton (London: Routledge, 1973), t. 67.

⁴ Theodor Adorno, "Why Still Philosophy" yn *Critical Models: Interventions and Catchwords*, cyf. Henry Pickford, (New York: Columbia University Press, 2005), td. 5-18 (t.14).

⁵ Giorgio Agamben, *Infancy and History: Essays on the Destruction of Experience*, (London: Verso), t. 3.

⁶ Brian O'Connor, *Adorno's Negative Dialectic: Philosophy and the possibility of a critical rationality*, (Massachusetts:MIT Press, 2005), t.151; Fabian Freyenhagen, *Adorno's Practical Philosophy: Living Less Wrongly*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2013), t. 22.

⁷ Michel Foucault, "What is Enlightenment?" yn *Ethics: The Essential Works of Michel Foucault 1954- 1984 vol. 1*. gol. Paul Rabinow (New York: The New Press, 1997), td. 303-320 (t.316).

⁸ Gweler Howard Zinn, *A People's History of the United States*, (London: Longmann, 1994), td. 435-459 am drosolwg o lwyddiannau'r mudiadau hawliau i Americanwyr-Affricanaidd.

⁹ Gweler Nancy Fraser, *The Fortunes of Feminism: From State-Managed Capitalism to Neoliberal Crisis*, (London: Verso, 2013), td.3-6 am drosolwg beirniadol o lwyddiannau, a methiannau, ail don ffeministiaeth.

¹⁰ Am drosolwg o'r newidiadau o ran hawliau hoyw gweler Stonewall, "Key dates for lesbian, gay, bi and trans equality", (London: Stonewall, 2016), Ar gael ar: <https://www.stonewall.org.uk/about-us/key-dates-lesbian-gay-bi-and-trans-equality#1950s> [Mynediad ar 30ain o Fai, 2019].

¹¹ Am amserlen o'r newidiadau hyn gweler: Cymdeithas yr Iaith Gymraeg, "Beth yw Cymdeithas yr Iaith Gymraeg" ar gael ar: <https://cymdeithas.cymru/hanes> [Mynediad ar: 30ain o Fai, 2019].

¹² Michel Foucault, "What is Enlightenment?", (t.317).

¹³ Brian Merchant, "Life and Death in Apple's Forbidden City", *Guardian*, 18ed o Fehefin, 2017. Ar gael ar: <https://www.theguardian.com/technology/2017/jun/18/foxconn-life-death-forbidden-city-longhua-suicide-apple-iphone-brian-merchant-one-device-extract> [Mynediad ar: 30ain o Fai, 2019]

¹⁴ Paul Tullis, "How the world got hooked on palm oil", *Guardian*, 19eg o Chwefror, 2019. Ar gael ar: <https://www.theguardian.com/news/2019/feb/19/palm-oil-ingredient-biscuits-shampoo-environmental> [Mynediad ar: 30ain o Fai, 2019].

Ond, fel y mae Tullis yn gyflym i nodi, er bod datgoedwigo enbyd ynghlwm gydag Olew Palmwydd, mae'n amlwg ei fod yn cynhyrchu mwy o olew na phlanhigion eraill. Yr eironi, felly, yw byddai newid nwydd yn arwain at fwy o ddatgoedwigo, nid llai.

¹⁵ Annie Kelly, "Children as Young as seven mining cobalt used in smartphones, says Amnesty", *Guardian*, 19eg o Ionawr, 2016. Ar gael ar: <https://www.theguardian.com/global-development/2016/jan/19/children-as-young-as-seven-mining-cobalt-for-use-in-smartphones-says-amnesty>. [Mynediad ar: 30ain o Fai, 2019]

Siddharth Kara, "Is your phone tainted by the misery of the 35,000 children in Congo's mines?" *Guardian*, 12ed o Hydref, 2018. Ar gael ar: <https://www.theguardian.com/global-development/2018/oct/12/phone-misery-children-congo-cobalt-mines-drc>. [Mynediad ar 30ain o Fai, 2019] Fel nodir yma gan Kara, byddai symud at geir trydanol, sy'n ddewis gwell i'r amgylchedd, yn cael ei wneud drwy ddefnydd o fetalau sy'n cael eu mwyngloddio gan blant.

Gweler hefyd: Todd Frankel, "The Cobalt Pipeline" yn Washington Post, 30ain o Fedi, 2016. Ar gael ar: <https://www.washingtonpost.com/graphics/business/batteries/congo-cobalt-mining-for-lithium-ion-battery/?noredirect=on> [Mynediad ar: 30ain o Fai, 2019].

¹⁶ Jane Dalton, "No such things as sustainable palm oil- 'certified' can destroy even more wildlife", *Independent*, 9ed o Ragfyr, 2019. Ar gael ar: <https://www.independent.co.uk/news/world/asia/palm-oil-sustainable-certified-plantations-orangutans-indonesia-southeast-asia-greenwashing-purdue-a8674681.html>. [Mynediad ar, 30ain o Fai 2019]. Nodir yma fod fforestydd "cynaliadwy" o olew palmwydd wedi datgoedwigo ar raddfa uwch na'r fforestydd anghynadwy.

¹⁷ Tom Hudson, "How do we feed the planet in 2050?", *Guardian*, 13eg o Fedi, 2017. Ar gael ar: <https://www.theguardian.com/preparing-for-9-billion/2017/sep/13/population-feed-planet-2050-cold-chain-environment> [Mynediad ar 30ain o Fai, 2019.] Nodir yn glir yma mai problem o ran dosbarthu bwyd, nid ei gynhyrchu. Nodir hefyd fod tua thraean o'r bwyd yr ydym yn ei gynhyrchu yn cael ei wastraffu, proses sy'n defnyddio digon o ddŵr i foddhau holl anghenion dŵr yr Affrig, ag allyriadau CO2 sy'n gyfartal i bob car sydd yn cael ei yrru.

Yn un o'i argymhellion prin, dadleua Adorno dros ddiddymu newyn: "bod tynerwch ond yn yr alwad arwaf, na ddylai neb newynu mwyach." [Theodor Adorno, *Minima Moralia: Reflections on a Damaged Life*, (London: Verso, 2005), t. 156.

¹⁸ Larry Elliot, "World's 26 richest people own as much as poorest 50%, says Oxfam", *Guardian*, 21ain o Ionawr 2019, ar gael ar: <https://www.theguardian.com/business/2019/jan/21/world-26-richest-people-own-as-much-as-poorest-50-per-cent-oxfam-report> [Mynediad ar: 30ain o Fai, 2019]: Mae'n werth nodi fod Oxfam hefyd yn nodi fod cyfoeth biliwnyddion wedi cynyddu 12% yn y flwyddyn ddiwethaf, neu \$2.5 miliwn bob diwrnod.

¹⁹ Gweler Espen Hammer, *Adorno and The Political*, (Abingdon: Routledge, 2006), t.16 sy'n nodi taw'r hyn sy'n nodweddiadol am gyfalafiaeth "ôl-fodern" yw'r modd mae'n bywyd cyhoeddus wedi'i "drawsfeddiannu gan feter breifat ac agweddau cwsmeraid" ["*usurped by private initiative and consumer attitudes.*"]

²⁰ Llywodraeth Cymru, "Datganiad i'r Wasg: Gweledigaeth ar gyfer miliwn o siaradwyr Cymraeg yn cael ei lansio" (2016). Ar gael ar: <https://llyw.cymru/gweledigaeth-ar-gyfer-miliwn-o-siaradwyr-cymraeg-yn-cael-ei-lansio>. [Mynediad ar 4ydd o Fehefin, 2019].

²¹ Mae'n ymddangos i mi taw dyma sydd dan olwg gan J.R Jones wrth iddo nodi "Na chedwir yr iaith am ei fod yn 'werth ei chadw.'" [J. R. Jones, *Gwaedd yng Nghymru: Casgliad o Ysgrifau*, (Caerfyrddin: Coleg Cymraeg Cenedlaethol, 2013), t.37.] Ar gael ar: <https://llyfrgell.porth.ac.uk/View.aspx?id=1986~4y~AkgxJXFh>. Mynediad ar 4ydd o Fehefin, 2019].

²² Theodor Adorno a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment: Philosophical Fragments*, gol. Gunzelin Noerr, cyf. Edmund Jephcott (Stanford: Stanford University Press, 2002), t.22: Darlunnir hyn gan Freyenhagen drwy ddefnyddio cerdd Goethe, am gynorthwydd y dewin sy'n defnyddio hudoliaeth pan mae ei feistr ymaith, ac sy'n colli rheolaeth llwyr ar y pethau a hudwyd ganddo. [Fabian Freyenhagen, *Adorno's Practical Philosophy: Living Less Wrongly*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2013), t.26].

²³ Jonah Busch, "Climate Change is Regressive", (London: Center for Global Development, 2014). Ar gael ar: <https://www.cgdev.org/blog/climate-change-regressive>. [Mynediad ar 30ain o Fai, 2019].

²⁴ Cynnigir yr esiampl o "gynhesu byd eang" fel amddiffyniad o waith Adorno gan Fabian Freyenhagen, *Adorno's Practical Philosophy*, t. 154. Fodd bynnag, mae'r ymdeimlad fod rhaid dinistrio cyfalafiaeth er mwyn goroesi yn dechrau ymddangos mewn mannau mwy poblogaidd hefyd. Gwelwn hyn gan George Monbiot. Dywed ei fod am flynyddoedd wedi beirniadu ffurfiau o gyfalafiaeth, ond ei fod wedi sylwi, yn awr, taw cyfalafiaeth ei hun yw'r broblem, â'i ysfa am "dwf" economaidd parhaol: George Monbiot, "Dare to declare capitalism dead- before it takes us all down with it, *Guardian*, 25ain o Ebrill, 2019. Ar gael ar: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2019/apr/25/capitalism-economic-system-survival-earth>. [Mynediad ar: 30ain o Fai, 2019.]

²⁵ Fabian Freyenhagen, *Adorno's Practical Philosophy*, t. 65.

²⁶ Theodor Adorno, *Minima Moralia*, t. 15.

Llyfryddiaeth.

i. Gweithiau Cynradd Theodor Adorno.

Adorno, Theodor, *Aesthetic Theory*, cyf. Robert Hullot-Kentor, gol. Gretel Adorno a Rolf Tiedemann (London: Bloomsbury, 2013)

Adorno, Theodor, "Anmerkungen zum sozialen Konflikt heute," yn *Gesammelte Schriften, Band 8. Soziologische Schriften I*, gol. Rolf Tiedemann (Frankfurt am Main: Fischer, 1990), td. 177-95

Adorno, Theodor, "Critique", yn yn *Critical Models: Interventions and Catchwords*, cyf. Henry Pickford, (New York: Columbia University Press, 1998), td. 281-8

Adorno, Theodor, a Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment: Philosophical Fragments*, gol. Gunzelin Noerr, cyf. Edmund Jephcott (Stanford: Stanford University Press, 2002)

Adorno, Theodor a Max Horkheimer, *Dialektik der Aufklärung: Philosophische Fragmente*, (Frankfurt am Main: Fischer, 2003)

Adorno, Theodor, "Education After Auschwitz" yn *Critical Models: Interventions and Catchwords*, cyf. Henry Pickford (New York: Columbia University Press, 2005), td. 191-204

Adorno, Theodor, *Kant's Critique of Pure Reason*, gol. Rolf Tiedemann, cyf. Rodney Livingstone (Oxford: Polity Press, 2001)

Adorno, Theodor, "Late Capitalism or Industrial Society?: The Fundamental Question of the Present Structure of Society" yn *Can One Live After Auschwitz?: A Philosophical Reader*, gol. Rolf Tiedemann (Stanford: California University Press, 2003), td. 111-125

Adorno, Theodor, *Metaphysics: Concept and Problems*, gol. Rolf Tiedemann, cyf. Edmund Jephcott (Stanford: Stanford University Press, 2001)

Adorno, Theodor, *Minima Moralia: Reflexionen aus dem Beschädigten Leben*, (Suhrkamp Verlag: Frankfurt am Main, 1951)

Adorno, Theodor, *Minima Moralia: Reflections on a Damaged Life*, (London: Verso, 2005)

Adorno, Theodor, *Negative Dialectics*, cyf. Christian Thorne, (Massachusetts: Commonplace Book, 2010). Ar gael ar: <https://sites.williams.edu/cthorne/theodor-adorno-negative-dialectics/11-idealism-as-rage/> [Mynediad ar: 29ain o Fai, 2019]

Adorno, Theodor, *Negative Dialectics*, cyf. Christian Thorne, (Massachusetts: Commonplace Book, 2010). Ar gael ar: <https://sites.williams.edu/cthorne/theodor-adorno-negative-dialectics/10-with-regard-to-system/> [Mynediad ar 29ain o Fai, 2019.]

Adorno, Theodor, *Negative Dialectics*, cyf. E.B Ashton (London: Routledge, 1973)

Adorno, Theodor, *Negative Dialektik*, (Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1966)

Adorno, Theodor, "Progress" yn *Critical Models: Interventions and Catchwords*, cyf. Henry Pickford (New York: Columbia University Press, 2005.) td. 143-160

Adorno, Theodor, "Reflections on Class Theory", yn *Can One Live After Auschwitz? A Philosophical Reader*, gol. Rolf Tiedemann (Stanford: Stanford University Press, 2003), td. 93-110

Adorno, Theodor, "Reflexionen zur Klassentheorie" yn *Gesammelte Schriften, vol. 8: Soziologische Schriften I*, gol. Rolf Tiedemann (Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1972), td. 373-91 (t.376).

Adorno, Theodor, "Resignation" yn *Critical Models: Interventions and Catchwords*, cyf. Henry Pickford, (New York: Columbia University Press, 1998), td. 289-293

Adorno, Theodor, "Sexual Taboos and Law Today" yn *Critical Models: Interventions and Catchwords*, cyf. Henry Pickford, (New York: Columbia University Press, 2005), td. 71-88

Adorno, Theodor, "Society", *Salmagundi*, cyf. Frederic Jameson, (10-11) 1970, 144-153

Adorno, Theodor, "Society" yn *Critical Theory and Society: A Reader*, gol. Stephen Bronner a Douglas Kellner (Routledge: London, 1989) td. 267-275

Adorno, Theodor, "The Essay as Form", *New German Critique*, cyf. Robert Hullot-Kentor a Frederic Will, (32) 1984, 151-171

Adorno, Theodor, "The Idea of Natural-History", yn *Things Beyond Resemblance: Collected Essays on Theodor W. Adorno*, gol. a chyf. Robert Hullot-Kentor (New York: Columbia University Press, 2006), td. 252-270

Adorno, Theodor, *The Jargon of Authenticity*, (London: Routledge, 2003)

Adorno, Theodor, *The Problems of Moral Philosophy*, gol. Thomas Schröder, cyf. Rodney Livingstone (Stanford: Stanford University Press, 2001)

Adorno, Theodor, "Why Still Philosophy?" yn *Critical Models: Interventions and Catchwords*, cyf. Henry Pickford, (New York: Columbia University Press, 1998), td. 5-19

ii. Gweithiau cynradd Michel Foucault.

Foucault, Michel, *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, cyf. Alan Sheridan, (New York: Vintage, 1995)

Foucault, Michel, *Fearless Speech*, gol. Joseph Pearson, (Los Angeles: Semiotext(e), 2001), t.15-16

Foucault, Michel, "Interview with Michel Foucault", yn *Power: The Essential works of Foucault 1954- 1984, vol. 3*, gol. James D. Faubion (London: Penguin Books, 2002), td. 239-297

Foucault, Michel, *L'Impossible prison: Debate avec Michel Foucault*, gol. Michelle Perrot, (Paris: Editions du seuil, 1980)

Foucault, Michel, "Nietzsche, Genealogy, History", yn *The Foucault Reader*, gol. Paul Rabinow (London: Penguin, 1984), td. 76-100.

Foucault, Michel, "Nietzsche, Genealogy, History", yn *Language, Counter-Memory, Practice: Selected Essays and Interviews*, gol. Donald Bouchard (Ithaca: Cornell University Press, 1980), td. 139- 164.

Foucault, Michel, "Omnes et Singulatim: Towards a Critique of 'Political Reason'", yn *Power: The Essential Works of Michel Foucault 1954-1984 Vol.3*, gol. James D. Faubion (London: Penguin, 2002), td. 298-325

Foucault, Michel, "Omnes et singulatim: Towards a Criticism of 'Political Reason'" yn *The Tanner Lectures on Human Values II*, gol. Sterling McMurrin (Salt Lake City: University of Utah Press, 1981), td.225-54

Foucault, Michel, "On the Genealogy of Ethics: An Overview of a Work in Progress", yn *Ethics: The Essential Works of Michel Foucault 1954-1984 vol. 1.*, gol. Paul Rabinow (New York: The New Press. 1997), td.263-281

Michel Foucault, "Polemics, Politics, and Problematizations", yn Michel Foucault, *Ethics: Subjectivity and Truth*, gol. Paul Rabinow (New York: The New Press, 1997), td. 111-120

Foucault, Michel, "Pouvoir et Savoir," yn *Dits et Écrits 1954-1988, Vol III, 1976-1979*, gol. Daniel Defert a François Ewald (Paris: Gallimard, 1994), td. 399-414

Foucault, Michel "Power and Strategies," yn *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972-1977*, gol. Colin Gordon (New York: Pantheon Books, 1980), td. 134-145

Foucault, Michel, "Qu'est-ce que la critique [Critique et Aufklärung], Compte rendu de la séance du 27 mai 1978" yn *Bulletin de la Société française de la Philosophie*, 84 (1990), 35-63

Foucault, Michel, "Structuralism and Post-Structuralism" yn *Aesthetics, Method and Epistemology: The Essential Works of Foucault 1954-1984*, gol. James D. Faubion (New York: The New Press, 2000) td. 433-458

Foucault, Michel, *The Archaeology of Knowledge*, cyf. Alan Sheridan-Smith (London: Routledge, 2002)

Foucault, Michel, "The Art of Telling the Truth" yn *Critique and Power: Recasting the Foucault/Habermas Debate*, gol. Michael Kelly (Massachusetts: MIT Press, 1994), td. 139-148

Foucault, Michel, "the ethic of care for the self as a practice of freedom: an interview" yn *The Final Foucault*, gol. James Bernauer a David Rasmussen (Massachusetts: MIT Press, 1988.), td. 1-21

Foucault, Michel, *The History of Sexuality: Volume 1. An Introduction*, cyf. Robert Hurley, (New York: Random House, 1978)

Foucault, Michel, *The History of Sexuality: The Use of Pleasure vol.2*, cyf. Robert Hurley, (London: Penguin Books, 1992)

Foucault, Michel, *The History of Sexuality: The Care of the Self, vol. 3*, cyf. Robert Hurley, (New York: Pantheon Books, 1986)

Foucault, Michel, "The Return of Morality" yn *Foucault Live (Interviews, 1961-1984)*, gol. Sylvère Lotringer (Columbia: Semiotext(e), 1996), td. 465-473

Foucault, Michel, "Truth and Power" yn *The Foucault Reader*, gol. Paul Rabinow (London: Penguin Books, 1984), td. 51-75

Foucault, Michael, "The Subject and Power" yn *Power: Essential Works of Foucault 1954-1984, v. 3*, gol. James D. Faubion (London: Penguin, 2002), td. 326-248

Foucault, Michel, "What is Critique?" yn *What is Enlightenment? Eighteenth-Century Answers and Twentieth-Century Questions*, gol. James Schmidt, cyf. Kevin Geiman (Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1996), td. 382-398

Foucault, Michel, "What is Enlightenment?" yn *Ethics, Subjectivity and Truth: The Essential Works of Michel Foucault 1954-1984 vol. 1*, gol. Paul Rabinow (New York: The New Press, 1997), td. 303- 320

iii. Gweithiau eilaidd.

Agemben, Giorgio, *Infancy and History: Essays on the Destruction of Experience*, (London: Verso)

Allen, Amy, "Foucault and Enlightenment: A Critical Reappraisal", *Constellations*, (10) 2003, 180-198

Ashden, Samantha a David Owen, "Introduction: Foucault, Habermas and the Politics of Critique", yn *Foucault contra Habermas: Recasting the Dialogue between Genealogy and Critical Theory*, gol. Samantha Ashden a David Owen (Sage: London, 1999), td. 1-20

Baehr, Peter, "The 'Iron Cage' and the 'Shell as Hard as Steel': Parsons, Weber and the Stahlhartes Gehäuse metaphor in the Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism", *History and Theory*, (40) 2001, 153-169

Baynes, Kenneth, *Habermas*, (Abingdon: Routledge, 2016)

Bernstein, J.M., *Adorno: Disenchantment and Ethics*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2001)

Bernstein, J.M., "Negative Dialectic as Fate: Adorno and Hegel", yn *The Cambridge Companion to Adorno*, 265

gol. Tom Huhn (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), td. 19-50

Bernstein, Richard, "Foucault: Critique as a Philosophic Ethos" yn *Critique and Power: Recasting the Foucault/Habermas Debate*, gol. Michael Kelly (Massachusetts: MIT Press, 1994), td. 211-243

Brooks, Simon, *O Dan Lygaid y Gestapo: Yr Oleuedigaeth Gymraeg a Theori Lenyddol yng Nghymru*, (Caerdydd: Gwasg Prifysgol Cymru, 2004)

Buck-Morss, Susan, *The Origin of Negative Dialectics: Theodor W. Adorno, Walter Benjamin and the Frankfurt Institute*, (New York: The Free Press (Macmillan), 1979)

Busch, Jonah, "Climate Change is Regressive", (London: Center for Global Development, 2014). Ar gael ar: <https://www.cgdev.org/blog/climate-change-regressive>

Coles, Romand, "Identity and difference in the ethical positions of Adorno and Habermas", yn *The Cambridge Companion to Habermas*, gol. Stephen White (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), td. 19-45

Cook, Deborah, *Adorno, Foucault and the Critique of the West*, (London: Verso, 2018)

Cook, Deborah "Adorno, Foucault and Critique", *Philosophy and Social Criticism* 39 (2013), 965-981

Cook, Deborah, *Adorno, Habermas and the Search for a Rational Society*, (London: Routledge, 2004)

Cook, Deborah, *Adorno: Key Concepts* (Durham: Acumen, 2008)

Cook, Deborah, *Adorno on Nature*, (London: Routledge, 2011)

Cook, Deborah, "Ein Reaktionäres Schwein? Political Activism and Prospects for Change in Adorno", *Revue internationale de philosophie*, (227) 2001, 47-67

Cook, Deborah, "'Is Power always secondary to the economy?' Foucault and Adorno on Power and Exchange", *Foucault Studies*, (20) 2015, 180-198

Cook, Deborah, "Notes on Individuation in Adorno and Foucault", *Philosophy Today*, (58) 2014, 325- 344

Cook, Deborah, "Really Existing Socialization: Socialization and socialism in Adorno and Foucault", *Thesis Eleven*, (127) 2015, 78-94

Cook, Deborah, *The Culture Industry Revisted: Adorno on Mass Culture*, (Oxford: Rowmann and Littlefield Publishing Group, 1996)

Cook, Deborah, *The Subject Finds a Voice: Foucault's Turn towards Subjectivity*, (New York: Peter Lang, 1993)

Cymdeithas yr Iaith Gymraeg, "Beth yw Cymdeithas yr Iaith Gymraeg" ar gael ar: <https://cymdeithas.cymru/hanes> [Mynediad ar: 30ain o Fai, 2019]

Dalton, Jane, "No such things as sustainable palm oil- 'certified' can destroy even more wildlife", *Independent*, 9ed o Ragfyr, 2019. Ar gael ar: <https://www.independent.co.uk/news/world/asia/palm-oil-sustainable-certified-plantations-orangutans-indonesia-southeast-asia-greenwashing-purdue-a8674681.html> [Mynediad: 05/02/19]

Davidson, Arnold, "Archaeology, Genealogy, Ethics" yn *Foucault: A Critical Reader*, gol. David Hoy (Oxford: Blackwell, 1986), 221-233

Dews, Peter, *The Logics of Disintegration: Post-Structuralist Thought and the Claims of Critical Theory*, (London: Verso, 2007)

Dreyfus, Hubert, a Paul Rabinow, *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*, Ail Argraffiad, 266

(Chicago: University of Chicago Press, 1983)

Edelstein, Dan, *The Enlightenment: A Genealogy*, (Chicago: University of Chicago, 2010)

Elden, Stuart, a Eugene Wolters, "Foucault's Last Decade: An Interview with Stuart Elden", (Brooklyn: Critical Theory, 2016). Ar gael ar: www.critical-theory.com/foucaults-last-decade-an-interview-with-stuart-elden/ [Mynediad: 05/02/19]

Elliot, Larry, "World's 26 richest people own as much as poorest 50%, says Oxfam", *Guardian*, 21ain o Ionawr 2019, ar gael ar: <https://www.theguardian.com/business/2019/jan/21/world-26-richest-people-own-as-much-as-poorest-50-per-cent-oxfam-report> [Mynediad ar: 30ain o Fai, 2019]

Foster, Roger, *Adorno: The Recovery of Experience* (Albany: State University of New York Press, 2007)

Frankel, Todd, "The Cobalt Pipeline" yn *Washington Post*, 30ain o Fedi, 2016. Ar gael ar: <https://www.washingtonpost.com/graphics/business/batteries/congo-cobalt-mining-for-lithium-ion-battery/?noredirect=on> [Mynediad ar: 30ain o Fai, 2019]

Fraser, Nancy, "Foucault on Modern Power: Empirical Insights and Normative Confusions", yn *Unruly Practices: Power, Discourse and Gender in Contemporary Social Theory*, gol. Nancy Fraser (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1989), td. 272-287

Fraser, Nancy, *The Fortunes of Feminism: From State-Managed Capitalism to Neoliberal Crisis*, (London: Verso, 2013)

Freyenhagen, Fabian, *Adorno's Practical Philosophy: Living Less Wrongly*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2013)

Geuss, Raymond, "Dialectics and the Revolutionary Impulse" yn *The Cambridge Companion to Critical Theory*. gol. Fred Rush (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), td. 103-138

Gordon, Colin, "Question, Ethos, Event: Foucault on Kant and Enlightenment", *Economy and Society*, (15) 1986, 71-87

Habermas, Jürgen, *Der Philosophische Diskurs der Moderne: Zwölf Vorlesungen*, (Frankfurt-am-Main: Suhrkamp Verlag, 1985)

Habermas, Jürgen, "Modernity: An Unfinished Project" yn *Habermas and the Unfinished Project of Modernity: Critical Essays on The Philosophical Discourse of Modernity*, gol. Maurizio D'Entrèves a Seyla Benhabib (Massachusetts: MIT Press, 1996), td. 38-55

Habermas, Jürgen, *Moral Consciousness and Communicative Action*, (Cambridge: Polity, 1990)

Habermas, Jürgen, "Taking Aim at the Heart of the Present" yn *Foucault: A Critical Reader*, gol. David Hoy (Oxford: Blackwell, 1986), td. 103-8

Habermas, Jürgen, "The Analytical Theory of Science and Dialectics", yn *The Positivist Dispute in German Sociology*, cyf. Glyn Adey a David Frisby (London: Heinemann, 1976), td. 131-162

Habermas, Jürgen, "The Entwinement of Myth and Enlightenment: Re-Reading Dialectic of Enlightenment", cyf. Thomas Levin, *New German Critique*, (26) 1982, 13-30

Habermas, Jürgen, *The Philosophical Discourse of Modernity: Twelve Lectures*, cyf. Frederick Lawrence, (Cornwall: Polity, 1987)

Habermas, Jürgen, *The Theory of Communicative Action: Reason and the Rationalization of Society*, cyf. Thomas McCarthy (Boston: Beacon Press, 1981)

Habermas, Jürgen, “Warheitstheorien” yn *Wirklichkeit und Reflexion: Walter Schulz zum 60 Geburtstag*, gol. Helmut Fahrenbach, (Pfullingen: Neske, 1973), td. 211-63

Hammer, Espen, *Adorno and The Political*, (Abingdon: Routledge, 2006)

Hanssen, Beatrice, “Critical Theory and poststructuralism: Habermas and Foucault” yn *The Cambridge Companion to Critical Theory*, gol. Fred Rush (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), td. 280-309

Hegel, Georg Wilhelm Freidrich, *Phenomenology of Spirit*, (Oxford: Oxford University Press, 1977)

Held, David, *Introduction to Critical Theory: Horkheimer to Habermas*, (London: Hutchinson, 1980)

Hohendahl, Peter, “The Dialectic of Enlightenment revisited: Habermas' critique of the Frankfurt School,” 35 1985, 3-26

Honneth, Axel, “Foucault and Adorno: Two Forms of the Critique of Modernity”, cyf. David Roberts, yn *Thesis Eleven*, (15) 1986, 48-59

Honneth, Axel, *Kritik der Macht. Reflexionsstufen einer kritischen Gesellschaftstheorie*, Frankfurt-am- Main: Suhrkamp Verlag, 1985)

Honneth, Axel, *The Critique of Power: Reflective Stages in a Critical Social Theory*, cyf. Kenneth Baynes (Massachusetts: MIT Press, 1991)

Horkheimer, Max, *Gesammelte Schriften: Briefwechsel 1949-1973 (18)*, (Frankfurt: Fischer, 1996)

Hoy, David, a Thomas McCarthy, *Critical Theory*, (Oxford: Blackwell, 1995)

Hudson, Tom “How do we feed the planet in 2050?”, *Guardian*, 13eg o Fedi, 2017. Ar gael ar: <https://www.theguardian.com/preparing-for-9-billion/2017/sep/13/population-feed-planet-2050-cold-chain-environment> [Mynediad ar 30ain o Fai, 2019.]

Hullot-Kentor, Robert, “Back to Adorno” yn *Things Beyond Resemblance: Collected Essays on Theodor W. Adorno*, gol. Robert Hullot-Kentor (New York: Columbia University Press. 2006), td. 23-44

Hullot-Kentor, Robert, “Suggested Reading: Jameson on Adorno” yn *Things Beyond Resemblance: Collected Essays on Theodor W. Adorno*, gol. Robert Hullot-Kentor (New York: Columbia University Press, 2006), td. 220-233

Hunter, Ian, “Multiple Enlightenments: Rival *Aufklärer* at the University of Halle, 1690-1730” yn *Enlightenment World*, gol. Martin Fitzpatrick et al. (New York: Routledge, 2004), td. 576-95

Jameson, Frederic, *Late Marxism: Adorno, or, The Persistence of Dialectics*, (London: Verso, 1990)

Jay, Martin, *Adorno*, (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1984)

Jay, Martin, *Marxism and Totality: The Adventures of a Concept from Lukács to Habermas*, (Berkeley: University of California, 1984)

Jay, Martin, *The Dialectical Imagination: A History of the Frankfurt School and the Institute of Social Research, 1923-1950*, (Berkeley and Los Angeles: University of California, 1996)

Jones, J. R., *Gwaedd yng Nghymru: Casgliad o Ysgrifau*, (Caerfyrddin: Coleg Cymraeg Cenedlaethol, 2013)

Jones, Richard Wyn, “Gwleidyddiaeth Ryddfreniol ar ôl Auschwitz: Athroniaeth Wleidyddol Theodor Wiesengrund Adorno”, *Efrydiau Athronyddol*, 59 (1996), 84-96.

Kara, Siddharth, “Is your phone tainted by the misery of the 35,000 children in Congo’s mines?” *Guardian*, 268

12ed o Hydref, 2018. Ar gael ar: <https://www.theguardian.com/global-development/2018/oct/12/phone-misery-children-congo-cobalt-mines-drc>. [Mynediad ar 30ain o Fai, 2019]

Kelly, Annie “Children as Young as seven mining cobalt used in smartphones, says Amnesty”, *Guardian*, 19eg o Ionawr, 2016. Ar gael ar: <https://www.theguardian.com/global-development/2016/jan/19/children-as-young-as-seven-mining-cobalt-for-use-in-smartphones-says-amnesty>. [Mynediad ar: 30ain o Fai, 2019]

King, Matthew, “Clarifying the Foucault-Habermas debate: Morality, ethics, and normative foundations”, *Philosophy and Social Criticism*, 35 (2009), 287-314

Kögler, Hans-Herbert, “Fröhliche Subjektivität”, Manuscript

Lilti, Antoine, “How Do We Write the Intellectual History of the Enlightenment? Spinoza, Radicalism, and Philosophy”, (Viewpoint Magazine, 2017). Ar gael ar: <https://www.viewpointmag.com/2017/05/22/how-do-we-write-the-intellectual-history-of-the-enlightenment-spinozism-radicalism-and-philosophy/> [Mynediad: 16/02/2019]

Llywodraeth Cymru, “Datganiad i’r Wasg: Gweledigaeth ar gyfer miliwn o siaradwyr Cymraeg yn cael ei lansio” (2016). Ar gael ar: <https://llyw.cymru/gweledigaeth-ar-gyfer-miliwn-o-siaradwyr-cymraeg-yn-cael-ei-lansio>. [Mynediad ar 4ydd o Fehefin, 2019]

Löwy, Michael, *Fire Alarm: Reading Walter Benjamin’s ‘On the Concept of History’*, (Verso: London, 2005)

Liotard, Jean-Francois, *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*, (Manchester: Manchester University Press, 1984)

McCarthy, Thomas, “The Critique of Impure Reason: Foucault and the Frankfurt School”, *Political Theory*, (18) 1990, 437-469

Mendieta, Eduardo, “The Practice of Freedom” yn *Michel Foucault: Key Concepts*, gol. Dianna Taylor (Acumen: Durham, 2011), td. 111-126

Merchant, Brian, “Life and Death in Apple’s Forbidden City”, *Guardian*, 18ed o Fehefin, 2017. Ar gael ar: <https://www.theguardian.com/technology/2017/jun/18/foxconn-life-death-forbidden-city-longhua-suicide-apple-iphone-brian-merchant-one-device-extract> [Mynediad ar: 30ain o Fai, 2019]

Miller, James, *The Passion of Michel Foucault*, (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1993)

Monbiot, George, “Dare to declare capitalism dead- before it takes us all down with it, *Guardian*, 25ain o Ebrill, 2019. Ar gael ar: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2019/apr/25/capitalism-economic-system-survival-earth>. [Mynediad ar: 30ain o Fai, 2019.]

Nietzsche, Freidrich, *The Anti-Christ, Ecce Homo, Twilight of the Idols and Other Writings*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2005)

Nietzsche, Freidrich, *The Gay Science: With a Prelude in Rhymes and an Appendix of Songs*, cyf. Walter Kaufmann, (New York: Vintage, 1974)

Norris, Christopher, “‘What is enlightenment?’: Kant and Foucault”, yn *The Cambridge Companion to Foucault*, gol. Gary Gutting, Argraffiad Cyntaf, (Cambridge: Cambridge University Press, 1994), td.159-198

O’Connor, Brian, *Adorno*, (Oxford: Routledge, 2013)

O’Connor, Brian, *Adorno’s Negative Dialectic: Philosophy and the Possibility of a Critical Rationality* (Massachusetts: MIT Press, 2005)

Outram, Dorinda, *The Enlightenment*, Argraffiad Cyntaf, (Cambridge: Cambridge University Press, 1995)

- Outram, Dorinda, *The Enlightenment*, Trydydd argraffiad, (Cambridge: Cambridge University Press, 2013)
- Phillips, Dewi Z., *Ffiniau: Myfyrdod Athronyddol ar Lenyddiaeth*, (Talybont: Y Lolfa, 2008)
- Pocock, J.G.A., *Enlightenments of Edward Gibbon, vol. 1 Barbarism and Religion*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), td. 83-96
- Rabinow, Paul, "Introduction", *The Foucault Reader*, gol. Paul Rabinow, (London: Penguin Books, 1984), td. 3-32
- Rajchman, John, "Habermas' Complaint" yn *Philosophical Events: Essays of the 80's*, gol. John Rajchman, (New York: Columbia University Press, 1991), td. 24-54
- Ransom, John, *Foucault's Discipline: The Politics of Subjectivity*, (Durham: Duke University Press, 1997)
- Rees, D. Huw, *The Post-Secular Philosophy of Jürgen Habermas: Translating the Sacred* (Melksham: Gwasg Prifysgol Cymru, 2018)
- Rees, D. Huw, *Translating the Sacred: Religion and Postsecularism in the Recent Work of Jürgen Habermas*, (Traethawd Doethur: Prifysgol Sussex, 2015)
- Rose, Gillian, *The Melancholy Science: An Introduction to the Thought of Theodor W. Adorno*, (London: Verso, 2014)
- Schaff, Lawrence A., "Weber on the cultural situation of the modern age", yn *The Cambridge Companion to Weber*, gol. Stephen Turner (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), td. 99-116
- Schmidt, James, "Adorno on Kant and Enlightenment (in 1959)", (Boston: Persistent Enlightenment, 2014). Ar gael ar: <https://persistentenlightenment.com/2014/06/01/adornokant59/> [Mynediad ar 15/02/2019]
- Schmidt, James, a Thomas Wartenberg, "Foucault's Enlightenment: Critique, Revolution, and the Fashioning of the Self", yn *Critique and Power: Recasting the Foucault/ Habermas Debate*, gol. Michael Kelly (Massachusetts: MIT Press, 1994), td. 283-315
- Schmidt, James, "Habermas and Foucault" yn *Habermas and the Unfinished Project of Modernity: Critical Essays on The Philosophical Discourse of Modernity*, gol. Maurizio D'Entrèves, M a Seyla Benhabib (Massachusetts: MIT Press, 1996), td. 147-171
- Schmidt, James, "Introduction: What is Enlightenment? A Question, Its Context, and Some Consequences" yn *What is Enlightenment? Eighteenth-Century Answers and Twentieth-Century Questions*, gol. James Schmidt (Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1996), td. 1-44
- Schmidt, James, "Language, Mythology, and Enlightenment: Historical Notes on Horkheimer and Adorno's Dialectic of Enlightenment", *Social Research*, (65) 1998, 807-38
- Schmidt, James, "Misunderstanding Foucault- Foucault. Habermas, and the Debate that Never Was (Part III)", (Boston: *Persistent Enlightenment*, 2013). Ar gael ar: <https://persistentenlightenment.com/2013/08/14/fouhab4/> [Mynediad ar 12/11/18.]
- Schmidt, James, "Misunderstanding the Question: 'What is Enlightenment?': Venturi, Habermas, and Foucault", *History of European Ideas*, 37 (2011), 43-52
- Schmidt, James, "Preface", *What is Enlightenment? Eighteenth-Century Answers and Twentieth-Century Questions*, gol. James Schmidt (Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1996), td. ix-xiii
- Schmidt, James, "Review: Claiming the Enlightenment for the Left", *Government and Opposition*, (42) 2007, 626-632

- Schmidt, James, "Review: Habermas and the Discourse of Modernity", *Political Theory*, (17) 1989, 315-320
- Stonewall, "Key dates for lesbian, gay, bi and trans equality", (London: Stonewall, 2016), Ar gael ar: <https://www.stonewall.org.uk/about-us/key-dates-lesbian-gay-bi-and-trans-equality#1950s> [Mynediad ar 30ain o Fai, 2019].
- Surin, Kenneth "The Frankfurt School, the Marxist Tradition, Culture and Critical Thinking", yn, *Modern European Criticism and Theory: A Critical Guide*, gol. Julian Wolfreys (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006), td. 156-165
- Taylor, Charles, "Foucault on Freedom and Truth" yn *Foucault: A Critical Reader*, gol. David Hoy, (New York: Blackwell, 1984), td. 69-102
- Thomas, M. Wynn, "Pwys Llên a Phwysau Hanes", yn *Sglefrio ar Eiriau*, gol. John Rowlands (Llandysul: Gwasg Gomer, 1992), td. 1-21
- Tullis, Paul, "How the world got hooked on palm oil", *Guardian*, 19eg o Chwefror, 2019. Ar gael ar: <https://www.theguardian.com/news/2019/feb/19/palm-oil-ingredient-biscuits-shampoo-environmental> [Mynediad ar: 30ain o Fai, 2019]
- White, Stephen, *The Recent Work of Jürgen Habermas: Reason, Justice and Modernity*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1990)
- Whitebrook, Joel, "Michel Foucault: A Marcusean in Structuralist Clothing", *Theses Eleven*, (71) 2002, 52-70
- Whitebook, Joel, "Weighty Objects: On Adorno's Kant-Freud Interpretation", yn *The Cambridge Companion to Adorno*, gol. Tom Huhn (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), td. 51-78
- Wiggershaus, Rolf, *The Frankfurt School: Its History, Theories, and Political Significance*, cyf. Michael Robertson, (Oxford: Polity Press, 2007)
- Zinn, Howard, *A People's History of the United States*, (London: Longmann, 1994)